

Boban Arsenijević / Sabina Halupka-Rešetar

SRPSKI JEZIK U SAVREMENOJ LINGVISTIČKOJ TEORIJI

Biblioteka
NAUČNI SKUPOVI

Urednici:
Boban Arsenijević
Sabina Halupka-Rešetar

Glavni i odgovorni urednik:
Prof. dr Bojana Dimitrijević

Recenzenti:
Prof. dr Željko Bošković
Prof. dr Wayles Browne
Akademik Milorad Radovanović

Univerzitet u Nišu
Filozofski fakultet

SRPSKI JEZIK U SAVREMENOJ LINGVISTIČKOJ TEORIJI

Zbornik radova

Urednici:
Boban Arsenijević
Sabina Halupka-Rešetar

Niš, 2016.

SADRŽAJ

REČ UREDNIKA	7
Marko Simonović NEPOSTOJANO ILI NEPOSTOJEĆE? GENERATIVNI PRISTUP NEPOSTOJANOM <i>A</i> U SRPSKOHRVATSKOM	19
Draga Zec, Molly Diesing UTICAJ SINTAKSE I PROZODIJE NA MESTO ENKLITIKA U REČENICI	39
Maja Marković, Tanja Milićev PROZODIJSKI KONSTITUENTI I NJIHOVA OBELEŽJA U SRPSKOM JEZIKU	61
Miloje Despić MORFOLOGIJA FLEKTIVNIH KATEGORIJA U OKVIRU TEORIJE MARKIRANOSTI	81
Branimir Stanković DP U SRPSKOM, JEZIKU BEZ ČLANA	103
Ljiljana Progovac NEAKUZATIV U SRPSKOM: MINI REČENICE U EVOLUCIJI JEZIKA	125
Marijana Marelj TAUTOLOŠKI OBJEKAT U SRPSKOM JEZIKU	141
Maja Miličević IZMEĐU NEAKUZATIVNOSTI I NEERGATIVNOSTI: POVRATNO, UZAJAMNO-POVRATNO I AUTOKAUZATIVNO <i>SE</i>	179
Veran Stanojević MINIMALNA SEMANTIKA GLAGOLSKIH VREMENA I UPOTREBE PERFEKTA U SRPSKOM JEZIKU	197
Tijana Ašić i Francis Corblin IZRAŽAVANJE TELIČNOSTI I PROSTORNI PREDLOZI U SRPSKOM JEZIKU	223
Boban Arsenijević SRPSKI IZRAZI <i>MNOGO</i> I <i>MNOGI</i> U SVETLU TEORIJE SLABIH I JAKIH KVANTIFIKATORA	241

Mirjana Mirić	
ULOGA FOKUSA U INTERPRETACIJI SKALARNIH IMPLIKATURA	261
Sabina Halupka-Rešetar	
LEVA PERIFERIJA KLAUZE / CP U SRPSKOM JEZIKU	283

Reč urednika

Kao i svaka nauka, nauka o jeziku je presudno definisana svojim predmetom istraživanja i svojim metodom. Naučni metod je uvek prilagođen disciplini, ali i obeležen opštim osobinama i uslovima, zajedničkim za sve nauke. Osim toga da je sistematičan, te da je empirijski orijentisan i da pritom teži objektivnosti, u osnovne osobine naučnog metoda spadaju i logičnost, usmerenost ka opštim ontološkim klasama fenomena i ka kauzalnim vezama među njima, te kapacitet za formulisanje opovrgljivih hipoteza, odnosno hipoteza koje indukuju proverljive predikcije. Savremena nauka o jeziku u Srbiji od svih ovih uslova zadovoljava empirijsku orijentisanost, sistematičnost i, iako uz značajan broj izuzetaka – logičnost. Objektivnost je značajno potkopana načinom određivanja kategorija i klasa (na primer da li je funkcija neke sintagme opšta ili propratna okolnost, kao i samo uvođenje ovih dveju klasa, stvar je intuitivnog uverenja istraživača, bez mogućnosti objektivnog testiranja). Logičnost je najbolje osigurana aparaturom za formalno izražavanje teorijskog sadržaja, aspekt koji je gotovo potpuno odsutan kada je reč o lingvistici u Srbiji. Ono što najviše nedostaje lingvističkoj produkciji u Srbiji jeste interesovanje za opšte aspekte jezika, i za kauzalne veze među njima. Mnogi srpski lingvisti danas su čak uvereni da je srpski jezik (ili da su slovenski jezici) toliko različit od drugih jezika, da ih je nemoguće podvesti pod jedinstveni metodološki okvir, i često eksplicitno izražavaju ovakav stav. Zanimljivo je da je ovo validna naučna hipoteza, ali hipoteza koju opovrgava značajna naučna produkcija, te hipoteza na čijem testiranju koliko je urednicima ovog izdanja poznato nijedan njen zagovornik u Srbiji nije sproveo nijedno metodološki validno istraživanje. Najveći deo srpske lingvističke produkcije ograničava se na preskriptivnu lingvistiku ili na opis empirijskog stanja u živom jeziku, bilo da je reč o deskripciji govora pojedinačnih sela ili širih oblasti, bilo o leksikografskom radu, bilo o drugom vidu deskripcije. Nažalost, takav pristup ne doprinosi lingvističkoj teoriji, niti se ozbiljnije koristi njenim metodološkim i drugim dostignućima. Retki su lingvisti koji se upuštaju u analizu empirijskog materijala, a retki među njima upuste se u razmatranje kauzalnih veza među različitim elementima i aspektima analize. I u tim retkim slučajevima, objasnidbeni efekat razmatranja kauzalnih veza ostaje izolovan usled izolovanosti srpske lingvistike od svetskih lingvističkih tokova.

U svetu danas u teorijskoj lingvistici dominiraju dve paradigme. Jedna je formalna, u smislu da insistira na formalnom uobličanju teorijskog sadržaja, i na uspostavljanju kauzalnih veza između jezičkih pojava. Ona obuhvata formalnu semantiku i različite formalne pristupe gramatici, od minimalističkog generativizma, preko drugih grana generativne lingvistike poput leksičko-funkcionalne gramatike, do semantički motivisanih formalizama poput kategorijalne gramatike, odnosno do fleksibilnih formalizama poput teorije optimalnosti. Druga je funkcionalna, u smislu

da formalno uobličjenje nije imperativ, i da se teži objašnjenju jezičkih fenomena upotrebom jezika i opštim kognitivnim kapacitetima. U nju spadaju kognitivna lingvistika, konstrukcijska lingvistika, moderne verzije tradicionalnog funkcionalizma poput diskursnefunkcionalne gramatike i gramatike uloga i referencije, te brojni teorijski pristupi ograničeni na pojedinačne discipline poput gramatike zavisnosti ili teorije relevantnosti. Istraživanja uobličena u metodološkim okvirima koji ne pripadaju nijednoj od navedenih paradigmi nemaju realnog naučnog doprinosa. Da bi lingvistika u Srbiji zaista postojala, ona mora da komunicira sa globalnim naučnim zajednicama, odnosno sa nekom od navedenih metodoloških paradigmi. Sve i da su lingvisti koji smatraju da su opšti lingvistički modeli neprimenjivi na srpski jezik u nekom pogledu u pravu, neophodno je da taj svoj stav prenesu, i snažno argumentuju, u okviru svetske lingvističke zajednice, i na način pristupačan njenim članovima.

Naravno, ovaj zadatak nije lak. Lingvistika se u Srbiji decenijama razvijala izolovana od globalnih tokova. Najveći broj lingvista u Srbiji nije naviknut, a ni osposobljen da se služi engleskim kao jezikom svetske nauke, te time ni da prati naučnu literaturu i da svoja istraživanja publikuje na engleskom jeziku. Osposobljenost za razumevanje u svetu dominantnih metodoloških okvira je na sličnom nivou. Studenti, iz čijih se redova regrutuju nove generacije naučnika u oblasti lingvistike, obučavaju se na isti način. Na drugoj strani, lingvisti iz Srbije koji su bilo obrazovanjem u inostranstvu, bilo ličnim naporom, postali deo lingvističke zajednice, usled terminološke neusklađenosti i nedostatka ove vrste prakse, imaju velikih teškoća da publikuju i predaju na srpskom jeziku, pa uglavnom to ni ne pokušavaju. Izolovanost lingvističkih publikacija izdatih u Srbiji dodatno ih čini neprivlačnim za ove autore. Svim ovim se stvara vrzino kolo iz kog je jako teško izaći. Osnovni cilj izrade ovog zbornika jeste da se načini jedan korak ka razbijanju začaranog kruga. Čineći dostupnim srpskoj lingvističkoj publici, pre svega istraživačima, univerzitetskim nastavnicima, studentima i struci rezultate formalno zasnovanih istraživanja srpskog jezika, nadamo se da ćemo ukloniti barijeru nedostupnosti i nerazumljivosti koja je dosad odvajala domaću publiku od formalne lingvističke zajednice i njene produkcije.

Posebno je zanimljivo da stav o specifičnosti slovenskih jezika sa lingvistima u Srbiji zapravo dele zastupnici formalnog metoda. Formalna analiza slovenskih jezika dugo je zapostavljena, jer, kako se u šali govorilo krajem prošlog veka, podaci iz ovih jezika dokazuju da se ne radi o prirodnim jezicima. Podaci iz slovenskih jezika predstavljali su protiv-primere gotovo svim ustanovljenim teorijskim konstruktima u ranoj fazi formalne gramatike (Bailyn 2000: 6). Pristup ove zajednice bio je logičan i konstruktivan: umesto izolovanja slovenskih jezika, učinjeno je upravo suprotno. Slovenski jezici, pa i srpski, dospeli su u žižu lingvističke javnosti i bili predmet velikog broja istraživanja na različitim nivoima gramatike, semantike i pragmatike. Nakon ovog proboja, i usavršavanja generativnih modela na empirijskim činjenicama iz slovenskih jezika, danas oni čine podjednako važan izvor teorijskih saznanja o jeziku kao i drugi jezici i jezičke porodice. Značajan doprinos u ovom procesu dali su danas važni i uticajni lingvisti koji su krajem dvadesetog veka studirali i zatim predavali na vodećim univerzitetima u SAD ili zapadnoj Evropi, među kojima su i autori u ovom izdanju, Ljiljana Progovac i Draga Zec.

Terminološka pitanja čine jedno od težišta ovog zbornika. S jedne strane, cilj zbornika je da stvori terminološku osnovu za formalno bavljenje lingvistikom na srpskom jeziku. S druge, terminologija je najpre bila prepreka samim autorima (uključujući i odustajanja od učešća u zborniku iz ovih razloga), a zatim urednicima, jer su isti engleski termini u različitim radovima bili prevedeni na srpski na različite načine, pa je jedan od zadataka urednika bio i da ekscerpiraju sve termine koji nisu uobičajeni u domaćoj literaturi, pažljivo i sistematično odaberu one koji će biti korišćeni, i zamene ih u svim tekstovima u zborniku. Ovo, naravno, nije prvi susret sa problemom prilagođenja formalne lingvističke terminologije. Prvi koraku njenom prevođenju učinio je Bugarski (1969), i mada je u proteklih pola veka objavljen manji broj radova eksplicitno ili implicitno posvećenih razmatranju terminologije ovog pristupa na prostorima bivše Jugoslavije, čini se da je terminologija generativne gramatike na našem jeziku i dalje prilično neujednačena i nesistematična. U tom smislu, ovaj zbornik predstavlja dalji korak ka ujednačavanju naučne terminologije u srpskom jeziku, time što nudi prevodne ekvivalente termina generativne lingvistike u oblasti fonologije, morfologije, sintakse, semantike, te pragmatike i informacijske strukture. Naravno, ovo ne znači da su ovde dati predlozi neprikosnoveni. Oni su rezultat saradnje između autora priloga i urednika ovog zbornika, i mogu služiti kao osnova za diskusiju u stručnoj javnosti.

Zbornik sadrži ukupno 13 radova, organizovanih tematski, od fonologije, preko morfologije i sintakse, ka semantici, te pragmatiki i informacijskoj strukturi.

Kako to sugeriše i sam naslov rada „Nepostojano ili nepostojeće? Generativni pristup nepostojanom a u srpskohrvatskom” prvi prilog, autora Marka Simonovića, bavi se fonološkom alternacijom poznatom pod nazivom „nepostojano a” i to u okviru Teorije optimalnosti. Rad daje iscrpan pregled gramatički motivisanog umetanja glasa a u srpskohrvatskom jeziku, pri čemu autor konceptualno razdvaja nepostojano a koje se javlja u oblicima sa nultim nastavkom (npr. članak i tanak) i koji je rezultat epentetskog umetanja sa ciljem izbegavanja kompleksne kode na kraju reči, od onog a koje se javlja u oblicima genitiva množine (npr. članaka i banaka), a koje je metatetsko. Autor nudi teorijski aparat kojim se razni aspekti ove pojave mogu analizirati a koji predstavlja izvesnu nadgradnju klasične verzije gramatike u Teoriji optimalnosti jer se u aparat dodaje leksička perspektiva. Osim što se na ovaj način pokazuje značaj stratifikacije leksikona, i sprečava uvođenje novih alomorfa u paradigme, pomenuti teorijski aparat takođe omogućava da se formuliše čitav niz pitanja na koje bi odgovore trebalo da ponude buduća istraživanja.

U radu pod naslovom „Uticaj sintakse i prozodije na mesto enklitika u rečenici” autorke Drage Zec i Molly Diesing predstavljaju rezultate istraživanja usmerenog ka utvrđivanju mogućih konfiguracija u kojima se javljaju enklitike u srpskom jeziku, sa težištem na tipologiji elemenata koji im neposredno prethode. Na osnovu obimnog empirijskog materijala, autorke zaključuju da izbor prvog elementa koji prethodi enklitikama rezultat složenog gramatičkog procesa u kojem učestvuju i sintaksička i prozodijska komponenta, uz interakciju sa diskursnim faktorima vezanim za informacijsku strukturu rečenice. Predložena analiza stoga uključuje različite komponente gramatičkog sistema i, oslanjajući se na nekoliko tipova formalnih

mehanizama, omogućuje da se mesto enklitika formalno odredi u sva četiri slučaja koja su u radu ustanovljena a koja se dobijaju ukrštanjem dvaju binarnih opozicija: (a) element koji prethodi klitici je prva reč ili prvi konstituent, te (b) element koji prethodi klitici je inicijalni predikat ili inicijalni argument. Naime, dok se uslučaju kada klitika sledi prvu reč, koja je ujedno inicijalni predikat, prvi položaj određuje isključivo u prozodijskoj komponenti, u ostala tri slučaja se prvi položaj određuje u sintaksičkoj komponenti, uz interakciju sa prozodijskom komponentom i diskursnim faktorima vezanim za informacijsku strukturu rečenice. Prozodijski motivisano pomeranje klitika (uočljivo npr. kada je položaj teme prozodijski obeležen ali i u sintaksičkim konfiguracijama poput parantetičkih konstrukcija) tretira se kao poseban slučaj interakcije sintakse sa prozodijom jer se samo element koji je prozodijski integrisan u klauzu kojoj pripada može uključiti u domen u kom se razmeštaju enklitike, dok se prozodijski neintegrisani elementi nalaze u sintaksičkim konfiguracijama u kojima su prozodijske granice strukturne prirode (Selkirk 1995).

Srodnom temom bave se i autorke Maja Marković i Tanja Milićev u prilogu pod naslovom „Prozodijski konstituenti i njihova obeležja u srpskom jeziku” u kome istražuju fonetsko-fonološka obeležja prozodijskih konstituenata, posebno svojstva intonacijske fraze. Autorke polaze od položaja klitike kao osnovnog kriterijuma za određivanje statusa nekog konstituenta i na osnovu rezultata merenja akustičkih parametara rečenica koje su sadržale klitike u drugom i trećem položaju uočavaju tendenciju da promena-izaziva određene fonetsko/fonološke promene koje ukazuju na promenu nivoa prozodijskog konstituenta. Ovo, pak, pokazuje da pored standardnih obeležja kao što su pauza, granični ton, melodijski skokovi, finalno duženje, u srpskom jeziku se i pozicija vrhunca tona može smatrati pokazateljem granice intonacijske fraze. Takođe, iako identični sintaksički konstituenti mogu relativno slobodno menjati prozodijski status unutar prozodijske strukture, ipak se uočava korelacija između prozodijskih svojstava konstituenata i interpretacije. Ovaj uvid isključuje stilističku promociju kao uzrok promene konstituentnosti, barem u slučajevima varijacije u položaju klitike.

Četvrto poglavlje nudi jedinstvenu formalnu analizu nekoliko naizgled nepovezivih pojava flektivne morfologije srpskog jezika, u teorijskom okviru distribuirane morfologije. U radu pod naslovom „Morfologija flektivnih kategorija u okviru teorije markiranosti” autor Miloje Despić izlaže suštinu analize padeža, broja i roda (tzv. ϕ -obeležja) koja se zasniva na dvema osnovnim komponentama, naime da su flektivne morfološke kategorije raspoređene na skali markiranosti, te da se određene kombinacije kategorija ne mogu u potpunosti iskazati jer bi njihov rezultat bio previše markiran. U zavisnosti od konteksta, slučajevi premarkiranosti mogu biti ili potpuno negramatični, ili se mogu rešiti brisanjem određenih kategorija, kao npr. razlike u rodu kod nenominativnih pridevi i zamenica u množini. Autor se takođe osvrće na morfosemantičku prirodu paukala kao i na njegovo mesto u sistemu flektivnih kategorija srpskog jezika. Model koji on nudi uključuje i binarnu analizu broja, po kojoj se ova kategorija razlaže na dve jedinice: $[\pm \text{jednina}]$ i $[\pm \text{aditivno}]$. U ovom sistemu jednina je predstavljena kao kombinacija $[+ \text{jednina}]$ i $[- \text{aditivno}]$, množina kao $[- \text{jednina}]$ i $[+ \text{aditivno}]$, a paukal kao $[- \text{jednina}]$ i $[- \text{aditivno}]$ (kombinacija obeležja

[+ jednina] i [+aditivno] tretira se kao logički nemoguća). Predloženi pristup broju, formulisan u okviru teorije markiranosti, teorijski je elegantan ali je i empirijski veoma efikasan jer može na jednostavan način da objasni čitav niz naizgled veoma zbunjujućih odlika paukalnih konstrukcija srpskog jezika.

Branimir Stanković u prilogu „DP u srpskom, jeziku bez člana” daje svoj doprinos sada već višedecenijskoj raspravi o tome da li je teorijski opravdano pretpostaviti postojanje funkcionalne projekcije determinatorske fraze (DP) u srpskom jeziku budući da u njemu kategorija člana ne postoji. U ovom se poglavlju predstavljaju empirijske činjenice koje sugerišu da u srpskom jeziku iznad kardinalne/imeničke projekcije postoji i determinatorska projekcija. Naime, Stanković pokazuje da lične zamenice, posesivi, te spacijalni i temporalni pridevi u postkardinalnom/ postnominalnom položaju prouzrokuju neodređenu/ nejedinstvenu/ nespecifičnu/ partitivnu interpretaciju jezičkog izraza (dvojica/ dve/ dvoje nas/ vas/ njih, pet njihovih/ sutrašnjih prezentacija), dok u prekardinalnom/ prenominalnom položaju rezultiraju određenom/ jedinstvenom/ specifičnom/ nepartitivnom interpretacijom izraza (nas/ vas/ njih dvojica/ dve/ dvoje, njihovih/ sutrašnjih pet prezentacija). Pritom, slaganje glagola u licu i broju menja se sa položajem lične zamenice – iako postkardinalna/ postnominalna zamenica nije relevantna za sintaksu u komplementu kardinalne projekcije (dvoje nas ide/ *idemo), glagol se mora složiti u obeležjima lica i broja lične zamenice kada se ona nađe u prekardinalnom/ prenominalnom položaju (nas dvoje *ide/ idemo). Ova činjenica je u skladu sa stavom da određenost i lice treba tretirati kao jednu kategoriju (Lyons 1999), odnosno hipotezom da je upravni član projekcije DP zapravo lice, jer ovo obeležje omogućava pomeranje tipa denotacije od osobine ka individui (Longobardi 2009). Zaključuje se da iznad kardinalne/ imeničke projekcije u srpskom jeziku postoji funkcionalna projekcija povezana sa licem i određennošću/ specifičnošću/ jedinstvenošću/ nepartitivnošću, obeležjima karakterističnim za DP, što autor tumači kao posredan dokaz da se i u srpskom, jeziku projektuje determinatorska fraza, bez obzira što kategorija člana ne postoji.

U narednom poglavlju zbornika Ljiljana Progovac analizira klauze sa neakuzativnim glagolima i tvrdi da su one zapravo aproksimacije jedne etape u evoluciji jezika. Naime, neakuzativne glagole (kao što su određeni glagoli kretanja, pojavljivanja i sl.) karakteriše to što njihov subjekat nije aktivan vršilac radnje već dubinski objekat koji nije u akuzativu (Stigla pošta. Pala vlada. Pao sneg.) U teoriji minimalizma pretpostavlja se da se neakuzativni glagoli razlikuju od ostalih glagola po tome što nemaju funkcionalnu projekciju vP, koja služi da se u njoj generiše vršilac radnje, a laki glagol (v) da dodeli akuzativ objektu (Chomsky, 1995; Kratzer, 2000). Ova analiza, tvrdi Progovac, nalazi potvrdu u srpskom jeziku, naročito u malim klauzama poput Pao sneg, kojima nedostaje pomoćni glagol da bi bile pune rečenice. U ovakvim klauzama, naročito ukoliko su tetičkog tipa, imenica ostaje u položaju objekta, tačnije iza glagola, što se najbolje vidi u ustaljenim izrazima (Pala karta. Prošao voz.). Autorka objašnjava da tetičke rečenice ne iskazuju stvarnu predikaciju, već tretiraju subjekat i glagol kao jednu nerazdvojivu celinu (Marty, 1918) i analizira ih kao nepotpune rečenice kojima nedostaje ne samo vP, nego i TP (projekcija glagolskog vremena), što dodatno objašnjava zašto u njima nema pomeranja subjekta i

zašto se ne mogu subordinirati. Otud se ovakve klauze mogu smatrati aproksimacijama, zaostacima ili fosilimajedne etape u evoluciji jezika, u kojoj nije bilo funkcionalnih projekcija kao što su vP i TP, iz čega sledi da nije moglo biti ni pomeranja ni subordiniranja/rekurzivnosti. Osim redundance na raznim nivoima, ovakva analiza nalazi potvrdu i u činjenici da se pune rečenice zapravo izvode iz malih klauza, po uvreženom viđenju sintaksičara.

U radu pod naslovom „Tautološki objekat u srpskom jeziku” Marijana Marelj se bavi sintaksičkim i semantičkim aspektima konstrukcije sa tautološkim objektom, poput *Živi život ili Sanjao je san*, koja u srpskom jeziku nije privukla pažnju savremene teorijske literature. Na osnovu opsežne analize podataka autorka zaključuje da se u srpskom jeziku tautološki objekat može javiti u akuzativu ili u instrumentalu. Ova dva tipa tautoloških objekata se različito ponašaju u velikom broju testova, što autorku navodi na zaključak da su akuzativni tautološki objekti pravi argumenti, a instrumentalni tautološki objekti predstavljaju modifikatore. Prihvatajući pristup modifikatorima razvijen u okviru neo-dejvidsonske tradicije (npr. Parsons 1990), u radu se oni analiziraju kao predikati, što omogućuje da se objasni njihove osnovne karakteristika, uključujući i ograničenje da ovi tautološki objekti uvek moraju biti modifikovani, bilo da je modifikacija atributske prirode ili u obliku fraze u genitivu. Obavezna modifikacija motivisana jepotrebom da iskaz bude u dovoljnoj meri informativan, ali su joj koreni u semantici relevantnih elemenata.

Maja Miličević razmatra formiranje povratnog (obući se) i uzajamno-povratnog oblika (voleti se) obeleženog rečcom se u okviru analiza razvijenih u modelu leksičko-funkcionalne gramatike i njene teorije leksičkog preslikavanja. Ova teorija podrazumeva postojanje tri podnivoa unutar argumentske strukture svakog glagola, međusobno povezanih principom preslikavanja: (a) tematska struktura, (b) argumentska struktura (u užem smislu) i (c) nivo gramatičkih funkcija, odnosno sintaksička struktura. U cilju iznalaženja odgovora na pitanje da li povratna rečca se u sintaksičkoj strukturi ima status glagolskog argumenta i gramatičku funkciju direktnog objekta, ili predstavlja (neargumentski) morfološki znak alternacije u argumentskoj strukturi glagola, tj. njegove detranzitivizacije autorka ovog poglavlja se opredeljuje za tzv. neprelaznu analizu, koja podrazumeva da prilikom nastanka povratnog i uzajamno-povratnog oblika dolazi do detranzitivizacije glagola, ali da se oba glagolska argumenta zadržavaju i zajednički preslikavaju na funkciju subjekta. U prilog ovoj analizi navodi se povezanost između inherentno povratnih i neakuzativnih glagola sa jedne, a inherentno uzajamno-povratnih i neergativnih glagola sa druge strane. Takođe se razmatra priroda alternacija iz kojih proističu reflektivni i recipročni oblik i utvrđuje se da se radi o morfosintaksičkom tipu, kod koga je značenje očuvano, a promena se beleži u preslikavanju glagolskih argumenata na sintaksičke funkcije. Najzad, za autokauzativne oblike (pomeriti se, ujediniti se) u radu se predlaže morfo-semantička analiza.

U sledećem poglavlju zbornika Veran Stanojević polazi od opisa semantike glagolskih vremena koja se oslanja na neorajhenbahovski shvaćene vremenske koordinate: momenat govora (S), momenat događanja (E) i referencijalni momenat (R), koje autor, shodno savremenim temporalističkim pristupima (Kamp i Reyle,

1993; Smith 1991, Verkuyl et al. 2004, De Swart 1998, 2000) ne tretira kao tačke, nego kao intervale. Konjunkcija dvaju tipova informacija, temporalne i aspektualne, s jedne strane, omogućava kodiranje perfektivne/ imperfektivne instrukcije glagolskih oblika (kroz odnos E i R), a s druge strane, izražavanje rezultatnosti upotrebom složenih glagolskih oblika. Predikcije sistema koji predlaže u prilogu pod naslovom „Minimalna semantika glagolskih vremena i upotrebe perfekta u srpskom“ Stanojević proverava njegovom primenom na značenje perfekta. Autor zaključuje da svojstvo imperfektivnosti ($R \subseteq E$) direktno objašnjava činjenicu da se radnje koje nisu nužno odsečene od momenta govora mogu uvesti samo imperfektivnim perfektom, kao i to da u srpskom jeziku, za razliku od npr. engleskog, nije moguća tzv. univerzalna interpretacija perfekta. S druge strane, aspektualno svojstvo $E \subseteq R$, koje autor pretpostavlja za perfektivni perfekat, blokira habitualne interpretacije kao i mogućnost prekidanja perfektom označene radnje. Naposljetku, u radu se ukazuje i na mehanizam aspektualne reinterpretacije, čiji su okidač određeni kontekstualni (tj. pragmatički) faktori, ali i neki semantički činioci poput teličnosti, a koji mogu objasniti neke značenjske efekte imperfektivnog perfekta kao što su npr. izražavanje svršene radnje, ponekad i rezultatnosti.

Iako je osnovna funkcija prostornih predloga da izraze spacijalni odnos između dva entiteta, lokalizatora i objekta lokalizacije, u radu „Izražavanje teličnosti i prostorni predlozi u srpskom jeziku“ autori Tijana Ašić i Francis Corblin istražuju jednu drugu mogućnost, uočenu u novijoj lingvističkoj literaturi, a to je da neki prostorni predlozi mogu, u određenim kontekstima, dobiti i dodatne interpretacije koje upućuju na specifične vrste funkcionalnih odnosa u kojima se nalaze subjekat rečenice i dopuna predloga (Borillo, 1983, Vandeloise, 1987, Corblin, 2011). U takve specifične odnose spada i tzv. telična interpretacija, koja se odnosi na situacije u kojima subjekat rečenice učestvuje u određenoj društvenoj aktivnosti koja se tipično odigrava u prostoru određenom lokalizatorom, odnosno na situacije u kojima subjekat rečenice vrši određenu radnju nad lokalizatorom (objektom te aktivnosti). Ašić i Corblin pokazuju da teličnost predloških fraza može biti po prirodi kompozicionalna ili pak poticati od same semantičke prirode predloga. U prvom slučaju ona je rezultat sadejstva više faktora, kao što su tip subjekta, vrsta glagola, semantička određenost imenice i spacijalna neutralnost predloga (npr. telična interpretacija predloga u Milana je na fakultetu podrazumeva da je ona student), dok je u drugom ona sema koja je sastavni deo osnovnog značenja predloga i koja određuje sve njegove upotrebe (npr. predlozina i u mogu se smatrati semantički vrlo jednostavnim jer su za njihovo definisanje dovoljni bazični mereotopološki predikati). Jedan od značajnih rezultata ovog rada jeste zaključak da telične interpretacije predloških fraza ne poništavaju spacijalne: one se u slučaju predloga na i u podrazumevaju, a u slučaju predloga pred i za tip prostorne relacije određen je funkcionalnim odnosom između objekta lokalizacije i lokalizatora.

Kako i sam naslov nagoveštava, prilog Bobana Arsenijevića „Srpski izrazi mnogo i mnogi u svetlu teorije slabih i jakih kvantifikatora“ problematizuje kvantifikatore sa značenjem velike količine s ciljem da ukratko predstavivši teorije jakih i slabih značenja kvantifikatora ponuđene u dosadašnjoj literaturi, razmotri relevantnu

empirijsku građu u srpskom jeziku i ukaže na posledice koje empirijske generalizacije nad ovim materijalom imaju za teoriju kvantifikacije, kao i da ponudi analizu koja će uspešno objasniti i ove podatke. Autor polazi od analize Krasikove (2011), koja se bavi ruskim ekvivalentima ovih srpskih kvantifikatora, i ukazuje na njene nedostatke, na osnovu kojih nudi modifikovanu analizu, koja oba kvantifikatora predstavlja kao realizacije jednog istog prideva, a njihove razlike u ponašanju izvodi iz tipa imenice koju modifikuju. Kada je pridev unutar projekcije leksičke imenice, on sa njom kongruira, i dobija se kvantifikator mnogi, dok se kada je pridev unutar projekcije nulte imenice proN dobija oblik u nominativu srednjeg roda jednine, odnosno mnogo. Na kraju rada autor pokazuje i da je fokusna osetljivost kvantifikatora mnogo zapravo pojava iz domena sintakse, koja se vezuje za pomeranje fokalnog konstituenta u poziciju iz koje c-komanduje pridev. Predstavljena analiza favorizuje kontekstualni pristup, time što postulira samo jednu leksičku jedinicu za obe upotrebe kvantifikatora, i pobija mogući zaključak da se u srpskom i sličnim jezicima slabi i jaki kvantifikator izdvajaju kao dve različite reči.

U pretposlednjem poglavlju zbornika, pod naslovom „Uloga fokusa u interpretaciji skalarnih implikatura“, Mirjana Mirić ispituje ulogu fokusa u izvođenju skalarnih implikatura pri interpretaciji iskaza sa kvantifikatorom *neki* u primerima poput *Neke jabuke su na stolu*. Istraživanje je zasnovano na podacima prikupljenim u okviru eksperimenata u kojima je učestvovalo 56 odraslih govornika srpskog jezika, koji su radili modifikovanu verziju Zadatka procene istinitosne vrednosti iskaza (Crain i Thornton 1998, Gordon 1998). Rezultati pokazuju da je procenat izvedenih implikatura u srpskom jeziku niži u odnosu na istraživanja drugih jezika, i navode na zaključak da izvođenje skalarnih implikatura nije automatski proces. Uočava se dominacija kardinalne interpretacije kvantifikatora *neki*, a kvantifikacijska interpretacija i pristup implikaturi (*neki* = ne svi) olakšani su upotrebom partitivne konstrukcije (*neke* od jabuka) i smeštanjem kvantifikovane imeničke fraze u poslednji položaj u rečenici (Na stolu su *neke* jabuke), odnosno smeštanjem informacionog fokusa na kvantifikovanu imeničku frazu. Pod određenim uslovima, i kontrastni fokus utiče na izvođenje implikatura, što pokazuje da je izvođenje implikatura, pa i pragmatičko zaključivanje uopšte, osetljivo na niz konkretnih jezičkih faktora i upućuje na kompleksnu spregu sintakse, semantike, pragmatike, informacijske strukture i prozodije u složenom fenomenu interpretacije rečenica.

Naposletku, na osnovu distribucije elemenata u levoj periferiji nezavisnih i zavisnih klauza u srpskom jeziku, u zaključnom poglavlju „Leva periferija klauze/ CP u srpskom jeziku“ Sabina Halupka-Rešetar daje prikaz postojećih analiza strukture klauze u srpskom jeziku i Rizzijevog (1997, 2004) kartografskog pristupa u kojem se tradicionalna fraza komplementizatora (CP) reanalizira kao niz više funkcionalnih projekcija, nakon čega predstavlja analizu Neeleman i Titov (2009), u kojoj se tema i fokus poimaju kao osnovni pojmovi u informacijskoj strukturi, tvrdi se da su obeležja [tema], [fokus] i [kontrast] privativna, odn. da obeležje [kontrast] podjednako mogu imati i tematizovane i fokalizovane fraze. Ova analiza se potom koristi kao polazište za rasvetljavanje strukture leve periferije klauze u srpskom jeziku, primenjujući je kako na glavne tako i na umetnute klauze. Dolazi se do zaključka da se upitne

reči i kontrastno fokalizovane fraze u ovom jeziku mogu javiti zajedno ali samo po utvrđenom redosledu, na osnovu čega se daje predlog razuđene strukture tradicionalne CP projekcije, u kojoj su položajne mogućnosti posmatranih elemenata posledica postojanja izbornih formalnih obeležja koja se mogu dodati kada leksička jedinica postane deo numeracije. Ovde predložena analiza stoga predstavlja svojevrsan spoj kartografske analize sa minimalističkom proverom obeležja, s ciljem da se ukaže na značaj uključivanja informacijsko strukturalnih pojmova u sintaksu, što se postiže sledeći Aboha (2010), a u skladu sa minimalističkim stavom da derivaciju određuju samo obeležja leksičkih jedinica, tako što se oni uvode u derivaciju kao diskursno povezane leksičke jedinice, poput drugih izbornih formalnih obeležja. Na ovaj način, nivo veze između sintakse i informacijske strukture postaje sam leksikon.

Iako istraživanja predstavljena u ovom zborniku ne pokrivaju sve aspekte formalne lingvistike i srpskog jezika, ona ipak pokreću brojna pitanja, nude moguće odgovore na njih i, nadamo se, podstiču dalja istraživanja na polju primene savremenih lingvističkih teorija na materijal iz srpskog jezika.

Urednici ovom prilikom nadsrdačnije zahvaljuju svim autorima priloga na ogromnom trudu uloženom u pisanje radova i unošenje izmena, kao i na strpljenju koje su pokazali tokom procesa nastanka ovog zbornika. Zahvalnost dugujemo i (autorima-)recenzentima za detaljne recenzije pojedinačnih radova, među kojima naročito Francu Marušiću i Roku Žauceru. Njihove korisne primedbe i sugestije doprinele su dodatnom kvalitetu priloga. Posebnu zahvalnost izražavamo recenzentima ovog izdanja, akademiku Miloradu Radovanoviću, prof. dr Waylesu Browneu i prof. dr Željku Boškoviću, koji su svojim pozitivnim mišljenjem potvrdili da je vredelo uložiti višegodišnji trud u pripremu ovog zbornika.

U Nišu i Novom Sadu, maja 2015. godine

Boban Arsenijević i Sabina Halupka-Rešetar

Referisani radovi

- Aboh, E. (2010). Information structuring begins with numeration. *Iberia* 2(1), 12-42.
- Bailyn, J. F. (2000). Slavic Generative Syntax. Rukopis. Dostupno na www.indiana.edu/~slavconf/SLING2K/pospapers/bailyn.pdf. <1. 2. 2014.>
- Borillo, A. (1983). La détermination et la préposition de lieu à en français. U X. Blanco, P.-A. Buvet i Z. Gavriilidou (ur.), *Détermination et formalisation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 85-99.
- Bugarski, R. (1969). Pojmovno-terminološki osvrt na generativnu gramatiku. *Delo* XV/7: 869-876.
- Chomsky, N. (1995). *The Minimalist Program*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Corblin, F. (2011). Des définis para-intensionnels: être à l'hôpital, aller à l'école. *Langue*

- française* 171, 55-75.
- Crain, S., & Thornton, R. (1998). *Investigations in Universal Grammar: A Guide to Research on the Acquisition of Syntax and Semantics*. Cambridge, MA: MIT Press.
- De Swart, H. (1998). Aspect shift and coercion. *Natural Language and Linguistic Theory* 16, 347-385.
- DeSwart, H. (2000). Tense, aspect and coercion in a cross-linguistic perspective. *Proceedings of the Berkeley conference on formal grammar*. Dostupno na www.csli-publications.stanford.edu <15.1.2014.>
- Gordon, P. (1998). The Truth-Value Judgement Task. U D. McDaniel, C. McKee i H. Smith Cairns (ur.), *Methods for Assessing Children's Syntax*. Cambridge, MA & London, England: MIT Press.
- Kamp, H., & Reyle, U. (1993). *From Discourse to Logic*. Dordrecht: Kluwer.
- Krasikova, S. (2011). On proportional and cardinal 'many'. U L. Baunaz, A. Bentea i J. Blochowiak (ur.), *Proceedings of Swiss Workshop in Generative Grammar 7/11*, 93-114.
- Kratzer, A. (2000). Building statives. U L. Conathan, J. Good, D. Kavitskaya, A. Wulf i A. Yu (ur.), *Berkeley Linguistic Society* 26, 385-399.
- Longobardi, G. (2009). How Universal is DP? Paper presented at the International Workshop Converging Linguistics and Cognitive Science: Nominal Systems Across Languages, September 14-16, 2009, Barcelona.
- Lyons, C.G. (1999). *Definiteness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Marty, A. (1918). *Gesammelte Schriften*. vol. II, part 1. Halle: Max Niemeyer Verlag.
- Neeleman, A., & Titov, E. (2009). Focus, Contrast and Stress in Russian. *Linguistic Inquiry* 40(3), 514-524.
- Parsons, T. (1990). *Events in the Semantics of English: A study in Sub-Atomic Semantics*. *Current Studies in Linguistics Series* 21. Cambridge, MA: MIT Press.
- Rizzi, L. (1997). The Fine Structure of the Left Periphery. U L. Haegeman (ur.), *Elements of Grammar*. Amsterdam: Kluwer. 281-337.
- Rizzi, L. (2004). Locality and Left Periphery. U A. Belletti (ur.), *Structures and Beyond: The Cartography of Syntactic Structures* (vol. 3). Oxford & New York: Oxford University Press. 223-251.
- Selkirk, E. (1995). Sentence prosody: intonation, stress, and phrasing. U J. Goldsmith (ur.), *The Handbook of Phonological Theory*. Cambridge, MA/ Oxford: Blackwell. 550-569.
- Smith, C. (1991). *The parameter of aspect*. Dordrecht: Kluwer.
- Vandeloise, C. (1987). La préposition à et le principe d'anticipation. *Langue française* 76, 77-111.
- Verkuyl, H. J. i dr. (2004). Tense and Aspect in sentences. U F. Corblin i H. de Swart (ur.), *Handbook of French Semantics*. Stanford: CSLI Publications. 233-270.

NEPOSTOJANO ILI NEPOSTOJEĆE? GENERATIVNI PRISTUP NEPOSTOJANOM *A* U SRPSKOHRVATSKOM¹

U ovom se prilogu razmatra fonološka alternacija poznata pod imenom nepostojano *a*. Predložena analiza, razvijena pre svega za imenice i prideve te formulisana u okviru Teorije optimalnosti, konceptualno razdvaja nepostojano *a* koje se javlja u oblicima sa nulnim nastavkom (npr. *članak* i *tanak*) od onog *a* koje se javlja u oblicima genitiva množine (npr. *članaka* i *banaka*). Iako se oba umeću unutar korena (koji ih sami ne sadrže: /člank/, /tank/, /bank/), do umetanja ova dva *a* dolazi pod različitim uslovima i iz različitih razloga. Prvo nepostojano *a* je epentetsko i umeće se sa ciljem izbegavanja kompleksne kode na kraju reči. Ova epenteza je u potpunosti fonološke prirode, važi za sve domaće korenove, i svi izuzeci se mogu objasniti upotrebom specijalnog ograničenja za pozajmljenice: VERNOST(POZAJMLJENO). Drugo nepostojano *a* je metatetsko i umeće se zbog toga što nastavak za genitiv množine ima oblik /a:a:/, što čini metatezu preferiranim ishodom u kombinacijama tipa /člank+a:a:/. Metatetsko *a*, za razliku od epentetskog, pojavljuje se u kontekstima koji su definisani leksičkim i morfološkim faktorima, pre svega oblikom paradigme u okviru koje se dani oblik javlja. Diskusija specifičnih konteksta pojavljivanja dva umetnuta *a* pokazuje korisnost porodice leksičkih ograničenja LEKSIČKI KONZERVATIVIZAM (Steriade 1997), koja se protive uvođenju novih alomorfa u paradigmu. Razmatranje pojedinih specifičnih pitanja vodiće registrovanju bar dva fenomena koji bi mogli biti znak restrukturiranja u odnosu na stanje opisano u standardnim gramatikama. Prvi je činjenica da se u genitivu množine imenica ženskog roda izgubila mogućnost da segmentalni eksponent nastavka /a:a:/ bude samo *-a* (oblici tipa *svádbā*, *vóžnjā* postali su negramatični), drugi je da suglasnični skupovi koji su nekada tretirani kao jedan segment ([st], [št], [zd] i [žd]) počinju da gube ovaj status i postaju prave suglasničke grupe.

Ključne reči: nepostojano *a*, Teorija optimalnosti, poluglasnik, stratifikacija leksikona, paradigma, Leksički Konzervativizam

1. Uvod

Osnovni cilj ovog poglavlja jeste da jednu relativno dobro opisanu pojavu na sumedi (tj. interfejsu) fonologije, morfologije i leksikona – *nepostojano a* – sagleda iz perspektive novijih ligvističkih teorija, kao i da ponudi formalni aparat kojim se

¹ Autor eksplicitno dozvoljava da se pri citiranju ovaj naziv u radovima na srpskohrvatskom zameni nazivima *srpski*, *hrvatski*, *bosanski*, *bošnjački*, *crnogorski* i *novoštokavski*. Autor nije svestan da se išta od izloženih opservacija i generalizacija ne može primeniti i na bilo koji od srpskohrvatskih standardnih jezika, te stoga smatra da se pri citiranju ovog rada u izvorima na drugim jezicima treba držati opšteprihvaćenog termina srpskohrvatski.

mogu analizirati različiti aspekti ove pojave. Koncept *nepostojanog a*, koji je široko korišten u tzv. tradicionalnim izvorima, gde su osnovni ciljevi deskriptivni i preskriptivni, sada se, dakle, prenosi u generativni diskurs, u kojem je osnovni cilj eksplanatoran.

Kako se radi o kombinovanju radikalno različitih diskursa, uvođenje formalizama će teći postepeno. Tako prvi odeljak sadrži pregled konceptualizacija pojave i objašnjenja koja su za nju ponuđena, kako u tradicionalnom, tako i u generativnom diskursu. U oba slučaja se vodilo računa o tome da se pri prezentovanju koristi što neutralniji teorijski aparat. Isti princip opstaje i u drugom odeljku, gde se formuliše alternativa modelima koji preovlađuju u literaturi, zasnovanim na postuliranju poluglasnika u sinhronoj gramatici. Treći odeljak sadrži kratak uvod u Teoriju optimalnosti, teorijski okvir koji će se koristiti u ovom radu, kao i ilustraciju kako predložena analiza *nepostojanog a* izgleda u ovom teorijskom okviru. U četvrtom odeljku se fokusiramo na *nepostojano a* u poslednjem slogu reči, za koje ćemo pokazati da je epentetsko po prirodi i ilustrovati kako mehanizmi Teorije optimalnosti omogućavaju formalizaciju relevantnih fenomena. U petom odeljku se fokusiramo na *nepostojano a* koje se javlja u oblicima GenPl imenica, za koje ćemo pokazati da je metatetsko, te da je za njegovu uspešnu formalizaciju značajna porodica leksičkih ograničenja LEKSIČKI KONZERVATIVIZAM (Steriade 1997), koja se opiru uvođenju novih alomorfa u paradigmu. Šestim odeljkom zaključujemo ovo poglavlje, navodeći neka od najznačajnijih pitanja za dalje proučavanje.

Nepostojano a, pojava da se u nekim oblicima reči glas *a* javlja, dok u drugima izostaje, često se navodi kao školski primer glasovne promene. Tako se, na primer, kod imenice *članak* u primeru (1), (drugo) *a* javlja u oblicima NomSg i GenPl (*članak* i *članaka*), ali ne i u ostatku paradigme (*članka*, *članku* itd), dok kod imenice *konak* *a* ostaje u svim oblicima. Iz ovog razloga se *a* u poslednjem slogu imenice *članak* naziva *nepostojanim*.

(1)	NomSg	GenSg	NomPl	GenPl
	članak	članka	članci	članaka
	konak	konaka	konaci	konaka

1.1. Konceptualizacija fenomena u tradicionalnim izvorima

Najveći deo tradicionalnih gramatika bavi se *nepostojanim a* sa ciljem postizanja deskriptivne adekvatnosti, i to pre svega detaljnim opisom morfoloških kategorija kod kojih se alternacija javlja. Konceptualizacije *nepostojanog a* u gramatikama i priručnicima u izvesnom su smislu usložnjena izabranim terminološkim rešenjem i načinom na koji se ono koristi. Kako uočavaju Mihaljević & Horvat (2007) na osnovu analize hrvatskih gramatika i udžbenika, termin *nepostojano a* se koristi i za glas (ili, bolje rečeno, fonološki entitet) i za glasovnu promenu. Ovakva višeznačnost termina vodi konceptualnom problemu: ako je *nepostojano a* i alternacija i fonološki entitet koji je izvor/uzrok te alternacije,

postaje nejasno šta tačno znači da neka reč ili neki oblik reči *ima nepostojano a*. Zbog ove inherentne dvosmislenosti u tradicionalnom diskursu se mogu razgraničiti domen onoga oko čega se svi izvori slažu i domen onoga o čemu nijedan od tradicionalnih izvora ne govori. Ono oko čega se svi slažu jeste da (1) paradigme reči tipa *članak, članka, članku* itd. imaju nepostojano *a* i kao glasovnu promenu i kao fonološku jedinicu (u bar nekim oblicima) i (2) da oblici tipa *članak* i *članaka* imaju nepostojano *a* kao fonološku jedinicu. Ono o čemu se ne govori, a što je preduslov za eksplicitnu formalizaciju fenomena, jeste status *nepostojanog a kao fonološkog entiteta* u oblicima tipa *članka, članku* itd, tj. o pitanju da li ovakvi oblici imaju nepostojano *a*, koje se ne realizuje, ili ga pak nemaju. Rezimirajući možemo reći da je tradicionalni pristup nepostojanom *a* rezultirao analizom koja registruje fonološki entitet i nudi vrlo detaljan opis konteksta njegovih realizacija, ostavljajući pri tome mnogo nejasnoća po pitanju tačne prirode tog fonološkog entiteta.

Objašnjenja ove alternacije, u meri u kojoj su ponuđena u tradicionalnim izvorima, pa i u meta-analizi Mihaljević & Horvat (2007), pre svega su dijahrona: nepostojano *a* se javlja u rečima u kojima je nekada poslednji slog osnove sadržao poluglasnik, koji se gubio u određenim pozicijama (ili pak sekundarni poluglasnik, koji se dodavao samo u onim pozicijama gde se primarni poluglasnik nije gubio), dok se u rečima tipa *konak* u poslednjem slogu osnove nalazi etimološko *a*.

Za generativni pristup jeziku, objašnjenje pre svega podrazumeva jasniji uvid u znanje izvornih govornika tj. u reprezentacije jezičkih jedinica i procese kojima su te reprezentacije povezane. Generativni pristup fonološkim alternacijama u tom smislu vodi dvama značajnim pitanjima.

1. Kako su reči tipa *članak* i reči tipa *konak* predstavljene u mentalnom leksikonu govornika tj. u čemu je razlika u reprezentaciji glasa *a* u rečima ova dva tipa?
2. Pod kojim se uslovima javlja nepostojano *a* tj. da li su konteksti u kojima se *a* javlja drugačiji od onih u kojima izostaje?

Prva dilema pred kojom se onda nalazimo jeste da li je moguće napraviti sinhronijski model koji bi delimično replicirao dijahronijsko objašnjenje tj. model koji bi postulirao postojanje apstraktnih jedinica u savremenom srpskohrvatskom koje odgovaraju nekadašnjem poluglasniku.

1.2. Dijahronija u sinhroniji? – Generativne analize

Postuliranje poluglasnika, kao apstraktnih jedinica koje su deo reprezentacija u savremenom srpskohrvatskom leksikonu, karakteristično je za većinu generativnih analiza. Poluglasnici se u literaturi na engleskom obično zovu *jerovi* (engl. *jers/yers*) po imenima slova za poluglasnike u starim slovenskim pismima. Ipak, ne može se reći da se ovo pitanje smatra rešenim pošto izvora koji eksplicitno tvrde da poluglasnici u savremenom srpskohrvatskom postoje na nekom nivou reprezentacije nema mnogo i nijedan od njih se ne bavi specifično problemom nepostojanog *a*, već ili nekim drugim problemom u srpskohrvatskom (vidi npr. Inkelas & Zec 1988, o akcen-

tima) ili nekim opštijim teorijskom problemom (vidi npr. Halle & Nevins 2009). Za ovaj drugi izvor je takođe karakteristična tendencija da srpskohrvatsko nepostojano *a* razmatra zajedno sa onim alternacijama u drugim slovenskim jezicima koje su nastale zbog gubljenja poluglasnika u slaboj poziciji, pretpostavljajući da je objašnjenje za sve slovenske jezike isto. Stoga je i formalni aparat koji Halle i Nevins koriste za analizu srpskohrvatskog opravdan pre svega time što su ga ovi autori već iskoristili za analizu ruskog i češkog.

Da bismo olakšali diskusiju pristupa koji koriste sinhroni poluglasnik, prvo ćemo predstaviti kako bi izgledali njihovi odgovori na gore postavljena pitanja. Prvo, na nivou reprezentacija, razlika između korena reči *članak* i *konak* bila bi u tome što bi prva reč imala koren sa poluglasnikom: /članɤk/, a druga koren sa punim vokalima: /konak/, te da bi nastavak za nominativ jednine bio /ɤ/. Drugo, ono što bi regulisalo eksponent poluglasnika (tj. njegovo gubljenje ili pojavljivanje kao *a*) bilo bi pravilo koje bi jednim delom ponavljalo istorijski proces koji je regulisao refleks poluglasnika. Pod (2) navodimo standardnu formulaciju ovog pravila, onako kako je navodi Yearly (1995:537).

$$(2) \quad \begin{bmatrix} \text{-cons} \\ \text{+syl} \\ \text{+hi} \\ \text{-tns} \end{bmatrix} \rightarrow \left\{ \begin{array}{l} \text{[-hi]}/\_C \\ \emptyset \end{array} \right. \begin{bmatrix} \text{-cons} \\ \text{+syl} \\ \text{+hi} \\ \text{-tns} \end{bmatrix}$$

Pravilo pod (2), koje je prvo predložio Lightner (1972), može se sumirati na sledeći način: vokalizuje se svaki poluglasnik kome sledi poluglasnik, dok se svi drugi poluglasnici gube.² Ovo pravilo, ipak, ne može biti kompletno objašnjenje za srpskohrvatski zato što bi u drugom kontekstu koji smo dosad videli – u GenPl – ovo pravilo za kombinaciju /članɤk+a/ dao *članka*. Za ovaj su problem predložena rešenja koja postuliraju da je način na koji se izvodi oblik GenPl drugačiji od svih ostalih oblika po tome što se samo kod ovog oblika na nekom nivou prvo vokalizuje poluglasnik u domenu /članɤk+ɤ/, uz rezultat koji je isti kao u NomSg, a onda se dodaje nastavak /a/. Razlika između oblika GenSg i GenPl je onda u tome što prvi oblik nema poddomena i izvodi se u jednom koraku, dok se drugi oblik izvodi u dva koraka (i uz pomoć dva nastavka), između kojih se primenjuje vokalizacija poluglasnika.

Ovo nas, dakle, ostavlja sa relativno jednostavnom slikom: praktično svi pristupi se slažu sa postuliranjem poluglasnika u leksikonu i problem GenPl koji se onda javlja rešava se postuliranjem posebnosti nastavka za GenPl, koji se primenjuje u dva koraka. U sledećem odeljku biće predstavljeno alternativno rešenje, koje izbegava postuliranje poluglasnika i na drugačiji način objašnjava zašto je nastavak GenPl poseban.

² Kako ističe i Yearly (1995), ovo pravilo nije identično istorijskom pravilu o vokalizaciji poluglasnika, za koje se ustalio termin Havlikov zakon. Razlika je pre svega u tretmanu reči koje sadrže više od dva poluglasnika, kojima se ne bavimo u ovom radu. Autor se zahvaljuje jednom od anonimnih recenzenata, koji mu je skrenuo pažnju na ove detalje.

2. Nepostojeće *a* – srpskohrvatski bez poluglasnika

Alternativa ponuđenim modelima, koju ćemo ovde predložiti, postulira leksičke reprezentacije u kojima je nepostojano *a* odsutno, te se njegovo umetanje događa pod pritiskom gramatičkog sistema. Dakle, u leksikonu dve reči koje smo koristili u dosadašnjoj diskusiji imaju reprezentacije /člank/ i /konak/, a nastavak za nominativ jednine je nulti.³ U tom slučaju se u izvođenju oblika nominativa jednine dešava epenteza tj. dodavanje glasa *a* onda kada bi se inače na kraju reči pojavila suglasnička grupa (tj. kompleksna koda). Ova analiza oblika nominativa jednine (koja se može generalizovati na sve oblike sa nultim nastavkom) ima dve prednosti. Prvo, ona sadrži objašnjenje generalizacije da se nepostojano *a* u poslednjem slogu uvek javlja da bi razbilo kompleksnu kodu. U pristupu koji koristi poluglasnike činjenica da se u ovakvim imenicama poluglasnici javljaju samo između suglasnika na kraju korena predstavlja slučajnost tj. ne postoji ništa u gramatičkom sistemu što blokira npr. imeničke korene tipa /коьн/ koji bi davali paradigme tipa *[koan_{NomSg}, kona_{GenSg}, konu_{DatSg}, koana_{GenPl}] ili /копъ/ koji bi davali paradigme tipa *[kona_{NomSg}, kona_{GenSg}, konu_{DatSg}, konaa_{GenPl}]. U pristupu koji ne koristi poluglasnike, ovakve paradigme je nemoguće izvesti, tj. one su blokirane samim gramatičkim sistemom. Drugo, kompleksne kode spadaju među tzv. markirane strukture, koje mnogi jezici u potpunosti zabranjuju (npr. japanski), te je njihovo razbijanje epentezom očekivani proces tj. spada među procese koji se u nekim pristupima nazivaju prirodnim.

Ipak, očigledan problem koji se nameće jeste, kao i kod modela koji koriste poluglasnike, izvođenje oblika genitiva množine tipa *članaka*. Ovde bi naša verzija objašnjenja u principu mogla koristiti isti mehanizam primene više koraka, koji se u fonološkoj literaturi razmatra pod konceptima serijalnost (engl. seriality) i cikličnost (engl. cyclicity) fonoloških operacija. Ipak, činjenica da smo već posegli za prirodnošću epenteze kojom se blokiraju kompleksne kode kao delom našeg objašnjenja čini ovakav korak neprivačnim. Teško je, naime, dokazati da gramatički sistem preferira lako izgovorivu strukturu na nekom apstraktnom nivou. Takođe, ne postoji dobar osnov za postuliranje slogovne strukture na takvom apstraktnom nivou. Zbog svega navedenog, naša analiza posebnost nastavka GenPl ne traži u načinu na koji je on primenjen, već u njegovom obliku. Naš predlog je, naime, da je ono što se analizira kao nepostojano *a* u oblicima tipa *članaka* predstavlja deo morfeme GenPl /a:a:/, koja se zbog svog anomalnog oblika nikada ne javlja u obliku koji ima u leksikonu.

Mi, dakle, predlažemo da *nepostojano a* treba analizirati kao *nepostojeće* u bar dva smisla. Prvo, ono što se u površinskoj strukturi javlja kao nepostojano *a* nikada nije deo leksičke reprezentacije reči. Drugo, konceptualno, ne postoji jedan fenomen nepostojanog *a*, već dva razdvojena procesa: epenteza na kraju sloga i metateza u oblicima genitiva množine.

³ Iako je ovaj pristup nov u smislu da je prvo integralno rešenje koje ne koristi poluglasnike, važno je navesti da postoje bar dva izvora koji sadrže elemente ovakvog rešenja. Prvo, značajna je formulacija koju koriste Simić & Ostojić (1996) kada nepostojano *a* definišu kao „interpoliranu fonemu pomoću koje se silabički uobličavaju morfeme zavisno od pozicije“. Drugo, Zec (2002) objašnjava nepostojano *a* u rečima sa nultim nastavkom kao epentetsko.

Naš predlog se, dakle, može rezimirati na sledeći način.

1. Nepostojano *a* u obliku *članak* je epentetsko (u daljem tekstu: a_{ep}) i dodaje se onda kada bi reč inače imala složenu kodu. Dakle, osnova reči *članak* je u leksikonu /člank/, a a_{ep} se dodaje da bi se izbegla složena koda.
2. Nepostojano *a* u obliku *članaka* je metatetsko (u daljem tekstu: a_{met}) deo morfeme /a:a:/ za GenPl, koja nikada ne može biti izgovorena u ovom obliku jer srpskohrvatski ne toleriše pojavu sekvence istih vokala u istoj morfemi, te se zbog toga narušava linearni poredak i deo nastavka se realizuje unutar osnove. Dakle, *članaka* nastaje kombinovanjem /člank + a:a:/.

Naša diskusija se dosad bazirala samo na primerima imenica muškog roda. U odeljku 4 pokazaćemo kako se predloženi model, uz dodatne modifikacije, primenjuje na ostatale kontekste u kojima se javlja nepostojano *a*. Pre toga, u sledećem odeljku biće izložen teorijski model koji ćemo koristiti za dalju diskusiju.

3. Teorija optimalnosti i nepostojeće *a*

3.1 Opšti uvod u TO

Devedesete godine su u fonologiju uvele postepen prelazak sa modela baziranih na pravilima (engl. rule-based models) na modele bazirane na ograničenjima (engl. constraint-based models), kao i prelazak sa serijskih na paralelne modele. Teorija optimalnosti (Optimality Theory; Prince & Smolensky 1993, Kager 1999), danas najrasprostranjeniji generativni pristup fonologiji, u svojoj klasičnoj formi je paralelni model baziran na ograničenjima. To znači da je gramatika još uvek modul koji reguliše preslikavanje dubinske forme na površinsku formu, ali se ovo više ne dešava primenom raznih pravila u nizu koraka, već primenom niza ograničenja u jednom koraku. Gramatika se u ovom modelu konceptualizuje kao poredak (engl. ranking) univerzalnih ograničenja, koja (a) se sva odnose na površinsku formu i (b) sva u principu mogu biti prekršena. To da su ograničenja univerzalna znači da se jezici ne razlikuju po ograničenjima koja imaju već samo po njihovom poretku. Postoje dve velike grupe ograničenja – MARKIRANOST (engl. MARKEDNESS) i VERNOST (engl. FAITHFULNESS). MARKIRANOST obuhvata ograničenja koja se odnose na markirane strukture. Dakle, ukoliko u jezicima sveta postoji tendencija da se u kodama izbegavaju zvučni opstruenti, to znači da je moguće postulirati ograničenje *ZVUČNAKODA „Izbegni zvučne kode.“ Ovo ograničenje, kada je dovoljno visoko rangirano, u datom jeziku blokira sve površinske forme sa zvučnom kodom. Tako, na primer, u jezicima najrodnijim srpskohrvatskom – slovenačkom, makedonskom i bugarskom ovo ograničenje čini da se reč čija je dubinska forma /mlad/ izgovara kao [mlat]. VERNOST predstavlja drugu grupu ograničenja, koja se odnose na korespondencije između dubinske i

površinske strukture, i koja se suprotstavljaju razlikama između dubinske i površinske strukture. Tako kada se /mlad/ mapira na [mlat], to znači da je *ZVUČNAKODA rangirano više nego VERNOST, tačnije više nego ograničenje iz porodice VERNOSTI koje se zove IDENT[zvučnost] „Distinktivno obeležje [zvučnost] treba da bude isto za segmente dubinske i površinske strukture koji korespondiraju.“ Ako se /mlad/ pak mapira na [mlad], to znači da je poredak obrnut: IDENT[zvučnost] >> *ZVUČNAKODA. Možemo, dakle, zaključiti da je jedna od razlika između srpskohrvatskog i slovenačkog/makedonskog/bugarskog u poretku ovih dvaju ograničenja. Ispod pokazujemo dva tabloa (engl. tableaux) – grafičke reprezentacije gramatičke evaluacije u TO.

- (3) Slovenački/makedonski/bugarski: tablo za *mlad*

Input: /mlad+ø/	*ZK	IDENT[z]
a. mlad	*!	
b. $\text{m}^{\text{ø}}$ mlat		*

- (4) Srpskohrvatski: tablo za *mlad*

Input: /mlad+ø/	IDENT[z]	*ZK
a. $\text{m}^{\text{ø}}$ mlad		*
b. mlat	*!	

Kako vidimo, u tabloima svako od ograničenja automatski evaluira sve kandidate (naravno, ono što je prikazano u tablu jeste mali podskup beskonačnog skupa kandidata i mali deo dugačkog poretka ograničenja), pripisujući kazneni poen (označen zvezdicom) ukoliko kandidat sadrži ono što ograničenje ne dozvoljava. Evaluacija teče tako što prvo odlučuju više rangirana ograničenja i svako ograničenje može odlučiti pobjednika: ukoliko neko ograničenje preferira samo jednog kandidata, taj kandidat je pobjednik i to je površinska forma koja se izgovara i u tablu označava znakom ø . Ukoliko ograničenje ne može odlučiti tj. ukoliko ima više kandidata koji imaju najmanji broj prekršaja, ovi kandidati se prosleđuju sledećem ograničenju. Kazneni poen koji isključuje kandidata iz evaluacije označava se uzvičnikom. Ograničenja koja su rangirana ispod ograničenja koje bira pobjednika tj. ona čiji kazneni poeni ne igraju nikakvu ulogu u odlučivanju, obično su zatamnjena u tablu.

Kao što smo videli, važna odlika Teorije optimalnosti jeste da postojanje nekog ograničenja (npr. *ZVUČNAKODA) u bilo kom jeziku implicira da ovo ograničenje postoji i u svim ostalim jezicima, bez obzira da li se njegov efekat vidi. Iz ovog razloga jezička tipologija kao i teorija markiranosti postaju ozbiljan deo TO.

Ovaj opšti uvod u TO zaključujemo još jednom značajnom napomenom. Klasični model TO predviđa da je gramatički sistem u principu u stanju da se nosi sa bilo kojom dubinskom strukturom, princip koji se zove Bogatstvo Baze (engl. the Richness of the Base). Dakle, svaka gramatika može izračunati optimalnu površinsku strukturu za svaki niz fonoloških jedinica, što znači da srpskohrvatska gramatika ima rešenje za sve kombinacije jezičkih jedinica, kako za moguću dubinsku struktu-

ru /lod/, tako i za neočekivanu /lomd/ i za sasvim malo verovatnu /lmdzɸʔ/. Ovo znači da se posebna pažnja mora posvetiti svim onim strukturama koje nisu atestirane u jeziku jer one kriju moguće indikacije za to koja su ograničenja aktivna.

3.2. TO model za nepostojeće *a*

U ovom odeljku predstavljamo ograničenja i tabloe za oblike sa nepostojećim *a*. Za a_{ep} važna su sledeća četiri ograničenja.

1. *KOMPLEKSNAKODA “Izbegni kompleksne kode.”
2. MAX: „Svaki segment u dubinskoj stukturi treba da ima korespondente u površinskoj strukturi.“ ili „Nema brisanja segmenata.“
3. DEP: „Svaki segment u površinskoj strukturi treba da ima korespondente u dubinskoj strukturi.“ ili „Nema dodavanja segmenata.“
4. *[-nizak] „Elementi površinske strukture ne treba da sadrže vokale koji imaju specifikaciju [-nizak].“

U ilustrativne svrhe je dodato i ograničenje *[+zadnji] “Elementi površinske strukture ne treba da sadrže vokale koji imaju specifikaciju [+zadnji]” koje bi preferiralo epentetsko *i*. Ovo ograničenje ne igra nikakvu ulogu u srpskohrvatskom, ali je svakako deo gramatike jer postoje jezici koji imaju epentetsko *i* (npr. finski).

- (5) Srpskohrvatski: tablo za *članak*

Input: /člank+ø/	*KK	MAX	DEP	*[-niz]	*[+zad]
a. člank	*!				*
b. ep člank			*		**
c. član		*!			*
d. čla		*!*			*
e. članik			*	*!	*

U oblicima GenPl, ograničenje *KOMPLEKSNAKODA ne igra nikakvu ulogu pošto nijedan od ozbiljnih kandidata nema složenu kodu, te smo ga stoga preskočili u tablo (6). Ograničenja koja sada postaju relevantna (iako su, naravno, sve vreme deo gramatike) jesu sledeća dva:

1. LIN(EARNOST): „Segmenti u površinskoj strukturi treba da budu u istom redosledu kao njihovi korespondenti u dubinskoj strukturi.“
2. *HIJAT: „Izbegni hijat.“

- (6) Srpskohrvatski: tablo za *članaka*

Input: /člank+aa/	*HT	MAX	DEP	LIN	*[-niz]
a. člankaa	*!				
b. ep članaka				*	
c. člankata			*!		

U ovoj evaluaciji kandidat c. sadrži epentetski konsonant *t*. Ovaj kandidat je blokiran generalnim ograničenjem DEP, jer u ovom slučaju, zbog oblika nastavka, gramatika može postići optimalnost bez epenteze. Visoka pozicija ograničenja *HIJAT objašnjava zašto se metateza pojavljuje isključivo u kontekstima u kojima se na kraju korena nalazi suglasnički skup. Tako, ako za primer uzmemo imenicu *naslov*, razlog iz koga kandidat [nasloava] nikada ne pobeđuje jeste da on uvek dobija kazneni poen od ograničenja *HIJAT, što ilustrujemo u tablou (7).⁴

(7) Srpskohrvatski: tablo za *naslova*_{GenPl}

Input: /naslov+aa/	*HT	MAX	DEP	LIN	*[-niz]
a. naslovaa	*!				*
b. nasloava	*!			*	*
c. ^{EP} naslova		*	*		*

3.3. Zaključne napomene i dalja organizacija poglavlja

U ovom odeljku smo pokazali da ono što se obično diskutuje kao nepostojano *a* zapravo jesu dva fenomena koji su uslovljeni različitim leksičkim reprezentacijama i javljaju se pod različitim uslovima. U sledećim odeljcima će diskusija dvaju nepostojecih *a* stoga biti razdvojena. Pre nego što pristupimo ovom razdvajanju, osvrnućemo se na ostale alternacije za koje se koristi termin nepostojano *a*, a koje se ne javljaju ni na kraju sloga ni u genitivu množine. To su pre svega alternacije u oblicima nekih predloga i prefiksa.

U slučaju predloga (pre svega *s*, *k*, *pod*, *nad*, *uz*, *kroz* i *niz*) *a* se pojavljuje da bi se izbegli pojedini suglasnički kontakti/skupovi (kao u *s strane, *pred mnom), što, kao što smo videli, nije razlog iz koga se umeću nepostojeća *a* koja smo razmatrali. Postoje, međutim, ozbiljniji razlozi da se ovo predložko fakultativno *a* ne analizira zajedno sa slučajevima na koje smo se fokusirali do sada. Prvi jeste visok stupanj varijacije među govornicima, koja pored ostalog vodi tome da je teško naći prave primere negramatičnosti. Čak ni kombinacije koje smo upravo videli nisu kategorički zabranjene u drugim kontekstima (npr. *s sudom*, *pred mnogima*), te se čini da su kombinacije koje se najčešće navode da bi se pokazalo da postoji kategorička razlika između verzija sa *a* i bez *a* zapravo leksikalizovane konstrukcije. Ovo je naročito očit u kombinacijama s oblikom *mnom*, u kojima se akcenat prenosi na predlog i u dijalektima u kojima to nije uobičajeno. Drugo, Teorija optimalnosti u principu zahteva razmatranje svih logički mogućih leksičkih reprezentacija, pa i onih koje nisu potvrđene u jeziku, a bile bi informativne da se pojave. Dok je u imeničkom i pridevskom domenu ovo omogućeno brojem reči i mogućnošću inovacije, u zatvo-

⁴ Kao što je primetio jedan od anonimnih recenzenata, postojeći poredak ne isključuje kandidat [naslava]. Kako bismo napravili razliku između [naslava] i [naslova], potreban je poredak koji preferira brisanje segmenta iz afiksa u odnosu na brisanje segmenta iz korena. Takav poredak je zagarantovan (verovatno univerzalnom) tendencijom da se koreni čuvaju bolje od afiksa (za diskusiju, vidi Beckman 1998), pa tako ono što predstavljamo kao MAX zapravo treba videti kao poredak $MAX_{\text{koren}} \gg MAX_{\text{afiks}}$.

renim klasama kao što su predlozi, ovo je daleko problematičnije. Teško je, na primer, spekulirati i testirati kako bi gramatika srpskohrvatskog tretirala nepostojeće predloge *l* i *b* i da li bi taj tretman bio različit u kontekstima tipa *l Lazarevca*, *l Ljubljane*, *b Beograda* i *b velegrada*. Bitno je, osim toga, uočiti da TO predviđa da gramatike treba da budu naučive na osnovu onoga čemu je govornik izložen u procesu usvajanja jezika. Uzimajući u obzir vrlo ograničen broj predloga kod kojih se javlja ova alternacija, kao i varijaciju, teško je zamisliti kako bi govornik mogao postulirati čisto gramatičko rešenje ovog problema. Zbog svega ovoga se verovatnijom čini hipoteza sa se ovde radi o parovima alomorfa, npr. /sa, s/, koji su kod različitih govornika različito poređani i čija distribucija varira u zavisnosti od niza fonoloških, ali i leksičkih faktora.

Isto rešenje se još ubedljivije nameće za prefikse. U ovom domenu su česti primeri da isti prefiks u istom fonološkom kontekstu nekada izaziva umetanje, a nekada ne, što ilustrujemo primerima u (8a). Takođe su mnogi slučajevi gde se, jednako nepredvidivo, isti prefiksi javljaju sa drugim umetnutim vokalom, kao u (8b). I ovde se, dakle, čini da se ne radi o alternacijama koje se mogu izvesti kao one sa nepostojećim *a*, već se kontrasti bar delimično moraju uključiti u leksičke reprezentacije.

- (8) a. oda-brati   od-braniti   sa-viti   s-viti
b. sa-seći   su-sresti od-laziti nadi-laziti

Nakon što smo donekle ograničili oblast kojom ćemo se baviti, u sledećem odeljku diskutujemo a_{ep} , uvodeći perspektivu paradigme u razmatranje alternacija.

4. Epentetsko *a*

Naša diskusija a_{ep} će se pre svega fokusirati na imenice, dok ćemo se na prideve osvrnuti na kraju ovoga odeljka.

4.1. Pozajmljenice i specijalna VERNOST

Analiza predstavljena u prethodnom odeljku pokriva sve domaće imenice i prideve. Domaćim imenicama se približavaju i mnoge imenice stranog porekla, koje se u svemu ponašaju kao domaće, npr. *koverat*, *objekat*, *idealizam* i *ritam*, kao i svi pozajmljeni pridevi, sa izuzetkom slavenizma *gord*. U pridevskom domenu se problem pozajmljenica u principu ne javlja jer se pridevi načelno integrišu u srpskohrvatski leksikon nastavkom *-n-*, koji sam onda stvara kontekst u kome se javlja a_{ep} : isp. *ekstreman*, *potencijalan*, *analogan* (vidi Simonović 2012). Ipak, mnoge pozajmljene imenice zadržavaju svoje kompleksne kode, što predstavlja najznačajniji izazov za našu teoriju, tj. jedino mesto gde se osnovni model mora obogatiti jednim dodatnim mehanizmom. Ovaj mehanizam jeste specijalna

verzija VERNOSTI koja štiti markirane strukture samo u pozajmljenicama. Ovakva ograničenja su često korišćena za jezike sa takozvanom stratifikacijom leksikona, pojavom koju su u TO prvi detaljno obradili Junko Ito i Armin Mester (vidi npr. Ito & Mester 2009). U takvim jezicima pozajmljenice obrazuju poseban sloj leksikona, u kome se javljaju markirane strukture koje izostaju u domaćim rečima, pa čak i one koje se aktivno „popravljaju“ u domaćim rečima (za pregled literature vidi Simonović 2009).

Za našu analizu je od značaja samo ograničenje DEP_{poz}, koje sprečava epentezu u pozajmljenicama.⁵ Naravno, ovo ograničenje predstavlja deo gramatike i kada se evaluiraju domaće reči, ali u njima nikada ne dodeljuje kaznene poene. U (9) pokazujemo kako funkcioniše evaluacija za pozajmljenicu *tenk*.

(9) Srpskohrvatski: tablo za *tenk*

Input: /tenk+ø/	DEP _{poz}	*KK	MAX	DEP	*[-niz]	*[+zad]
a. ^{ep} tenk		*!			*	
b. tenak	*!			*	*	*
c. tenik	*!			*	**	

Stratifikacija leksikona u srpskohrvatskom nije detaljno proučena. Ipak, u jednom preliminarnom eksperimentu (Simonović 2009), 50 govornika upitano je da proceni poreklo za svaku od 110 specijalno konstruisanih pseudo-reči koje su im predstavljene u pisanoj formi (pri čemu su opcije bile domaća i strana). Govornici su za pseudo-reči koje se završavaju na jedan suglasnik (tip *kolir*) procenili da je u pitanju strana reč u 34% slučajeva, dok su pseudo-reči koje se završavaju kompleksnom kodom (tip *nakoms*) procenjene kao strane u 83% slučajeva. Reči koje se završavaju drugom „zaštićenom“ strukturom – finalnim slogotvornim sonantom (tip *nanepI*) – ocenjene su kao strane u 86% slučajeva. Ovi rezultati pokazuju da kod govornika postoji svest o strukturama koje signalizuju pozajmljenost. Važno je primetiti da činjenica da reči tipa *kolir* u trećini slučajeva bivaju označene kao pozajmljenice može, pored ostalog, biti objašnjena time da postoje mnoge pozajmljenice koje ni na koji način ne moraju biti kodirane kao takve u leksikonu (npr. *modem*). Takođe, ovakvo kodiranje ne vodi izvođenju pogrešnih oblika: činjenica da za je za mnoge govornike blokirana epenteza u rečima kao *kolir* (ili *modem*) ne menja ništa, jer ništa u gramatici ne zahteva epentezu u ovim oblicima.

Zaključujući diskusiju pozajmljenica, važno je napomenuti da, iako predstavljaju dodatnu komplikaciju za svaki model, pozajmljenice zapravo potvrđuju jedan značajan element naše analize: razdvajanje a_{ep} i a_{met} . Naime, za razliku od domaćih imenica iz ove klase, u kojima se sve suglasničke grupe uvek razbijaju i u NomSg i u GenPl, postoje pozajmljenice u kojima se *a* javlja samo u GenPl, npr. *koncert*_{NomSg} - *koncerata*_{GenPl}. Ovo pokazuje da se ovi oblici ne izvode na isti način,

⁵ Identična je analiza za one malobrojne imenice kod kojih je markirana struktura koju čuva DEP_{poz} silabički suglasnik na kraju reči, npr. *kandelabr*, *bicikl* i *njutn*, osim što se uz ograničenje *KOMPLEKSNAKODA javlja i ograničenje koje zabranjuje silabičke suglasnike na kraju reči. Ovakvo ograničenje je predloženo i utemeljeno u Zec (2002).

tj. u kontekstu našeg modela, ovo je dokaz adekvatnosti ograničenja DEP_{poz}, jer ovo ograničenje nikada ne blokira metatezu. U odeljku 5 ćemo pokazati kako gramatika evaluira oblike genitiva množine, u kojima se takođe javljaju brojna odstupanja od pojave a_{met}.

4.2. Nedodirljivi skupovi

U dosadašnjoj analizi nismo posvetili pažnju drugoj značajnoj klasi izuzetaka od pravilnosti da su složene kode zabranjene u srpskohrvatskom. Kompleksne kode [st], [št], [zd] i [žd] nisu samo tolerisane, već spadaju i među retke suglasničke grupe koje nepostojano *a* nikada ne razbija. Postoje, dakle, reči kao *raspust*, ali ne postoji nijedna reč kao *raspusat* (u kojoj bi *a* bilo nepostojano).

(10)   raspust   raspust   raspusti   raspusta
                  * [raspusat   raspusta   raspusti   raspusata]

Iako ova situacija, bar kada je u pitanju a_{ep}, ne poznaje izuzetke, ima indicija da suglasničke grupe [st], [št], [zd] i [žd] gube svoj specijalni status. Najjednostavniji dokaz je eksperimentalan: u gorepomenutom eksperimentu, govornici su bili izloženi i četirima rečima koje su se završavale sekvencama koje se dobiju kada se nerazdvojiva grupa razdvoji vokalom *a* (tip *natazad*). Na osnovu sinhronog stanja bismo očekivali da govornici, rekonstruišući ostatak paradigme ovakvih imenica nikada ne brišu *a*, dakle, da će GenSg od *natazad* uvek biti *natazada* (a nikada *natazda*). Ipak, paradigme sa a_{ep} se javlja u značajnom delu slučajeva. U (11) su dati procenti u kojima se javljaju oblici sa rekonstruisanom epentezom za svaku od ovih reči.

(11)   natazad: 44%   nališat: 40%   pugusat: 34%   nogožad: 32%

Važno je napomenuti da govornici u ovom eksperimentu generalno nisu pribegavali konstruisanju paradigmi kakve ne postoje u srpskohrvatskom, npr. paradigme sa drugim epentetskim samoglasnicima se nikada nisu javile. U tom smislu se čini verovatnim da su paradigme tipa *natazad*_{NomSg}, *natazda*_{GenSg} moguće tj. da specijalni status grupa [st], [št], [zd] i [žd] više nije deo znanja izvornih govornika. Ovo ukazuje na proces restrukturiranja u sistemu, koji je najverovatnije nastupio pod uticajem pozajmljenica. U odeljku 5.2.3. ćemo pokazati dodatne dokaze da su [st], [št], [zd] i [žd] relativno recentnim restrukturiranjem postale prave suglasničke grupe.

4.3. Druge neatestirane konstelacije i značaj paradigmi

U skladu sa metodologijom koja zahteva razmatranje različitih zamislivih reprezentacija, u ovom odeljku razmatramo još nekoliko zamislivih konstelacija koje nisu atestirane ni u jednom slučaju. Epentetsko *a* nikada ne razbija suglasničke grupe tipa C₁C₂ takve:

(a) da je C2 zvučni opstruent: * [obadNomSg, obdaGenSg], * [onadNomSg, ondaGenSg],

- (b) da su C1 i C2 identični ili se razlikuju samo po zvučnosti: *[otatNomSg, o(t)taGenSg], *[odatNomSg, o(t)taGenSg] ili
- (c) da bi a_{ep} blokiralo jotovanje samo u obliku sa nultim nastavkom: *[odaj-NomSg, ođaGenSg].

Konstelacija pod (a) je u potpunosti fonološki definisana i nigde u jeziku nema dokaza da se na bilo koji način izbegava.⁶ Stoga je značajno utvrditi da li je ova konstelacija neprihvatljiva ili nenaučiva za savremene govornike, što je zadatak koji ostavljamo budućim eksperimentalnim studijama. Činjenica da se konstelacija (b) ne javlja može se interpretirati kao potvrda za jednu od pretpostavki koje su inherentne našoj analizi: da se epenteza dešava da bi blokirala pojavljivanje složenih koda u površinskoj strukturi. Nema razloga da se finalne geminate smatraju istom vrstom strukture kao složene kode, za koje bi se primenjivalo isto rešenje. Štaviše, i sinhrona slika nam omogućava uvid u neke od slučajeva izbegavanja paradigmi tipa (b) u tvorbi reči. Tako Simonović (2012) pokazuje da se uz pozajmljene imeničke korenove na $-n$ uvek javlja pridevski sufiks $-sk-$, a nikada $-n-$. Kako se može videti u (12), isto važi i za domaće korenove, gde se još javlja i alomorf $-en$.

(12)	teren	- teren-sk-i	*tere(n)ni	*teren(an)
	heroin	- heroin-sk-i	*heroi(n)ni	*heroin(an)
	lan	- lan-en(i)	*la(n)ni	*lan(an)
	žen-a	- žen-sk-i	*že(n)ni	*žen(an)

Najzad, veliki deo konstelacija tipa (c) može se objasniti na sličan način: hipotetička reprezentacija /odj/ možda ne bi formirala složenu kodu već bi dala *ođ*. Ipak, čak i kada bi bilo tako, prejotovani labijali bi i dalje proizvodili složene kode: /omj/ bi davalo *omlj*.

Kako bilo, finalno jotovanje se nikada ne javlja, baš kao ni razbijanje prejotovanih grupa metatetskim a : postoje samo oblici GenPl kao *osećanja*_{GenPl} i *bezumlja*_{GenPl}, ali ne postoje oblici kao **osećanaja*_{GenPl} ni **bezuma(l)ja*_{GenPl}. Izbegavanje finalnog jotovanja se najbolje vidi na primeru sufiksa $-j-$, koji se javlja u komparativu (a onda i superlativu) mnogih prideva (13a), kao i segmentalno identičnog sufiksa koji se koristi za građenje prideva od imeničkih osnova (13b). Ovi oblici su jedna od najznačajnijih klasa prideva bez oblika neodređenog vida.

(13)	a.	mlad+j+Ø	*mladaj/*mlađ	mlad+j+i	mlađi
		brz+j+Ø	*brzaj/*brž	brz+j+i	brži
		crn+j+Ø	*crnaj/*crnj	crn+j+i	crnji
		glup+j+Ø	*glupaj/*glupalj	glup+j+i	gluplji
	b.	krav+j+Ø	*kravaj/*kravalj	krav+j+i	kravlji
		bog+j+Ø	*bogaj/*božaj	bog+j+i	božji

⁶ Osim eventualno, jedne imenice: *mozak*_{NomSg} *mozga*_{GenSg}, kod koje je teško odrediti šta je tačno zabranjena struktura i kako se ona popravlja (engl. repair).

Kako se ovaj rad ne bavi jotovanjem, razvijanjem i motivisanjem gramatike koja bi predvidela oblike koji su izbegnuti izašli bismo iz okvira koji smo definirali na početku. U tom smislu možemo preliminarno zaključiti da se blokiranjem paradigmi tipa [glupaj_{Neodr}, gluplji_{Odr}] najverovatnije izbegava uvođenje novog tipa alomorfije tj. kreiranje konteksta u kome bi postojeći procesi stvorili novu vrstu odnosa među površinskim formama. Za ovaj pristup je ključialno da se reči nalaze u paradigrama i da alternacije kreiraju odnose u površinskoj strukturi.

Na nešto slično upućuje i druga velika klasa prideva u kojima je blokiran oblik neodređenog vida, pa samim tim i epenteza: pridevi derivirani nastavkom –*sk-*, čiju palatalizujuću prirodu ovde predstavljamo koristeći notaciju *[-velaran]* *sk-*. Ključni primeri, zajedno sa hipotetičkim blokiranim oblicima, dati su u (14).

(14)	/mladić+[-vel]sk+Ø/	*mladićsak	/mladić+[-vel]sk+i/	mladički
	/psiholog+[-vel]sk+Ø/	*psihološsak	/psiholog+[-vel]sk+i/	psihološki
	/monah+[-vel]sk+Ø/	*monašsak	/monah+[-vel]sk+i/	monaški
	/putnik+[-vel]sk+Ø/	*putničsak	/putnik+[-vel]sk+i/	putnički

U tačnu identifikaciju blokiranih oblika možemo biti sigurni utoliko što [ćs] postoji u imenici *vođstvo*, a nijedan opis ne beleži ispadanje glasa *s* pred vokalom. Dakle, problem koji se izbegava blokiranjem oblika određenog vida jeste problem uvođenja novog tipa paradigmi: onih u kojima *s* nestaje u svim oblicima osim jednog.

4.4. Korisna alternativa: Leksički konzervativizam

Poslednji diskutovani slučajevi se mogu sagledati iz još jedne perspektive: jezik se ne odupire neočekivanim alternacijama kao celina, već govornici u svakoj konkretnoj prilici izbegavaju uvođenje novih alomorfa. Tendencija odupiranja uvođenju novih alomorfa formalizovana je kao LEKSIČKI KONZERVATIVIZAM (Steriade 1998, Simonović 2012, Arsenijević & Simonović 2013). Iz ove perspektive, govornici se odupiru oblicima tipa *glupaj* ili tipa *mladićsak* zato što oni uvode nove alomorfe, i to alomorfe koji u mnogo čemu odstupaju od već postojećih alomorfa za date reči. LEKSIČKI KONZERVATIVIZAM je porodica ograničenja koja su pre svega leksička, a ne gramatička po prirodi, te koja mogu blokirati određene rezultate gramatike. LEKSIČKI KONZERVATIVIZAM (u daljem tekstu LEKO) primenjuje se tako da za svaku karakteristiku postojećeg almorfa (npr. segmenti, silabifikacija, poredak segmenata, prozodija, itd) postoji ograničenje koje se protivi svakom novom alomorfu koji se po toj karakteristici razlikuje od postojećih alomorfa. LEKO se naročito produktivno može primeniti na situacije gde se određeni procesi različito primenjuju na različite reči (za jedan primer takve analize ruskog deklinacijskog sistema, vidi Pertsova 2005). U sledećem odeljku ćemo pokazati da oblici genitiva množine predstavljaju primer upravo ovakve situacije. Formalnija verzija implementacije LEKO izložena je u Simonović & Baroni (2014) i Simonović (2015).

5. Matatetsko *a*

Za razliku od a_{ep} , gde je stratifikacija leksikona dovoljna za objašnjavanje svih sistemskih izuzetaka, a_{met} pokazuje nepravilnosti kako među imenicama koje moraju biti označene kao pozajmljenice u leksikonu, tako i među svim ostalim imenicama u kojima se javlja.

(15)	a.	kòncert	kòncerātā	jògurt	jògūrtā
	b.	kòplje	kòpālĵā	bèzūmlje	bèzūmlĵā
		stāklo	stakālā	poréklo	poréklā
		bitka	bitākā	čētkā	čētkī
		čizma	čizāmā	šizma	šizmī

Ovakva situacija, gde različite imenice sa istim fonoškim strukturama pokazuju različito ponašanje, ipak ne znači da postoje dve gramatike koje se odnose na dve različite vrste imenica. Zapravo, naša analiza ovakvih slučajeva, već najavljena u prethodnim odeljcima, jeste da gramatika uvek preferira metatezu u svim korenima koji se završavaju na suglasničku grupu, a da leksikon onda u mnogim slučajevima blokira alomorfiju, a time i metatezu.

5.1 Šta je nastavak /a:a:/?

Podaci koji se razmatraju u ovom odeljku razlikuju se od prethodnih u tome što će se registrovati mnoga odstupanja od oblika koje beleže standardne gramatike. Ovo je s jedne strane posledica nekih inovacija u sistemu koje nisu registrovane u gramatikama, a s druge strane posledica činjenice da gramatike generalno insistiraju na prozodijskim generalizacijama kojima se mnoge nove reči odupiru. Najznačajniji primer takve generalizacije jeste bezizuzetna pojava dugih vokala u poslednja dva sloga u svim oblicima genitiva množine na *-a*. Ovo bi značilo da nastavak /a:a:/ uvek realizuje sav svoj prozodijski sadržaj. Naša je pozicija ovde da je nastavak još uvek nesumnjivo /a:a:/, što se vidi iz bezizuzetnog duženja u imenicama čije se osnove završavaju na jedan konsonant (npr. žèna_{NomSg} žénā_{GenPl} kònja_{GenSg} kónjā_{GenPl}). Ovo, međutim, ne znači da će dve dužine uvek biti realizovane. Štaviše, postoje primeri gde je oblik sa obe realizovane dužine potpuno isključen: npr. èvrā_{GenPl} (*èvrā). Zbog svega navedenog će podaci u ovom odeljku pre svega reflektovati autorov idiolekat, uz to da je za svaku od generalizacija provereno da imaju određenu utemeljenost kod drugih srpskohrvatskih govornika. Takođe, samo u ovom odeljku će svi primeri biti akcentovani.

5.2. Matatetsko *a* po imeničkim deklinacijama

Kako se radi o leksički kontrolisanoj pojavi, da bi se opisala distribucija a_{met} potrebno je sagledati vrste paradigmi u kojima se ono javlja. Kako je moguće videti već u primerima u (15), nastavak /a:a:/ je u nekim slučajevima jedina opcija, dok u drugima ima konkurenciju u nastavku /i:/. Takođe, ono što već znamo o LEKO dovoljno je da pretpostavimo da će činjenica da neke imenice imaju alomorf a_{ep} u NomSg biti od značaja za verovatnoću pojavljivanja a_{met} .

U celom jeziku, postoje dva imenička nastavka za GenPl: /a:a:/ i /i:/. Nastavak /i:/ nikada ne zahteva metatezu (iz očiglednih razloga), dok nastavak /a:a:/ potencijalno zahteva metatezu u oblicima gde postoji suglasnički skup na kraju osnove. Nastavak /i:/ je jedini mogući za imenice IV vrste (po Stevanoviću 1979)/ vrste *i* (po Barić i dr. 1997) (npr. rāvnī). Ovaj nastavak se, dalje, javlja i u malom broju imenica I vrste/vrste *a* na suglasnik, i to uvek kod imenica koje nemaju leksički ton, te u ostalim padežima imaju silazni akcenat, dok je akcenat GenPl uvek uzlazni tj. uslovljen leksičkim tonom nastavka. Ova mala grupa imenica uvek ima značenje mernih jedinica (vātī, sātī, grādī, stepēnī itd). Nastavak /i:/, konačno, javlja se i kod imenica III vrste/vrste *e* i to samo kod imenica koje imaju suglasničku grupu na kraju osnove.

Izdvajaju se, dakle, tri grupe imenica u kojima se a_{met} javlja pod različitim uslovima:

1. Imenice I vrste sa a_{ep} u NomSg: tip *članak/koverat*
2. Imenice I vrste na suglasničku grupu u NomSg: tip *koncert/jogurt*
3. Imenice I vrste na -e/-o: tip *staklo/poreklo*
4. Imenice III vrste: tip *čizma/šizma*

5.2.1. Tip *članak/koverat*

Imenice koje poznaju epentezu u NomSg uvek imaju a_{met} u GenPl. Objašnjenje ove pravilnosti dolazi od LEKO: kod imenica tipa *članak/koverat* LEKO nema protiv čega da protestuje. Alomorfi [članak] i [koverat] su, naime, već dospeli u paradigmu drugim putem: epentezom u NomSg. Dakle, činjenica da sve domaće imenice imaju a_{met} u GenPl ne govori o tome da gramatika uvek pobeđuje LEKO, već samo da almorfe sa metatezom uvek dopušta oblik NomSg.

5.2.2. Tip *koncert/jogurt*

Kao što smo već videli, ovaj tip obuhvata imenice u kojima se pojava metatetskog *a* ne može predvideti, što je očigledno iz činjenice da imenice koje ilustruju podtip sa a_{met} (kōncērātā_{GenPl}) i onaj bez a_{met} (jōgūrtā_{GenPl}) fonoški predstavljaju identičan kontekst. Moguće je, međutim, napraviti bar dve generalizacije. Prvo, sve najnovije pozajmljenice ulaze u tip *jogurt*. Pozajmljivanje se ovde kreće u pravcu sve manjeg tolerisanja modifikacija osnovnog oblika reči, tj. nedominiranog LEKO. Drugo, još uvek stoje generalizacije o onome što se ne dešava: nedodirljive grupe koje smo diskutovali u odeljku 4.2. nikada se ne razbijaju, kao što se ni neatestirane konstelacije opisane u odeljku 4.3. još uvek ne javljaju. Ovo poslednje ukazuje da je značajno da li za alternacije/popravke (engl. repairs) postoji presedan drugde u jeziku. Važno je, na kraju, konstatovati da odnos između LEKO i gramatike nije isti kod svih govornika za sve reči, te postoje i govornici koji tolerišu npr. oblike tipa *jōgurātā*. I ovde je značajan zadatak za buduća istraživanja u otkrivanju generalizacija koje se tiču odnosa među idiolektima.

5.2.3. Tip *staklo/poreklo*

Jedini razlog za razdvajanje ove grupe od prethodne jeste izbegavanje grupisanja koja bi nenaviknutom čitaocu izgledala čudno. Iz perspektive LEKO, međutim, ova grupa, iako sadrži mnoge domaće imenice, po svemu je identična onoj prethodnoj. U tom smislu i za ovaj tip važi sve što je već rečeno za tip *koncert/jogurt*. Jedina razlika je u tome da su u ovoj klasi mnoge imenice sa dvosložnim oblicima GenPl: dok jednosložna osnova *kilt* može izbeći interakciju sa nastavkom /a:a:/ (*kiltōvā*_{GenPl}), *sälto* mora izabrati između kandidata *sältā*, *sälātā* i *sältā*, od kojih samo poslednji poštuje sva ograničenja LEKO. Ovo takmičenje između više oblika, od kojih svaki ima neki analogan među postojećim oblicima (*sältā* je kao *mēsta*, *sälātā* je kao *kōpālĵā*, a *sältā* je kao *ēvrā*) vodi varijaciji među govornicima. Takođe, u ovoj klasi je moguće uočiti da takmičenje između gramatike i leksikona nekada vodi neizvodivosti (engl. ineffability), te neke imenice za mnoge govornike nemaju oblik genitiva množine. Takve su u autorovom idiolektu npr. imenice *plātno*, *pisámce* i *dnö*.

5.2.3. Tip *čizma/šizma*

I za ovaj tip važi da metateza nikada ne proizvodi konstelacije nabrojane u odeljku 4.3 (nijedan od izvora ne opisuje oblike tipa **pravada* ili **molaba*). U svemu ostalom, ovaj tip imenica pokazuje najviše inovacija u odnosu na situaciju opisanu u gramatikama. I Stevanović (1979) i Barić i dr. (1997) opisuju sistem u kome postoje tri moguća eksponenta nastavka GenPl: *-ā* bez metateze uz duženje prethodnog vokala (*svádbā*), *-ā* sa metatezom dugog *a* (višānjā) i *-ī*, koji se i tada javljao samo nakon suglasničkih grupa (*svādbī*). Takođe, nedodirljivi konsonantski skupovi su uvek tretirani kao jedan konsonant, te se za njih koristio samo prvi među nastavcima: dakle, *listā*, *fēštā*. Ovim se imenicama kod Stevanovića pridružuju i imenice kao *gōšća* (*gōšćā*_{GenPl}) i *bōšća* (*bōšćā*_{GenPl}).

Savremena situacija pokazuje da prvi eksponent nestaje kao opcija. Dakle, oblici tipa **svádbā* i **smétnjā* potpuno su isključeni u autorovom idiolektu, kao i oblici **gōšćā* i **bōšćā*. Jedini kontekst u kome se *-a* bez metateze još može pojaviti jeste onaj u kome je ranije bio obavezan: posle nedodirljivih grupa. Ovde su oblici kao *lástā* i *zvézdā* još uvek preferirani (iako su *lástī* i *zvézdī* postali gramatični i dobro atestirani). U skladu sa onim što smo rekli u odeljku 4.2, i u ovoj klasi su brojne indicije da ove grupe postaju obične suglasničke grupe. Prvo, za novije reči se ustaljuje nastavak /i:/: *pāstī*, *sijēstī*. Drugo, ova se tendencija širi i na domaće reči, naročito one u kojima se tako izbegava duženje: npr. *tāštī* je već prihvaćenije od *tāštā*, što je sasvim u skladu sa očekivanjima baziranim na LEKO. Zanimljivo pitanje jeste zašto, ako su nekada nerazdvojive grupe postale obične suglasničke grupe, ove grupe nikada ne nalazimo razdvojene? Odgovor je, ponovo, u LEKO: svaka imenica koja bi promenila eksponent nastavka GenPl, mora prvo proći kontrolu LEKO, koji, koliko vidimo, ne dozvoljava umetanje *a* u novim rečima, te, dakle, nema razloga misliti da bi ga dozvolio u starim. Drugim rečima, prelazak sa *-ā* na *-ī* je znak restrukturiranja u sistemu, koje je dozvoljeno pre svega zato što ga LEKO ili preferira (kada se blokira duženje) ili mu se ne protivi. Uvođenje oblika sa *a*_{met} je u tom smi-

slu verovatno omogućeno gramatikom, ali onemogućeno leksikonom. Ovo nas dovodi do značajnog pitanja: Kako je moguće proučavati ovakve pojave, koje su dozvoljene jednom komponentom sistema, ali blokirane drugom? Ovo je jedno od pitanja koja bi morala imati prioritet u budućim istraživanjima. Druga takva pitanja rezimiramo u sledećem odeljku, zaključujući ovaj prilog.

6. Zaključne napomene i teme za dalje istraživanje

U ovom prilogu smo dali relativno iscrpan pregled gramatički motivisanog umetanja glasa *a* u srpskohrvatskom i ponudili teorijski aparat kojim se razni aspekti ovog fenomena mogu analizirati. Kako smo videli, klasična verzija gramatike u TO pokazuje nekoliko nedostataka, koji se najvećim delom rešavaju dodavanjem leksičke perspektive u aparat. Tako smo pokazali značaj stratifikacije leksikona, kao i ograničenje LEKSIČKI KONZERVATIVIZAM koje kontroliše uvođenje novih alomorfa u paradigme. Ovaj teorijski aparat nam je takođe omogućio da formulišemo niz pitanja koja preporučujemo za buduća istraživanja. Osim konkretnih empirijskih testova za neatestirane strukture koja bi odgovorila na pitanje šta je prihvatljivo i šta je naučivo, postavlja se i niz opštih pitanja.

Pre svega, uloga niza faktora treba da bude detaljnije proučena. Pitanje da li fonotaktičke preferencije – pre svega tendencija da su neki suglasnički skupovi skloniji rastavljanju – igraju bilo kakvu ulogu naročito je nerazjašnjeno kod metatetskog *a*, gde je, u slici koju smo kreirali dosad, sve stvar eksponencije morfema, ograničeno samo zabranom hijata. Takođe je bitno proučiti uticaj faktora kao što su frekvencija i značenje. U modeliranju ovakvih faktora je osobito značajno realistično sagledavanje leksičkih odnosa. Tako je, da bi se se razmotrili svi efekti LEKO, potrebno uzeti u obzir i druge kontekste u kojima se pojedini alomorfi javljaju, kao i modelirati način na koji se ovi konteksti međusobno dozvoljavaju. Tako je na primer jedini slučaj progresivne asimilacije po zvučnosti, mozak_{NomSg} mozga_{GenSg} u izvesnoj meri održavan i rečima kao što su *mozgati*, *bezmogović* i *moždani*.

Na kraju, u sistemu koji se restruktuiru, značajno je proučiti i odnose među individualnim idiolektima. Naime, moguće je da različiti govornici imaju radikalno različite reprezentacije, koje su sve kompatibilne sa nekim podskupom prihvatljivih oblika. Konačno, bitno je razmotriti doslednost unutar produkcije pojedinih govornika. Naša je nada da će ova i druga zanimljiva pitanja dobiti jednako zanimljive odgovore u budućim istraživanjima.

Literatura

- Arsenijević, B., & Simonović, M. (2013). The Role of Syntax in Stress Assignment in Serbo-Croatian. U R. Folli, C. Sevdali, R. Truswell (ur.), *Syntax and its Limits*, 192-216. Oxford: Oxford University Press.

- Barić, E., Lončarić, M., Malić, D., Pavešić, S., Peti, M. i Zečević V. (1997). *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska Knjiga
- Beckman, J. (1998). *Positional Faithfulness*. Doktorska disertacija. Amherst: University of Massachusetts.
- Halle, M., & Nevins, A. (2009). Rule application in phonology. U E. Raimy & C. E. Cairns (ur.), *Contemporary views on architecture and representations in phonology*. Cambridge, MA: MIT Press. 355–382.
- Inkelas, S., & Zec, D. (1988). Serbo-Croatian pitch accent: the interaction of tone, stress and intonation. *Linguistics* 64, 227–248.
- Ito, J. & Mester, A. (2009). Lexical classes in phonology. U S. Miyagawa, & M. Saito (ur.), *Handbook of Japanese Linguistics*. Oxford: Oxford University Press. 84-106.
- Kager, R. (1999). *Optimality Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lightner, T. (1972). *Problems in the theory of phonology. Vol. I: Russian phonology and Turkish phonology*. Edmonton, Linguistic Research.
- Mihaljević, M., & Horvat, M. (2007). Glasovne promjene: nepostojano a i e (problematicizacija naziva, definicija i međuodnosa glasovnih promjena). *Rasprave IHJJ* 33, 289-304.
- Pertsova, K. (2005). How Lexical Conservatism Can Lead to Paradigm Gaps. U J. Heinz, A. Martin, K. Pertsova (ur.), *UCLA Working Papers in Phonology II*, 13-30.
- Prince, A. & Smolensky, P. (1993). *Optimality Theory: Constraint interaction in generative grammar*, *Rutgers Center for Cognitive Science Technical Report TR-2*.
- Simić, R. D. & Ostojić, B. (1996). *Osnovi fonologije srpskoga književnog jezika*. Beograd: Univerzitet u Beogradu.
- Simonović, M. (2009). Lexical stratification in Serbian and its Interaction a-Epenthesis – A Pioneering Experiment. Izveštaj sa stažiranja. Universiteit Utrecht.
- Simonović, M. (2012). The Emergence of Post-cyclic Prosody in Loanword Integration: Toneless Latinate Adjectives in Serbo-Croatian. *Acta Linguistica Hungarica* 59, 221-243.
- Simonović, M., & Baroni, A. (2014). Lexicon, Markedness and Grammar in the Serbo-Croatian Wobbly a. U B. Arsenijević, A. Janić & B. Stanković (ur, u pripremi), *SinFoniJA* 7. Niš: Univerzitet u Nišu.
- Simonović, M. (2015). *Lexicon immigration service: prolegomena to a theory of loanword integration*. Doktorska disertacija. Utrecht: Universiteit Utrecht.
- Steriade, D. (1997). Lexical conservatism. U S.-Y. Bak (ur.), *SICOL 1997: Linguistics in the morning calm*. Seoul: Hanshin Publishing House. 157–179.
- Stevanović, M. (1979). *Savremeni srpskohrvatski jezik: Gramatički sistemi i književno-jezička norma*. Beograd: Naučna knjiga.
- Yearley, J. (1995). Jer vowels in Russian. U J. Beckman, S. Urbanczyk & L. Walsh (ur.), *Papers in Optimality Theory*. Amherst, MA: GSLA. 533-571.
- Zec, D. (2002). The role of prosody in morphologically governed phonotactic regularities. *Working Papers of the Cornell Phonetics Laboratory* 14, 250-277.

Marko Simonović

**FLEETING OR SIMPLY NOT THERE?
A GENERATIVE ANALYSIS OF “FLEETING A”
ALTERNATIONS IN SERBO-CROATIAN**

In this contribution, the Serbo-Croatian vowel:zero alternation, traditionally termed Fleeting/Wobbly *a* (nepostojano *a*) is considered. The proposed analysis, developed for nouns and adjectives and couched in terms of Optimality Theory, brings a conceptual separation of the fleeting *a* which surfaces in bare forms (e.g. *članak* “article.Nom.Sg” and *tanak* “thin.Masc.Nom.Sg”) from that in genitive plural forms (e.g. *članaka* “article.Gen.Pl” and *banaka* “bank.Gen.Pl”). Although both *a*’s are inserted into stems (which do not contain them: /člank/, /tank/, /bank/), this happens under different conditions in the two cases. The first *a* is epenthetic, inserted to prevent word-final complex codas from surfacing. This epenthesis is entirely phonological, occurs in all native stems and all the exceptions can be accounted for using a special FAITHFULNESS constraint for loanwords: FAITH(LOAN). The other *a* is metathetic and is inserted because the genitive plural suffix has the form /a:a:/, which makes metathesis the preferred outcome in combinations of the type /člank+a:a:/. The metathetic *a*, unlike its epenthetic counterpart, occurs in contexts defined by lexical and morphological factors, mainly the shape of the paradigm in which the form occurs. The discussion of the specific contexts in which the two types of fleeting *a* occur demonstrates the usefulness of the lexical constraint family LEXICAL CONSERVATISM (Steriade 1997), which militates against the introduction of new allomorphs into the paradigm. Moreover, the discussion of some specific issues will lead to registering at least two phenomena which could show restructuring with respect to the situation described in the standard grammars. First, the option for the suffix /a:a:/ to have just the exponent *-a* seems to have disappeared for feminine nouns (e.g. forms such as *svādbā* „wedding.Gen.Pl”, *vóžnjā* „drive.Gen.Pl” have become ungrammatical). Second, the sequences which the grammar previously treated as single segments ([st], [ft], [zd] and [zd]) are losing single segment status and becoming real clusters.

Keywords: fleeting *a*, Optimality Theory, shwa, lexical stratification, paradigm, Lexical Conservatism

UTICAJ SINTAKSE I PROZODIJE NA MESTO ENKLITIKA U REČENICI

U ovom radu istražujemo skup mogućih konfiguracija u kojima se javljaju enklitike u srpskom jeziku, sa težištem na tipologiji elemenata koji im, u prvom rečeničnom položaju, neposredno prethode. Ustanovili smo da postoje četiri slučaja, koja dobijamo klasifikacijom prvih elemenata na one koji čine (i) prvu reč ili prvi konstituent, i na one koji pripadaju (ii) inicijalnom predikatu ili inicijalnom argumentu. U formalnoj analizi pokazujemo da u određivanju mesta enklitika u rečenici i tipologiji elemenata koji im prethode značajnu ulogu ima nekoliko različitih komponenti gramatičkog sistema. Prvo, razlikujemo diskursno obeležene i neutralne položaje enklitika kako u slučaju kad im prethodi prva reč, tako i u slučaju kad im prethodi prvi konstituent. Drugo, pokazujemo da i sintaksički i prozodijski mehanizmi učestvuju u određivanju skupa mogućih konfiguracija. Opšte prozodijsko svojstvo enklitika je da traže oslonac u prozodijskoj reči koja im neposredno prethodi. Međutim, u slučaju inicijalnog predikata, prva reč koja prethodi enklitikama određuje se isključivo u prozodijskoj komponenti. Ostala tri slučaja se formalno određuju, uglavnom, u sintaksičkoj komponenti, i kroz interakciju sa diskursnim faktorima. Naš zaključak je da se mesto enklitika u rečenici određuje procesom linearizacije u kojem, putem uzajamne interakcije, učestvuju nekoliko komponenti gramatičkog sistema.

Ključne reči: argument, predikat, klitika, enklitika, proklitika, prozodijska reč, intonacijska fraza, prozodijska supkategorizacija, prozodijska inverzija, informacijska struktura, tema, fokus.

1. Uvod

Jedan od ciljeva sintaksičke teorije je da ustanovi opšte principe linearizacije rečenice. Red konsituenta u srpskom jeziku je relativno slobodan: tri osnovna rečenična elementa, subjekat, objekat i glagol mogu se javiti u bilo kojem od šest mogućih redosleda (1).¹

- (1)
- a. Ana voli Petra.
  - b. Ana Petra voli.
  - c. Petra voli Ana.
  - d. Petra Ana voli.
  - e. Voli Ana Petra.
  - f. Voli Petra Ana.

¹ Red reči nije međutim sasvim slobodan i u velikoj meri je određen informacijskom strukturom rečenice (Halupka-Rešetar 2011, Predolac 2011).

Ovde ćemo se baviti klasom reči koja se u mnogim jezicima, uključujući i srpski, ne povinuje opštim principima linearizacije. U srpskom jeziku je ovakvo ponašanje svojstveno enklitikama, koje zauzimaju takozvani drugi rečenični položaj (kao što je detaljno opisano u Browne 1974). Objekat *Petra* se tako javlja u šest rečeničnih redosleda u (1), a njegova klitička verzija *ga* u samo dva redosleda, (2b) i (2f), sledeći u oba slučajaja prvi rečenični element.

- (2) a. *Ana voli *ga*.
 b. Ana *ga* voli.
 c. *Ga voli Ana.
 d. *Ga Ana voli.
 e. *Voli Ana *ga*.
 f. Voli *ga* Ana.

I glagolske enklitike, kao i zameničke, stoje u drugom rečeničnom položaju:

- (3) Ana *je* volela Petra.

I najzad, bez obzira koliko ih ima u rečenici, sve enklitike zajedno formiraju klitički kompleks:

- (4) a. Ana *ga je* volela.
 b. *Ana *ga* volela *je*.

Precizno određenje takozvanog drugog rečeničnog položaja zahteva naravno da se ustanovi formalna priroda *prvog* položaja, kao i domen u kojem se on određuje. Prvi rečenični element koji neposredno prethodi klitikama može biti ili prvi konstituent (1K), kao u primerima (5a) i (6a), ili prva reč (1R), kao u (5b) i (6b). U ovom radu ćemo pokazati da je za razumevanje sintakse enklitika od ključnog značaja dodatna podela na još dva tipa inicijalnih elemenata, onih koji pripadaju klasi argumenta, kao u (5), ili predikata, kao u (6).²

- (5) Argument u inicijalnom položaju
 a. Taj zadatak *je* veoma važan. (1K)
 b. Taj je zadatak veoma važan. (1R)
- (6) Predikat u inicijalnom položaju
 a. Veoma važan *je* taj zadatak. (1K)
 b. Veoma je važan taj zadatak. (1R)

Enklitike dakle imaju svoju posebnu sintaksu. Uz to, enklitike imaju i posebnu prozodiju. One pripadaju klasi klitika, prozodijski nesamostalnih reči koje se obavezno naslanjaju na prozodijski samostalan element (Zec & Inkelas 1990, 1991).³ U srpskom jeziku, prozodijski oslonac enklitike je prozodijska reč. Tako

² U primerima (5) i (6), kao i u ostatku rada, klitike su označene kurzivom, a niz koji im prethodi je podvučen.

³ Klitike se dele na proklitike, koje stoje ispred svog prozodijskog oslonca, i enklitike, koje slede element na koji se oslanjaju (videti Klavans 1982, Anderson 2005, a takođe i Inkelas 1990, Selkirk

je niz *Poznaju ga* moguć odgovor na pitanje (8a), ali enklitika *ga* bez oslonca nije moguć odgovor na pitanje (7a).

- (7) a. Koga su pozvali?
b. *Ga.
- (8) a. Da li poznaju Petra?
b. Poznaju *ga*.

Svojtvo enklitika da traže oslonac u prozodijskoj reči koja im neposredno prethodi formalno se izražava prozodijskom supkategorizacijom u leksikonu (Inkelas 1990). Supkategorizacioni okvir enklitike *je* u (9) nosi informaciju da je njen prozodijski oslonac prozodijska reč koja joj neposredno prethodi i koja sa njom rekurzivno gradi još jedan prozodijski nivo. Na taj način, prozodijski nesamostalan element stiže prozodijski status (Zec & Inkelas 1990, Zec 2005).

- (9) *je* GLAGOL [[ ]_{PR} *je*]_{PR}

Prema Selkirk (1995a), opšti principi interakcije između morfosintaksičke i prozodijske komponente trebalo bi da su dovoljni za određivanje prozodijskih svojstava funkcionalnih elemenata, uključujući i klitike. Ali, Zec (2005) daje sledeće dokaze da to, bar u slučaju srpskih klitika, nije moguće, već se mora pribеći prozodijskoj supkategorizaciji kao u (9). Prvo, iz prozodijske supkategorizacije neposredno sledi mogućnost da se više od jedne enklitike javi u nizu, a da se pritom zadovolji supkategorizacioni okvir svake enklitike. Zahvaljujući rekurzivnoj strukturi koju klitika gradi sa svojim prozodijskim osloncem, obe enklitike u (10) se vezuju za prozodijsku reč koja im prethodi i, u ovom slučaju, obe se nalaze u drugom položaju.

- (10) [[[Ana]_{PR} *ga*]_{PR} *je*]_{PR} volela.

Drugo, jedino se leksičkom supkategorizacijom može izraziti razlika između enklitika i proklitika: jedne se javljaju iza, a druge ispred prozodijske reči koja im služi kao oslonac. Tako prema supkategorizacionom okviru u (11), predlog *na*, kao proklitika, traži oslonac u prozodijskoj reči koja sledi.⁴

- (11) *na* PREDLOG [*na* [ ]_{PR}]_{PR}

I najzad, uz pomoć prozodijske supkategorizacije, u leksikonu će moći da se predstave i funkcionalni elementi sa dvojnim prozodijskim statusom. Tako se, na primer, ponašaju enklitike *bih*, *bi*, *bismo*, *biste*: u (12a) *bi* je enklitika, a u (12b) samostalna prozodijska reč:

- (12) a. Marija *bi* nam pomogla.
b. Da li *bi* nam Marija pomogla?
Bi, naravno.

1995a, Zec 2005).

⁴ O prozodijskom statusu predloga detaljno će se govoriti u četvrtom odeljku ovog rada.

Tako se ponašaju i veznici *ali* i *pa*, koji su ili proklitike koje se oslanjaju na sledeću prozodijsku reč, kao u (13a), ili su slobodni elementi koji mogu da služe kao oslonac enklitikama, kao u (13b).

- (13) a. Zvonili smo, *ali niko* nam nije otvorio.
b. Zvonili smo, *ali nam* niko nije otvorio.

U ovim slučajevima, supkategorizacioni okvir u leksičkoj jedinici je neobavezan; ova opcionalnost se u (14a) i (14b) predstavlja zagradama oko supkategorizacionog okvira.

- (14) a. *bi* GLAGOL ([[ ]_{PR} *bi*]_{PR})
b. *ali* VEZNIK ([*ali* [ ]_{PR}]_{PR})

I najzad, nekoliko reči o domenu čiji prvi element služi kao oslonac enklitikama. U neutralnom slučaju, domen se određuje u sintaksičkoj komponenti i odgovara klauzi (Progovac 2000). Takvu situaciju nalazimo u (15a), kao i u svim dosada datim primerima. Ali, prisustvo prozodijske granice iznad nivoa prozodijske reči može da dovede do sužavanja domena u kojem se određuje element koji neposredno prethodi enklitikama. To su poznati slučajevi vezani za prozodijski motivisano pomeranje enklitika prema desnoj ivici rečenice, kao u (15b) i (15c) (Zec & Inkelas 1990, Radanović-Kocić 1996).

- (15) a. Novak Đoković je osvojio još jedan turnir.
b. Novak Đoković osvojio je još jedan turnir.
c. Novak Đoković, kao što znate, osvojio je još jedan turnir.

Iz formalne perspektive, određivanje domena je nezavisno od određivanja njegovog prvog elementa. Pošto je cilj ovog rada klasifikacija elemenata koji mogu da služe kao oslonac enklitikama, bavićemo se prevashodno slučajevima čiji je domen neutralne prirode, kao u (15a), dakle, formalno određen u sintaksičkoj komponenti. Ali će, u završnom poglavlju ovog rada, biti pomena i o uticaju prozodijskih granica višeg reda na veličinu domena u kojem se razmeštaju enklitike.

Enklitike, dakle, pripadaju i morfosintaksičkoj i prozodijskoj komponenti, i zato se u formalnoj analizi obe moraju uzeti u obzir. Opštiji cilj nam je da pokažemo, na slučaju iz srpskog jezika, kako različite komponente gramatičkog sistema zajedno deluju u procesu linearizacije rečenice. Organizacija rada je sledeća: posle prvog, uvodnog, poglavlja, u drugom poglavlju se bavimo formalnim određenjem prvog položaja, u trećem je fokus na prvom položaju koji odgovara sintaksičkom konstituentu, a u četvrtom, na prvom položaju koji odgovara prvoj reči u rečenici. U završnom, petom poglavlju, zaključićemo ovo razmatranje o razmeštanju enklitika u rečenici uz dodatni komentar o ulozi sintaksičke i prozodijske komponente u ovom procesu.

2. Formalno određenje prvog položaja

Predmet većine radova o mestu enklitika u rečenici bile su konfiguracije koje počinju argumentom, kao u (5) (Inkelas & Zec 1990, Franks & Progovac 1994, Halpern 1995, Radanović-Kocić 1996, Progovac 1996, 2005, Stjepanović 1998, Bošković 2001, 2002, 2004). Osnovna razlika među teorijskim pristupima ogleda se u određenju prvog položaja: da li se formalno razlikuju slučajevi enklitika iza prvog konstituenta, kao u (5a), i iza prve reči, kao u (5b)? Najrasprostranjenije je shvatanje da nema formalne razlike između ova dva položaja, pošto se oba određuju istim sintaksičkim mehanizmom. Izuzetak čine stavovi izraženi u Zec i Inkelas (1990) i Halpern (1995), koji tvrde da enklitike iza prvog konstituenta pripadaju sintaksičkoj, a enklitike iza prve reči, prozodijskoj komponenti; i Radanović-Kocić (1996), koja priznaje dva tipa elemenata u prvom položaju ali smatra da se i prvi konstituent i prva reč određuju u prozodijskoj komponenti.

Kao što je već pomenuto, polemike oko prirode prvog položaja vodile su se isključivo u okviru slučajeva sa inicijalnim argumentom. Diesing, Filipović-Đurđević i Zec (2009), Diesing i Zec (2011) i Zec i Filipović-Đurđević (u štampi) znatno proširuju empirijsku osnovu ovog problema, oslanjajući se na slučajeve prikupljene pretraživanjem korpusa i eksperimentalnim metodama. Njihovi rezultati jasno ukazuju ne samo na formalnu razliku između 1R i 1K enklitičkih pozicija, prihvaćenu u većini navedenih radova, nego i na formalnu razliku između rečenica uvedenih argumentom, ili ARG, kao u (5), i onih uvedenih predikatom, ili PRED, kao u (6), koja nije figurirala u ranijim formalnim pristupima.

Istraživanje korpusa pokazalo je da je postavljanje enklitika iza prve reči daleko češće u slučaju 1R-PRED nego u slučaju 1R-ARG. Nasuprot tome, postavljanje enklitika iza prvog konstituenta daleko je češće u 1K-ARG nego u 1K-PRED slučaju. Ovi rezultati, dakle, ukazuju na ključnu asimetriju između rečenica koje počinju argumentom i onih koje počinju predikatom. Eksperimentalna istraživanja potvrdila su asimetriju u distribuciji prvih elemenata nađenu u korpusu. U eksperimentu koji ispituje postavljanje enklitika u produkciji, ispitanici su birali između 1R i 1K enklitičkih pozicija. Rezultati pokazuju da je 92,98% ispitanika postavilo enklitike iza prvog konstituenta u rečenicama uvedenim argumentom, dok je samo 2,41% ispitanika postavilo enklitike iza prvog konstituenta u rečenicama uvedenim predikatom. Ispitanici dakle daju očiglednu prednost prvim elementima tipa 1K-ARG i 1R-PRED, dok kao prve elemente veoma retko biraju 1R-ARG i, još ređe, 1K-PRED. Međutim, eksperiment u kojem se od ispitanika tražilo da rečenicu označe kao prihvatljivu ili neprihvatljivu pokazuje da je prvim elementima sva četiri tipa priznat status gramatičnih rečenica: u argumentskom slučaju, prihvatljivost 1K-ARG je 97%, a 1R-ARG 92%, dok je u predikatskom slučaju prihvatljivost 97% u 1R-PRED, a 72% u 1K-PRED. Ali, iako su ispitanici ocenili kao prihvatljiva sva četiri tipa rečenica (uz nešto degradiranu prihvatljivost slučaja 1K-PRED), nalazimo jasnu, statistički značajnu razliku za jedan od dva moguća prva elementa kako u okviru slučaja sa inicijalnim argumentom, tako i u okviru slučaja sa inicijalnim predikatom. Ovu razliku pripri-

saćemo specifičnoj informacijskoj strukturi koju nalazimo u 1R-ARG i 1K-PRED slučajevima (Diesing & Zec 2011).

Dakle, za adekvatnu analizu mesta enklitika u rečenici, značajno je ne samo da li enklitike stoje iza prve reči ili prvog konstituenta, nego i da li je element u prvom položaju argument ili predikat. Tako dobijamo četiri slučaja, prikazana u tabeli (16), koja se razlikuju i po frekvenciji zastupljenosti u korpusu, i po stepenu prihvatljivosti za učesnike eksperimentalnih studija. Najčešći i najprihvatljiviji su 1K-ARG i 1R-PRED; veoma je redak, ali prihvatljiv, 1R-ARG, a još ređi, i možda na granici prihvatljivosti, 1K-PRED. Uz to se 1K-ARG i 1R-PRED javljaju u širokom spektru diskursnih uslova, uključujući naravno i neutralni kontekst, dok su i 1R-ARG i 1K-PRED vezani za posebne, diskursom ograničene kontekste sa posebnom informacijskom strukturom. Pored dve već date klasifikacije, u tabeli (16) vidimo i treću: na položaje koji su diskursno obeleženi (D), i one koji su diskursno neutralni (N), ovde osenčeni.

(16)

	<i>1R(eč)</i>		<i>1K(onstituent)</i>	
<i>ARG(ument)</i>	<i>1R-ARG</i>	<i>D</i>	<i>1K-ARG</i>	<i>N</i>
<i>PRED(ikat)</i>	<i>1R-PRED</i>	<i>N</i>	<i>1K-PRED</i>	<i>D</i>

U nastavku rada predložićemo gramatičke mehanizme za svaki od ova četiri slučaja, i pokazati da se moramo osloniti na više od jedne komponente gramatičkog sistema.

3. Enklitike iza prvog konstituenta

Prvi konstituent iza kojeg stoje enklitike može biti ili argumentskog ili predikatskog tipa.⁵ Dok je prvi slučaj diskursno neutralan, drugi slučaj je diskursno obeležen i nosi posebno obeležje [+kontrast] (sledeći Kiss 1998, Féry & Samek-Lodovici 2006, Selkirk 2007). Kao što ćemo pokazati, oba slučaja pripadaju sintaksičkoj komponenti.

3.1 Prvi konstituent je argumentskog tipa: *1K-ARG*

U (17)-(20) dati su primeri rečeničnih argumenata koji prethode enklitikama: subjekat u (17), objekat u (18), indirektni objekat u (19), i predložka fraza u (20).

- (17)
- a. Upravnik pozorišta je održao konferenciju za štampu.
  - b. Novi umetnički direktor dramskog studija je održao konferenciju za štampu.

⁵ Naša istraživanja pokazuju da se adjunkti u prvom rečeničnom položaju ponašaju kao argumenti. Možemo dakle reći da imamo dva opšta slučaja, nepredikatski, koji uključuje argumente i adjunkte, i predikatski. U ovom radu ćemo se, zbog ograničenog prostora, baviti samo argumentima a ne i adjunktima.

- (18) a. Upravnika pozorišta *su* hvalili i glumci i reditelji.
b. Novog umetničkog direktora dramskog studija *su* hvalili i glumci i reditelji.
- (19) a. Upravniku pozorišta *su* zamerili zbog loših odnosa sa glumačkim ansamblom.
b. Dugogodišnjem umetničkom direktoru dramskog studija *su* zamerili zbog loših odnosa sa glumačkim ansamblom.
- (20) a. Onovom upravniku dramskog studija *su* pohvalno govorili i glumci i reditelji.
b. Sa novim upravnikom dramskog studija *se* može o svemu razgovarati.

U ovim primerima varira dužina prvog elementa, što je svojevrsan odgovor na nedoumice oko toga da li je dužina prvog elementa u 1K-ARG slučaju ograničena morfosintaksičkim mehanizmima, kao što sugeriše Bošković (2001: 164). Brojni primeri idu u prilog tome da nema formalnih ograničenja dužine, uključujući i nekoliko ekstreman slučaj iz dnevene štampe u (21), ovde dat u širem kontekstu.

- (21) Političko prepucavanje okružnog i opštinskog rukovodstva u dramatičnoj situaciji kada čitav jedan grad praktično živi u vanrednom stanju *je* nedopustivo. Umesto da istraživanja stručnjaka o količini svih opasnih materija u Ibru bude nešto o čemu ne bi trebalo da bude spora političari su počeli da licitiraju naukom.

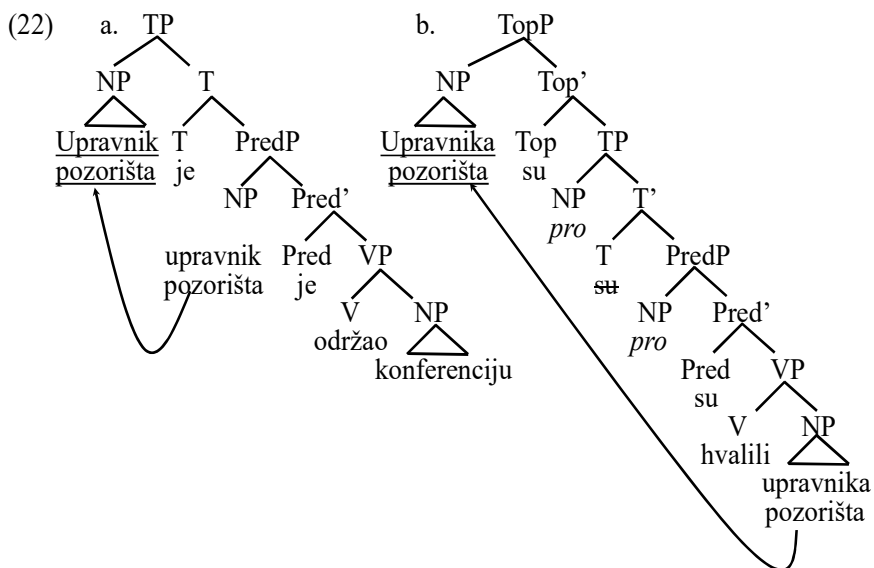
U odgovarajućim diskursnim uslovima ovakve rečenice su sasvim prihvatljive i redovno se koriste u različitim vidovima komunikacije.⁶

Iz formalne perspektive, 1K-ARG dobijamo kad se neki od rečeničnih argumenata pomeri na levu periferiju rečenice. Ako je 1K-ARG subjekat, kao u (17), zauzeće položaj specifikatora projekcije TP (engl. Tense phrase). Ostali argumenti, ako nose obeležje [+tema], naći će se u položaju specifikatora projekcije TopP (engl. Topic phrase); ovom tipu pripadaju primeri u (18)-(20).⁷ Ova dva tipa slučaja su predstavljena u (22a) i (22b).

---

⁶ Ovde se otvara pitanje da li se enklitika iza veoma dugog konstituenta vezuje za prethodnu prozodijsku reč ili se u ovom slučaju pretvara u proklitiku, vezujući se za prozodijsku reč koja sledi, što kao mogućnost pominje Bošković (2001). Da bi se ovo ustanovilo, u budućim istraživanjima biće potrebna detaljna fonetska analiza koja uključuje precizna merenja i statističku obradu.

⁷ Dodatna mogućnost je da se argument koji nosi obeležje [+fokus] pomeri u položaj SpecFocP (engl. Focus phrase).

U (22a) enklitike zauzimaju položaj T, a u (22b) položaj Top. Ovo sledi iz opštijeg svojstva enklitika u srpskom jeziku da nemaju stalno mesto u fraznoj strukturi, već se pomeraju u najvišu funkcionalnu projekciju, tačnije u položaj njegovog fraznog jezgra. Ubedljive dokaze za ovo daje Stjepanović (1998), gde se pokazuje, na osnovu rasporeda enklitika u slučajevima elipse, da položaj enklitika varira zavisno od položaja elementa koji im neposredno prethodi, odnosno, da enklitike gravitiraju ka fraznom jezgru hijerarhijski najvišeg konstituenta, koji je istovremeno i najbliži levoj periferiji rečenice, kao u (22) (videti i Bošković 2001, Progovac 2005).⁸

Da zaključimo, za konfiguraciju u kojoj je prvi element 1K-ARG odgovorna je, gotovo isključivo, sintaksička komponenta. Uloga prozodije svodi se na to da enklitike nađu svoj prozodijski oslonac u prozodijskoj reči koja im neposredno prethodi, dakle, na desnoj ivici 1K-ARG konstituenta.

⁸ U ovom radu engleski termin "head" prevodimo kao frazno jezgro. Ovim odstupamo od uobičajene prakse da se koristi prevod upravni element. Engleski termin "head" se u različitim sintaksičkim teorijama različito tumači, a termin upravni element pripada sintaksičkom formalizmu u kojem ključnu ulogu ima asimetrični odnos upravljanja, takozvana GB teorija. U teorijskom okviru ovog rada engleski termin "head" odnosi se i na reč koja funkcioniše kao centralni frazni element i na poziciju koju taj element zauzima, s tim što, zbog slobode pomeranja konstituenata u fraznoj strukturi, u taj položaj mogu da se pomere elementi koji pripadaju širokom spektru sintaksičkih konstituenata. U ovakvom teorijskom okviru, termin upravni element je odviše uskog značenja, pošto se odnosi samo na element koji funkcioniše kao frazno jezgro, a ne i na sintaksički poziciju koju on zauzima. S druge strane, taj termin nosi značenje koje je irelevantno u teorijskom okviru u kojem pojam upravljanja nema nikakav teorijski status.

3.2 Prvi konstituent predikatskog tipa: *IK-PRED*

Konstrukcija sa predikatskom frazom kao prvim konstituentom za kojim slede enklitike nije česta i zahteva specijalne diskursne uslove. U već pomenutim eksperimentalnim istraživanjima (Diesing, Filipović-Đurđević & Zec 2009, Zec & Filipović-Đurđević u štampi), ispitanici su najređe birali ovu opciju i relativno retko je prihvatili kao gramatičnu. Međutim, ona se svakako javlja u dnevnoj štampi i izgleda da je na putu ka sticanju legitimnosti u jezičkoj upotrebi, iako je još nije sasvim stekla.

Od četiri tipa predikatskih fraza, samo tri mogu u inicijalnoj poziciji da prethode enklitikama: pridevska (AP), imenička (NP) i predložka (PP), ali ne i glagolska fraza (VP). Primeri u (23)-(25) zahtevaju specifičnu interpretaciju, i zato su dati u širem kontekstu (označenom kurzivom).

- (23) AP u inicijalnoj poziciji
 a. *U Beogradu svakako treba posetiti Terazije, Knez Mihajlovu i Dorćol. Vrlo zanimljiv je i Kalemegdan, ogroman park prebogatom istorijom.*
 b. *Tvorci filma su se pribojavali da maske mogu da izazovu kontraefekat kod publike. Zaslužan za uspeh je bio Džon Čejmbers, a pomagalo mu je dvesta ljudi.*
 c. *Uvek je neprijatno kad se izgubi na samom početku takmičenja. Manje neprijatan je poraz u finalu.*
- (24) NP u inicijalnoj poziciji
 a. *Petrović je iskusan i zna da igra. Odličan igrač je i Jovanović.*
 b. *Svi glumci očekuju da će premijera biti uspešna. Veliki optimista je i sam reditelj predstave.*
 c. *U klubu imamo sve više izuzetnih sportista. Od prošle godine, član kluba je i jedan olimpijski pobednik.*
- (25) PP u inicijalnoj poziciji
 a. *Uz Aleksića, u odličnoj formi su i napadači Petrović i Jovanović.*
 b. *Holandija je suvereni lider grupe i praktično je već u Brazilu. Na dobrom putu je i Španija, koja je lako pobedila Francusku.*
 c. *Bertrand Rasel je ostavio traga u mnogim oblastima. Od izuzetne važnosti je njegov doprinos matematici.*
- (26) VP u inicijalnoj poziciji
 a. **Dobro snašla se u novim uslovima.*
 b. **Poslali odgovor smo još prošle nedelje.*

Slučaj ilustrovan primerom (26) dobićemo tako što se cela predikatska fraza pomera ili u položaj SpecFocP, ili u SpecTopP, pod uslovom da nosi obeležje [+kontrast].⁹ Dakle, predikatska fraza se pomera samo u diskursno obeleženim okolnostima. Klitike će se naći u upravnom elementu najviše projekcije, u ovom

⁹ U fraznoj strukturi, predikat nosi obeležje predikatske fraze (*PredP*), kao što je predloženo u sledećim radovima: Bowers (1993, 2002), Adger & Ramchand (2003), Chomsky (2001), Mikkelsen (2005).

slučaju, fraze teme ili fokusa. Ostavljamo otvorenim pitanje zašto glagolska fraza (VP) ne može da, kao prvi konstituent, prethodi enklitikama; mogući razlog je nekompatibilnost sa obeležjem [+kontrast].

4. Enklitike iza prve reči

Kao i prvi konstituent, prva reč može da pripada ili predikatskoj ili argumentskoj frazi. Prvi slučaj je diskursno neutralan, a drugi je diskursno uslovljen time što element koji prethodi enklitikama mora nositi obeležje [+kontrast], kojim je uslovljeno pomeranje u položaj teme ili fokusa (sledeći Kiss 1998, Féry & Samek-Lodovici 2006, Selkirk 2007). Uz to, eksperimentalna ispitivanja konstrukcija u kojima prva reč služi kao oslonac enklitikama (Zec & Filipović-Đurđević u štampi) otkriva jasnu asimetriju i između sintaksičkih kolokacija mogućih u 1R-ARG i 1R-PRED slučaju: izbor prve reči kad je inicijalni konstituent argument ograničen je na uzan skup sintaksičkih kolokacija, za razliku od daleko slobodnijeg izbora kad je inicijalni konstituent predikat. Pokazalo se takođe da između 1R-ARG i 1R-PRED postoji znatna asimetrija u frekvenciji javljanja kako u produkciji tako i u obradi rečenica. I najzad, samo se u 1R-PRED slučaju prva reč koja služi kao oslonac za enklitike određuje isključivo u prozodijskoj komponenti.

4.1. Prva reč inicijalnog predikata: *1R-PRED*

U ovom diskursno neutralnom slučaju, enklitike stoje iza prve reči predikatske fraze. Predikat u inicijalnom položaju može da nosi obeležje pridevske (AP), imeničke (NP), glagolske (VP) ili predloške (PP) fraze. Primeri za prva tri slučaja dati su u (27)-(29).

- (27) Pridevska fraza (AP)
- Neobično *su* darežljivi prema amaterskim pozorištima.
  - Željni *su* slobode, a roditelji to ne razumeju.
  - Osetljiv *je* na prigovore, i zato treba da *ćutimo*.
  - Srećna *je* i uzbuđena što ide na takmičenje.
- (28) Imenska fraza (NP)
- Dobar *je* imitator kad nema tremu.
  - Član *je* kluba a neće da se takmiči.
  - Sudija *je* od integriteta i zaslužuje poverenje.
  - Lopovi *su* i varalice otkako ih znam.
- (29) Glagolska fraza (VP)
- Dobro *se* snašla u novim uslovima.
  - Poslali *smo* odgovor još prošle nedelje.
  - Igrali *su* i pevali sve do zore.

U svim ovim slučajevima, enklitike neposredno slede prvu reč predikata, razbijajući kontinuitet predikatske fraze. Prvi element može da bude modifikator fraznog jezgra inicijalnog konstituenta, kao u (27a), (28a) i (29a); samo frazno jezgro za kojim sledi dopuna, kao u (27b,c), (28b,c) i (29b); ili prvi član vezničke konstrukcije koju čine dva frazna jezgra, kao u (27d), (28d) i (29c). Ovde je očigledno odsustvo osetljivosti na sintaksički kontekst: enklitike se slobodno javljaju čak i iza prvog člana vezničke konstrukcije, koja generalno čuva svoj integritet (Ross 1967). Jasno je da ovo ide u prilog pretpostavci o čisto prozodijskom postavljanju enklitika u slučaju 1R-PRED.

Dodatne dokaze pruža raspored enklitika u predloškoj frazi predikatskog tipa. Prvi element u svim primerima u (30)-(31) čini predlog i reč koja ga neposredno sledi, dakle, niz koji ne odgovara sintaksičkom konstituentu. U (30) predlog se kombinuje sa modifikatorom fraznog jezgra, a u (31) sa samim fraznim jezgrom imenske fraze (NP).

- (30) a. U dobroj *smo* fizičkoj kondiciji.
 b. Na lošem *je* glasu zbog čestih ispada.
 c. U najboljim *su* godinama.
 d. U odličnoj *su* formi.
- (31) a. Pitaš kako su prošli na takmičenju? Na dnu *su* lestvice.
 b. Pri vrhu *su* tabele jer su dobili sve utakmice kod kuće.
 c. Na vrhuncu *je* svoje karijere i gnevan što ne može da odbrani titulu.
 d. Na pola *je* puta da zadobije njeno poverenje.

U primerima (30)-(31), oslonac za enklitike je prozodijska reč koja odgovara kompleksnoj morfosintaksičkoj kombinaciji. Ovo ćemo objasniti pozivajući se na prozodijsku supkategorizaciju. Predlozi u (30)-(31) su proklitike, sa supkategorizacionim okvirom kao u (11). Tako prva prozodijska reč u predloškoj frazi u (30b), koja odgovara nizu *na lošem*, ima prozodijsku strukturu kao u (32): sastoji se od prozodijske reči *lošem*, koja zajedno sa proklitikom *na* rekurzivno gradi još jedan sloj prozodijske strukture.

- (32) [na [lošem]_{PR}]_{PR}

Kao prozodijski nesamostalan morfosintaksički element, *na* ne može da bude oslonac za enklitike, čime se objašnjava negramatičnost sledećeg niza:

- (33) **Na je lošem glasu zbog čestih ispada.*

Ali, da bismo ostali pri prozodijskom rešenju, moramo pokazati da se ne radi o formalnom ograničenju da predlozi, kao morfosintaksička kategorija, ne mogu da se kombinuju sa enklitikama.

Da nije tako, pokazuju slučajevi dvojnog ponašanja predloga. U sledećim primerima, koje smo našli na internetu, predlozi alterniraju između statusa proklitike, koja ne može da bude oslonac enklitikama, i statusa prozodijski samostalne reči iza koje mogu da stoje enklitike. Takvu dvojnost uočili smo, na primer, u upotrebi predloga *protiv* i *van*. U (34) i (36), ovi predlozi su proklitike koje se oslanjaju na

sledeću prozodijsku reč i zajedno sa njom rekurzivno grade još jednu prozodijsku reč, koja u ovim primerima funkcioniše kao oslonac za enklitike. Ali u (35) i (37), ovi predlozi su samostalne prozodijske reči i, u tom statusu, oslonac za enklitike.

- (34) Predlog *protiv* u statusu proklitike
 a. Protiv svake sam sudske zabrane neke knjige. Nema tog suda koji može da je zabrani!
 b. Cene malina su preniske. Protiv svake su ekonomske logike.
 c. Naravno, protiv svake sam generalizacije, ali ako poredim razna iskustva, uglavnom je tako.
- (35) Predlog *protiv* u statusu prozodijske reči
 a. Srpski PEN centar vrlo je aktivan u okviru Međunarodnog PEN-a. Kada je reč o zalaganju za slobodu javne reči i slobodu pojedinca uopšte, protiv je nasilja i gušenja građanskih i stvaralačkih sloboda pisaca i novinara.
 b. Romantizam se javlja kao reakcija na dotad vladajuću misao, poetiku i stvaralačku praksu. Protiv je normativističke estetike poklanjajući poverenje pesnikovom stvaralačkom geniju.
 c. Oni su vrlo radikalni. Protiv su poreskog sistema u zemlji, kao takvog.
- (36) Predlog *van* u statusu proklitike
 a. Ovo je jedini horor film koji je ostao u meni i nakon 3 godine od gledanja. Van svake je konkurencije, a odgledao sam tone horora.
 b. Prema rečima dežurnog lekara, pacijentkinja se oporavlja i van životne je opasnosti.
 c. Topčiderka je desna pritoka Save. Van svake je plovidbene funkcije, a i zagađena je otpadnim vodama.
 d. Ovo pitanje je kompleksno i van okvira je ovoga članka.
- (37) Predlog *van* u statusu prozodijske reči
 a. Ali nekada se stvari dešavaju bez našeg uticaja i van su naše kontrole.
 b. Pravno nevidljive osobe nisu poznate kao subjekt prava. Van su sistema obrazovanja, zdravstva i socijalne zaštite.
 c. Nikada neću izustiti rečenicu da je pre bilo bolje. Prosto, van je svake zdravorazumne logike.
 d. Operisan je u Kliničkom centru u Kragujevcu i van je životne opasnosti.

Ovakvo dvojno ponašanje jasno pokazuje da predlozi kao morfosintaksička kategorija mogu da steknu status prozodijske reči i da, u tom statusu, budu oslonac enklitikama. Ovu dvojnost ćemo pripisati opcionom supkategorizacionom okviru u leksičkoj jedinici izvesnog broja predloga, rešenje koje smo u (14) već ponudili za veznike i pomoćne glagole sa dvojnim statusom. Tako će predlog *van* imati leksičku specifikaciju kao u (38):

- (38) *van* PREDLOG ([*van* [ ]_{PR}]_{PR})

Nalazimo čak i predloge koji, kao *nasred*, i nemaju status proklitike, već u statusu prozodijske reči služe kao oslonac za enklitike (uporediti (39)). Takvi predlozi su, iz prozodijske perspektive, slobodni funkcionalni elementi (Zec 2005).

- (39) Predlog *nasred*
- a. Situacija je takva da jednu nesreću samo zamenjuje druga i stavlja preživle u krajnje nezavidan položaj: *nasred su* snežne pustare opkoljeni čoporom vukova.
  - b. Ukoliko želite, mogu da vas sačekam - reče taksista. – Ovde će vam biti teško da uhvatite drugi taksi. **Nasred smo** puta.

Možemo, dakle, da zaključimo da se, u slučaju IR-PRED, prva reč koja služi kao oslonac enklitikama određuje u prozodijskoj, a ne u morfosintaksičkoj komponenti. Postavlja se, naravno, pitanje kojim formalnim mehanizmom enklitike dospevaju u položaj iza prve prozodijske reči predikatske fraze. Intuitivno, ovaj slučaj nastaje kad se ni jedan od rečeničnih argumenata ne pomeri na levu perferiju, pa se predikat, zajedno sa enklitikama, nađe u inicijalnom položaju. Kako je inicijalni položaj enklitika u konfliktu sa njihovom prozodijskom supkategorizacijom, u ovoj konfiguraciji enklitike ostaju bez prozodijskog oslonca. Ovakvu situaciju nalazimo u još nekoliko detaljno opisanih sistema. U austroazijskom jeziku Čamoro, za koji je karakterističan fiksni inicijalni položaj glagola i ostalih predikatskih konstrukcija, mesto klitika se određuje isključivo u prozodijskoj komponenti (Chung 2003). Takođe, u istočnim dijalektima grčkog jezika, enklitike se, u rečenicama sa inicijalnim predikatom, javljaju isključivo iza prve prozodijske reči (Condoravdi & Kiparsky 2001).

Ali među poznatim sintaksičkim mehanizmima, ni jedan ne nudi integralno rešenje za brojne podtipove slučaja IR-PRED koje smo ovde ilustrovali.¹⁰ Zaključićemo, dakle, da je pomeranje prve prozodijske reči predikatske fraze u poziciju ispred enklitika, ili pomeranje enklitika iza prve prozodijske reči, izvan mogućnosti standardnih sintaksičkih operacija.

Ovom zadatku bi adekvatno odgovorio prozodijski mehanizam koji je predložio Aron Halpern (Halpern 1995): prozodijska inverzija u (40) aktivna je u prozodijskoj komponenti, a svodi se na pomeranje enklitika motivisano nalaženjem prozodijskog oslonca, odnosno, zadovoljenjem prozodijske supkategorizacije.

- (40) Zadovoljenje supkategorizacionog okvira enklitika Enklitika nalazi svoj prozodijski oslonac
- a. u prozodijskoj reči koja joj neposredno prethodi, ukoliko se takav element javlja u rečeničnom nizu, ili
  - b. ako takvog elementa nema, u prozodijskoj reči koja joj neposredno sledi, tako što primenom prozodijske inverzije zadovoljava svoj supkategorizacioni okvir.

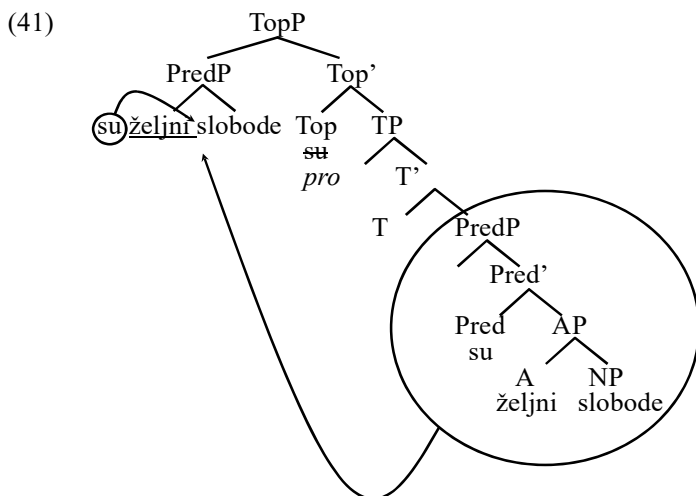
---

¹⁰ Delimično rešenje su ponudili Wilder i Čavar (1994), ali njime je obuhvaćen vrlo mali skup relevantnih slučajeva.

Pošto je, dakle, u procesu linearizacije rečenice, sintaksa „zatajila”, na scenu stupa prozodija. Kod prozodijskih slučajeva 1R treba očekivati da svaka prozodijska reč u inicijalnom položaju može da bude oslonac enklitikama, bez obzira na sintaksičku kolokaciju u kojoj se javlja. Upravo je to, kao što smo videli, karakteristično za slučaj 1R-PRED. Drugim rečima, pošto je formalni mehanizam koji koristimo čisto prozodijske prirode, on ima pristupa samo prozodijskim informacijama i „ne vidi” morfosintaksičku strukturu (videti Chung 2003, Nespor & Vogel 1986, Selkirk 1980, 1986, Truckenbrodt 1995).

U sintaksičkoj konfiguraciji u (41), enklitika u inicijalnom položaju ne nalazi prozodijski oslonac.

Ovim se priziva prozodijska inverzija, kojom enklitika zauzima poziciju iza inicijalne prozodijske reči. Ova operacija nema pristupa morfosintaksičkoj strukturi, čime se objašnjava njena neosetljivost na sintaksički kontekst.

4.2. Prva reč inicijalnog argumenta: 1R-ARG

Kao što smo videli, za slučaj 1R-PRED karakteristično je odsustvo osetljivosti na sintaksički kontekst. Međutim, slučaj 1R-ARG je prihvatljiv samo ako prva reč koja je oslonac za enklitike ima sintaksički status modifikatora fraznog jezgra inicijalnog argumenta, kao u (42)-(43).¹¹

¹¹ Generalizacija o ponašanju determinatora i prideva moguća je samo pod pretpostavkom da srpski jezik nema DP projekciju (Despić 2011, videti i reference u tom radu). Ako bismo postulirali DP projekciju, pokazne zamenice bi zauzimale položaj njenog upravnog elementa, dok bi pridevi bili u položaju SpecNP. Međutim, ako se isključi DP projekcija, unutar NP konstituenta, obe ove konfiguracije su modifikatori upravnog elementa.

- (42) 1R-ARG: modifikator fraznog jezgra inicijalnog subjekta
 a. Ta se pesma dopala i publici i žiriju.
 b. Stari se modeli prodaju po povoljnim cenama (a novi su užasno skupi).
 c. Svi se studenti žale na visoke školarine.
- (43) 1R-ARG: modifikator fraznog jezgra inicijalnog objekta
 a. Ovog smo pacijenta poslali na dodatne preglede.
 b. Loše ćemo igrače izbaciti iz prvog tima (a dobre ćemo naravno zadržati).
 c. Sve su učesnike pozvali na svečanu proslavu.

Međutim, enklitike ne mogu da stoje iza fraznog jezgra za kojim sledi dopuna, kao u (44), ili iza prvog od dva frazna jezgra u vezničkoj konstrukciji, kao u (45).

- (44) 1R-ARG: frazno jezgro inicijalnog konstituenta
 a. *Članovi su plivačkog kluba dobili nove knjžice.
 b. *Autor je romana dao izjavu za novine.
 c. *Ključevi su od stana ostali kod Petra.
 d. *Tim se iz Kraljeva nada pobeđi.
 e. *Ministra su prosvete zasuli brojnim pitanjima.
 f. *Dolazak su proleća proslavili na gradskom trgu.
 g. *Studente su iz Niša nagradili prošle godine.
 h. *Kantu je za otpatke stavila nasred učionice.
- (45) 1R-ARG: prvi član vezničke konstrukcije
 a. *Lopovi se i varalice uvek nekako snađu.
 b. *Kamioni će i autobusi ići sporednim putem.
 c. *Vile su i veštice izbacili iz savremenih dečjih priča.
 d. *Istoriju će i sociologiju polagati na trećoj godini.

Tako možemo da konstruišemo rečenice s minimalnim kontrastom: u (46) se ista imenska fraza javlja ili kao deo predikata, ili kao argument; gramatična je rečenica (46a), ali ne i (46b).

- (46) a. Predsednik je debatnog kluba, a ne sportskog društva.
 b. *Predsednik je debatnog kluba dao izjavu za štampu.

Dakle, između 1R-ARG i 1R-PRED postoji znatna sintaksička asimetrija, što je jasno potvrđeno i u eksperimentalnim ispitivanjima postavljanja enklitika iza prve reči (Zec & Filipović-Đurđević u štampi).

Među rešenjima koja su u ranijim pristupima predlagana za slučaj 1R-ARG, nalazimo i čisto prozodijsko rešenje. Zanimljivo je da je Halpernova (1995) prozodijska inverzija postulirana upravo za slučajeve koje ovde svrstavamo u klasu 1R-ARG; kao što je već pomenuto, Halpern se bavio samo slučajevima sa inicijalnim argumentom. Očigledno je međutim da u slučaju 1R-ARG na izbor prve reči koja prethodi enklitikama utiču i sintaksički faktori, tako da prozodijska inverzija ne bi mogla da se primenjuje na bilo koju prozodijsku reč u inicijalnom položaju, bez obzira na sintaksičku kolokaciju u kojoj se javlja, kao u slučaju 1R-PRED. Halpern (1995) je uočio sintaksička ograničenja ilustrovana u (44) i predložio dodatni, takođe prozodijski, mehanizam, kojim se identifikuju sintaksičke kolokacije: to su takozvane

„tvrđave”, kojima se pripisuje prozodijska struktura koja ne dopušta inverziju.¹² Ovakvo prozodijsko rešenje za sintaksička ograničenja u odabiru prve reči bilo bi prihvatljivo samo ako bi važilo i za 1R-PRED slučaj. Ali, kao što smo već pomenuli, raniji istraživači ovog problema, uključujući i Halperna, bavili su se gotovo isključivo konfiguracijama sa inicijalnim argumentom, pa nisu bili u prilici da provere validnost ponuđenog rešenja na širem skupu slučajeva.

Rešenje za slučaj 1R-ARG ne možemo, dakle, tražiti u prozodijskoj komponenti. Ovde ćemo sužen skup kolokacija u ovom slučaju pripisati već pomenutim specijalnim diskursnim uslovima, označenim obeležjem [+kontrast]. Usvojićemo predlog u Selkirk (1995b) o projekciji diskursnih obeležja u sintaksičkoj strukturi, koji ćemo primeniti na projekciju obeležja [+kontrast], pod pretpostavkom da se ovo obeležje slobodno javlja u bilo kojoj sintaksičkoj poziciji (videti i Diesing i Zec 2011).

- (47) Projekcija obeležja [+kontrast] (Selkirk 1995b)
 a. Ako frazno jezgro nosi obeležje [+kontrast], to obeležje se projektuje na celokupan frazni konstituent.
 b. Ako (unutrašnja) dopuna nosi obeležje [+kontrast], to obeležje se projektuje na frazno jezgro.

Značajno je da u projekciji ovog diskursnog obeležja učestvuju samo sintaksički položaji pomenuti u (47): projekcija obeležja [+kontrast] je moguća iz položaja fraznog jezgra ili njegove dopune. Sledi dakle da projekcija nije dopuštena iz položaja koji prethode fraznom jezgru, a samo elementi u tim položajima mogu, u slučaju 1R-ARG, da budu oslonac enklitikama, kao u primerima (42) i (43). Ovo je šematski pokazano za (48a) i (48b):

- (48) 1R-ARG: modifikator fraznog jezgra
 a. ((ta)_[+kontr] pesma)
 b. ((stari)_[+kontr] modeli)

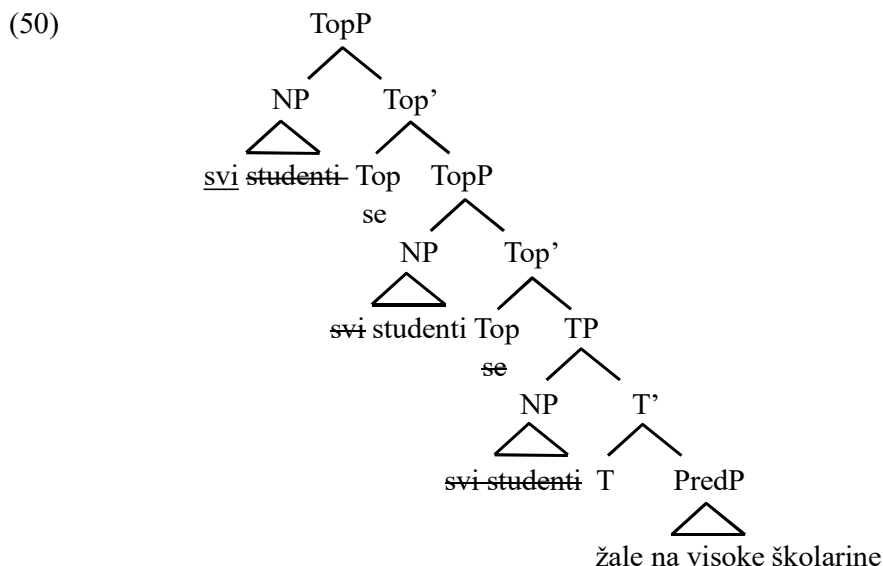
Nasuprot tome, elementi u položajima koji dopuštaju projekciju ne mogu da budu oslonac enklitikama u slučaju 1R-ARG. U (44) i (45) prva reč odgovara fraznom jezgru, iz kojeg se obeležje [+kontrast] projektuje na celokupan konstituent. Ovo je šematski prikazano u (49), za slučajeve (44a) i (45a):

- (49) 1R-ARG: frazno jezgro
 a. ((članovi)_[+kontr] (plivačkog kluba)_[+kontr])_[+kontr] (44a)
 b. ((tim)_[+kontr] (iz Kraljeva)_[+kontr])_[+kontr] (44d)
 c. ((lopovi)_[+kontr] (i varalice)_[+kontr])_[+kontr] (45a)

Zaključićemo da prva reč u slučaju 1R-ARG obavezno nosi obeležje [+kontrast] koje se ne projektuje izvan njenog domena, i da se određuje u sintaksičkoj komponenti, pomeranjem argumenta koji nosi diskursno obeležje [+kontrast] u inicijalni položaj. Ako u položaju iz kog se pomera ostane kopija inicijalnog ar-

¹² Halpern (1995) ne razmatra slučajeve koordinacije, ilustrovane u (45).

gumenta, procesom brisanja će u gornjoj projekciji ostati samo prva reč sa obeležjem [+kontrast] zajedno sa klitikama, dok će ostatak konstituenta biti u donjoj projekciji (videti Bošković 2001). Ovo je pokazano u strukturi (50).¹³

Ovaj pristup nalazi dodatnu potvrdu i u izboru prve reči inicijalne predloške fraze. Kao što vidimo u (51) i (52), prvi element može da odgovara predlogu kombinovanom sa modifikatorom fraznog jezgra, kao u (51a-b) i (52a-c), ali ne i predlogu kombinovanom sa samim fraznim jezgrom, kao u (51c) i (52d).¹⁴ Ovo objašnjavamo time što je projekcija obeležja [+kontrast] moguća u prvom ali ne i u drugom slučaju.

- (51) a. O njegovoj je poeziji govorio naš ugledni književni kritičar.
 b. O Brankovoj je poeziji govorio naš ugledni književni kritičar.
 c. *O poeziji je Branka Radičevića govorio naš ugledni književni kritičar.
- (52) a. Ispred ove je zgrade postavio saobraćajni znak.
 b. Ispred naše je zgrade postavio saobraćajni znak.

¹³ Sintaksički pristup koji ovde predlažemo ne garantuje da u svim slučajevima 1R-ARG prvi element odgovara prvoj reči. U literaturi nalazimo primere koji sugerišu da je ovo najverovatnije ispravan rezultat. Primer *Veoma lepu si mi haljinu kupio* nalazimo, kao gramatičan, u Mišeska Tomić (1996), naporedo sa *Veoma si mi lepu haljinu kupio*. Predolac (2007) pominje nekoliko primera ovoga tipa, procenjujući da su na margini gramatičnosti: *Mnogo dobar je film gledao; Veoma značajan je rezultat postigao; Nepotrebno rizičnu je stazu odabrao*. Naša analiza može da izvede sve pomenute primere na osnovu ograničene projekcije obeležja [+kontrast], ali isključuje slučajeve kao **Njegova nemoguća je ideja sve oduševila*.

¹⁴ Predlog *ispred* ima dvojni prozodijski status, kao *protiv* i *van* u (34)-(37). Međutim, dok u slučaju 1R-PRED enklitike mogu da stoje neposredno iza predloga, kao u primeru (nadenom na internetu) *Otišli smo daleko u tom poslu i ispred smo drugih gradova u Srbiji*, u 1R-ARG to nije moguće. Rečenica **Ispred je svake kuće postavio saobraćajni znak* je negramatična pošto predlog *ispred*, koji je u funkciji fraznog jezgra, zauzima sintaksičku poziciju iz koje je moguća projekcija obeležja [+kontrast].

- c. Ispred svake *je* zgrade postavio saobraćajni znak.
d. *Ispred zgrade *je* opštinskog suda postavio saobraćajni znak.

5. Zaključak

U ovom radu smo pokazali, na osnovu obimnog empirijskog materijala, da je izbor prvog elementa koji prethodi enklitikama složen gramatički proces u kojem učestvuju i sintaksička i prozodijska komponenta, uz interakciju sa diskursnim faktorima vezanim za informacijsku strukturu rečenice. Analiza koju smo predložili uključuje različite komponente gramatičkog sistema i, oslanjajući se na nekoliko tipova formalnih mehanizama, omogućuje da se mesto enklitika formalno odredi u sva četiri slučaja koja smo ovde ustanovili. Dok se u slučaju 1R-PRED prvi položaj određuje isključivo u prozodijskoj komponenti, u ostala tri slučaja, prvi položaj se određuje u sintaksičkoj komponenti, uz interakciju sa prozodijskom komponentom i diskursnim faktorima vezanim za informacijsku strukturu rečenice.

Na kraju ćemo se osvrnuti i na prozodijski motivisano pomeranje enklitika prema desnoj ivici rečenice, koje ćemo tretirati kao poseban slučaj sužavanja domena u kojem enklitike nalaze svoj oslonac, a do kojeg dolazi zbog interakcije sintakse sa prozodijom. Pomenućemo jedan takav slučaj, ilustrovan u (53)-(54). U ovom slučaju, prvi konstituent može da bude oslonac za enklitike, kao u (53a) i (54a), ili je u prozodijski obeleženom položaju teme, koji je izvan domena postavljanja enklitika, kao u (53b) i (54b).

- (53) a. Novak Đoković **je** osvojio još jedan turnir.
b. Novak Đoković osvojio **je** još jedan turnir.
- (54) a. Novak **je** osvojio još jedan turnir.
b. *Novak osvojio **je** još jedan turnir.

Važno je naglasiti da su za ovaj prozodijski obeležen položaj vezana dva prozodijska uslova. Prvo, tematizovani konstituent mora da odgovara intonacionoj frazi ili nekom drugom prozodijskom konstituentu višeg reda, dakle, da je odlikuje prozodijska koherentnost. Zatim, tematizovani konstituent mora da sadrži bar dve reči, dakle, da bude „prozodijski težak” (Zec & Inkelas 1990). Ovaj drugi uslov objašnjava negramatičnost rečenice (54b), dok je prvi odgovoran za pomeranje enklitika prema desnoj ivici. Od ključnog značaja je da prvi element u (53b), zbog svog prozodijskog statusa, ostaje izvan domena u kojem enklitike traže svoj oslonac. Pošto, zbog prozodijske supkategorizacije, ne mogu da se pripoje intonacionoj frazi, enklitike ostaju bez svog oslonca. Ovo se razrešava ili pomeranjem nekog konstituenta u položaj SpecTopP, ili prozodijskom inverzijom, kao što je slučaj u (53b). Dakle, pošto je konstituent u specijalnom položaju teme nedostupan enklitikama, nastala situacija se ne razlikuje bitno od one sa

enklitikama na samom početku rečenice.

Ovakve pojave tretiraćemo kao poseban slučaj interakcije sintakse sa prozodijom: samo element koji je prozodijski integrisan u klauzu kojoj pripada može da bude uključen u domen u kojem se razmeštaju enklitike. Prozodijski neintegrisane elemente nalazimo u sintaksičkim konfiguracijama u kojima su prozodijske granice strukturne prirode (kao što je opisano u Selkirk 1995b). Pored prozodijski obeleženog položaja teme koji smo upravo ilustrovali, ovako se ponašaju i sintaksičke konfiguracije kao što su parentetičke konstrukcije, koje takođe odlikuju prozodijske granice strukturne prirode.

Literatura

- Adger, D., & Ramchand, G. (2003). Predication and equation. *Linguistic Inquiry* 34, 325-359.
- Anderson, S. (2005). *Aspects of the theory of clitics*. Oxford: Oxford University Press.
- Bošković, Ž. (2001). *On the nature of the syntax-phonology interface*. Amsterdam: Elsevier.
- Bošković, Ž. (2002). On multiple wh-fronting. *Linguistic Inquiry* 33, 351-383.
- Bošković, Ž. (2004). Clitic placement in South Slavic. *Journal of Slavic Linguistics* 12, 37-90.
- Bowers, J. (1993). The syntax of predication. *Linguistic Inquiry* 24, 591-656.
- Bowers, J. (2002). Transitivity. *Linguistic Inquiry* 33, 183-224.
- Browne, W. (1974). On the problem of enclitic placement in Serbo-Croatian. U R. Brecht i C. Chvany (ur.) *Slavic transformational syntax*. Michigan Slavic Materials, vol. 10. Ann Arbor: University of Michigan. 36-52.
- Chomsky, N. (2001). Derivation by phase. U M. Kenstowicz (ur.), *Ken Hale: A Life in Language*. Cambridge, MA: MIT Press. 1-52.
- Chung, S. (2003) The syntax and prosody of weak pronouns in Chamorro. *Linguistic Inquiry* 34, 547-599.
- Condoravdi, C., & Kiparsky, P. (2001). Clitics and Clause Structure. *Journal of Greek Linguistics* 2, 1-39.
- Despić, M. (2011). *Syntax in the Absence of Determiner Phrase*. Doktorska disertacija. Storrs: University of Connecticut.
- Diesing, M., Filipović-Đurđević, D., & Zec, D. (2009). Clitic placement in Serbian: Corpus and experimental evidence. U S. Featherston i S. Winkler (ur.), *Proceedings from Linguistic Evidence 2008*. Berlin: Mouton de Gruyter. 61-75.
- Diesing, M., & Zec, D. (2011). Interface effects: Serbian clitics. U J. Runner (ur.), *Experiments at the Interfaces, Syntax and Semantics Vol 37*. Bingley, UK: Emerald Press. 1-30.
- Féry, C., & Samek-Lodovici, V. (2006). Focus projection and prosodic prominence in nested foci. *Language* 82.1, 131-150.
- Franks, S., & Progovac, Lj. (1994). On the placement of Serbo-Croatian clitics. U G.

- Fowler, H. Cooper i J. Ludwig (ur.), *Proceedings of the 9th Biennial Conference on Balkan and South Slavic Linguistics, Literature and Folklore* Vol. 7. Bloomington: Indiana Slavic Studies. 69-78.
- Halpern, A. (1995). *On the placement and morphology of clitics*. Stanford, CA: CSLI.
- Halupka-Rešetar, S. (2011). *Rečenični fokus u engleskom i srpskom jeziku*. Novi Sad: Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu.
- Inkelas, S. (1990). *Prosodic constituency in the lexicon*. New York: Garland.
- É Kiss, K. (1998). Identificational focus vs. information focus. *Language* 74, 245-273.
- Klavans, J. (1982). *Some Problems in the Theory of Clitics*. Bloomington: Indiana University Linguistics Club.
- Mikkelsen, L. (2005). *Copular clauses*. Amsterdam: John Benjamins.
- Mišeska Tomić, O. (1996). The Balkan Slavic Clausal Clitics. *Natural Language & Linguistic Theory* 14, 811-872.
- Nespor, M., & Vogel, I. (1986). *Prosodic phonology*. Dordrecht: Foris.
- Predolac, N. (2007) Serbian second position clitic placement with arguments. Manuscript, Cornell University.
- Predolac, N. (2011) *Syntax and Information Structure: Free Constituent Order and Flexible Relative Prominence in Serbian*. Doktorska disertacija. Cornell University.
- Progovac, Lj. (1996). Clitics in Serbian/Croatian: Comp as the second position. U A. Halpern i A. Zwicky (ur.), *Approaching second: Second position clitics and related phenomena*. Stanford, CA: CSLI. 411-428.
- Progovac, Lj. (2000). Where do clitics cluster? U F. Beukema (ur.), *Clitic Phenomena in European Languages*. Amsterdam: John Benjamins. 249-257.
- Progovac, Lj. (2005). *A Syntax of Serbian: Clausal Architecture*. Bloomington, Indiana: Slavica Publishers.
- Radanović-Kocić, V. (1996). The placement of Serbo-Croatian clitics: a prosodic approach. U A. Halpern i A. Zwicky (ur.), *Approaching second: Second position clitics and related phenomena*. Stanford, CA: CSLI. 429-446.
- Ross, J. R. (1967). *Constraints on Variables in Syntax*. Doktorska disertacija. Cambridge, MA: MIT.
- Selkirk, E. (1980). Prosodic domains in phonology: Sanskrit revisited. In M. Aronoff i M.-L. Kean (ur.), *Juncture*. Saratoga, CA.: Anma Libri. 107-129.
- Selkirk, E. (1986). On derived domains in sentence phonology. *Phonology Yearbook* 3:371-405.
- Selkirk, E. (1995a). The prosodic structure of function words. U J. Beckan, L. Walsh Dickey i S. Urbanczyk (ur.), *Papers in Optimality Theory*. Amherst, MA: GLSA. 439-470.
- Selkirk, E. (1995b). Sentence prosody: intonation, stress, and phrasing. U J. Goldsmith (ur.), *The Handbook of Phonological Theory*. Cambridge, MA/ Oxford: Blackwell. 550-569.
- Selkirk, E. (2007). Contrastive focus, givenness, and unmarked status of “discourse-

- new". U C. Féry, G. Fanselow i M. Krifka (ur.), *Working Papers of the SFB632*, Interdisciplinary Studies on Information Structure (ISIS) 6. Potsdam: Universitätsverlag Potsdam. 25-145.
- Stjepanović, S. (1998). On the placement of Serbo-Croatian clitics: Evidence from VP-ellipsis. *Linguistic Inquiry* 29, 527–537
- Truckenbrodt, H. (1995) *Phonological phrases: Their relation to syntax, focus, and prominence*. Doktorska disertacija. MIT.
- Wilder, C., & Ćavar, D. (1994). Long Head Movement? Verb movement and cliticization in Croatian. *Lingua* 93, 1-58.
- Zec, D. (2005). Prosodic differences among function words. *Phonology* 22, 77-112.
- Zec, D., & Inkelas, S. (1990). Prosodically constrained syntax. U S. Inkelas i D. Zec (ur.), *The phonology-syntax connection*. Chicago: University of Chicago Press. 365-378.
- Zec, D., & Inkelas, S. (1991). The place of clitics in the prosodic hierarchy. U D. Bates (ur.), *Proceedings of the Tenth West Coast Conference on Formal Linguistics*. CSLI Publications. 505-520.
- Zec, D., & Filipović-Đurđević, D. (u štampi). The role of prosody in clitic placement. U V. Gribanova i S. Shih (ur.), *The Morpho-Syntax Phonology Connection*. Oxford: Oxford University Press.

Draga Zec, Molly Diesing

THE INFLUENCE OF SYNTAX AND PROSODY ON THE SENTENTIAL PLACEMENT OF ENCLITICS

In this paper, we investigate the range of possibilities for second position enclitic placement in Serbian, focusing on the types of first positions. We establish that there are four types of cases, emerging from two syntactic classifications: (i) first word vs. first constituent, and (ii) initial argument vs. initial predicate. In our analysis, we identify influences coming from several components of the grammar. First, we distinguish marked and unmarked enclitic placements for both first word and first constituent cases, based on discourse factors that participate in the selection of enclitic hosts. Second, we show that both syntactic and prosodic mechanisms participate in determining the output. While enclitics generally select an immediately preceding phonological word as their prosodic host, in initial predicates, the first word case is exclusively prosodic. The other three cases are largely determined in the syntactic component, interacting with discourse factors. We conclude that enclitic placement is a case of linearization which depends on the interaction among multiple components of the grammar.

Keywords: argument, predicate, clitic, enclitic, proclitic, prosodic word, intonational phrase, prosodic subcategorization, prosodic inversion, information structure, topic, focus.

PROZODIJSKI KONSTITUENTI I NJIHOVA OBELEŽJA U SRPSKOM JEZIKU

Ovaj rad se bavi fonetsko-fonološkim obeležjima prozodijskih konstituenata u srpskom jeziku, posebno svojstvima intonacijske fraze. Kao osnovni kriterijum za određivanje statusa nekog konstituenta koristi se položaj klitike. Na osnovu ovog, pokazujemo da u srpskom, pored standardnih obeležja (pauza, granični ton, melodijski skokovi, finalno duženje), pozicija vrhunca tona takođe predstavlja signal granice intonacijske fraze. Takođe, iako se čini da identični sintaksički konstituenti mogu dosta slobodno menjati svoj prozodijski status unutar prozodijske strukture, ipak se može uočiti korelacija između prozodijskih svojstava i interpretacije. Ovaj uvid isključuje stilističku promociju kao uzrok promene konstituentnosti, barem u slučajevima varijacije u položaju klitike.

Ključne reči: prozodijski konstituenti, intonacijska fraza, vrhunac tona, klitike.

1. Uvod

Predmet istraživanja u ovom radu jesu fonetsko-fonološka svojstva prozodijskih konstituenata u srpskom jeziku, s naglaskom na intonacijskoj frazi. Osnovno sredstvo za određivanje koje se sintaksičke strukture prozodijski realizuju kao određeni prozodijski konstituent jeste položaj klitika.

Klitike u srpskom su dobro poznate po tzv. efektu drugog položaja (2P), koji se opisno može okarakterisati kao zahtev da se klitika nađe na drugom mestu u rečenici. Prvi element (ili „domaćin“) na koji se klitika, kao fonološki oslabljeni element, oslanja može biti sintaksički konstituent/fraza (1a) ili prozodijska reč (1b).

- (1) a. *Lep džemper sam mu* poklonila.
b. *Lep sam mu* džemper poklonila.

Međutim, postoje slučajevi kada prvi sintaksički konstituent ne može da bude domaćin klitike, pa se ona javlja u nižem položaju u rečenici. Ovakvi slučajevi kliticizacije nazivaju se odlaganjem umetanja klitike, a dobijeni redosled pokazuje efekat trećeg položaja (3P). Klasičan primer odlaganja klitike i efekta 3P predstavlja apozicija (2), kao i konstituenti koji se sastoje od više od tri reči (3).

- (2) Majina tetka, profesorica latinskog, objasnila mi je ablativ.
- (3) Majina najbolja drugarica iz Velike Britanije pokazala **mi je** kako se prave mafini.

Prema standardnoj analizi ovakvih struktura, slučajevi u kojima klitika „ignoriše” prvi konstituent i ne javlja se u tipičnom drugom položaju u rečenici nastaju zbog toga što prvi konstituent predstavlja intonacijsku frazu.

Usled osetljivosti klitika na prozodijska svojstva konstituenta na koji mogu ili ne mogu da se oslone, one predstavljaju idealno sredstvo za utvrđivanje prozodijskih konstituenata i njihovih obeležja u srpskom jeziku.

2. Prozodijski konstituenti

Prema Teoriji prozodijske fonologije (v. Selkirk 1984, 1986, Nespor & Vogel 1986, između ostalog), fonološki prikazi su organizovani u fonološke strukture. Prozodijska struktura sastoji se od hijerarhijski uređenih jedinica. Ove jedinice su prozodijski konstituenti gramatike. Svaki prozodijski konstituent predstavlja domen za primenu fonoloških pravila i fonoloških procesa. S druge strane, prozodijska struktura je zasnovana na sintaksičkoj strukturi. Tako, prema ovoj teoriji, odnos između (morfo)sintaksičke strukture i fonologije rečenice nije direktan, već se odvija posredstvom prozodijske strukture (v. Inkelas & Zec 2005, Truckenbrodt 2007).

U literaturi ne postoji apsolutna saglasnost u pogledu broja i vrste prozodijskih konstituenata. Dok su prozodijske jedinice kao što su stopa i slog, koje se definišu čisto fonološkim kriterijumima, opšteprihvate, broj jedinica koje predstavljaju rezultat interfejsa fonologije s ostalim komponentama gramatike nije jasno utvrđen. Ono u čemu se većina autora slaže jeste postojanje intonacijske fraze i fonološke reči, kao i određenog nivoa između ova dva konstituenta.¹ Tip konstituenta na tom međunivou se razlikuje od autora do autora. Selkirk (1986) naziva taj srednji konstituent fonološkom frazom. Ista podelu daju i Nespor i Vogel (1986). Beckman i Pierrehumbert (1986) koriste termin ‘srednja fraza’ (engl. *intermediate phrase*), sugerišući mogućnost postojanja još jednog nivoa između srednje fraze i reči, tzv. ‘akcenatske fraze’. U kasnijim radovima, Selkirk predlaže dalju podelu fonološke fraze na višu (engl. *Major Phrase*) i nižu (engl. *Minor Phrase*).

Sintaksički korelati prozodijskih konstituenata su sledeći: intonacijskoj frazi odgovara sintaksički konstituent koji ima obeležja nezavisne rečenice (faza odvojena zarezom (engl. *Comma phrase*, Selkirk 2005, Potts 2003). Viša fraza se podudara s maksimalnom projekcijom leksičke kategorije, dok niža fraza odgovara konstituentu koji se sintaksički grana, gde svaka grana sadrži bar jednu reč (v. Selkirk 2005 i reference navedene u radu). Prozodijska reč je najčešće morfosintaksička (leksička) reč (v. između ostalog McCarthy & Prince 1993, Selkirk 1995).

---

¹ Postoje i prozodijski nivoi ispod nivoa reči (slog, stopa), kao i nivoi iznad intonacijske fraze (iskaz).

3. Prozodijski konstituenti u srpskom jeziku

Pre nego što krenemo u diskusiju o specifičnim prozodijskim obeležjima, daćemo rezime prozodijskih konstituenata u srpskom jeziku, kao i osnovnih karakteristika prozodijskog sistema srpskog.

3.1. Prozodijske karakteristike srpskog jezika

Srpski jezik je specifičan po tome što ima karakteristike kako tonskih, tako i intonacijskih jezika. Naime, u srpskom jeziku postoji leksički ton, odnosno, reč je specifikovana za uzlazni ili silazni akcenat na nivou reči (v. Lehiste & Ivić 1986, Browne & McCawley 1965, Inkelas & Zec 1988, Smiljanić 2002, Zsiga & Zec 2013).

U rečenici, leksički tonovi ostaju distinktivni, ali se distinktivnost donekle neutrališe različitim intonacijskim konturama. Klitike, koje se akcenatski oslanjaju za ortotonu reč ispred ili iza sebe, nemaju sopstveni ton. Prema tumačenju Godjevac (2000), one nisu specifikovane za ton, usled čega F0 (osnovni ton) pada između dve ortotone reči ako između njih stoji klitika.

Akcentat reči, prema Godjevac (2000), svodi se na dve vrste leksičkog tona – silazni i uzlazni – umesto tradicionalna četiri akcenta, pri čemu autorka razlike u dužini ne tretira kao prozodijska svojstva. Najznačajnija razlika između silaznih i uzlaznih akcenata jeste u tome što je u uzlaznim akcentima ton sloga posle naglašenog viši od tona naglašenog sloga. Tonovi predstavljaju bitonalne nizove koji su vezani za naglašeni slog. To su silazni (H*+L) i uzlazni (L*+H) ton.² Drugim rečima, silazni akcenat realizuje se kao padajući ton u nizu od jednog visokog tona (H) ka niskom (L). Uzlazni akcenat predstavlja ton L iza kog neposredno sledi H. Godjevac (2000, 2006) razliku između dugih i kratkih akcenata tumači kroz različite realizacije pada – dok se pod dugosilaznim akcentom vrhunac tona javlja na drugoj polovini naglašenog sloga (odnosno, drugoj mori prvog sloga), u kratkosilaznom akcentu položaj vrhunca tona zavisi od dužine reči i položaja reči u frazi (odnosno, iskazu). U višesložnim rečima koje su u nefinalnim položajima ton počinje da opada na drugom slogu, dok u finalnim položajima, kao i u jednosložnim rečima, melodijski pad počinje na kraju samog naglašenog sloga, a u nekim slučajevima je ovaj pad je značajno skraćen.

Razlika između dugouzlaznog i kratkouzlaznog akcenta ogleda se u dužini sloga, a prema tumačenju Inkelas i Zec (1988, Zec 1994), kratki sadrži jednu, a dugi dve more.

Valja naglasiti i to da svaki od dva akcenta ima i specifična pravila distribucije. Dok se silazni akcenat može javiti samo na prvom slogu, uzlazni ima ograničenje da se ne može javiti na poslednjem, tako da on ne može da se javi u jednosložnim rečima (o distribuciji akcenta u srpskom v. Browne & McCawley 1965, Ivić 1976, Inkelas & Zec 1988, Zsiga & Zec 2013).

---

² Slog označen zvezdicom predstavlja naglašeni slog.

3.2. Klasifikacija prozodijskih konstituenata u srpskom

Postoji vrlo mali broj istraživanja koja su usmerena na jasno utvrđivanje vrste prozodijskih konstituenata u srpskom jeziku i njihovih obeležja. U literaturi se najčešće pominju prozodijska reč i intonacijska fraza (npr. Godjevac 2000, 2006), mada postoje radovi u kojima se predlaže i postojanje fonološke fraze (Radanović-Kocić 1988, 1996, Zec & Inkelas 1990). Najnižim prozodijskim elementom koji učestvuje u izgradnji rečenične intonacije po pravilu se smatra fonološka reč. Osim fonološke reči kao jedinice fonološke strukture, svi autori se slažu s tim da je konstituent i intonacijska fraza, sa svim svojim obeležjima.³ U pogledu konstituenata koji su relevantni na nivou između fonološke reči i intonacijske fraze postoje brojna neslaganja među autorima koji se bave prozodijskom fonologijom. Naime, najčešće postavljana pitanja tiču se postojanja konstituenta između nivoa fonološke reči i intonacijske fraze, potrebe za takvim konstituentom i svrhom njegovog uvođenja, kao i karakteristika koje definišu taj nivo konstituenta.

U narednom delu predstavice osnovna svojstva prozodijskih konstituenata srpskog jezika i dati argumente za njihovo postojanje u ovom jeziku uprkos tome što se oni u literaturi često dovode u pitanje.

3.2.1 Fonološka reč

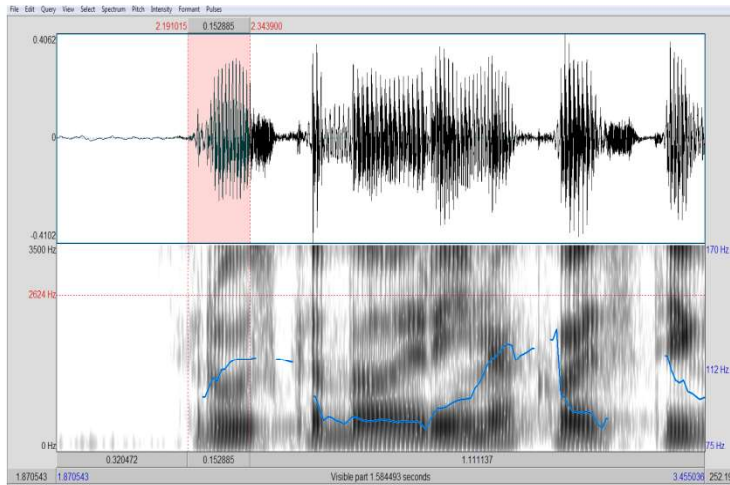
Prozodijska celina koja se podudara sa morfološkom rečju naziva se fonološka reč. Zec (2005) formuliše pravilo prema kom za svaku morfološku reč postoji neka fonološka reč takva da se leva ivica morfološke reči poklapa sa levom ivicom fonološke reči, a desna ivica morfološke reči sa desnom ivicom fonološke reči. Ovo poklapanje, međutim, nije nužno i u obrnutom smeru, s obzirom na to da u sastav fonološke reči ulaze i jezički elementi koji nisu akcentovani, tj. klitike. Još jedan uslov da morfološka reč ima status fonološke reči jeste da pripada nekoj klasi leksičkih, ili nekih funkcionalnih reči, ali samo ukoliko one sadrže najmanje dva sloga.

Direktni pokazatelj statusa prozodijske reči u srpskom jeziku jeste postojanje tonskog akcenta. Svaka morfološka reč u svojoj reprezentaciji ima određeni leksički akcent, koji je stalan i na višim prozodijskim nivoima.

Godjevac (2006) zapaža da fonološku reč karakteriše i granični ton na levoj ivici. Ovaj ton je niski početni ton, koji autorka obeležava simbolom %L. Uvođenje ovog tona motivisano je zapažanjima eksperimentalnih fonetskih istraživanja, a dokazi o njegovom postojanju su višestruki. Prvi dokaz nalazimo u slučajevima kada se fonološka reč javlja u inicijalnom položaju u iskazu. Iako očekujemo da reč sa silaznim leksičkim akcentom (tonske konture HL) počinje od visokih tonova, F0 po pravilu kreće od niskih tonova i dostiže vrhunac znatno kasnije na

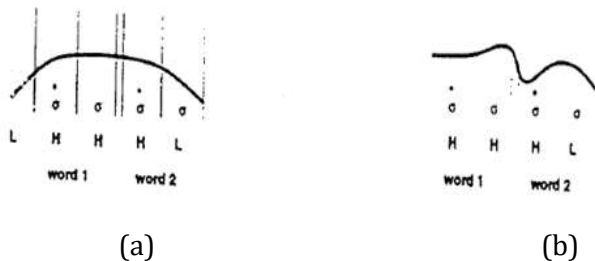
³ Osim izraza „intonacijska fraza“ u literaturi se koriste i brojni drugi izrazi: smisaona celina (*sense group*), tonska celina (*tone unit*), intonacijska celina (*intonational unit*), itd. Svi ovi termini upućuju na konstituente istih karakteristika kao one koje ćemo nazivati intonacijskim frazama (IP).

naglašenom vokalu. Na slici (1) obeležen je početni ton %L reči *ruska* u rečenici *Ruska balerina, koja je stigla u Beograd prošle nedelje, nije nas razočarala*.

Slika 1. Početni deo rečenice *Ruska balerina, koja je stigla u Beograd prošle nedelje, nije nas razočarala*. Obeležen je deo prvog sloga (ru-), koji sadrži početni ton %L.

Ukoliko početnoj reči sa silaznim akcentom prethodi proklitika, ponovo će se pojaviti nizak osnovni ton. Još jedan argument za postojanje tona na levoj granici fonološke reči nalazimo u empirijskim podacima instrumentalnih istraživanja na granicama između dveju reči, od kojih prva ima uzlazni, a druga silazni ton. S obzirom na tonske konture reči (L*H + H*L), očekivana kontura imala bi ravnomerno uzlazno kretanje, a po dostizanju tonskog vrhunca, usledio bi ravnomerni tonski pad (L*H H*L). Ovakvo predviđanje, međutim, ne ostvaruje se, budući da između dve reči ton blago pada da bi ponovo dostigao vrhunac u narednoj reči. Slika 2a šematski prikazuje netačno predviđanje, bez levog graničnog tona reči, dok šematski prikaz na slici 2b ilustruje nalaze eksperimentalne analize.

Slika 2. Šematizovane strukture nizova reči sa uzlaznim i silaznim akcentom (prema Godjevac 2000).

Možemo, dakle, zaključiti da fonološka reč u srpskom jeziku odgovara morfološkoj reči,⁴ da ona predstavlja domen vezivanja klitika i da je definiše postojanje leksičkog tonskog akcenta i početnog niskog tona na levoj granici.

3.2.2 Fonološka fraza

Iako se, kao što je ranije rečeno, u prozodijskoj fonologiji fonološka fraza smatra obaveznim i nesumnjivim delom prozodijske strukture, često je teško jasno utvrditi njene fonološke i sintaksičke korelate. Jedno od problematičnih pitanja jeste određivanje granice fonološke fraze, koja se prozodijski ne poklapa s očekivanim na osnovu sintaksičke strukture. Ladd (1996: 92-98) jasno ukazuje na teškoće u određivanju ovog konstituenta na osnovu empirijskih dokaza. Osim što je teško pokazati postojanje specifične pauze koja bi trebalo da karakteriše ovaj konstituent (u sistemu ToBi anotacije, to bi bila granica br. 3), često nije moguće ni identifikovati karakteristične tonove koji ukazuju na postojanje fonološke fraze.

Navešćemo nekoliko stavova u vezi sa ovim konstituentom u srpskom jeziku. Godjevac (2000, 2006) smatra da su jedini relevantni prozodijski konstituenti srpskog jezika prozodijska reč i intonacijska fraza, odnosno, smatra da fonološka fraza nije relevantan konstituent prozodijske gramatike srpskog jezika. Drugi autori, pak, uključuju fonološku frazu kao konstituent prozodijske strukture srpskog jezika. Radanović-Kocić (1988, 1996), na primer, smatra da je to konstituent viši od nivoa fonološke reči, a niži od intonacijske fraze. U prilog zasnovanosti tvrdnje da se radi o konstituentu, autorka navodi fonološke procese geminacije konsonanta /j/, palatalizacije i kliticizacije. Naime, na granici fonološke fraze ne dolazi do geminacije, dok je palatalizacija moguća, a klitika može da se nađe iza fonološke fraze ukoliko je ona prvi konstituent intonacijske celine. Kad bi se u istom položaju našla intonacijska fraza, došlo bi do geminacije, a procesi palatalizacije i kliticizacije bili bi blokirani.

U sledećim primerima, vidi se različito ponašanje fonološke i intonacijske fraze:

- (4) a. Ovaj njihov pasčuva kuću. → /paščuva/
 b. Ovaj njihov pas // čuva kuću → /pas##čuva/ (Radanović-Kocić 1996: 440)
- (5) a. Da**jj**organ sestri /j/, */jj/
 b. Za Prvi maj // **ja** putujem. /jj/, */j/ (Radanović-Kocić 1988: 130)
- (6) *Ja // sam ti, // tvoja mama, // obećala igračku (Radanović-Kocić 1996: 437)

Osim isticanja potrebe za postojanjem prozodijskog konstituenta između fonološke reči i intonacijske fraze, i to na osnovu položaja klitika, Radanović-Kocić ne daje precizniji (fonetski/prozodijski) opis fonološke fraze.⁵

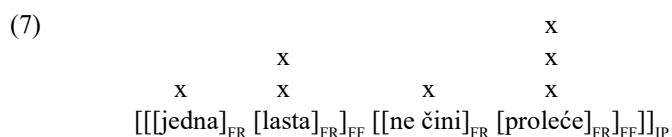
⁴ Preciznije, leksičkoj reči, ili funkcionalnoj reči koja zadovoljava kriterijum minimalne dužine – naime, ukoliko je minimalno dvosložna (prema Zec 2005).

⁵ Testovi koje nudi Radanović-Kocić ne dovode do jasnog zaključka u pogledu identiteta

Zec i Inkelas (1990) govore o postojanju fonološke fraze u slučajevima tematizacije. Kad tematizovani element prouzrokuje odlaganje klitike, autorke pokazuju da efekat koji se najčešće opisuje kao efekat težine nije striktno sintaksičke prirode, već prozodijske. Da bi uopšte bilo moguće ignorisati prvi konstituent kao mogućeg domaćina klitike (i tako proizvesti 3P redosled), konstituent mora da bude fonološki kompleksan. Sintaksički kompleksne predloške fraze ne dovode do efekta 3P, budući da se predlozi (generalno) ne ponašaju kao fonološke reči, već neka vrsta proklitike. S druge strane, sintaksički proste, ali fonološki kompleksne strukture (imeničke fraze koje se sastoje od imena i prezimena) mogu odložiti klitiku. Zec i Inkelas veruju da se takvi elementi prozodijski relizuju kao fonološka fraza, a ne nužno intonacijska fraza. One, međutim, ne daju precizniji opis ovog konstituenta.

Za razliku od Zec i Inkelas (1990), u radovima Radanović-Kocić fonološka fraza u tematizovanim elementima nije nužno kompleksna. Naime, ona veruje da se klitika *uvek* vezuje za fonološku frazu,⁶ čak i u slučajevima kada se domaćin klitike standardno analizira kao fonološka reč. Radanović-Kocić smatra da tada fonološka reč dobija svojstva fonološke fraze zbog uticaja fokusa (koji dovodi do „cepanja“ sintaksičke fraze i ovih redosleda).

Ako zanemarimo ove razlike u detaljima analize, ono što se čini zajedničkim pristupima koji zagovaraju postojanje fonološke fraze (FF) u srpskom jeziku jeste hijerarhijska struktura u kojoj se fonološke reči (FR) kombinuju u fonološke fraze. Drugim rečima, unutar fonološke fraze postoje odnosi dominacije upravnog člana, koji se mogu izraziti metričkim mrežama. Svakom akcentovanom slogu fonološke reči pridružuje se oznaka prominentnosti (x), a upravni član ima najviši nivo prominentnosti unutar svog domena. Primer (7), preuzet iz Zec (2005: 81), pokazuje hijerarhijsku strukturu konstituenta u rečenici *Jedna lasta ne čini proleće*.

S obzirom na to da fonološke reči ulaze u međusobnu interakciju i vezuju se fonološki sa drugim rečima sa kojima se prozodijski grupišu, smatramo da je konstituent fonološka fraza opravdan u prozodijskoj fonologiji. Ona predstavlja domen funkcionisanja fonoloških procesa, koji su u intonacijskoj frazi blokirani. S fonetskog stanovišta, melodijske i temporalne karakteristike fonoloških reči koje ulaze u sastav fonološke fraze odražavaju ovu složenu strukturu. Pored toga, fonološka fraza odeljena je od susedne fonološke fraze većim melodijskim skokovima nego

---

fonološke fraze. Naime, asimilacija se može javiti i na granicama viših i nižih konstituenta. Marković i Milićev (2012) ukazuju da je moguća asimilacija i na granici intonacijske fraze ukoliko izostane temporalna disjunkcija kao pokazatelj granice intonacijske fraze. Isto tako, dobro je poznato da se asimilacija javlja i u slučajevima prokliticizacije (*iz + čega > iščega*).

⁶ „Pomeri sve elemente s obeležjem [+klitika] unutar intonacijske fraze u položaj iza prve fonološke fraze iste intonacijske fraze“ (*Move all [+clitic] elements within an IP into the position after the first P of the same IP*, Radanović-Kocić 1988: 134).

što je to slučaj s fonološkim rečima unutar jedne fraze. Ako uporedimo fonetske karakteristike reči *predsednik* u primerima (8a) i (8b), u (8b) uočavamo postojanje pauze između *predsednik* i *sutra*, koja nedostaje u primeru (8a). Dalje, u (8a) zapaža se akcenatska dominacija reči *Hrvatske*, tj. ona je jače akcentovana od reči *predsednik*. U (8b) reč *predsednik* i reč *sutra* jednako su prominentne. Ovo jasno pokazuje da *predsednik Hrvatske* nije puki niz fonoloških reči, već čini viši prozodijski konstituent. Ostaje da se vidi da li je efekat prominentnosti trajno obeležje fonološke fraze.

- (8) a. Predsednik Hrvatske uvodi zemlju u EU.
b. Predsednik sutra uvodi zemlju u EU.

Iako se fonološka fraza prevashodno definiše sintaksičkim pojmovima, ipak je moguće uočiti da u srpskom jeziku ovaj konstituent ima fonetsku/fonološku zasnovanost. Naravno, potreban je znatno veći broj dokaza da bi se ova hipoteza nedovosmisleno potvrdila, što ostavljamo za dalja eksperimentalna istraživanja, kako u domenu produkcije, tako i u domenu percepcije.

3.3 Intonacijska fraza

Intonacijska fraza ima nekoliko karakterističnih fonetskih/fonoloških svojstava koji joj daju prepoznatljiv identitet. Zbog toga IP nije sporna kao prozodijski konstituent, bar u svojim karakterističnim manifestacijama.

3.3.1 Obeležja intonacijske fraze

Obeležja intonacijske fraze po pravilu se javljaju na desnoj (finalnoj) granici ovog konstituenta, a u literaturi se obično navode sledeća svojstva: (a) temporalna disjunktura ili pauza; (b) finalni granični ton (prema ToBi notaciji engleske intonacije, najčešći tonovi jesu H-L% i L-H%, v. Pierrehumbert 1980 i Beckman & Ayers-Elam 1997); (c) znatan skok osnovnog tona nakon pauze; (d) produženje finalnih segmenata na desnoj granici IP; te (e) blokiranje određenih fonoloških procesa. Dvodelni granični ton (b) je upravo ono što razlikuje IP od fonološke fraze (Selkirk 2005). Zatim, skok osnovnog tona koji karakteriše IP (c) viši je kod IP nego u PP (Selkirk 2005 navodi da istraživanja iz nemačkog jezika (Truckenbrodt 2002) i holandskog (Van den Berg, Gussenhoven & Rietveld 1992) pokazuju ista ili slična svojstva). Na kraju, produženje finalnih segmenata koji karakteriše desnu granicu IP tiče se uglavnom vokala, ali i čitavog finalnog sloga, a među fonološkim procesima koje blokira desna granica IP su glasovne promene i junktura.

U sintaksičkoj reprezentaciji, IP se najčešće poklapa s rečenicom (v. Emonds 1970). Međutim, i izvestan broj drugih sintaksičkih konstituenata ima prozodijska obeležja IP. Naime, elementi kao što su umetnute konstrukcije, apozicija, dopunska („zar ne“) pitanja, kao i izvesne vrste tematizacije, takođe predstavljaju

ju intonacijske fraze u fonološkoj reprezentaciji (v. Nespor & Vogel 1986, Selkirk 1984, 1986).

Nadovezujući se na Pottsovu (2003) analizu tzv. suplemenata (apozicije, umetnutih konstrukcija, kao i nekih perifernih elemenata), Selkirk (2005) predlaže da sve intonacijske fraze odgovaraju sintaksičkom konstituentu zareska fraza (engl. comma phrase), preciznije, strukturama koje realizuje sintaksičko obeležje [+zarez]. Ovo obeležje se povezuje i sa određenom interpretacijom. Prema Pottsu, u semantici zareska fraza predstavlja vrstu konvencionalne implikature. Obeležje [+zarez] tako ima uticaj i na fonološki i na semantički prikaz.

Vežano za intonacijsku frazu u srpskom jeziku, u literaturi se ovaj konstituent pominje kao relevantan u slučajevima karakterizacije rečenične intonacije (Godjevac 2000, 2006), kao i analizama kliticizacije. Kako navodi Godjevac, karakteristični granični tonovi koji obeležavaju IP u srpskom jeziku jesu sledeći: L% (karakteristična silazna melodija izjavne rečenice), H% (uzlazna melodija koja sugerise nedovršenost), HL% (melodija vokativa), LH% (pitanja neverice), LHL% (da/ne pitanja). Obeležja IP koja odgovara sintaksičkom konstituentu nižem od rečenice nisu precizno istražena. Najčešće se navodi pretpostavljeno prisustvo pauze, iako se nigde ovo svojstvo ne smatra obezbnim pokazateljem granice IP.

3.3.2 Klitike u srpskom jeziku kao sredstvo za određivanje prozodijskih konstituenata

Činjenica da se klitika može vezati za dva različita tipa konstituenta – sintaksički i fonološki (v. (1)), dovela je do jedne od najživljih diskusija o ulozi sintakse i prozodije u određivanju položaja klitike. Za razliku od dominantno fonoloških pristupa (Halpern 1995, Radanović-Kocić 1988, 1996) ili čisto sintaksičkih analiza (Progovac 1996, Wilder & Čavar 1994), Bošković (2001, 2004) uverljivo pokazuje da je položaj klitika sintaksički određen, a da je efekat drugog položaja isključivo fonološke prirode. Glavni argument za ključnu ulogu fonologije predstavlja nemogućnost kliticizacije u slučajevima apozicije, umetnutih konstrukcija i tzv. teških konstituenata (v. i Radanović-Kocić 1988, 1996). Klitika ne može da se veže za ove elemente, pa zato mora da se javi u trećem položaju u rečenici. Budući da upravo ovi elementi imaju prozodijska obeležja IP i da klitika zapravo ne može da se veže za element koji ima intonacijsku (I-) granicu, efekat drugog položaja zahteva formulaciju u fonološkim okvirima. Naime, klitika mora da se javi na drugom mestu u svojoj IP.⁷

⁷ Zec i Inkelas (1990), međutim, tvrde da se efekat drugog položaja ne može objasniti samo fonološki, odnosno bez sintaksičkih faktora. Njihov glavni argument zasnovan je na činjenici da je odlaganje klitike (redosledi 3P) moguće samo ukoliko je prvi konstituent prozodijski kompleksan (sadrži najmanje dve prozodijske reči) i ukoliko je rezultat sintaksičke tematizacije. Diesing, Filipović i Zec (2009) i Diesing i Zec (2011), s druge strane, pokazuju da je kliticizacija nakon prve prozodijske reči u značajnoj meri uslovljena pragmatičkim faktorima (klitike nakon prve prozodijske reči su češće ukoliko je konstituent predikat nego kada je on argument, koji zahteva prisustvo fokusa). Zec (2012) dalje pokazuje da su redosledi s klitikom iza prve reči ipak

Implikacije ove analize efekta 2P jesu da svaki put kada se javi klitika na trećem mestu (3P) u klauzi, prvi konstituent predstavlja IP, kao i da svaki slučaj 2P isključuje prozodijska svojstva IP konstituenta za koji se klitika vezuje. Tako položaj klitika može da posluži kao odlično sredstvo za utvrđivanje koje sve sintaksičke strukture odgovaraju prozodijskom konstituentu IP. Komplikacije, međutim, nastaju kada se pojave neočekivani redosledi 2P i 3P, tačnije, kad se klitika javi iza konstituenta koji je tipično IP, ili se ne veže za konstituent koji standardno nije IP. Ovi slučajevi obuhvataju kliticizaciju nakon apozicije i „teških“ konstituenta (9),⁸ kao i odlaganje klitike nakon „lakih“ tematizovanih elemenata (10).

- (9) a. Majina tetka, profesorica latinskog, **mi je** objasnila ablativ.
b. U tom predivnom odmaralištu na rivijeri **nam** ništa nije smetalo.
- (10) Noću ovde **je** mirnije.

Prema Boškovićevoj generalizaciji, apozicija i teški konstituent u (9) ne bi smeli da imaju svojstva IP, dok bi laki konstituent u (10), s druge strane, morao da ima I-granicu, koja bi ga činila zasebnom IP, koju klitika ne uzima u obzir i zauzima drugo mesto u svojoj IP.

Ovakvi slučajevi komplikuju mehanizam interfejsa između sintakse i fonologije. Selkirk (2005) navodi mogućnost podizanja u prvi plan (engl. promotion) nižeg konstituenta, što bi potencijalno moglo da objasni odsustvo efekta 2P kod lake tematizacije. Ukoliko bi to bio slučaj, očekuje se da se pokažu i jasne prozodijske razlike u svojstvima tematizovanog elementa. S druge strane, može se pretpostaviti da vezivanje klitike za apoziciju predstavlja suprotni proces – potiskivanje IP u drugi plan (engl. degradation). Na kraju, ostaje pitanje motivacije za procese prozodijskog podizanja i potiskivanja.

4. Podizanje/potiskivanje IP

Da bismo ispitale fonetska/fonološka obeležja prozodijskih konstituenata, sprovele smo istraživanje u kom je troje govornika čitalo približno 20 rečenica koje su sadržale klitike u drugom i trećem položaju. Snimljeni materijal je segmentiran i anotiran u programu *Praat* (verzija 5.2.28, Boersma & Weenink 2011), a potom je sprovedeno merenje trajanja segmenata i pauza, kao i kretanja osnovnog tona (F0).

Na osnovu rezultata merenja akustičkih parametara, jasno je uočena tendencija da promena očekivanog redosleda konstituenata i klitike povlači za sobom određene fonetske/fonološke promene koje ukazuju na promenu nivoa prozodijskog konstituenta. Ove promene u nekim slučajevima uključivale su veći broj pomenutih

---

i sintaksički uslovljeni, budući da fonološka reč unutar argumentske fraze može biti domaćin klitikama samo ukoliko se nalazi u položaju ispred upravnog elementa fraze.

⁸ Sličan primer navodi Percus (1993) i procenjuje ga kao negramatičan.

obeležja, dok je u nekima bilo teže ustanoviti šta je dovelo do promene u percepciji i statusu konstituenta. Ovde ćemo dati pregled nekih od analiziranih struktura.

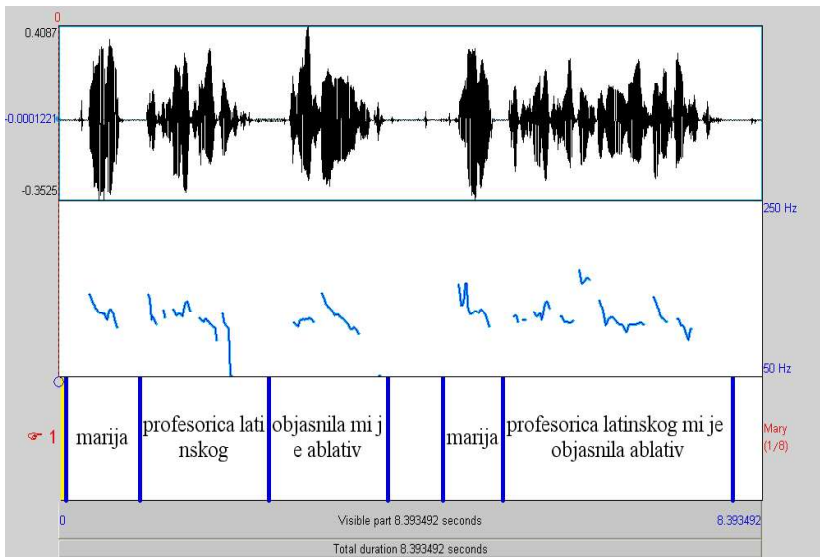
4.1 Apozicija

Za razliku od interpretacije koju daje Selkirk (2005), naša analiza zasnovana na akustičkim parametrima (trajanje i F0) pokazuje da antecedent apozicije sadrži sva obeležja intonacijske fraze (istu analizu antecedenta apozicije u srpskom jeziku daje i Radanović-Kocić 1988, 1996). On je najčešće odvojen od apozicije pauzom, sadrži granični ton (najčešće H%), a materijal iza njega obično pokazuje melodijski skok. Ovakva realizacija apozicije takođe je u suprotnosti sa pretpostavkom Ladda (Ladd 1996) da materijal pre i posle apozicije čini diskontinuiranu IP, čiji je drugi deo samo neznatno niži u odnosu na prvi.

Uočeno je, takođe, da prilikom redosleda 3P klitike, sama apozicija sadrži veoma jake granične signale koji ukazuju na IP. Česta je temporalna disjunktura (na slici 3a vidi se izrazita pauza u vidu tišine), uočava se granični ton IP, a nakon apozicije sledi skok u vrednostima osnovnog tona. Zapaženo je, takođe i znatno pregranično duženje finalnih segmenata.

Promenom redosleda klitike uočen je zanimljiv obrazac: u slučajevima kada je klitika neposredno sledila apoziciju, obeležja intonacijske fraze najčešće nije bilo, što ukazuje na to da apozicija gubi obeležja intonacijske fraze, odnosno, ponaša se poput fonološke fraze. Na slici 3 prikazan je par rečenica (11):

- (11) a. Marija, profesora latinskog, objasnila mi je ablativ.
b. Marija, profesora latinskog, mi je objasnila ablativ.

(a)

(b)

Slika 3. Oscilogram i F0 rečenica (a) *Marija, profesora latinskog, objasnila mi je ablativ* i (b) *Marija, profesora latinskog, mi je objasnila ablativ* u produkciji jednog govornika.

Prema tome, govornici su prisustvo klitike neposredno iza apozicije protumačili kao signal da treba promeniti i nivo prozodijskog konstituenta. Ovakvu pojavu opisno nazivamo potiskivanjem intonacijske fraze, budući da ona naizgled postaje konstituent nižeg nivoa prozodijske hijerarhije.

4.2 Tematizovani elementi

Tematizovani elementi su konstituenti koji se nalaze na početku rečenice, najčešće kao rezultat pomeranja iz nekog nižeg položaja unutar rečenice.⁹ Na osnovu položaja klitike u odnosu na ove elemente dolazi se do zaključka da oni mogu imati dvostruki prozodijski status, preciznije, mogu se realizovati i kao fonološka fraza i kao intonacijska fraza.

Za razliku od Zec i Inkelas (1990), koje tvrde da element na početku rečenice dopušta klitiku na trećem mestu samo ukoliko je prozodijski kompleksan i predstavlja rezultat tematizacije, Radanović-Kocić (1988, 1996) veruje da bilo koji tematizovani konstituent (tj. element na početku rečenice), bez obzira na njegovu prozodijsku kompleksnost ili jednostavnost, može činiti zasebnu IP. To objašnjava varijaciju u položaju klitika koju nalazimo čak i kod lakih elemenata. Za razliku od Radanović-Kocić, Zec i Inkelas sugerišu da tematizovani prozodijski kompleksni konstituent ne predstavlja nužno IP, već da ima svojstva nižeg konstituenta (dakle, fonološke fraze). Prema ovim autorkama, tako, razlog za mogućnost odlaganja klitike treba tražiti u informacijskostrukturnim/pragmatičkim faktorima, iako one same ne navode koja tačno interpretacija tematizovanog elementa dovodi do toga da klitika zanemari ovaj konstituent i da se veže za sledeći.

Jasno je, dakle, da varijacija u položaju klitike u odnosu na tematizovane elemente predstavlja jedan od najvećih izazova u analizama odnosa kliticizacije i prozodijskih konstituenata. Pogledajmo sada koja se tačno prozodijska svojstva javljaju kod lakih i kompleksnih tematizovanih elemenata kada oni predstavljaju legitimnog domaćina klitike, i kada dovode do odlaganja klitike.

4.2.1 Kompleksni konstituenti

Pod kompleksnim konstituentima podrazumevamo one koji se sastoje od najmanje dve fonološke reči, kao i one koje su zaista „teške“, tj. sadrže više od tri elementa.

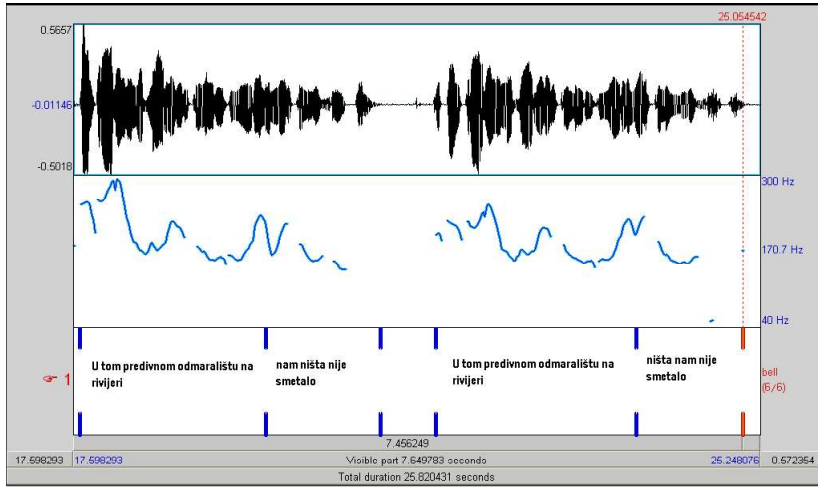
U našoj analizi, „teški“ konstituenti po pravilu sadrže manje graničnih signala koji ukazuju na nivo IP, bez obzira na položaj klitike. U primerima (12a-b), prikazanim na slici 4, uočava se odsustvo pauze, a uzlazni granični ton može se pripisati i leksičkom tonu reči *rivijeri*.

- (12) a. U tom predivnom odmaralištu na rivijeri nam ništa nije smetalo.
b. U tom predivnom odmaralištu na rivijeri ništa nam nije smetalo.

---

⁹ Termin takođe obuhvata i one elemente za koje je moguće tvrditi da su generisani u toj poziciji.

Međutim, moguće je uočiti da je u slučaju 2P klitike (*nam ništa nije smetalo*) melodijski skok nešto blaži nego u slučaju 3P klitike (*ništa nam nije smetalo*). Isto tako, trajanje graničnog vokala je nešto duže u drugom slučaju.

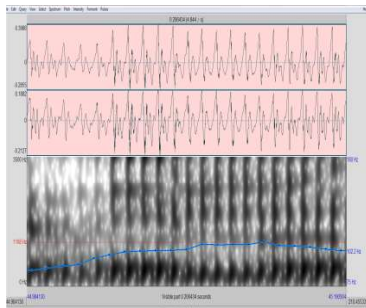
(a)

(b)

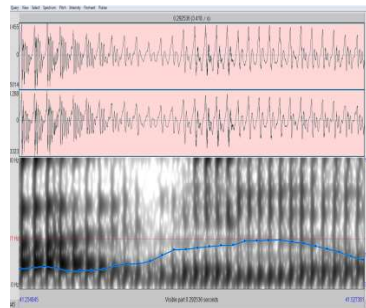
Slika 4. Rečenice (a) *U tom predivnom odmaralištu na rivijeri nam ništa nije smetalo* i (b) *U tom predivnom odmaralištu na rivijeri ništa nam nije smetalo* u produkciji jedne govornice.

U primeru sa nešto lakšim konstituentom (13), prikazanom na slikama 5a i 5b, uočava se prisustvo još jedne fonetske komponente zapažene tokom istraživanja.

- (13) a. Ta plava haljina mu je donela mnogo problema.
 b. Ta plava haljina donela mu je mnogo problema.

(a)

(b)

Slika 5. Segment *-ljin-* rečenice (a) *Ta plava haljina mu je donela mnogo problema* i (b) *Ta plava haljina donela mu je mnogo problema*.

Ovde se, naime, zapaža da se utisak o graničnom H% tonu stiče prevashodno zahvaljujući kasnijem dostizanju vrhunca tona u rečenici na slici 5b. Dok je u prvoj rečenici vrhunac tona dostignut pri kraju vokala u slogu *-lji-* reči *haljina*, u drugoj

rečenici vrhunac tona javlja se tek na početku sloga *-na*. Kod dvoje snimjenih govornika uočeno je kasnije nastupanje vrhunca F0 i u apsolutnim i relativnim merama (u odnosu na trajanje čitave rečenice, odnosno reči *haljina*). Kod sve troje govornika uočava se blaža F0 kriva u slučaju kada klitika neposredno sledi reč *haljina*. Pored toga, finalni vokal /a/ reči *haljina* dosledno je duži kod sve troje govornika u slučajevima kada sledi leksička reč *donela*. U proseku, vokal /a/ ispred klitike ima trajanje 62 ms, dok ispred leksičke reči on traje 80,3 ms, odnosno ispoljava finalno duženje.

Na osnovu ovog i drugih sličnih slučajeva, zaključile smo da je još jedno fonetsko svojstvo koje ukazuje na prisustvo IP u srpskom jeziku lokacija vrhunca tona u višesložnim rečima. Ova razlika može biti minimalna u rečima sa leksičkim uzlaznim akcentom, ali se ipak percipira kao signal koji ukazuje na granicu intonacijske fraze.

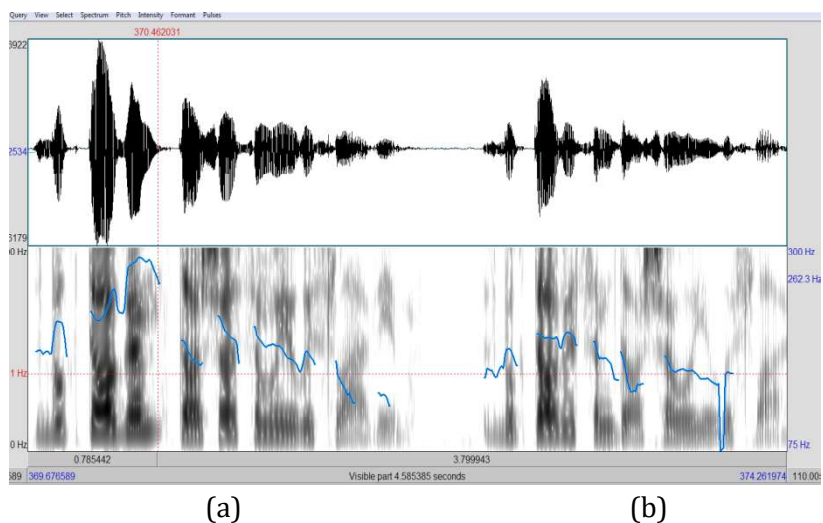
Nakon što je uočeno da je u nekim rečima lokacija vrhunca jedini signal koji perceptivno upućuje na postojanje IP granice, sprovele smo pilot istraživanje u kom smo u programu *Praat* manipulirale lokaciju vrhunca tona. Odlaganje vrhunca primetno je doprinosilo percepciji granice i pored toga što su svi drugi parametri ostali isti.

4.2.2 Laki konstituenti

Lakim konstituentima ovde ćemo smatrati tematizovane elemente koji se sastoje od jedne fonološke reči. Odlaganje klitike s ovakvim elementima predstavlja izazov za analize u kojima je efekat drugog položaja fonološke prirode. Preciznije, neophodno je motivisati postojanje prozodijskih svojstava IP kod elemenata koji se standardno realizuju kao fonološke reči. Pritom, treba imati na umu da bi podizanje u prvi plan u ovim slučajevima moralo da uključi dva nivoa prozodijske strukture.

Pogledajmo prvo slučajeve u kojima laki konstituent ima dva elementa, kao u rečenicama u (14), koje su prikazane na slici 6.

- (14) a. Zbog toga, došao sam u Jugoslaviju.
b. Zbog toga sam došao u Jugoslaviju.

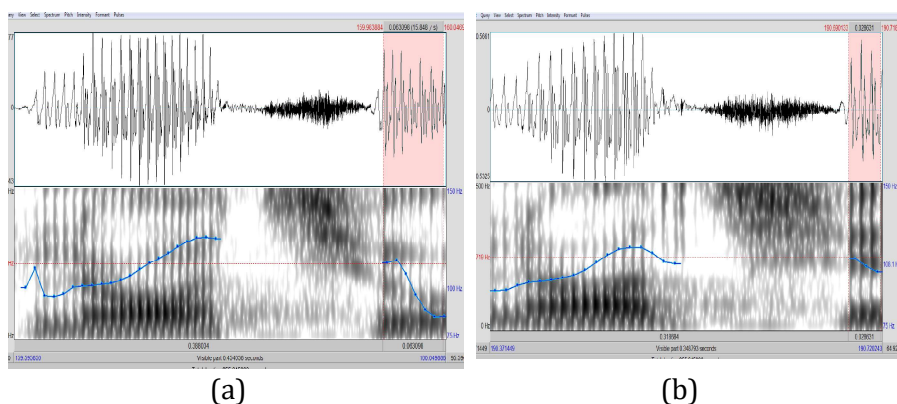

Slika 6. Rečenice (a) *Zbog toga, došao sam u Jugoslaviju* i (b) *Zbog toga sam došao u Jugoslaviju*.

U dvema rečenicama na slici 6a i 6b uočava se da promena položaja klitike u potpunosti menja prozodijsku strukturu, pri čemu se u slučaju (a) dobijaju sva obeležja intonacijske fraze. Dok je prva IP („Zbog toga“) odvojena od preostalog dela rečenice i pauzom, i visokim graničnim tonom i melodijskim usponom u narednom delu, druga rečenica ima elemente jedne intonacijske celine.

Laki konstituenti koji sadrže samo jedan element ponašaju se drugačije. Primer (15) iz snimljenog korpusa prikazan je na slikama 7a i 7b.

- (15) a. Noću ovde je mirnije.
b. Noću je ovde mirnije.

Slika 7. Rečenice (a) *Noću ovde je mirnije* i (b) *Noću je ovde mirnije*.

U primeru sa lakim tematizovanim konstituentom postoji jasna akustička razlika između rečenice sa 2P klitikom i 3P klitikom. Kao što se zapaža na slici 7a i 7b, u slučaju kada je klitika udaljena, adverbijal „noću“ ponaša se kao zasebna IP. Iako je primetan jasan izostanak pauze u vidu tišine između reči *noću* i *ovde*, u ovom slučaju se može uočiti da je vrhunac F0 postignut kasnije u naglašenom slogu (*no-*) i u slogu posle naglašenog. Drugi slog, uz to, pokazuje uzlazni ton, koji u ovom slučaju označava granicu IP, a finalni vokal /u/ pokazuje duže trajanje (u proseku, 59 ms pred leksičkom rečju, a 42 ms pred klitikom). Ovaj primer ponovo nam pokazuje da je lokacija vrhunca tona veoma bitan pokazatelj prozodijskog statusa konstituenta. Odlaganje vrhunca F0, kao jedan od pokazatelja granice IP, uočljivije je u rečima sa leksičkim silaznim akcentom, ali s obzirom na to da smo ovu tendenciju uočile tek tokom akustičke analize, istraživanje značaja ove razlike ostavićemo za neki budući rad.

5. Diskusija i zaključci

Na osnovu položaja klitike zaključujemo da različiti elementi mogu menjati svoj prozodijski status. Sintaksičke konstituente koji standardno dovode do 3P efekta klitike, kao što je apozicija, zaista odlikuje većina pretpostavljenih prozodijskih svojstava IP. Nešto ređi, ali jednako prihvatljivi slučajevi 2P efekta s apozicijom otkrivaju da granica konstituenta nužno gubi obeležja IP i da se domaćin klitike tada ponaša kao niži konstituent. S druge strane, elementi koji standardno odgovaraju fonološkoj frazi i dopuštaju varijaciju u položaju klitike, pokazuju da u slučajevima 3P efekta dobijaju obeležja IP. Slično se primećuje i kod lakih konstituenata ili standardne fonološke reči koja dopušta odlaganje klitike. Tako se stiče utisak da su podizanje u prvi plan ili potiskivanje prozodijskih konstituenata procesi koji se lako odvijaju u srpskom jeziku. Međutim, ostaju dva nerešena pitanja. Prvo se tiče motivacije prozodijskog podizanja i potiskivanja. Drugo pitanje je vezano za broj i vrste distinktivnih obeležja podignutih ili potisnutih konstituenata. Naime, retko se pronalazi jedinstveni skup obeležja u svim slučajevima koji bi trebalo da uključuje određeni konstituent.

Vezano za promenu statusa određenih konstituenata u prozodijskoj strukturi, Selkirk (2005) smatra da je fokus ono što najčešće dovodi do varijacije u prozodijskoj realizaciji određenih sintaksičkih konstituenata. Naime, u slučajevima tematizacije, element na početku rečenice može primiti svojstva IP ukoliko u rečenici postoji višestruki fokus. Običan fokus, s druge strane, dovodi do pojave svojstava nižeg konstituenta (više fraze (MaP), prema Selkirk). Selkirk isto tako sugerise da težina konstituenta, odnosno broj fonoloških reči, takođe dovodi do podizanja nižih konstituenata u više. Na kraju, ona ukazuje da u odsustvu bilo kakve druge motivacije, varijacija u prozodijskoj konstituentnosti određene strukture može biti stilističke prirode i ovakve slučajeve naziva stilističkim podizanjem.

Motivaciju za potiskivanje apozicije u niži konstituent od IP Marković i Milićev (2012) traže u odsustvu obeležja „zareza“ (v. Potts 2003, kao i Selkirk 2005). Naime, pokazujemo da mogućnost kliticizacije za apoziciju donosi i promenu u interpretaciji ovog elementa ne kao dodatnog već kao integrisanog.¹⁰ Kako sintaksičko obeležje „zareza“ ima odraza i na semantički i na prozodijski nivo, njegovo odsustvo na semantičkom nivou odgovara gubitku svojstava IP. Prisustvo obeležja „zareza“ može se primeniti i u slučajevima određenih tipova adverbijala na početku rečenice,¹¹ koji se realizuju kao IP, što dodatno potvrđuje i prisustvo zareza u ortografiji. S druge strane, neki slučajevi tematizacije pokazuju da se prisustvo određene vrste fokusa može dovesti u vezu s realizacijom IP. Međutim, ovo objašnjenje nikako ne pokriva sve slučajeve tematizacije u kojima se uočava varijacija u položaju klitike, pa tako i u prozodijskoj konstituentnosti. Ukoliko prozodijski konstituent kao što je IP zaista nedvosmisleno korespondira sa značenjem, poželjno bi bilo da je ono (u manjoj ili većoj meri) jedinstveno.

Poznato je da težina konstituenta igra važnu ulogu u prozodijskom raščlanjivanju. Podela na intonacijske fraze veoma je često uslovljena upravo dužinom izraza, odnosno segmentacija na IP vrši se iz potrebe za lakšim izgovorom i lakšom obradom primljenog sadržaja.¹² Međutim, relativizovani efekat težine konstituenta (tačnije, ukidanje I-granice kod izuzetno teških konstituenta) takođe jasno pokazuje da su drugi faktori dominantniji od strogo fonetskih/fonoloških faktora.

Stilističko podizanje, koje Selkirk (2005) nudi kao objašnjenje nekih slučajeva promene konstituenta, nije dovoljno jasno motivisano. Očigledno pitanje je šta tačno predstavlja stil u tom slučaju, kao i mehanizam interfejsa između fonologije i ovog (pretpostavljamo, nekog funkcionalnog) nivoa.

Sledeće otvoreno pitanje je u vezi sa skupom obeležja IP. Podsetimo se da pretpostavljane granice IP ne dele isti skup obeležja. Dok neke strukture imaju veći broj obeležja, kod nekih je čak veoma teško uočiti elemente koji ih čine intonacijskom frazom. U tabeli 1 sumirana su uočena obeležja u različitim strukturama u kojima se klitika javlja u odloženom položaju.

	pauza	granični ton	melodijski skok	finalno duženje	vrhunac tona
apozicija – antecedent	√	√	√	√	√
apozicija	√	√	√	√	√
tematizovani teški konstituent				√	√
tematizovani laki konstituent		√	√	√	√

Tabela 1. Obeležja intonacijske fraze kod struktura koje dovode do efekta 3P.

¹⁰ Potts (2003) tvrdi da je osnovno značenje obeležja „zareza“ konvencionalna implikatura. Efekat ovog obeležja je interpretacija „zarezkih“ elemenata kao sekundarnih, nezavisnih govornih činova.

¹¹ To su najčešće adverbi orijentisani ka govorniku, adverbi orijentisani ka subjektu i adverbi koji modifikuju govorni čin.

¹² Ukoliko je u pitanju ovakva segmentacija, ona po pravilu poštuje sintaksičku strukturu iskaza.

Zašto neki elementi imaju više obeležja od drugih ostaje predmet budućih istraživanja. Takođe treba posebnu pažnju posvetiti interakciji leksičkog i rečeničnog tona. Naročito interesantan je uzlazni leksički ton, koji je veoma često uzrok moguće dvostruke interpretacije neke strukture jer može prikriti uzlazni H% ton intonacijske fraze.

Iako su mnoga značajna pitanja kako u pogledu interpretacije, tako i pogledu tačnih prozodijskih svojstava konstituenta IP ostala otvorena, ipak verujemo da su klitike pouzdan pokazatelj prozodijskog statusa IP. Jasno je da teret analize prozodijske strukture srpskog jezika sada pada na utvrđivanje svojstava fonološke fraze. Situaciju naročito komplikuju slučajevi potisnutih IP (npr. integrisana apozicija), koje imaju sličan skup svojstava kao podignute fonološke fraze, pa čak i fonološke reči. U svakom slučaju, uverene smo da je detaljnim i doslednim eksperimentalnim istraživanjima moguće doći do značajnih uvida i uspostavljanja preciznije slike prozodijske hijerarhije u srpskom jeziku.

Literatura

- Beckman, M., & Ayers-Elam, G. (1997). Guidelines for ToBILabelling, version 3. Dostupno na: http://www.cs.columbia.edu/~agus/tobi/labelling_guide_v3.pdf (29.6. 2013).
- Beckman, M., & Pierrehumbert, J. (1986). Intonational Structure in Japanese and English. *Phonology Yearbook* 3: 255-309.
- Berg, R, van den, Gussenhoven, C., & Rietveld, T. (1992). Downstep in Dutch: Implications for a model. U G. Docherty i R. Ladd (ur.), *Papers in Laboratory Phonology II: Gesture, segment and prosody*. Cambridge: Cambridge University Press. 335-358.
- Boersma, P., & Weenink, D. (2011). *Praat: doing phonetics by computer* (Version 5.2.28) [Computer program]. Dostupno na <http://www.praat.org>. (28.6. 2011)
- Bošković, Ž. (2001). *On the Nature of the Syntax-Phonology Interface: Cliticization and Related Phenomena*. Amsterdam: Elsevier.
- Bošković, Ž. (2004). Clitic placement in South Slavic. *Journal of Slavic Linguistics* 12: 37-90.
- Browne, W. E. & McCawley, J. (1965). Srpskohrvatski akcenat. *Zbornik za filologiju i lingvistiku* 8: 147-151.
- Ćavar, D. & Wilder, C. (1994). Clitic third in Croatian. *Eurotyp Working Papers, Grammatical Models Selection* 6, 19-61.
- Diesing, M., Filipović-Đurđević, D., & Zec, D. (2009). Clitic placement in Serbian: Corpus and experimental evidence. U S. Featherston i S. Winkler (ur.), *The Fruits of Empirical Linguistics*. Berlin: Mouton de Gruyter. 61-75.
- Diesing, M., & Zec, D. (2011). Interface Effects: Serbian Clitics. U J. Runner (ur.), *Experiments at the Interfaces, Syntax and Semantics Volume 37*. Bingley, UK: Emerald.

- Emonds, J. (1970). *Root and Structure-Preserving Transformations*. Doktorska disertacija. MIT.
- Godjevac, S. (2000). *Intonation, Word Order and Focus Projection in Serbo-Croatian*. Dissertations in Linguistics, Ohio State University, Columbus.
- Godjevac, S. (2006). Transcribing Serbo-Croatian intonation. U S. Jun (ur.), *Prosodic Typology - The Phonology of Intonation and Phrasing*. Oxford: Oxford University Press. 146-171.
- Halpern, A. (1995). *On the placement and morphology of clitics*. Stanford: CSLI Publications.
- Inkelas, S., & Zec, D. (1988). Serbo-Croatian pitch accent: the interaction of tone, stress and intonation. *Linguistics* 64, 227-248.
- Inkelas, S., & Zec, D. (1995). The phonology/syntax interface. U J. Goldsmith (ur.), *Handbook of Phonological Theory*. Oxford: Blackwell. 535-549.
- Ivić, P. (1976). Serbocroatian accentuation: Facts and interpretations. U T. F. Magner (ur.), *Slavic Linguistics and Language Teaching*. Columbus: Slavica. 34-43.
- Ladd, D. R. (1996). *Intonational Phonology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lehiste, I. & Ivić, P. (1986). *Word and Sentence Prosody in Serbocroatian*. Cambridge: MIT Press.
- Marković, M., & Milićev, T. (2012). Clitic placement and the properties of the Intonational Phrase in Serbian. U S. Halupka-Rešetar, M. Marković, T. Milićev i N. Milićević (ur.), *Selected papers from SinFonIJA 3 (Syntax, Phonology and Language Analysis)*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing. 175-205.
- McCarthy, J., & Prince, A. (1993). *Prosodic Morphology I: Constraint Interaction and Satisfaction*. Technical report #3. Rutgers University Center for Cognitive Science.
- Nespor, M., & Vogel, I. (1986). *Prosodic Phonology*. Dordrecht: Foris.
- Percus, O. (1993). The captious clitic: Problems in Serbo-Croatian clitic placement. Phonology generals paper. MIT.
- Pierrehumbert, J. (1980). *The Phonetics and Phonology of English Intonation*. Doktorska disertacija. MIT.
- Pierrehumbert, J., & Beckman, M. (1988). *Japanese Tone Structure*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Potts, C. (2003). *The Logic of Conventional Implicatures*. Doktorska disertacija. University of California at Santa Cruz.
- Progovac, Lj. (1996). Clitics in Serbian/Croatian: Comp as the second position. U A. Halpern i A. Zwicky (ur.), *Approaching second: Second position clitics and related phenomena*. Stanford: CSLI Publications. 411-428.
- Radanović-Kocić, V. (1988). *The grammar of Serbo-Croatian clitics: A synchronic and diachronic perspective*. Doktorska disertacija. University of Illinois, Urbana-Champaign.
- Radanović-Kocić, V. (1996). Serbo-Croatian clitics: A prosodic approach. U A. Halpern i A. Zwicky (ur.), *Approaching second: Second position clitics and related phenomena*. Stanford: CSLI Publications. 429-445.
- Selkirk, E. (1984). *Phonology and Syntax: The Relation between Sound and Structure*. Cambridge: MIT Press.

- Selkirk, E. (1986). On derived domains in sentence phonology. *Phonology* 3: 371-405.
- Selkirk, E. (1995). Sentence prosody: intonation, stress and phrasing. U J. Goldsmith (ur.), *The Handbook of Phonological Theory*. London: Blackwell. 550-569.
- Selkirk, E. (2005). Comments on the Intonational Phrasing in English. U S. Frota, M. Vigarío i M. J. Freitas (ur.), *Prosodies*. Berlin: Mouton de Gruyter. 11-58.
- Smiljanić, R. (2002). *Lexical, Pragmatic and Positional Effects on Prosody in Two Dialects of Croatian and Serbian: An Acoustic Study*. Doktorska disertacija. University of Illinois, Urbana Champaigne.
- Truckenbrodt, H. (2002). Upstep and embedded register levels. *Phonetica* 19: 77-120.
- Truckenbrodt, H. (2007). The syntax-phonology interface. U P. de Lacy (ur.), *The Cambridge Handbook of Phonology*. Cambridge: Cambridge University Press. 435-456.
- Wilder, C., & Ćavar, D. (1994). Long Head Movement? Verb movement and cliticization in Croatian. *Lingua* 93(1), 1-58.
- Zec, D., & Inkelas, S. (1990). Prosodically constrained syntax. U S. Inkelas & D. Zec (ur.), *The phonology-syntax connection*. Chicago: University of Chicago Press. 365-378.
- Zec, D. (1994). *Sonority Constraints on Prosodic Structure*. New York: Garland.
- Zec, D. (2005). Prosodic differences among function words. *Phonology* 22(1), 77-112.
- Zec, D. (2012). *The role of prosody on clitic placement*. Neobjavljen rukopis. Stanford University. Dostupno na www.stanford.edu/~gribanov/downloads/Zec.pdf (22.6.2013.)
- Zsiga, E., & Zec, D. (2014). Contextual evidence for the representation of pitch accents in Standard Serbian. *Language and Speech* 56, 69-104.

Maja Marković, Tanja Milićev

PROSODIC CONSTITUENTS AND THEIR PROPERTIES IN SERBIAN

This paper deals with phonetic and phonological properties of prosodic constituents in Serbian, with special emphasis on the intonational phrase. The main diagnostic tool for prosodic constituency is the position of clitics. Based on cliticization facts, we show that, in addition to the more or less standard set of features distinguishing intonational phrases in Serbian, F₀ also plays a significant role in the prosodic parsing of IP. We also show that, even though it seems that in Serbian identical syntactic constituents can freely change their prosodic status, there is still a strong correlation between prosodic properties and interpretation. This insight excludes stylistic promotion as the trigger for the change in prosodic constituency, at least in the cases of variable clitic positioning.

Keywords: prosodic constituents, intonational phrase, tonal peak, clitics.

MORFOLOGIJA FLEKTIVNIH KATEGORIJA U OKVIRU TEORIJE MARKIRANOSTI

Osnovni zadatak ovog rada je da predstavi jedinstvenu formalnu analizu nekoliko naizgled nepovezivih fenomena flektivne morfologije srpskog jezika. Neki od fenomena u pitanju su dobro poznati i uočljivi u većini slovenskih jezika, dok su drugi manje jasni i relativno nedovoljno istraženi. Zasnovana na teorijskom modelu distribuirane morfologije, naša analiza prvenstveno želi da ukaže na značaj tzv. „markiranosti” morfoloških kategorija u lingvističkoj teoriji. U tom smislu, naš predlog se sastoji od dve osnovne komponente: (i) flektivne morfološke kategorije su raspoređene na različitim nivoima „skale markiranosti”, (ii) određene kombinacije kategorija koje se nalaze visoko na ovoj skali su „premarkirane” i ne mogu se u potpunosti iskazati. U zavisnosti od konteksta, ovakvi slučajevi premarkiranosti mogu biti ili potpuno negramatični, ili se mogu rešiti brisanjem određenih kategorija. U radu takođe diskutujemo zagonetnu morfosemantičku prirodu paukalnog broja, kao i njegovo mesto u sistemu flektivnih kategorija srpskog jezika. U tom smislu, naš model uključuje i binarnu analizu broja, po kojoj se ova kategorija razlaže na dve jedinice: $[\pm \text{jednina}]$ i $[\pm \text{aditivno}]$. U ovom sistemu jednina je predstavljena kao kombinacija $[\text{+ jednina}]$ i $[-\text{aditivno}]$, množina kao $[-\text{jednina}]$ i $[\text{+aditivno}]$, a paukal kao $[-\text{jednina}]$ i $[-\text{aditivno}]$ (kombinacija $[\text{+jednina}]$ i $[\text{+aditivno}]$ se tretira kao logički nemoguća). Jedan od ciljeva našeg rada je stoga da pokažemo kako ovakav pristup broju, koji je formulisan u okviru teorije markiranosti, može na jednostavan način da objasni velik broj naizgled veoma zbunjujućih karakteristika paukalnih konstrukcija srpskog jezika.

Ključne reči: morfologija, markiranost, flektivne kategorije, paukal, distributivna morfologija.

1. Uvod

Jedan od najšire korišćenih pojmova u lingvistici, naročito u morfofonologiji, je koncept *markiranosti*. Poznato je, recimo, još od Trubetzkoga da su sistemi obeležja bilo koje vrste uspešniji i efikasniji ukoliko kontrastiraju nemarkirane (engl. default / unmarked) vrednosti sa markiranim vrednostima. U ovoj studiji predstavljamo jedan tip analize flektivnih kategorija srpskog jezika (preciznije padeža i ϕ -obeležja, koja uključuju lice, broj i rod) koji se zasniva na teoriji markiranosti.

Pre nego što pređemo na detalje naše studije, bitno je precizirati vrstu markiranosti koja se ovde ima na umu. Naime, u utvđivanju nivoa markiranosti kategorija srpskog jezika prvenstveno ćemo se oslanjati na tzv. formalnu markiranost ili marki-

ranost vidljivog kodiranja¹ (Haspelmath 2006). Po ovom shvatanju markiranosti, kategorija X je markirana u odnosu na kategoriju Y samo ako je vidljivo obeležje na afiksom. Ovu vrstu markiranosti ćemo takođe zvati *morfološka* markiranost. Tabela 1 sažima obeležja koje se u kontekstu markiranosti analiziraju u ovom radu:²:

Obeležje	Nemarkirana vrednost	Markirana vrednost
<i>broj</i> [BR]	<i>jednina</i> [JD]	<i>množina</i> [MN]
<i>padež</i> [PDŽ]	<i>nominativ</i> [NOM]	<i>ne-nominativ</i> [-NOM]
<i>rod</i> [ROD]	[ROD] _{DV}	[ROD] _{SEM}

Tabela 1. Obeležja koja se u kontekstu markiranosti analiziraju u ovom radu

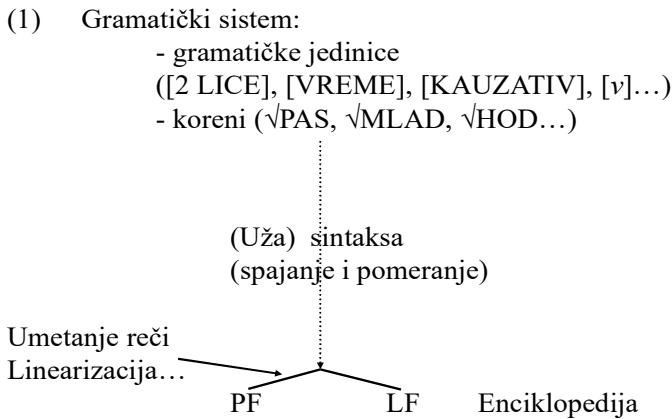
Ukratko, predlažemo da [MN], [-NOM] i [ROD] indukuju ‘akumulaciju’ markiranosti kada se pojavljuju zajedno. Dva tipa dokaza postoje za ovu tvrdnju: (i) promena/ slaganje prideva i zamenica – u svim slovenskim jezicima, uključujući i srpski, pridevi i zamenice sa obeležjima [MN] i [-NOM] pokazuju sinkretizam u rodu; (ii) srpski/ slovenski prisvojni pridevi ne mogu biti formirani od imenica u množini, ali mogu od ličnih zamenica u množini. Pokušaćemo da pokažemo da se ove činjenice mogu dosledno objasniti pomoću nekoliko jednostavnih pretpostavki. U slučaju kogruencije prideva stanje preterane markiranosti se rešava brisanjem obeležja [ROD], dok je u slučaju prisvojnih prideva ovakva vrsta strategije sveukupno nedostupna.

Naša analiza se zasniva na teorijskom modelu distribuirane morfologije (Halle & Marantz 1993, Embick & Noyer 2006 itd.), koji se u mnogo čemu razlikuje od tradicionalnih pristupa morfologiji. Za razliku od leksikalističkih modela, u kojima su sve idiosinkratičke karakteristike jedne morfeme predstavljene u jedinstvenoj leksičkoj odrednici uskladištenoj u leksikonu, teorija distribuirane morfologije zastupa ideju odvajanja fonoloških od morfosintaksičkih specifikacija. Leksikon u distribuiranoj morfologiji sadrži korene reči bez gramatičkih kategorija i ograničen i relativno mali skup apstraktnih (i moguće univerzalnih) gramatičkih jedinica (recimo, *Vreme* i *v*) kojima sintaksička komponenta gramatičkog sistema operiše gradeći sintaksičke strukture kroz operacije spajanja i pomeranja (engl. Merge, Move). Na fonološkoj strani gramatičkog sistema, ovim apstraktnim sintaksičkim strukturama se dodaje fonološka forma. Recimo, proces zvan umetanje reči (engl. Vocabulary Insertion) apstraktnim morfemama dode-

¹ *Vidljivo* upotrebljavamo sa značenjem engleskog termina *overt*(ly) da označimo pojavu u jeziku koja se može videti na planu izraza, bilo kroz morfološko markiranje, bilo kroz redosled reči. Nasuprot vidljivom je nevidljivo (engl. *covert*), sa značenjem gramatičkih obeležja i procesa koji nemaju fonološki realizovane odraze.

² U odeljku 2.1 objašnjavamo razliku između [ROD]_{DV} i [ROD]_{SEM}. Iako to neće biti od većeg značaja za naš rad, treba napomenuti da, što se tiče samih vrednosti roda, smatramo (u skladu sa konsenzusom u literaturi) da je muški rod najmanje markiran.

ljuje fonološki materijal, dok druge operacije pretvaraju hijerarhijske strukture generisane u sintaksi u linearne celine. U ovoj, u suštini sintaksičkoj teoriji morfologije, fonološka i sasvim proizvoljna tj. nepredvidiva obeležja morfema (kao što je recimo deklinacijska/imenička klasa) su nevidljive za sintaksu, i stoga ne mogu imati uticaj na interpretativnu/semantičku komponentu. One se unose u postsintaksičkoj komponenti gramatičkog sistema. Sa druge strane, čisto sintaksičko-semantička obeležja se ne mogu unositi na postsintaksičkom nivou, već su ograničena na sintaksu. Ovo je direktna posledica tzv. *separacijske hipoteze* (engl. separation hypothesis, Beard 1995, Embick 2000 itd.), tj. ideje da su morfofonološka i morfosintaksička obeležja nezavisna jedna od drugih, i tzv. *kasnog umetanja* (engl. late insertion), tj. pretpostavke da sintaksičke jedinice dobijaju svoj fonološki oblik tek u fonološkoj komponenti (PF). Dakle, poslovi koje je Leksikon obavljao u pređašnjim morfološkim teorijama, u distribuiranoj morfologiji su *distribuirani* na više različitih komponenti, kao što to (1) ilustruje:

U prvom delu rada diskutujemo efekte markiranosti u promeni prideva i zamenica, kao i u izvođenju prisvojnih prideva, dok se u drugom delu fokusiramo na fenomen tzv. *paukalnog* broja u srpskom jeziku.

2.1 Pridevi, zamenice i množina u srpskom jeziku

Φ -obeležja i njihove vrednosti ćemo obeležavati velikim slovima u uglastim zagradama (Tabela 1). Jedino ovako obeležene jedinice mogu učestvovati u gramatičkim (morfološkim i sintaksičkim) procesima. Na primer, da bi u potpunosti ispunio zahteve gramatičnosti, pridev u srpskom mora biti imati gramatičke kategorije broja: [BR], roda: [ROD] i padeža [PDŽ], koje, sa druge strane, moraju imati određene vrednosti (recimo, [BR]: [JD]). Φ -obeležja i njihove vrednosti se preciziraju u sintaksi, pre fonološkog nivoa, na kome dobijaju fonološki oblik kroz process Umetanja reči. Međutim, jedna od ključnih pretpostavki ovog rada je da jedinice koje nose fonološki materijal takođe mogu da imaju određene gramatičke specifika-

cije. Preciznije, poznato je da postoje dve vrste roda u srpskom: semantički rod: $[\text{ROD}]_{\text{SEM}}$ i rod koji je određen proizvoljnom deklinacijskom vrstom imenice u pitanju: $[\text{ROD}]_{\text{DV}}$ (tako je *nož* imenica muškog a *britva* ženskog roda). Naša tvrdnja je da, za razliku od $[\text{ROD}]_{\text{SEM}}$ koji ima interpretativnu vrednost i koji je određen u sintaksi, $[\text{ROD}]_{\text{DV}}$ je svojstvo fonoloških jedinica koje se unose u procesu Umetanja reči i stoga pripada post-sintaksičkoj grani. Za imenicu *nož* kažemo da je muškog roda, ne zato što označava objekat muškog pola i muških osobina, već zato što fonološka celina (*nož*) koja nju predstavlja pripada deklinacijskoj vrsti I. U ovom odeljku ćemo se osvrnuti na nekoliko interesantnih primera u kojima se dve vrste roda ne podudaraju. Na osnovu ovih primera, predložićemo da je $[\text{ROD}]_{\text{DV}}$ (barem u srpskom jeziku) manje markiran od $[\text{ROD}]_{\text{SEM}}$.

U domenu broja, naša tvrdnja je da je $[\text{MN}]$ u srpskom (kao i u ostalim slovenskim jezicima) markirana, jer prema kriterijumima morfološke markiranosti, $[\text{MN}]$ ima posebna morfološka svojstva u odnosu na $[\text{JD}]$: sufiksaciju, supletizam, itd.^{3,4} Što se tiče padeža, predlažemo da je $[\text{NOM}]$ nemarkiran u odnosu na sve ostale (nenominativne) padeže, jer je $[\text{NOM}]$ jedina padežna vrednost koja nije obeležena vidljivim sufiksom.

Akumuliranje ovih markiranih vrednosti može rezultirati preteranom markiranošću, koja se u nekim slučajevima može rešiti određenim operacijama brisanja (Calabrese 2005, 2011, Noyer 1997, itd).

Prva generalizacija od značaja za našu analizu je sledeća: u množini, nenominativni pridevi i zamenice trećeg lica ni u jednom slovenskom jeziku (uključujući i srpski) ne prave razliku u rodu. Sledeće tri tabele to ilustruju⁵:

JD	Pridev	Imenica _{MUS}	Zamenica	Klitika
NOM	lep- i	dečak	On	<i>pro</i>
GEN	lep- og(a)	dečak-a	nje- ga	ga
DAT	lep- om(e/u)	dečak-u	nje- mu	mu
AKU	lep- og(a)	dečak-a	nje- ga	ga
INST	lep- im	dečak-om	nj- im	-
LOK	lep- om(e/u)	dečak-u	nje- mu	-

Tabela 2. Pridevi i zamenice muškog roda u jednini

³ Ova tvrdnja je ovde u mnogo čemu pojednostavljena; vidite sledeći odeljak za detaljniju analizu.

⁴ Ovdje je bitno istaći razliku između morfološke i semantičke markiranosti. Sauerland (2003), recimo, predstavlja niz interesantnih argumenata da je $[\text{JD}]$ semantički markiranija od $[\text{MN}]$. Sauerlandova analiza nije nekompatibilna sa našom studijom, sve dok se ima u vidu razlika između ove dve vrste markiranosti.

⁵ Zbog ograničenog prostora moraćemo da ignorošemo srednji rod. Međutim, sve što budemo rekli o muškom i ženskom rodu može se skoro u potpunosti preneti i na srednji rod.

JD	Pridev	Imenica _{ZEN}	Zamenica	Klitika
NOM	lep- a	žen- a	on- a	<i>pro</i>
GEN	lep- e	žen- e	nj- e	je
DAT	lep- oj	žen- i	nj- oj	joj
AKU	lep- u	žen- u	nj- u	je/ju
INST	lep- om	žen- om	nj- om	-
LOK	lep- oj	žen- i	nj- oj	-

Tabela 3. Pridevi i zamenice ženskog roda u jednini

MN	Pridev	Imenica _{MUŠ}	Imenica _{ZEN}	Zamenica	Klitika
GEN	lep- ih	dečaka:	žena:	nj- ih	ih
DAT	lep- im(a)	dečacima	ženama	nj- ima	im
AKU	lep- e	dečake	žene	nj- ih	ih
INST	lep- im(a)	dečacima	ženama	nj- ima	-
LOK	lep- im(a)	dečacima	ženama	nj- ima	-

Tabela 4. Nenominativni pridevi i zamenice u množini

Pridevi i zamenice u tabelama 2 i 3 prave razliku u rodu, bez obzira na padež. To jest, oslanjajući se samo na formu prideva govornici srpskog jezika mogu da zaključe rod imenice sa kojom se on slaže. To, međutim, nije moguće sa pridevima u Tabeli 4 – nenominativni pridevi i zamenice u množini ne prave razliku u rodu. Recimo, *lepih* se može odnositi na grupu individua bilo kojeg roda. Ovaj sinkretizam u rodu se na sledeći jednostavan način može objasniti u našem modelu:

- (2) a. *[[MN], [-NOM], [ROD]/+____]_{REC}
 b. [ROD] → ∅ / [MN] [-NOM]
 c. [BR]/[PDŽ] > [ROD]

(2a) predstavlja ograničenje (engl. constraint) preterane markiranosti, koje precizira da se navedene tri markirane vrednosti ne mogu istovremeno iskazati u jednom afiks. Prostije rečeno, (2a) obuhvata previše informacija za jedan afiks. Ova konfliktna situacija se rešava kroz pravilo iskazano u (2b), koje aktivira brisanje [ROD]-a, i time smanjuje nivo markiranosti na zadovoljavajući nivo. Hijerarhija (2c) garantuje da je [ROD] taj koji se briše, pod pretpostavkom da je on od svih φ-obeležja najmanje gramatički relevantan (Calabrese 2011, između ostalih).

Nivo preterane markiranosti se razlikuje od jezika do jezika. Recimo, u ruskom jeziku pridevi i zamenice ne prave razliku u rodu čak ni u nominativu množine. Dru-gim rečima, [MN] i [ROD] se ne mogu kombinovati bez obzira na vrednost [PDŽ]-a:

- (3) a. *[[MN], [ROD]/+____]_{REC}
 b. [ROD] → ∅ / [MN]

Dakle, dete koje usvaja jezik prepoznaje ne samo koje su to gramatičke vrednosti markirane, već i koliko se markiranih vrednosti istovremeno može iskazati (tj. koje kombinacije markiranih vrednosti su negramatične).

Određene imenice u srpskom, međutim, aktiviraju neobičnu promenu prideva u nominativu množine, koja zaslužuje posebnu pažnju. To su, naime, imenice u ko-

jima se gorepomenute dve vrste roda ne podudaraju. Da bi se fenomen u pitanju bolje shvatio, neophodno je prvo osvrnuti se na neke osnovne karakteristike deklinacijskih vrsta srpskog jezika. Mrazović i Vukadinović (1990), na primer, dele srpske imenice u 3 deklinacijske vrste (DV): vrsta I, II i III. Vrsta I se dalje deli na dve podvrste: muška podvrsta (I_M) i podvrsta srednjeg roda (I_S).⁶ Kao što je već napomenuto, gramatički rod imenice i pol bića na koje se ona odnosi se u većini slučajeva podudaraju:

- Vrsta I_M : *Sve imenice ove grupe imaju muški gramatički rod.* To, međutim, ne znači da sve imenice koje se odnose na bića muškog pola pripadaju ovoj grupi. To jest, ova korelacija je jednosmerna.
- Vrsta I_S : *Sve imenice iz ove grupe i jedino imenice iz ove grupe imaju srednji gramatički rod.* Slaganje prideva je isto kao i sa Grupom I_M , osim u nominativu.
- Vrsta II: *Sve imenice koje se odnose na bića ženskog pola pripadaju ovoj grupi.* Međutim, u ovoj grupi se nalazi i ne tako mali broj imenica koje se odnose na osobe muškog pola: *Nikola, Nemanja, vladika, vojvoda, delija, papa...* Ove imenice se dekliniraju kao *žena* (v. Tabelu 3), ali se pridevi koji se slažu sa njima menjaju kao da su u pitanju imenice iz Grupe I_M (v. Tabelu 2). Tabela 5 ilustruje ovaj kontrast:⁷

JD	Pridev (Vrsta I_M)	Imenica (Vrsta II)
NOM	lep(i)	Nikol- a /vojvod- a
GEN	lep- og(a)	Nikol- e /vojvod- e
DAT	lep- om(u)	Nikol- i /vojvod- i
AKU	lep- og(a)	Nikol- u /vojvod- u
INST	lep- im	Nikol- om /vojvod- om
LOK	lep- om(u)	Nikol- i /vojvod- i

Tabela 5. Deklinacija imenica vrste II koje označavaju bića muškog roda i prideva koji ih modifikuju

Zanimljivo je, međutim, da se dvojni karakter ovih imenica gubi u nominativu množine, jedinom padežu koji u množini pravi razliku u rodu. Tačnije, pridevi se u množini ne slažu više po semantičkom rodu kao u jednini, već po gramatičkom rodu deklinacijske vrste.⁸

⁶ Stevanović (1962) predlaže sistem od četiri imeničke vrste. Razlike između dva sistema ni na koji način ne utiču na našu analizu.

⁷ Zanimljivo je, međutim, da se dvojni karakter ovih imenica gubi u nominativu množine, jedinom padežu koji u množini pravi razliku u rodu. Tačnije, pridevi se u množini ne slažu više po semantičkom rodu kao u jednini, već po gramatičkom rodu deklinacijske vrste.

⁸ Treba naglasiti da je ovaj kontrast osobenost srpskog. U hrvatskom je, recimo, situacija skoro sasvim obrnuta: dok su konstrukcije poput (4b) u potpunosti prihvatljive, (4a) je za mnoge neprihvatljiva. Drugim rečima, u hrvatskom se pridevi sa ovim imenicama slažu u množini isto kao i u jednini – po semantičkom rodu.

- (4) a. Lep- $e_{ZEN/MN}$ vojvod-e (Grupa II)
 b. #Lep-i $_{MUŠ/MN}$ vojvod-e (Grupa I $_M$)

Naš predlog obuhvata, između ostalog, sledeća pravila identifikacije roda, koja su formulisana po uzoru na neke od ideja Grevila Korbeta:

- (5) a. Semantička pravila b. Pravila dodelerodadeklinacijskevrste
 $\text{♀} \rightarrow [\text{ŽEN}]$, $\text{♂} \rightarrow [\text{MUŠ}]$, $\text{○} \rightarrow [\text{SRED}]$ DV II $\rightarrow [\text{ŽEN}]$
 DV I $_S$ $\rightarrow [\text{SRED}]$
 c. Pravila redundancije (engl. redundancy rules)
 $[\text{ŽEN}] \rightarrow \text{DV II}$
 $[\text{SRED}] \rightarrow \text{DV I}_S$

Osnovna ideja ovih pravila je da svaka imenička jedinica u leksikonu (engl. vocabulary item), koja se unosi procesom umetanja reči, mora imati barem jednu specifikaciju gramatičkog roda. Tako su imenice koje se odnose na živa i ljudska bića, u zavisnosti od pola tog bića, obeležene oznakama “♀” i “♂” (i možda “○” za srednji rod). Na primer, imenica *sestra* se odnosi na ljudsko biće ženskog roda, te je stoga obeležena oznakom “♀”, koja po pravilu (5a) dodeljuje [ŽEN] toj jedinici leksikona. Kada je sintaksički čvor obeležen sa [ŽEN], unosi se jedinica leksikona odgovarajuće vrednosti (*sestra*). Pravila pod (5b), sa druge strane, dodeljuju [ROD] imenicama koje nisu obeležene oznakama “♀” i “♂”: [ROD] se u ovom slučaju dodeljuje od strane proizvoljnih oznaka deklinacijskih vrsta (DV II i DV I $_S$). Sve imenice, dakle, na kraju imaju neku vrednost [ROD]-a, ali to da, recimo, *knjiga* nosi vrednost [ŽEN], a *rečnik* [MUŠ] je potpuno proizvoljno i za semantičku komponentu irrelevantno. Za razliku od imenice *sestra*, imenice *knjiga* i *rečnik* ne dobijaju vrednost za [ROD] u sintaksi. Konačno, pravila pod (5c) dodeljuju oznake imeničkih grupa (DV II i DV I $_S$) imenicama koje ih nemaju, a koje se odnose na bića ženskog (i srednjeg) pola.

Pravila su delom ovako formulisana da bi se istakao specijalan status koji [MUŠ] ima u srpskom jeziku. Naime, imenice Vrste I $_M$ imaju [MUŠ] ili zato što nose oznaku “♂”, ili zato što uopšte nemaju nikakvu oznaku, te na taj način dobijaju [MUŠ]. Ovo je važno zbog toga što moramo objasniti činjenicu da u srpskom ne postoje imenice koje pripadaju Vrsti I $_M$ po deklinaciji, a sa kojima pridevi pokazuju promenu po Vrsti II, to jest, sa kojima se slažu u ženskom rodu (recimo, **lepa devojčurak*). S obzirom na način na koji su pravila pod (5) formulisana, postojanje imenica kao što su *vojvoda* i *Nikola* je sasvim moguće i očekivano. One nose duplu vrednost za rod: [MUŠ] dobijaju od “♂” a [ŽEN] od DV II. Obrnuta situacija, međutim, nije moguća (**lepa devojčurak*), i naš sistem to pravilno predviđa. U našem modelu jednostavno ne postoji oznaka DV I $_M$, koja bi dodeljivala [MUŠ] i koja bi mogla da se kombinuje sa “♀”. Drugim rečima, [MUŠ] se dodeljuje ili od strane “♂” ili kada vrednost [ROD]-a nije specifikovana (što je u skladu sa intuicijom mnogih da je [MUŠ] nulta (engl. default) vrednost, v. Bobaljik & Zocca (2011) i Despić (2010) za detaljniju diskusiju ovog pitanja). Na ovaj način naša analiza objašnjava ne samo postojeće činjenično stanje, već i potpuno odsustvo fenomena koji su u principu mogući, ali ne postoje.

Osim toga, naš sistem takođe ispravno predviđa da jedino imenice koje se odnose na živa/ljudska bića mogu imati dvojako ponašanje u rodu, jer jasno pravi razliku između [ROD]-a koji dodeljuju oznake “♀” i “♂” i [ROD]-a koji dodeljuju oznake deklinacijskih vrsta. U nastavku teksta ćemo obeležavati ove dve vrste roda sa [ROD]_{SEM} i [ROD]_{DV}. (6) daje nekoliko primera kako pravila u (5) funkcionišu:

(6)	a. Vrsta I _M živo/ljudsko biće: <i>muškarac</i>	b. Vrsta I _M neživo: <i>rečnik</i>		
	♀, ♂, ○: [MUŠ]	DV: ∅	♀, ♂, ○: ∅↓	DV: ∅
			[MUŠ]	
	c. Vrsta II živo/ljudsko biće: <i>majka</i>	č. Vrsta II neživo: <i>knjiga</i>		
♀, ♂, ○: [ŽEN]	DV: DVII	♀, ♂, ○: ∅	DV: DVII	
	prema (5c)	♀, ♂, ○: [ŽEN]	prema (5b)	

Što se tiče kontrasta u (4), naš predlog je da se [ROD]_{SEM} i [ROD]_{DV} takođe razlikuju u nivou markiranosti. Preciznije, zbog toga što je [ROD]_{DV} idi-osinkratično i neodvojivo svojstvo svake imeničke jedinice u leksikonu koje je dato samo posebi, pretpostavićemo da je on manje markiran od [ROD]_{SEM}. (7a) ilustruje ograničenije preterane markiranosti, koje precizira da pridevski afiksi ne mogu iskazati markirane vrednosti [MN] i [ROD]_{SEM}. (7b) predstavlja pravilo prema kome se [ROD]_{SEM} briše u ovom kontekstu. [ROD] se, sa druge strane, realizuje kao nemarkirana vrednost [ROD]_{DV}.⁹

(7)	a. *[[MN], [ROD] _{SEM} , [NOM]]/+ _____] _{REC}
	b. [ROD] _{SEM} → ∅ / [MN] [NOM]

2.2 Prisvojni pridevi u srpskom

U ovom odeljku sekciji predstavljamo još jedan argument u prilog našoj analizi, koji se bazira na određenim zanimljivim karakteristikama prisvojnih prideva u srpskom. Kao što to (8) ilustruje, prisvojni pridevi u srpskom se formiraju dodavanjem sufiksa *-ov* (za DV I) i *-in* (za DV II) na imeničku osnovu.¹⁰

(8)	a. dečak- ov -a svesk-a	DV I _M
	b. žen- in -a svesk-a	DV II
	c. dečak- ov -∅ automobil-∅	DV I _M
	d. žen- in -∅ automobil-∅	DV II

⁹ Što se tiče razlike između srpskog i hrvatskog jezika (v. fusnotu 7), možemo pretpostaviti ili da (7a) ne važi u hrvatskom, ili da [ROD]_{SEM} u hrvatskom nije markirana vrednost. Ova razlika je veoma slična gorepomenutoj razlici između srpskog i ruskog; drugim rečima, linija "premarkiranosti" se u različitim jezicima može nalaziti na različitim nivoima.

¹⁰ Obratite pažnju, recimo, da su ovi sufiksi u srpskom osetljivi na deklinacijsku vrstu, a ne na semantički rod osnove na koju se dodaju (te tako imamo *vojvod-in*, a ne *vojvod-ov), što nije slučaj u nekim drugim slovenskim jezicima.

Da su zaista u pitanju pridevi, pokazuje činjenica da se menjaju (slažu sa imenicom) baš kao i pridevi:

- (9) dečak-ov-a/žen-in-a/nov-a/novij-a sveska

Međutim, izvođenje prisvojnih prideva je u srpskom (kao i svim ostalim slovenskim jezicima) u mnogim aspektima ograničeno. Jedno od najočiglednijih ograničenja, koje je direktno povezano sa temom naše studije, jeste to da se prisvojni pridevi ne mogu izvesti iz imenica u množini (v. npr. Zlatić 1997 za pregled ostalih ograničenja). Pripadanje u množini se iskazuje postnominalnim genitivom (10):

- (10) sveska_{NOM} deča:ka_{GEN}

Ovaj fenomen bi se mogao objasniti na jednostavan način redosledom sufiksacije: na primer, prisvojni sufiks [PRIS] se mora dodati na osnovu pre nastavka za množinu. Međutim, imenice poput *deca* i *braća* pokazuju da ovo ne može biti zadovoljavajuće rešenje. Naime, ove imenice su interesantne za nas zato što se u množini dekliniraju kao da su imenice jednine iz deklinacijske vrste II. Dakle, one pokazuju dvostruko nepodudaranje u ϕ -obeležjima: iako se imenica *braća* odnosi na grupu individua muškog pola (semantički, to je imenica muškog roda množine), ona se deklinira kao imenica *žena*, tj. kao imenica ženskog roda jednine. Tako finitni glagoli sa ovom imenicom pokazuju slaganje u množini (11), dok se prenominalni pridevi sa njom slažu u jednini (Tabela 6) (v. Wechsler & Zlatić (2003), između ostalih):

- (11) Deca/braća dolaze/*dolazi.

	Pridev (vrsta II)	Imenica (vrsta II)
NOM	lep-a	dec-a /brać-a
GEN	lep-e	dec-e/brać-e
DAT	lep- oj	dec-i /brać-i
AKU	lep- u	dec-u/brać-u
INST	lep- om	dec-om/brać-om
LOK	lep- oj	dec-i/brać-i

Tabela 6. Slaganje prideva sa imenicama *deca* i *braća*

Svaka analiza koja redosledom sufiksacije pokušava da objasni nepostojanje prisvojnih prideva u množini u srpskom jeziku predviđa da bi izvođenje prisvojnih prideva kroz dodavanje nastavka *-in*, u suštini, trebalo da bude moguće sa imenicama *braća* i *deca*, jer se one formalno ponašaju kao imenice jednine čak i u množini (to jest, čak ni u množini nemaju morfološki nastavak za množinu). Drugim rečima, prema ovom tipu analize *braća* i *deca* ne bi trebalo da se razlikuju od *žena*, *Nikola* ili *vojvoda*, koje dozvoljavaju izvođenje prisvojnih prideva (12). Međutim, ovo predviđanje je netačno, kao što to (13) pokazuje, što jasno naglašava potrebu za nekim drugim rešenjem.

- (12) a. ✓žen-in otac
b. ✓Nikol-in otac
c. ✓vojvod-in otac
- (13) a. *dec-in otac
b. *brać-in otac

Za razliku of imenica u množini, zamenice trećeg lica množine dozvoljavaju dodavanje prisvojnih sufiksa *-ov* i *-in*. Kao što (14c-d) ilustruje, mogući su čak i zamenički prisvojni pridevi u množini koji prave razliku u rodu.

- (14) a. njeg_{GEN.JD.MUŠ} + **-ov** – njegov
b. nje_{GEN.JD.ŽEN} + **-in** – njen
c. njih_{GEN.MN} + **-ov** – njihov
č. njih_{GEN.MN} + **-in** – njen

Predlažemo da se i ovaj fenomen objasni teorijom markiranosti, konkretno, sledećim ograničenjem markiranosti, koje precizira da se prisvojni sufiks [PRIS] (*-ov/in*) ne može dodati preterano markiranoj kombinaciji roda i množine:

- (15) *[[MN], [ROD]/ ___ + [PRIS]]_{REČ}

Prisustvo imenica uvek podrazumeva i prisustvo roda, jer svaka imenica mora biti specifikovana za neku vrednost roda. Osim toga, poznato je da je tvorba prisvojnih prideva moguća samo sa imenicama koje se odnose na živa/ljudska bića, i koje samim tim obavezno uključuju i [ROD]_{SEM} (uz neizbežni [ROD]_{IG}). Za razliku od prethodnih slučajeva, u kojima je reč bila o markiranosti ϕ -obeležja u sufiksima, u ovom slučaju [ROD] se ne može izbrisati, jer je neodvojivo svojstvo imeničke osnove na koju se [PRIS] dodaje. Otuda su efekti ograničenja u (15) neizbežni, i ne mogu se anulirati brisanjem gramatičkih jedinica.¹¹

Zamenice i njihove osnove, sa druge strane, nemaju svoj neodvojiv rod, već uvek dobijaju vrednosti za svoje ϕ -obeležje (uključujući i rod) kroz slaganje (Kratzer 2009, između ostalih). Na apstraktnom nivou, zameničkim osnovama nedostaju ϕ -obeležja, tako da one ne indukuju stanje preterane markiranosti iz (15) kada se kombinuju sa [PRIS]. Zbog ovakve prirode zamenica, moguće je čak imati i zameničke prisvojne prideve koji u množini prave raziku u rodu (14c-d). Dakle, ključna razlika između imeničkih i zameničkih prisvojnih prideva ovde je da imenički prisvojni pridevi, zahvaljujući svojoj naročitoj morfološkoj prirodi, uvek uključuju jednu markiranu vrednost više od zameničkih prisvojnih prideva (tj. [ROD]). Ova razlika dolazi do izražaja u množini, gde jedino imenički prisvojni pridevi prelaze granice dozvoljene markiranosti.

¹¹ To je osnovna razlika između (15) i (7b) (ili (3b)), recimo, gde se manipuliše ϕ -obeležjima na *sufikisma*. Φ -obeležja na sufiksima nisu neodvojive karakteristike samih morfema, te se mogu neutralisati u slučajevima preterane markiranosti. Sa druge strane, reči *deca* i *braća* su specifične baš zbog toga što njihove osnove nose određena obeležja koja očigledno nisu rezultat slaganja, i samim tim se ne mogu izbrisati.

U ovom odeljku smo predstavili formalnu analizu φ -obeležja srpskog jezika koja pokušava istovremeno rešiti tri naizgled nepoveziva problema srpske flektivne morfologije: (i) nenominativni pridevi i zamenice u množini ne razlikuju se u rodu, (ii) kod prideva u nominativu množine rod se svodi na deklinacijsku vrstu, (iii) prisvojni pridevi se ne mogu izvesti od imenica u množini. Odgovor na sva tri problema se svodi na to sa kojim φ -obeležjima se množina kombinuje. Preciznije, predložili smo da su nenominativni padeži i rod, uz množinu, markirane vrednosti, koje kad se kombinuju zajedno stvaraju stanja preterane markiranosti. U slučaju slaganja nenominativnih prideva u množini, stanje premarkiranosti se rešava brisanjem roda. U slučaju prisvojnih prideva, međutim, ova vrsta solucije nije primenjiva, te je stoga tvorba prisvojnih prideva od imenica u množini u potpunosti neprihvatljiva.

U sledećem odeljku se sasvim okrećemo domenu broja, koji je u srpskom daleko kompleksniji nego što se to možda na prvi pogled čini. To je pre svega zato što srpski, uz jedninu i množinu, uključuje i treću vrednost broja, zvanu *paukal*, za šta postoji mnoštvo ubedljivih dokaza (kao što ćemo to pokazati). Ovakav sistem broja čini srpsku morfologiju izuzetno zanimljivom i složenom, ali u isto vreme pred lingviste svih vrsta postavlja čitav niz nimalo lakih teorijskih izazova. Mi ćemo pokazati da naš sistem markiranosti zasnovan na modelu distribuirane morfologije može na jednostavan i koherentan način da razjasni nekoliko naizgled neobjašnjivih problema srpskog broja. Smatramo da je naš predlog atraktivan ne samo zato što je teorijski elegantan, već i zato što svojom jednostavnošću može direktno da doprinese rešavanju problema usvajanja ovih kompleksnih formi.

3.1 Teorija markiranosti i broj u srpskom jeziku

Kvantifikatori (engl. quantifiers) u srpskom bi se okvirno mogli podeliti u dve grupe: pridevski i nepridevski. U smislu morfosintaksičkih obeležja, pridevski kvantifikatori u potpunosti zavise od imenice koju modifikuju. Drugim rečima, iako određuju njen broj, pridevski kvantifikatori se slažu sa imenicom u padežu i rodu, kao što je to prikazano u (16). Nepridevski kvantifikatori, sa druge strane, ne zavise od imenice koju modifikuju, i sa njom ne pokazuju nikakvo slaganje. Istovremeno, imenice koje se kombinuju sa ovom grupom kvantifikatora su uvek u genitivu množine (ova vrsta genitiva se stoga često naziva *genitiv kvantifikacije* (engl. genitive of quantification)) (17):

- (16) a. jedan_{NOM/MUŠ}/svaki_{NOM/MUŠ} čovek - svi_{NOM/MUŠ} ljudi_{NOM}
 b. jednim_{INST/MUŠ}/svakim_{INST/MUŠ} čovekom - svim_{INST} ljudima_{INST}

- (17) pet/osam/nekoliko ljudi_{GEN/MN}

Kvantifikatori *dva*, *tri*, *četiri* i *oba*, međutim, imaju karakteristike i jedne i druge grupe. Sa jedne strane, imenica sa kojom se ovi kvantifikatori kombinuju ima poseban oblik, ali sa druge, neki od njih (tačnije *dva* i *oba*) sa njom pokazuju slaganje:¹²

- (18) a. dv-a/ob-a_{MUŠ} čovek-a b. dv-e/ob-e_{ZEN} žen-e c. tri /četiri čovek-a/žen-e

¹² Nešto arhaičniji *nekolika* se ponaša kao *dva* i *oba*.

3.2 Genitiv jednine ili nešto drugo

Oblik *čovek-a* u (18a) je specijalan jer (i) nije nominativ jednine, niti nominativ množine, a (ii) nije ni genitiv množine koji se javlja sa kvantifikatorima poput *pet* i *mnogo*. Iako mnoge tradicionalne gramatike, ne ulazeći u detalje problematike, jednostavno obeležavaju ovu formu kao genitiv jednine (zbog homofonije sa genitivom jednine u (19)), postoje dobri razlozi za sumnju u ovakvu nomenklaturu (v. npr. Piper i dr. 2005).

(19) Slika mladog(a) čovek-a.

Pre svega, prenominalni pridevi koji se kombinuju sa ovim kvantifikatorima nisu u genitivu jednine, što je u jasnoj suprotnosti sa onim što ovakav pristup predviđa:

(20) Dv-a mlad-a /*mlado-g(a) čovek-a.

Iako se pridev *mlada* u (20) završava na *-a*, kao i *čovek-a*, ovo nije tipična forma prideva u genitivu jednine. Standardna pridevska forma ovog padeža, broja i roda je *mlado-g(a)*, koja je neprihvatljiva sa kvantifikatorima poput *dva* (v. (20)), što je očigledan problem za teoriju po kojoj je *čovek-a* u (20) u genitivu jednine. Međutim, pošto srpski pridevi imaju dva vidiska oblika, određeni i neodređeni, pridev *mlada* u (20) bi, u suštini, mogao da se analizira kao neodređeni oblik genitiva jednine. Dakle, da bi se održala teorija genitiva jednine, moralo bi se pretpostaviti da su pridevi koji se kombinuju sa ovim kvantifikatorima, iz nekog misterioznog razloga, ograničeni na svoju neodređenu formu (iako je dobro poznato da neodređena pridevska forma u nenominativnim padežima nestaje iz savremenog srpskog jezika, v. npr. Despić 2011).

Ali i ova, u mnogo čemu sumnjiva, pretpostavka je u suštini bezuspešna, jer čak i oni pridevi koji uopšte nemaju neodređenu formu, obavezno se završavaju na *-a* kada se kombinuju sa *dva* i ostalim kvantifikatorima iz ove grupe. Tako, recimo, prisvojni pridev *moj* ima samo određenu formu, kao što to (21a) ilustruje; tj. oblik *moja* je neprihvatljiv u sintaksičkom položaju karakterističnom za genitiv jednine. Međutim, iako *moja* očigledno ne može biti neodređeni oblik genitiva jednine, to je jedini oblik koji se može kombinovati sa *dva*.

(21) a. slika ✓mo(je)ga/*moja brata
b. dva *mo(je)ga/✓moj-a brat-a.

Ovde se postavlja očigledno pitanje: ako su imenice koje ovi kvantifikatori modifikuju u genitivu jednine, zašto se u istom gramatičkom kontekstu pridevi ponašaju drugačije?

Drugi problem za teoriju genitiva jednine se tiče slaganja sa glagolskim participima. Kada se imenička fraza sa jednim od ovih kvantifikatora nađe u položaju subjekta, glagolski particip dobija nastavak *-a* (baš kao i imenica i pridev):

(22) Dv-a mlad-a čovek-a su došl-a.

Ovu rečenicu odlikuje obrazac glagolskog slaganja koji je vrlo rasprostranjen u srpskom jeziku (v. (23)). To jest, sve gramatičke jedinice koje pokazuju slaganje u ovoj rečenici, uključujući i particip, imaju identičan flektivni nastavak.

- (23) a. Mlad-a žen-a je došl-a.
 b. Mlad-e žen-e su došl-e.
 c. Mlad-i ljud-i su došl-i.

Vrlo dobro je poznato da je ovaj tip slaganja participa moguć jedino sa subjektima u nominativu. Recimo, imenica u subjektu u (24) je u genitivu množine (jer se javlja sa kvantifikatorom *pet*) i kao takva ne može da „aktivira” slaganje na participu. Particip je u ovakvim primerima uvek u srednjem rodu jednine (što se uglavnom uzima kao neobeleženi oblik slaganja), bez obzira na ϕ -obeležja imenice u subjekatskoj frazi.

- (24) Pet mladih ljudi je došl-o.

Sve ovo upućuje na zaključak da je *čovek-a* u (22) neka forma nominativa, jer istovremeno aktivira identičnu vrstu slaganja na pridevu i participu. Tačnije, sufiks/fonološka jedinica *-a* predstavlja morfosintaksička obeležja [NOM, MUŠ] i neku vrednost broja, koja nije ni jednina ni množina. U skladu sa konsenzusom u literaturi, ovu vrednost broja ćemo nazivati *paukal*, i obeležavati sa [PAUK].

Imajući u vidu sve ove činjenice, naše mišljenje je da je teorija genitiva jednine jednostavno neodrživa. Pošto imenice u genitivu ne aktiviraju slaganje participa, forma *došl-a* u (22) bi prema toj teoriji morala da bude ili ženski rod jednine ili srednji rod množine, a nešto slično bi moralo da se kaže i za pridev *mlad-a* u istom primeru. Naravno, uz sve to, oblik *čovek-a* bi trebalo da bude genitiv jednine, što sve ukupno stvara jednu krajnje veštačku situaciju koja se malo čime može podupreti.

3.3 Formalna analiza paukala

Termin *paukal* služi za opisivanje manje grupe objekata (Corbett 2000). Obično nema jasnu gornju granicu, te se zbog toga često kaže da je to *aproksimativan* broj. U jeziku baiso, recimo, paukal se odnosi na grupu od dve do otprilike šest individua. U srpskom jeziku, forma o kojoj smo dosad govorili ima gornju granicu (*pet*), i možda je to jedan od razloga zbog čega neki autori oklevaju da je nazovu paukal (v. Corbett 2000 za detaljan opis paukala u mnogim jezicima). Istorijski, ta forma dolazi iz staroslovenske dvojine i njeni tragovi se mogu pronaći u nekoliko slovenskih jezika. Stoga bi bilo korisno reći nekoliko reči o formalnim karakteristikama dvojine, pre nego što pređemo na formalnu analizu paukala.

Koristeći standardne tipološke kriterijume za utvrđivanje markiranosti, Nevins (2011) predstavlja dokaze da je množina više markirana u odnosu na jedninu, ali manje u odnosu na dvojину. Pošto množina ne može istovremeno biti i markirana i nemarkirana, Nevins tvrdi da su neophodne dve binarne vrednosti broja da bi se priroda broja u potpunosti shvatila. On predlaže razlaganje kategorije broja na sledeći način (v. takođe Harbour 2006, Noyer 1997):

- (25) a. jednina = [+jednina, -proširen (engl. augmented)]

- b. dvojina = [-jedinina, -proširen]
 c. množina = [-jedinina, +proširen]
 d. Kombinacija [+jedinina, +proširen] nije moguća.

Nevins takođe predlaže sledeće iskaze markiranosti:

- (26) a. Iskaz markiranosti neosetljiv na kontekst: markirana vrednost [±jedinine] je - (minus).
 b. Iskaz markiranosti osetljiv na kontekst: u kontekstu [-jedinina], markirana vrednost [±proširen] je -.¹³

Iskazi (25) i (26) daju objašnjenje za paradoksalno ponašanje množine. Množina (kao i dvojina) je markirana u odnosu na jedninu zato što sadrži markiranu vrednost koju jednina nema, to jest, [-jedinina] (26a). Množina je, sa druge strane, nemarkirana u odnosu na dvojinu (drugim rečima, dvojina je najviše markirana) zato što dvojina uključuje [-proširen], markiranu vrednost koju množina nema (26b).

Nevins ovako definiše [±proširen]:

- (27) a. [+F] = ¬ [- F]
 b. [±proširen] = $\lambda P \lambda x \exists y [y \subset x \wedge P(x) \wedge P(y)]$.

Drugim rečima, [+proširen] znači: „sa obzirom na neki predikat P koji važi za skup x , x je [+proširen] ako postoji barem jedan pravi podskup x -a za koji P takođe važi” (Nevins 2011: 422). Recimo, 100 je [+proširen] za svoju vrednost jednine ([-jedinina]), zato što postoji barem jedan pravi podskup kardinalnosti 100 koji ima vrednost [-jedinina]. U isto vreme, skup kardinalnosti 1 je uvek [-proširen] za svoju vrednost jednine, jer ne postoji nijedan pravi podskup ovog skupa koji nosi vrednost [+jedinina]. Međutim, skup kardinalnosti 2, koji ima vrednost [-jedinina], je zanimljiv zato što ne sadrži nijedan pravi podskup koji nosi istu vrednost. Zbog toga je 2 [-proširen] za svoju vrednost jednine.

Naše mišljenje je da i paukal treba da se predstavi na sličan način, jer je i on, kao dvojina, markiran u odnosu na množinu, koja je, opet, markiranija od jednine. Što se tiče samih morfosintaksičkih obeležja, neki autori (npr. Bailyn & Nevins 2008, Pereltsvaig 2010) predlažu da i paukal uključuje [±proširen]. Mi mislimo da ovo nije sasvim zadovoljavajuće rešenje jer definicija obeležja [±proširen] ima za cilj da objasni semantičku prirodu dvojine, a ne paukala. Iz tog razloga, mi ćemo prihvatiti analizu Harboura (2011), čija formalna analiza paukala uključuje obeležje [±aditivno].

- (28) [±aditivno] = $\lambda P \lambda x (\neg) \forall y (Q(y) \rightarrow Q(x \cup y))$ ¹⁴
 Presupozicije: $Q(x), Q \subset P$

¹³ Ovakvi iskazi markiranosti osetljivi na kontekst vode poreklo iz fonologije (Nevins 2011: 421).

¹⁴ Negacija u zagradi predstavlja $\neg$ koja je prisutna za minus vrednost, a odsutna za plus.

Glavna ideja Harbourove analize je da suma dve množine uvek daje množinu, dok suma dva paukala ne daje uvek paukal. Dakle, množina je konstantna u dodavanju, dok paukal nije. Samim tim, [+aditivno] stvara množinu, a [-aditivno] paukal. Prema ovoj teoriji, kategorija broja se u jeziku kao što je srpski bazira na obeležjima [±jednina] i [±aditivno] (za razliku od jezika sa dvojinom, koji upotrebljavaju [±proširen] umesto [±aditivno]):

- (29) a. jednina = [+jednina, -aditivno]
 b. paukal = [-jednina, -aditivno]
 c. množina = [-jednina, +aditivno]
 d. Kombinacija [+jednina, +aditivno] nije moguća.

(25) i (29) su gotovo identični – jedina razlika je u tipu obeležja koja se kombinuje sa [±jednina] (ali ne u njenoj vrednosti). Što se tiče markiranosti, [±aditivno] se ponaša kao [±proširen].

- (30) a. Iskaz markiranosti neosetljiv na kontekst: markirana vrednost [±jednina] je –.
 b. Iskaz markiranosti osetljiv na kontekst: u kontekstu [-jednina], markirana vrednost [±aditivno] je –.

Na kraju još treba da preciziramo da jedino kvantifikatori *dva*, *tri*, *četiri* i *oba* dopuštaju (engl. license) [-aditivno], zbog čega imenica koju oni modifikuju, kao i elementi koji se sa njom slažu, imaju oblik paukala. Tako, nastavak *-a* iz (31a) predstavlja obeležja [NOM, MUŠ, -jednina, -aditivno].^{15,16}

- (31) a. Dv-**a** mlad-**a** čovek-**a** su došl-**a**.
 b. /-a/ ⇔ [NOM, MUŠ, -jednina, -aditivno]

3.4 Paukal i kosi padeži

Jedna zanimljiva i, u isto vreme, veoma zbunjujuća osobina paukalnih kvantifikatora je da u kosim padežima imenice koje oni modifikuju imaju oblik množine.

- (32) a. NOM/AKUZ: dv-**a** čovek-**a**
 b. GEN: dva-**ju ljudi**
 c. DAT/LOK/INSTR: dva-**ma ljudi-ma**

Ovaj uticaj kosih padeža na broj se direktno može objasniti teorijom markiranosti iz prethodnog odeljka. U teoriji morfologije je vrlo dobro poznato da su kosi padeži markirani u odnosu na tzv. strukturne padeže (nominativ i akuzativ), što postaje naročito evidentno kada se kombinuju sa markiranim vrednostima drugih

¹⁵ Primitite da ove modifikacije naše teorije broja u srpskom nemaju nikakav negativan uticaj na zaključke iz prethodnog odeljka. [MN] je još uvek markirana u odnosu na [JD], samo što se one sad predstavljaju kao [-jednina, +aditivno], to jest [+jednina, -aditivno].

¹⁶ Naravno, postavlja se pitanje da li je činjenica da je paukal u srpskom ograničen na brojeve *dva*, *tri* i *četiri* samo posledica sticaja okolnosti ili možda morfološki odraz neke dublje semantike ova tri broja. Ovo pitanje moramo ostaviti za neka buduća istraživanja.

kategorija, kao što je to ovde slučaj.¹⁷ U (32b-c), recimo, kosi padež, koji ćemo obeležavati sa [KOS], se kombinuje sa paukalnim brojem (to jest, sa [-jednina, -aditivno]) najmarkiranijim od svih vrednosti broja, stvarajući situaciju preterane markiranosti:

(33) *[[KOS], [-jednina, -aditivno]/+ ____]_{REC}

Do sada smo imali slučajeve u kojima se preterana markiranost ove vrste rešavala brisanjem jedne od markiranih obeležja; tehnički naziv za ovu operaciju se u distribuiranoj morfologiji zove *osiromašenje* (engl. impoverishment). Međutim, drugi način da se izbegne preterana markiranost je da se markirana vrednost binarnog obeležja promeni u nemarkiranu vrednost (Calabrese 2011, Noyer 1997, itd). Naš predlog je da se u slučaju (32b-c), [-aditivno] promeni u [+aditivno], jer je to nemarkirana vrednost binarnog obeležja [±aditivno] u kontekstu [-jednina] (34a). Time se paukal pretvara u množinu i izbegava ograničenije (33), ali se istovremeno stvara sredina za primenu supletivnog pravila prikazanog u (34b). To jest, mi predlažemo da pravilo u (34b) uzrokuje supletivizam imenice *čovek* u množini, jer je [+aditivno] isključivo svojstvo množine ((34b) se čita kao: „u kontekstu [+aditivno], (apstraktni) koren $\sqrt{\text{čovek}}$ dobija fonološku reprezentaciju *ljud^h*). Naravno, pošto pravilo u (34a) *hrani* (engl. feeds) (34b), mora se primeniti prvo.

(34) a. [-jednina, -aditivno] → [-jednina, +aditivno]/__ [KOS]
b. $\sqrt{\text{čovek}}$ → *ljud* / __ [+aditivno]

Ovaj model takođe uspešno rešava neke prilično zagonetne i zbunjujuće činjenice koje se tiču sintaksičke distribucije kvantifikatora i kosih padeža. Poznato je, recimo, da se fraze koje sadrže kvantifikatore poput *pet* i *mnogo* (kvantifikatore koji dodeljuju genitiv množine imenici) ne mogu u srpskom nalaziti u položaju objekta glagola koji dodeljuju kose padeže (Franks 1994, 1995, 2002, Bošković 2006, 2008, itd). Glagol *upravljati* je jedan takav glagol, koji dodeljuje instrumental:

(35) *Marko upravlja pet kompanija.

Ova vrsta frazi se može, međutim, kombinovati sa predlozima koji dodeljuju kose padeže:

(36) Marko razgovara sa pet žena.

Paukalni kvantifikatori se u istim strukturnim kontekstima ponašaju nešto drugačije. Tako, recimo, fraza *dve žene* obavezno dobija oblik instrumentala kada

¹⁷ Naposletku, u domenu padeža imamo dva kontrasta markiranosti: (i) nominativ je nemarkiran u odnosu na sve ostale padeže (uključujući i akuzativ; v. prethodni odeljaku), (ii) nominativ i akuzativ (kao strukturni padeži) su nemarkirani u odnosu na kose padeže. Bitno je naglasiti da ovakva hijerarhija markiranosti nije osobenost srpskog jezika, već jedan veoma rasprostranjen fenomen (Calabrese 2005, 2011, Noyer 1997, itd).

se nađe u položaju objekta glagola *upravljati*; nominativna forma je ovde negramatična.

- (37) a. Marko upravlja dvema kompanijama.
b. *Marko upravlja dve kompanije.

Međutim, kada se kombinuje sa predlogom *sa*, ova fraza može biti i u instrumentalu, i u nominativu:

- (38) a. Marko razgovara sa dvema ženama.
b. Marko razgovara sa dve žene.

Ove krajnje neočekivane kontraste sumiramo u Tabeli 7:

	5 i iznad	Paukali u kosim padežima	Nominativni paukali
Glagol _{KOSI}	*	✓	*
Predlog _{KOSI}	✓	✓	✓

Tabela 7. Kvantifikatori i kosi padeži

Da bi se ova situacija objasnila našim sistemom, dovoljno je usvojiti par vrlo jednostavnih pretpostavki, za koje postoji niz nezavisnih dokaza. Prvenstveno je neophodno napraviti razliku između kosih padeža koje dodeljuju glagoli (koje obeležavamo sa [KOS]_{GL}) i onih koje dodeljuju predlozi (koje obeležavamo sa [KOS]_{PRED}), što je uobičajena praksa (Bošković 2006, Franks 2002, itd). Konkretno, naš predlog se može formulisati na sledeći način:

- (39) [KOS]_{GL} se ne može obrisati.¹⁸

Takođe, pretpostavićemo da su fraze sa kvantifikatorima poput *pet* jednostavno nekompatibilne sa kosim padežima. Ovde dolazi do jedne vrste sukoba padeža (genitiva množine i kosog padeža), kao što se u mnogim studijama predlaže.

- (40) [KOS]_{GL} je nekompatibilan sa kvantifikatorima koji dodeljuju genitiv množine.

Krenimo od (38a-b). Ovde predlog *sa* dodeljuje kosi padež [KOS]_{PRED} objektu u paukalu, što dovodi do preterane markiranosti koja sadrži dve markirane vrednosti:

- (41) *[[−jednina, −aditivno] [KOS]_{PRED} /+ ____] REČ

Postoje dva načina na koji se (41) može rešiti. Prvi način je da se [−aditivno], koji je markirana vrednost obeležja [±aditivno] u kontekstu [−jednina] pretvori u [+aditivno] (34a). Rezultat ove operacije je instrumental množine (38a). Drugi način

¹⁸ U prilog ovom iskazu se možda može uzeti i činjenica da predložke fraze koje dodeljuju kose padeže u principu nisu obavezne, za razliku od objekata glagola koji dodeljuju kose padeže. Na primer, predložka sintagma *sa dvema ženama* u (38a) može biti izostavljena, dok objekat u instrumentalu glagola *upravlja* u (37a) ne može.

je da se $[KOS]_{\text{PRED}}$ obriše, što je dozvoljeno s obzirom na (39). Ovako dobijamo nominativ paukala.¹⁹ Ovaj drugi način se, međutim, ne može primeniti u slučaju primera (37a-b), jer se po našoj pretpostavci $[KOS]_{\text{GL}}$ ne može obrisati, tako da se ovde (41) može izbeći jedino putem promene [aditivno] u [+aditivno]. Ovo tačno predviđa da je nominativ paukala neprihvatljiv u ovim konstrukcijama.

Ograničenje markiranosti u (41) nije od važnosti za primere u (35) i (36), jer oni ne uključuju paukal. Problem sa (35) je što se $[KOS]_{\text{GL}}$ koji dodeljuje glagol *upravljati* ne može izbrisati, a nekompatibilan je sa kvantifikatorima poput *pet*. Primeri ove vrste su, stoga, uvek neprihvatljivi. $[KOS]_{\text{PRED}}$ u (36) je, sa druge strane, takođe nekompatibilan sa frazom u položaju objekta, ali se za razliku od $[KOS]_{\text{GL}}$ može izbrisati:

(42) $[KOS]_{\text{PRED}} \rightarrow \emptyset /]_Q$ gde Q dodeljuje gen/mn

Dakle, naizgled nasumične i međusobno nepovezive konstrukcije u (35)-(38) se u suštini mogu svesti na nekoliko jednostavnih faktora. Od ključnog značaja je svakako konstatacija da se, zahvaljujući osobenoj prirodi paukala i $[KOS]_{\text{PRED}}$, premarkiranost u (41) može izbeći na dva načina: (i) brisanjem $[KOS]_{\text{PRED}}$, zbog čega je i primer u (36) gramatičan u odnosu na (35), ili (ii) promenom [-aditivno] u [+aditivno].

Na kraju treba reći nekoliko reči i o interakciji između paukala i zamenica. Kao što to primeri u (43) ilustruju, kada se kombinuju sa paukalnim kvantifikatorima, zamenice se obavezno nalaze ispred njih. Sa druge strane, one se mogu naći sa bilo koje strane kvantifikatora koji dodeljuju genitiv množine.

(43) a. * $[Dva\ njih] / \checkmark[njih\ dva]$ su došla.
b. $\checkmark[Pet\ njih] / \checkmark[njih\ pet]$ je došlo.

Verujemo da je ovo zato što zamenice u srpskom jeziku nemaju paukalnu formu (to jest, ne može im se dodeliti [-aditivno]). Ovo nije naročito neuobičajeno; recimo, u već pomenutom jeziku baiso, paukali postoje u imeničkom, ali ne u zameničkom sistemu (Corbett 2000: 22). Pošto ne može imati [-aditivno], zamenica u (43a) mora izaći iz domena paukalnog kvantifikatora, te se zbog toga javlja ispred njega. Ovaj problem se ne javlja sa nepaukalnim kvantifikatorom u (43b), gde su oba redosleda reči u principu moguća.

4. Zaključak

Ovim radom smo prvenstveno želeli da ukažemo na značaj tzv. „markiranosti” morfoloških kategorija u lingvističkoj teoriji, kao i da predstavimo jednu formalnu analizu nekoliko naizgled nepovezivih fenomena flektivne morfologije srpskog jezika. Naš predlog, zasnovan na modelu distribuirane morfologije, suštinski se može podeliti u dve komponente:

¹⁹ Nominativ se ovde pojavljuje kao nulta, osnovna (engl. default) opcija, pošto je od svih padeža najmanje markiran.

- flektivne morfološke kategorije su raspoređene na različitim nivoima „skale markiranosti”,
- određene kombinacije kategorija koje se nalaze visoko na ovoj skali su „premarkirane” i ne mogu se u potpunosti iskazati.

U prvom delu ovog rada smo pokušali da pokažemo da, u zavisnosti od situacije, slučajevi premarkiranosti mogu biti ili potpuno negramatični, ili se mogu rešiti brisanjem određenih kategorija, i da ovakav pristup flektivnim kategorijama može ozbiljno da doprinese boljem razumevanju sledeća tri fenomena:

- (i) nenominativni pridevi i zamenice u množini ne razlikuju se u rodu,
- (ii) kod prideva u nominativu množine rod se reducira na deklinacijsku vrstu,
- (iii) prisvojni pridevi se ne mogu izvesti od imenica u množini.

U drugom delu rada smo se koncentrisali na morfosemantičku prirodu paukalnog broja u srpskom jeziku, kao i na njegovo mesto u teoriji markiranosti. Predložili smo binarnu analizu broja, po kojoj se ova kategorija razlaže na dve jedinice: [+jednina] i [+aditivno]. U ovom modelu jednina je predstavljena kao kombinacija [+jednina] i [-aditivno], množina kao [-jednina] i [+aditivno], a paukal kao [-jednina] i [-aditivno] ([+jednina] i [+aditivno] se tretira kao logički nemoguća kombinacija). Pokušali smo da pokažemo da je ovakav pristup broju ne samo teorijski elegantan, već i empirijski veoma efikasan. Nažalost, u ovom radu nismo mogli ozbiljnije da se pozabavimo nekim izuzetno interesantnim karakteristikama paukala, kao što je, recimo, njihovo slaganje. Na primer, kvantifikator *dva* u kosim padežima iskazuje slaganje u rodu na posebnoj morfemi (44) i (45). U primeru (44), morfema *-e-* predstavlja ženski rod, dok posebna morfema *-ma* predstavlja instrumental. Ova vrsta slaganja je krajnje netipična za srpsku *portmanteau* morfologiju, u kojoj se po pravilu rod, broj i padež kumulativno iskazuju na istoj morfemi. Ova nesvakidašnja priroda paukala u kosim padežima može biti razlog zbog čega nekim govornicima (38a) zvuči staromodno u odnosu na (38b).

- (44) a. Dv - e - ma žena-ma.   b. Dv - a - ma   dečaci-ma
                  | | | | |
                  [ŽEN] [INSTR, MN]   [INSTR, MN]   [MUŠ] [INSTR, MN]   [INSTR, MN]
- (45) a. Dv - e- ju žena.   b. Dv - a - ju   dečaka
                  | | | |
                  [ŽEN] [GEN]   [MUŠ] [GEN]

Pošto je morfema koja predstavlja rod u (44) i (45) identična onoj koja iskazuje nominativ u nominativnim frazama (up. ‘dv-e-ma ženama’ i ‘dv-e žene’), može se postaviti mnoštvo interesantnih pitanja u vezi sa prirodom padeža: da li je nominativ uopšte morfološki predstavljen kao gramatička kategorija, ili je to samo nedostatak padeža; da li su (44) i (45) možda primeri tzv. gomilanja padeža (engl. case stacking) (e.g., Pesetsky 2010, Richards 2007), itd. Ova i druga zanimljiva pitanja ćemo morati da ostavimo za neka buduća istraživanja.

Literatura

- Bailyn, J. & Nevins, A. (2008). Russian genitive plurals are impostors. U A. Bachrach i A. Nevins (ur.), *Inflectional identity*. Oxford: Oxford University Press. 237–70.
- Bobaljik, J. & Zocca, C. L. (u štampi). Gender markedness: the anatomy of a counter-example. U J. D. Bobaljik, A. Nevins i U. Sauerland (ur.), *Morphology: Special Issue on Markedness in the Morphosemantics of Phi-Features*.
- Bošković, Ž. (2006). Case checking vs. Case assignment and the Case of adverbial NPs. *Linguistic Inquiry* 37, 522-533.
- Bošković, Ž. (2008). A minimalist account of genitive of quantification. U L. Szucsich, G. Zybatow, U. Junghanns i R. Meyer (ur.), *Formal Description of Slavic Languages* 5. Frankfurt am Main: Peter Lang. 270-87.
- Calabrese, A. (2005). *Markedness and Economy in a Derivational Model of Phonology*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Calabrese, A. (2011). Investigations on markedness, syncretism and zero exponence in morphology. *Morphology* 21, 283–325.
- Corbett, G. (1987). The morphology/syntax interface: Evidence from possessive adjectives in Slavonic. *Language* 63, 299-345.
- Corbett, G. (1991). *Gender*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Corbett, G. (2000). *Number*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Despić, M. (2010). Markedness and marked features in Serbian. U *Proceedings of the Formal Approaches to Slavic Linguistics 18 (FASL 18)*. Cornell.
- Despić, M. (2011). *Syntax in the absence of determiner phrase*. Doktorska disertacija. University of Connecticut.
- Embick, D. (2000). Features, syntax, and categories in the Latin perfect. *Linguistic Inquiry* 31, 185-230.
- Embick, D., & Noyer, R. (2006). Distributed Morphology and the syntax/morphology interface. U G. Ramchand i C. Reiss (ur.), *Oxford handbook of linguistic interfaces*. Oxford: OUP. 289-324.
- Franks, S. (1994). Parametric properties of numeral phrases in Slavic. *Natural Language and Linguistic Theory* 12(4), 599-677.
- Franks, S. (1995). *Parameters of Slavic Morphosyntax*. Oxford: Oxford University Press.
- Franks, S. (2002). A Jakobsonian Feature Based Analysis of the Slavic Numeric Quantifier Genitive. *Journal of Slavic Linguistics* 10, 141-181.
- Halle, M., & Marantz, A. (1993). Distributed morphology and the pieces of inflection. U K. Hale i S. J. Keyser (ur.), *The View from Building 20*. Cambridge, MA: MIT Press. 111-176.
- Harbour, D. (2006). *Morphosemantic Number: From Kiowa Noun Classes to UG Number Features*. Dordrecht: Springer.
- Harbour, D. (2011). Paucity, abundance, and the theory of number. Neobjavljen rukopis. Queen Mary University of London.

- Haspelmath, M. (2006). Against markedness (and what to replace it with). *Journal of Linguistics* 42, 25-70.
- Ivić, M. (1986). On referential strategies: genitivization vs. adjectivization in Serbo-Croatian. *Linguistische Arbeitsberichte* 54/55, 23-27.
- Kratzer, A. (2009). Making a pronoun: Fake indexicals as windows into the properties of pronouns. *Linguistic Inquiry* 40, 187-237.
- Mrazović, P., & Vukadinović, Z. (1990). *Gramatika srpsko-hrvatskog jezika za strance*. Novi Sad: Dobra Vest.
- Nevins, A. (2011). Marked targets versus marked triggers and impoverishment of the dual. *Linguistic Inquiry* 42(3), 413-444.
- Noyer, R. (1997). *Features, Positions and Affixes in Autonomous Morphological Structure*. New York: Garland Publishing.
- Pereltsvaig, A. (2010). As easy as two, three, four? In *Proceedings of the Formal Approaches to Slavic Linguistics 18 (FASL 18)*, Cornell.
- Pesetsky, D. (2010). Russian Case Morphology and the Syntactic Categories. Neobjavljen rukopis. Dostupno na <http://ling.auf.net/lingbuzz/001120> <10.1.2013.>.
- Piper, P. i dr. (2005). *Sintaksa savremenog srpskog jezika. Prosta rečenica*. Beograd: Institut za srpski jezik, Beogradska knjiga, Matica srpska.
- Richards, N. (2007). Lardil “case stacking” and the structural/inherent case distinction. *Neobjavljen rukopis*. MIT.
- Sauerland, U. (2003). A new semantics for number. U R. Young i Y. Zhou (ur.), *The Proceedings of Semantics and Linguistic Theory 13*. Ithaca, NY: CLC-Publications. 258-75.
- Stevanović, M. (1962). *Gramatika srpskohrvatskog jezika za više razrede gimnazije*. Četvrto izdanje. Cetinje: Obod.
- Wechsler, S., & Zlatić, L. (2003). *The Many Faces of Agreement*. Stanford, CA: CSLI Publications.
- Zlatić, L. (1997). *The structure of the Serbian noun phrase*. Doktorska disertacija. University of Texas, Austin.

Miloje Despić

THE MORPHOLOGY OF INFLECTIONAL CATEGORIES WITHIN THE MARKEDNESS THEORY

The main goal of this paper is to emphasize the importance of the notion of *markedness* in linguistic theory and to provide a unified account for some seemingly unrelated phenomena of the Serbian inflectional morphology related to plurality, gender and possessive adjectives. The phenomena in question display similarities that suggest a common source, and thus motivate a unified analysis. Working in the framework of Distributed Morphology, we argue: (i) that there is a markedness hierarchy of inflectional features in Serbian, and (ii) that certain feature combinations are too marked and therefore cannot

be expressed. In the second part of the paper we investigate in detail the curious nature of the Serbian paucal number in the context of the theory of markedness. We propose a binary feature based model, in which the number category is decomposed into two features: [$\pm$ singular] and [$\pm$ additive]. In this system, singular is represented as [+singular, -additive], plural as [-singular, +additive], and paucal as [-singular, -additive] ([+singular, +additive] is taken to be logically impossible). We also show how the proposed analysis goes a long way in elucidating the complex and puzzling relationship between Serbian quantifiers and oblique cases.

Keywords: morphology, markedness, inflectional categories, paucal, Distributive Morphology.

DP U SRPSKOM, JEZIKU BEZ ČLANA

U radu se predstavljaju empirijske činjenice u korist primene DP modela u analizi imeničkih fraza u srpskom, jeziku bez kategorije člana. Postkardinalni/ Postnominalni položaj lične zamenice, posesiva, te spacijalnih i temporalnih prideva prouzrokuje neodređenu/ nejedinstvenu/ nespecifičnu/ partitivnu interpretaciju jezičkog izraza (*dvojica/ dve/ dvoje nas/ vas/ njih, pet njihovih/ sutrašnjih prezentacija*), dok njihov prekardinalni/ prenominalni položaj rezultira određenom/ jedinstvenom/ specifičnom/ nepartitivnom interpretacijom izraza (*nas/ vas/ njih dvojica/ dve/ dvoje, njihovih/ sutrašnjih pet prezentacija*). Pritom, slaganje glagola u licu i broju menja se sa položajem lične zamenice – postkardinalna/ postnominalna zamenica nije relevantna za sintaksu (*dvoje nas ide/ *idemo*), ali se glagol mora složiti u obeležjima lica i broja sa ličnom zamenicom kada se ona nađe u prekardinalnom/ prenominalnom položaju (*nas dvoje *ide/ idemo*). Ova činjenica je u skladu sa stavom Lyonsa (1999) da kategorije određenosti i lica treba tretirati kao jednu kategoriju, odnosno sa hipotezom da je upravni element projekcije DP lica, jer ovo obeležje omogućava pomeranje tipa denotacije (engl. type-shifting) od osobine ka individui (Longobardi 2009). Zaključuje se da iznad kardinalne/ imeničke projekcije u srpskom jeziku postoji funkcionalna projekcija povezana sa licem i određenošću/ specifičnošću/ jedinstvenošću/ nepartitivnošću, obeležjima karakterističnim za DP, što tumačimo kao posredan dokaz da se i u srpskom, jeziku bez kategorije člana, projektuje determinatorska fraza.

Ključne reči: DP, kardinalni broj, lične zamenice, pridevi, srpski jezik.

1. Uvod

Poslednje dve decenije jedno od centralnih pitanja u teorijskoj sintaksi predstavlja pitanje opravdanosti primene takozvanog DP modela na jezike bez člana. U ovom radu prezentovaćemo empirijske činjenice koje ukazuju na postojanje funkcionalne projekcije zadužene za referencijalnost iznad kardinalne/imeničke projekcije u srpskom jeziku. Pre svega, lične zamenice u srpskom jeziku mogu se javiti u postkardinalnoj/postnominalnoj poziciji (*dvojica/dve/dvoje nas/vas/njih*), pri čemu jezički izraz ima neodređenu, nejedinstvenu, nespecifičnu, partitivnu interpretaciju. U prekardinalnom/prenominalnom rasporedu (*nas/vas/njih dvojica/dve/dvoje*), izraz dobija određenu, specifičnu, jedinstvenu, nepartitivnu interpretaciju. U prvom slučaju, zamenica ostaje u komplementu brojne imenice, kardinalnog broja ili zbirnog broja, sa kojima se glagol u predikatu slaže, i to u 3. licu jednine (*dvojica/ dvoje nas/ vas/ njih ide/ *idemo/ *idete/ *idu, dve nas/ vas/ njih ?ide/ *idemo/ *idete/ idu*). Međutim, u prekardinalnom/ prenominalnom položaju obeležje lica koje nosi zamenica postaje vidljivo za sintaksu, i glagol se mora složiti u licu i broju sa ličnom

zamenicom (*nas dvojica/ dvoje/ dve *ide/ idemo/ *idete/ *idu, vas dvojica/ dve/ dvoje *ide/ *idemo/ idete/ *idu, njih dvojica/ dve *ide/ *idemo/ *idete/ idu*). Ova činjenica je u skladu sa hipotezom Lyonsa (1999) da kategorije određenosti i lica treba tretirati kao jednu kategoriju, te da je upravni element projekcije DP lice jer ovo obeležje omogućava pomeranje semantičkog tipa izraza od osobine ka individui (Longobardi 2009). Konačno, ova činjenica predstavlja posredan argument o postojanju determinatorske pozicije u prekardinalnom/ prenominalnom polju u srpskom jeziku. Pored zamenica, i posesivi, te spacijalni i temporalni pridevi u prekardinalnom/ prenominalnom položaju doprinose određenoj, specifičnoj, jedinstvenoj i nepartitivnoj interpretaciji jezičkog izraza, tako što njihov diskursno-orijentisani leksički sadržaj postaje istaknutiji (*njihovih/ sutrašnjih/ ovdašnjih pet prezentacija*). Sve ove činjenice daju čvrstu podršku predloženom modelu, koji se oslanja na postojanje funkcionalne projekcije DP u imeničkim izrazima u srpskom jeziku, jeziku bez člana.

Rad je organizovan na sledeći način: u drugom odeljku dajemo kratak uvid u razvoj ideje o strukturnoj sličnosti između imeničke i glagolske produžene projekcije u generativnoj sintaksi u poslednje tri decenije. Treći i četvrti odeljak predstavljaju najznačajnije argumente oponenata i proponenata ideje o postojanju projekcije DP u srpskom i ostalim slovenskim jezicima bez člana. U petom i šestom odeljku prezentuju se činjenice koje potkrepljuju zasnovanost DP-analize sintakse srpskih ličnih zamenica, posesiva, te spacijalnih i temporalnih prideva u kontekstu sa brojnom imenicom/ kardinalnim brojem/ zbirnim brojem. Sedmi odeljak rada daje zaključak.

2. VP u CP, NP u DP

Prema X'-teoriji, aktuelnoj u lingvistici sve do sredine osamdesetih godina prošlog veka, smatralo se da samo leksičke kategorije poput imenica (N) i glagola (V) projektuju svoje fraze, dok su se funkcionalne kategorije interpretirale u domenu imeničkih i glagolskih fraza. Chomsky (1986), kao i Stowell (1981) pre njega, i Grimshaw (1991) posle njega, predlaže analizu po kojoj i funkcionalne kategorije, poput fleksije (I) i komplementizatora (C), dobijaju svoje sintaksičke frazne projekcije, frazu fleksije (IP) i frazu komplementizatora (CP). Ipak, Chomsky ovu ideju nije isprva primenio na sve kategorije. Baveći se glagolskom frazom (VP) i projekcijama IP i CP, „zapostavio“ je imeničke izraze, iznad kojih nisu postulirane nikakve projekcije. Prema njegovoj analizi, određeni i neodređeni član, elementi koji doprinose određenoj ili neodređenoj interpretaciji¹ referen-

¹ Pod određenošću se, sledeći Christophersena (1939) i Heim (1983), podrazumeva pomenutost, datost u diskursu. Neodređene imeničke sintagme služe za uvođenje novih, nepoznatih entiteta u diskurs, dok je funkcija određenih sintagmi da upućuju na entitete koji su u određenom trenutku konverzacije već deo diskursnog modela. „Određeni jezički izraz se koristi za upućivanje na entitete koji su već poznati u datom trenutku razgovora.“ („A definite is used to refer to something

ta čitavog jezičkog izraza, interpretirani su kao njegov specifikator, iako je suština X'-teorije nalagala da sve funkcionalne kategorije dobiju svoju projekciju. Tek sa Abneyjem (1987) započinje rad na strukturnom ujednačavanju nominala i klauze² i dekomponovanju leve periferije nominala, predlogom da se imenička fraza analizira kao komplement funkcionalnog upravnog elementa D(eterminator), u kojem se javljaju određeni i neodređeni član:

$$(1) \quad [_{DP} [[_{SpecDP}] [_{D^0} [_{D'}]_{NP}]]]$$

Ubrzo je model DP-a počeo da se razrađuje na osnovu sintakse u jezicima koji imaju kategoriju člana, ali i podstaknut Rizzijevim (1997) predlogom konfiguraci-

that is already familiar at the current stage of the conversation“, Heim 1983: 233). U engleskom jeziku, upotreba određenog člana (*the*) podrazumeva zadovoljenje uslova poznatosti (engl. familiarity condition), a neodređenog člana (*a(n)*) uslova novine (engl. novelty condition), što pokazujemo u sledećem primeru:

(i) *On a recent Sunday, I found myself in a small performance space in Brooklyn, wearing a jacket, which I rarely do, surrounded by 9-year-olds, and feeling more than a little anxious. As a child I took flute lessons for a year, but I couldn't get much sound out of the instrument.* (“The New York Times”, 16.6.2013.)

U primeru (i) se neodređenim članom u diskurs uvode novi imenički referenti (*a recent Sunday, a small performance space, a jacket*), dok se određenim članom upućuje na referente nominalnih izraza koji su deo diskursnog modela sagovornika (*flute, [the instrument]*).

Međutim, još je Russel (1905) primetio da postoje konteksti u kojima upotreba određenog člana u engleskom jeziku zahteva zadovoljenje jednog drugog uslova, uslova jedinstvenosti (engl. uniqueness). Naime, upotrebom određenog člana u primeru (ii) dobija se interpretacija da postoji jedinstveni entitet u univerzumu koji je vlasnik „El Asteka“, sa kojim se govornik upoznao, dok se neodređenim članom u (iii) presuponira postojanje najmanje dva vlasnika „El Asteka“, među kojima je i osoba koju je govornik upoznao:

(ii) I met *the owner of El Azteco*.

‘Upoznao sam (jedinstvenog) vlasnika *El Asteka*.’

$x[\text{owner of El Azteco}(x) \wedge \forall y[\text{owner of El Azteco}(y) \rightarrow y = x]] \wedge I \text{ met}(x)$

Postoji jedno i samo jedno x , koje je vlasnik El Asteka i ja sam ga upoznao.

(iii) I met *an owner of El Azteco*.

‘Upoznao sam jednog od vlasnika *El Asteka*.’

$x[\text{owner of El Azteco}(x) \wedge I \text{ met}(x)]$

Postoji x koje je istovremeno vlasnik El Asteka i ja sam ga upoznao. (Russel 1905)

Da bi Russelov predikatski kalkulus bio primenjiv i na množinske oblike poput *the computers* i na gradivne imenice kao *the snow*, Vendler (1967) uvodi uslov iscrpnosti (engl. exhaustiveness condition), a Hawkins (1991) pojam inkluzivnosti (engl. inclusiveness). Iscrpnost podrazumeva sveukupnost denotata, dok je inkluzivnost referencija na totalitet entiteta ili supstance na koji se odnosi deskriptivni sadržaj imeničke fraze:

(iv) *the F(s) is/are G*.

(v) $F - G = \emptyset$.

Postulat (iv) zahteva da F bude podskup G . Ukoliko je F imenička fraza u jednini, (v) presuponira denotaciju jednočlanog skupa, dok za jedinice u množini presuponira denotaciju višečlanog skupa. Primenom (iv) i (v) na relevantni diskursni domen množina i gradivne imenice bivaju uspešno maksimizirane.

² Ideja da i iznad nominalnih izraza postoji funkcionalna projekcija pojavljuje se ranije u Jackendoff (1972), Hogg (1977), Brame (1982), Szabolcsi (1983), Fukui i Speas (1986), Hellan (1986) i drugde. Zahvaljujem se anonimnom recenzentu na ovoj primedbi.

je „podeljenog CP-a“ (2), u kojem se iznad projekcije za glagolsku kategoriju vremena (TP) postuliraju još četiri dodatne projekcije – ilokucionna snaga (engl. Force), tema (engl. Topic), fokus (engl. Focus) i finitnost (engl. Finiteness). Na vrhu sintaksičkog drveta je komplementizator, koji specifikuje da li uvedena kla- uza ima deklarativnu, interogativnu ili eksklamativnu interpretaciju, određujući ilokucionu snagu klauze (ForceP). Ispod ove projekcije nalaze se funkcionalne projekcije za temu i fokus, TopP i FocP, kategorije informacijske strukture reče- nice. Konačno, Rizzi predviđa i projekciju finitnosti.³ U (2) je data kompletna konfiguracija CP-a prema Rizziju.

$$(2) \quad [_{\text{ForceP}} [_{\text{Force}} [_{\text{TopP}} [_{\text{Top}} [_{\text{FocP}} [_{\text{Foc}} [_{\text{FinP}} [_{\text{Fin}} [_{\text{TP}} \dots]]]]]]]]]]]]] \text{ (Rizzi 1997)}$$

Podeljeni CP je podstakao lingviste da preispitaju mogućnost postojanja većeg broja projekcija i iznad imeničke projekcije. Giusti (1993, 1994, 1997, 2005) predstavlja nekoliko argumenata u prilog analizi „podeljenog DP-a“, pre- ma kojoj se i determinatorska projekcija grana u veći broj funkcionalnih potpro- jekcija. Pre svega, činjenica je da se u velikom broju jezika sa članom različite klase determinatora javljaju u istom imeničkom izrazu (na primer, član + posesiv, član + demonstrativ), što znači da jedna projekcija za determinatore nije dovolj- na. Dalje, model leve periferije DP-a koji odlikava konfiguraciju klauze, (3a) i (3b), predviđao bi i položaje za temu i fokus, do kojih dolaze sintaksičke jedinice tokom A'-pomeranja. Ako se pretpostavi da se pridevski modifikatori i genitivni argumenti pomeraju do leve periferije radi overavanja obeležja [tema] i [fokus], neke obeležene kombinacije reda reči u romanskim nominalima dobijaju jedno- stavno objašnjenje, smatra Giusti (2005).

- (3) a. ForceP > TopP* > FocP > TopP* > FinP
b. DP > TopP* > FocP > TopP* > dP (Giusti 2005)

Struktura u (3b) važi uz sledeća ograničenja:

- (4) A. TopP i FocP se spajaju samo ukoliko je neophodno.
B. Ukoliko nema spajanja TopP ili FocP, DP i dP mogu se realizovati u okviru iste projekcije.
C. Ukoliko se DP i dP odvoje, bilo koji od njih može biti domaćin interpretabilnih obeležja Top ili Foc.
D. [Top] se spaja strukturno više od [Foc] (makar) u imeničkoj frazi.

³ Ovaj položaj u italijanskom jeziku zauzima partikula *di*, kojom se uvode konstrukcije koje uključuju referencijalno upravljanje subjektom infinitivne klauze:

- (i) Gianni pensa, il tuo libro, di PRO conoscerlo bene.
Đani misli (član) tvoja knjiga *di* PRO zna je dobro
'Đani misli da dobro poznaje tvoju knjigu.'
(ii) Gianni pensa, [_{\text{ForceP}} [_{\text{Force}} \emptyset [_{\text{TopP}} il tuo libro [_{\text{FinP}} [_{\text{Fin}} *di* [_{\text{TP}} PRO conoscerlo bene]]]]]]]].
(Rizzi 1997)

Najviša, DP projekcija odgovara Rizzijevoj projekciji ForceP na nivou klauze. DP je lokus obeležja padeža, koja bivaju dodeljena imeničkom izrazu izvan NP-a. S druge strane, dP-u odgovara FinP. FinP specifikuje obeležje lica na glagolu, a u dP-u se javljaju određeni i neodređeni član. Ujedno, dP je razlog zašto je u nekim jezicima pridevska fleksija drugačija od imeničke, konstatuje Giusti (2005).

Model predstavljen u (3b) primenjuje nemali broj lingvista za potrebe analize sintakse nominala i artikulacije teme i fokusa u različitim jezicima – u romanjskim (Cardinaletti 1998, Bernstein 1997, 2001), germanskim (Corver & van Koppen 2001), u grčkom (Nthelitheos 2004), albanskom (Giusti 1996), jeziku Gungbe (Aboh 2004), itd. Glavni razlozi za deljenje DP-a u ovim radovima predstavljaju dve činjenice: ili u datom jeziku unutar DP-a postoje morfološke eksponenti teme ili fokusa, ili u okviru DP-a postoje sintaksička pomeranja koja rezultuju fokalizacijom ili posebnim naglašavanjem izvesnog člana imeničkog izraza.

Za naš predmet ispitivanja posebno je važna hipoteza Longobardija (1994) da je D neka vrsta zahteva semantike prema sintaksi – da bi imeničkoj frazi mogla biti dodeljena neka tematska uloga, ona mora projektovati funkcionalni element D, kojem je imenička fraza komplement. Ovo D je univerzalno svojstvo, prisutno u strukturi bez obzira da li konkretni jezik ima kategoriju člana, smatra on (iako u literaturi postoje i suprotna mišljenja, poput Chierchia 1998 ili Baker 2005). Postavlja se pitanje koliko je ovaj model primenjiv na jezike bez člana, poput srpskog, u kojima postojanje determinatora u imeničkom izrazu nije obavezno. U narednim dvama odeljcima predstavice ključne argumente za primenu modela DP-a na srpski jezik i protiv nje da bismo u četvrtom i petom odeljku prezentovali posredne dokaze o aktivnosti funkcionalnih projekcija (iznad i ispod kardinalne/ imeničke projekcije) odgovornih za referencijalnost u srpskom jeziku, što sugerise da i u srpskom, jeziku bez člana, postoji determinatorska projekcija.

3. Protiv projekcije DP u srpskom jeziku

Kako je već pomenuto, u literaturi su podeljena mišljenja o prirodi imeničke fraze u srpskom jeziku, budući da postoje argumenti kako za postuliranje funkcionalnih projekcija koje su strukturno iznad NP-a, tako i protiv toga. Prema jednoj grupi lingvista (Zlatić 1997, Trenkić 2004, Bošković 1999, 2004, 2008, Bošković & Gajewski (u štampi), Despić 2011, Despić (u štampi)), imenička fraza u srpskom jeziku je „puka“ NP (engl. bare NP) bez determinatorske projekcije (DP), jer su njene zamenice, morfološki i sintaksički, u stvari obični pridevi, koje treba analizirati kao frazne adjunkte NP-a (Zlatić 1997). Iz primera (5) se može uočiti da su (nelični) zamenički i pridevski nastavci za oblike genitiva i dativa (množine) u srpskom jeziku potpuno jednaki:

- (5) sv-**ih** t-**ih** njegov-**ih** prelep-**ih** prostorn-**ih** ig(a)r-a
sv-**im** t-**im** njegov-**im** prelep-**im** prostorn-**im** igr-a-ma

Prema Zlatić (1997), ista paradigma je morfološki dokaz da među srpskim determinatorima i pridevima nema kategorijalne razlike. Sintaksički posmatrano, i pridevi i determinatori se najčešće nalaze u neobeleženom, preimeničkom položaju, ali mogu menjati mesta, što nije slučaj sa funkcionalnim upravnim elementima poput D, Agr (za slaganje), T (za glagolsko vreme) ili C, čiji je raspored strogo fiksiran u jezicima sa članom. Pogledajmo sledeće primere:

- (6) ove devojke mlade
- (7) mlade devojke ove
- (8) sve ove slike
- (9) ove sve slike

Varijacija u konfiguraciji imeničkih fraza poput prezentovanih u primerima (6)-(9) ne uočava se u jezicima sa članom. Značajan argument protiv DP analize srpskih imeničkih frazi je činjenica koju ističu Zlatić (1997) i Bošković (2008) – u srpskom nema barijera poput projekcije DP za ekstrakciju determinatora ili prideva iz leve grane (10a), niti adjunkta iz NP-a (11a), što nije slučaj sa engleskim jezikom, u kojem su ove ekstrakcije negramatične, (10b) i (11b):

- (10) a. Ovu_i/lepu_j sam pronašao knjigu_{ij}. (Zlatić 1997)
b. *This_i/a nice_j I've found book_{ij}.
- (11) a. Iz kojeg grada_i je Ivan upoznao djevojke t_i ? (Bošković 2008)
b. *From which city_i has Ivan met girls t_i ?

Zlatić sprovodi testove Zwickyja (1985) za utvrđivanje upravnog elementa fraze i utvrđuje da je po svim kriterijumima imenica, a ne demonstrativna zamenica, upravni element imeničke fraze u srpskom jeziku.

Bošković (1999, 2004, 2008, Bošković & Gajewski (u štampi)) pokazuje da postoje strukturne i semantičke razlike između jezika sa članom i jezika bez člana, koje ove dve grupe čine tipološki potpuno različitim. Bošković i Gajewski (u štampi) navode sledeće generalizacije (prve dve su već pomenute):

1. samo jezici bez člana dozvoljavaju ekstrakciju leve grane iz NP-a
2. samo jezici bez člana dozvoljavaju ekstrakciju adjunkta iz NP-a
3. u jezicima bez člana nema efekta superiornosti (engl. superiority effects)⁴ prilikom pomeranja više upitnih elemenata na početak pitanja (engl. multiple *wh*- fronting)
4. samo jezici sa članom dozvoljavaju udvajanje klitika
5. jezici bez člana ne dozvoljavaju tranzitivne nominale sa dva genitiva

4 Jezici koji dozvoljavaju gomilanje upitnih elemenata na početku rečenice dele se na one kod kojih je raspored ovih elemenata strogo fiksiran (poput bugarskog), te jezike u kojima je ovaj raspored relativno slobodan (na primer, srpski). Tako, u bugarskom jeziku upitna zamenica u nominativu mora prethoditi zamenici u akuzativu, (ia) i (iia), dok su u srpskom oba rasporeda prihvatljiva, (ib) i (iib):

- (i) a. Koj koga vižda? (bugarski)
b. Ko koga vidi?
- (ii) a. *Kogo koj vižda? (bugarski)
b. Koga ko vidi?

6. samo jezici sa članom dozvoljavaju većinsko čitanje superlativa, poput *most* u engleskom jeziku
7. jezici bez člana ne dozvoljavaju podizanje negacije

Nalazi Boškovića (2008) empirijski potkrepljuju Corverovu (1992) parametrizovanu DP hipotezu, po kojoj jedan jezik jednostavno ima ili nema DP projekciju. Prema Rappaportu (2001), parametrizovana DP hipoteza bi mogla biti formulisana na sledeći način:

- A. Prisustvo/odsustvo DP-a je parametar međujezičke varijacije. U slučaju kada jezik nema determinatore, posesivi i demonstrativi moraju biti pridevski po svojoj prirodi.
- B. Jezici sa članom imaju funkcionalnu kategoriju D, jezici bez člana (najverovatnije) nemaju D.
- C. Adjunkti NP-a (bez obzira da li se nalaze levo ili desno od upravnog elementa fraze) ne mogu se ekstrahovati u jezicima sa DP-om (odnosno, članom), jer bi usledio prekršaj uslova podložnosti (engl. subjacency condition) ili princip prazne kategorije (engl. empty category principle, ECP).

Prema Haegeman (1994), uslov podložnosti se može definisati kao ograničenje koje nalaže da tokom pomeranja jedinica ne može preći više od jednog graničnog čvora (engl. bounding node), gde se pod graničnim čvorom podrazumevaju IP (TP) i NP (Haegeman 1994).

U engleskom jeziku je primer (12a) negramatičan, jer NP i DP služe kao barijera koja ne dozvoljavaju odvajanje i pomeranje leve grane ili adjunkta (12b):

- (12) a. *How big did you see [a t car]?
 b. [_{VP} [[_V see] [_{DP} [_{SpecDP}] [_{D'} [_D a] [_{NP} [_{AdjP} how big] [_N car]]]]]]]

Na osnovu generalizacija o tipološkim razlikama među jezicima sa članom i bez ove kategorije (datih iznad u tačkama od 1 do 7) i primera (6)-(12), Bošković (2008) zaključuje da najverovatnije postoji DP/NP parametar koji govornik podešava tokom usvajanja jezika na osnovu ulaza (jezičkih podataka) iz okruženja. Time se govornik oprema za određivanje gramatičnosti datih sintaksičkih kombinacija i usvaja semantičke karakteristike ciljnog jezika.

Postoji još jedan ozbiljan argument protiv analize imeničkih fraza u srpskom jeziku kao DP. Trenkić (2004) ispituje empirijsku zasnovanost hipoteze da govornici srpskog jezika ne razlikuju kategoriju determinatora od kategorije prideva imajući u vidu moguće posledice na učenje pravilne upotrebe člana u engleskom jeziku. Ukoliko su ove dve kategorije za govornike srpskog jezika jedna ista, odrasli govornici biće skloniji tome da izostave član ukoliko je imenica modifikovana pridevom (Trenkić 2004). U svom istraživanju autorka pokazuje da postoji statistički značajna korelacija između prisustva prideva u NP-u i izostavljanja člana tokom produkcije engleskih imeničkih frazi kod odraslih govornika. Rezultati ispitivanja govore u prilog tvrdnji da pridev u specifikatorskom položaju NP-a popunjava mesto demonstrativa/ anaforske zamenice, pa su odrasli učenici skloniji tome da ne upotrebe član. Ovo bi, na kraju, moglo značiti da govornici srpskog jezika zaista nisu „opremljeni“ projekcijom D, zaključuje Trenkićeva.

Upotreba DP modela za jezike bez člana zasnovana je na ideji da postoji paralelizam i uniformnost između strukture nominala i klauze. Međutim, ova ideja ne mora biti ispravna. Takođe, protivnici DP analize smatraju da nema istinskih empirijskih dokaza da govornici jezika projektuju DP. Ipak, Progovac (1998) pokazuje da postoji izvesna asimetrija između položaja u kom se javljaju imenice i zamenice u srpskom jeziku, što bi moglo ukazivati na to da se lične zamenice generišu u N, a zatim se pomeraju do položaja D (takozvano pomeranje N-u-D). Takođe, Caruso (2012) analizira fraze poput *nekoliko/ malo/ pet knjiga* polazeći od pretpostavke da je u njima upravni element kvantifikator/ broj, koji pripisuje padež imenici, kao svom komplementu. U narednom odeljku biće više reči o predlozima za analizu imeničkih fraza u srpskom jeziku kao projekcije DP, te o argumentima u korist ove analize.

4. U prilog postojanju projekcije DP u srpskom

Progovac (1988) primećuje da se veoma mali broj prideva kombinuje sa argumentski upotrebljenim ličnim zamenicama. Pridev *sâm* može da se javi uz lične zamenice, i to strogo iza zamenice, (13), dok ispred zamenice ovaj pridev zvuči neprihvatljivo (14).

- (13) I nju/mene samu to nervira.
 (14) ?*I samu nju/mene to nervira.

Za razliku od zamenice, imenica (lično ime) javlja se ispred prideva, dok je obrnuti raspored negramatičan:

- (15) I samu Mariju to nervira.
 (16) ?*I Mariju samu to nervira.

Autorka podseća da u literaturi postoje neslaganja oko toga da li se lične zamenice generišu direktno u položaju D (Postal 1969, Longobardi 1994), ili se spajaju prvo u N, a zatim se pomeraju do D, kako predlaže Cardinaletti (1993). Progovac smatra da situacija u srpskom jeziku podržava potonju hipotezu iz najmanje dva razloga. Prvi je činjenica da zamenice (i pridevi) imaju morfologiju različitu od imeničke, koja bi trebalo da bude overena pomeranjem od NP-a ka DP-u. Drugi razlog je činjenica da u neargumentskom položaju pridev prethodi zamenici, kao što se može videti iz (17):

- (17) Jadan ja/ti/on/Marko!

Rečenica (17) pokazuje da lična zamenica i vlastita imenica kojima nisu dodeljene tematske uloge stoje postadjektivno, što bi moglo biti autentično mesto generisanja. Primeri (13)-(17) podržavaju ideju Cardinaletti (1993) da se lične zamenice spajaju u NP-u, a odatle se pomeraju u projekciju D kako bi mogle da dobiju neku ulogu u argumentskoj strukturi, po pretpostavci Longobardija (1994) (drugačiju analizu od ponuđene nudi Despić 2013). O sličnom pomeranju u poljskom jeziku piše Rutkowski (2002).

Sa druge strane, Caruso (2012) kreće od analize Gallaso (2001) i Newsona i dr. (2006) da determinatori (poput *these, all, each* i *a(n)* u engleskom jeziku) nose svoje obeležje broja, roda, brojivosti i ostalih relevantnih kategorija. Polazna ideja je jednostavna – determinator je odgovoran za selektovanje nominalnog komplementa i svih njegovih obeležja. U primerima (18)-(21) množinski oblici zamenica *these, all, oni* i *svi* biraju isključivo množinski oblik imenice, pa je nominalni komplement u jednini (i to ženskog roda za primere na srpskom) negramatičan. Determinatori *each* i *svaki* selektuju nominalni komplement u jednini (muškog roda u srpskom), (22) i (23), a determinatori *a(n)* i *jedna* – u jednini (ženskog roda za srpski), (24) i (25).

(18)	these persons	*these person
(19)	one osobe	*oni osoba
(20)	all answers	*all answer
(21)	svi/ *sve odgovori	*svi/ *sve odgovor
(22)	each prescription	*each prescriptions
(23)	svaki/ *svaka recept	*svaki/ *svaka recepti
(24)	an occassion	*an occassions
(25)	jedna/ *jedan prilika	*jedna/ *jedan prilike

Kvantifikatori *nekoliko, mnogo, puno, malo, više, manje, dosta/ dovoljno, previše*, te imenice kojima se ukazuje na neodređenu količinu supstance/ predmeta, poput *dio, manjina, većina* javljaju se isključivo sa imenicama koje su specifikovane pozitivno za obeležje [+množina] (26), ili sa nebrojivim imenicama (27):

- (26) nekoliko knjiga
 (27) malo vina/ mlijeka

Pored toga što ovi kvantifikatori i imenice nose obeležje broja, oni i pripisuju genitiv nominalnom komplementu. U primerima (28) i (29) prilozi *nekoliko/ malo* su glagolski komplement, kojem glagol dodeljuje akuzativ:

- (28) Pročitala sam [nekoliko knjiga]_{ASg}.
 (29) Popila sam [malo vina]_{ASg}.

Prema predlogu Caruso (2012), ovakve fraze treba analizirati kao determinatorske fraze sa kvantifikatorom kao upravnim elementom, kako je predstavljeno u (30).

- (30) [_{DP} [_{SpecDP}] [_{D'} [_D *nekoliko/ malo*] [_{NP} *knjiga/ vina*]]] (Caruso 2012)

Dakle, prema autorki, u ovakvim primerima prilog nije specifikator DP-a, kao u (31), niti adjunkt pukog NP-a, kao u (32):

- (31) [_{DP} [_{SpecDP} *nekoliko/ malo*] [_{D'} [_D $\emptyset$] [_{NP} *knjiga/ vina*]]]
 (32) [_{NP} [_{AdjP} *nekoliko/ malo*] [_{N'} [_N *knjiga/ vina*]]]

Kvantifikator može dodeliti padež ostatku nominala samo onda kada je upravni element, pa je jedino analiza u (30) adekvatna. Caruso smatra da i kvantifikatori i kardinalni brojevi pokazuju karakteristike upravnog člana fraze, dok su redni brojevi manje restriktivni, jer ne dodeljuju padež, već se slažu sa ostatkom nominala:

- (33) malo/ nekoliko/ pet knjiga
 (34) ta prva sjajna knjiga

Caruso (2012) primenjuje i Zwickyjeve (1985) testove da bi pokazala da je u ovim frazama upravni element kvantifikator. Prvi kriterijum za određivanje upravnog elementa je morfosintaksički lokus, konstituent koji nosi flektivna obeležja. Pronominalni kvantifikatori imaju flektivne nastavke: *svi sunđeri, sve krpe, sva vedra*. Ovo ih čini mogućim nosiocem morfosintaksičkog lokusa. Drugi kriterijum je determinanta slaganja, što znači da upravni konstituent određuje obeležja slaganja ostalih članova fraze. Kao što smo videli, pronominalni kvantifikatori poput *svi* i *svaki* dodeljuju obeležja slaganja ostatku imeničkog izraza. S druge strane, adverbijalni kvantifikatori (*mnogo/ nekoliko/ pet*) dodeljuju nominalnom komplementu genitiv, što nedvosmisleno pokazuje kako se radi o upravnom elementu čitavog jezičkog izraza.

Caruso primećuje da se raspored elemenata imeničke fraze u hrvatskom jeziku razlikuje od univerzalnog rasporeda demonstrativ–broj–pridev–imenica, koji su predložili Greenberg (1966) i Hawkins (1983), utoliko što je u hrvatskom moguće zajedničko prisustvo posesiva i demonstrativa:

- (35) te moje dve lepe kćeri

Autorka se poziva na Bašić (2004), koja ukazuje na činjenicu da se kvantifikatori mogu javiti u dvama položajima u odnosu na demonstrativ, što rezultira dvama različitim interpretacijama, partitivnom i nepartitivnom:

- (36) Prodao je [nekoliko *ovih* knjiga]. (Ostalo ih je još samo pet.)
 (partitivno)
 (37) Prodao je [*ovih* nekoliko knjiga]. (Ostali su još samo ovi časopisi.)
 (nepartitivno)

Na osnovu primera poput (36) i (37) Caruso (2012) zaključuje da se precardinalni/ prenominalni elementi generišu kao deo komplementa ovih fraza, a zatim pomeraju ka levoj periferiji, kako bi overili obeležja poput specifičnosti, fokusa ili određenosti. Autorka konačno postulira da je pretpostavljeni DP u hrvatskom podeljen u tri domena – levu periferiju, domen fleksije i tematski domen:

- leva periferija: [_{DP} [_{TopP} [_{FocP} [_{DefP} ...]]]]
- domen fleksije: [_{QP} [_{DemP} [_{PossP} [_{NumP} [_{FPA_{adj}} ...]]]]]]]]
- tematski domen: [_{nP} [_{NP} [_N]]] (Caruso 2012: 292)

U nastavku rada bavićemo se sintaksičkim pomeranjem pronominalnih elemenata iz postcardinalnog/ postnominalnog položaja u precardinalnu/ prenominalnu poziciju (*dvojica/ dve/ dvoje nas/ vas/ njih* → *nas/ vas/ njih dvojica/ dve/ dvoje*), kojom se markira razlika u nizu različitih mogućnosti tumačenja jezičkog izraza (određeno/ neodređeno, jedinstveno/ nejedinstveno, specifično/ nespecifično, partitivno/ nepartitivno). Ključni argument u korist DP analize predstavlja činjenica da se promenom položaja zamenice u odnosu na brojnu imenicu/

kardinalni broj/ zbirni broj menja i slaganje, budući da se sa glagol mora složiti sa zamenicom u licu (i broju), koje, prema Longobardiju (2009), predstavlja lokus DP-a. Ove činjenice potvrđuju stav Lyonsa (1999) da su lice i određenost ista kategorija, pa ćemo ih smatrati posrednim dokazom da se i u srpskom jeziku iznad kardinalne/imeničke projektuje funkcionalna projekcija po prirodi bliska DP-u.

5. DP iznad i ispod CardP-a

U prethodnom odeljku pomenuta je pretpostavka Cardinaletti (1993) da je mesto generisanja ličnih zamenica NP, odakle se one pomeraju u DP. Progovac (1988) primećuje da je ova hipoteza tačna u slučaju srpskog jezika, jer se zamenice u neargumentskoj upotrebi javljaju postadjektivno, ali su kao argumenti u preadjektivnom položaju, što dokazuje da se i u srpskom jeziku one generišu van DP-a, a zatim se pomeraju u DP kako bi dobile neku tematsku ulogu. Leko (1999) postulira sledeći nemarkirani raspored elemenata imeničke fraze, u kojem demonstrativi i posesivi prethode brojevima:

(38) demonstrativ < posesiv < broj < opisni pridev (Leko 1999)

Zlatić (1997) dodaje kvantifikatore ispred determinatora (39), a Caruso (2012) predeterminatore ispred demonstrativa u nemarkiranom rasporedu konstituenata imeničkog izraza (40).

(39) kvantifikatori > determinatori > posesivi > kardinalni izrazi > pridevi > imenica (Zlatić 1997: 27)

(40) predeterminatori > demonstrativi > posesivi > kvantifikatori/ brojevi > pridevi > imenica (Caruso 2012: 138)

Činjenica je da u izrazima sa brojnim imenicom/ kardinalnim brojem/ zbirnim brojem i prekardinalni/ prenominalni i postkardinalni/ postnominalni konstituenti imaju isti padež (pauka⁵ (GPa), genitiv jednine (GSg) ili genitiv množine (GPl)), kao što se vidi u sledećim primerima:

(41a) oba_{GPa} ta_{GPa} moja_{GPa} dva stara_{GPa} druga_{GPa}

(41b) sve_{GSg} te_{GSg} moje_{GSg} tri stare_{GSg} knjige_{GSg}

(41c) svih_{GPl} tih_{GPl} mojih_{GPl} pet starih_{GPl} knjiga_{GPl}

Ovo nam sugeriše da se svi nekardinalni elementi ovakvih izraza generišu u komplementu kardinalnog upravnog elemena, gde im se dodeljuje padež, da bi se potom neki od njih pomerili u prekardinalnu poziciju. Zbog toga će se u našoj analizi javljati dve DP projekcije: jedna, koja je komplement projekcije za kardinalne brojeve, CardP, i druga, koja se nalazi visoko iznad CardP-a, u levoj periferiji fraze, u koju se mogu pomeriti kvantifikatori, zamenice i neki pridevi. U (42) koristimo model podeljenog DP-a sa trima domenima koji je predložila Caruso (2012).

⁵ Kardinalni brojevi *dva*, *tri* i *četiri* u nominativu muškog roda traže dopunu u obliku tzv. paukala, a ne genitiva jednine, što se može videti po obličkom nastavku prisvojne zamenice *i*/ili prideva:

i. dva/ tri/ četiri naša/ *našeg dobra/ *dobrog druga

- (42) $[\text{DP} [\text{CardP} \textit{pet} [\text{DP} [\text{QP} \textit{svih} [\text{Demp} \textit{tih} [\text{PossP} \textit{mojih} [\text{AdjP} \textit{starih} [\text{N} \textit{knjiga}]]]]]]]]]] \rightarrow$
 $[\text{DP} [\text{Spec\_DP} \textit{svih tih njihovih} [\text{CardP} \textit{pet} [\text{DP} [\text{AdjP} \textit{starih} [\text{N} \textit{knjiga}]]]]]]]]]$

Upravni element Card je mesto gde se javljaju kardinalni brojevi (*jedan, dva*), dok se u upravni element NP-a smeštaju zbirni brojevi (*dvoje, troje*) i brojne imenice (*dvojica, trojica*). Kardinalni brojevi kombinuju se sa svim brojivim imenicama: *dva popa, dve mačke, dva sela, dva radnika, dva čoveka, dva pileta, ?dva Uroša, *dva lišća, *dva petroleja, *dve zavisti*. Zbirni brojevi iz leksikona selektuju isključivo imenice sa obeležjem [+živo] u semičkoj strukturi, i to samo kada su referenti različitog roda (muški i ženski, muški i srednji, ženski i srednji) ili su svi referenti sa obeležjem [-odrastao] (**dvoje popova, *dvoje mačaka, *dvoje sela, dvoje radnika, dvoje ljudi, dvoje piladi*). Brojne imenice selektuju isključivo imeničke argumente koji u semičkoj strukturi imaju skup tri obeležja, [+živo], [+ljudsko], [+muško], (*dvojica popova, *dvojica mačaka, *dvojica sela, dvojica radnika, dvojica ljudi, *dvojica piladi*). U slučaju kada je u komplementu CardP/NP-a lična zamenica, upravni element Card/N dodeljuje zamenici genitiv množine, *dvoje/ dvojica nas/ vas/ njih*.

Jezički izraz *dvoje/ dve/ dvojica nas/ vas/ njih* ne presuponira da u relevantnom diskursnom domenu postoji prethodno uveden skup dvoje referenata, pa će najčešće biti upotrebljen kada se u diskurs uvodi novi skup referenata (43).

- (43) Dvojica nas ide sutra na pecanje. (novo u diskursu)

Rečenica (43) bi bila pragmatički neprihvatljiva u kontekstima kada je referent koji čini dvočlani skup već deo diskursnog modela sagovornika, kao u (44).

- (44) [Pera i ja]_i obožavamo reku i pecanje. #[Dvojica nas]_i ide sutra na pecanje.

Nastavak primera (44) bio bi pragmatički prihvatljiv ukoliko bi pri opisu događaja u informacijskoj strukturi bila istaknuta činjenica koja se odnosi na brojno stanje, a ne datost u diskursu, kao u (45).

- (45) [Pera i ja]_i obožavamo reku i pecanje. [Dvojica nas]_i ide sutra na pecanje. Nekada nas_j je išlo i više.

U drugoj rečenici primera (45) *dvojica* čini deo informacionog fokusa.

Važno je primetiti činjenicu da se u primerima (43)-(45) glagol sa upravnim elementom CardP/ NP-a kao subjektom slaže u trećem licu jednine, i pored toga što fraza u svom komplementu nosu ličnu zamenicu za prvo, drugo ili treće lice množine. Zamenice u komplementu nisu relevantne za sintaksu dok god ne overe obeležje lica visoko u upravnom elementu D, kao što pokazuju primeri (46)-(48):

- (46) Dvojica_{3.1.sg} nas_{1.1.pl} *idemo_{1.1.pl} / *idu_{3.1.pl} / ide_{3.1.sg} sutra na pecanje.
 (47) Dvoje_{3.1.sg} vas_{2.1.pl} *idete_{2.1.pl} / *idu_{3.1.pl} / ide_{3.1.sg} sutra na pecanje.
 (48) Dve_{3.1.pl} njih_{3.1.pl} *idemo_{1.1.pl} / *idete_{2.1.pl} / idu_{3.1.pl} / *ide_{3.1.sg} sutra na pecanje.

Longobardi (2009) smatra da je lokus upravnog elementa D obeležje lica. Hipoteza od koje se polazi jeste da determinatorska projekcija privlači ličnu za-

menicu da overi obeležje lica, što izaziva opisano pomeranje zamenice. U skladu sa ovom hipotezom, u srpskom jeziku obeležje lica zamenice postaje relevantno za sintaksu na prekardinalnoj/ prenominalnoj poziciji (49)-(54). Ove činjenice ujedno potkrepljuju i stav Lyonsa (1999) da kategorije određenosti i lica treba tretirati kao jednu kategoriju.

- (49) Nas_{1.1.pl} dvojica_{3.1.sg} idemo_{1.1.pl}/ *idu_{3.1.pl}/ *ide_{3.1.sg} sutra na pecanje.
 (50) Vas_{2.1.pl} dvojica_{3.1.sg} idete_{2.1.pl}/ *idu_{3.1.pl}/ *ide_{3.1.sg} sutra na pecanje.
 (51) Njih_{3.1.pl} dvojica_{3.1.sg} *idemo_{1.1.pl}/ *idete_{2.1.pl}/ idu_{1.pl}/ *ide_{3.1.sg} sutra na pecanje.
 (52) Nas_{1.1.pl} dvoje_{3.1.sg} idemo_{1.1.pl}/ *idu_{3.1.pl}/ *ide_{3.1.sg} sutra na pecanje.
 (53) Vas_{2.1.pl} dvoje_{3.1.sg} idete_{2.1.pl}/ *idu_{3.1.pl}/ *ide_{3.1.sg} sutra na pecanje.
 (54) Njih_{3.1.pl} dvoje_{3.1.sg} *idemo_{1.1.pl}/ *idete_{2.1.pl}/ idu_{3.1.pl}/ ?ide_{3.1.sg} sutra na pecanje.

Frazama *nas/ vas/ njih dvojica/ dve/ dvoje* markira se skup interpretacija: datost u diskursu, jedinstvenost, specifičnost⁶ referenta za sagovornike, nepartitivnost ili istaknutost referenata jezičkog izraza u relevantnom diskursnom domenu. Druga interpretacija (datost u diskursu) komplementarna je sa interpretacijom koja se u (44) nije javila iz pragmatičkih razloga (ovde je ponavljamo u (55)). Kada je u diskurs uveden referent koji čini dvočlani skup, upućivanje na njega markira se prekardinalnim/ prenominalnim izrazima poput *nas dvojica/ dve/ dvoje*, kojima se signalizira da je referent imeničkog izraza deo diskursnog modela sagovornika.⁷

- (55) [Pera i ja]_i obožavamo reku i pecanje. #Dvojica nas_i ide sutra na pecanje.
 (56) [Pera i ja]_i obožavamo reku i pecanje. Nas dvojica_i idemo sutra na pecanje.

U postkardinalnoj/ postnominalnoj poziciji lična zamenica je kao nekongruentni komplement uvek u dodeljenom padežu, genitivu množine (*nas/ vas/ njih_G*), te se deklinira samo upravni element fraze, brojna imenica/ kardinalni broj/ zbirni broj:

- (57) Nominativ dvojica_N/ dve_N/ dvoje_N nas/ vas/ njih_G
 Genitiv⁸ dvojice_G/ dveju_G/ dvo(je)ga_G nas/ vas/ njih_G

⁶ U literaturi postoji veliki broj različitih definicija specifičnosti, od neformalnih do krajnje formalizovanih (Von Heusinger 2002). Razlike ne proizlaze samo iz teorijskog pristupa problemu, već i iz različitog shvatanja pojma specifičnosti: sigurnost govornika u identitet referenta, referent koji je fiksiran/ determinisan/ ne zavisi od interpretacije predikata glavne rečenice, semantička interpretacija bez opsega, egzistencijalna presuponiranost, mogućnost parafraziranja pomoću determinatora *certain* (*izvesni, određeni*) u engleskom jeziku i sl. U ovom radu ćemo pod specifičnošću podrazumevati neposrednu ili posrednu vezu između lokutora i jedinstvenog referenta imeničkog izraza, nastalu u diskursu.

⁷ Kako to objašnjava Stevanović (1986: 317), „različan oblik lične zamenice uz brojne imenice, različan rečenični akcent i različan red reči zahteva određenost, odnosno neodređenost lica označenih dotičnim ličnim zamenicama.“

⁸ Anonimni recenzent postavlja pitanje zašto zamenica nije dozvoljena u postkardinalnoj/ postnominalnoj poziciji u kosim padežima, te šta je to što analizirano pomeranje čini obaveznim, budući da bi i u nespecifičnim kontekstima rečenica (i) bila negramatična:

(i) Dali smo loptu *dvojici vas/ vama dvojici.

Ova primedba jednostavno ne stoji. Sledeća rečenica je potpuno gramatična:

(ii) Dali smo loptu dvojici vas, ali ne znam tačno kome. (nespecifično)

Dativ	dvojici _D /	dvema _D /	dvo(je)ma _D	<u>nas/ vas/ njih_G</u>
Akuzat.	dvojicu _A /	dve _A /	dvoje _A	<u>nas/ vas/ njih_G</u>
Instrum.	dvojicom _I /	dvema _I /	dvo(je)ma _I	<u>nas/ vas/ njih_G</u>
Lokativ	dvojici _L /	dvema _L /	dvo(je)ma _L	<u>nas/ vas/ njih_G</u>

S druge strane, u prekardinalnom/prenominalnom položaju, oblik zamenice generisan kao genitivni komplement javlja se kao nominativni (te genitivni i sinkretični akuzativni) oblik određene/ specifične jezičke fraze. Ovo je posredan dokaz o postuliranom pomeranju. U ostalim padežima zamenica i brojna imenica/ kardinalni broj/ zbirni broj nose odgovarajuća obeležja istog padeža:

(58)	Nominativ	<u>nas_G</u>	<u>vas_G</u>	<u>njih_G</u>	dvojica _N /	dve _N /	dvoje _N
	Genitiv	nas _G	vas _G	njih _G	dvojice _G /	dveju _G /	dvoje _G
	Dativ	nama _D	vama _D	njima _D	dvojici _D /	dvema _D /	dvoma _D
	Akuzativ	nas _G	vas _G	njih _G	dvojicu _A /	dve _A /	dvoje _A
	Instrumental	nama _I	vama _I	njima _I	dvojicom _I /	dvema _I /	dvoma _I
	Lokativ	nama _L	vama _L	njima _L	dvojici _L /	dvema _L /	dvoma _L

Postavlja se pitanje kako objasniti činjenicu da u prekardinalnom/ prenominalnom položaju umesto nominativnog oblika nalazimo genitivni oblik *nas/ vas/ njih*, dok su oblici u dativu, instrumentalu i lokativu sa očekivanim nastavkom iz zameničke paradigme. Moguć odgovor na ovo pitanje nudi nam Cahin (2009) model padežnog sinkretizma.

Gradeći svoj model za analizu padeža na osnovama tzv. nanosintakse i teorije ‘ljuštenja’ prilikom pomeranja (engl. peeling theory of movement, Starke 2005), Caha (2009) polazi od pretpostavke da se nominalni argument generiše nisko u sintaksičkoj strukturi, dok se niz pojedinačnih padežnih projekcija nalazi iznad njega. U ovom pristupu padežni nastavci nisu primitivni entiteti, već se dobijaju slaganjem različitih obeležja pomeranjem, pridržavajući se principa nadskupa (engl. superset principle) – da se fonološki eksponent umeće u čvor ukoliko njegova leksička specifikacija sadrži (pot)konstituent koji je identičan onome u čvoru (ignorišući tragove pomerenih konstituenata, Starke 2005). Tokom pomeranja argument ‘sakuplja’ odgovarajuća obeležja koja se komponuju u oblički nastavak, ostavljajući za sobom sva nepotrebna obeležja. Jedna od posledica svega pomenutog je padežni sinkretizam uočljiv isključivo među susednim padežnim projekcijama, što Caha (2009) naziva univerzalnom uzastopnošću (engl. universal contiguity).⁹ U (59) dat je raspored padežnih projekcija koje autor predviđa za srpski (i ruski) jezik.

(59)	NOM – ACC – GEN – PREP ¹⁰ – DAT – INS (Caha 2009: 237)
------	---

⁹ Ograničeni prostorom, nećemo zalaziti u detalje Cahinog modela, već ćemo zainteresovane čitaoce uputiti na njegovu doktorsku disertaciju (Caha 2009).

¹⁰ Caha (2009) lokativ u srpskom i ruskom jeziku naziva predložkim padežom (engl. prepositional case).

Imajući u vidu raspored padežnih projekcija u (59), dobijamo odgovor na pitanje kako to da se umesto nominativnog (i akuzativnog) oblika javlja genitivni oblik *nas/ vas/ njih*, dok su dativ, instrumental i lokativ sa očekivanim nastavkom. Prvo nadređeni konstituent dodeli padež brojnoj imenici/ kardinalnom broju/ zbirnom broju, dok zamenica dobija oblik genitiva u postkardinalnoj/ postnominalnoj frazi. U skladu sa principom nadskupa, nakon pomeranja genitivnog komplementa do prekardinalne/ prenominalne pozicije, on ostaje nepromenjen budući da u sebi već sadrži obeležja nominativa i akuzativa, dok u slučaju lokativa, dativa i instrumentala pomeranjem ‘sakupi’ odgovarajuće obeležje i slaže ga u padežni nastavak.

U ovom odeljku pokazali smo da se lične zamenice u srpskom jeziku generišu postkardinalno/ postnominalno u NP-u, odakle se podižu do DP-a, komplementa upravnog člana CardP/ NP-a, koji dodeljuje odgovarajući padež svim nekardinalnim elementima jezičke fraze. Zamenice se potom mogu pomerati do odgovarajućih projekcija podeľjenog DP-a koji se nalazi na vrhu fraze, visoko iznad kardinalne/ imeničke projekcije, kako bi overile određeno obeležje, što omogućava odgovarajuću interpretaciju jezičkog izraza. Činjenicu da se promenom položaja zamenice u odnosu na brojnu imenicu/ kardinalni broj/ zbirni broj menja i slaganje glagola u (broju i) licu, koje je lokus DP-a po mišljenju Longobardija (2009), tumačili smo kao posredni dokaz da se i u srpskom jeziku iznad kardinalne/ imeničke projekcije nalazi funkcionalna projekcija, po prirodi bliska DP-u. Ovo ujedno i potvrđuje stav Lyonsa (1999) da su lice i određenost ista kategorija. Činjenica je da zamenice nisu jedini nekardinalni elementi koji se mogu naći prekardinalno/ prenominalno u srpskom jeziku. I posesivi, spacijalni i temporalni pridevi mogu se pomerati do prekardinalnog/ prenominalnoga položaja u cilju overe odgovarajućih obeležja i markiranja adekvatnog skupa semantičkih interpretacija (određenost/ jedinstvenost/ specifičnost/ nepartitivnost), tako što njihov diskursno orijentisani leksički sadržaj postaje istaknutiji. Ovo će biti predmet analize narednog, šestog odeljka rada.

6. Posesivi, spacijalni i temporalni pridevi

U prethodnom odeljku bilo je reči o sintaksičkom pomeranju ličnih zamenica u srpskom jeziku iz postkardinalnog/ postnominalnog položaja u prekardinalni/ prenominalni položaj, nakon kojeg se referent jezičkog izraza interpretira određeno, jedinstveno, specifično ili nepartitivno. Slično pomeranje sa istim posledicama po semantičku interpretaciju izraza karakteristično je i za posesive, te spacijalne i temporalne prideve (PST) u srpskom jeziku (Stanković 2014). Prema našoj analizi, u neobeľženom rasporedu elemenata, PST se nalaze iza brojne imenice/ kardinalnog broja/ zbirnog broja (*contra* Zlatić 1997, Leko 1999 i Caruso 2012), kao što pokazuje primer (60). Izraz *pet sutrašnjih/ njihovih prezentacija* u ovoj rečenici dvoznačan je između neodređene, nejedinstvene, nespecifične, partitivne i određene, jedinstvene, specifične, nepartitivne interpretacije referenata u relevantnom diskursnom domenu:

- (60) Pet sutrašnjih/ njihovih prezentacija se otkazuje. (dvoznačno)

Rečenica (60) je pragmatički prihvatljiva u različitim kontekstualno-diskursnim okolnostima, bez obzira na to da li je referent jezičkog izraza *pet sutrašnjih/ njihovih prezentacija* deo diskursnog modela sagovornika ili nije, da li u relevantnom kontekstu postoji više od pet referenata koji zadovoljavaju pozitivnu deskripciju izraza *sutrašnje/ njihove prezentacije* ili ih je tačno toliko, te da li govornik upućuje na određen skup od tačno pet prezentacija ili ne. Za razliku od postkardinalnog/ postnominalnog položaja PST-a, isti elementi u prekardinalnom/prenominalnom položaju imaju strogo određenu, jedinstvenu, specifičnu, nepartitivnu intepretaciju čitavog izraza:

- (61) Sutrašnjih/ Njihovih pet prezentacija se otkazuje. (određeno/ jedinstveno/ specifično/ nepartitivno)

Rečenica (61) bila bi pragmatički neprihvatljiva u slučaju da je skup referenata izraza *sutrašnjih/njihovih pet prezentacija* neodređen, nejedinstven ili nespecifičan, tj. da nije dat u diskursu ili da govornik ne upućuje na određeni skup od pet entiteta koji zadovoljavaju pozitivnu deskripciju, kao što ilustruje primer (62).

- (62) Na kongresu je sutra trebalo da budu prezentovana [četiri rada]_{i,j,k,l} ali će zbog tehničkih problema #[sutrašnje dve prezentacije]_{i,j} morati da budu odložene.

U primeru (62) prvom rečenicom se u diskurs uvodi referent koji čini četvoročlani skup entiteta (*i, j, k, l*). Ukoliko u nastavku iskaza lokutor želi da partitivno uputi na dva od četiriju entiteta (na primer, *i i j*), ne može upotrebiti izraz sa prekardinalnim/ prenominalnim PST-om, jer ovakvi izrazi imaju strogo nepartitivnu interpretaciju.

Za razliku od PST-a, kvalifikativni i gradivni pridevi se vrlo retko mogu naći prekardinalno/ prenominalno (63), pri čemu dobijeni izraz nema samo jedan skup interpretacija, kao u slučaju PST-a, već je dvosmislen u pogledu pomenutih semantičkih distinkcija.

- (63) Konačno sam našao ?crvene/kožne tri lopte. (dvosmisleno)

Rečenice poput (63) bile bi pragmatički prihvatljive u slučaju da su u diskurs uvedena dva skupa istovrsnih referenata, na primer, tri crvene/ kožne i tri zelene/ gumene lopte. U tom slučaju, artikulacija kontrastnog fokusa ili teme moguća je pozicioniranjem prideva u odgovarajuću projekciju informacijske strukture (TopP, FocP) leve periferije prekardinalnog/ prenominalnog DP-a. Ipak, primeri sa rasporedom poput (61) daleko su prihvatljiviji u odnosu na primere tipa (63). Za razliku od kvalifikativnih i gradivnih prideva, PST-i u srpskom jeziku mogu se pomeriti u prekardinalni/ prenominalni položaj, čime njihov diskursno orijentisani leksički sadržaj postaje prominentniji.

Dodatno potkrepljenje postulatu o determinatorskoj projekciji iznad kardinalne/ imeničke projekcije u srpskom jeziku predstavlja situacija u makedonskom i bugarskom, dvama slovenskim jezicima sa kategorijom člana. Pre svega,

primer (60) sa postkardinalnim/ postnominalnim PST-ima na makedonskom jeziku bi takođe bio dvoznačan:¹¹

(64) Pet utrešni/nivni prezentaciji se odlagaat. (dvoznačno)

Ukoliko se iza prvog člana izraza stavi postpozitivni određeni član, čitav izraz dobija određenu/ jedinstvenu/ specifičnu/ nepartitivnu interpretaciju:

(65) Pette utrešni/nivni prezentaciji se odlagaat. (određeno/ jedinstveno/ specifično/ nepartitivno)

Međutim, pomeranjem PST-a u prekardinalni/ prenominalni položaj dobija se istovetni skup interpretacija, ali je obavezno prisustvo postpozitivnog člana:

(66) Utrešni*(te)/nivni*(te) pet prezentaciji se odlagaat. (određeno/ jedinstveno/ specifično/ nepartitivno)

Situacija u primeru (66) nam sugeriše da je mesto pomeranja PST-a u makedonskom DP, što bi moglo važiti i za srpski jezik.

U ovom odeljku ukazali smo na sintaksičko pomeranje PST-a u srpskom jeziku iz postkardinalnog/ postnominalnog položaja (u kom je celokupan izraz dvoznačan) u prekardinalni/ prenominalni položaj, u kom izraz ima strogo određenu/ jedinstvenu/ specifičnu/ nepartitivnu interpretaciju. Još jednom, ova činjenica analizirana je kao posredni dokaz o projektovanju DP-a iznad CardP/ NP-a i u srpskom, jeziku bez kategorije člana.

7. Zaključak

Rad se bavi mogućnošću primene DP modela u interpretaciji sintakse i semantike jezičkih izraza sa brojnom imenicom/ kardinalnim brojem/ zbirnim brojem u srpskom jeziku. Nakon uvoda, u drugom odeljku dat je kratak uvid u razvoj ideje o strukturnom homomorfizmu i paralelnom dekomponovanju nominalne i glagolske fraze u generativnoj sintaksi poslednje tri decenije. U trećem i četvrtom delu rada predstavljani su ključni argumenti oponentata i proponenata DP analize srpskih imeničkih izraza. U petom i šestom odeljku prezentovane su empirijske činjenice koje sugerišu da u srpskom jeziku iznad kardinalne/ imeničke projekcije postoji i determinatorska projekcija. Lične zamenice, posesivi, te spacijalni i temporalni pridevi generišu se u komplementu projekcije CardP/ NP, a zatim se mogu pomeriti u prekardinalni/ prenominalni položaj, odnosno u postuliranu levu periferiju DP-a visoko iznad CardP/ NP-a, nakon čega čitav jezički izraz dobija određenu, jedinstvenu, specifičnu i nepartitivnu interpretaciju. Pritom, lična zamenica tek nakon overe obeležja lica u upravnom elementu D postaje relevantna za sintaksu i može markirati prvo i drugo lice. Ovo potvrđuje pretpostavku Longobardija (2009) da je obeležje lica lokus D-a, te stav Lyonsa (1999) da su određenost i lice ista kategorija. Pokazali smo da DP analiza jednostavno objašnjava sintaksičku motivaciju za pomeranje za-

¹¹ Iste činjenice važe i za bugarski jezik.

menice, promene u slaganju u licu sa glagolom, te semantičku interpretaciju određenosti, jedinstvenosti, specifičnosti i nepartitivnosti, koju dobija prekardinalna/ prenominalna fraza.

U radu se dakle predstavljaju empirijske činjenice u korist primene DP moda u analizi imeničkih fraza u srpskom, jeziku bez kategorije člana. Postkardinalni/ Postnominalni položaj lične zamenice, posesiva, te spacijalnih i temporalnih prideva prouzrokuje neodređenu/ nejedinstvenu/ nespecifičnu/ partitivnu interpretaciju jezičkog izraza (*dvojica/ dve/ dvoje nas/ vas/ njih, pet njihovih/ sutrašnjih prezentacija*), dok njihov prekardinalni/ prenominalni položaj rezultira određenom/ jedinstvenom/ specifičnom/ nepartitivnom interpretacijom izraza (*nas/ vas/ njih dvojica/ dve/ dvoje, njihovih/ sutrašnjih pet prezentacija*). Pritom, slaganje glagola u licu i broju menja se sa pozicijom lične zamenice – postkardinalna/ postnominalna zamenica nije relevantna za sintaksu u komplementu kardinalne projekcije (*dvoje nas ide/ *idemo*), ali se glagol mora složiti u obeležjima lica i broja lične zamenice kada se ona nađe u prekardinalnom/ prenominalnom položaju (*nas dvoje *ide/ idemo*). Ova činjenica je u skladu sa već pomenutim stavom Lyonsa (1999) da kategorije određenosti i lica treba tretirati kao jednu kategoriju, odnosno sa hipotezom da je upravni član DP-a lice, jer ovo obeležje omogućava pomeranje tipa denotacije – od osobine ka individui (Longobardi 2009). Zaključujemo da iznad kardinalne/ imeničke projekcije u srpskom jeziku postoji funkcionalna projekcija povezana sa licem i određenošću/ specifičnošću/ jedinstvenošću/ nepartitivnošću, obeležjima karakterističnim za DP, što tumačimo kao posredan dokaz da se i u srpskom, jeziku bez kategorije člana, projektuje determinatorska fraza.

Literatura

- Abney, P. S. (1987). *The English Noun Phrase in Its Sentential Aspect*. Doktorska disertacija. MIT.
- Aboh, E. (2004). *The Morphosyntax of Complement-Head Sequences: Clause Structure and Word Order Patterns in Kwa*. New York: Oxford University Press.
- Baker, M. (2003). *Lexical categories*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bašić, M. (2004). *Nominal Subextractions and the Structure of NPs in Serbian and English*. Masterski rad. University of Tromsø.
- Bernstein, J. B. (1997). Demonstratives and Reinforces in Romance and Germanic Languages. *Lingua* 102, 87-113.
- Bernstein J. B. (2001). Focusing the 'Right' Way in Romance Determiner Phrases. *Probus* 13(1), 1-29.
- Bošković, Ž. (1999). On multiple feature-checking: Multiple wh-fronting and multiple head-movement. U S. Epstein i N. Hornstein (ed.), *Working Minimalism*. Cambridge, MA: MIT Press. 159-187.
- Bošković, Ž. (2004). Topicalization, focalization, lexical insertion, and scrambling. *Linguistic inquiry* 35, 351-383.

- Bošković, Ž. (2008). What will you have, DP or NP? *Proceedings of NELS 37*, 101-114.
- Bošković, Ž., & P. Gajewski (2011). Semantic Correlates of the DP/NP Parameter. *Proceedings of NELS 39*.
- Brame, M. (1982). The head-selector theory of lexical specifications and the nonexistence of coarse categories. *Linguistic Analysis* 10, 321–325.
- Caha, P. (2009). *The nanosyntax of cases*. Doktorska disertacija. CASTL, University of Tromsø.
- Cardinaletti, A. (1993). On the Internal Structure of Pronominal DPs. *University of Venice Working Papers* 3(2), 1-20.
- Cardinaletti, A. (1998). On the Deficient/Strong Opposition in Possessive Systems. U A. Alexiadou i C. Wilder (ur.), *Possessors, Predicates and Movement in the Determiner Phrase*. Amsterdam: John Benjamins. 17-53.
- Caruso, Đ. Ž. (2012). *The Syntax of Nominal Expressions in Articleless Languages: A Split-DP Analysis of Croatian Nouns*. Doktorska disertacija. Institut für Linguistik/ Anglistik der Universität Stuttgart.
- Chierchia, G. (1998). Reference to kinds across languages. *Natural Language Semantics* 6, 339-405.
- Chomsky, N. (1986). *Barriers*. Cambridge MA: MIT Press.
- Christophersen, P. (1939). *The articles: A study of their theory and use in English*. Copenhagen: Munksgaard.
- Corver, N., & M. van Koppen (2001). A Focus Projection in the Left Periphery of DP: Evidence from Noun Ellipsis. Dostupno na <http://www.hum.uu.nl/medewerkers/j.m.vankoppen/handouts/Cyprus,%20Focus%20in%20DP.pdf>. <24.9.2013.>
- Despić, M. (2011). *Syntax in the absence of DP*. Doktorska disertacija. University of Connecticut.
- Despić, M. (2013). Intensifiers, focus, and clitics: is pronoun position truly an argument for D in Serbo-Croatian? U *Nominal Constructions in Slavic and Beyond*. Dostupno na <http://www.milojedespice.com/app/download/6293840758/Intensifiers%2C+Focus%2C+and+Clitics+Is+Pronoun+Position+Truly+an+Argument+for+D+in+SC.pdf?t=1402697290>. <15.6.2014.>
- Despić, M. (2015). Phases, reflexives and definiteness. *Syntax* 18(3), 201-234.
- Fukui, N., & M. Speas (1986). Specifiers and projection. In N. Fukui, T. R. Rapoport i E. Sagey (ur.), *Papers in Theoretical Linguistics. Volume 8 of MIT Working Papers in Linguistics*. Cambridge, MA: MITWPL. 128–172.
- Gallaso, J. (2001). Non-Count Determiners: Where is the Feature? California State University, Northridge. Dostupno na <http://www.csun.edu/~galasso/dcount.pdf>, <15.6.2014.>
- Giusti, G. (1993). *La Sintassi dei Determinanti*. Unipress: Padova.
- Giusti, G. (1994). Enclitic articles and Double Definiteness: A Comparative Analyses of Nominal Structure in Romance and Germanic. *The Linguistic Review* 11, 231-255.
- Giusti, G. (1996). Is there a FocusP and TopicP in the Noun Phrase Structure? *University of Venice Working Papers in Linguistics* 6(2), 105-128.
- Giusti, G. (1997). The Categorical Status of Determiners. In L. Haegeman (ur.), *The New Comparative Syntax*. Harlow: Addison Wesley Longman. 95-123.

- Giusti, G. (2005). At the Left Periphery of the Romanian Noun Phrase. U M. Coene i L. Tasmowski (ur.), *On Space and Time in Language*. Cluj: Clusium.
- Greenberg, J. (1966). Some Universals of Grammar with Particular Reference to the Order of Meaningful Elements. U J. H. Greenberg (ur.), *Universals of Language* (2nd edition). Cambridge Mass: MIT Press.
- Grimshaw, J. B. (1991). *Extended projection*. Neobjavljen rukopis. Brandeis University, Waltham, MA.
- Haegeman, L. (1994). *Introduction to Government and Binding*. Oxford UK and Cambridge USA: Blackwell.
- Hawkins, J. A. (1983). *Word Order Universals*. New York: Academic Press.
- Hawkins, J. A. (1991). On (in)definite articles: implicatures and (in) grammaticality prediction. *Journal of Linguistics* 27, 405–442.
- Heim, I. (1983). File Change Semantics and the Familiarity Theory of Definiteness. Ponovljeno izdanje u P. Portner i B. Partee (ur.), *Formal Semantics: The Essential Readings*. 2002. Blackwell Publishing. 223-248.
- Hellan, L. (1986). The headedness of NPs in Norwegian. U P. Muysken i H. van Riemsdijk (ur.), *Features and Projections*. Dordrecht: Foris. 89–122.
- Hogg, R. M. (1977). *English Quantifier Systems*. Amsterdam: North Holland.
- Jackendoff, R. (1972). *Semantic interpretation in generative grammar*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Leko, N. (1999). Functional categories and the structure of the DP in Bosnian. U M. Dimitrova-Vulchanova i L. Hellan (ur.), *Topics in South Slavic Syntax and Semantics*. Amsterdam: John Benjamins. 229-252.
- Longobardi, G. (1994). Reference and proper names: A Theory of N-movement in Syntax and Logical Form. *Linguistic Inquiry* 25(4), 609-655.
- Longobardi, G. (2009). How Universal is DP? Paper presented at the International Workshop *Converging Linguistics and Cognitive Science: Nominal Systems Across Languages*, September 14-16, 2009, Barcelona.
- Lyons, C.G. (1999). *Definiteness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Newson, M. et al. (2006). *Basic English Syntax with Exercises*. Budapest: Bölcsész Konzorcium.
- Nthelitheos, D. (2004). *Syntax of Elliptical and Discontinuous Nominals*. Master rad. UCLA.
- Postal, P. (1969). On So-Called 'Pronouns' in English. U D. Reible and S. Shane (ur.), *Modern Studies in English*. Englewood Cliffs: N.J. Prentice Hall. 201-224.
- Progovac, Lj. (1998). Determiner phrase in a language without determiners. *Journal of Linguistics* 34, 165-179.
- Rappaport, G. (2001). Extraction from Nominal Phrases in Polish and the Theory of Determiners. *Journal of Slavic Linguistics* 8(1-2), 159-198.
- Rizzi, L. (1997). The Fine Structure of the Left Periphery. U L. Haegeman (ur.), *Elements of Grammar*. Dordrecht: Kluwer. 281-337.

- Russell, B. (1905). On denoting. *Mind* 14, 479-493.
- Rutkowski, P. (2002). Noun/Pronoun Asymmetries: Evidence in Support of the DP Hypothesis in Polish. *Jezikoslovlje* 3(1-2), 159-170.
- Stanković, B. (2014). Arguments for a DP Analysis of Serbo-Croatian Nominal Expressions. U L. Veselovská i M. Janebová (ur.), *Nominal Structures: All in Complex DPs*. Olomouc Modern Language Monographs, Vol. 2. Palacký University, Olomouc. 29-48. Dostupno na <http://olinco.upol.cz/assets/olinco-2013-monograph.pdf>. <15.6.2014.>
- Starke, M. (2005). Nanosyntax. Seminar taught at CASTL, University of Tromsø.
- Stevanović, M. (1986). *Savremeni srpskohrvatski jezik 1 (Gramatički sistemi i književno-jezička norma)*. Beograd: Naučna knjiga.
- Stowell, T. (1981). *Origins of Phrase Structure*. Doktorska disertacija. MIT.
- Szabolcsi, A. (1983). The possessor that ran away from home. *The Linguistic Review* 3, 89-102.
- Trenkić, D. (2004). Definiteness in Serbian/Croatian/Bosnian and some implications for the general structure of the nominal phrase. *Lingua* 114, 1401-1427.
- Vendler, Z. (1967). *Linguistics in philosophy*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Von Stechow, K. (2002). Specificity and definiteness in sentence and discourse structure. *Journal of Semantics* 19, 245-274.
- Zlatić, L. (1997). *The structure of the Serbian Noun Phrase*. Doktorska disertacija. University of Texas at Austin.
- Zwicky, A. (1985). Heads. *Journal of Linguistics* 21, 1-29.

Branimir Stanković

DP IN SERBIAN, A LANGUAGE WITHOUT ARTICLES

The paper presents empirical data favoring the DP model in the analysis of Serbian nominal expressions, a language without articles. The postcardinal/ postnominal position of the personal pronoun, possessives, and spatial and temporal adjectives triggers indefinite/ non-unique/ non-specific/ partitive interpretation, while their precardinal/ prenominal position results in definite/ unique/ specific/ non-partitive interpretation. Phi agreement also varies with the position of the personal pronoun – postcardinal/ postnominal pronouns inside subjects are syntactically invisible for the verb, but precardinal/ prenominal position of the pronoun triggers agreement with the verb. This is in line with Lyons (1999), who argued that the categories of definiteness and person should be treated as one, as well as with the hypothesis that person surfaces as the head of DP, the position responsible for type-shifting from properties to individuals (Longobardi 2009). The conclusion is made that there is a DP projection in the nominal structure of Serbian, and that this projection is responsible for the effects described.

Keywords: DP, cardinals, personal pronouns, adjectives, Serbian.

NEAKUZATIV U SRPSKOM: MINI REČENICE U EVOLUCIJI JEZIKA²

U neakuzativne glagole spadaju uglavnom određeni glagoli kretanja, pojavljivanja, i ostali neprelazni glagoli čiji subjekat nije aktivan vršilac radnje, i koji se zbog toga smatra dubinskim objektom, ali objektom koji nije u akuzativu (*Stigla pošta. Pala vlada. Pao sneg.*) Jedna uticajna analiza u teoriji minimalizma pretpostavlja da se neakuzativni glagoli razlikuju od ostalih glagola po tome što nemaju funkcionalnu projekciju vP, koja služi da se u njoj generiše vršilac radnje, a laki glagol (v) da dodeli akuzativ objektu (v. npr. Chomsky 1995: 214, Kratzer 2000). Ova analiza nalazi potvrdu u srpskom jeziku, naročito u gorenavednim malim klauzama (engl. small clause), kojima nedostaje pomoćni glagol da bi bile pune rečenice.

U ovakvim klauzama, naročito ukoliko su tetičkog tipa, imenica ostaje u položaju objekta, tačnije iza glagola, što se najbolje vidi u ustaljenim izrazima (*Pala karta. Prošao voz.*) Kao što će biti objašnjeno, tetičke rečenice su one koje ne iskazuju stvarnu predikaciju, već tretiraju subjekat i glagol kao jednu nerazdvojivu celinu (Marty 1918). Osnovna tvrdnja ovog rada jeste da su ovakve tetičke male klauze nepotpune rečenice kojima nedostaje ne samo vP, nego i TP (projekcija glagolskog vremena), što dodatno objašnjava zašto u njima nema pomeranja subjekta i zašto se ne mogu subordinirati. Tvrdnja je da su ovo zapravo aproksimacije (zaostaci, „fosili“) jedne etape u evoluciji jezika, u kojoj nije bilo funkcionalnih projekcija kao što su vP i TP, a stoga ni pomeranja ni subordiniranja/rekurzivnosti.

Ključne reči: neakuzativ, male klauze, tetičke rečenice, funkcionalne projekcije, rekurzivnost, evolucija jezika.

1. Uvod

Jedna vrlo zanimljiva sintaksička pojava koja se ispoljava na razne načine u raznim jezicima jeste neakuzativ (engl. unaccusative), primećena u italijanskom jeziku u radovima Burzio (1981, 1986) (vidi takođe Perlmutter 1978, Harves 2002). U italijanskom jeziku, neprelazni glagoli se dele na one koji se javljaju s pomoćnim glagolom *avere* (‘imati’), što je slučaj i sa prelaznim glagolima, te na neakuzativne glagole, tj. one koji se javljaju sa pomoćnim glagolom *essere* (‘biti’).

Neakuzativni glagoli su oni neprelazni glagoli čiji subjekat nije aktivan vršilac radnje, a tu spadaju npr. određeni glagoli kretanja i pojavljivanja. Kada se u italijan-

¹ Wayne State University

² Mnogi su doprineli sazrevanju ideja i analiza u ovom radu, kao i čitljivosti samog rada, naročito dva anonimna recenzenta, a zatim i Jasmina Milićević, Draga Zec, Ana Progovac, Teodora Stojšin i Relja Vulcanović. Urednici ovog zbornika, Boban Arsenijević i Sabina Halupka-Rešetar, obavili su ovaj posao izvanredno dobro i profesionalno.

skom jeziku nađu u konstrukciji sa zameničkom klitikom *ne* (u značenju ‘ih’), ovi glagoli se ponašaju sasvim neočekivano. Klitika *ne* se javlja uz kvantifikatore, i to samo ako se odnosi na kvantifikator u položaju objekta (1), ali ne i subjekta:

- (1) Gianni *ne* trascorrerà *tre* *a* Milano.
 Jovan *ih* provešće *tri* *u* Milano
 ‘Jovan će ih provesti tri u Milanu.’

Međutim, ova konstrukcija je prihvatljiva sa neakuzativnim glagolima (2), iako neprelazni glagoli, po tradicionalnom shvatanju, ne bi trebalo da imaju objekat. Ostali neprelazni glagoli, koji složena glagolska vremena grade pomoćnim glagolom *avere*, nisu prihvatljivi sa klitikom *ne* (3).

- (2) Ne arriveranno *tre* domani.
 ih stići_će *tri* sutra
 ‘Sutra će ih stići troje.’
- (3) *Ne telefoneranno *tre* domani.
 ih telefoniraće *tri* sutra
 ‘Sutra će ih telefonirati troje.’

Prema analizi Burzia (1986), Chomskog (1995), i drugih autora, subjekat neakuzativnih glagola je zapravo dubinski objekat, tj. generiše se u položaju objekta, u projekciji glagolske fraze (VP), odakle se ili pomera u položaj subjekta, ispred glagola u TP (projekcija glagolskog vremena), ili ostaje u prvobitnom položaju, iza glagola. Dakle, iako u dubinskoj strukturi postoji objekat, glagol tom objektu ne dodeljuje akuzativ (otud izraz ‘neakuzativ’), što dovodi do toga da se objekat označava nominativom, i da se zbog toga smatra subjektom.

Jedna uticajna analiza ove pojave u teoriji minimalizma pretpostavlja da se neakuzativni glagoli razlikuju od ostalih glagola po tome što nemaju funkcionalnu projekciju lakog glagola, vP, koja se inače projektuje iznad glagolske projekcije (VP) (v. npr. Chomsky 1995: 214, Kratzer 2000, Aljović 2000). U teoriji minimalizma vP služi pre svega da se u njoj generiše vršilac radnje (agens), a laki glagol (v) da dodeli akuzativ objektu. Pošto neakuzativni glagoli nemaju aktivnog vršioca radnje, onda oni ne projektuju ni vP, što ujedno znači da nemaju ni mogućnost da dodele akuzativ.

Casielles & Progovac (2012) se pozivaju na literaturu iz oblasti filozofije i povezuju fenomen neakuzativa sa tvrdnjom da postoje rečenice koje ne iskazuju stvarnu predikaciju, takozvane tetičke rečenice, u kojima se ne pripisuje neka osobina subjektu koji je prethodno izdvojen kao entitet, već su subjekat i predikat u takvim rečenicama deo jedne nerazdvojive celine (Marty 1918,; v. takođe Sasse 1987, Kuroda 1992). Na primer, u rečenici *Pao sneg*, nije cilj da se pripiše neka osobina snegu kao entitetu, tj. da se obelodani da, što se tiče snega, on pada, već da se opiše jedan prizor kao celina. Ovo postaje još jasnije kad se uzme u obzir da ovakve rečenice često mogu da se izraze jednom jedinom rečju, kao na primer u hrvatskom *Sneži*, ili u srpskom *Grmi* ili *Seva*. Kad se radi o pravoj (kategorič-

koj) predikaciji, kao npr. *Milan puši*, prvo se identifikuje subjekat, Milan, odvojeno od radnje, a onda se tom subjektu pripisuje neka osobina ili radnja, u ovom slučaju pušenje.

Među neakuzativnim rečenicama ima dosta onih koje su tetičkog tipa, a čini se da važi i obrnuto, da su tetičke rečenice često neakuzativnog tipa (Casielles & Progovac 2012). Ako su tetičke rečenice semantički prostije na ovde opisan način, onda je očekivano da one budu i sintaksički prostije, tj. da se lakše uklapaju u krut kalup malih klauza. Takođe, tetičke rečenice su prostije i po tome što one, kao celina, nose novu informaciju (rečenični fokus, v. Lambrecht 1994), dok se kategoričke rečenice obično razbijaju u dve informacijske grupe, temu i remu/fokus. U ovom radu se dakle analiziraju neakuzativne rečenice tetičkog tipa u srpskom jeziku, i tvrdi se da se one često javljaju u obliku takozvanih malih klauza (engl. small clauses) (4-5). Takve male klauze se od punih rečenica razlikuju po tome što im nedostaje pomoćni glagol, a sa njim i funkcionalna projekcija glagolskog vremena (TP):

- (4) a. Stigla pošta. Pala vlada.
b. (?? Pošta stigla.) (??Vlada pala.)

U skladu sa gorenavedenom analizom, neakuzativni glagoli ne mogu da dodele akuzativ imeničkoj frazi u položaju objekta. Ono što je zanimljivo u vezi sa ovim primerima jeste to da imenica pokazuje jasnu sklonost da ostane u položaju objekta, tj. da se ne pomera, kao što pokazuju obeleženi primeri u (4b).³ Ovo je naročito uočljivo kod metaforičnih izraza, koji su ustaljeni sa neakuzativnim redom reči:⁴

- (5) a. Pala karta.
b. ?*Karta pala.

Ovde se postavlja pitanje zašto je pomeranje subjekta neprihvatljivo u slučaju tetičkih malih klauza.

Progovac (2008a, 2008b, 2012) analizira ovakve male klauze kao nepotpune rečenice kojima nedostaje ne samo vP, nego i TP.⁵ Ona tvrdi da su ove klauze zapravo aproksimacije (zaostaci ili fosili) jedne etape u evoluciji jezika u kojoj nije bilo funkcionalnih projekcija kao što su vP i TP, i u kojoj su rečenice bile najprostije moguće kombinacije dva elementa, subjekta i predikata, bez nadograđene hijerarhijske strukture (v. Progovac 2013, 2015). Ukoliko je ovo tačno, onda imenice u ovakvim malim klauzama nemaju gde da se pomere, pošto ne postoji jasno definisan položaj subjekta (budući da nema projekcije TP, niti drugih funkcionalnih projekcija).

³ Preciznije rečeno, primeri u (4b) nisu prihvatljivi u tetičkoj interpretaciji, onoj koja podrazumeva jednu jedinstvenu intonacijsku i informacijsku celinu, mada mogu da budu (marginalno) prihvatljivi u nekim drugim interpretacijama (v. dalju diskusiju u tekstu).

⁴ Metaforički izrazi samo predstavljaju krajnju tačku jednog kontinuiteta koji karakterišu manje ili više predvidive/ustaljene skupine reči, i kao takvi su ključni za ovu diskusiju. To potvrđuje i zapažanje Sassea (1987), koji ističe da se među tetičkim rečenicama često javljaju one koje nose ustaljene kolokacije, ili predvidive kolokacije, kao npr. *Zvoni telefon. Duva vetar.*

⁵ Drugim rečima, ovo nisu rečenice čije je glagolsko vreme (T) defektivno, u smislu analize Lavinea i Freidina (2002), već se radi o potpunom odsustvu glagolskog vremena i projekcije glagolskog vremena.

Ostatak rada razrađuje predloženu analizu. U drugom odeljku se daje detaljnija obrada neakuzativnih mini rečenica u srpskom jeziku i iznosi se nekoliko argumenata u korist tvrdnje da se one ne mogu izvesti iz potpunih (TP) rečenica prostim fonološkim redukcovanjem. Sledeći odeljak se bavi pitanjem kako imenička fraza dobija nominativ uprkos odsustvu projekcije TP. Ovde se porede male klauze sa subjektom u nominativu sa malim klauzama sa subjektom u genitivu (npr. *Nestalo struje*), a zaključak je da je slaganje u rodu i broju između subjekta i glagola verovatno razlog za dodeljivanje nominativa. U četvrtom odeljku se kratko razmatraju neprelazni glagoli neergativnog tipa, kao i prelazni glagoli, i zaključuje se da kod njih ne postoji sklonost ka redu reči glagol-subjekat. Peti odeljak nudi nekoliko argumenata u prilog pretpostavci da se mini rečenice, ova-ko analizirane, mogu smatrati živim fosilima prasintakse, odnosno aproksimacijama rečenica koje su se koristile u početnoj etapi evolucije jezika.

2. Neakuzativne rečenice u srpskom jeziku

Kao što je već rečeno u Uvodu, tvrdnja je da se subjekat neakuzativnih glagola generiše u poziciji objekta, u projekciji glagolske fraze (VP), odakle se ili pomera u položaj subjekta ispred glagola u TP, ili ostaje u prvobitnom položaju, iza glagola, u zavisnosti od jezika i konstrukcije. Drugim rečima, iako u dubinskoj strukturi postoji objekat, glagol nema mogućnost da tom objektu dodeli akuzativ (otud naziv ‘neakuzativ’), što dovodi do toga da se objekat označava nominativom i ponaša kao subjekat (v. Perlmutter 1978, Burzio 1981). U srpskom jeziku neakuzativni glagoli pokazuju sklonost ka tom dubinskom redu reči, odnosno da se nađu pre subjekta,⁶ što je naročito izraženo u slučaju malih klauza, koje, u analizi Progovac (2008a, 2008b), nemaju gornji sloj rečenice, TP. Zbog toga, rečenice u (6) su daleko prihvatljivije i prirodnije nego one u (7), naročito ako se radi o tetičkoj interpretaciji.

- (6) a. Stigla pošta.
 b. Pala vlada.
 c. Umro Petar.
 d. Došla zima.
 e. Pao sneg.
 f. Pao mrak.
- (7) a. ??Pošta stigla.
 b. ??Vlada pala.

⁶ Ova tendencija da glagol prethodi subjektu kod neakuzativnih glagola uočena je i u ruskom jeziku (Krylova & Khavronina 1988, Babyonyshev 1996). Ovde se postavlja pitanje kako se zadovoljava EPP (princip proširene projekcije) u slučaju da se subjekat ne pomera, kao što je slučaj u srpskom u primerima (14-15) dalje u tekstu. EPP nalaže da pozicija subjekta u TP, tačnije pozicija specifikatora TP, mora da bude popunjena (v. npr. Chomsky 1995). Mada ovaj princip nalazi potvrdu u engleskom jeziku, mnogo autora je zaključilo da EPP nije univerzalan princip. Tako na primer McCloskey (1996) negira postojanje ovog principa u irskom jeziku (v. takođe Svenonius 2002).

- c. ??Petar umro.
- d. ??Zima došla.
- e. ??Sneg pao.
- f. ??Mrak pao.

Kao što je već rečeno, obeležene mini rečenice u (7) nisu prihvatljive u prostoj, tetičkoj interpretaciji, koja podrazumeva da se radi o jednoj jedinstvenoj intonacijskoj i informacijskoj celini. Drugim rečima, dok tetičke rečenice u (6) predstavljaju jedinstvenu celinu, kako intonacijski tako i informacijski, mini rečenice u (7) nisu tetičke pošto su sastoje od dve intonacijske grupe, koje informacijski odgovaraju temi i remi. Kao što primećuje jedan od recenzenata, ove rečenice mogu da budu potpuno prihvatljive u nekom specifičnom kontekstu, u kojem bi bila prirodna netetička interpretacija. Njihov obeležen status potvrđuje i statistički uzorak dat u Prilogu, koji pokazuje da su ovakve mini rečenice mnogo ređe sa redom reči u (7). To bi se moglo objasniti time što se kategoričke (netetičke) rečenice, zbog veće složenosti, lakše i prirodnije izražavaju punim rečenicama, koje imaju projekciju TP.

Moglo bi se reći da važi i obrnuto: tetičke rečenice, koje su prostije u pogledu semantike i pragmatike, često imaju i prostiju sintaksu malih klauza. Kao što je već pomenuto, ali ne i ilustrovano, ovo je takođe propraćeno i odgovarajućom prozodijom. Naime, tetičke rečenice obično predstavljaju jednu jedinstvenu intonacijsku celinu, dok se njima odgovarajuće kategoričke rečenice sastoje od dve intonacijske grupe, kao što pokazuju primeri iz srpskog i španskog jezika (Casielles & Progovac 2012 ; v. takođe reference u tom radu).

- (8) Pala vlada.
- (9) Vlada je | pala.
- (10) Ha transcurrido el tiempo.
je prošlo vreme
'Prošlo vreme.'
- (11) El tiempo | ha transcurrido.
'Vreme je prošlo.'

Rečenice (8) i (10), tj. neakuzativne rečenice sa subjektom iza glagola, obično se izgovaraju u jednom dahu, bez prirodne pauze između reči, dok se pauza može prirodno napraviti na označenim mestima u (9) i (11), tj. u rečenicama koje su složenije i podrazumevaju pomeranje subjekta.

Iako i drugi tipovi rečenica, ne samo neakuzativne, mogu u principu da budu tetičke prirode, kao što primećuje jedan od recenzenata, što su rečenice duže i složenije, to je manje verovatno da će biti izgovorene u jednom dahu, dakle kao jedna intonacijska celina, i da će imati prostu predikacijsku strukturu. U svakom slučaju, ova razlika između kategoričkih i tetičkih rečenica nije apsolutna, tako da svakako postoje rečenice koje su tetičke po nekim od ovih kriterijuma, ali ne po svim. Može se ipak zaključiti da se među neakuzativnim malim klauzama nalaze možda najbolji predstavnici tetičkih rečenica, oni koji zadovoljavaju sve gorenavedene kriterijume: prosta sintaksa (mala klauza bez TP i bez pomeranja); prosta predikacija; uprošćen diskurs (jedna informacijska celina) i prozodija (jedna intonacijska celina).

Ustvari, ustaljeni metaforički izrazi (12), kod kojih je nemogućnost podizanja imeničke fraze još izraženija (13), verovatno su najkarakterističniji predstavnici tetičkih izraza. Kao što je već rečeno, zbog njihovog idiomatizovanog značenja, ovakve ustaljene izraze je još teže raščlaniti na temu i remu.

- (12) a. Pala karta.
b. Proš'o voz.
c. Pukla tikva.
- (13) a. ?*Karta pala.
b. ?*Voz prošao.
c. ?*Tikva pukla.

Svi ovi podaci govore u prilog tvrdnji da se u slučaju malih klauza u (6) i (12) zaista radi o veoma jednostavnoj sintaksi, sintaksi bez projekcije TP i bez pomeranja subjekta.

Kod ekvivalentnih potpunih (TP) rečenica, koje (u perfektu) karakteriše prisustvo pomoćnog glagola *jesam*, red reči je daleko slobodniji (14).

(14)	a. Stigla je pošta.	Pošta je stigla.
	b. Pala je vlada.	Vlada je pala.
	c. Umro je Petar.	Petar je umro.
	d. Došla je zima.	Zima je došla.
	e. Pao je sneg.	Sneg je pao.
	f. Pao je mrak.	Mrak je pao.

Ponuđena analiza može da objasni to što metaforički izrazi poprimaju doslovno značenje ako se prošire u pune rečenice. Sasvim je moguće da je kalup male klauze pogodniji za ovakve zgusnute izraze koji se urezuju u pamćenje kao celine.

(15)	a. Pala je karta.	Karta je pala.
	b. Prošao je voz.	Voz je prošao.
	c. Pukla je tikva.	Tikva je pukla.

Iako se na prvi pogled može učiniti da je razlika između mini rečenica u (6) i (12), s jedne strane i punih rečenica u (14), s druge, samo površinska i da se može svesti na prosto fonološko redukovanje pune rečenice brisanjem pomoćnog glagola, postoji više argumenata protiv takve analize. Prvi, već pomenuti argument, jeste razlika u mogućnosti pomeranja subjekta, tj. kontrast između primera (6) i (12) nasuprot (7) i (13). Druga razlika, takođe već pomenuta, jeste to što se metaforički izrazi uklapaju samo u kalupe malih klauza (12), dok se dodavanjem pomoćnog glagola gubi njihovo preneseno značenje (15).

Treća razlika ogleđa se u tome što mini rečenice, čak i one koje nisu metaforične, ipak pokazuju rigidnost i nemaju mogućnost da izraze punu širinu značenja paralelnih punih rečenica. Mini rečenice su, na ovaj ili onaj način, vezane za sadašnji trenutak, i ne mogu se lako modifikovati priloškim odredbama koje se odnose na daleku prošlost, kao što je npr. *pre tri godine*:⁷

⁷ Zanimljivo je i to da je ispuštanje subjekta (engl. pro-drop) manje prihvatljivo sa mini rečenicama

- (16) a. ?*Pala vlada pre tri godine.
 b. ?*Umro Petar pre tri godine.
 c. ?*Pao sneg pre tri godine.

I, na kraju, ove male klauze su rigidni izrazi koji ne mogu da služe niti kao podloga za izvođenje upitnih rečenica pomeranjem upitnih reči (17), niti kao umetnute, subordinirane klauze (18).⁸

- (17) a. *Ko umro?
 b. *Šta palo?
 c. *Kada stigla pošta?
 d. *Zašto umro Petar?
- (18) a. *Smatram da [stigla pošta].
 b. *Mislim da [umro Petar].
 c. *Ne verujem da [pala vlada].

Analiza mini rečenica po kojoj one nemaju sloj TP (Progovac 2006, 2009), odnosno projekciju kategorije glagolskog vremena (T), objašnjava gore navedene karakteristike ovih rečenica. Prvo, odsustvo kategorije glagolskog vremena objašnjava zašto se ove mini rečenice odnose na sadašnji trenutak. Naravno, i sama činjenica da ove rečenice ne koriste pomoćni glagol proističe iz ove analize.

Takođe, ovim se objašnjava i rigidnost reda reči kod mini rečenica tetičkog tipa. Kao što je gore navedeno, na početku derivacije neakuzativne rečenice su zapravo male klauze (SC) u kojima subjekat sledi glagol (19a). U izvođenju potpune rečenice (TP), prvo se spajaju (engl. Merge) pomoćni glagol i mala klauza i tako se formira projekcija glagolskog vremena (TP) (19b). Tek tada se otvara prostor za pomeranje subjekta u položaj specifikatora TP (19c):

- (19) a. [_{SC/VP} pala vlada] →
 b. [_{TP} je [_{SC/VP} pala vlada]] →
 c. [_{TP} vlada [_{T'} je [_{SC/VP} pala vlada]]

nego sa punim rečenicama, bez obzira na to da li postoji prethodni kontekst (i-ii) ili ne (iii).

(i)	Šta bi s vladom?	?*Pala.	Pala je.
(ii)	Šta se desilo sa Markom?	??Umro.	Umro je.
(iii)	?*Napadao.	Napadao je.	(npr. sneg)

⁸ Pasiv se takođe javlja i bez pomoćnog glagola (i), u kom slučaju se može analizirati kao mala klauza kojoj nedostaje ne samo vP nego i TP. Kao što je slučaj i sa neakuzativom, i pasiv bez pomoćnog glagola se odnosi na sadašnji trenutak, odnosno na radnju koja se tek sad dogodila, ili je tek sad postala aktuelna (i), i ne može se lako modifikovati priloškim odredbama kao što je *pre tri godine* (ii). Takođe, ni pasivne male klauze ne mogu da se umeću u druge rečenice (iii):

- (i) a. Uhapšena Marija.
 b. Pronađen lek protiv raka.
- (ii) a. ??Uhapšena Marija pre tri godine.
 b. ??Pronađen lek protiv raka pre tri godine.
- (iii) a. *Mislim da uhapšena Marija.
 b. *Čuo sam da pronaden lek protiv raka.

Pasiv i neakuzativ su srodne sintaksičke konstrukcije po tome što ni jedan ni drugi nemaju vršioaca radnje, bar ne kao obavezni argument, a takođe ne dodeljuju ni akuzativ svom objektu. Zbog toga se ove dve konstrukcije često analiziraju na sličan način u sintaksi (v. npr. Marantz 1984, Adger 2003).

Ako male klauze obrađene u ovom radu imaju samo jedan sintaksički sloj, kao u (19a), onda je jasno zašto u njima ne postoji projekcija TP u koju bi se pomerio subjekat. I na kraju, ako ove mini rečenice nemaju TP, onda svakako nemaju ni projekciju CP, koja se projektuje kao nadgradnja na TP. U minimalizmu i teorijama koje su mu neposredno prethodile, smatra se da se upitne reči pomeraju u sloj CP, i takođe da sloj CP omogućava umetanje/ subordiniranje rečenica.

Važno je napomenuti i to da se podaci iz srpskog jezika izneti u ovom odeljku mogu objasniti samo ako se široko prihvaćena neakuzativna analiza kombinuje sa analizom mini klauza kao sintaksičkih tvorevina bez sloja TP. Sama po sebi, neakuzativna analiza bi mogla jedino da objasni činjenicu da je red reči sa subjektom iza glagola prihvatljiviji od reda reči sa subjektom koji prethodi glagolu, ali ne i ostala neočekivana svojstva neakuzativnih mini rečenica koje smo gore naveli. Analiza koja se oslanja na evoluciju jezika pretpostavlja da prvobitne prarečenice nisu imale sloj vP ili TP, odnosno bilo kakve funkcionalne projekcije, što je slučaj i sa podlogom za građenje savremene rečenice u (19a) (v. odeljak 5).

3. Nominativ/ genitiv i slaganje između subjekta i glagola

Svi dosad navedeni primeri mini rečenica u srpskom jeziku imaju subjekat u nominativu, a glagol u participu svršenog vida, koji pokazuje slaganje između subjekta i glagola:⁹

- (20) a. Pala vlada.
b. Pao sneg.
c. Pali lonci.

U teoriji minimalizma smatra se da je nominativ padež koji se realizuje kroz slaganje između subjekta i glagola, kao i da proces slaganja može da se ostvari *in situ* (u mestu), što znači bez pomeranja subjekta. Moguće je da je ovaj proces odgovoran za nominativ u malim klauzama u srpskom jeziku, mada nije isključena ni ta mogućnost da se ovde radi o nultom (engl. default) padežu, koji se javlja npr. na izolovanim imenicama, kao što su uskllici tipa: *Kiša! Sneg!*

⁹ Svršeni vid je mnogo prihvatljiviji u ovim rečenicama nego nesvršeni vid, bez obzira na to da li se radi o osnovnim ili izvedenim oblicima glagola (v. takođe Aljović 2000).

- (i) Pali lonci.   ???Padali lonci.   Popadali lonci.
(ii) Pao sneg. ?Padao sneg.   Napadao sneg.
(iii) Nadošla Drina.   ???Nadolazila Drina.

Čak i tamo gde je nesvršeni vid marginalno prihvatljiv (*Padao sneg*), mini rečenice podrazumevaju da je radnja ostavila vidljive posledice na sadašnji trenutak, ili pak posledice koje su značajne sa tačke gledišta sadašnjeg trenutka, i ne mogu da se odnose na radnju koja se odvijala u dalekoj prošlosti.

- (iv) a. ???Padao sneg pre tri godine.
b. ???Nadolazila Drina pre tri godine.

U srpskom jeziku se takođe javljaju mini rečenice neakuzativnog tipa u kojima se glagol ne slaže sa subjektom, već je u svom osnovnom obliku (srednji rod, jednina), bez obzira na rod i broj subjekta. U takvim mini rečenicama subjekat je u genitivu (21), ne u nominativu (22).

- (21) Nestalo (je) struje. (up. Nestala (je) struja.)
 (22) *Nestalo (je) struja.

Drugim rečima, slaganje ide uz nominativ, što, bar naizgled, govori u prilog pretpostavci da je ovde nominativ rezultat slaganja između subjekta i glagola. Moguće je da je genitiv koji se javlja u (21) srodan tzv. genitivu negacije koji je produktivan u ruskom jeziku, što je svakako tema koja zaslužuje da se dalje istraži.

Takođe, može se primetiti da neakuzativne rečenice pokazuju nekoliko stepena složenosti, od onih najprostijih, koje se sastoje od glagola i subjekta, koji čak ne podležu ni slaganju (*Nestalo struje*), preko mini rečenica sa nominativom (*Pala vlada*), koje pokazuju slaganje, ali nemaju TP i ne podležu pomeranju ili umetanju u druge rečenice, pa do neakuzativnih rečenica koje projektuju TP, označenu prisustvom pomoćnog glagola (*Vlada je pala*), u kojima je moguće ne samo pomeranje subjekta, već i umetanje u višu klauzu. Ovo pokazuje da sintaksa može znatno da varira u složenosti i da se iste ili slične misli mogu iskazati raznim tipovima rečenica, čak i onim najprostijim, koje nemaju ni vP ni TP, a nisu ni rekurzivne. Ovo je u skladu sa tvrdnjom da se sintaksa razvijala postepeno kroz evoluciju i da se jezik nije pojavio odjednom u svojoj složenosti, kao rezultat jedne jedine mutacije, kao što tvrde npr. Berwick & Chomsky (2011) (v. i reference navedene u tom radu).

Dakle, neakuzativne mini rečenice u srpskom jeziku pokazuju da sintaksa ne mora da bude rekurzivna, odnosno da nije uvek moguće da se konstrukcije određenog tipa umetnu u konstrukcije istog tipa, i tako *ad infinitum*. Ono što gornja diskusija pokazuje jeste to da samo rečenice složenijeg tipa, one koje imaju bar TP, a verovatno i CP, podležu umetanju i rekurzivnosti (Progovac 2010a). Ako je tako, onda rekurzivnost ne može biti svojstvo koje definiše ljudski jezik, kao što se to obično tvrdi (npr. Chomsky 2005, Hauser, Chomsky & Fitch 2002), već pojava koja je kasnije stupila na scenu, verovatno uz pojavu funkcionalnih projekcija kao što su TP i CP. O ovome će biti više reči u 5. odeljku.

4. Druge vrste glagola

U ovom odeljku se poredi ponašanje neakuzativnih glagola sa drugim glagolima, neergativnim i prelaznim glagolima, kako u pogledu reda reči, tako i u pogledu javljanja u kalupu malih klauza. Zaključak je da ostali glagoli ne pokazuju sklonost ka redu reči glagol-subjekt, kao što to pokazuju neakuzativni glagoli. Takođe, ostali glagoli ne zvuče tako prirodno u kalupu male klauze kao što je to slučaj sa neakuzativnim glagolima.

Neergativni glagoli su oni neprelazni glagoli čiji je subjekat aktivni vršilac radnje (agens). Sa neergativnim glagolima ne čini se da postoji preferencija ka redu reči glagol-subjekt, kao što je to slučaj sa neakuzativnim glagolima.

(23)	a. Marija vrisnula.	(up. Marija je vrisnula.)
	b. Žaba skočila.	(up. Žaba je skočila.)
(24)	a. Vrisnula Marija.	(up. Vrisnula je Marija.)
	b. Skočila žaba.	(up. Skočila je žaba.)

Ono što se može primetiti jeste to da neergativni glagoli ne zvuče baš najprirodnije u kalupu mini rečenica, bar ne tako prirodno kao neakuzativni glagoli.

Slično je i sa prelaznim glagolima. Prelazni glagoli, koji imaju vršioca radnje, a samim tim i vP, i koji dodeljuju akuzativ svom objektu, ponašaju se slično neergativnim glagolima. Pre svega, neutralan red reči sa ovim glagolima nije glagol-subjekat, već subjekat-glagol (25-26). Takođe, manje su prirodni u kalupu mini rečenica nego što je to slučaj sa neakuzativnim glagolima.¹⁰

(25)	a. Marija pročitala knjigu.
	b. Marija oprala prozore.
(26)	a. ?Pročitala Marija knjigu.
	b. ?Oprala Marija prozore.

U svakom slučaju, postoji razlika između neakuzativnih i ostalih glagola, koja ide u prilog tvrdnji da se neakuzativne rečenice često pojavljuju u obliku malih klauza (SC), u kojima ne dolazi do pomeranja subjekta. Sledeći odeljak se bavi pitanjem zašto bi takve mini rečenice mogle biti zaostaci ili fosili prasintakse.

5. Zašto fosili?

Pre svega, objašnjenje zahteva sama pojava dve ili više realizacija iste rečenice sa veoma različitim nivoima složenosti (npr. *Nestalo struje. Nestalo je struje. Nestala struja. Struja je nestala.*). Zašto bi jezik sebi dozvoljavao takav luksuz da raspolaže sa dva ili tri tipa rečenice za izražavanje istih iskaza? S druge strane, redundanca i preklapanje u upotrebi su tipične posledice postepene evolucije, koje dovode do specijalizacije u upotrebi, odnosno do podele rada (Carroll 2005). U ovom konkretnom slučaju, redundanca se pre svega ogleda u tome što postoji više načina da se izrazi jedna ista tvrdnja (27):

(27)	a. Pao sneg.
	b. Pao je sneg.

¹⁰ Kao što primećuje jedan od recenzenata, rečenice sa inicijalnim glagolom zvuče arhaično, a često se javljaju u pričama i bajkama (Halupka-Rešetar 2008; v. takođe Stjepanović 1999):

(i)	Posejao deda repu.
(ii)	Pošla koka na pazar.
(iii)	Sedi žaba sama na listu lokvanja.
- Zanimljivo je da postoje i ustaljeni izrazi sa ovim redom reči:
(iv)	Pojeo vuk magarca.
(v)	Odneo vrag šalu.

c. Sneg je pao.

Pretpostavimo sada da su male klauze tipa *Pao sneg* aproksimacije prvih i najprostijih sintaksičkih kombinacija, a da su se pomoćni glagoli, TP i pomeranje javili tek kasnije u evoluciji jezika da bi se izvele rečenice kao što su *Sneg je pao*.¹¹ To bi značilo da su oba tipa rečenice, pa čak i međutip, *Pao je sneg*, nastavila da se koriste uporedo, otvarajući vrata specijalizaciji ovih konstrukcija i međusobnoj podeli rada.

Kao što je gore utvrđeno, podela rada u upotrebi ovih rečenica zaista postoji. Male klauze su najekonomičnije pošto su sintaksički i semantički najprostije, i zato je očekivano da će se male klauze obilato koristiti u kontekstu sadašnjeg trenutka gde su vreme i prostor određeni kontekstom i gde upotreba složenijih rečenica ne doprinosi mnogo značenju. Naravno, složeniji tipovi rečenice mogu da se koriste u ovakvom kontekstu (otud redundanca), ali su manje ekonomični. Ako su podaci u Prilogu reprezentativni, mini rečenice sa neakuzativnim glagolima se koriste daleko češće u ovakvim situacijama nego TP rečenice. Kalup mini klauze se takođe jasno specijalizovao za ustaljene izraze kao što je *Pala karta*, kojima rigidnost i lako pamćenje jesu cilj.

S druge strane, tamo gde je potrebna fleksibilnost, na primer da bi se izrazila misao o dalekoj prošlosti, ili da bi se rečenice umetale (subordinirale), moraju se koristiti pune TP rečenice (up. primere (16) i (18) gore):

- (28) Sneg je pao pre tri godine.
 (29) Mislím da je sneg pao pre tri godine.

U analizi Progovac (2010a), da bi rečenice mogle da se umeću rekurzivno, moraju da raspoložu odgovarajućim funkcionalnim projekcijama, najmanje sa TP, a najverovatnije i sa CP.

Ovo pokazuje da postoji specijalizacija, odnosno podela rada, u upotrebi malih klauza i TP rečenica u srpskom jeziku. Jedan od razloga da se pozovemo na evoluciju jezika jeste to što se mini rečenice u tom slučaju mogu analizirati kao „živi fosili” pragmatike, koji se koriste paralelno sa savremenijim, složenijim rečenicama, tamo gde je njihova upotreba ekonomičnija.¹² Inače, živi fosili u biologiji su rasprostranjena pojava (v. npr. Ridley 1993). Prednost pozivanja na evoluciju je i u tome što se jedna neobjašnjena pojava u jeziku može pozvati na drugu dobro poznatu i izučenu pojavu u biologiji.

Redundanca koja karakteriše postepenu evoluciju takođe se ispoljava i na nivou slaganja sa subjektom, kao i kod izražavanja vremena i vida (Progovac 2008a, 2008b). S jedne strane, particip u ovim rečenicama pokazuje slaganje sa subjektom u rodu i broju, a s druge strane pomoćni glagol se slaže sa subjektom u licu i broju (*Pao je sneg; Pali su snegovi*). Takođe, particip svršenog vida već pokazuje da se radnja dogodila u prošlosti, tako da je pomoćni glagol tu redundantan. Kao da se zaista radi o dva sloja rečenice, jedan preklapljen preko drugog, gde oba sloja pokazuju

¹¹ Time ne nameravam da tvrdim da su rečenice prasintakse imale ovaj ili onaj fiksiran red reči. Tvrdnja je jedino da su se u toj etapi evolucije jezika mogle kombinovati jedino dve reči, na primer glagol i imenica, gradeći male klauze.

¹² Jackendoff (1999, 2002) je među prvima primenio pojam živih fosila na sintaksu jezika.

i slaganje i određene temporalne karakterstike, koje se delimično preklapaju.¹³

Osim redundance na raznim nivoima, drugi razlog da se pozove na faktore evolucije jeste to što se pune rečenice zapravo izvode iz malih klauza, po uvreženom viđenju sintaksičara. Opšte je prihvaćena teza u minimalizmu i teorijama koje su mu neposredno prethodile (npr. teorija principa i parametara) da svaka rečenica nastaje kao mala klauza, koja se zatim transformiše u punu rečenicu, TP (v. izvođenje rečenice u (19)) (npr. Stowell 1981, 1983, Burzio 1981, Kitagawa 1985, 1986, Koopman & Sportiche 1991, Chomsky 1995). Postavlja se pitanje zašto bi se rečenice u savremenim jezicima izvodile baš na ovaj način, kao u ponovljenom primeru (19):

- (30) a. [_{SC/VP} pala vlada] →
 b. [TP je [SC/VP pala vlada]] →
 c. [TP vlada [T' je [SC_{VP} pala vlada]]

Faktori evolucije i ovde nude jednostavan odgovor: građenje rečenice počinje sa malom klauzom zato što je ona bila dostupna u dalekoj prošlosti, kada se prvi put sastavljala puna rečenica. Poznato je da se u evoluciji veoma retko odbacuje nešto što je već razvijeno adaptacijom, već da se na to nadograđuje.¹⁴ Građenje TP rečenice bi bio odličan primer takve nadogradnje, a mini rečenice koje su još uvek u upotrebi predstavljale bi žive fosile ili aproksimacije ovih prvobitnih prarečenica. Po ovom viđenju, ne samo da se fosili javljaju samostalno kao mini rečenice, već su oni ugrađeni u svaku rečenicu savremenog jezika, čije izvođenje kao da je prinuđeno da ponavlja etape kroz koje je rečenica prošla u evoluciji.

Postoji još mnoštvo razloga izvan teorijske lingvistike za pozivanje na evoluciju kada su u pitanju mini rečenice, naročito neakuzativne. Po mnogim autorima, ovakve ili slične mini rečenice karakterišu usvajanje jezika kod dece (v. Radford 1990, Guilfoyle & Noonan 1992, Lebeaux 1988, Ouhalla 1991, Platzak 1990). Takođe, mini rečenice su veoma česte kod agramatizma (v. Kolk 2006 i reference u tom radu, Jakobson 1941/1972, Ouhalla 1991). Važno je napomenuti i to da se tvrdnje u ovom radu mogu podvrgnuti empirijskom testiranju tehnikom neuroodslivanja putem magnetne rezonance (fMRI), tako što bi se uporedilo kako mozak obrađuje fosile u obliku mini rečenica u odnosu na potpune rečenice (Progovac 2010b, 2015).

¹³ Kad je teorija evolucije prvi put stupila na scenu sa radovima Darvina, bila je dočekana sa nepoverenjem i primedbama poput „od kakve su koristi pola oka, ili pola krila” (vidi npr. Carroll 2005: 170-171). Da bi predupredila ovakve ili slične primedbe, Progovac (2008b) naziva ove mini rečenice polurečenicama, i tvrdi da su korisne i danas, i da bi bile od neprocenjive koristi dalekim precima koji su tek počinjali da kombinuju reči u (mini) rečenice.

¹⁴ U radovima Vygotskog (1979/1960) i Piageta (1978), insistira se na uključivanju dostignuća ranijih etapa evolucije u strukture razvijene u njenim kasnijim etapama. Kako ističe Vigotsky (1979/1960: 155-156), „instinkt nije uništen, već je preslikan u uslovne reflekse kao funkcija prastarog mozga.”

Prilog: Statistički uzorak sa interneta

Ovaj Prilog rezultat je nasumične pretrage neakuzativnih rečenica koje u osnovi imaju ili *Zima (je) došla* ili *Došla (je) zima*, koju je 1.1.2007. izvela Jasmina Milićević (privatna prepiska) na pretraživaču Google. U ovom uzorku treba uočiti upadljivu razliku u frekvenciji između malih klauza sa redom reči glagol-subjekat (90%), i onih sa redom reči subjekat-glagol (10%), što potvrđuje tendenciju da se neakuzativni subjekat nalazi iza glagola, naročito kad su u pitanju male klauze. Takođe, ako se usredsredimo na neakuzativne rečenice sa redom reči glagol-subjekat, verovatnoća da će se takve rečenice pojaviti u kalupu male klauze je ogromna (95,3%).¹⁵

Red reči subjekat-glagol

[nađeno: 254 primera bez pomoćnog glagola]

Zima došla. Stvarno.

Zima došla treba kapu staviti.

Zima došla — lagano grize za facu...

Zima došla, i dani se skratili ...

Snjeg je napadao, *zima došla*.

Zima došla, oni napustili radove.

Red reči glagol-subjekat

[nađeno: 2316 primera bez pomoćnog glagola]

Došla zima, mrav ponovo vukao svoje zalihe levo-desno, a cvrčak i dalje pevao i igrao, oko njega buka i galama, veselje i sve.

Došla zima, *stigo kiseli kupus*, vreme da se hasa kolenica dimljena pa kuvana, sa ljutim renom!

Ljudi, *došla zima* i to ono pravo!

Evo *došla zima* i kod nas. Hladno je i sunčano. Još samo da padne snijeg.

Evo *došla zima* pa se gubim tu na netu ...

Kod mene ništa posebno *došla zima* a ja mrzim zimu. ...

[nađeno: 114 primera sa pomoćnim glagolom]

Došla je zima. Sve je zamrznuto, osim cena.

Došla je zima, više se ne može rekreirati napolju.

Prošlo je par mjeseci, *došla je zima*.

---

¹⁵ Ovdje valja napomenuti i to da ovakve statističke obrade govore jezikom velikih brojeva, ali nisu pogodne za analiziranje svakog pojedinačnog primera i konteksta u kojem se on javlja. U ovom slučaju radi se o uzorku od preko dve hiljade primera.

Literatura

- Adger, D. (2003). *Core Syntax: A Minimalist Approach*. Oxford: Oxford University Press.
- Aljović, N. (2000). Unaccusativity and aspect in SerBoCroatian. U C. Czinglar i dr. (ur.), *ConSOLE VIII Proceedings*. Leiden: SOLE. 1–15.
- Babyonyshev, M. (1996). *Structural Connections in Syntax and Processing: Studies in Russian and Japanese*. Doktorska disertacija. MIT.
- Berwick, R., & Chomsky, N. (2011). The Biolinguistic Program: The current state of its development. U A. M. Di-Sciullo i C. Boeckx (ur.), *The Biolinguistic Enterprise: New Perspectives on the Evolution and Nature of the Human Language Faculty*. Oxford: Oxford University Press. 19-41.
- Burzio, L. (1981). *Intransitive Verbs and Italian Auxiliaries*. Doktorska disertacija. MIT.
- Burzio, L. (1986). *Italian Syntax: A Government-Binding Approach*. Dordrecht: Kluwer.
- Casielles, E. & Progovac, Lj. (2012). Protosyntax: A thetic (unaccusative) stage. *Theoria et Historia Scientiarum IX*, 29-48.
- Carroll, S. B. (2005). *Endless Forms Most Beautiful: The New Science of Evo Devo and the Making of the Animal Kingdom*. New York: W. W. Norton & Company.
- Chomsky, N. (1995). *The Minimalist Program*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Chomsky, N. (2005). Three factors in language design. *Linguistic Inquiry* 36. 1-22.
- Guilfoyle, E., & Noonan, M. (1992). Functional categories in language acquisition. *Canadian Journal of Linguistics* 37, 241-272.
- Halupka-Rešetar, S. (2008). Položaj informacionog fokusa i red reči u srpskom jeziku. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu XXXIII/2*, 311-321.
- Harves, S. (2002). *Unaccusative Syntax in Russian*. Doktorska disertacija. Princeton University.
- Hauser, M., Chomsky, N., & Fitch, W. T. (2002). The language faculty: What is it, who has it, and how did it evolve? *Science* 298, 1569-1579.
- Jackendoff, R. (1999). Possible stages in the evolution of the language capacity. *Trends in Cognitive Sciences* 3(7), 272-279.
- Jackendoff, R. (2002). *Foundations of Language: Brain, Meaning, Grammar, Evolution*. Oxford: Oxford University Press.
- Jakobson, R. (1972). *Child Language, Aphasia and Phonoloical Universals*. The Hague/ Paris: Mouton. Prvobitno publikovano na nemačkom 1941. godine.
- Kitagawa, Y. (1985). Small but clausal. *Chicago Linguistic Society* 21, 210-220.
- Kitagawa, Y. (1986). *Subjects in English and Japanese*. Doktorska disertacija, University of Massachusetts, Amherst.
- Kolk, H. (2006). How language adapts to the brain: An analysis of agrammatic aphasia. U Lj. Progovac, K. Paesani, E. Casielles i E. Barton (ur.), *The Syntax of Nonsententials: Multidisciplinary Perspectives*. Amsterdam: Benjamins. 229-258.
- Koopman, H., & Sportiche, D. (1991). The position of subjects. *Lingua* 85, 211-258.

- Kratzer, A. (2000). Building stative. U L. Conathan, J. Good, D. Kavitskaya, A. Wulf i A. Yu (ur.), *Berkeley Linguistic Society* 26, 385–399.
- Krylova, O., & Khavronina, S. (1988). *Word Order in Russian*. Drugo izdanje. Moskva: Russky Yazyk.
- Kuroda, S.-Y. (1972). The categorical and the thetic judgment. Evidence from Japanese syntax. *Foundations of Language* 9, 153–185.
- Lambrecht, K. (1994). *Information Structure and Sentence Form*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lavine, J., & Freidin, R. (2002). The subject of defective T(ense) in Slavic. *Journal of Slavic Linguistics* 10, 253–89.
- Lebeaux, D. (1988). Language Acquisition and the Form of Grammar. Doktorska disertacija. University of Massachusetts, Amherst.
- Marantz, A. (1984). *On the Nature of Grammatical Relations*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Marty, A. (1918). *Gesammelte Schriften*. vol. II, part 1. Abteilung. Halle: Max Niemeyer Verlag.
- McCloskey, J. (1996). Subjects and subject positions in Irish. U R. D. Borsley i I. Roberts (ur.), *The syntax of the Celtic languages: A comparative perspective*. Cambridge: Cambridge University Press. 241–283.
- Ouhalla, J. (1991). *Functional Categories and Parametric Variation*. London: Routledge i Kegan Paul.
- Perlmutter, D. (1978). Impersonal passive and the Unaccusative Hypothesis. *Berkeley Linguistics Society* 4, 159–189.
- Piaget, J. (1978). *Behavior and Evolution*. New York: Pantheon.
- Platzak, C. (1990). A grammar without functional categories: A syntactic study of early child language. *Nordic Journal of Linguistics* 13, 107–126.
- Progovac, Lj. (2006). The syntax of nonsententials: Small clauses and phrases at the root. U Lj. Progovac, K. Paesani, E. Casielles i E. Barton (ur.), *The Syntax of Nonsententials: Multidisciplinary Perspectives*. Amsterdam: Benjamins. 33–71.
- Progovac, Lj. (2008a). Root Small Clauses with unaccusative verbs. U A. Antonenko, J. F. Bailyn i C. Y. Bethin (ur.), *Proceedings of FASL (Formal Approaches to Slavic Linguistics)* 16. Ann Arbor: Michigan Slavic Publications. 359–373.
- Progovac, Lj. (2008b). What use is half a clause? U Andrew D. M. Smith i dr. (ur.), *The Evolution of Language: Proceedings of the 7th International Conference (EVOLANG 7)*, Barcelona, Spain. New Jersey: World Scientific. 259–266.
- Progovac, Lj. (2009). Layering of grammar: Vestiges of evolutionary development of syntax in present-day languages. U G. Sampson, D. Gil i P. Trudgill (ur.), *Language Complexity as an Evolving Variable*. Oxford: Oxford University Press. 203–212.
- Progovac, Lj. (2010a). When clauses refuse to be recursive: An evolutionary perspective. U H. van der Hulst (ur.), *Recursion in Human Language*. The Hague: Mouton de Gruyter. 193–211.
- Progovac, Lj. (2010b). Syntax: Its evolution and its representation in the brain. *Biolinguistics* 4(2-3), 233–254.
- Progovac, Lj. (2013). Rigid syntax, rigid sense: Absolutives/ unaccusatives as evolutionary precursors. U Steven Franks i dr. (ur.), *Proceedings of Formal Approaches to Slavic Linguistics (FASL), The Third Indiana Meeting*. Ann Arbor: Michigan

Slavic Publications. 246-259

- Progovac, Lj. (2015). *Evolutionary Syntax*. Oxford: Oxford University Press.
- Progovac, Lj., Paesani, K., Casielles, E., & Barton, E. (ur.). *The Syntax of Nonsententials: Multidisciplinary Perspectives*. Amsterdam: Benjamins.
- Radford, A. (1990). *Syntactic Theory and the Acquisition of English Syntax*. Oxford: Blackwell.
- Ridley, M. (1993). *Evolution*. Oxford: Blackwell Scientific Publications.
- Sasse, H-J. (1987). Thethetic/ categorial distinction revisited. *Linguistics* 25, 511–580.
- Stjepanović, S. (1999). *What do Second Position Cliticization, Scrambling, and Multiple Wh-fronting Have in Common?* Doktorska disertacija. University of Connecticut, Storrs.
- Svenonius, P. (ur.). *Subjects, Expletives, and the EPP*. Oxford Studies in Comparative Syntax. Oxford: Oxford University Press.
- Stowell, T. (1981). *Origins of Phrase Structure*. Doktorska disertacija. MIT.
- Stowell, T. (1983). Subjects across categories. *The Linguistic Review* 2(3), 285-312.

Ljiljana Progovac

UNACCUSATIVE IN SERBIAN: SMALL CLAUSES IN THE EVOLUTION OF LANGUAGE

Unaccusative verbs typically include certain verbs of motion, appearance, and other verbs whose “subject” is not an active agent, and which is thus considered to be generated in the object position, but without receiving accusative case (*Stigla pošta*. [“Arrived mail”]; *Pala vlada*. [“Collapsed government.”]; *Pao sneg*. [“Fallen snow.”]). An influential analysis in Minimalism proposes that unaccusative verbs, in contrast to other verbs, do not have the vP functional projection (see e.g. Chomsky 1995: 214, Kratzer 2000). The vP projection serves to accommodate the agent, and the light verb (v) serves to check accusative case. This analysis finds strong support in Serbian, especially in the root small clauses given above, which lack the auxiliary verb denoting Tense. In these clauses, the noun has a strong preference to remain in the object position, i.e. after the verb, especially in frozen expressions such as *Pala karta*. [“Fallen card;” “Card laid, card played.”] or *Prošao voz*. [“Gone train;” “That ship has sailed.”]). The main proposal in this paper is that these small clauses are incomplete sentences which lack not only the vP, but also the TP, the projection of Tense, which additionally explains why these clauses do not show subject movement or allow subordination. The further claim is that these are in fact approximations (fossils) of an evolutionary stage in syntax in which there were no functional projections such as vP or TP, and consequently no Move, embedding, or recursion.

Keywords: unaccusative, small clauses, thetic sentences, functional projections, recursivity, evolution of language.

TAUTOLOŠKI OBJEKAT U SRPSKOM JEZIKU¹

Rad se bavi sintaksičkim i semantičkim aspektima tautoloških objekata srpskom. Tvrdi se da dok su akuzativni tautološki objekti pravi argumenti, instrumentalni tautološki objekti predstavljaju modifikatore. Prihvatajući tretman modifikatora razvijen u okviru neodejvidsonske tradicije (Parsons 1990, između ostalih), u radu ih analiziram kao predikate. Ovaj pristup omogućuje da se objasni nekoliko njihovih osnovnih karakteristika, uključujući i neobično ograničenje da ovi tautološki objekti uvek moraju biti modifikovani. Ponuđeni su argumenti da je obavezna modifikovanost motivisana grajsijanskim pragmatičkim rezonovanjem, ali su joj koreni u semantici relevantnih elemenata.

Ključne reči: argument nasuprot adjunkt, predikat, sintaksa neergativnih glagola, sintaksa neakuzativnih glagola, Grajsove maksime.

1. Uvod

Ovaj članak se bavi konstrukcijom tautološkog objekta (engl. cognate object), ilustrovanom u primeru (1) na engleskom jeziku.

(1)	a. He sings	a	song.
	on peva-3Sg.Ind.Pres.	n.čl	pesma-ACC
	‘Peva pesmu.’		
	b. He lives	a	happy life.
	On živi-3Sg.Ind.Pres.	n.čl	srećan-ACC život-ACC
	‘Živi srećan život.’		

Iako su priroda i uloga tautološkog objekta tema velikog broja naučnih radova zasnovanih na velikom broju srodnih i nesrodnih jezika, sa izuzetkom Arsenijević (u rukopisu) i Marelj (u rukopisu), tematika tautološkog objekta u srpskom jeziku nije privukla pažnju savremene teorijske literature.

Konstrukcija tautološkog objekta je u centru interesovanja mnogobrojnih – često oprečnih – teorija. Istraživači se ne slažu čak ni u vezi sa statusom tautološke imenice u ovoj konstrukciji. Prema načinu na koji tretiraju relevantnu imenicu, teorije se mogu podeliti u tri velike grupe: a) teorije koje tretiraju tautološku imenicu kao argument (Massam 1990, Hale & Kayser 1997, Pham 1998), b) teorije koje tretiraju tautološku imenicu kao modifikator (Zubizzareta 1987, Jones 1988, Moltmann 1989,

¹ Zahvaljujem se anonimnim recenzentima čija su dragocena pitanja i komentari doprineli da ova verzija članka bude jasnija i preciznija od prethodne. Sve greške u radu su moja odgovornost. Takođe se zahvaljujem i urednicima ove knjige na razumevanju, strpljenju i podršci.

Mittwoch 1998) i c) “hibridne” teorije – teorije koje kombinuju prethodna dva tipa analize i čija je centralna tvrdnja da postoje ne jedan, već dva tipa tautološkog objekta: 1) pravi tautološki objekat, koji se ponaša kao argument i 2) nepravi tautološki objekat, koji se ponaša kao modifikator (Pereltsvaig 1999, Nakajima 2006).

Cilj ovog rada je dvostruk: prvo, da pruži pregled podataka u vezi sa fenomenom tautološkog objekta u srpskom jeziku, a potom i da sakupljene podatke iskoristi kako za analizu ovog fenomena, tako i za evaluaciju i modifikaciju postojećih analiza i relevantnih testova.

Članak je organizovan na sledeći način. Odeljak 2 daje definiciju tautološkog objekta, kratak pregled relevantnih podataka, kao i pitanja koja iz relevantnih podataka proizlaze. Odeljak 3 pruža kratak pregled postojećih teorija i testova u vezi sa tautološkim objektom, kao i pogled na testove kroz prizmu srpskog jezika i njihovu modifikaciju u skladu sa njim. Odeljak 4 se bavi problematikom INSTR-tautološkog objekta, dok je fokus odeljka 5 na ACC-tautološkom objektu. Odeljak 6 predstavlja zaključak ovog rada.

2. Misterija tautološkog objekta

Termin „cognatus” je latinskog porekla i znači „istorodan, srodan”. Ukoliko pogledamo klasične primere tautološkog objekta, jasno je zašto se ovaj termin smatra prigodnim (2). Naime, imeničke fraze (u daljem tekstu, NP) *san*, *život* i *ples* su etimološki povezane sa relevantnim glagolima. Drugim rečima, glagol i imenica imaju zajednički koren. Morfološka srodnost nije jedina karakteristika klasičnih primera konstrukcije tautološkog objekta. Glagoli koji se u literaturi tipično navode kao glagoli koji uzimaju tautološki objekat kao argument su neergativni glagoli. Neergativni glagoli su neprelazni glagoli koji imaju samo jedan argument, koji se sintaksički ponaša kao „pravi” subjekat (engl. deep subject).

- (2)   a. Sanja **san**.
              b. Živi **život**.
              c. Pleše **ples**.

Uprkos dobro poznatoj generalizaciji (Kayser & Roeper 1984, Hale & Kayser 2002) prema kojoj se tautološki objekat javlja samo uz neprelazne neergativne glagole poput glagola *živeti* (2), u srpskom jeziku nalazimo tautološki objekat uz neprelazne neakuzativne glagole poput glagola *umreti* (3).

- (3)   Umro je prirodnom smrću.

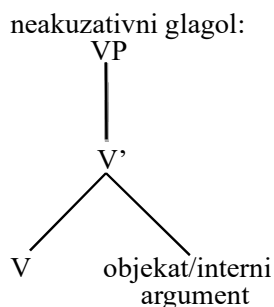
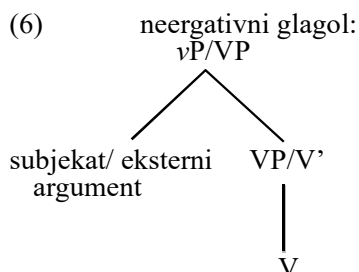
Iako je NP u primeru (3) etimološki povezana sa relevantnim glagolom na isti način kao imeničke fraze u primeru (2), postoje određene interesantne razlike između njih. Primetite, prvo, da se *smrt* u primeru (3) ne može pojaviti u rečenici bez modifikatora (u ovom slučaju, prideva *prirodan*). To je razlog zbog kog je

primer (4a) negramatičan. Zatim, primetite da se razlika između primera (2) i (3) očituje u padežu: dok su imeničke fraze u primeru (2) u akuzativu (u daljem tekstu: ACC), objekat u primeru (3) je u instrumentalu (u daljem tekstu: INSTR). Obaveznost INSTR je razlog negramatičnosti primera (4b).

- (4) a. *Umro je **smrću**.
 b. *Umro je **prirodnu smrt**.

Konačno, nasuprot prividnoj sličnosti između rečenica u kojima se javljaju neergativni i neakuzativni glagoli (5), razlike između njih su velike. Sintaksički gledano, iako se NP *on* nalazi u istom konačnom položaju u obema rečenicama u primeru (5) – u položaju subjekta rečenice, njihovi početni položaji su različiti. Dok *onu* (5a) počinje svoj život u položaju [Spec, VP]/[Spec, vP], kao eksterni argument glagola *sanjati*, početni položaj zamenice *on* u primeru (5b) je položaj direktnog objekta/ unutrašnjeg argumenta glagola *umreti*, koji je generisan u položaju [Comp, VP]. Kao što im i ime govori, za razliku od prelaznih glagola, neprelazni neakuzativni glagoli ne mogu da upravljaju ACC-objektom. Objekat mora da se pomeri u položaj u kome može da dobije padež, a to je naravno položaj rečeničnog subjekta [Spec, TP], u kom se dodeljuje nominativ (NOM).

- (5) a. **On-NOM** je_[vP/vP] **on** sanjao]
 b. **On-NOM** je_[vP] **umro on**

Razlike između neergativnih i neakuzativnih glagola su dobro poznate i obrađene u teorijskoj literaturi (v. Marelj 2004 u vezi sa ovom pojavom i pregledom relevantne literature). Jedna od razlika između ova dva tipa glagola je morfološki vidljiva i u vezi je sa mogućnošću upotrebe participia prošlog. Kao što je prvobitno pokazano za holandski jezik (Hoekstra 1984, Zeanan 1993), particip prošli se u ovom jeziku može upotrebiti kao pridev samo uz neakuzativne glagole. Aljović (2000) je pokazala da je test primenjiv i u srpskom jeziku. Naime, particip prošli – kako radni glagolski pridev (*-l* particip), tako i trpni glagolski pridev (*-n* particip), mogu da modifikuju samo objekat/ interni argument. Ovo je razlog zbog koga je primer poput (7a) jedino prihvatljiv ukoliko je imenica *čovek* objekat, tj. ukoliko

trpi radnju (odnosno ukoliko je nameravano značenje: čovek kojeg je neko/ nešto razbio/ razbilo). Dok prelazni glagoli uvek mogu da grade trpni glagolski pridev (7b), neprelazni neakuzativni glagoli se prepoznaju po tome što se mogu javiti samo kao radni glagolski pridev (7c):

- (7) a. *Razbijeni čovek (nameravano značenje: čovek koji je nešto razbio)
 b. ✓**razbije-n-o** ogledalo/ ***razbije-l-o** ogledalo
 c. ***umr-n-o** dete/ ✓**umr-l-o** dete

Imajući u vidu dobro poznatu činjenicu da neakuzativni glagoli ne mogu da se pasivizuju (v. Permuter 1978, Grimshaw 1990, između ostalih), Aljović (2000) zaključuje da je negramatičnost trpnog glagolskog prideva neakuzativnih glagola očekivana.²

Kao što čitalac može i da primeti, već i na samom početku ovog istraživanja otvaraju se mnoga pitanja. Prvo, činjenica da glagolska fraza neakuzativnog glagola već ima komplement/ interni argument, ne ostavlja više sintaksičkog prostora za tautološki objekat. Drugo, postavlja se pitanje da li je razlika u padežu između tautološkog objekta u primerima (2) i tautološkog objekta u primeru (3) slučajnost, tj. idiosinkratičko svojstvo relevantnog glagola ili ova razlika ukazuje na dublju i, u sintaksičkom i(li) semantičkom smislu značajniju razliku između dva tipa imeničke fraze. Ova razlika, koja je neprimetna u engleskom jeziku, uočava se u jezicima koji imaju bogat morfološki sistem poput srpskog i potencijalno je relevantna za istraživanje statusa tautološke imenice, ne samo u jezicima sa bogatim morfološkim sistemom, već i u jezicima u kojima nema morfološke razlike između različitih primera konstrukcije tautološkog objekta, poput engleskog ili nemačkog jezika. Treće, iako se konstrukcija zove konstrukcija tautološkog objekta, treba primetiti da se u literaturi pod tim imenom sreću i primeri poput sledećih:

- (8) a. Bernadette danced **the Irish jig.**
 B je plesala Odr.Čl. Ajriš džig
 'Bernadet je plesala Ajriš džig.'
 b. Tosca sang an **aria.**
 T je pevala Neod.Čl. arija
 'Toska je pevala ariju'

² Iako se ova generalizacija uzima zdravo za gotovo, interesantno je primetiti da Kiparsky (2013) na osnovu primera (i) dovodi u pitanje generalizaciju u vezi sa pasivizacijom neakuzativnih glagola:

- i. Er ist gestorben. In jedem Krieg wird gestorben.
 on BE umreti-PP u svakom ratu AUX-PASS umreti-PP
 'Umro je. U svakom ratu se umire.'

Budući da cilj ovog rada nije da se bavi odnosom između neakuzativnih glagola i pasiva i budući da morfološki test ilustrovan u primeru (7) tačno izdvaja grupu neprelaznih neakuzativnih glagola, dalje se neću baviti ovom temom. Zainteresovanom čitaocu, ipak, skrećem pažnju na činjenicu da i u srpskom jeziku neakuzativni glagoli dozvoljavaju *se*-pasiv, uglavnom sa generičkom interpretacijom, kao u primeru (ii) (v. Marelj 2004 i Cinque 1988 za pregled paralelnih podataka iz italijanskog jezika).

- ii. U građanskom ratu se puno umire. (značenje: Ljudi puno umiru u građanskom ratu.)

- c. My clarivoyant dreamt **the most unusual thing**
 moj vidovnjak je sanjao Odr.Čl. naj neobična stvar
 ‘Moj vidovnjak je sanjao najneobičniju stvar.’ (Massam 1990: 3)

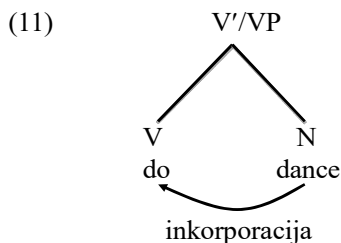
Jasno je da imeničke fraze u primeru (8) nisu morfološki povezane sa relevantnim glagolima. Pitanje koje se automatski postavlja jeste da li ove imeničke fraze imaju poseban status ili se radi o regularnim objektima. Interesantno je još i primetiti da objekat nekih od posmatranih glagola ne mora da bude ni imenička fraza. Kao što je jasno iz primera (9), ponekad se u položaju komplementa nalazi i čitava rečenica (u daljem tekstu CP):

- (9) Luka dreamt [_{CP} that he was an eagle]
 L je sanjao da on je bio Neod.Čl. orao
 ‘Luka je sanjao da je orao.’

Kada su u pitanju primeri tipa (8) i (9), engleski nije jedini jezik u kome se uočavaju ovakvi primeri. Kao što je jasno iz primera (10), srpski se, u ovom smislu, ne razlikuje od engleskog.

- (10) a. Luka i Maša su plesali **valcer**.
 b. Otpevala je **ariju**.
 c. Luka je sanjao **da je orao**.

Konačno, iako sintaksička fraza neergativnog glagola na prvi pogled ne izgleda problematično, i ona, zapravo, otvara sintaksička pitanja. Naime, dominantna analiza neergativnih glagola u današnjoj teorijskoj lingvistici je analiza koju su razvili Hale i Kayser (1993 *et seq.*) i prema kojoj su neergativni glagoli denominalni glagoli koji se izvide jednom vrstom inkorporacije puke imenice (engl. bare noun) u semantički slab glagol (engl. light verb), kao u primeru (11) iz engleskog jezika:³

Ono što je važno primetiti u ovoj strukturi jeste da imenica polazi iz položaja komplementa funkcionalnog/ semantički slabog glagola *do*. Ukoliko je ova pretpostavka u vezi sa tvorbom neergativnih glagola tačna, onda struktura bilo kog neergativnog glagola ne ostavlja dovoljno sintaksičkog prostora za tautološki objekat. Dakle, opet se postavlja pitanje kako se tautološki objekat može generisati, ali sada u strukturi neergativnog glagola.

Pošto smo dali pregled podataka i dela pitanja koja proizlaze iz ovih podataka, u nastavku rada ćemo pažljivo proučiti podatke da bismo odgovorili na postavljena pitanja i bolje razumeli konstrukciju tautološkog objekta.

³ Hale i Kayser (1999) definišu ovaj process kao konflaciju (engl. conflation).

3. Status tautološkog objekta u srpskom jeziku

3.1. Dihotomija u statusu tautološkog objekta

Kao što je već rečeno u prethodnim odeljcima, centralno pitanje u vezi sa konstrukcijom tautološkog objekta je status imeničke fraze – tautološkog objekta. Neki istraživači tvrde da je tautološki objekat argument relevantnog glagola, gde pojam „argument” treba razumeti kao element koji dobija tematsku ulogu (θ -ulogu) od relevantnog glagola i čija realizacija je tipično obavezna (za ovaj tip analize tautološkog objekta v. Massam 1990, Hale & Kayser 1993 za engleski jezik; Macfarland 1995 za engleski i francuski jezik; Matsumoto 1996 za engleski i japanski; Pham 1990 za vijetnamski). Drugi istraživači tvrde da je tautološki objekat neargument – modifikator/ adjunkt (u nekim analizama, predikat) – element koji ne dobija tematsku ulogu od predikata i čija realizacija je tipično fakultativna (v. Zubizarreta 1987, Jones 1988 za engleski jezik; Moltmann 1989 za engleski i nemački jezik; Lefebvre, 1994 za fongbe; Mittwoch, 1998 za engleski i hebrejski; Stewer, 1998 za edo). Konačno, treća grupa istraživača predlaže „hibridni” pristup tautološkom objektu, bilo sa stanovišta različitih jezika (v. Mittwoch 1998, koja analizira tautološki objekat u engleskom jeziku kao argument glagola, a u hebrejskom kao neargument) ili u okviru jednog jezika (v. Pereltsvaig 1999 za argumente da u ruskom jeziku postoje oba tipa tautološkog objekta; Nakajima 2006 za istu tvrdnju u vezi sa engleskim jezikom).

Prvo pitanje koje se nedvosmisleno nameće je kako objasniti da je literatura toliko podeljenja u vezi sa osnovnom karakteristikom – statusom ovih imeničkih fraza. Pregled relevantne literature upućuje na postojanje dva razloga koji su u direktnoj sprezi sa ovom situacijom. S jedne strane, istraživači koji tvrde da je tautološki objekat neargument tipično uzimaju podatke poput primera (3), dok istraživači koji tvrde da je tautološki objekat argument tipično daju podatke poput onih iz primera (2). S druge strane, ne samo da je fokus istraživača na različitim podacima, već postoji i doza neslaganja u vezi sa statusom (naizgled) identičnih podataka. Tako, na primer, dok Moltmann (1989) smatra rečenice tipa (12a) negramatičnim, Massam (1990) ih tretira kao potpuno gramatične. Isto tako, Jones (1988) smatra da je (12b) negramatična rečenica, dok Rice (1988) tretira (12c) kao gramatičnu.

- (12) a. Tom sneezed every sneeze that we heard that day.
T je_kijao svako kijanje da mi smo_čulitaj dan
'Svaki put kada smo čuli kijanje tog dana, kinuo (*bukv*: ga) je Tom.'
(Massam 1990: 169)
- b. *An uneventful life was lived by Harry.
Neod.Čl. besadržajan život je_bio življen od_strane H
(Jones 1988: 91)
- c. A good life was lived by Susan.
Neod.Čl. dobar život je_bio življen od_strane S
'Susan je živela dobar život.' (*bukv*: 'Dobar život je življen od strane Susan')
(Rice 1988: 210)

Da ne bismo završili u začaranom krugu dihotomije, u odeljku koji sledi, prvo ću predstaviti relevantne testove kako na primerima tipa (2), tako i na primerima tipa (3) u srpskom jeziku, a zatim ću testove i podatke pažljivo analizirati. Konačno, na osnovu zaključaka u vezi sa podacima iz srpskog jezika, ponudiću moguće objašnjenje oprečnih ocena statusa gramatičnosti primera tipa (12) u engleskom jeziku.⁴

3.2. Testovi

Massam (1990), na osnovu radova Jonesa (1988) i Doron (1988) nudi, između ostalih, sledeće najvažnije testove: a) pasivizacija (engl. passivization), b) pronominalizacija (engl. pronominalization), c) obavezna neodređenost objekta (engl. definite object impossible), d) pomeranje upitnih reči (engl. can be questioned), e) obavezna modifikacija tautološkog objekta (engl. restriction on form of NP), f) objekat je obavezno morfološki povezan sa glagolom (engl. object necessarily cognate). Na osnovu ovih testova, Jones je podelio konstrukcije tautološkog objekta na „prave” tautološke objekte (CO), koji su po svom sintaksičkom statusu modifikatori – neargumenti i na prave argumente, koji „tranzitivizuju” relevantne glagole. Status „pravih” tautoloških objekata kao neargumentata potvrđuje činjenica da se oni ne mogu pasivizovati, pronominalizovati, ne daju gramatične rezultate kada se primeni pomeranje upitnih reči, te da su obavezno neodređeni, modifikovani i morfološki povezani sa glagolom. S druge strane, objekte koji mogu da se pasivizuju, pronominalizuju, koji daju gramatične rezultate primenom pomeranja upitnih reči i koji mogu biti određeni, nemodifikovani i morfološki nepovezani sa glagolom Jones tretira kao prave argumente – komplemente prelaznih glagola. Kada primenimo gorepomenute testove na oba tipa podataka iz srpskog jezika, dobijamo sledeću sliku:

- (13) Pasivizacija⁵
 a. San je sanjan.
 b. *Užasnom smrću je umreno.
- (14) Pronominalizacija
 a. Svake noći je sanjao **zastrašujući san**.
 a'. Svake noći **ga** je sanjao.
 b. Svake noći je umirao **užasnom smrću**.
 b'. *Svake noći je **njom** umirao.
- (15) Obavezna neodređenost
 a. Sanjao je **taj/ ovaj** strašni san.
 b. *Umro je **tom/ ovom** užasnom smrću.
- (16) Mogućnost pomeranja upitnih reči
 a. Šta je sanjao?

⁴ Za moguće objašnjenje ovih oprečnih sudova koje nalazimo u literaturi v. napomene 15 i 16.

⁵ Maternji predstavnici srpskog jezika smatraju da pasiv koji se gradi pomoću pomoćnog glagola *biti* nije „u duhu srpskog jezika”, te se pasivne rečenice ovog tipa ne prihvataju uvek na isti način kao i aktivne, iako su potpuno gramatične. Na primer, za razliku od rečenice (13a), koja je potpuno prihvatljiva svim govornicima koji su konsultovani, *Život je življen* i *Ples je plesan* su prihvaćene sa manje entuzijazma. Da bismo izbegli efekat maskiranja gramatičnosti/negramatičnosti rečenice usled davanja prednosti aktivu u odnosu na pasiv u srpskom jeziku, u odeljku 3.3 predlažem proširenu listu testova za srpski.

- b. *Štaje umro?⁶
- (17) Fakultativna modifikacija objekta
 a. Sanjao je san.
 b. *Umro je smrću.
- (18) Objekat nije isključivo morfološki povezan sa glagolom
 a. Sanjao je san/ noćnu moru/ da je orao.
 b. Umro je užasnom smrću/ *užasnim samoubistvom/ *užasnim ubistvom.

Ponašanje glagola *sanjati* i *umreti* u primerima (13)-(18) u srpskom jeziku se u potpunosti poklapa sa ponašanjem njihovih prevodnih ekvivalenata u engleskom jeziku. Naime, dok se konstrukcija *užasnom smrću* ponaša kao neargument, *užasni san* se ponaša kao pravi argument glagola *sanjati*.

Iako se ovaj zaključak o postojanju dva tipa objekata čini valjanim, postoji nekoliko detalja u vezi sa testovima na koje želim da skrenem pažnju čitaoca. Prvo, iako Jones (1988) zaključuje da je status imeničke fraze *a gruesome death* u rečenici *John died a gruesome death* 'John je umro užasnom smrću' neargumentski na osnovu pasivizacije, ništa se, zapravo, ne može zaključiti o statusu ove imeničke fraze bilo u engleskom, bilo u srpskom pošto je glagol *umreti*, kako u srpskom, tako i u engleskom jeziku neakuzativan. Pošto se neakuzativni glagoli ne mogu pasivizirati, bez obzira na to da li imaju tautološki objekat ili ne, nikakav konačan zaključak u vezi sa statusom tautološkog objekta se ovde ne može izvesti.⁷

Ovo ne znači da test pasivizacije treba odbaciti. Naime, drugi podaci iz engleskog jezika koji su prema Jonesovoj analizi grupisani zajedno sa konstrukcijom *died a gruesome death* su jasnijeg statusa. Dva klasična primera su data u (19):

- (19) a. Harry lived an uneventful life.
 H je živeo Neod.Čl. besadržajan život
 'Harry je živeo besadržajan život.'
- b. Bill sighed a weary sigh.
 B je uzdahnuo Neod.Čl. umoran uzdah
 'Bill je uzdahnuo umornim uzdahom.' (Jones 1989: 89)

Fraze *lived an uneventful life* i *sighed a weary sigh* se prema Jonesu ponašaju na isti način kao i *died a gruesome death* pod pasivizacijom.

- (20) a. *An uneventful life was lived (by Harry).
 Neod.Čl. besadržajan život je bio življen od strane H
- b. *A weary sigh was sighed (by Bill).
 Neod.Čl. umoran uzdah je bio uzdahnut od strane B
 (Jones 1989: 89)

⁶ V. odeljak 4.1.2 za dalje objašnjenje.

⁷ Iako se u literaturi koja se bavi leksičkom semantikom glagola glagol *umreti* tretira kao tipični primer neakuzativnog glagola, ova činjenica se retko pominje u literaturi koja se bavi tautološkim objektom. Najčešće se ovaj sintaksički potpuno drugačiji glagol jednostavno grupiše zajedno sa tipično neergativnim glagolima tipa *živeti*, bez ikakve dalje rasprave u vezi sa relevantnošću njihovog različitog statusa za test pasivizacije.

Važno je primetiti da za razliku od glagola *die* ‘umreti’, glagoli *live* ‘živeti’ i *sigh* ‘uzdahnuti’ nisu neakuzativni glagoli u engleskom jeziku. Ovi glagoli imaju eksterni argument, što je osnovni preduslov za pasivizaciju (v. Marelj 2004 za objašnjenje i literaturu) i ukoliko bi objekti *an uneventful life* i *a weary sigh* bili pravi objekti – argumenti, njihova pasivizacija bi trebalo da bude potpuno gramatična kao što je pasivizacija regularnih prelaznih glagola tipa *razbiti* kako u srpskom, tako i u engleskom jeziku. Pošto ovaj zaključak nije empirijski potvrđen, možemo zaključiti da je pasivizacija prihvatljiv test u engleskom jeziku pošto se pomoću njega jasno mogu razlikovati objekti ne samo glagola *die* ‘umreti’, već i neegativnih glagola *live* ‘živeti’ i *sigh* ‘uzdahnuti’ kao tautološki objekti, tj. neargumenti od objekata glagola *dream* i *dance*, koji su regularni objekti – argumenti.

3.3. Pogled na testove kroz prizmu srpskog jezika

Interesantno je i važno primetiti da se podaci iz srpskog jezika ne poklapaju u potpunosti sa podacima iz engleskog jezika. S jedne strane, valja primetiti da se u srpskom jeziku glagol *živeti* (2) ponaša kao glagol koji zahteva regularni objekat – argument, dakle, potpuno drugačije od glagola *živeti* u engleskom jeziku. Kako to možemo objasniti? Ako pažljivo pogledamo podatke iz srpskog jezika, vidimo da se objekti relevantnih glagola različito ponašaju kada se primene testovi u primerima (13)–(18), ali i u pogledu padeža u kom se javlja relevantni objekat. Naime, dok se u srpskom jeziku pravi objekti – argumenti javljaju u ACC, tautološki objekti koji se ponašaju kao neargumenti javljaju se u INSTR. Iz tog razloga ćemo listi testova za utvrđivanje statusa objekta u srpskom jeziku dodati i padež:

- (21) Padež: ACC vs. INSTR
 a. Radi rad./Pleše ples./Živi život-ACC.
 b. Smeje se grohotnim smehom./Uzdiše dubokim uzdahom-INSTR.

Kao što i sam čitalac može da potvrdi, ACC-objekti iz primera (21a) ponašaju se u potpunosti kao objekti u svim testovima iz primera (13)–(18), dok se INSTR-tautološki objekti (21b) ponašaju kao neargumenti u istim testovima.⁸

Pitanje koje se direktno nameće jeste da li su razlike koje vidimo između ACC i INSTR objekata ovde rezultat različitog statusa relevantnih padeža ili različitog statusa objekata. ACC se u teorijskoj literaturi standardno tretira kao strukturni padež (engl. structural case), koji se dodeljuje samo u određenoj sintaksičkoj konfiguraciji. Budući da teorija vezuje ACC za određen sintaksički položaj, on nije tematski vezan za argument koji ga nosi i stoga se može potisnuti u određenim sintaksičkim konfiguracijama, poput pasivnog pomeranja (22b). Instrumental se standardno tretira kao tematski padež (engl. thematic case), koji se dodeljuje relevantnom argumentu zajedno sa tematskom ulogom, nije vezan za strukturni položaj i ne može se potisnuti

⁸ Ovde bih želela da napomenem dve stvari. Iako će nam test padeža puno pomoći u trenutnoj raspravi, ovaj članak će relativizirati njegovu važnost tako što ćemo pokazati da je INSTR tek morfološki refleksi dublje i bitnije karakteristike koja odvaja dva tipa tautoloških objekata. Ukratko, za razliku od ruskog jezika (v. npr. Pereltsvaig, 1999), niti je INSTR isključivo predikatski padež u srpskom jeziku (NOM je dominantniji od INSTR u ovoj ulozi), niti su (trivijalno) svi pravi komplementi/argumenti cognatusi u srpskom u ACC (npr. *upravljati upravom*).

u pasivnom pomeranju (23b). Iako je sve ovo tačno, odgovor na gorepomenuto pitanje je negativan jer iako INSTR ne može da se potisne, bezlični pasiv (pasiv bez dopune u nominativu) pravih objekata – argumenata u INSTR ne samo da daje gramatične rezultate (23c), već se ovaj argument u INSTR ponaša kao pravi argument u svim drugim relevantnim testovima (24).

- (22) a. Luka-NOM je razbio **vazu-ACC**. (aktiv)
 b. **Vaza-NOM** je razbijena (od strane Luke). (pasiv)
- (23) a. Radnici-NOM upravljaju **fabrikom-INSTR**. (aktiv)
 b. ***Fabrika-NOM** je upravljana (od strane radnika). (pasiv)
 c. **Fabrikom-INSTR** je upravljano (od strane radnika). (pasiv)
- (24) i. Prenominalizacija:
 Radnici su **preduzećem** lošije upravljali nego što su **njime** upravljali direktori.
ii. Obavezna neodređenost:
 Radnici su upravljali **tom/ ovom** fabrikom.
iii. Mogućnost pomeranja upitnih reči:
Čime su upravljali?
iv. Fakultativna modifikacija objekta:
 Radnici su upravljali (značajnom) fabrikom.
v. Objekat nije isključivo morfološki povezan sa glagolom:
 upravljati kompanijom/ daljinskim/ novčanim tokovima

Na osnovu datih podataka zaključujemo da je status samog objekata u (21b) različit od statusa objekata u (21a), te da se padež čini indikatorom različitog statusa relevantnih objekata. Pitanje na koje ćemo se vratiti u odeljku 4 jeste da li možemo objasniti zašto se tautološki objekti javljaju u INSTR.

Specifičnost srpskog jezika (vidi odeljak 2.3, napomena 3) motiviše me da postojećoj listi testova dodam još jedan test, i to modifikaciju *n*-participom (trpnim glagolskim pridevom). Primitimo prvo da je generalizacija u vezi sa mogućnošću modifikacije objekata *n*-participom šira nego što je prikazano u literaturi. Naime, particip pasiva glagola (*n*-particip, trpni glagolski pridev) se smatra mogućim jedino kod glagola koji imaju akuzativnu dopunu – pravih prelaznih glagola (v. Mrzović 2009). Međutim, ukoliko pogledamo veći obim podataka iz srpskog jezika, moramo zaključiti da *n*-particip modifikuje interni argument – komplement glagola (25), bez obzira da li se ovaj pojavljuje u ACC ili, na primer, u INSTR.

- (25) a. daljinski upravljati kamerom – INSTR: daljinski upravljana kamera
 b. trgovati robom/ decom-INSTR: trgovana roba/deca
 c. pretiti (nekome) tužbom-INSTR: ?prećena tužba⁹

⁹ Budući da je jedan od naših ciljeva da istražimo korelaciju između ACC i INSTR i statusa objekta, jedina bitna činjenica za našu raspravu u ovom radu je da legitimni argumenti – komplementi mogu da budu modifikovani *n*-participom ukoliko se nalaze u INSTR. Interesantno je primetiti da, za razliku od gramatičnih modifikacija direktnog objekta u DAT ((*Ne*) nadati se gostima-DAT: (*ne*) nadani gosti), indirektni objekat se ne može modifikovati participom: **dat čovek (nameravano značenje: čovek kome je nešto dato)*. Iako ostavljam ovo pitanje za drugu raspravu, valja primetiti

d. ponuditi (nekoga) kafom-INST: ponuđena kafa

Ukoliko primenimo modifikaciju trpnim glagolskim pridevom kao test za status imeničke fraze kod relevantnih primera, možemo zaključiti da su imeničke fraze iz primera (21a) pravi argumenti – komplementi, dok su imeničke fraze iz primera (21b) neargumenti – adjunkti.

- (26) Modifikacija *n*-participom
 a. Sanjani san/ življeni život/ plesani ples
 b. *Uzdahnuti (duboki) uzdah/ smejani (grohotni) smeh

I dok se nemogućnost glagola *umreti* da se javi u obliku trpnog glagolskog prideva može objasniti činjenicom da je on neakuzativni glagol, čiji je površinski subjekat pravi (dubinski) objekat i koji u skladu sa ponašanjem te podgrupe glagola tvori adnominalni *-l*-particip (radni glagolski pridev) a ne *-n*-particip (trpni glagolski pridev), važno je primetiti da se glagoli *uzdahnuti* i *smejati se* ne nalaze u istoj grupi. Naime, fraze *uzdahnuli čovek* i *smejali čovek* su negramatične.¹⁰ Objašnjenje za nemogućnost *n*-modifikacije sledi ukoliko imeničke fraze u primeru (26b) nisu argumenti – komplementi relevantnih glagola. Konačno, ukoliko su INSTR-tautološki objekti u primerima poput (21b) modifikatori/ adjunkti, nemogućnost njihove pasivizacije se direktno može objasniti. Naime, adjunkti se ne mogu pasivizovati (27). Ovde posebno uporedimo status (27c) sa statusom (23c):

- (27) a. Pojeo je supu **kašikom-INST**.
 b. ***Kašika-NOM** je pojela supu. (pasiv)
 c. ***Kašikom-INST** je pojedeno supu. (bezlični pasiv)

da nam ovaj test govori da se direktni i indirektni objekat u DAT ne nalaze u istom položaju u sintaksičkoj strukturi. Objekti u genitivu se takođe, uglavnom, opiru modifikaciji. Budući da se modifikacija, na prvom mestu, upotrebljava da označi promenu stanja imenice koju modifikuje, razlog zbog kog nije kompatibilna sa svim glagolima koji imaju sintaksički interni argument može se (delimično) objasniti i semantičkim ograničenjima. Važno je ovde primetiti da glagoli čiji objekti ne podležu promeni stanja ili lokacije takođe ne dozvoljavaju modifikaciju svojih ACC-argumenata. Takvi su, na primer, glagoli fizičke ili mentalne percepcije poput glagola *čuti* i *saznati*. Semantičko ograničenje je verovatno razlog zbog kojeg primer (25c) zvuči manje prihvatljivo od primera (25a) i (25b).

¹⁰ Ovde bih želela da skrenem pažnju čitaoca na ograničenja testa sa izvođenjem trpnog glagolskog prideva (*-n*-participa). Naime, izvođenje radnog glagolskog prideva (*-l*-participa) moguće je samo kod neakuzativnih glagola koje ćemo (u nedostatku boljeg termina) ovde nazvati neizvedenim, u smislu glagola koji nemaju aktivni tranzitivni parnjak poput *umreti*, *stići*, *doći* i koji imaju samo jedan objekat. Podgrupa neakuzativnih glagola sa dva argumenta, u koju u srpskom jeziku spadaju *prijati* i *sviđati se*, na primer, uopšte ne dozvoljavaju nikakav particip. Pored ove dve grupe glagola postoji i grupa prelaznih glagola koji imaju kako prelazni oblik (*Luka je razbio/otvorio prozor*) tako i neakuzativni oblik (*Prozor se razbio/ otvorio*). Kod takvih izvedenih neakuzativnih konstrukcija *-l*-particip takođe nije moguće izvesti (**razbijeli/otvoreli prozor*). *Smejati se* i *uzdahnuti* nemaju aktivne prelazne oblike. Moguće je da *smejati se* pripada podgrupi neakuzativnih glagola sa dva objekta (status fraze u genitivu, kao u *smejati se svojoj šali* nije potpuno jasan). Činjenica da je prisustvo klitike *se* obavezno uz *smejati se* čini status ovog glagola još manje jasnim i transparentim od glagola *uzdahnuti*. Neagramatičnost fraze *uzdahnuli čovek* postaje posebno jasna ukoliko se ova uporedi sa *izdahnuli čovek*, gde je *-l*-particip izveden od glagola *izdahnuti*, tipičnog neakuzativnog glagola sa jednim argumentom.

Zaključak ovog dela rada je da srpski jezik potvrđuje postojanje dva tipa tautološkog objekta. Naime, ACC-tautološki objekti i INSTR-tautološki objekti se različito ponašaju u velikom broju testova. Do sada smo ovu podelu tretirali na jednostavan način nazivajući ACC-tautološke objekte argumentima, dok smo naziv modifikatori (adjunkti) ili neargumenti koristili kada smo govorilo INSTR-tautološkim objektima. Za dalju raspravu je od ogromnog značaja ne samo činjenica da se dva tipa tautološkog objekta razlikuju, već i da se INSTR-tautološki objekti razlikuju u ponašanju od INSTR-pravih argumenata. U odeljku koji sledi želela bih da dublje ispitam tačnost ovih klasifikacija, naravno, sa ciljem da što potpunije razumemo ulogu i status INSTR-tautološkog objekta u srpskom jeziku.

4. Bliži pogled an INSTR-tautološki objekat

4.1. Uspostavljanje statusa INSTR-tautološkog objekta

4.1.1 Neakuzativna sintaksa glagola kao indikator statusa INSTR-tautološkog objekta

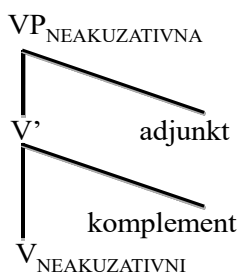
Primitimo prvo da je sama sintaksa relevantnog glagola dobar pokazatelj da INSTR-tautološki objekat nije argument. U raspravi u vezi sa sintaksom glagola koji traže tautološki objekat zaključili smo da je glagol *umreti* neakuzativan glagol (v. primere (5)-(7)). Budući da neakuzativni glagoli već imaju objekat, jedini strukturni položaj u okviru glagolske fraze u kome može da se nađe INSTR-tautološki objekat je modifikator – adjunkt (28).¹¹ U strukturi u primeru (28), adjunkt je element koji je sestra kategorije V' i pod direktnom je dominacijom VP (vidi Chomsky 1995).¹²

---

¹¹ Važno je primetiti da, iako je ovaj argument u skladu sa empirijskim dokazima koje ćemo u odeljku 4 detaljno obrazložiti, i sam po sebi je indikativan pošto se može tumačiti na dva potpuno različita načina. Naime, čak i deo literature koji se bavi raspravom neakuzativnih glagola i tematikom tautološkog objekta ograničen je i fokusira se na grupu glagola sa jednim argumentom, poput *umreti*, *pasti*, *rasti* i *doći*. Pored ovih glagola, postoji i jedan brojčano mali ali teorijski relevantan broj glagola koji imaju dva argumenta, od kojih su oba objekti. Ukoliko je njihova sintaksa takva da dozvoljava dovoljno mesta za dva objekta u okviru glagolske fraze, onda bi se u teoriji takva struktura mogla dozvoliti i za tautološke objekte. Međutim, pored jasnih nalaza koje ću predstaviti u sledećem pododeljku, primetimo da neakuzativni glagoli sa dva argumenta pripadaju semantički ujednačenoj grupi neakuzativnih, neakuzativnih psiholoških glagola (v. Marelj 2013 za detalje i raspravu). Semantički gledano, glagol *umreti* ne pripada toj grupi.

¹² Struktura data u primeru (28) nije jedina moguća struktura. Među mogućim implementacijama nalazimo tzv. adjunkciju prema Chomskom (engl. adjunction), koja originalno potiče iz GB modela i koja se u skorašnjim raspravama u minimalizmu (v. Chomsky 2000, 2001) nalazi kao operacija spajanja u uređeni par (engl. pair merge). S druge strane, postoji i čitava niz tzv. kartografskih pristupa (v. Cinque, 1999, 2004) za koje je karakteristično da tretiraju adjunkte kao specifikatore (Spec, XP) funkcionalnih upravnih elemenata (X). Za prilike naše rasprave struktura u (28) je dovoljna.

(28)

4.1.2 Pomeranje upitnih reči kao indikator statusa INSTR-tautološkog objekta

Ukoliko uporedimo rezultate testa pomeranja upitnih reči u engleskom jeziku (29a) i srpskom ((16b), koji radi jasnije argumentacije ovde ponavljamo kao (29b)), primećujemo jednu bitnu razliku u vezi sa izborom upitne reči, koja nam može pomoći ukoliko se oslanjamo na morfološki siromašan jezik poput engleskog ali koja postaje vidljiva zbog činjenice da je srpski morfološki bogat jezik. Naime, dok se u engleskom jeziku koristi upitna reč *what* ‘šta’, ova upitna reč se nikada ne može upotrebiti u srpskom ekvivalentu pitanja iz prostog razloga što se zamenica *šta* ne može upotrebiti kada se pita o imeničkoj frazi u instrumentalu. Upitna zamenica koju treba upotrebiti je *čime*. Važno je sada primetiti da kada upotrebimo *čime*, kao u primeru (29c), pomeranje upitne reči ne daje gramatične rezultate. Poređenje negramatičnog primera (29c) sa gramatičnim primerom (24), ponovljenim kao (29d), može navesti na zaključak da je razlika između dve imeničke fraze u INSTR u ovim primerima razlika između argumenta i neargumenta – modifikatora/ adjunkta.

- (29) a. *What did he die?
       šta je_činio on umreti (Massam 1990:164)
       b. *Šta je umro?
       c. *Čime je umro? (užasnom smrću-INSTR)
       d. Čime je upravljao? (fabrikom-INSTR)

Ovo zvuči kao valjan zaključak dok ne pogledamo sledeće podatke (30):

- (30) a. Slon maše surlom. → **Čime** slon maše?
       b. Luka uvek leti avionom. → **Čime** Luka uvek leti?
       c. Luka je razbio prozor kamenom. → **Čime** je Luka razbio prozor?
       d. Luka je bušilicom izbušio zid. → **Čime** je Luka izbušio zid?

Iako su sva četiri primera pomeranja upitne reči u (30) gramatična, INSTR-fraze se razlikuju po svom statusu. U primeru (30a) INSTR-fraza je obavezni argument glagola *mahati*, dok je u primeru (30b) ona obavezni modifikator glagola *leteti*. Najinteresantniji za našu raspravu je primer (30c), u kome je INSTR-fraza fakultativni argument i (30d), u kome se INSTR-fraza tipično tretira kao fakultativni neargument – modifikator/ adjunkt glagola *razbiti*. Primer (30c) je jako značajan za našu raspravu pošto je opis „fakultativni modifikator” primenjiv i na opis statusa

INSTR-tautološkog objekta. Iz ovoga zaključujem da je razlika između ACC-tautoloških objekata i INSTR-tautoloških objekata dublja od proste dihotomije argument – neargument. Drugim rečima, iz dosadašnje rasprave možemo zaključiti da INSTR-tautološki objekat zapravo nije ni argument, jer se tipično javlja u ulozi teme (elementa koji trpi radnju), kao uz glagol *mahati*, niti je neka vrsta instrumenta (obavezna ili fakultativna), kao uz glagol *bušiti*. Pitanje koje se onda logično nameće je sledeće: koja je, zapravo, uloga INSTR-tautološkog objekta u rečenici?

Primitimo prvo da iako se ni upitna reč *šta* niti upitna reč *čime* ne mogu upotrebiti u slučajevima INSTR-tautološkog objekta, pomeranje upitne reči nije nužno negramatično (31).

(31) **Kako** je umro? Užasnom smrću.¹³

Pitanje koje sledi je šta nam upotreba ove zamenice govori o interpretaciji (semantici) INSTR-tautoloških objekata s jedne strane, i o njihovom sintaksičkom statusu, s druge.

Upitna reč *kako* se javlja kao pitanje za prilog za način (32). Na osnovu tipa upitne reči koja odgovora INSTR-tautološkom objektu, on se može uporediti sa prilogom za način (32).

(32) **Kako** se ponaša? Pristojno.

Tačnost ove poredbe postaje još jasnija ukoliko primetimo da se i primeri INSTR-tautološkog objekta mogu zameniti (bez promene u značenju) odgovarajućim prilogom za način (33):

(33) a. Smejao se **grohotnim smehom**.
b. **Grohotno** se smejao.

Konačno, važno je primetiti da *kako* pita ne samo o INSTR-tautološkom objektu i prilogima za način već i o INSTR-frazama koje nisu etimološki povezane sa glagolom,¹⁴ niti su nužno fakultativne prirode (34). Zajednički imenilac sve tri grupe fraza je da se koriste za izražavanje načina vršenja radnje koju iskazuje relevantni glagol. Ovdje je još važno i primetiti da se takve fraze često nalaze uz glagole koji već imaju objekte – bilo da su u pitanju prelazni glagoli (34a), ili glagoli sa objektom u nekom drugom kosom padežu (34b) i (34c):

(34) a. Opomenuo ju-ACC je **tihim glasom**. (**Kako ju** je opomenuo?)
b. Obratio joj-DAT se **tihim glasom**. (**Kako joj** se obratio?)
c. Prišao joj-DAT je **lakim korakom**. (**Kako joj** je prišao?)

¹³ Kao što anonimni recenzenti primećuju, ogovarajuće pitanje ovde je i „kakvom smrću”, što upravo upućuje na činjenicu da je *smrt* semantički irelevantna; ona je presuponirana (engl. presupposed) kada upotrebimo glagol *umreti*, baš kao što se kod upotrebe glagola *stići*, na primer, podrazumeva postojanje MESTA (LOCATION).

¹⁴ Iako ove fraze nisu etimološki povezane sa relevantnim glagolima, primetimo da su semantički povezane sa njima. Za dalju raspravu u vezi sa primerima tipa (34), čitalac se upućuje na odeljak 4.3.3.

Nadam se da su empirijski nalazi i zaključci koje sam ovde iznela uspostavili jasnu paralelu između INSTR-tautoloških objekata, INSTR-imeničkih fraza koje nisu etimološki povezane sa glagolom i priloga za način. Pitanje koje se sada postavlja jeste da li sličnost između ova tri elementa znači i da je INSTR-tautološki objekat predikat. Istraživanje ovog pitanja je tema sledećeg pododeljka.

4.2 INSTR-tautološki objekat: obična imenička fraza ili imenički predikat?

U semantičkoj literaturi se često najelegantnijim pristupom priložima za način smatra onaj koji ih analizira kao predikate (v. npr. Parsons 1990). Pristup priložima za način kao predikatima ima svoj začetak u radu Davidsona (1967). Prema Davidsonu, glagoli imaju ne samo tematske argumente (argumente koji odgovaraju učesnicima u relevantnom zbivanju), već i specijalni argument zbivanja (engl. event argument). Davidson tretira priloge za način kao predikate koji tipično predciraju/govore nešto o tom argumentu zbivanja. Dakle, prilog za način direktno opisuje argument zbivanja (*e*), odnosno govori kako se zbivanje odigrava. U (35a) argument zbivanja je argument predikata koji ga opisuje kao brzo; drugim rečima, zbivanje se dešava „brzo” (35b):

- (35) a. Luka brzo razmišlja.
 b. $\exists e$ [razmišljanja (*e*, Luka) & brzo (*e*)]

Do sada smo uspostavili da je uloga INSTR-tautoloških objekata paralelna ulozi priloga za način. Ukoliko prihvatimo dejvidsonovski pristup modifikatorima, onda sledi da su INSTR-tautološki objekti imenički predikati.

4.3 Testovi za imeničke predikate

Tipično se u literaturi daje nekoliko testova koji se koriste za uspostavljanje statusa imenice, prideva ili priloga kao predikata. U odeljku koji sledi, daću pregled ovih testova i kratko ukazati na probleme koji se javljaju kada se oni primene na srpski jezik.

4.3.1 Referencijalnost

4.3.1.1 Test kvantifikacije determinatorom

Imenički predikati se tipično smatraju neodređenim (v. Reuland & ter Meulen 1987, Higginbotham 1987, koji sledi Rothstein 1983, na primer). Test obavezne neodređenosti (uporedi primere (15a) i (24ii) sa primerom (15b)) pripada testu referencijalnosti. Predikativne imeničke fraze nisu referencijalne.

Kada govorimo o referencijalnosti, postoji više načina na koje se manifestuje referencijalnost običnih imeničkih fraza. Kao što se to iz poređenja primera (36b) i (37b) vidi, jedan od tipičnih znakova referencijalnosti je činjenica da se referencijalne imeničke fraze mogu kvantifikovati determinatorima, dok se predikati ne mogu kvantifikovati.

- (36) a. Oni su pisci-NOM./ Oni se smatraju piscima-INSTR.
 b. *Oni su svaki pisac./ Oni se smatraju svakim piscem.
 (pisci/ pisac/ piscima/ piscem = predikat)
- (37) a. Pisac je došao-NOM./ Naš urednik se poigrava piscima-INSTR.
 b. Svaki pisac je došao./ Naš urednik se poigrava svakim piscem.
 (pisac/ piscima = argument)

Kao što se vidi iz primene testa kvantifikacije (uporedi primere (15a) i (24iv) sa primerom (15b)), ACC-tautološki objekti i redovni INSTR-objekti se ponašaju kao argumenti, dok se INSTR-tautološki objekti ponašaju kao predikati. Iako se dati primeri jasno razlikuju, postoji nekoliko stvari na koje treba obratiti pažnju kada se ovaj test upotrebljava, što u vezi za različitim jezima, što specifično u vezi sa srpskim jezikom.

S jedne strane, kao što je poznato (v. npr. Doron 1988), ne mogu se svi determinatori upotrebiti za razgraničavanje imeničkih argumenata od imeničkih predikata. Grupu determinatora koji se mogu upotrebiti u ovu svrhu sačinjavaju takozvani jaki determinatori (engl. strong determiners), pri čemu je podela determinatora na slabe (engl. weak) i jake (engl. strong) zasnovana na mogućnosti da se jave u egzistencijalnim rečenicama.¹⁵ Primere slabih i jakih determinatora dajemo u rečenicama (38) i (39) iz engleskog jezika:

- (38) Slabi determinatori:
- a. There is a new solution. (*a* = neodređeni član)
 tu je Neod.Čl. nov rešenje
 ‘Postoji novo rešenje.’
- b. There are seven dwarfs. (*seven* = broj)
 tu su sedam patuljci
 ‘Patuljaka ima sedam.’
- c. There are many cool places. (*many* = kvantifikator *mnogi*, *a*)
 tu su mnogo kul mesta
 ‘Ima mnogo kul mesta.’
- (39) Jaki determinatori:
- a. #There is every solution/ all solutions.
 tu je svaki rešenje svi rešenja
 (*every* = kvantifikator *svaki*, *all* = kvantifikator *svi*)
- b. #There are most cool solutions.
 tu su većina kul situacije
 (*most* = kvantifikator *većina*)
- #There is the solution.¹⁶
 tu je Odr.Čl. rešenje
 (*the* = određeni član)

¹⁵ Iako je situacija zapravo komplikovanija nego što je ovde prikazano (v. npr. Keenan 1987, 2003, Zucchi 1995), za ciljeve ovog rada dovoljno je da prihvatimo test egzistencijalne rečenice kao osnov za podelu determinatora na jake i slabe.

¹⁶ Rečenica nije gramatična sa egzistencijalnim *there*, ali je gramatična sa “LOC-*there*”.

Baš kao i u engleskom, jaki determinatori ni u srpskom jeziku nisu prihvatljivi u egzistencijalnim rečenicama, kao što se vidi iz sledećih primera:

- (40) a. *Ima većina-NOM knjiga (ovde).
 b. *Ima svaka-NOM (ta) knjiga (ovde). (Hartmann & Milićević 2008: 22)

Primitimo, međutim, da i test kvantifikacije jakim determinatorima nosi sa sobom dva izazova u srpskom jeziku. Kao što je primećeno u literaturi za druge jezike (McNally 1997) i kao što Hartmann i Milićević (2008) primećuju za srpski jezik, kada se jaki determinatori pojave u genitivu u egzistencijalnim rečenicama, ponašaju se kao slabi determinatori (37):¹⁷

- (41) a. Ima svih-GEN (tih) knjiga (ovde).
 b. Ima svake-GEN (te) knjige (i) ovde. (Hartmann & Milićević 2008: 23-24)

Konačno, primitimo da kvantifikator *neki* ne samo da ima nejasan status (može da bude jak (42a) ili slab (42b)), već u srpskom jeziku ima i dodatno pejorativno značenje (42c):

- (42) a. Čita neku knjigu.
 b. Umro je nekakvom smrću.
 c. A ona se smatra kao nekom lepoticom.¹⁸

4.3.1.2. Pronominalizacija¹⁹

Pronominalizacija je drugi relevantni test referencijalnosti. Imeničke fraze u ulozi argumenta uvek imaju referenta i stoga uvek mogu da se pronominalizuju (43). Predikati nemaju referente i stoga se ne mogu pronominalizovati (44).²⁰

¹⁷ Problematiku egzistencijalnih rečenica razrađuju Hartmann i Milićević (2008), dok Arsenijević (ovo izdanje) daje detaljnu analizu i kritički pregled različitih pristupa jakim i slabim kvantifikatorima u srpskom jeziku.

¹⁸ Vidi Arsenijević (ovo izdanje) u vezi sa alternativnom interpretacijom i analizom primera poput (42c).

¹⁹ Iako pitanje nije od centralnog značaja za našu raspravu, čitaocu će biti interesantno da primeti da se pronominalizacija kao test za semantički tip mora relativizirati. Naime, iako je tačno da oblik zamenice odražava njen semantički tip kao i semantički tip njenog antecedenta, davno je uspostavljeno (Jespersen 1927, Kuno 1972, Williams 1983, između ostalih) da je denotacija nekih zamenica svojstvo (engl. property), a ne individua (engl. individual). Za razliku od zamenica čija je denotacija individua, zamenice čija je denotacija svojstvo se mogu naći u položajima u kojima se nalaze semantički predikativni izrazi. Primeri u (i) ilustruju ovo.

(i) a. On je postao **lingvista**.
 a'. Postao je **to/*on**.
 b. **Šta/*ko** je on po profesiji? **Lingvista**.
 b'. **Ko/*šta** je postao lingvista? **Boban**.

Naime, pošto je komplement glagola *postati* predikat (*lingvista* u (ia)), zamenice koje se upotrebljavaju za ljudska bića (ljudska bića su najjasniji primeri individua) se ne mogu upotrebiti u ovom položaju. To je razlog zašto je zamenica *on* neprihvatljiva u predikatskom položaju. Za razliku od zamenice *on*, *to* očito može da se upotrebi u predikatskom položaju. Na isti način možemo objasniti primere (ib) i (ib'). Za razliku od zamenice *ko*, čija je upotreba organičena na pitanja vezana za argumentske položaje, zamenica *šta* se može upotrebiti i za pitanja u vezi sa predikatima. Iako su sudovi vezani za primere u (44) neosporni, zbog prirode glagola nemoguće je ispitati mogućnost pronominalizacije imenica koje se upotrebljavaju isključivo za ljudska bića.

²⁰ Za razliku od engleskog jezika, u kome se sve zamenice ponašaju uniformno, ovde je važno

- (43) a. On se poigrava svojom ženom/ njome-INSTR.
 b. Ona gospodari svima u porodici/ njima-INSTR.
- (44) a. Smatraju je lepoticom/ *njome-INSTR.
 b. Umro je užasnom smrću/ *njome-INSTR.²¹
 c. Nasmejao se grohotnim smehom/ *njim-INSTR.

Ukoliko pogledamo rezultate testa pronominalizacije, vidimo da dok se INSTR-komplementi mogu pronominalizovati (43), INSTR-tautološki objekti (44c)–(44d) se ponašaju kao predikati (44a)–(44b).

Dakle, sumirajući rezultate testova referencijalnosti, možemo zaključiti da se INSTR-tautološki objekat u srpskom jeziku nedovosmisleno ponaša kao imenički predikat.

4.3.2 Koordinacija

Podaci u vezi sa koordinacijom su u skadu sa gorepomenutom hipotezom u vezi sa predikatskim statusom INSTR-tautološkog objekta. Naime, INSTR-tautološki objekat se može koordinirati samo sa prilogom za način (45).

- (45) Umro je bolno i užasnom smrću.

Iako postoje izuzeci za koordinaciju kao test (v. Marelj & Matushansky 2015), činjenica da je i on konzistentan sa rezultatima ostalih testova je valjana indikacija u vezi sa statusom INSTR-tautološkog objekta.

Ovaj deo rada možemo zaokružiti sledećim zaključcima: INSTR-tautološki objekat je imenički predikat – modifikator, čiji su uloga i status paralelni ulози priloga za način. Pristup INSTR-tautološkim objektima kao predikatima direktno objašnjava kako njihovo ponašanje sa stanovišta semantike, tako i činjenicu da se ovakvi „objekti” mogu javiti uz glagole koji već imaju legitimni objekat (kao što su, na primer, neakuzativni glagoli).

---

napomenuti da za test pronominalizacije u srpskom jeziku treba koristiti lične zamenice. Prisvojne zamenice se ponašaju kao pridevi (v. Marelj 2011 za podatke, raspravu i literaturu) i u skladu sa tim se pojavljuju u predikatskom položaju (i):

- (i) a. Ovaj pisac je **pametna/naš**.

Interesantno je primetiti da empirijski nalazi koje dajem u radu u vezi sa testom pronominalizacije govore u prilog kako teorijama o srpskom kao jeziku bez determinatora (Zlatic 1997, Bošković 2004, 2005, 2008, između ostalih), tako i teorijama o srpskom jeziku kao jeziku sa determinatorskom (DP) frazom (Progovac 1998). Naime, za razliku od primera (44), gde upotreba ličnih zamenica nije moguća u predikatskom položaju, upotreba prisvojnih zamenica u predikatskoj položaju je potpuno prihvatljiva u primeru (i). U marginalno prihvatljivim primerima tipa *Tito je jedan – svi smo mi On*, pretpostavka je da se *on* ponaša kao vlastito ime. Slični primeri koje nalazimo na internetu su *Svi smo mi Tito!* *Svi smo mi Farid!* Kada se nađu u položaju predikata, vlastita imena se ponašaju kao predikati (v. npr. Matushansky 2005 za analizu i literaturu).

²¹ Ukoliko su takvi primeri maternjim predstavnicima prihvatljivi, u primerima poput *Umro je vešanjem*, u ovde predloženoj analizi *vešanje* se ne bi smatralo tautološkim objektom već nekom vrstom uzroka ili instrumenta, po značenju uporedivim sa *zemljotresom* u primeru *Selo je uništeno zemljotresom*.

4.3.3 Obaveznost modifikacije tautološkog predikata

Ne zaboravljajući da postoje još mnoga interesantna pitanja koja se mogu dalje razviti iz ovog članka, ovaj deo rasprave bih želela da zaključim kratkim osvrtom na tri dodatna pitanja. Prvo, ukoliko pogledamo u literaturi empirijske podatke u vezi sa neakuzativnim glagolima, zaključićemo da se literatura uglavnom zasniva na analizi glagola *umreti*. Pitanje koje se direktno postavlja je zašto bi ovaj vid modifikacije bio ograničen na glagol *umreti*. Naime, ukoliko je INSTR-tautološki objekat modifikator čija uloga i značenje odgovaraju prilogu za način, očekivali bismo da može da se javi i uz druge neakuzativne glagole, baš kao što se prilozi za način slobodno javljaju uz njih. Radi ilustracije, pogledajmo sledeće primere.

- (46) a. Brzo raste.
 b. Žurno dolazi.
 c. Ostrvo je iščezlo časomice.

Podaci iz srpskog jezika jasno govore u prilog tretmanu INSTR-tautološkog objekta kao fakultativnog imeničkog predikata/ modifikatora, koji se, u skladu sa svojom ulogom, javlja uz razne glagole. Iako je *umreti* neakuzativni glagol koji se najčešće javlja sa INSTR-tautološkim objektom, primeri u (46a-c) se čine jednako prihvatljivim, dok su primeri glagola *pasti* i *rasti* (47a-c) rezultat Google pretrage:

- (47) a. Deonice su pale strmoglavim padom.
 b. Raste rastom Božijim.
 c. Kućica raste rastom puža.

Dakle, upravo kako i predviđa teorija statusa INSTR-tautološkog objekta koju sam ovde iznela, oni se mogu naći i uz druge neakuzativne glagole.

Sada je važno primetiti dve stvari. S jedne strane, INSTR-imeničke fraze u primeru (47) su etimološki povezane sa relevantnim glagolom. S druge strane, sve INSTR-imeničke fraze u primeru (47) su obavezno modifikovane. Ove dve opservacije nas vode do sledeća dva pitanja: 1) Da li je činjenica da je INSTR-objekat etimološki povezan sa glagolom bitna za komponente gramatike ili je činjenica da su ovi objekti etimološki srodni glagolu čista slučajnost – idiosinkratičko svojstvo datog glagola?, te 2) Zašto je modifikacija INSTR-tautološkog objekta obavezna?

Moja hipoteza je da su ova dva pitanja direktno i čvrsto povezana. Naime, iako se slažem sa Pereltsvaig (1999) da sama etimološka srodnost objekta i relevantnog glagola nije važna za sintaksu i da je njegov značaj ograničen na domen leksikona/ morfologije, smatram da se ACC-tautološki objekat i INSTR-tautološki objekat ne mogu u potpunosti tretirati na isti način. Naime, dok se ACC-tautološki objekti u svakom pogledu ponašaju kao njihovi parnjaci koji nisu etimološki povezani sa relevantnim glagolom, status INSTR-tautološkog objekta kao predikata čini ove fraze drugačijim od ACC-tautološkog objekta sa stanovišta pragmatike.

U sledećem odeljku ćemo se vratiti na pitanje ACC-tautološkog objekta. Ovde bih želela da skrenem pažnju čitaoca na važnu razliku između dva tipa tautološkog objekta. Naime, kao što smo videli u odeljku 1 i odeljku 2, dok se ACC-tautološki objekti mogu javiti sa modifikacijom ili bez nje, modifikacija INSTR-tautološkog

objekta je obavezna, bilo da je modifikacija atributske prirode (48a) ili u obliku fraze u genitivu (48b). Izostavljanje modifikatora rezultira negramatičnošću rečenice. Smatram da ova interesantna razlika između INSTR-tautološkog objekta i ACC-tautološkog objekta zaslužuje objašnjenje.

- (48) a. Umro je **prirodnom** smrću.
b. Umro je smrću **mučenika**.

Iako se u literaturi rečenice tipa *He died a death* ‘Umro je smrću’ obeležavaju kao negramatične (“*”), moja pretpostavka je da ovakve rečenice nisu negramatične, već da nisu prihvatljive sa stanovišta pragmatike (“#”).

Naime, dok se semantika bavi značenjem iskaza, pragmatika se bavi kontekstualizovanom upotrebom iskaza. Na primer, dok je semantičko značenje primera (49) stalno bez obzira na kontekst/ situaciju u kojoj je upotrebljen, sa stanovišta pragmatike, (49) ima sasvim drugačiju vrednost ukoliko se upotrebi u restoranu, gde očekujete da vaše reči doslovno pokrenu osobu kojoj se obraćate (konobara) i od koje očekujete da vam donese i naplati kafu. Ovakva očekivanja ne postoje ukoliko se (49) izgovori u društvu prijatelja sa kojima ste se upravo popeli na vrh Fruške gore. Znanje koje imamo u vezi sa vrednošću određenog iskaza u određenoj situaciji je deo naše pragmatičke kompetencije (engl. pragmatic competence).

- (49) Želela bih produženi espresso.

Pod pragmatičkom kompetencijom se podrazumeva i način na koji ćemo saopštiti neki iskaz. Najuticajnije ime u ovom domenu lingvističke teorije je Paul Grice, čiji je jedan od važnih postulata princip kooperativnosti. Griceov princip kooperativnosti se sastoji od četiri konverzacione maksime (Grajsovih maksima – engl. Grice’s maxims), među kojima je i maksima informativnosti, prema kojoj govornikov doprinos razgovoru sadrži upravo onoliko informacija koliko je potrebno – ni manje, ni više. Primetimo sada da u gorepomenutim primerima (48) izostavljanjem modifikatora oni prestaju da budu informativni.

Ovaj nedostatak informativnosti postaje potpuno jasan ukoliko se podsetimo koju ulogu INSTR-tautološki objekat ima u rečenici prema teoriji koju sam ovde predstavila. Podsetimo se da su u deividsonovskoj tradiciji, glagoli/ predikati zapravo opisi događaja. Događaji se u semantici predstavljaju semantičkim prikazima (50a’, b’) pomoću varijable događaja (*e*). Dakle, opis događaja u (50a) je „umiranje”. Adverbijalni modifikatori za način su predikati koji prediciraju nad varijablom događaja (*e*). Pošto je uloga imeničke fraze u (50a) da predicira/ opiše argument događaja u rečenici, u odsusvu modifikatora, rezultat je potpuno neinformativan pošto su primarni predikat (glagol) i sekundarni predikat (imenička fraza) identični (50a), a relevantni deo informacije koji modifikuje argument događaja nedostaje. Relevantni deo je upravo onaj deo koji nam govori kako se zbivanje „umiranja” odigrava – bilo da je ono bolno, bezbolno, prirodno, mučenički, itd. Uporedimo (50a-a’) i (50b-b’):

- (50) a. #Tristram je umro smrću
 a'. $\exists e$ [umiranje (e, T) & smrću (e)]
 b. Tristram je umro mučeničkom smrću.
 b'. $\exists e$ [umiranje (e, T) & **mučeničkom** smrću (e)]

Istu vrstu ograničenja možemo primetiti kod INSTR-imeničkih fraza koje igraju ulogu neke vrsta semantičkih tautoloških objekata, gde se semantički tautološki objekti razlikuju od tipičnih INSTR-imeničkih fraza koje su morfološki/ etimološki srodne relevantnim glagolima po tome što su srodne relevantnom glagolu samo semantički (prema značenju), a ne i po formalnim karakteristikama (morfofonološki). Radi lakše analize podataka i praćenja argumenta, ovde ponavljam primere (34) kao (51):

- (51) a. Opomenuo ju je **tihim glasom**.²²
 b. Obratio joj se **tihim glasom**.
 c. Prišao joj/ Došao je **lakim korakom**.

Kao i u primerima koji ilustruju formalne INSTR-tautološke objekte, izostavljanje modifikatora semantičkog tautološkog objekta rezultira neprihvatljivim rečenicama.

Dakle, uloga glagola je da uvede argument događaja (*e*). Priloška modifikacija se analizira kao predikat prvog reda čija je uloga da doda informacije u vezi sa datim događajem (Davidson 1967, Parsons 1990). Ulogu gorepomenutih INSTR-imeničkih fraza analizirala sam na isti način kao što se analizira uloga priloške modifikacije. Drugim rečima, INSTR-tautološki objekat modifikuje argument događaja direktno (vidi (50)). U mojoj analizi to dalje znači da ukoliko je on ili formalno (etimološki) ili semantički srodan glagolu, tada odsustvo modifikatora direktno dovodi do problema nedovoljne informativnosti iskaza. Dakle, sama po sebi, činjenica da neka imenička fraza ima status tautološkog objekta je njeno idiosinkratičko svojstvo, bez uticaja na komponente mentalne gramatike. Ali, kada se takva imenička fraza nađe u ulozi predikata – bilo da je etimološki ili semantički srodna tom glagolu – status tautološkog objekta postaje relevantan sa stanovišta pragmatike, čiji zahtev informativnosti uslovljava javljanje modifikatora relevantne imeničke fraze.

5. Bliži pogled na ACC-tautološki objekat

5.1 ACC-tautološki objekat kao pravi objekat

U odeljku 3 smo videli već dovoljno dokaza koji upućuju na tačnost hipoteze da je ACC-tautološki objekat drugačiji od INSTR-tautološkog objekta. U istom odeljku sam iznela i pretpostavku da se ACC-tautološki objekat sintaksički ne ponaša ništa drugačije od bilo kog drugog, nesrodnog ACC-komplementa. Naime, kao

²² Dok u svom osnovnom značenju glagol *opomenuti* podrazumeva *glasom*, *prst* nije presuponiran. To je razlog zašto rečenica (ia) nije prihvatljiva, dok je (ib) potpuno prihvatljiva.

(i) a. # Opomenuo ga je glasom.
 b. Opomenuo ga je prstom.

što smo videli u primerima (13)–(18) i (24), ACC-tautološki objekti se ponašaju različito od INSTR-tautoloških objekata, ali isto kao INSTR-argumenti/ komplemeni glagola. Tačnost prepostavke u vezi sa statusom ACC-tautološkog objekta kao argumenta ćemo ovde zaokružiti raspravom u vezi sa primerima običnog ACC-komplementa u relevantnim testovima. Ukoliko uporedimo primer (52) sa primerima (13)–(18), s jedne strane i primerom (24), s druge strane, možemo zaključiti da se u svim relevantnim testovima ACC-tautološki objekti, INSTR-komplementi i obični ACC-objekti ponašaju na isti način.

- (52) i. Pasivizacija: Članak je napisan.
 ii. Pronominalizacija: Ona **ga** je napisala.
 iii. Obavezna neodređenost: Ona je napisala **taj** članak.
 vi. Mogućnost pomeranja upitne reči: **Šta** je napisala?
 v. Fakultativna modifikacija objekta: Napisala je (odličan) članak.
 vi. Objekat nije isključivo morfološki povezan sa glagolom: pisati molbu/ izvinjenje
 vii. Modifikacija *-n*-participom: (na)pisan članak

Dalje, baš kao i obični ACC-objekat i INSTR-komplement, ACC-tautološki objekat se javlja uz jake determinatore (53) i može se koordinirati samo sa argumentima (54):

- (53) a. Razbila je svaku vazuu.
 b. Upravljao je svakom fabrikom.
 c. Sanjao je svaki san (koji je ikada postojao).
 (54) a. Razbila je vazuu i prozor/ *i brzo.
 b. Upravljao je odborom i radnicima/ *i tihim glasom.
 c. Sanjao je svoj san i Luku/ *i lepo.

Konačno, u srpskom jeziku postoji jedna veoma mala, ali za našu raspravu veoma značajna podgrupa glagola koja na najjasniji način potvrđuje ne samo da je ispravna hipoteza u vezi sa statusom ACC-tautološkog objekta i INSTR-tautološkog objekta kao dva potpuno različita elementa, nego i da je tačna hipoteza u vezi sa načinom na koji su ova dva elementa različita (argument, odn. predikat). Naime, u srpskom postoje glagoli koji mogu da se jave kako sa INSTR-tautološkim objektom, tako i sa ACC-tautološkim objektom. Kao što ilustrujemo uz pomoć nekoliko testova u primeru (55), dok se ACC-tautološki objekat uz relevantne glagole ponaša kao argument, INSTR-tautološki objekat se ponaša kao predikat:

- (55) a. Sanjao je svaki san koji je ikada postojao.
 b. *Sanjao je svakim snom koji je ikada postojao.
 c. Prošle noći sam sanjao san što ga sanjam svake noći.
 d. *Sanjao je snom pravednika, a i oni su njim sanjali.
 e. San je sanjan.
 f. *Snom pravednika je sanjano.

Dalje, u skladu sa različitim statusom ova dva elementa, očekujemo da ih nije moguće koordinirati. Kao što čitalac može da vidi iz primera (56), ova pretpostavka je tačna:

(56) *Sanjao je lep san i snom pravednika.

Budući da glagol *sanjati* može da se javi kako sa ACC-tautološkim objektom, tako i sa INSTR-tautološkim objektom, direktno objašnjenje za negramatičnost primera (56) jeste da je ona rezultat različitog statusa ovih dvaju elemenata.²³

Dakle, empirijski podaci vode do zaključka da se prema statusu, ACC-tautološki objekat ne razlikuje od običnih ACC-komplementa prelaznih glagola. Činjenica da su ACC-tautološki objekti fakultativni ne treba da nas zbunjuje. Naime, iako je tačno da je jedno od opštih pravila za razlikovanje argumenata od modifikatora obaveznost argumenata (57a) i fakultativnost modifikatora (57b), ne treba zaboraviti da ima i izuzetaka od ovog pravila (58).²⁴

(57) a. Razbio je vazuu./ *Razbio je. (vaza = komplement)

b. Razbio je vazuu čekićem./ Razbio je vazuu. (čekićem = adjunkt)

(58) a. Jede nešto./ Jede. (nešto = komplement)

b. Ponaša se ludo./ ??*Ponaša se. (ludo = adjunkt)

²³ Primitimo da kroz prizmu ovih podataka iz srpskog jezika, oprečni sudovi u vezi sa statusom raznih primera na engleskom (v. primer (12) i raspravu u vezi sa njim) dobijaju moguće objašnjenje. Naime, moguće je da oprečni sudovi proizlaze iz činjenice da i u engleskom, baš kao i u srpskom jeziku postoje glagoli koji se mogu javiti kako sa argumentom/tautološkim komplementom tako i sa adjunktom/tautološkim predikatom. Činjenica da se dva tipa morfološki ne razlikuju u engleskom jeziku onda vodi do oprečnih sudova u vezi sa njihovim statusom. Kao potvrdu da je ova pretpostavka tačna, čitalac se upućuje na analizu predstavljenu u Nakajima (2006), koji tvrdi da engleski – baš kao i srpski jezik – dozvoljava dva različita tipa tautološkog objekta i to upravo u situacijama neergativnih glagola čija sintaksička struktura teorijski može da dozvoli generisanje bilo komplementa, bilo adjunkta tautološkog objekta. Primitimo da iako tautološki objekti koji se javljaju uz glagole poput *umreti* u engleskom i nemačkom jeziku ne izgledaju morfološki drugačije od bilo kog drugog objekta u tim jezicima (u nemačkom oni nose morfološki ACC), oni se, zapravo ne ponašaju kao ACC-komplementi. Naime, kao što je primetila Moltmann (1989) za nemački, iako tautološki objekti izgledaju kao ACC-objekti, krucijalno, njihovo pristupstvo ne utiče na izbor pomoćnog glagola (alternaciju *haben* HAVE / *sein* BE). Naime, prelazni glagoli u nemačkom jeziku (glagoli sa ACC-komplementom) uvek biraju pomoćni glagol *haben*. Ukoliko je ACC na objektu dovoljan razlog da se on tretira kao pravi komplement, onda bismo očekivali da tautološki objekti u nemačkom jeziku (i) izazovu promenu pomoćnog glagola sa *sein* (BE) u *haben* (HAVE). Kao što se iz primera može videti, to se ne dešava:

(i) a. Hans **ist**/***hat** gestorben.

Hans BE/HAVE umro

b. Hans **ist**/***hat** einen qualvollen Tod gestorben [tautološki objekat].

Hans BE/HAVE umro užasnom smrću

(Moltmann 1989)

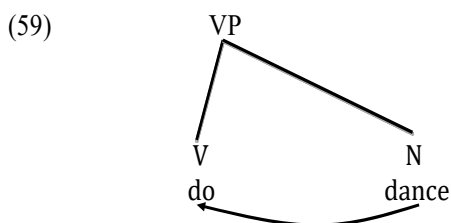
Vidi Marelj (u rukopisu) u vezi sa relevantnim primerima u holandskom jeziku i njihovom analizom.

²⁴ Zapravo, dok su primeri obaveznih modifikatora ređi, primeri glagola koji imaju fakultativne argumente su brojni. Takvi argumenti se javljaju u raznim padežima. Tek radi ilustracije, primitimo da pored glagola *jesti*, tu spadaju i razni drugi glagoli koji opisuju aktivnosti (*activity verbs*), kao što su, na primer, *piti*, *pisati*, *pričati*, *čitati*, *kucati* (*tekst*), *šiti*, *peglati*, *loviti*, *štrikati*, *usisavati* i *kuvati*.

5.2 Sintaksa konstrukcije ACC-tautološkog objekta

Pošto smo utvrdili da se ACC-tautološki objekti ponašaju kao bilo koji drugi obični ACC-complement glagola, pitanje koje se sada nameće jeste da li je njihova sintaksička struktura identična strukturi pravih prelaznih glagola.

Iako se, u skladu sa dosadašnjom raspravom u odeljku 5.1, potvrdni odgovor na ovo pitanje može smatrati očekivanim, pitanje sintaksičke strukture konstrukcije ACC-tautološkog objekta postaje posebno interesantno ukoliko se podsetimo da je dominantna analiza neergativnih glagola (glagola koji dozvoljavaju ACC-tautološki objekat) u današnjoj teorijskoj lingvistici analiza koju su razvili Hale i Kayser (1993 *et seq.*) i prema kojoj neergativni glagoli uključuju proces inkorporacije puke imenice (engl. bare noun) u semantički slab glagol (engl. light verb), kao u primeru (11), koji radi lakšeg praćenja rasprave ovde ponavljamo kao (59):

Već na početku ovog rada naglasila sam da je očiti problem strukture u (59) činjenica da ona ne ostavlja dovoljno sintaksičkog prostora za ACC-tautološki objekat. Hale i Kayser (1997 *et seq.*) su svesni ovog problema i kao rešenje predlažu mehanizam koji nazivaju brisanjem indeksa (engl. index deletion). Naime, kada se imenica poput *dance* u primeru (59) inkorporira u semantički slab glagol, ona, kao i svaki drugi element koji se pomera, ostavlja za sobom trag (engl. trace) koji označava njeno početno mesto – mesto na kome je generisana. Prema teoriji Halea i Kaysera, trag inkorporirane imenice (N) prolazi kroz proces brisanja indeksa, koji čini gorepomenuti trag nevidljivim u sintaksi i stoga nevidljivim i za interpretaciju. Proces brisanja indeksa omogućava tautološkom objektu da se doslovno generiše u početnom položaju imenice. Razni autori su izneli različite probleme koje ovo rešenje sa sobom nosi (v. Kiparsky 1997, Felser & Wanne, 2001, Hale & Kayser 1997 i reference u ovom radu). Ne samo da se njihovo rešenje čini konceptualno neatraktivnim i *ad hoc*, već je i empirijski problematično.²⁵

Ovde bih želela da skrenem pažnju čitaoca na jednu predikciju teorije Halea i Kaysera za koju ne postoji empirijska potvrda. U Hale i Kayser (2002), autori dalje razvijaju svoju teoriju i rešenje koje nude tretira tautološke objekte koji su identičnog korena (engl. zero-related) poput *Dance a dance (Plesati ples)* kao rezultat inkorporacije, dok tautološki objekti koji ne dele koren sa relevantnim glagolom, poput *Dance a Mazurka (Plesati mazurku)* imaju potpuno drugačiju

²⁵ Za detaljnu raspravu čitaoca upućujemo na gorepomenuti popis literature.

sintaksičku strukturu u kojoj je moguće direktno generisati *plesati* kao glagol. Ne samo da ovakva teorija ne pruža nikakvo objašnjenje zašto glagol ne može u oba slučaja da se direktno generiše u položaju glagola, već i predviđa da se dve konstrukcije sintaksički ponašaju potpuno različito. Naime, *dance a dance* bi trebalo da se ponaša kao inkorporacija, dok se *dance a Mazurka* ponaša kao konstrukcija pravog prelaznog glagola. Međutim, kao što se može videti u primerima iz srpskog jezika (vidi (13)-(18) i (52)–(54)) ali i iz engleskog (60)–(61), ova predikcija nije tačna:²⁶

- (60) a. She danced a dance. / She dreamt a dream.
 b. A dance was danced./ A dream was dreamt.
 c. What did she dance?/ What did she dream?
 d. She danced a (fast) dance. / She dreamt a (beautiful) dream.
 e. She danced every dance. / He dreamt every dream that night.
- (61) a. She danced a Mazurka./ She dreamt a nightmare.
 b. A Mazurka was danced./ A nightmare was dreamt.
 c. What did she dance?/ What did she dream?
 d. She danced a (fast) Kolo./ She dreamt a (horrible) nightmare.
 e. She danced every Kolo./ She dreamt every nightmare.

Konačno, teorija koja daje poseban sintaksički status imeničkoj frazi na osnovu činjenice da je ona etimološki povezana sa relevantnim glagolom, ne može da objasni da pravi prelazni glagoli dozvoljavaju komplemente koji su etimološki povezani sa glagolom, kako u ACC, tako i u drugim padežima, bilo kao obavezne ili kao fakultativne (62).²⁷

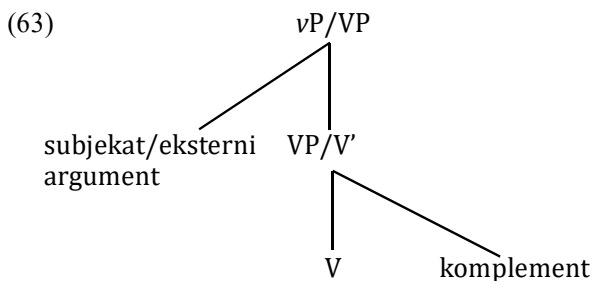
- (62) a. Piše pismo.
 b. Jede jelo.
 c. Pije piće.
 d. Upravlja upravom.
 e. Mrzi mržnju.

²⁶ Bez ulaženja u dublju problematiku tautološkog objekta u engleskom jeziku, primetimo da primeri koji se sreću u literaturi (v. Hale & Kayser 2002, Massam 1990) poput *die a gruesome death*, *smile a silly smile* i čije sintaksičko ponašanje je prema gorepomenutim autorima rezultat činjenice da su oni pravi, inkorporirani tautološki objekti, ima alternativno objašnjenje. Naime, ukoliko posmatramo ove primere kroz prizmu podataka iz srpskog jezika, jasno je da je moguće objašnjenje za njihovo ponašanje to što su oni modifikatori – predikati, a ne rsta argumenata. Ukoliko uporedimo njihovo ponašanje sa ponašanjem INSTR-tautoloških objekata u srpskom jeziku, zaključujemo da se ponašaju na potpuno isti način. Posebno je ovde važno primetiti da se glagol *die* (umreti) pominje u literaturi kao glagol sa „pravim tautološkim objektom”, što je važna potvrda pretpostavke koju smo ovde izneli. Naime, budući da je *die* neakuzativni glagol, ne može se tretirati niti kao neergativni glagol sa inkorporiranim objektom (*dance a dance*), niti kao neergativni glagol sa „pravim objektom” (*dance a Kolo*). Neakuzativnost glagola *die* u engleskom jeziku se ne može tretirati kao jedinstven primer ili leksička idioskratičnost. Kao što su empirijski pokazali Kuno i Takami (2004) i Nakayama (2006), postoji čitava grupa neakuzativnih glagola u engleskom jeziku koji traže tautološki objekat.

²⁷ Na osnovu dosadašnje rasprave stiće se utisak da nema ograničenja kada je u pitanju izbor glagola koji mogu da dozvole tautološki objekat. Iako ovo nije centralno pitanje ovog rada, moja hipoteza je da ograničenja postoje i da se mogu upotrebiti kao dokaz za postojanje kimijanskih stanja. Zainteresovani čitalac se upućuje na Marelj (u rukopisu).

Dakle, teorija koja tvrdi da postoji sintaksička posebnost podgrupe ACC-tautološkog objekta koja je zasnovana na etimološkoj srodnosti sa glagolom i koja predlaže posebnu sintaksičku strukturu inkorporacije i konflacije i(li) specijalne principe poput brisanja indeksa ima malo čime da se preporuči pošto se za nju vezuju brojni teorijski, konceptualni i empirijski problemi. Alternativni pristup koji je adekvantniji, što u teorijskom, što u empirijskom smislu, jeste da je sintaksički gledano, struktura prelaznih glagola sa ACC-tautološkim objektom kao komplementom ista kao struktura glagola sa bilo kojim drugim ACC-komplementom koji nije etimološki srodan glagolu (63):

Ovde želimo da tvrdim da je struktura (63) odgovarajuća ne samo za prelazne glagole koji imaju tautološki objekat, već i za neprelazne neergativne glagole (vidi takođe Pereltsvaig 1999 za ruski jezik i Nakayama 2006 za engleski). Struktura u (63) je, dakle, relevantna kako za primere (64), tako i za primere (65):

- (64)
- a. Priča priču.
  - b. Piše pismo.
  - c. Jede jelo.
  - d. Pije piće.
  - e. Radi rad.
- (65)
- a. Priča bajku.
  - b. Piše članak.
  - c. Jede trešnje.
  - d. Pije mleko.
  - e. Radi istraživanje.

Dok tvrdnja izgleda trivijalno tačna u slučaju prelaznih glagola, zbog prirode neprelaznih neergativnih glagola želela bih, na samom kraju ove rasprave da dodam još jedan mogući argument u prilog tvrdnji da je struktura neprelaznih neergativnih glagola kompatibilna sa strukturom predstavljenom u (63). Postoje dva načina da se neergativni glagoli povežu sa sintaksičkom strukturom u (63). Jedna mogućnost je da je položaj komplementa uvek deo strukture, kako kod prelaznih tako i kod neergativnih glagola. Drugim rečima, prema ovoj teoriji, za razliku od kategorije neakuzativnih glagola, kategorija neergativnih glagola ne

postoji – svi neergativni glagoli su u svojoj biti prelazni glagoli sa fonološki neiskazanom komplementom.

Gorepomenuti glagoli nisu slučajno izabrani. Glagoli *pisati*, *jesti* i *piti* se tipično tretiraju kao pravi prelazni glagoli. Ono što je takođe karakteristično za ove glagole jeste da oni dozvoljavaju fakultativnost svojih komplementata (v. odeljak 5.1). Dakle, pored primera poput (64) i (65), ove glagole nalazimo i u primerima poput (66).

- (66) a. Jede.
b. Piše.
c. Pije.

Ono što je ovde važno primetiti jeste da kada se ovi glagoli javu u prividno neprelaznom obliku kao u primerima (66), njihovo značenje je jednako značenju prelaznih glagola. Naime, iako se takozvani nespecificovani objekti (engl. unspecified objects, Levin 1995) naizgled ne javljaju u rečenici, primetimo da rečenica izražava egzistencijalnu tvrdnju – tvrdnju u vezi sa postojanjem (naizgled) nepopunjenog argumentskog položaja (engl. unsaturated predicate slot). Drugim rečima, rečenice na desnoj strani u primeru (67) su po značenju ekvivalentne (“ $\Leftrightarrow$ ”) rečenicama na levoj strani u primeru (67):

- (67) a. Jede. $\Leftrightarrow$ Jede nešto.
b. Pije. $\Leftrightarrow$ Pije nešto.
c. Piše. Piše nešto.

Postojanje ove semantičke ekvivalentnosti može se tumačiti kao postojanje fonološki neiskazanog, ali sintaksički prisutnog komplementa. Primetimo da je modifikacija takozvanim opisnim sekundarnim predikatima (engl. depictives) prihvatljiva:

- (68) a. Ako vam se jede **nešto**/ $\emptyset$ **kuvano**, preporučujem dva dnevna jela.²⁸
b. Ako vam se pije **nešto**/ $\emptyset$ **gazirano**, uzmite Šveps.

Dalje, iako se glagol *raditi* u primerima (64) i (65) javlja kako sa tautološkim objektom tako i sa etimološki nesrodnim ACC-komplementima, on se tipično smatra neprelaznim, dok se glagol *pričati* često javlja u neprelaznom obliku, baš kao i gorepomenuti prelazni glagoli i njihovi naizgled neprelazni oblici. Primeri ekvivalentnosti u značenju postoje i u primeru (69):

- (69) a. Radi. $\Leftrightarrow$ Radi nešto.
b. Priča. $\Leftrightarrow$ Priča nešto.

Ova osobina nije karakteristična samo za ova dva glagola. Mnogi glagoli koji se u literaturi standardno smatraju neprelaznim glagolima ponašaju se na isti način (70):

²⁸ Za ispravnost tvrdnje da su glagoli poput *jesti* i *piti* prelazni glagoli nebitno je da li primere poput (68) analiziramo kao rezultat elipse [_{NP} kuvano nešto] ili kao rezultat neke druge operacije (npr. dodele tematske uloge u leksikonu (engl. saturation, Rizzi 1986) tako da ona više ne mora da se realizuje sintaksički. Međutim, ovo je naravno bitno za sintaksički status neiskazanog objekta, o čemu govorim u nastavku ovog pododeljka.

- (70) a. Luka govori. ⇔ Luka govori nešto.
 b. Luka sanja. ⇔ Luka sanja nešto .
 c. Ako želite da sanjate **nešto/ ∅ prijatno**, meditirajte pre odlaska na spavanje.

Paralelizam između primera (67)-(68) i (69)-(70) elegantno se može protumačiti kao dokaz da kategorija neegativnih glagola ne postoji – svi glagoli koji imaju eksterni argument u osnovi su prelazni.

Teorija koja potpuno i nedvosmisleno ujedinjuje neegativne glagole sa prelaznim glagolima nužno se suočava s problemima. S jedne strane, dok ekvivalentnost u pogledu postojanja egzistencijalne tvrdnje potvrđuje da je element semantički prisutan, on ne potvrđuje i nedvosmisleno da je relevantni element sintaksički prisutan. Primetimo da egzistencijalna tvrdnja postoji i u takozvanom kratkom pasivu (71a). Dakle, ekvivalentnost između (71a) i (71b) nedvosmisleno postoji u ovom smislu. Pitanje je šta nam ona govori.

- (71) a. Pismo je napisano _____. ⇔
 b. Pismo je napisano od strane nekoga.

Važno je primetiti da se istraživači slažu da je agens implicitno/ semantički prisutan u kratkom pasivu. Međutim, njegovo pristustvo u sintaksi je još uvek otvoreno i kontroverzno pitanje u literaturi.²⁹ S druge strane, upotreba sekundarnih predikata kao u gorepomenutim primerima smatra se valjanim testom za sintaksičko pristustvo elementa. Očiti problem ovde je činjenica da nije lako ignorisati priliku interpretaciju u primerima poput (70c).

Analize i primeri testa modifikacije kao potvrde za postojanje neiskazanog objekta koji se sreću u literaturi problematični su u još većoj meri. Naime, iako Felser i Wanner (2001) analiziraju činjenicu da zamenica *it* (to) ima za referenta neiskazani objekat (72), zaključak koji se čini ispravnim jeste onaj koji je donela Mittwoch (1998) i prema kome je referent ove zamenice argument događaja, a ne tematski argument.³⁰

- (72) Bill sang too beautifully for us to ignore (it).
 B je pevao previše lepo za nas da ignorisati to
 ‘Bill je pevao previše lepo da bismo (to) ignorisali.’ (Mittwoch 1998: 331)

Ista ispravka sledi i za zaključak Felser i Wanner (2001) u vezi sa ulogom priloga za način (73). Nasuprot zaključka koji ove autorke daju, a u skladu sa teorijom koju sam ovde predstavila, zaključujem da prilozi za način modifikuju argument događaja i ništa ne govore o sintaksičkom statusu komplementa. Kao što sam ranije napomenula, semantički status ovog elementa je neosporan (74).

²⁹ Veći deo literature tretira subjekat u pasivu samo semantički prisutnim. Izuzeci poput Collinsa (2005), na primer, iako su veoma interesantni i inspirativni, suočavaju se s mnogim teorijskim i empirijskim problemima.

³⁰ Up. napomena 16.

- (73) John wrote illegibly.
 J je_pisao nečitljivo
 ‘John je pisao nečitljivo.’ (Felser & Wanner 2001: 11)
- (74) $\exists x \exists e$ [writing (e) & Agent (e, John) & Theme (e, x) & illegibly (e)]

Dalje, nije jasno ni da li egzistencijalna tvrdnja u vezi sa postojanjem neizrečenog objekta postoji kod svih neergativnih glagola koji dozvoljavaju bilo ACC-tautološki objekat (e.g., *Luka trči trku./Luka diše vazduh.*),³¹ bilo etimološki nesrodni komplement (*Luka trči maraton./Luka diše kiseonik.*) u neergativnoj upotrebi.³²

- (75) a. Luka trči. $\Leftrightarrow$?Luka trči nešto.
 b. Luka diše. $\Leftrightarrow$?Luka diše nešto.

Potencijalno najveći problem tezi da su svi neergativni glagoli prelazni glagoli predstavlja činjenica da ne dozvoljavaju svi neergativni glagoli prisustvo bilo tautološkog objekta bilo pravog komplementa.³³ Neki od primera ovakvih glagola u srpskom jeziku dati su u (76):

- (76) hodati, šetati, spavati, džogirati, zvoniti (kao glagol emitovanja zvuka: *Zvono zvoniti*), zviždati³⁴

³¹ Fonološke promene u srpskom jeziku često čine etimološku povezanost manje jasnom. Za detalje u vezi sa etimološkom vezom glagola *disati* i imenice *vazduh*, čitaocem upućujem na etimološki rečnik Petra Skoka (Skok, 1971).

³² O ovom pitanju detaljnije raspravljaju Blom i dr. (2011), uz opširan popis literature i izuzetke prelaznih glagola u engleskom jeziku.

³³ Podatke iz srpskog jezika ovde svakako komplikuje pojava unutrašnjeg aspekta (engl. inner aspect). Tako se, na primer, glagol u (i) ponaša kao pravi neergativni glagol (ii), dok se u (iii) ponaša kao pravi prelazni glagol (iv).

- (i) Sat kuca.
 (ii) a. ?Sat kuca sate/ponoć.
 b. *Sati/ponoć su/je kucani.
 c. ?kucani sati/kucana ponoć.
 d. Sat kuca $\Leftrightarrow$??Sat kuca nešto.
 (iii) Sat otkucava.
 (iv) a. Sat otkucava sate/ponoć.
 b. *Sati/ponoć su/je otkucani. (ali vidi (c))
 c. Otkucana ponoć/otkucani sati.
 d. Sat otkucava $\Leftrightarrow$ Sat otkucava nešto.

Ova tematika je neobično važna i zaslužuje da joj se detaljnije posvetim u nekom drugom radu. Ipak, za svrhu naše rasprave ovde ona nije od presudnog značaja, budući da se glagoli *odspavati*, *prohodati*, *zazvoniti/odzvoniti* ponašaju na isti način kao primeri u (76). Problematikom interakcije prefiksacije sa domenima aspekta i argumentske strukture bavi se Arsenijević (2006).

³⁴ Iako nam obim rada ne dozvoljava detaljnije bavljenje različitim glagolskim klasama, ima nekoliko stvari koje ovde moramo naglasiti. Takozvani glagoli emisije (engl. verbs of emission) tipično opisuju suštinska (engl. intrinsic) svojstva svojih subjekata. Stoga ne čudi da oni tipično traže nežive subjekte (Levin, 1995), tipično temu/pacijens.

- (i) Zvono zvoniti.
 Jedan deo glagola emisije (kako zvuka, tako i svetla i mirisa) ima oblik koji na prvi pogled deluje kao tranzitivni kauzativni glagol (engl. causative verb), sličan glagolima *razbiti*, *otvoriti*, na primer. Da bismo bolje razumeli zašto ovo ipak nije tačna pretpostavka,

U skladu sa njihovim istinski neergativnim ponašanjem, rečenice u kojima se ovi glagoli nađu ne nose egzistencijalnu tvrdnju u vezi sa neiskazanim komplementom. Neophodno je dalje empirijsko istraživanje da bismo utvrdili da li je ovaj problem ozbiljne prirode ili se može relegirati u domen leksikona, kao idiosikratičnost vezana tek za mali broj glagola.³⁵

Alternativno objašnjenje za (63) kao sintaksu neergativnih glagola jeste da je ona rezultat neke vrste leksičkog procesa tranzitivizacije. Leksički pristup može da objasni odsustvo egzistencijalne tvrdnje, činjenicu da se proces tranzitivizacije može primeniti samo na podgrupu glagola, kao i činjenicu da ima neergativnih glagola čiji eksterni argument nije agens, već tema/ pacijens. S druge strane, ovakav pristup je održiv samo ukoliko prihvatimo da je leksikon aktivan. Takav pristup komplikuje viđenje leksikona kao komponente u kojoj se ne nalazi ništa više od jednostavnih parova zvuka i značenja. Iako je rasprava u vezi sa arhitekturom gramatike neobično važna, ona prevazilazi obim i ciljeve ovog rada.³⁶

-
- pogledajmo sledeće primere:
- (ii) a. Prozor se razbio.
b. Zvonar je razbio prozor.
  - (iii) a. Zvono zvonu.
b. Zvonar je zvonio Mesečevu sonatu. (Zahvaljujem se recenzentu na primeru i pitanju u vezi sa njim.)
Međutim, sličnost između gornjih primera je tek prividna. Naime, dok se u položaju subjekta glagola *razbiti* mogu naći kako agens (*zvonar*), tako i neživi subjekti (uzrok i instrument), uz glagole emisije nalazimo samo agense (uporedi (iva) i (ivb)):
  - (iv) a. Vetar/Kamen je razbio prozor.
b. *Vetar/Zvono je zvonilo Mesečevu sonatu.
Ovu razliku možemo objasniti tako što ćemo primere poput (iiib) tretirati kao rezultat jedne vrste tranzitivizacije neergativnih glagola (još specifičnije, agentivizacije – v. Reinhart 1991, 2002, Marelj 2004), dok ćemo glagole tipa *razbiti* tretirati kao prave tranzitivne glagole (v. Reinhart 2000, 2002). U prilog ovakvoj analizi govori činjenica da značenje primera poput (iiib) nije značenje glagola emisije zvuka. Primetimo, naime, da je primer poput (v) potpuno neprihvatljiv budući da zvuk koji je inherentan *zvonu*, nije inherentan *Mesečevoj sonati*.
  - (v) *Mesečeva sonata zvonu.

³⁵ Kao što predviđa teorija koju sam ovde predstavila, ovi glagoli traže INSTR-tautološki objekat. Budući da je INSTR-tautološki objekat modifikator/adjunkt, takvo ponašanje je očekivano (i). Primer (ia) je rezultat Google pretrage.

- (i) a. Hodam hodom lokalnog alkića.
b. Spavam mirnim snom/snom pravednika.
c. Zvono zvonu neprijatnim zvukom.

³⁶ Pitanje arhitekture gramatike je od ogromne važnosti i zahteva mnogo više pažnje nego što mu ovde možemo posvetiti. Primetimo ovde da neka vrsta tranzitivizacije mora da se dozvoli kao leksička operacija. Naime, iako glagoli poput *šetati* ne dozvoljavaju tautološki objekat, primeri poput *Petar šeta psa* su savršeno gramatični. Ova prelazna upotreba glagola *šetati* je potpuno drugačija od prelazne upotrebe neergativnih glagola kojom se mi ovde bavimo. Valja napomenuti da je prelazni glagol *šetati* kauzativni glagol, da ima uzročnu komponentu (CAUSE) koju njegova neprelazna upotreba nema. Zatim, i objekat ovog glagola je drugačiji od vrste komplementa kojom smo se do sada bavili. Naime, objekat je ovde neka vrsta potisnutog agensa – iako on više ne uzrokuje zbivanje, ipak je za njega odgovoran (drugim rečima, iako pas ne inicira šetnju, on šeta). Da su dva tipa prelaznih oblika različita vidimo i kod glagola koji dozvoljavaju oba (i). Čak

Ovde bih samo želela da zaključim da bilo da prihvatimo da neergativni glagoli postoje kao kategorija čiji se neki članovi mogu podvrgnuti operaciji tranzitivizacije koja rezultira strukturom datom u (63) ili da prihvatimo da neergativni glagoli ne postoje kao kategorija, već da su svi oni zapravo prelazni glagoli, činjenice su, nadamo se, jasne. Sintaksički, komplementi se ponašaju na isti način, bilo da su tautološki objekti, ili nesrodni glagolu, bilo da se radi o prelaznim, bilo o neergativnim glagolima. Dakle, odrednica „tautološki objekat” je irelevantna sa stanovišta sintakse.

I sama činjenica da se skup glagola koji dozvoljavaju tautološki objekat razlikuje od jezika do jezika govori u prilog teorijama koje relegiraju odrednicu „tautološki objekat” u domen morfologije i leksikona. Na primer, dok *jesti* i *piti* dopuštaju tautološki objekat u srpskom jeziku, samo *piti* ga dopušta u engleskom jeziku.³⁷ Kao konačni argument u prilog ovoj tezi, primetimo i da se tautološki objekat može javiti kao komplement kako prelaznih, tako i dvoprelaznih glagola, bilo u ACC ili u nekom drugom padežu(77).³⁸

- (77) a. rukovati se rukom
b. darovati dar
c. trepnuti trepavicama

U skladu sa tvrdnjom da glagoli sa tautološkim objektima imaju regularnu sintaksu je i činjenica da ne samo jedan, već oba objekta glagola mogu biti etimološki povezani sa njim (79), s tim što samo jedan od njih (*kaznom* u (78)) nema semantički doprinos rečenici.

- (78) kazniti kažnjenika kaznom

5.3 Važnost semantičkog statusa ACC-tautološkog objekta

Konačno, poslednje pitanje na koje ovde želim da dam odgovor jeste zašto su ACC-tautološki objekti, za razliku od INSTR-tautoloških objekata, prihvatljivi u nemodifikovanom obliku. Dakle, zašto su primeri (79) prihvatljivi, dok primeri (80) nisu?

- (79) a. Živi život.
b. Sanja san.
c. Pleše ples.
(80) a. # Umro je smrću.
b. #Nesreća je došla dolaskom.
c. #Smeje se smehom.
d. #Uzdahnuo je uzdahom.

---

i najneformalnije poređenje primera (ia) i (ib) jasno govori da su oni interpretativno potpuno različiti.

- (i) a. General maršira marš.
b. General maršira vojnike.

³⁷ Pereltsvaig (1999) daje čitav niz relevantnih primera.

³⁸ Ovde je važno podsetiti se da je tipično semantičko svojstvo tautološkog objekta da ne doprinosi značenju rečenice. U skladu sa ovde iznetom analizom, primeri (77a) i (77c), zahtevaju modifikaciju tautološkog objekta, dok primer (77b) to ne zahteva (vidi 5.3 za dalju raspravu).

U pododeljku 4.3.3 sam objasnila da je moja pretpostavka da su primeri poput (80) neprihvatljivi zato što nisu dovoljno informativni. Ovde bih želela da produbim ovu ideju i dam još argumenata u njenu korist, kao i da pokažem da iako stoji da je samo ograničenje pragmatičke prirode, njegov uzrok je po prirodi semantički. Razlog za postojanje ograničenja koje uočavamo u primerima u (80) ali ne i u rečenicama u (79) krije se u činjenici da su imeničke fraze u ove dve grupe primera semantički potpuno različite, zato se različito i ponašaju.

Naime, sintaksička razlika između komplementa u (79) i adjunkta u (80) posledica je različite uloge ovih elemenata, što je lako dokazati u neodejvidsonovskoj tradiciji. Neodejvidsonovska tradicija obogaćuje dejvidsonovske semantičke prikaze time što uključuje i tematske uloge. Svaka tematska uloga opisuje način učestvovanja svakog pojedinačnog argumenta/ učesnika u događaju. Važno je primetiti da, za razliku od predikata, argumenti opisuju događaj indirektno, kroz tematsku ulogu.

Dakle, dejvidsonovski prikaz dat u primeru (35), u neodejvidsonovskom obliku (Parsons 1990) izgleda kao u primeru (81):

(81) $\exists e$ [razmišljanje(e) & agens (e, Luka) & brzo (e)]

U ovom radu je dovoljno da prihvatimo da se tematske uloge mogu posmatrati na način na koji ih dekomponuje Dowty (1991), kao listu jakih implikacija (engl. entailments) koje učesnik u događaju koji se nalazi u određenoj argumentskoj poziciji mora da zadovolji. Na primer, jedna od jakih implikacija glagola *razmišljati* jeste da njegovagens mora imati svest (engl. sentient).^{39,40}

U pogledu primera (79) i (80), važno je napomenuti da to što su uloge ova dva tipa elementa u semantičkom prikazu potpuno različita na način na koji je ovde predstavljeno, objašnjava i različit nivo prihvatljivosti rečenica u kojima se oni javljaju bez modifikacije. Naime, dok su modifikatori/ INSTR-tautološki objekti predikati koji direktno modifikuju argument događaja (*e*), argumenti u neodejvidsonovskoj tradiciji modifikuju ovu varijablu indirektno, kroz tematski odnos/ tematsku ulogu, kao što smo istakli gore.

Kao dokaz da je ova analiza tačna, primetimo da glagoli koji dozvoljavaju kako ACC-tautološki objekat tako i INSTR-tautološki objekat, zahtevaju obaveznu modifikaciju samo uz INSTR-tautološki objekat, nikada uz ACC-tautološki objekat:

(82) a. Luka živi (udoban) život/ živi životom fudbalera/ #živi životom.
b. Sanja (neprijatan) san/ Sanja snom pravednih/ #Sanja snom.

Dakle, naš zaključak ovde je da je pitanje o tome da li je objekat u datom jeziku etimološki povezan sa glagolom ili ne u suštini pitanje idiosinkratičnosti.

³⁹ Radi jednostavnosti prikaza, zanemarujemo temporalne odrednice u semantičkim formulama.

⁴⁰ Pregled, raspravu i reference vezano za neodejvidsonovsku semantiku, tretman tematskih uloga, Dowtyjevu teoriju i druge srodne pojmove daje Marelj (2004).

Važno je naglasiti da je svojstvo “biti tautološki objekat” relevantno samo u slučaju kada je uloga tautološkog objekta predikatska. U tom slučaju je modifikacija obavezna. ACC-tautološki objekat je uvek argument i nikada se ne mora modifikovati.⁴¹ Razlika između semantičkih prikaza glagola *živeti* sa argumentskim i predikatskim tautološkim objektom to jasno pokazuje:

(83)   ∃e [življenje (e) & agens (e, Luka) & tema (život)]

(84)   ∃e [življenje (e) & agens (e, Luka) & životom (e)]

Činjenica da ni *život* u (83) ni *životom* u (84) sami po sebi ne doprinose značenju rečenice, predstavlja problem samo u (84), pošto tautološki objekat ima ulogu predikata, tj. direktno modifikuje varijablu događaja. To nije slučaj u (83), gde je modifikacija indirektna, kroz tematske uloge čiji je semantički doprinos relevantan.

Konačno, u skladu sa tezom da su ova dva elementa potpuno različita je i činjenica da se ova oni mogu javiti u rečenici zajedno (85).

(85)   Odlučio je da živi život životom filmske zvezde.

6. Zaključak

Ovaj članak se bavi problematikom konstrukcije tautološkog objekta u srpskom jeziku. Dok su ACC-tautološki objekti argumenti – komplementi relevantnog glagola, po svojoj ulozi i statusu jednaki običnim komplementima prelaznih glagola, INSTR-tautološki objekti su modifikatori, čija uloga predikata zahteva da se uz njih obavezno javi modifikacija. Drugim rečima, obaveznost modifikacije ovih elementa je motivisana pragmatikom, ali je bazirana na njihovim semantičkim svojstvima.

Literatura

- Aljović, N. (2000). Unaccusativity and Aspect in SerBoCroatian. U C. Czinglar i dr. (ur.), *Proceedings of ConSOLE 8*. Leiden: SOLE.
- Arsenijević, B. (2006). *Inner Aspect and Telicity*. Doktorska disertacija. Leiden: LOT.
- Arsenijević, B. (u rukopisu). Syntactic complexity and semantic opacity of manner in manner-expressing verbs. University of Niš.
- Blom, C., de Groote, P., Winter, Y., & Zwarts, J. (2012). Implicit Arguments: Event Modification or Option Type Categories. U M. Aloni i dr. (ur.), *Amsterdam Colloquium 2011*, LNCS 7218. 240–250.
- Bošković, Ž. (2005). On the Locality of Left Branch Extraction and the Structure of NP. *Studia Linguistica* 59, 1-45.
- Bošković, Ž. (2008). What will you have, DP or NP? In *Proceedings of NELS 37*.

⁴¹ Ovde je takođe bitno primetiti da – iako je grupa relevantnih glagola mala – značajno je da se njene karakteristike potpuno uklapaju u parametre ovde iznete teorije. Naime, svi glagoli koji dozvoljavaju oba tipa objekta su glagoli koji imaju samo obavezni eksterni argument.

- Chomsky, N. (2000). Minimalist inquiries: the framework. U R. Martin, D. Michaels i J. Uriagereka (ur.), *Step by step: Essays in honor of Howard Lasnik*. Cambridge, MA.: MIT Press.
- Chomsky, N. (2001). Beyond explanatory adequacy. *MIT occasional papers in linguistics 20*. MITWPL.
- Cinque, G. (1988). On *Si* Constructions and the Theory of *Arb*. *Linguistic Inquiry* 19, 521-581.
- Cinque, G. (1999). *Adverbs and functional heads: A cross-linguistic perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Cinque, G. (2004). Issues in adverbial syntax. *Lingua* 114, 683-710.
- Collins, C. (2005). A smuggling approach to the passive in English. *Syntax* 8(2), 81-120.
- Davidson, D. (1967). Truth and Meaning. U D. Davidson (ur.), *Inquiries into Truth and Interpretation*. Oxford: Clarendon Press. 17-36.
- Doron, E. (1988). The semantics of Predicate Nominals. *Linguistics* 26, 281 – 301.
- Dowty, D. (1991). Thematic proto-roles and argument selection. *Language* 67, 547-619.
- Felser, C., & Wanner, A. (2001). The syntax of cognate and other unselected objects. U N. Dehé i A. Wanner (ur.), *Structural Aspects of Semantically Complex Verbs*. Frankfurt, Bern & New York: Peter Lang. 105-130.
- Grice, P. (1975). Logic and conversation. U P. Cole i J. Morgan (ur.), *Syntax and semantics. 3: Speech acts*. New York: Academic Press. 41–58
- Grimshaw, J. (1990). *Argument Structure*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Hale, K., & Kayser, S.-J. (1993). On argument structure and lexical expression of syntactic relations. U K. Hale i J. Kayser (ur.), *The view from building 20: Essays in Linguistics in honor of Sylvain Brombert*. Cambridge, MA: MIT Press. 53-110.
- Hale, K., & Kayser, S.-J. (1997). On the complex nature of simple predicators. U A. Alsina, J. Bresnan i P. Sells (ur.), *Complex Predicates*. Stanford: CSLI Publications. 29-66.
- Hale, K., & Kayser, S.-J. (2002). *Prolegomenon to a theory of argument structure*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Hartmann, J., & Milićević, N. (2008). Case Alternations in Serbian existentials. *Proceedings of FDSL 7*.
- Higgenbotham, J. (1987). Indefiniteness and Predication. U E. Reuland i A. ter Meulen (ur.), *The representation of (In) definiteness*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Hoekstra, T. (1984). *Transitivity: Grammatical Relations in Government and Binding Theory*. Dordrecht: Foris Publications.
- Jones, M.-A. (1988). Cognate objects and the Case-Filter. *Journal of Linguistics* 24, 89-110.
- Jespersen, O. (1927). *A Modern English Grammar on Historical Principles*, Volume III (Syntax). København: Munksgaard [Reprinted by Allen & Unwin 1954].

- Keenan, E. L. (1987). A semantic definition of Indefinite NP. U E. Reuland i A. ter Meulen (ur.), *The Representation of (In)definiteness*. Cambridge, MA: MIT Press. 286-317.
- Keenan, E. L. (2003). The definiteness effect: semantic or pragmatic? *Natural Language Semantics* 11, 187-216.
- Keyser, S. J., & Roeper, T. (1984). On the Middle and Ergative Constructions in English. *Linguistic Inquiry* 15, 381-415.
- Kiparsky, P. (1997). Remarks on denominal verbs. U A. Alsina, J. Bresnan i P. Sells (ur.), *Complex Predicates*. Stanford: CSLI Publications. 473-499.
- Kiparsky, P. (2013). Towards a null theory of passive. *Lingua* 125, 7-33.
- Kuno, S. (1972). Some properties of non-referential noun phrases. U R. Jakobson i S. Kawamoto (ur.), *Studies in General and Oriental Linguistics. Presented to S. Hattori on Occasion of his Sixtieth Birthday*. Tokyo: TEC. 348-372.
- Kuno, S., & Takami, K. (2004). *Functional constraints in Grammar: On the unergative-unaccusative distinction*. Amsterdam: John Benjamins.
- Lefebvre, C. (1994). On spelling out E. *Travaux de recherché sur le creole haïtien*. Département de linguistique, Université du Québec à Montréal.
- Levin, B. (1995). *English Verb Classes and Alternations: A Preliminary Investigation*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Macfarland, T. (1995). *Cognate Objects and the argument/adjunct distinction in English*. Doktorska disertacija. Northwestern University.
- Marelj, M. (2004). *Middles and Argument Structure across Languages*. Doktorska disertacija. Utrecht: LOT.
- Marelj, M. (2011). Bound-Variable Anahora and Left Branch Condition. *Syntax* 14, 205-229.
- Marelj, M. (2013). Experiencing Linking - Psych Verbs at the Interface. U E. van Gelderen, M. Cennamo i J. Barðdal (ur.), *Argument Structure in Flux*. Amsterdam: Benjamins. 136-168.
- Marelj, M. (u rukopisu). Cognate object construction as a litmus test for Kimian states. Utrecht University.
- Marelj, M., & Matushansky, O. (2015). Mistaking for: Testing the theory of Mediated Predication. *Linguistic Inquiry* 46(1), 43-76.
- Matushansky, O. (2005). Call me Ishmael. *Proceedings of SuB9*. NCS, Nijmegen. 226-240.
- Massam, D. (1990). Cognate Objects as Thematic Objects. *Canadian Journal of Linguistics* 35, 161-190.
- Matsumoto, M. (1996). The syntax and semantics of the Cognate Object construction. *English Linguistics* 13, 199-220.
- McNally, L. (1997). *A semantics for the English existential construction*. New York/ London: Garland.
- Mittwoch, A. (1998). Cognate Objects as reflections of Davidsonian event argument. U S. Rothstein (ur.), *Events and Grammar*. Dordrecht: Kluwer. 309-332.
- Moltmann, F. (1989). Nominal and Clausal event predicates. U *Papers from the 25th Annual Regional Meetings of the Chicago Linguistic Society*. University of Chicago. 300-314.

- Mrazović, P. i Z. Vukadinović (2009). *Gramatika srpskog jezika za strance*. Sremski Karlovci/ Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Nakajima, H. (2006). Adverbial cognate objects. *Linguistic Inquiry* 37, 674-684.
- Parsons, T. (1990). *Events in the Semantics of English: A study in Sub- Atomic Semantics*. *Current Studies in Linguistics Series* 21. Cambridge, MA: MIT Press.
- Pereltsvaig, A. (1999). Cognate Objects in Russian: Is the notion "Cognate" relevant for Syntax? *Canadian Journal of Linguistics* 44(3), 267 – 291.
- Pham, H. T. (1999). Indirect Cognate Objects: Vietnamese case. U C. Smallwood i S. Bejar (ur.), *Toronto Working Papers in Linguistics* 17. Department of Linguistics, University of Toronto. 227-246.
- Progovac, Lj. (1998). Determiner phrase in a language without determiners. *Journal of Linguistics* 34, 165-179.
- Reinhart, T. (1991, u rukopisu). Lexical Properties of Ergativity. Predavanje održano na skupu *Conference on Lexical Structure*, Utrecht. Utrecht University.
- Reinhart, T. (2000). The theta system: syntactic realization of verbal concepts. *OTS working papers in linguistics*.
- Reinhart, T. (2002). The Theta System: An Overview. *Theoretical Linguistics* 28(3), 229-290.
- Reuland, E., & ter Meulen, A. (ur.) (1987). *The representation of (In)definiteness*. Cambridge, MASS: MIT Press.
- Rothstein, S. (1983). *The syntactic forms of Predication*. Doktorska disertacija. MIT.
- Stewart, O-T. (1998). *The serial verb construction parameter*. Doktorska disertacija., McGill University.
- Williams, E. S. (1983). Semantic vs. syntactic categories. *Linguistics and Philosophy* 6, 423-446.
- Zaenen, A. (1993). Unaccusativity in Dutch. U J. Pustejovsky (ur.), *Integrating Syntax and Lexical Semantics*. In *Semantics and the Lexicon*. Dordrecht: Kluwer. 129-161.
- Zlatić, L. (1997). *The structure of the Serbian Noun Phrase*. Doktorska disertacija. University of Texas at Austin.
- Zubizarreta, M.-L. (1987). *Levels of representation in the lexicon and in the syntax*. Dordrecht: Foris.
- Zucchi, S. (1995). The Ingredients of Definiteness and the Definiteness Effect. *Natural Language Semantics* 3, 33-78.

Marijana Marelj

COGNATE OBJECTS IN SERBIAN

This paper deals with the syntactic and semantic aspects of the phenomenon of cognate objects in Serbian. The upshot of my analysis is that whereas the ACC-cognate objects are arguments, on a par in their function and status with the complements of “regular” transitive verbs, INSTR-cognate objects are modifiers. Adopting the treatment of modifiers argued within the Neo-Davidsonian tradition (see Parsons 1990, a.o.), I analyze them as predicates. My approach to INSTR-cognate objects allows me to capture several of their core characteristics, among which is the puzzling property of their obligatory modification. I argue that the obligatory modification is motivated by Gricean pragmatic reasoning, but it is rooted in the semantics of the relevant elements.

Keywords: arguments vs. adjuncts, predicates, unergativity and unaccusativity, Grice’s maxims.

IZMEĐU NEAKUZATIVNOSTI I NEERGATIVNOSTI: POVRATNO, UZAJAMNO-POVRATNO I AUTOKAUZATIVNO SE¹

U radu se daje pregled analiza razvijenih u okviru leksičko-funkcionalne gramatike i njene teorije leksičkog preslikavanja za formiranje povratnog (*obući se*) i uzajamno-povratnog (*voleti se*) oblika obeleženog rečcom *se*. Posebno se ističu prednosti pristupa zasnovanog na neprelaznoj analizi koja podrazumeva da prilikom nastanka povratnog i uzajamno-povratnog oblika dolazi do detranzitivizacije glagola, ali da se oba glagolska argumenta zadržavaju i zajednički preslikavaju na funkciju subjekta. U prilog ovoj analizi navodi se povezanost između inherentno povratnih i neakuzativnih glagola sa jedne, a inherentno uzajamno-povratnih i neergativnih glagola sa druge strane. Takođe se razmatra priroda alternacija iz kojih proističu refleksivni i recipročni oblik i utvrđuje se da se radi o morfosintaksičkom tipu, kod koga je značenje očuvano, a promena se beleži u preslikavanju glagolskih argumenata na sintaksičke funkcije. Najзад, pažnja se posvećuje i autokauzativnom obliku (*pomeriti se, ujediniti se*), za koji se predlaže morfosemantička analiza.

Ključne reči: leksičko-funkcionalna gramatika, teorija leksičkog preslikavanja, rečca *se*, povratni oblik, uzajamno-povratni oblik, autokauzativni oblik.

1. Rečca *se* i argumentaska struktura glagola

Rečca *se* u srpskom jeziku u većini slučajeva označava neku vrstu argumentske alternacije, odnosno signalizira izmenu u argumentskoj strukturi glagola.² U rečenici (1a), na primer, označava detranzitivizaciju prelaznog glagola *braniti* (1b), na koji je primenjena operacija refleksivizacije, odnosno formiranja povratnog oblika. Slično tome, (2) ilustruje recipročnu (uzajamno-povratnu), a (3) (de)kauzativnu alternaciju.

- (1) a. Kosta se brani.
b. Kosta brani Janka.
- (2) a. Kosta i Janko se poznaju.
b. Kosta poznaje Janka.
- (3) a. Televizor se pokvario.
b. Kosta je pokvario televizor.

¹ Rad je nastao u okviru projekta Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije br. 178004, *Standardni srpski jezik – sintaksička, semantička i pragmatička istraživanja*.

² U radu se označavamo kao rečcu, sledeći, između ostalih, Stevanovića (1961/62).

Kao što primeri pokazuju, zahvaljujući operacijama na argumentskoj strukturi jedan isti glagol može imati više mogućih sintaksičkih realizacija. Sama argumentska struktura tradicionalno se definiše kao deo leksičke odrednice glagola koji sadrži sintaksički relevantne semantičke informacije. Savremene lingvističke teorije slažu se u shvatanju da sintaksička svojstva glagola zavise od određenih aspekata njegovog značenja (Ackerman & Moore 2001 Alsina 1996, Grimshaw 1990, Rappaport Hovav & Levin, 1998 i mnogi drugi), a premda ne postoji konsenzus u pogledu toga šta čini sintaksički relevantne semantičke informacije, u većini pristupa smatra se da ključno mesto zauzimaju semantički argumenti glagola, odnosno njegove *tematske* (θ) *uloge* (agens, pacijens, tema, doživljivač, beneficijent, cilj, instrument, izvor i lokacija; v. npr. Dowty 1991), koje se zatim povezuju sa sintaksičkim funkcijama.

U ovom radu bliže se bavimo formiranjem (uzajamno-)povratnog i auto-ka-uzativnog oblika.³ Povratni i uzajamno-povratni oblik posebno su zanimljivi s obzirom na status u pogledu neakuzativnosti/ neergativnosti, ali i s obzirom na podelu argumentskih alternacija u one zasnovane na promeni u sintaksičkim funkcijama, bez izmena u značenju, i one koje uključuju značenjsku, odnosno promenu na nivou semantičkih uloga. U prvom slučaju reč je o *morfosintaksičkim*, a u drugom o *morfosemantičkim* ili *morfoleksičkim* operacijama (Blevins 2003: 512, Haspelmath 2002: 211). Formiranje povratnog i uzajamno-povratnog oblika često se određuje kao „granični slučaj“ (v. npr. Haspelmath 2002: 213), dok je izvođenje autokauzativnog oblika (dekauzativa sa animatnim učesnikom) jasno određeno kao morfosemantička operacija. U radu naglašavamo morfosintaksičku dimenziju izvođenja refleksivnog i recipročnog oblika, ali i skrećemo pažnju na povezanost između izvedenog (uzajamno)povratnog oblika i srodnih morfosemantički izvedenih i leksikalizovanih glagola.

Analiza koju predlažemo formulisana je u okviru principa leksičko-funkcionalne gramatike (LFG), odnosno njene teorije leksičkog preslikavanja (engl. Lexical Mapping Theory, LMT), zasnovane na radu J. Bresnan i J. Kanerva (Bresnan & Kanerva 1989). Verzija LMT koju koristimo u analizi semantičkih uloga oslanja se na pristup koji predlaže Dowty (1991), a koji je zasnovan na proto-ulogama. U sledećem odeljku dat je kratak pregled osnovnih pretpostavki usvojenog teorijskog pristupa, a zatim se ilustruju neke od analiza povratnog i uzajamno-povratnog oblika koje su ponuđene u leksičko-funkcionalnoj gramatici. Posebna pažnja posvećuje se analizi Alsine (Alsina 1996), čiji pristup se dalje razrađuje uključivanjem podataka o autokauzativnim i leksikalizovanim refleksivnim i recipročnim glagolima koji su bliski oblicima nastalim morfosintaksičkim putem. Poslednji odeljak sadrži zaključke i implikacije za dalja istraživanja.

³ Budući da smatramo da ista glagolska odrednica može imati više realizacija, govorimo o povratnom i uzajamno-povratnom *obliku* glagola, a ne o povratnim i uzajamno-povratnim *glagolima* ili *konstrukcijama*.

2. Teorija leksičkog preslikavanja

Verzija teorije leksičkog preslikavanja na koju se oslanjamo u radu podrazumeva da se za svaki glagol unutar argumentske strukture mogu izdvojiti tri podnivoa: (a) tematska struktura, (b) argumentska struktura (u užem smislu) i (c) nivo gramatičkih funkcija, odnosno sintaksička struktura. U tematskoj strukturi prikazani su tematski argumenti glagola (njegova semantička valenca); nivo gramatičkih funkcija pokazuje koje sintaksičke funkcije glagolski argumenti vrše (sintaksička valenca); najzad, srednji nivo – argumentska struktura u užem smislu – predstavlja uređenu listu argumentskih mesta raspoloživih unutar potkategorizacionog okvira glagola. Pod (4) je dat šematski prikaz ove podele (prilagođen iz Ackerman & Moore 2001: 45).

(4) Tri nivoa argumentske strukture glagola

	θ -uloga1	θ -uloga2	...	<i>tematska struktura</i>
Pred	<Arg1	Arg2>	...	<i>argumentska struktura</i>
	SUBJ	OBJ	...	<i>gramatičke funkcije</i>

Dok su tematska i sintaksička struktura uključene u prikaze argumentske strukture u različitim teorijskim pristupima, „srednji“ nivo je razrada koju ne uključuju sve teorije. Ovaj nivo posreduje između leksičke semantike i sintakse i može se označiti i kao nivo „leksičke tranzitivnosti“ (Blevins 2003: 508). Motivacija za njegovo uključivanje u prikaz argumentske strukture potiče iz zapažanja da neke alternacije deluju upravo na argumente u užem smislu, a ne na tematske uloge glagola ili gramatičke funkcije (v. Ackerman & Moore 2001, Avgustinova, Skut & Uszkoreit 1999, Blevins 2003), što će se pokazati značajnim i za našu analizu (uzajamno-) povratnog oblika u srpskom jeziku.

Nivoi unutar argumentske strukture međusobno su povezani putem *principa preslikavanja*. Za tematske uloge i gramatičke funkcije podrazumeva se da podležu hijerarhijskom uređenju čiji je rezultat da najviše rangiran tematski argument bude preslikan na funkciju subjekta. Bresnan i Kanerva (1989) predlažu sledeću hijerarhiju tematskih uloga: agens > beneficijent > doživljavač > instrument > pacijens/tema > lokacija. Za sintaksičke uloge uglavnom je prihvaćena hijerarhija subjekat > objekat > kosa odredba⁴ > sekundarni objekat.⁵ Međutim, ove informacije nisu uvek dovoljne, pa se u argumentsku strukturu uključuje i sintaksička klasifikacija svakog argumenta. Ova klasifikacija označena je obeležjima [$\pm r$] i [$\pm o$], koja specifikuju gramatičke funk-

⁴ Termin „kosa odredba“ označava predložko-padežne konstrukcije ali i bespredložke eksponente funkcija koje nisu direktni objekat. Radi jednostavnosti, u daljem tekstu zadržavamo englesku oznaku OBL(ique).

⁵ Sekundarni objekat uočava se npr. u engleskoj rečenici *The dog barked us awake*, ‘Pas nas je probudio lajanjem’ doslovno ‘Pas nas je lajao do buđenja’; v. i napomenu 15.

cije s obzirom na (tematsku) restriktivnost i status objekta (engl. $\pm$ (thematically) restricted; $\pm$ objective; v. Bresnan & Kanerva 1989, Bresnan & Zaenen 1990). Ova obeležja vezuju se za gramatičke funkcije na način prikazan u (5).

(5) Obeležja gramatičkih funkcija

	[-r]	[+r]
[-o]	SUBJ	OBL _{θ}
[+o]	OBJ	OBJ _{θ}

Obeležje [-r] označava da argument može biti preslikan na subjekat (SUBJ) ili objekat (OBJ), sintaksičke funkcije koje može vršiti bilo koji semantički argument. Obeležje [+o] definiše objekatske funkcije, OBJ i OBJ _{θ} (sekundarni objekat), a obeležje [-o] funkcije subjekta i kose odredbe (OBL _{θ}) (Bresnan & Zaenen 1990: 49).

Tematske uloge dobijaju navedena obeležja na osnovu principa *intrinzične klasifikacije argumenata*, zasnovane na njihovom značenju. Sledeći brojne autore u okviru leksičko-funkcionalne gramatike (v. npr. Ackerman & Moore 2001, Alsina 1996, Zaenen 1993), ovde zauzimamo nekategoričan pristup tematskim ulogama, zasnovan na stavu o postojanju dveju proto-uloga. Predlagač ovog pristupa, Dowty (1991: 572), definiše ove uloge, nazivajući ih **proto-agensom** i **proto-pacijensom**, na sledeći način:

- (6) Svojstva koje doprinose statusu proto-agensa [P-A]:
- voljno učešće u događaju ili stanju
  - svest (i/ili mogućnost percepcije)
  - uzrokovanje događaja ili promene stanja u drugom učesniku
  - kretanje (u odnosu na položaj drugog učesnika)
- (7) Svojstva koje doprinose statusu proto-pacijensa [P-P]:
- doživljava promenu stanja
  - predstavlja inkrementalnu temu
  - uzročno ga pogađa radnja drugog učesnika
  - statičan je u odnosu na kretanje drugog učesnika⁶

Zaenen (1993: 153) uklapa ovakvo viđenje tematskih uloga u principe intrinzične klasifikacije argumenata na sledeći način:

- (8)
- Ukoliko učesnik ima više svojstava pacijensa nego agensa, dobija obeležje [-r].
  - Ukoliko učesnik ima više svojstava agensa nego pacijensa, dobija obeležje [-o].
  - Jednak broj svojstava dovodi do dobijanja obeležja [-r].
  - Ukoliko glagol ima jednog učesnika koji nema ni svojstva agensa ni svojstva pacijensa, markira se obeležjem [-o].

Ovo ukratko znači da agens dobija obeležje [-o] i preslikava se na funkciju

⁶ Različite kombinacije osobina navedenih u (4) i (5) daju različite tradicionalne tematske uloge, pa su tako svojstva agensa voljnost, uzrokovanje, svest i kretanje, dok doživljavač ima svest, ali bez voljnosti i uzročnosti (Dowty 1991: 577).

subjekta, dok pacijens dobija obeležje [-r] i preslikava se na funkciju subjekta (u odsustvu agensa), ili na sledeću funkciju u hijerarhiji, direktni objekat (u prisustvu agensa). U sledećem odeljku teoriju leksičkog preslikavanja primenjujemo na analizu povratnog i uzajamno-povratnog oblika.

3. Povratni i uzajamno-povratni oblik u srpskom jeziku

Tema koja posebno privlači pažnju u literaturi posvećenoj povratnom i uzajamno-povratnom obliku sa *se* (i srodnim markerima u drugim jezicima) jeste analiza povratne rečice, tačnije pitanje da li ona u sintaksičkoj strukturi ima status glagolskog argumenta i gramatičku funkciju direktnog objekta, ili predstavlja (neargumentski) morfološki znak alternacije u argumentskoj strukturi glagola, tj. njegove detranzitivizacije. U tom pogledu mogu se izdvojiti dve glavne pozicije, **prelazna** i **neprelazna**. U okviru neprelazne pozicije može se dalje napraviti podela prema tome da li se smatra da su nastali oblici **neakuzativni** (zadržavaju unutrašnji argument) ili **neergativni** (zadržavaju spoljašnji argument).⁷ U narednim odeljcima detaljnije se bavimo ovim shvatanjima, posebno ističući neprelaznu poziciju i jednu od njenih „hibridnih“ varijanti, prema kojoj se oba glagolska argumenta zadržavaju i objedinjeno preslikavaju na funkciju subjekta.

3.1 Prelazna analiza

Budući da je rečica *se* dijahronijski vezana za oblik *sebe*, u gramatikama i radovima posvećenim srpskom jeziku široko je zastupljeno shvatanje da ona vrši funkciju direktnog objekta, jednako kao i naglašeni zamenički oblici *sebe* i *jedan drugog* (Ivić 1961/62, Stevanović 1961/62 Stanojčić i Popović 2008). U okviru leksičko-funkcionalne gramatike ovakvo shvatanje zastupaju De Alencar i Kelling (2005), koji pre svega govore o germanskim i romanskim jezicima, ali čija analiza ima šire implikacije i može se primeniti i na srpski. Ovi autori za povratni i uzajamno-povratni oblik pretpostavljaju analizu prikazanu pod (9) (na primeru *braniti se*).⁸

(9) Prelazna analiza povratnog i uzajamno-povratnog oblika sa *se*

θ -struktura		agens _i	pacijens _i
a-struktura	<i>braniti se</i> _{REFL/REC}	<Arg1 _i	Arg2 _i >
		[-o]	[-r]
f-struktura		SUBJ _i	OBJ _i = REFL

⁷ Distinkciju između spoljašnjeg i unutrašnjeg argumenta prvi je predložio Williams (1980), zasnivajući je na tome da li se argument javlja izvan ili unutar glagolske fraze. Strukturno gledano, ove dve vrste argumenata odgovaraju subjektu i objektu. Budući da LFG ne definiše gramatičke funkcije prema strukturnim položajima, spoljašnji i unutrašnji argument tipično se određuju kao argumenti sa svojstvima proto-agensa i proto-pacijensa (v. Alsina 1996: 42).

⁸ Ovde sledimo pretpostavku, uočenu u najvećem delu literature, da su osnovni procesi uključeni u izvođenje refleksivnog i recipročnog oblika vrlo slični, usled čega se oni najčešće objedinjeno prikazuju.

U ovoj analizi ne podrazumeva se alternacija argumentske strukture prilikom formiranja (uzajamno-)povratnog oblika. Jedino što preslikavanje prikazano pod (9) razlikuje od tranzitivne upotrebe istog glagola jeste koreferencijalnost glagolskih argumenata.

3.2 Neprelazne analize

Neprelazne analize (uzajamno-)povratnog oblika sa *se* proistekle su iz za-pažanja da povratne rečice u romanskim i slovenskim jezicima nemaju istu distribuciju kao drugi nenaglašeni zamenički oblici, niti su u komplementarnoj distribuciji sa naglašenim povratnim (i uzajamno-povratnim) zamenicama. Brojni autori pokazuju da ovo važi i za srpski jezik. *Se* se razlikuje od nenaglašenih oblika ličnih zamenica, kao i od naglašene zamenice *sebe* (i izraza *jedan drugog*), između ostalog u koordiniranim konstrukcijama (10), gde ne dozvoljava slaganje u akuzativu.⁹

- (10) a. Marta mene_{ACC}/ me_{ACC}, kao i Kostu_{ACC}, brani svim snagama.
 b. Marta sebe_{ACC}, kao i Kostu_{ACC}, brani svim snagama.
 c. Marta se, kao i *Kostu_{ACC}, brani svim snagama.

Među neprelaznim analizama mogu se izdvojiti one koje podrazumevaju uklanjanje jednog argumenta iz argumentske strukture prelaznog glagola, koje se mogu označiti kao „redukcionističke“, i analiza kod koje oba argumenta ostaju u strukturi („neredukcionistička“ analiza). Za redukcionističke pristupe bitan dodatni problem predstavlja određenje prema pitanju koji od argumenata – spoljašnji ili unutrašnji – biva eliminisan, a koji se zadržava i biva preslikan na gramatičku ulogu subjekta. Oba shvatanja se često sreću u literaturi, budući da povratni i uzajamno-povratni oblik ponekad ispoljavaju osobine neakuzativnih, a ponekad neergativnih glagola. Neredukcionistički pristup, sa druge strane, može se nazvati i „hibridnim“, budući da ne pretpostavlja uklanjanje nijednog argumenta i predviđa variranje između neakuzativnih i neergativnih svojstava. Sva tri pristupa detaljnije su prikazana u narednim pododeljcima.¹⁰

3.2.1 Neakuzativni pristup

Neakuzativna analiza povratnog oblika sa rečicom *se* podrazumeva da je spoljašnji argument uklonjen, dok je unutrašnji kao posledica toga preslikan na položaj subjekta. Na primer, Grimshaw (1990) govoreći o romanskim jezicima tvrdi da prilikom izvođenja povratnog oblika dolazi do vezivanja spoljašnjeg ar-

⁹ Detaljniji pregled i dodatni dokazi u prilog neprelaznoj analizi *se* u srpskom mogu se naći u Sells, Zaenen i Zec (1987), Moskviljević (1997), Marelj (2004) i Samardžić (2006). Testovi daju iste rezultate i za uzajamno-povratni oblik (v. Dimitriadis 2004).

¹⁰ Ovi pristupi ne iscrpljuju sve mogućnosti analize rečice *se* i ne obuhvataju, na primer, analizu *se* kao ekspletivne zamenice (v. Progovac 2005).

gumenta za unutrašnji, usled čega se spoljašnji argument ne iskazuje sintaksički. Koristeći verziju LMT opisanu u gornjem tekstu, ovaj proces može se prikazati na način naveden pod (11). Iz prikaza se vidi da do alternacije dolazi na nivou argumentске strukture u užem smislu, dok obe tematske uloge ostaju implicitno prisutne.

(11) Neakuzativna analiza povratnog i uzajamno-povratnog oblika sa *se*¹¹

U prilog neakuzativnom pristupu navode se uglavnom činjenice iz romanskih jezika (v. pregled u Grimshaw 1990: 154-156). Budući da u slovenskim jezicima postoji vrlo mali broj površinskih manifestacija neakuzativnosti/ neergativnosti, morfosintaksički testovi osetljivi na ovu distinkciju izuzetno su malobrojni i često problematični, između ostalog i zbog interakcije sa aspektualnim svojstvima glagola (v. Aljović 2000). Među postojećim testovima nema nijednog koji jasno ide u prilog neakuzativnom stanovištu.

3.2.2 Neergativni pristup

Prema neergativnoj analizi, prilikom izvođenja povratnog oblika dolazi do eliminisanja unutrašnjeg argumenta, nakon čega se spoljašnji zadržava u položaju subjekta (u okviru LFG ovo shvatanje zastupa Grimshaw 1982; v. i Reinhart & Siloni 2004, 2005, Wehrli 1986). Prikaz u skladu sa LMT dat je pod (12).

(12) Neergativna analiza povratnog i uzajamno-povratnog oblika sa *se*

Pregled pojava koje idu u prilog ovom shvatanju u romanskim jezicima daju Alsina (1996) i Reinhart i Siloni (2004). U srpskom jeziku u korist ovog pristupa govori to što kod povratnih oblika nije moguće pomeranje leve grane (engl. left-branch extraction) u slučaju upitnih reči, prisvojnih zamenica i opisnih prideva (up. 13c), isto kao ni kod neergativnih glagola (13b), a suprotno neakuzativnim glagolima (13a) (v. Aljović 2001, Marelj 2004).

¹¹ Numerički indeksi pokazuju preslikavanje između argumenata i sintaksičkih funkcija.

- (13) a. Koji je već stigao pevač?
 b. *Koji je već plakao pevač?
 c. *Koji se već umio pevač?

Srpski jezik zbog malog broja površinskih sintaksičkih manifestacija neakuzativnosti/ neergativnosti ne predstavlja dovoljno bogat teren za ispitivanje opšte validnosti opisanih pristupa, ali kada se uzmu u obzir i drugi jezici, uočava se da povratni i uzajamno-povratni oblik ne ispoljavaju uvek ista svojstva, već se u nekim slučajevima poklapaju sa neakuzativnim, a u nekima sa neergativnim glagolima, što opisane analize čini problematičnim.

3.2.3 Neredukcionistički pristup

Neredukcionistički pristup podrazumeva zadržavanje oba glagolska argumenta u strukturi (uzajamno-)povratnog oblika. Tačnije, on pretpostavlja da se refleksivizacija odvija tako što se dva argumenta prelaznog glagola vezuju jedan za drugi na nivou argumentске strukture i zajedno se preslikavaju na funkciju subjekta. Značajnu ulogu u tom procesu ima morfološki znak (u srpskom jeziku *se*), koji svojom strukturom *se* <[...]₁ [...]₁> dovodi do vezivanja. Ovu analizu prvi predlaže Alsina (1996), a u okviru LMT ona se može prikazati na sledeći način:

- (14) Neredukcionistička analiza povratnog i uzajamno-povratnog oblika sa *se*

θ -struktura		[P-A]	[P-P]
a-struktura	<i>braniti se</i> _{REFL/REC}	<Arg1 ₁	Arg2 ₁ >
		[-o]	[-r]
		\	/
f-struktura		SUBJ ₁	

Postoje još dva pristupa koja vide subjekat u povratnom i uzajamno-povratnom obliku kao svojevrsnu „hibridnu“ kategoriju. Reinhart i Siloni (2005) smatraju da prilikom izvođenja ovih oblika dolazi do objedinjavanja (engl. bundling) dveju θ -uloga u jednu kompleksnu ulogu, ali da je krajnji ishod uvek neergativan oblik. Sličan pristup, uz moguće razlike u ishodu, predlaže Rákosi (2008), o čijoj analizi će biti reči u sledećem odeljku. Ono što treba istaći jeste da nijedan od ova dva pristupa ne pretpostavlja zadržavanje oba argumentска položaja.

Polazeći od shvatanja (uzajamno-)povratnog oblika kao izvedenog putem zajedničkog preslikavanja argumenata na funkciju subjekta, nedosledno ponašanje u pogledu neakuzativnosti/ neergativnosti može se objasniti mogućnošću da se kod pojava osetljivih na prisustvo unutrašnjeg argumenta ispolje neakuzativna svojstva, a kod pojava kod kojih status argumenta nije bitan, neergativna (za detaljnije objašnjenje v. Alsina 1996: 134). Pored toga, u prilog shvatanju prema kome se u argumentскоj strukturi zadržavaju oba argumenta govori i veća povezanost povratnog oblika sa neakuzativnim glagolima, a uzajamno-povratnog

oblika sa neergativnim, o čemu govori sledeći odeljak.

3.3 Kontinuumi između gramatičke i leksičke refleksivnosti i recipročnosti

U prethodnom odeljku istakli smo da povratni i uzajamno-povratni oblik nastaju istim (vrlo sličnim) procesima, kao i da imaju jednaka svojstva s obzirom na manifestacije neakuzativnosti/ neergativnosti. Međutim, kako primećuje Rákosi (2008: 413), u literaturi se povremeno može naići i na opasku da su recipročni glagoli „aktivniji“ od refleksivnih (što većina pristupa ostavlja po strani prilikom razmatranja pitanja neakuzativnosti).¹² Takođe, ukoliko se u razmatranje uključe određeni srodni glagoli, uočava se da je povratni oblik značenjski bliži neakuzativnim, a uzajamno-povratni oblik neergativnim glagolima.

U ovom odeljku pokazujemo kako se ova činjenica uklapa u neredukcionistički pristup prikazan u odeljku 3.2.3. Naša analiza zasniva se na proučavanju svojevrstnog kontinuuma koji se može uočiti između morfosintaksički izvedenog povratnog oblika i neizvedenih neakuzativnih glagola sa jedne strane, i između morfosintaksički izvedenog uzajamno-povratnog oblika i neizvedenih neergativnih glagola sa druge. Konkretno se u refleksivnom domenu fokusiramo na glagole koji izražavaju kretanje ili srodne radnje koje zahvataju ljudsko telo, a u recipročnom na glagole društvenih odnosa sa obaveznim prisustvom više animatnih učesnika. Verujemo da slična analiza može da se primeni i na druge semantičke domene, ali njih ostavljamo za buduća istraživanja.

U srpskom, kao i u velikom broju drugih jezika, ima određeni broj glagola koji su leksikalizovani u povratnom obliku, odnosno ne mogu se upotrebiti bez rečice *se*. Neki od takvih glagola moraju imati više od jednog učesnika, što ih čini bliskim uzajamno-povratnom obliku, odnosno svrstava ih u *leksički* ili *inherentno recipročne glagole* (Knjazev 2007, Siloni 2008); u ovu grupu mogu se uvrstiti glagoli poput *takmičiti se* ili *družiti se*, čije bitno svojstvo je neergativnost. Sa druge strane, neki glagoli leksikalizovani sa *se* imaju samo jednog učesnika i stoga su bliski povratnom obliku i određuju se kao *inherentno refleksivni* (v. npr. Rákosi 2008). Ovi glagoli u srpskom jeziku predstavljaju raznovrsniju grupu, čiju tačnu definiciju je teže dati, budući da među njima ima i neakuzativnih i neergativnih glagola (up. *popeti se*, *pojavit se* i *smejati se*, *igrati se*). Ovdje ćemo se fokusirati na neakuzativne glagole, tačnije neakuzativne glagole koji označavaju neku vrstu kretanja, zauzimanja položaja ili srodne telesne radnje.

Jedna od zanimljivih činjenica u vezi sa (uzajamno-)povratnim oblikom jeste postojanje nekoliko vrsta glagola koje se mogu odrediti kao međukategorije između oblika izvedenog morfosintaksičkom operacijom na prelaznom glagolu i glagola sa obaveznim

¹² Izuzetak je analiza koju predlaže Rákosi (2008), a koja se odnosi na refleksivne i recipročne oblike u mađarskom jeziku obeležene glagolskim afiksima. Ovaj autor pokazuje da se navedeni oblici sintaksički razlikuju i iznosi predlog prema kome u oba slučaja dolazi do „unifikacije“ tematskih uloga, ali je subjekat recipročnog oblika uvek spoljašnji argument, dok subjekat refleksivnog oblika može pod određenim uslovima biti i unutrašnji argument. Detalji ovog pristupa izlaze iz okvira našeg rada, ali smatramo značajnim postojanje analize za neki drugi jezik koja ima zajedničke elemente sa onom koju predlažemo za srpski.

se. Članovi ovih međukategorija spadaju u domen inherentne refleksivnosti ili recipročnosti, premda su neki od njih vrlo slični „pravom“ (uzajamno-)povratnom obliku definisanom prema kriterijumu međusobne zamenljivosti *se* i naglašenog oblika *sebe/jedan drugog* (ili prema samoj mogućnosti prelazne upotrebe glagola). U narednim pododjelcima zasebno analiziramo povratni i uzajamno-povratni oblik i značenjske i sintaksičke promene koje se mogu uočiti kod glagola koji su im bliski. Preko pomenutih međukategorija povezujemo ove oblike i sa nerefleksivnim neakuzativnim i neergativnim glagolima, pokazujući kako predlog iz odeljka 3.2.3 može objasniti kontinuum između povratnog oblika i neakuzativnih glagola (npr. *doći* ili *otići*), kao i uzajamno-povratnog oblika i neergativnih glagola (npr. *sarađivati* ili *pregovarati*).¹³ Ideja kontinuumu vezanog za refleksivni domen sreće se i kod pojedinih drugih autora, npr. Kemmer (1993), uz razliku da je njen pristup formulisan u okvirima kognitivne lingvistike i isključivo je semantički zasnovan.

Pre izlaganja analize, treba napomenuti da iz prethodnog odeljka, s obzirom na očuvanost osnovne tematske strukture glagola, zaključujemo da su operacije izvođenja refleksivnog i recipročnog oblika dominantno morfosintaksičke prirode. Dalje će biti pokazano kako su ove operacije povezane sa značenjski bliskim morfosemantičkim alternacijama.

3.3.1 Povratni oblik

Dok kod morfosintaksički izvedenog povratnog oblika rečca *se* alternira sa naglašenom zamenicom *sebe*, kod leksički refleksivnih glagolskih grupa ovo nije slučaj. Tako glagoli poput *pomeriti se* ili *okrenuti se* imaju prelazne parnjake koji mogu imati animatni objekat, ali radnje koju opisuju povratni i prelazni oblik nisu identične, usled čega se ovi glagoli retko javljaju sa naglašenom povratnom zamenicom. Ovoj grupi bliski su glagoli poput *sagnuti se*, *opružiti se*, *protegnuti se*, koji opisuju telesne pokrete ili zauzimanje određenog položaja, i koji imaju prelazni oblik, ali on zahteva upotrebu neanimatnog objekta, pre svega dela tela (*sagnuti glavu*, *opružiti ruku*, *protegnuti noge*), a potpuno isključuje *sebe* (**protegnuti sebe*). Dalje se nadovezuju glagoli koji označavaju promenu lokacije uz obavezno *se*, bez prelaznog oblika (*pojavit se* – **pojavit nekoga*). Najzad, ovi glagoli su bliski nepovratnim glagolima kretanja kakvi su *doći*, *stići*, *otići*, koji predstavljaju jednu od centralnih klasa neizvedenih neakuzativnih glagola (v. Sorace 2000). Postepeni prelaz od morfosintaksički izvedenih do potpuno leksikalizovanih povratnih i neizvedenih neakuzativnih glagola može se prikazati na sledeći način:¹⁴

(15) Kontinuum od refleksivnosti do neakuzativnosti

¹³ Neergativni glagoli poput *sarađivati* ili *pregovarati* u literaturi se najčešće takođe tretiraju kao leksički recipročni (v. npr. Knjazev 2007, Siloni 2008). U domenu refleksivnosti to nije slučaj sa glagolima poput *doći* ili *otići*, iako bi se prema nekim autorima zapravo svi neakuzativni glagoli mogli smatrati inherentno povratnim, odnosno proizvodima „unutrašnje refleksivizacije“ (v. Chierchia 2004).

¹⁴ Prikaz je, uz doradu analize, prilagođen iz Miličević (2009: 455).

<i>obučiti se</i>		<i>pomeriti se</i>		<i>sagnuti se</i>		<i>pojavit se</i>	<i>Stići</i>
[P-A]	[P-P]	[P-A] _i ⁻	[P-P] _i ⁺	[P-A] _i ⁻⁻	[P-P] _i ⁺⁺	[P-P] ^R	[P-P]
<Arg1 ₁	Arg2 ₁ >	<	Arg2 ₁ >	<	Arg2 ₁ >	<Arg1 ₁ >	<Arg1 ₁ >
[-o]	[-r]		[-r]		[-r]	[-r]	[-r]
\	/						
	SUBJ ₁		SUBJ ₁		SUBJ ₁	SUBJ ₁	SUBJ ₁

Osnovu formalizacije čini nekategorični pristup tematskim ulogama, koji omogućava objašnjenje opisanih tendencija putem razlike u proto-agentivnim svojstvima koja nosi učesnik u glagolskoj radnji, što dovodi do klasifikacije argumenta kao [-r] (v. 8a) i ima sintaksičke posledice. Drugim rečima, dok su kod subjekta morfosintaksički izvedenog povratnog oblika podjednako zastupljene osobine agensa i pacijensa, sa svakim sledećim tipom glagola broj agentivnih osobina opada i počinje da dominira uloga pacijensa, koji na kraju ostaje jedina tematska uloga u argumentskoj strukturi glagola. Budući da su glagoli poput *pomeriti se* i *sagnuti se* leksikalizovani kao reflektivni, odnosno ne mogu se regularno (uz zadržavanje istog značenja) izvesti iz prelaznih glagola *pomeriti* i *sagnuti*, smatramo da kod njih prvi argument nije prisutan, dok semantička uloga vezana za njega ostaje implicitno prisutna.

Naime, ako se detaljnije osvrnemo na prvu grupu (*pomeriti se* i sl.), ona se može okarakterisati kao **autokauzativna**, budući da radnja ostaje u okviru jednog učesnika koji je sam uzrokuje (v. npr. Geniušiene 1987). Autokauzativni oblik tesno je povezan ne samo sa reflektivnim, već i sa dekauzativnim oblikom, čija struktura je ilustrovana ispod (prema Kibort 2004: 47), u kome se glagolska radnja odvija spontano (suprotno kauzativnom obliku, u kome je prisutan spoljni kauzator radnje iskazane glagolom).

(16) Dekauzativni oblik¹⁵

θ -struktura		[P-A]	[P-P]
a-struktura	<i>otopiti se</i>	<	Arg2>
			[-r]
f-struktura			
			SUBJ

Kod autokauzativa u pitanju su glagoli koji imaju prelazni oblik i čije značenje je takvo da mogu imati animatne pacijense. Međutim, dok u slučajevima morfosin-

¹⁵ U nekim analizama dekauzativnog oblika semantička uloga agensa je potpuno eliminisana, kako bi se objasnila nemogućnost njegovog iskazivanja konstrukcijama poput *od strane* + NP_{GEN}. Međutim, moguća je i analiza poput one u (16), prema kojoj (nevoljni) kauzator ostaje dostupan, i barem u nekim jezicima se može sintaksički iskazati, na primer sekundarnim objektom u dativu (npr. *Prosula mi se kafa*; up. Kibort 2004: 53, 377):

θ -struktura		[P-P]	[P-A]
a-struktura	<i>otopiti se</i>	<	Arg2
			Arg1>
f-struktura			[-r]
			[+o]
			SUBJ
			OBJ _{θ}

taksički izvedenih refleksiva oblici sa *se* i *sebe* (ili sa nerefleksivnim animatnim objektom) imaju isto značenje (17), kod autokauzativa se javlja značenjska razlika, pa tako, na primer, (18a) i (18b) ne podrazumevaju iste pokrete tela vršioca radnje (up. Geniušiene 1987: 87, Kemmer 1993: 60).

- (17) a. Kosta se dobro brani.
b. Kosta sebe dobro brani.
- (18) a. Kosta se pomerio u stranu.
b. Kosta je pomerio Janka u stranu.
c. ?Kosta je pomerio sebe u stranu.

Značenjska razlika dovodi i do sintaksičkih posledica, kao što pokazuje primer (18c), u kome se vidi da postojanje prelaznog oblika ne znači nužno mogućnost izvođenja prelazne povratne konstrukcije. Tačnije, ukoliko i zamislimo kontekst u kome je rečenica sa zamenicom *sebe* potpuno prihvatljiva, kao na primer u igri u kojoj Kostu predstavlja određena figura, (18a) ne implicira (18c) i nije u odnosu međusobne zamenljivosti sa njim, dok (17a) implicira (17b) i sa njim je zamenljivo (up. Rákosi 2008: 418).

Na leksikalizovan refleksivni status takođe ukazuje izostanak dvoznačnosti u pogledu refleksivne/ recipročne interpretacije sa subjektom u množini (19b), koja odlikuje morfosintaksički izvedene oblike (poput 19a).

- (19) a. Kosta i Janko su se branili_{REFL/REC'}
b. Kosta i Janko su se pomerili_{REFL}.

Zapravo se može reći da je prisustvo rečice *se* kod ovih glagola rezultat autokauza-tivizacije, a ne refleksivizacije. Naša analiza bliska je u tom smislu onoj koju predlaže Haspelmath, koji naziva glagole poput *pomeriti se* „endorefleksivnim“ i primećuje da se u jezicima koji različito kodiraju refleksivne i dekauzativne oblike (poput turskog) ovi glagoli označavaju dekauzativnim markerom (Haspelmath 1987: 27-28).

Test pomeranja leve grane (prikazan u (20); up. primer (13) u odeljku 3.2.2) takođe ukazuje na neakuzativni status glagola iz ove grupe.

- (20) Koji se pomerio čovek?

Semantički učesnik ovde je dominantnije trpilac radnje nego njen agens, pri čemu obe tematske uloge ostaju u argumentskoj strukturi, što objašnjava postojanje određene doze agentivnosti (kako zapažaju i Geniušiene 1987 i Haspelmath 1987). Tematske uloge su pritom vezane jedna za drugu (što je u prikazu označeno koindeksiranjem), usled čega uloga kauzatora ne može biti iskazana drugim rečeničnim konstituentom.

Glagoli iz naredne grupe, poput *sagnuti se*, imaju prelazni oblik, ali nemaju mogućnost upotrebe sa animatnim, već samo sa objektima koji označavaju delove tela (*sagnuti glavu*: *sagnuti sebe; up. i primere u Haspelmath 1987: 28). Ovi glagoli označavaju telesne pokrete koji su izazvani unutrašnjim dejstvom i u pogledu testa pomeranja

leve grane poklapaju se sa prethodnom grupom. U njihovoj argumentskoj strukturi takođe postoji identifikacija na nivou proto-uloga, pri čemu dolazi do dodatnog opadanja broja agentivnih svojstava, na šta ukazuje nemogućnost upotrebe sa animatnim pacijensima.

Preostale leksički reflektivne glagole odlikuje tipično neakuzativno preslikavanje, pri čemu se kod tipa *pojavit* se uočava obavezno obeležavanje rečom *se*, koje izostaje kod glagola tipa *stići*. Najzad, značajno je napomenuti da činjenica da se promene u argumentskoj strukturi odvijaju na nivou tematskih uloga, dok se sličan proces kod reflektivnog oblika odvija na nivou leksičke tranzitivnosti, govori u prilog troslojnom modelu argumentске strukture.

3.3.2 Uzajamno-povratni oblik

Kod morfosintaksički izvedenog uzajamno-povratnog oblika može se uočiti mogućnost alternacije između *se* i *jedan drugog*, pri čemu se osnovno glagolsko značenje zadržava u oba slučaja (up. *Marta i Kosta se vole* i *Marta i Kosta vole jedno drugo*). Međutim, neki od glagola koji se tipično smatraju „pravim“ uzajamno-povratnim zapravo u recipročnom obliku imaju izmenjeno značenje u odnosu na prelaznu upotrebu. Među takve glagole mogu se svrstati npr. *videti se*, *čuti se*, *naći se*, u značenju ‘sastati se’, ‘razgovarati’. Ovi glagoli se mogu koristiti prelazno, sa animatnim recipročnim ili nerecipročnim objektima, ali tada imaju svoje osnovno značenje (npr. glagola percepcije). U leksikalizovanoj upotrebi odlikuje ih i mogućnost upotrebe sa subjektom u jednini i recipročnom dopunom u instrumentalu (*Marta se čula sa Kostom*), koja je karakteristična i za ostale leksički recipročne glagole i smatra se glavnim sintaksičkim pokazateljem leksikalizovanog statusa recipročnosti (v. npr. Stipčević 2012). Zatim, značajnu klasu čine glagoli koji imaju prelazni oblik koji i sam ima recipročno značenje i traži objekat u množini, ili objekat u jednini i socijativnu dopunu u instrumentalu. U pitanju su glagoli poput *pomiriti se* i *ujediniti se* (*Kosta i Marta su se pomirili - Kosta se pomirio sa Martom : Janko je pomirio Kostu i Martu - Janko je pomirio Kostu sa Martom*). Bliski njima su glagoli poput *družiti se* i *takmičiti se*, bez prelaznog oblika. Najzad, na njih se nadovezuju glagoli recipročnog značenja koji nisu morfološki obeleženi (*sarađivati*, *pregovarati*, *ratovali*), i koji spadaju u centralnu skupinu neergativnih glagola koji označavaju kontrolisane procese (Sorace 2000). Celokupan recipročni kontinuum rezimiran je u (21).¹⁶

(21) Kontinuum od recipročnosti do neergativnosti

<i>voleti se</i>		<i>videti se</i>		<i>pomiriti se</i>		<i>takmičiti se</i>	<i>sarađivati</i>
[P-A]	[P-P]	[P-A] _i ⁺	[P-P] _i ⁻	[P-A] _i ⁺⁺	[P-P] _i ⁻⁻	[P-A] ^R	[P-A]
<Arg1 ₁	Arg2 ₁ >	<Arg1 ₁	>	<Arg1 ₁	>	<Arg1 ₁ >	<Arg1 ₁ >
[-o]	[-r]	[-o]		[-o]		[-o]	[-o]
\	/						
	SUBJ ₁	SUBJ ₁		SUBJ ₁		SUBJ ₁	SUBJ ₁

Među recipročne glagole tipa *videti se* ovde ubrajamo samo leksikalizovane reflektivne glagole, čije značenje je delimično izmenjeno u odnosu na prelazne par-

¹⁶ Prikaz je takođe prilagođen iz Miličević (2009: 455).

njake i označava jedinstvene radnje, a ne zbir više pojedinačnih radnji (v. npr. Kemmer 1993). Ovi glagoli imaju mogućnost upotrebe sa recipročnom dopunom (22a), dok se sa zameničkim izrazom *jedan drugog* koriste pre svega u doslovnom značenju (22b).

- (22) a. Kosta se juče čuo sa Jankom.
b. Kosta i Janko nikad ne čuju jedan drugog preko telefona.

S obzirom na naglašenije prisustvo proto-agentivnih osobina, preostali argument ovih glagola dobija klasifikaciju [-o], što vodi izvođenju neergativnog oblika, na šta ukazuje nemogućnost pomeranja leve grane (23). Slično kao kod refleksivnih glagola, drugi semantički učesnik ostaje implicitno prisutan.

- (23) *Koji su se čuli ljudi?¹⁷

Zatim, glagoli poput *pomiriti se* učestvuju u kauzativnoj alternaciji, odnosno sa svojim prelaznim parnjacima su u odnosu kauzativne i nekauzativne realizacije. Kao što je pokazano u (16), na primeru oblika *otopiti se*, dekauzativizacija dovodi do izvođenja neakuzativnog oblika, u kome se na funkciju subjekta preslikava unutrašnji argument, odnosno pacijens. Pojedini autori, poput Siloni (2008: 492) analizu sličnu ovoj primenjuju i na dekauzativne recipročne glagole, ističući da se radi o neakuzativnim predikatima. Mi smatramo da je takva analiza validna u slučaju recipročnih glagola koji su zaista dekauzativni, poput *izmešati se* u rečenici *Boje su se izmešale*, ali da se u slučajevima u kojima učesnici u glagolskoj radnji imaju veliki broj proto-agentivnih svojstava, zapravo radi o autokauzativnom obliku (up. Knjazev 2007: 138). Osnovno svojstvo autokauzativnog recipročnog oblika ovde nije odsustvo agensa (kauzatora), već njegova izjednačenost, odnosno koindeksiranost sa pacijensom.

U prilog ovakvom shvatanju ide činjenica da je uz dekauzativne oblike u srpskom jeziku moguće iskazati (nevoljnog) kauzatora u dativu ((24a), up. i napomenu 15), dok sa autokauzativnim oblicima ta mogućnost ne postoji ((24b), v. i Miličević 2012) usled toga što je uloga agensa već dodeljena subjektu.

- (24) a. Slikaru su se slučajno izmešale boje.
b. *Učitelju su se slučajno pomirili učenici.

Kod recipročnog autokauzativnog oblika teže je nego kod refleksivnog utvrditi postojanje razlike u značenju u odnosu na prelaznu varijantu. Međutim, već i sama činjenica da se kauzator zadržava u argumentskoj strukturi glagola dok se pacijentivne osobine gube navodi na zaključak da je i ovde u pitanju morfosemantička argumentska alternacija.

Najzad, *takmičiti se* predstavlja grupu neizvedenih recipročnih glagola obeleženih prisustvom rečice *se*, a ovim glagolima blizak je neizvedeni i neobeleženi tip *sarađivati*.

¹⁷ Primer (23) prihvatljiv je u bezličnom tumačenju.

Slično kao kod povratnosti, može se uočiti postupni prelaz od morfosintaksički izvedenog recipročnog oblika do glagola čija recipročnost je leksikalizovana, uz prisustvo rečice *se* ili bez nje. Razlika je u tome što se u ovom slučaju postepeno gube svojstva pacijensa, dok su agentivna svojstva sve naglašenija, i na kraju kontinuuma jedina prisutna. Tačnije, učesnici u radnji iskazanoj leksički recipročnim glagolima nisu više agensi i pacijensi, već agensi i *partneri* (Rákosi 2008: 424) ili *koagensi* (Petrović 2000: 443).

Ako uporedimo kontinuum u (15) i (21), jasno je da oni potvrđuju postojanje sintaksički relevantnih značenjskih razlika između povratnog i uzajamno-povratnog oblika, odnosno razlika između leksikalizovanih glagola na koje se svaki od ovih oblika nadovezuje. Zahvaljujući pretpostavljenom prisustvu oba argumenta, neredukcionistički pristup izložen u odeljku 3.2.3 može da objasni ovu razliku, a uz to pomoću oslanjanja na nekategorične tematske uloge može da prikaže i razlike između podgrupa glagola duž kontinuuma. Uz to, razlika između morfosintaksički i morfosemantički izvedenih glagola i glagolskih oblika ukazuje na značaj troslojnog prikaza argumentne strukture.

4. Zaključak

U radu je formalnim sredstvima teorije leksičkog preslikavanja prikazano više analiza povratnog i uzajamno-povratnog oblika obeleženog rečicom *se*. Prelazna analiza je odbačena usled postojanja velike količine empirijskih podataka koji govore protiv nje. Neakuzativna i neergativna analiza su označene kao problematične usled nedoslednosti u ponašanju (uzajamno-)povratnog oblika u testovima neakuzativnosti. Najzad, kao najbolje rešenje je istaknuta neredukcionistička analiza prema modelu koji predlaže Alsina (1996) i koja podrazumeva vezivanje i zajedničko preslikavanje dva argumenta na funkciju subjekta. Konkretno, pokazano je da ova analiza objašnjava naglašeniju povezanost povratnog oblika sa neakuzativnim, a uzajamno-povratnog sa neergativnim glagolima.

Elementi ponuđene analize koje je potrebno dodatno razraditi tiču se pre svega preciznijeg određivanja osobina tematskih proto-uloga koje su značajne za definisanje različitih leksički recipročnih i refleksivnih glagola. Takođe, budući da je analiza razlika između refleksivnosti i recipročnosti o kojoj je bilo reči zasnovana na užim semantičkim domenima, buduća istraživanja treba da provere da li sličan princip može da objasni i druge domene, poput psiholoških predikata (*uplašiti se, naljutiti se* i sl.) i glagola koji označavaju povrede (*udaviti se, poseći se* i sl.), a zatim i refleksivni i recipročni domen u celini – postojanje dekauzativnog recipročnog oblika ukazuje na to da nisu svi leksički recipročni glagoli neergativni, kao što po svoj prilici nisu ni svi inherentno refleksivni glagoli neakuzativni. Najzad, i sami pojmovi neakuzativnosti i neergativnosti i dalje su nedovoljno proučeni u srpskom jeziku i jedan od velikih zadataka budućih istraživanja trebalo bi da predstavlja pronalaženje pouzdanijih sintaksičkih kriterijuma za njihovo razlikovanje.

Literatura

- Ackerman, F., & Moore, J. (2001). *Proto-Properties and Grammatical Encoding: A Correspondence Theory of Argument Selection*. Stanford: CSLI Publications.
- Aljović, N. (2000). Unaccusativity and aspect in SerBoCroatian. U C. Czinglar, K. Köhler E. Thrift, E. J. van der Torre i M. Zimmermann (ur.) *Proceedings of CONSOLE 8*. Leiden: SOLE. 1–15.
- Alsina, A. (1996). *The Role of Argument Structure in Grammar: Evidence from Romance*. Stanford: CSLI Publications.
- Avgustinova, T., Skut, W., & Uszkoreit, H. (1999). Typological similarities in HPSG. U R. D. Borsley i A. Przejórkowski (ur.), *Slavic in Head-Driven Phrase Structure Grammar*. Stanford: CSLI Publications. 1–28.
- Blevins, J. P. (2003). Passives and impersonals. *Linguistic Inquiry* 39, 473–520.
- Bresnan, J., & Kanerva, J. M. (1989). Locative inversion in Chicheŵa: A case study of factorization in grammar. *Linguistic Inquiry* 21, 1–50.
- Bresnan, J., & Zaenen, A. (1990). Deep unaccusativity in LFG. U K. Dziwirek, P. Farrell i E. Mejías-Bikandi (ur.), *Grammatical Relations: A Cross-Theoretical Perspective*. Stanford: CSLI Publications. 45–57.
- Chierchia, G. (2004). A semantics for unaccusatives and its syntactic consequences. U A. Alexiadou, E. Anagnostopoulou i M. Everaert (ur.), *Unaccusativity Puzzle: Explorations of the Syntax-Lexicon Interface*. Oxford: Oxford University Press. 22–59.
- De Alencar, L. F., & Kelling, C. (2005). Are reflexive constructions transitive or intransitive? Evidence from German and Romance. U M. Butt i T. H. King (ur.), *Proceedings of the LFG05 Conference*. Stanford: CSLI Publications. 1–20.
- Dimitriadis, A. (2004, u rukopisu). Discontinuous reciprocals. University of Utrecht.
- Dowty, D. (1991). Thematic proto-roles and argument selection. *Language* 67, 547–619.
- Geniušienė, E. (1987). *The Typology of Reflexives*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Grimshaw, J. (1982). On the lexical representation of Romance reflexive clitics. U J. Bresnan (ur.), *The Mental Representation of Grammatical Relations*, Cambridge, MA and London: MIT Press. 87–148.
- Grimshaw, J. (1990). *Argument Structure*. Cambridge, MA & London: MIT Press.
- Haspelmath, M. (1987). *Transitivity Alternations of the Anticausative Type*. Arbeitspapier 5. Institut für Sprachwissenschaft, Universität zu Köln.
- Haspelmath, M. (2002). *Understanding Morphology*. London: Arnold.
- Ivić, M. (1961/62). Jedan problem slovenske sintagmatike osvetljen transformacionim metodom (gramatička uloga morfeme *se* u srpskohrvatskom jeziku). *Južnoslovenski filolog* 25, 137–148.
- Kemmer, S. (1993). *The Middle Voice*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Kibort, A. (2004). Passive and Passive-Like Constructions in English and Polish. Doktorska disertacija. University of Cambridge.

- Knjazev, J. P. (2007). Lexical reciprocals as a means of expressing reciprocal situations. U V. Nedjalkov (ur.), *Reciprocal Constructions*, Amsterdam: John Benjamins. 115–146.
- Marelj, M. (2004). *Middles and Argument Structure across Languages*. LOT Dissertation Series 88. Utrecht: LOT Publications.
- Miličević, M. (2009). On the status of clitic reflexives and reciprocals in Italian and Serbian. U M. Butt i T. H. King (ur.), *Proceedings of the LFG09 Conference*. Stanford: CSLI Publications. 441–458.
- Miličević, M. (2012). O problemu klasifikacije dekauzativnih recipročnih glagola u srpskom jeziku. U S. Gudurić (ur.), *Jezici i kulture u vremenu i prostoru I*. Novi Sad: Filozofski fakultet. 493–501.
- Moskovljević, J. (1997). Leksička detranzitivizacija i analiza pravih povratnih glagola u srpskom jeziku. *Južnoslovenski filolog* 53, 107–114.
- Petrović, V. (2000). O predložkom objektu u srpskom jeziku. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 43, 437–445.
- Progovac, Lj. (2005). *A Syntax of Serbian: Clausal Architecture*. Bloomington: Slavica.
- Rákosi, Gy. (2008). The inherently reflexive and the inherently reciprocal predicate in Hungarian: Each to their own argument structure. U E. König i V. Gast (ur.), *Reciprocals and Reflexives: Theoretical and Typological Explorations*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter. 411–450.
- Rappaport Hovav, M., & Levin, B. (1998). Building verb meaning. U M. Butt i W. Gender (ur.), *The Projection of Arguments: Lexical and Compositional Factors*. Stanford: CSLI Publications. 97–134.
- Reinhart, T., & Siloni, T. (2004). Against the unaccusative analysis of reflexives. U A. Alexiadou, E. Anagnostopoulou i M. Everaert (ur.), *Unaccusativity Puzzle: Explorations of the Syntax-Lexicon Interface*. Oxford: Oxford University Press. 159–180.
- Reinhart, T., & Siloni, T. (2005). The Lexicon-Syntax Parameter: Reflexivization and other arity operations. *Linguistic Inquiry* 36, 389–436.
- Samardžić, T. (2006). Reč *se* u argumentskoj strukturi ditranzitivnih glagola. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 35(1), 179–193.
- Sells, P., Zaenen, A., & Zec, D. (1987). Reflexivization variation: Relations between syntax, semantics, and lexical structure. U I. Masayo, S. Wechsler i D. Zec (ur.), *Working Papers in Grammatical Theory and Discourse Structure: Interactions of Morphology, Syntax and Discourse*. Stanford: CSLI Publications. 169–238.
- Siloni, T. (2008). The syntax of reciprocal verbs: An overview. U E. König i V. Gast (ur.), *Reciprocals and Reflexives: Theoretical and Typological Explorations*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter. 451–498.
- Sorace, A. (2000). Gradients in auxiliary selection with intransitive verbs. *Language* 76, 859–890.
- Stanojčić, Ž., & Popović, Lj. (2008). *Gramatika srpskoga jezika*. 11. izdanje. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Stevanović, M. (1961/62). Problemi glagolskog roda i povratni glagoli u srpskohrvatskom jeziku. *Južnoslovenski filolog* 25, 1–47.

- Stipčević, B. (2012). Recipročni glagoli sa socijativnim instrumentalom. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 41(3), 237–299.
- Wehrli, E. (1986). On some properties of French clitic *se*. U H. Borer (ur.), *Syntax and Semantics 19: The Syntax of Pronominal Clitics*. Orlando: Academic Press. 263–283.
- Williams, E. (1980). Predication. *Linguistic Inquiry* 11, 203–238.
- Zaenen, A. (1993). Unaccusativity in Dutch: Integrating syntax and lexical semantics. U J. Pustejovsky (ur.), *Semantics and the Lexicon*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers. 129–161.

Maja Miličević

BETWEEN UNACCUSATIVITY AND UNERGATIVITY: REFLEXIVE, RECIPROCAL AND AUTOCAUSATIVE *SE*

This paper provides an overview of the analyses proposed within the framework of Lexical-Functional Grammar and its Lexical Mapping Theory for *se*-marked argument alternations in Serbian, in particular for reflexive (*obučiti se* ‘dress’) and reciprocal (*voleti se* ‘love each other’) formation. We single out as most explanatory the intransitive analysis that assumes reflexive and reciprocal formation to involve detransitivisation of the predicate, but with both arguments kept in the a-structure and jointly mapped onto the subject function. In support of this analysis, we look at the close relationship between inherent reflexives and unmarked unaccusatives on the one hand, and inherent reciprocals and unmarked unergatives on the other. We also establish that the alternations that lead to reflexive and reciprocal formation are predominantly morphosyntactic in nature, i.e. they operate by preserving the thematic layer while bringing about changes in the mapping between a-structure valence slots and syntactic functions. Lastly, we look at the autocausative forms (*pomeriti se* ‘move’; *ujediniti se* ‘unite’), for which we propose a morphosemantic analysis.

Keywords: LFG, lexical mapping theory, particle *se*, reflexives, reciprocals, autocausative

MINIMALNA SEMANTIKA GLAGOLSKIH VREMENA I UPOTREBE PERFEKTA U SRPSKOM JEZIKU

Glagolska vremena u srpskom jeziku opisujemo kao konjunkciju dva tipa informacije: temporalne, koja podrazumeva relaciju između momenta vremenske perspektive (P) i momenta događaja (E), i aspektualne, koja se, s jedne strane, odnosi na kodiranje perfektivne/ imperfektivne instrukcije glagolskih oblika (kroz odnos E i R), a s druge strane, na mogućnost izražavanja rezultativnosti upotrebom složenih glagolskih oblika. S obzirom na poziciju vremenske perspektive izdvajamo tri temporalna podsistema u okviru kojih se glagolska vremena u srpskom mogu tretirati kao morfosintaksički izraz jedne od tri moguće relacije između P i E. Morfosintaksičke praznine u nekim podsistemima objašnjavaju se relativno-vremenskim upotrebama nekih glagolskih oblika. Predikcije predloženog sistema testiramo na primeru srpskog perfekta. Tako se, svojstvom imperfektivnosti ($R \subseteq E$), direktno objašnjava činjenica da se samo imperfektivnim perfektom mogu uvesti radnje koje nisu nužno odsečene od momenta govora, kao i to da u srpskom jeziku, za razliku od engleskog, nije moguća tzv. univerzalna interpretacija perfekta. S druge strane, aspektualno svojstvo $E \subseteq R$ koje pretpostavljamo za perfektivni perfekt, blokira habitualne interpretacije kao i mogućnost prekidanja perfektom označene radnje. Iako predloženi sistem ne predviđa da se imperfektivnim perfektom izraze i svršene radnje, a u nekim slučajevima i rezultativnost, u radu ukazujemo na mehanizam aspektualne reinterpretacije, čiji su okidač određeni kontekstualni (tj. pragmatički) faktori, ali i neki semantički činioci kao što je teličnost, kojima bi se mogli objasniti pomenuti značenjski efekti imperfektivnog perfekta.

Ključne reči: glagolska vremena, perfektivnost, imperfektivnost, rezultativnost, perfekt.

1. Uvod

U radu polazimo od pretpostavke da svaki lingvistički opis značenja finitnih glagolskih oblika, bez obzira na teorijski pristup, mora uzeti u obzir bar dva tipa informacija, a to su temporalna i aspektualna dimenzija njihovog značenja. Sa razvojem savremenih dinamičkih pristupa značenju (Kamp 1981, Kamp & Rohrer 1983, Heim 1983, Kamp & Reyle 1993) u ispitivanje semantike glagolskih vremena¹ uvode se i diskursni parametri. Pod temporalnom dimenzijom značenja podrazumevamo informacije o vremenskoj lokalizaciji glagolske radnje u odnosu na momenat govora (u daljem tekstu S) ili neki drugi momenat koji se odmerava od S. Aspektualna dimenzija značenja odnosi se na informacije o tome kako finitni glagolski oblici

¹ Termine „finitni glagolski oblici“, „glagolska vremena“ i „morfosintaksička glagolska vremena“ koristimo kao sinonimne u ovom radu.

predstavljaju radnju koju označavaju: kao završenu ili u nekoj od faza njene realizacije. I najzad, diskursna dimenzija značenja, na koju ćemo se samo povremeno osvrnuti u ovom radu, odnosi se, između ostalog, na razlike u osetljivosti glagolskih vremena na hronološki redosled njima označenih radnji.²

Semantiku glagolskih vremena u srpskom jeziku opisujemo polazeći od relevantnih, neorajhenbahovski shvaćenih vremenskih koordinata, da bismo predikcije pristupa koji predlažemo proverili u delu sistema koji se odnosi na značenje perfekta, njegova svojstva i relevantne upotrebe, sve vreme imajući u vidu sledeće metodološke principe: 1. Opis glagolskih vremena u prirodnim jezicima treba da bude: a) dovoljno eksplicitan da bi se mogao testirati i eventualno opovrgnuti i b) dovoljno prediktivan da predvidi relevantne upotrebe, a isključi one koje izvorni govornici odbacuju kao neprihvatljive; 2. Parametri koji se koriste za opis jednog glagolskog vremena su oni na kojima se zasniva opis celokupnog temporalnog sistema datog jezika.³ Pod parametrima u ovom radu podrazumevamo relevantne vremenske koordinate, odnosno relacije između njih: momenat⁴ govora (S), momenat događanja (E) i referencijalni momenat (R),⁵ koje, za razliku od izvorne Rajhenbahove teorije (Reichenbach 1947), a shodno savremenim temporalističkim pristupima (Kamp & Reyle, 1993; Smith 1991, Verkuyll et al. 2004, De Swart 1998, 2000, pored ostalih) ne tretiramo kao tačke, nego kao intervale.⁶

2. Temporalna i aspektualna dimenzija značenja glagolskih vremena u srpskom jeziku

Poći ćemo od pretpostavke da se sistem glagolskih vremena⁷ u srpskom jeziku može opisati i formalno definisati polazeći od neorajhenbahovski shvaćenih vremenskih koordinata S, E i R, kojima⁸ ćemo, sledeći Kampa i Reyle (1993: 595), pridodati

² Tako se, na primer, niz rečenica *Marko pade. Jovan ga gurnu*, oseća kao manje prirodan od niza *Marko je pao. Jovan ga je gurnuo*, što znači da je aorist osetljiviji od perfekta na redosled uvedenih radnji.

³ Time se isključuje svako *ad hoc* opisivanje semantike glagolskih vremena. Naime, polazi se od tačno definisanog skupa parametara putem kojih se definiše semantika svih glagolskih vremena jednog jezika.

⁴ Termin „momenat“ koristimo u neutralnom smislu, između tačke (npr. za momenat govora) i intervala.

⁵ Njima ćemo pridodati i četvrtu, momenat perspektive (P), rukovodeći se potrebom da razgraničimo temporalnu i aspektualnu dimenziju značenja finitnih glagolskih oblika (v. odeljak 2).

⁶ U tom smislu je naš pristup temporalnoj semantici neorajhenbahovski.

⁷ U radu se nećemo baviti modalnim značenjima glagolskih oblika, koja podrazumevaju uvođenje netemporalnih parametara u opis. Ograničićemo se samo na temporalnu, aspektualnu i donekle diskursnu dimenziju njihovog značenja.

⁸ Sa S se u Reichenbachovom sistemu (Reichenbach 1947) beleži momenat govora, sa E

i četvrtu – momenat vremenske perspektive (P).⁹ Referencijalni momenat R, koji je Reichenbach uveo pre svega da bi opisao značenje pluskvamperfekta, pri čemu on taj momenat eksplicitno ne definiše, shvatamo ne samo kampovski tj. kao momenat neopodan da bi se objasnila vremenska progresija pri upotrebi nekih glagolskih vremena,¹⁰ nego i da bismo formalno izrazili vidsku opoziciju perfektivno-imperfektivno (o čemu govorimo u odeljku 2.2), koja se u srpskom jeziku kodira morfološki, tj. upotrebom perfektivnih i imperfektivnih glagola koji formiraju tzv. vidske parove glagola (*čitati-pročitati, kupiti-kupovati, skočiti-skakati*, itd). Vremensku perspektivu (P) uvodimo da bismo morfosintaksička vremena¹¹ semantički definisali kao kombinacije relevantnih vremenskih koordinata unutar jednog od tri temporalna podsistema koja pretpostavljamo u srpskom (u odeljku 2.1), razdvajajući automatski aspektualnu dimenziju značenja od temporalne, utoliko pre što morfološko izražavanje aspekta u srpskom jeziku omogućava kodiranje glagolskog vida još na leksičkoj ravni, tj. pre uvođenja temporalnog parametra u interpretaciju. Pri tome, treba imati u vidu činjenicu da se aspektualna informacija pod određenim uslovima može i modifikovati.¹²

2.1 Temporalna dimenzija značenja: vremenska perspektiva i tri temporalna podsistema

Uvođenje vremenske perspektive (P), tj. momenta u odnosu na koji se glagolska situacija lokalizuje u vremenu, navodi nas na pretpostavku da se sistem glagolskih vremena u srpskom jeziku sastoji, zapravo, iz tri podsistema. Naime, ako je perspektiva u S (tj. $P=S$), onda se glagolska situacija¹³ (E) opisana predikatom¹⁴ lokalizuje u odnosu na P na jedan od tri moguća načina: a) simultano sa P (tj. $E=P=S$), b) anteriorno ($E=P=S$), ili posteriorno u odnosu na P ($P=S-E$).¹⁵ Glagolska vremena

---

momenat događanja, a sa R referencijalna tačka.

⁹ Kamp i Reyle su, naime, rajhenbahovski momenat R udvojili da bi, s jedne strane, objasnili vremensku progresiju u diskursu (kroz pomeranje R pri uvođenju novog događaja) i, s druge strane, promenu vremenske perspektive pri upotrebi nekih glagolskih vremena kao što je, na primer, pluskvamperfekat (v. Kamp & Reyle 1993: 594-595)

¹⁰ Kroz pomeranje momenta R iz prethodnog u novouvedeni događaj (Kamp & Rohrer 1983: 254, Kamp & Reyle 1993: 594, Verkuyl et al. 2004).

¹¹ Tj. paradigme oblika koje kategorizujemo kao prezent, perfekat, futur, aorist, itd.

¹² Poznato je, na primer, da imperfektivni perfekat može imati i svršene interpretacije, kao u primeru *Jutros je dolazio poštar* (Stanojević i Ašić 2010, Tanasić 2005b: 67).

¹³ U radu koristimo termine „glagolska situacija“ i „glagolska radnja“ u istom značenju. U literaturi se koristi i termin „događajnost“ koji je uveo Bach (1981) kako bi objedinio različite tipove glagolskih situacija (događaje, stanja, procese).

¹⁴ De Swart, govoreći o predikacionom aspektu – a zapravo leksičkom aspektu kod kojeg se uz glagol u obzir uzimaju i glagolski argumenti (pre svega dopune i/ili modifikatori) – izdvaja tri tipa glagolskih situacija (događajnosti): stanja, procese i događaje (de Swart 1998, Verkuyl & Swart 1999: 108).

¹⁵ Simultanost momenata X i Y beležimo znakom jednakosti između njih (tj. $X=Y$), a anteriornost X u odnosu na Y crticom (tj. $X-Y$).

koja kodiraju jednu od ove tri relacije pripadaju podsistemu 1 (vidi šemu (1)). To su: perfekat, aorist, prezent i futur I.¹⁶

(1) Podsistem 1 (P=S)		
.....P=S.....		
perfekat/aorist	prezent	futur I
E	E	E

Glagolski oblici iz prvog podsistema formiraju tzv. sintaksički indikativ (Tanasić 2009: 10), što znači da se predložene relacije, kao deo njihovog značenja, odnose na upotrebe u kojima se radnja odmerava direktno od momenta govora (kao sadašnja, prošla ili buduća). Indikativne upotrebe pomenutih vremena predstavljaju primarnu, nultu opciju, koja proizlazi iz položaja vremenske perspektive na vremenskoj osi: P=S.

Sledeća mogućnost je anteriornost P u odnosu na S (P-S), tj. vremenska perspektiva u prošlosti (vidi šemu (2)). Iako sistem i ovde predviđa tri relacije između E i P (tj. E-P, E=P i P-E), uočićemo da se samo jedna kombinacija relevantnih koordinata (E-P-S) morfosintaksički realizuje kao zasebno glagolsko vreme u okviru ovog podsistema (vidi (2)), a to je pluskvamperfekat.¹⁷

(2) Podsistem 2 (P-S)		
.....E.....P.....S.....>		
pluskvamp.		

Ovo, međutim, ne znači da je u srpskom jeziku nemoguće izraziti i relacije E=P i P-E u ovom podsistemu (gde je na snazi P-S). Simultanost sa P (tj. E=P) izražava se, naime, relativnim upotrebama prezenta (P-S, E=P: *Rekao je da nisu kod kuće*), odnosno futura (P-S, P-E: *Rekao je da će doći*).¹⁸ I perfekat se može upotrebiti relativno, tj. sa vremenskom perspektivom u prošlosti (E-P: *Rekla je da je on to uradio*).¹⁹

¹⁶ Pretpostavljamo, dakle, da se ove tri relacije izražavaju različitim glagolskim oblicima, pri čemu ne isključujemo mogućnost da se istim glagolskim oblikom mogu izraziti i druge relacije. Relacija koju navodimo predstavlja samo nultu opciju za svako glagolsko vreme koje definišemo u ovom, kao i u ostalim temporalnim podsistemima.

¹⁷ Eventualno bi se u ovaj podsistem mogao uključiti imperfekat, kao izraz relacije E=P. Imperfekta, međutim, ne uzimamo u obzir u ovom radu, budući da je reč o vremenu koje se u savremenom srpskom jeziku – izuzimajući stilski markirane upotrebe u književno-umetničkom funkcionalnom stilu i nekim dijalekatskim varijetetima srpskog jezika – praktično više ne upotrebljava.

¹⁸ Relativne upotrebe futura podrazumevaju da nije specifikovan odnos između E i S, a to se lako može videti po tome što se, na primer, u rečenici *Rekao je da će doći* radnja *doći* može lokalizovati bilo pre S, bilo posle S, bilo u S, pri čemu se takva lokalizacija može eksplicirati upotrebom odgovarajućih odredbi (*juče, sutra, sada*): *Rekao je da će doći juče/sada/sutra*.

¹⁹ Relativno upotrebljen perfekat, tj. njegovo definisanje parametrima iz podsistema 2 (P-S i

I najzad, treća mogućnost je da perspektiva bude posteriorna u odnosu na S, tj. da se radnja posmatra iz nekog budućeg momenta. U ovom podsistemu morfosintaksički se realizuje samo jedno vreme u srpskom: futur II (tj. S-E-P).

(3) Podsistem 3 (S-P)

.....S.....P.....>
Futur II
E

Iako nemaju morfološkog odraza u srpskom jeziku, relacije P=E i P-E mogu se izraziti, analogno istovetnim relacijama u drugom podsistemu, relativno upotrebljenim vremenima prvog podsistema: prezentom (npr. *Reći ću da sam bolestan*), prostim futurumom (npr. *Reći ću da ću doći*), kao i perfektom (npr. *Videćeš da sam bio u pravu*).

Važno je uočiti da se šema (3), odnosno na njoj zasnovana definicija futura II (S-E-P) po kojoj ovo vreme označava anteriornost u odnosu na neku drugu buduću radnju (*Kad budem došao, reći ću ti*) odnosi samo na futur II perfektivnih glagola. To je, između ostalog, i razlog što opis semantike glagolskih vremena mora predvideti i aspektualnu dimenziju njihovog značenja, o čemu govorimo u narednom odeljku ovog rada.

Pomenuta tri podsistema imaju jednu zajedničku crtu, a to je da je bez obzira na poziciju P u odnosu na S (P=S, P-S, S-P), uvek moguće naći morfosintaksičko vreme koje se definiše relacijom E-P, dok preostale dve relacije (E=P i P-E), generišu morfosintaksička vremena samo ukoliko je perspektiva u momentu govora (tj. P=S). Morfosintaksičke „praznine” u temporalnom sistemu srpskog jezika, tj. nepostojanje zasebnih glagolskih formi koje, pri izmeštanju vremenske perspektive iz S, kao komponentu svog značenja sadrže relaciju E=P, odnosno P-E, u vezi su sa činjenicom da u ovom jeziku nema slaganja vremena za razliku, recimo, od francuskog koji pri izmeštanju vremenske perspektive u prošlost lokalizaciju E rešava upotrebom imperfekta (E=P), pluskvamperfekta (E-P) ili kondicionala (P-E).²⁰ S druge strane, relacija P-E, pri budućoj vremenskoj perspektivi (tj. S-P), nije morfološki realizovana ni u mnogim drugim jezicima (Vet 2007:10), što znači da temporalni sistemi prirodnih jezika – pri izmeštanju P iz S – nisu morfološki aktivni prospektivno u

---

E-P) ne znači da je on u konkurentskom odnosu sa pluskvamperfektom, tj. da ima isto značenje kao i pluskvamperfekat. Bez obzira što u rečenici *Rekla je da se vratilo u pet sati*, glavni glagol *rekla je* funkcioniše kao P, a odredba u *pet sati* definiše vreme događanja E (*vratilo se*), relativno upotrebljen perfekat u zavisnoj klauzi može označiti da je rezultat izvršene radnje aktuelan i u S, tj. *stanje on je tu*, aktuelno i u momentu govora. Ovakva inferencija nije moguća sa pluskvamperfektom bilo da je P implicitno, kao u *Bio se vratilo u pet sati*, bilo da ga uvodimo eksplicitno, kao u *Rekla je da se bio vratilo u pet sati*. Naime, pluskvamperfekat podrazumeva da je rezultat njime označene radnje deaktualizovan u momentu govora.

²⁰ *Elle m'a dit qu'elle écrivait un article. / Elle m'a dit qu'elle avait écrit un article. / Elle m'a dit qu'elle écrirait un article.*

smislu da se bez problema morfološki realizuje relacija E-P i, eventualno, E=P,²¹ ali ne i relacija P-E.

2.2 Aspektualna dimenzija značenja

Aspektualnost kao značenska dimenzija finitnih glagolskih oblika podrazumeva kodiranje imperfektivnosti, perfektivnosti i rezultativnosti.

U srpskom jeziku su perfektivnost i imperfektivnost morfološki realizovani, što znači da se izražavaju zasebnim glagolskim leksemama koje se grupišu u tzv. aspektualne parove čiji je jedan element derivaciono povezan sa drugim (*čitati-pročitati, kupiti-kupovati, pisati-napisati* itd).²² Ne ulazeći u razmatranje podkategorija imperfektivnih i perfektivnih glagola (Grubor 1953, Stevanović 1979, Stanojčić i Popović 1992, Stanojević 2012) pretpostavićemo da je invarijantno svojstvo perfektivnih glagola to da oni glagolsku situaciju predstavljaju kao završenu celinu, dok je imperfektivni glagoli predstavljaju kao nešto što je u toku (*Čitao je kad zazvoni telefon*), odnosno na snazi (*Kad se vratio bio je jako umoran; U to vreme išao je često na pecanje*) u referentom momentu, koji ne mora biti eksplicitno izražen (*Čitao je; Bio je jako umoran; Išao je često na pecanje*).

Po uzoru na Kampa i Rohrera (1983) imperfektivnost definišemo kao relaciju $R \subseteq E$, a perfektivnost kao relaciju $E \subseteq R$ (up. Molendijk 2005), pri čemu momenat R može, a ne mora biti i eksplicitno izražen.²³ U svakom slučaju, kada se radnja poima kao imperfektivna, u fokusu sagovornika je medijalna faza radnje, tj. faza iz koje se ne vidi ni početak ni kraj radnje. To je zapravo vremenski raspon koji zauzima R u relaciji $R \subseteq E$. Perfektivnost podrazumeva da se radnja poima kao završena celina, što kodira relacija $E \subseteq R$, gde R označava relevantan vremenski raspon koji obuhvata pored medijalne i inicijalnu i finalnu fazu glagolske radnje. Aspekt, dakle, shvatamo kao faznu kategoriju, tj. kao gramatički izraz faze glagolske radnje na kojoj je komunikativni akcenat pri upotrebi finitnih glagolskih oblika.²⁴

Rezultativnost, koja se vezuje za upotrebu participa perfekta (odnosno radnog ili trpnog glagolskog prideva u složenim glagolskim oblicima), podrazumeva

²¹ Tj. ako u obzir uzmemo imperfekat.

²² U srpskom jeziku se vidiska opozicija perfektivno-imperfektivno izražava derivacionim mehanizmima prefiksacije i sufiksacije.

²³ Na primer, u rečenicama u kojima ne izričemo eksplicitno kada se odigrala radnja, kao u primeru *Ušao je u stan*.

²⁴ O aspektu kao faznoj kategoriji pogledati Dik (1997), Vet (2007), Stanojević (2011). Ideja je, naime, da se glagolska situacija (tj. događajnost), teorijski može podeliti na sledeće faze: pretpočetu (prospektivni aspekt), početnu (inkoativni aspekt), medijalnu (imperfektivni aspekt), finalnu (terminativni ili egresivni aspekt), početnu, medijalnu i finalnu u isto vreme (perfektivni aspekt) i postfinalnu (rezultativni aspekt). Aspekt je prema ovom pristupu gramatikalizovani izraz faze glagolske situacije na kojoj je akcenat pri izgovaranju rečenice.

pomeranje komunikativnog akcenta sa radnje na stanje koje radnja generiše, tj. na postfinalnu fazu glagolske situacije. Tako se iskaz *Izašao je* može shvatiti kao informacija o stanju stvari na snazi u momentu govora, u kom slučaju se može upotrebiti kao odgovor na pitanje: *Gde je on?* Rezultativnost podrazumeva događajnost, što znači da rezultativnog stanja nema bez ograničenih događajnosti, tj. događaja prema ontologiji Kampa i Rohrera (1993), odnosno de Swart (1998). Stoga ćemo poput pomenutih autora rezultativno stanje predstavljati kao jedan segment kompozitnih događajnosti $E \supset c s$ koje u diskurs uvodi particip perfekta.²⁵

2.3 Relevantna svojstva glagolskih vremena

Kao što smo već rekli, glagolska vremena kodiraju barem vremensku i aspektualnu informaciju, koje se mogu predstaviti kao relacije između relevantnih vremenskih koordinata. Svaka od ovih relacija predstavlja potencijalno semantičko obeležje glagolskih vremena. Ova obeležja predstavimo kao elemente skupova TL (temporalna lokalizacija), ASP_1 i ASP_2 (videti 4-6):

- (4) $TL = \{PREZ, ANT, POST\}$,
gde sa PREZ beležimo relaciju 'E=P', sa ANT relaciju 'R-P', a sa POST relaciju 'P-E'.

Skup TL čine svojstva kojima se signalizuje temporalna lokalizacija, tj. čine ga relevantne relacije između E/R i P (tj. E=P, R-P²⁶ i P-E). Pri uvođenju ovih svojstava u definicije glagolskih vremena, specifikovaćemo i relaciju između P i S (tj. P=S, P-S i S-P), kao preduslov za temporalnu lokalizaciju.²⁷ Ako odnos između P i S za neko glagolsko vreme nije moguće definisati, to onda znači da dato vreme nije u mogućnosti da izrazi temporalnu lokalizaciju, tj. temporalno je defektivno, kao što je, na primer, perfektivni prezent.²⁸

- (5) $ASP_1 = \{IMP, PER\}$, gde $IMP = R \subseteq E$, a $PER = E \subseteq R$

²⁵ Simbolom 's' označavamo rezultativno stanje, dok simbol '⊃c' ukazuje da nema preklapanja između događaja 'E' i 's', kao i da između 'E' i 's' nema vremenskog razmaka.

²⁶ Umesto E-P uvodimo, kao svojevrsnu pretpostavku, relaciju R-P da bismo objasnili neke značenjske efekte imperfektivnih i perfektivnih formi (v. odeljak 3.2). Pomenuta pretpostavka ništa ne menja u pogledu interpretacije ostalih vremena, tj. sve ostaje isto kao da je pretpostavljena relacija E-P, a to je zato što je R uvek vezano za E (bilo da je R uključeno u E, bilo da je E uključeno u R).

²⁷ Ovakva odluka može biti sporna sa stanovišta nekih danas aktuelnih analiza glagolskih vremena u srpskom jeziku (kao što su, na primer, Arsenijević & Borik 2013, Paunović 2001) po kojima se zastupa stanovište da u definisanju semantike glagolskih vremena momenat govora kao parametar nije relevantan. Naš stav je u tom pogledu tradicionalniji, budući da u sistemu koji predlažemo momenat S figurira kao relevantan za definisanje značenja finitnih glagolskih oblika u srpskom jeziku.

²⁸ Isto se odnosi i na potencijal, koji ne uzimamo u obzir u ovom radu, budući da se on u gramatičkim opisima glagolskih vremena srpskoga jezika jednodušno tumači kao modalna forma, koja se doduše može, pod određenim uslovima, upotrebiti i u značenju iterativnosti, odnosno habitualnosti.

Skup ASP_1 čine obeležja imperfektivnosti i perfektivnosti koja smo defini-
sali kao odnos inkluzije između E i R (o tome govorimo u odeljku 2.2).

Pored imperfektivnosti i perfektivnosti, u aspektualna svojstva finitnih gla-
golskih oblika uvrstićemo i rezultativnost. U tom smislu definišemo i skup ASP_2
kao u (6):

$$(6) \quad ASP_2 = \{REZ\}, \text{ gde } REZ = E \supset \subseteq s \text{ i } P \subseteq s.$$

Jednočlan skup ASP_2 čini, dakle, obeležje rezultativnosti. Ono se vezuje
za složene glagolske oblike, odnosno za oblike sa radnim ili trpnim glagolskim
pridevom, a definiše ga konjunkcija dva uslova: jednog, koji se odnosi na tip
događajnosti ($E \supset \subseteq s$) i drugog, koji odgovara intuiciji da se efekat rezultativnosti
javlja ako je rezultativno stanje na snazi u momentu perspektive ($P \subseteq s$). U slučaju
da bilo koji od ova dva uslova nije ispunjen, rezultativnosti nema. A ako nema
rezultativnosti, onda je na snazi ili čista događajnost, ili procesualnost, ili stanje
koje važi u referencijalnom momentu. Pomenimo ovde da i kontekstualni čini-
oci mogu uticati na ispoljavanje ovog svojstva. Tako, u rečenici *Otišao je u pet,*
a vratio se u šest sati, prvi perfekat (*otišao je*) nema rezultativnu interpretaciju
(prema definiciji u (6)) budući da u momentu izgovaranja ove rečenice svojstvo
biti odstutan ne sadrži momenat perspektive P. Stoga ćemo u definicijama glagol-
skih vremena koja mogu izraziti rezultativnost, kao što su perfekat i pluskvam-
perfekat, koristiti i oznaku $REZ/\emptyset$, da bismo označili da, iako svojstvena datom
vremenu, rezultativnost pod određenim uslovima može i izostati.²⁹ Nemogućnost
izražavanja rezultativnosti beležimo oznakom ' $\emptyset$ '.

Sad kad smo definisali skupove relevantnih obeležja koja ekspliciraju tem-
poralnu i aspektualnu dimenziju značenja glagolskih vremena, preći ćemo i na
formalni opis minimalne semantike glagolskih vremena u srpskom jeziku. U sle-
dećoj tabeli predstavljamo dva tipa relevantnih informacija, pri čemu aspektu-
alnu informaciju delimo na dva podtipa, tj. dva skupa obeležja čiji se elementi
mogu kombinovati, tj. koegzistirati. To su, s jedne strane, imperfektivnost/ per-
fektivnost i, s druge strane, rezultativnost. Pluskvamperfekat podrazumeva da je
rezultat njime označene radnje deaktivizovan u momentu govora. Vremensku
informaciju čini jedan element iz skupa TL, a aspektualnu po jedan element iz
skupova ASP_1 i ASP_2 . Na ovaj način se konjunkcijom datih elemenata (tj. tempo-
ralnih i aspektualnih svojstava) definiše minimalno, bazično značenje glagolskih
vremena, koji predstavljamo u Tabeli 1:³⁰

²⁹ Efektivno ispoljavanje rezultativnosti nije samo funkcija ko(n)teksta, nego i leksičkog
značenja glagola. Sa nekim glagolima u perfektu nemoguće je rezultativno značenje (npr.
kucnuti, lupnuti, liznuti, pipnuti, trepnuti – v. Stanojević, u štampi).

³⁰ U ovoj tabeli primetno je odsustvo imperfekta i potencijala. Imperfekta nismo uzeli u obzir
zato što se u savremenom srpskom jeziku, izuzimajući neke narodne govore i stilistički
markirane upotrebe u književno-umetničkom funkcionalnom stilu, on praktično ne
upotrebljava. Potencijal kao modalni glagolski oblik takođe ne uzimamo u obzir u ovom radu,
iako on, u naraciji pre svega, može izraziti iterativnost, odnosno habitualnost.

	Vremenska informacija	Aspektualna informacija1	Aspektualna informacija2
1. Imperfektivni prezent	P=S: PREZ	IMP	∅
2. Perfektivni prezent ³¹	P=? : ?	PERF	∅
3. Perfektivni perfekat	P=S: ANT	PERF	REZ/∅
4. Imperfektivni perfekat	P=S: ANT	IMP	∅ ³²
5. Aorist	P=S: ANT	PERF	∅
6. Perfektivni pluskvamperfekat	P-S: ANT	PERF	REZ /∅ ³³
7. Imperfektivni pluskvamperfekat	P-S: ANT	IMP	∅
8. Futur I	P=S: POST	IMP/PRF	∅
9. Perfektivni futur II	S-P: ANT	PERF	REZ /∅
10. Imperfektivni futur II	S-P: ANT	IMP	∅

Tabela 1. Minimalno značenje glagolskih vremena u srpskom jeziku^{31,3}

Tabela 1 ukazuje na sličnosti, ali i na neke razlike između glagolskih vremena u srpskom jeziku. Tako se aorist i perfektivni perfekat razlikuju po tome što perfektivni perfekat može proizvesti i rezultativno značenje (tj. REZ/∅), što, prema recentnijim istraživanjima, nije moguće u slučaju aorista (Katičić 1982, Stanojević 2013a). Sa događajnom interpretacijom perfektivni perfekat je semantički ekvivalentan aoristu (ANT, PERF, ∅). Razlike među njima isključivo su pragmatičko-stilističke prirode.³⁴ Isto tako pada u oči da imperfektivni pluskvamperfekat i imperfektivni perfekat imaju gotovo identično značenje (ANT, IMP,). Jedina razlika je u vremenskoj perspektivi iz koje se „posmatra“ E: P-S za pluskvamperfekat, a P=S za perfekat. Stoga ne čudi što se pluskvamperfekat imperfektivnih glagola, kao manje ekonomičan oblik, uglavnom može zameniti imperfektivnim perfektom. Naime, u

³¹ Temporalna defektivnost perfektivnog prezenta koja se ogleda u nedefinisanoj vremenskoj perspektivi implicira i odsustvo rezultativnosti i u osnovi je njegovih modalnih upotreba i kompatibilnosti sa iterativnim kontekstima: *Kad (god) uđe u crkvu on se prekrsti.*

³² Pod određenim uslovima, međutim, i sa imperfektivnim perfektom može se izraziti rezultativnost (npr. *Padala je kiša. Ulice su mokre*). Naša je hipoteza da je rezultativnost moguća samo ako se radnja tretira kao događaj, tj. ako se predikatom označena radnja tretira globalno, tj. kao celina. U tom smislu, pretpostavljamo da je kod imperfektivnog perfekta rezultativnost moguća samo ako pod određenim (ko(n)tekstualnim) uslovima dođe do transformacije IMP→PERF. A kako su IMP i PERF semantička obeležja glagolskih oblika, pretpostavićemo da ona nisu apsolutno određena morfološki kodiranim aspektom (tj. opozicijom perfektivno-imperfektivno), a to je slučaj pre svega sa imperfektivnim glagolima. O ovome govorimo u odeljku 3.2.2.

³³ Zavisno od konteksta, pluskvamperfekat može imati događajno ili rezultativno značenje. U tumačenju pluskvamperfekta ne slažemo se sa Petrović (1989), koja tvrdi da pluskvamperfekat u srpskom jeziku ne može imati događajnu interpretaciju (koju ona naziva anteriornošću), svodeći njegove upotrebe na izražavanje rezultativnosti (koju ona naziva svršenošću). Iako je rezultativnost pri upotrebama perfektivnog pluskvamperfekta dominantna interpretacija, ona je potpuno odsutna pri upotrebama imperfektivnog pluskvamperfekta. S druge strane, teško je govoriti o rezultativnosti pluskvamperfekta u indirektnom govoru, tj. u dopunskim klauzama kao u primeru *Rekao mi je da se bio razboleo*, u kojem pluskvamperfekat ne označava nužno da je govorno lice bilo bolesno i u momentu uvedenom glavnim glagolom (*rekao mi je*), koji funkcioniše kao momenat perspektive. To bi se pre moglo reći da je u *da*-klauzi upotrebljen perfekat.

³⁴ Aoristu se, na primer, pripisuju svojstva doživljenosti i temporalne distance u pogledu kojih je perfekat neutralan (up. Tanasić 2005: 424-425, Stanojević 2007).

svim primerima kojima se u *Sintaksi savremenog srpskog jezika* (Piper i dr. 2005) daju primeri upotreba imperfektivnog pluskvamperfekta, moguće je upotrebiti imperfektivni perfekat bez bitne razlike u značenju. Primer (7), koji preuzimamo iz pomenutog izvora, može se preformulisati kao u (8), tj. sa perfektom umesto pluskvamperfekta:

(7) Na žalost, ponešto od toga kao da *nisu bili imali* ni de Sosir ... ni Ostin.

(Piper i dr. 2005: 414)

(8) Na žalost, ponešto od toga kao da *nisu imali* ni de Sosir ni Ostin.

Pošto je sa pluskvamperfektom perspektiva P u prošlosti (tj. P-S), glagolska radnja se „oseća“ vremenski udaljenijom od S, iako je, objektivno, na snazi ista vremenska distanca u oba primera (7-8).

S obzirom na morfoloizovanost glagolskog vida u srpskom jeziku, a po analogiji sa prezentom, perfektom i pluskvamperfektom, futur II smo u Tabeli 1 predstavili u dve aspektualne varijante (tj. kao perfektivni i imperfektivni futur II). Sem toga, samo je perfektivni futur II u stanju da izrazi rezultativnost, a samim tim i značenje anteriornosti u odnosu na korelativnu glagolsku radnju u futuru I. U tom smislu, treba imati u vidu stav Miloševićeve (1982), koja tvrdi da futur II imperfektivnih glagola nema značenje sukcesivnosti u kontekstima u kojima se javlja sa perfektivnim glagolima, što ova autorka pokazuje, između ostalog, i na primerima *Kad se budete vratili s puta, saznaćete istinu* i *Kad budemo putovali saznaćete istinu* (Milošević 1982 : 4). U skladu sa ovim je i činjenica da se samo u prvom od sledeća dva primera uočava rezultativno značenje futura drugog: *Nazvaću te kad se budem vratio.*³⁵ / *Nazvaću te dok se budem vraćao.*

2.4 O relativnim upotrebama glagolskih vremena

Relativne upotrebe glagolskih vremena³⁶ tretiramo u našem sistemu kao kontekstualnu proširenje osnovnog značenja finitnih glagolskih oblika iz prvog podsistema (vidi odeljak 2.1), kod kojeg je vremenska perspektiva u momentu govora (tj. P=S). Naime, pretpostavićemo da je za vremena koja se odmeravaju direktno od S (tj. kod kojih je P=S) u srpskom jeziku moguća relativizacija vremenske perspektive, što znači da pomenuti uslov P=S nije rigidan za vremena prvog temporalnog podsistema. Tako se prezent može upotrebiti i onda kada je perspektiva u prošlosti ili u budućnosti: *Rekao je da je bolestan* (P-S). / *Reći će da je bolestan* (S-P). Isto važi i za perfekat, kao i za futur I (Perfekat: *Rekao je da je bio bolestan.* / *Reći će da je bio bolestan*; Futur I: *Rekao je da će doći* / *Reći će da će doći*). Bitno je uočiti da se položaj P u odnosu na S kontekstualno inferira, kao i da u sistemu ne postoje posebna morfosintaksička vremena³⁷ koja bi izrazila

³⁵ *Kad se budem vratio* zapravo znači 'kad budem tu'.

³⁶ Odnosno, relativnovremenske upotrebe, kako ih naziva Sladojević (1966: 11-17).

³⁷ Odnosno posebne paradigme finitnih glagolskih oblika.

simultanost radnje koju uvode sa P u prošlosti³⁸ ili u budućnosti.³⁹

Relativizacija vremenske perspektive mogla bi značiti da se prezent, perfekat i futur – bez obzira da li su indikativno ili relativno upotrebljeni – mogu definisati i nezavisno od momenta govora, tj. oslanjajući se isključivo na momenat perspektive, što bi mogao biti argument u prilog radikalnijim pristupima po kojima se temporalna semantika u nekim jezicima tretira kao svojevrstan derivat aspektualnih i diskursnih karakteristika finitnih glagolskih oblika (up. Paunović 2001, Arsenijević & Borik 2013). U prilog takvim, radikalnijim pristupima semantici finitnih glagolskih oblika idu upotrebe prezenta za označavanje budućih, kao i prošlih radnji (npr. pripovedački prezent), s obzirom na to da ni one ne podrazumevaju fiksiranje vremenske perspektive – u odnosu na koju bi se E postavilo kao simultano – za momenat govora (S).⁴⁰ Mi ćemo u ovom radu zastupati klasičan pristup, po kojem je vremenska dimenzija značenja (tj. relacije između E i S, odnosno P) relevantna u srpskom jeziku, pri čemu bi se relativne i druge upotrebe glagolskih vremena objašnjavale kontekstualnim proširenjem osnovnog značenja, što će reći nerigidnošću relacije između P i S.

3. O značenju srpskog perfekta

U ovom odeljku razmotrićemo neke implikacije predloženog temporalnog sistema u pogledu funkcionisanja srpskog perfekta. Najpre ćemo, u odeljku 3.1, ukazati na svojstva koja se srpskom perfektu pripisuju u literaturi, da bismo potom u odeljku 3.2 prešli na predikcije našeg sistema u pogledu upotreba ovog glagolskog vremena.

3.1 Svojstva srpskog perfekta

U relevantnoj serbokroatišćkoj literaturi perfektu se, uz retke izuzetke (Belić 1999: 438), pripisuju dva svojstva – rezultativnost i događajnost (Stevanović 1979: 609, Katičić 1982, Tanasić 2005a). Događajnost podrazumeva da je sa perfektom u fokusu sama radnja (kao u primeru (9)), dok rezultativnost premešta komunikativni akcenat sa radnje na njen rezultat (kao u (10)), tj. na posledice koje su iz radnje proizišle, a na snazi su i u momentu govora.⁴¹

(9) Tada je otišao na more.

(10) Otišao je na more.

U primeru (9) upotreba adverb *tada* nameće događajnu interpretaciju, dok je bez njega u primeru (10) akcenat na nekom stanju stvari u sadašnjosti, kao što je, na primer,

³⁸ Ako izuzmemo imperfekat, koji se danas u većini govora srpskog jezika oseća kao arhaičan oblik ili se vezuje za posebne, stilski markirane upotrebe u književno-umetničkom funkcionalnom stilu.

³⁹ Naime, simultanost sa P, bez obzira gde je P u odnosu na S, izražava se prezentom.

⁴⁰ Samim tim, prema ovom tipu pristupa, momenat govora (S) bio bi irelevantan, pa i nepoželjan u definisanju semantike srpskih glagolskih vremena.

⁴¹ U kroatističkim radovima za rezultativnost se koristi termin „gotova sadašnjost“ (up. Katičić 1982).

informacija da tražena osoba nije na mestu gde je sagovornik (sada) traži. Stoga se samo primer (10) može upotrebiti prikladno kao odgovor na pitanje *Gde je on (sada)?*

U pogledu događajnih interpretacija, koje se obično javljaju pri kombinovanju perfekta sa vremenskim odredbama za lokalizaciju (*juče, u pet sati, dva sata kasnije* i sl), srpski perfekat se razlikuje od engleskog ‘sadašnjeg perfekta’ (present perfect) po tome što se potonji ne može kombinovati sa nedeiktičkim odredbama za vremensku lokalizaciju (kao u primeru (11)), niti se može upotrebiti u narativnim *when*-klauzama (kao u (12)):

- (11) *He has arrived at six o'clock/ yesterday. (Stigao je u šest sati/ juče.)
 (12) *When he has arrived he has called me. (Kad je stigao, nazvao me je).

Srpski se perfekat u ovom pogledu ponaša kao francuski (primeri (13) i (15)) ili nemački perfekat (primeri (14) i (16)), budući da se oni mogu kombinovati kako sa (nedeiktičkim) adverbima za vremensku lokalizaciju, tako i sa vremenskim klauzama uvedenim veznikom *quand (kad)* u francuskom, odnosno *als* u nemačkom:

- (13) Il est arrivé à six heures.
 (14) Er ist um sechs Uhr angekommen.
 (15) Quand il est arrivé, il m'a téléphoné.
 (16) Als er angekommen ist, hat er mich angerufen.

Svojsvo dogadjajnosti neophodan je uslov za narativne upotrebe glagolskih vremena, tj. za izražavanje hronološkog nizanja radnji (v. odeljak 3.2.3).⁴² Srpski perfekat, kao i njegovi francuski i nemački ekvivalenti, može se upotrebiti u narativnoj funkciji, tj. u funkciji pomeranja priče napred, premda on sam, za razliku od aorista, nije markiran svojsvom narativne progresije (Stanojević 2013b).⁴³

Potrebno je imati u vidu i činjenicu da se značenje rezultativnosti ne javlja samo sa perfektivnim, nego i sa imperfektivnim perfektom (Stevanović 1979: 606, Stanojević 2011),⁴⁴ o čemu svedoči sledeći primer:⁴⁵

- (17) Vidim da je plakala. Oči su joj pune suza.

⁴² Događajnost, naime, podrazumeva ograničenost glagolske situacije.

⁴³ Narativna progresija podrazumeva odnos između dva događaja E_n i E_{n+1} , takav da momenat u kojem se završava E_n prethodi momentu u kojem započinje E_{n+1} , što znači da je E_{n+1} vremenski posteriorno u odnosu na E_n (tj. $E_{n+1} > E_n$). Da bi ovakva relacija bila moguća, radnje treba da budu ograničene, tj. da imaju status događaja. U primeru *Marija je prala sudove, a Miloš je gledao TV*, u kojem radnje ‘prati sudove’ i ‘gledati TV’ nemaju status događaja, nema vremenske progresije. Naime, imperfektivnost glagola *prati* i *gledati*, tj. neograničen karakter njima označenih radnji, rezultira interpretacijom simultanosti, a ne sukcesivnosti. S druge strane, događajnost predikata u primeru *Marija je ušla je u sobu i legla*, radije će se interpretirati kao da su se njima označene radnje odigrale onim redosledom kojim su uvedene u diskurs (Stanojević 2013b, u štampi).

⁴⁴ Termine perfektivni i imperfektivni perfekat koristimo u uobičajenom značenju perfekta perfektivnih, odnosno imperfektivnih glagola.

⁴⁵ O ovome detaljnije govorimo u odeljku 3.2.2 ovog rada.

Poseban izazov za temporaliste koji proučavaju glagolska vremena u srpskom kao jeziku sa morfološki obeleženim glagolskim vidom, jeste perfekat imperfektivnih glagola, kojima se tipično označava radnja/ proces u toku ili stanje na snazi u referentnom momentu, budući da sa ovim perfektom nije isključena ni svršenost, uključujući i interpretacije koje podrazumevaju deaktualizaciju rezultativnog stanja u momentu perspektive (npr. *Jutros je dolazio poštar* = ‘nije više tu, tj. bio je tu pa je otišao’).⁴⁶

3.2 Neke predikcije predloženog sistema u pogledu upotreba perfekta

Razlika između dve vidske varijante srpskog perfekta – imperfektivnog (IP) i perfektivnog perfekta (PP) – nije, u sistemu koji predlažemo, ni u vremenskoj lokalizaciji radnje, niti u vremenskoj perspektivi iz koje se radnja posmatra, nego je treba tražiti u kodiranju vidske informacije, tj. u odnosu između E i R. Sa perfektivnim perfektom E je vremenski uključeno u R (tj. $E \subseteq R$), dok sa imperfektivnim perfektom važi obrnuta relacija, tj. $R \subseteq E$. S obzirom da se perspektiva u neobeleženom slučaju podudara sa momentom govora (tj. $P=S$), a perfekat podrazumeva svojstvo anteriornosti (tj. E-P, o čemu govorimo u odeljku 2.3), glagolska situacija (E) je pri upotrebi PP potpuno odsečena od S (npr. *Pročitao je knjigu; Otišao je na pijacu; Kupio je novine; Rešio je zadatak*, itd.). Sa IP relacija $R \subseteq E$ znači da je u fokusu medijalna faza radnje,⁴⁷ što ne isključuje mogućnost da E dosegne i do S. Pogledajmo, u tom smislu, sledeći dijalog između osoba A i B:

- (18) A: Gde je ključ?
B: *Bio je u fijoci.*

Lokutor B ne isključuje mogućnost da je stanje stvari „biti u fijoci“ na snazi i u momentu govora, premda on to svojom replikom eksplicitno ne tvrdi. Ova mogućnost, naime, da prošla radnja važi i u momentu govora – koja bi se u navedenoj situaciji mogla eksplicitno izraziti prezentom *Ključ je u fijoci* – nije logička posledica⁴⁸ rečenica sa imperfektivnim perfektom, nego ima status implikature, tj. inferencije koja se može poništiti: *Bio je u fijoci, ali nije više*.⁴⁹ Sa imperfektivnim perfektom jedino je izvesno to da medijalna faza radnje, na kojoj je fokus pri upotrebi imperfektivnog perfekta, prethodi momentu govora, tj. da je u nekom momentu prošlosti

⁴⁶ O ovome detaljnije govorimo u odeljcima 3.2.1 i 3.2.2.

⁴⁷ Tj. početna i finalna faza radnje se ne uzimaju u obzir.

⁴⁸ Naime, rečenica α je logička posledica rečenice β kad god je nemoguće da je β istinito, a da u isto vreme α ne bude istinito. Drugim rečima, istinitost β nužno povlači istinitost α , što znači da ona ne zavisi od naših znanja o svetu nego samo od značenja α i β , odnosno od naših jezičkih znanja o α i β . Tako je, na primer, iskaz *Marija je Jovanova supruga* logička posledica iskaza *Jovan se oženio Marijom*. O odnosu logičke posledice i presupozicije v. Ašić (2011: 96).

⁴⁹ Jedna od razlika između logičke posledice i implikature je u tome što se logička posledica ne može poništiti.

ključ bio u fijoci. Analogan prethodnom je i primer (19):

(19) Kad sam ušao u njenu sobu ona *je spavala*.

Imperfektivnim perfektom se ovde ništa ne tvrdi o odnosu finalnog momenta radnje i momenta govora S, što takođe, kao u replici B iz pethodnog primera, ostavlja mogućnost da radnja dopre i do S. To je posledica aspektualne instrukcije imperfektivnog perfekta ($R \subseteq E$) i temporalne informacije (ANT, tj. R-P).⁵⁰ Naime, konjunkcija ova dva uslova – aspektualnog i temporalnog – ne sprečava radnju označenu IP-om da „dopre“ i do S. Ovu mogućnost nema PP sa kojim je, s obzirom na njegovu vidsku instrukciju ($E \subseteq R$) i temporalnu informaciju ANT (tj. R-P), celina radnje nužno odsečena od momenta S, tj. u potpunosti je locirana u prošlosti.

Predložena analiza perfekta, iz koje sledi da eventualna inferencija $S \subseteq E$ može imati samo status implikature, predviđa da u srpskom jeziku nije dostupna tzv. univerzalna interpretacija perfekta kakvu nalazimo u engleskom sa sadašnjim perfektom (engl. present perfect), kao u primeru (20).⁵¹

(20) Mary *has lived* in Amsterdam for three years (now).⁵²

Jedna od posledica perfektivnog uslova ($E \subseteq R$), koji u sprezi sa temporalnim uslovom (R-P i P=S) sprečava kontakt između E i S, jeste i nemogućnost perfektivnog perfekta da izrazi neko trajno stanje ili naviku, odnosno situacije koje su se redovno ponavljale u prošlosti. Takve situacije po svojoj prirodi ne sadrže inherentno ograničenje, što znači da su u skladu sa imperfektivnim koncipiranjem procesa, pa se izražavaju imperfektivnim perfektom (*Volela je tog čoveka. / U to vreme je mnogo izlazila. / Često ga je viđala*). U skladu sa ovim je i zapažanje koje nalazimo u novijoj srbističkoj literaturi po kojem se nereferecijalne radnje⁵³ u perfektu iskazuju samo imperfektivnim vidom (*Marko je uvek pisao domaći dva sata. *Marko je uvek napisao domaći za dva sata*), a perfektivnim vidom samo pri upotrebi potencijala sa vremenskim značenjem: *Marko bi uvek napisao domaći za dva sata* (Miljković 2013, u štampi).

Uslov za perfektivnost ($E \subseteq R$) predviđa i to da se radnja označena perfektivnim perfektom ne može prekinuti, tj. ne može se sprečiti da ona dođe do kraja. Naime, pomenuti uslov znači da je radnja označena perfektivnim perfektom u potpunosti završena u prošlosti. Zato je neprihvatljiv iskaz (21), za razliku od paralelnog iskaza sa imperfektivnim perfektom (22):

(21) *Udavio se kad su ga spazili i izvukli živog iz jezera.

⁵⁰ Pogledati Tabelu 1 u odeljku 2.3.

⁵¹ Formalni tretman ovog tipa upotrebe zahteva dodatne pretpostvke, kao što je, recimo, mehanizam koercije (De Swart 2000: 11).

⁵² Na srpski jezik se ovaj tip upotrebe prevodi prezentom: *Marija živi u Amsterdamu tri godine*.

⁵³ Za razliku od referencijalnih radnji, tj. radnji koje se odnose na pojedinačne događaje, nereferecijalne radnje su one koje se ponavljaju, tj. iterativno ili habitualno koncipovane situacije (up. Ivić 2008: 54).

(22) *Davio se kad su ga spazili i izvukli živog iz vode.*

Uslov za imperfektivnost $R \subseteq E$ predviđa mogućnost da se radnja (E) prekine, tj. zaustavi u nekom momentu svog odvijanja, kao u primeru (22) sa IP-om.

Odredbe za trajanje poput *deset minuta, dva sata, tri meseca* i sl. kojima se tipično izražava efektivno trajanje glagolske situacije, mogu se upotrebiti uz IP budući da imperfektivnost podrazumeva da finalna tačka intervala R nije nužno i finalna tačka procesa E (što je posledica uslova $R \subseteq E$). Time se može objasniti mogućnost da rečenicu *Čitao je knjigu tri sata* nastavimo klauzom „...ali je nije pročitao do kraja“. Sa PP pomenute odredbe (poput *deset minuta*) nisu prihvatljive, upravo zato što se radnja uvedena ovim vremenom ne može produžiti izvan intervala koji bi funkcionisao kao R (s obzirom na uslov $E \subseteq R$). Zato ne čudi što se PP može kombinovati upravo sa odredbama koje označavaju trajanje radnje izvršene u celini, tj. sa odredbama kao što su *za dva sata, za deset minuta, za dva dana* (npr. *Pročitao je pismo za pet minuta*).

3.2.1 Imperfektivni perfekat i svršene radnje

Uslov za imperfektivnost $R \subseteq E$ ne predviđa mogućnost da se imperfektivnim perfektom označe u potpunosti izvršene radnje, tj. radnje čiji je finalni momenat dosegnut. Takva mogućnost, međutim, postoji u srpskom jeziku, pa bi je trebalo objasniti. Naime, u primeru (23), radnja *praviti kolače* predstavljena je kao završena iako je uvedena imperfektivnim glagolskim oblikom. Druga rečenica u nizu (*Dođi da ih probaš*) navodi sagovornika na zaključak da je radnja ‘praviti kolače’ završena, tj. da su kolači napravljeni. Dakle, sagovornik reinterpreтира prvu rečenicu u nizu kao da je u njoj na snazi perfektni uslov $E \subseteq R$. Bitno je primetiti da u ovom primeru R nije eksplicitno izraženo, a to je upravo ono što, između ostalog, diskurs u (23) i čini prirodnim. Naime, svako specifikovanje momenta u kojem se radnja vršila (ali ne i izvršila, kao u prvoj rečenici u nizu primera (24)), ili, pak, specifikovanje intervala tokom kojeg je radnja bila na snazi (kao u (25)), pomenute nizove čini manje prirodnim.⁵⁴

(23) *Pravio sam kolače. Dođi da ih probaš.*

(24) *?U pet sati sam pravio kolače. Dođi da ih probaš.*

(25) *??Dva sata sam pravio kolače. Dođi da ih probaš.*

Odsustvo eksplicitno uvedenog momenta/ intervala R, kao u primeru (23), objašnjava zašto sagovornik, iako polazi od imperfektivnog ulaza (tj. uslova $R \subseteq E$ nametnutog imperfektivnom formom *praviti*), isti odbacuje već kod druge rečenice u nizu, prihvatajući automatski svršenu interpretaciju, tj. kao da je na snazi uslov $E \subseteq R$, i to bez obzira na prisustvo imperfektivnog glagola u prvoj rečenici. Naime, sagovornik, analizirajući drugu rečenicu u nizu, reinterpreтира prethodnu tako što pretpostavlja da je R veći od intervala koji zauzima E (E=*praviti kolače*), tj. da je

⁵⁴ Ukoliko je interval dovoljno velik da obuhvati datu radnju, omogućavajući sagovorniku da inferira da je radnja u potpunosti završena, specifikovanje R je moguće, kao u primeru: *Juče sam pravio kolače. Dođi da ih probaš.*

R dovoljno veliki vremenski prostor da se u njemu može lokalizovati glagolska situacija E. Ovu aspektualnu reinterpetaciju sagovornik vrši kako bi niz u (23) protumačio na jedini koherentan način, koji podrazumeva da su kolači na koje je pozvan već napravljeni u momentu izricanja ovog niza. Ovakva ekstenzija intervala R moguća je, prirodno, ako R nije eksplicitno izraženo nego ga sagovornik pragmatički inferira. Pošto pomenuto proširenje momenta/ intervala R nije moguće u primerima (24) i (25), ovi se nizovi, po oceni većine informanata koje smo intervjuisali, osećaju manje prirodnim od (23). Naša je hipoteza da je u ovom tipu upotrebe srpskog IP-a u pitanju svojevrsna kontekstualna reinterpetacija inherentno neograničene radnje, kojom se ova transformiše u ograničenu, tj. svršenu radnju, što bi mogao biti znak da se ovde radi o nekom vidu pragmatički indukovane aspektualne koercije (up. Swart 1998).

Treba imati u vidu i činjenicu da svršene interpretacije nesvršenih radnji zavise i od prirode ovih radnji, uključujući i znanje o svetu, tj. pragmatičke činioce. Naime, ako je radnja po prirodi takva da njeno izvršenje podrazumeva kraći interval od referentnog, tada je moguća transformacija neograničene u ograničenu glagolsku situaciju. Ovakva transformacija nije moguća ako radnju iz pragmatičkih razloga ne možemo svesti u okvire relativno kraćeg intervala, kao u primeru (26) koji, s obzirom na veličinu Proustovog romana⁵⁵ ne može značiti da ga je lokutor pročitao za (samo) nedelju dana:

(26) Prošle nedelje *sam čitao* Prousta.

(27) *Čitao sam* Prousta.

Međutim, odgovarajući primer bez vremenske odredbe (27) može značiti i da je lokutor bar jednom pročitao Proustov roman, pa bi u tom slučaju perfekat imao tzv. egzistencijalno ili iskustveno značenje (McCawley 1971, Leech 1971: 33). S druge strane, radnja označena predikatom u primeru (28) može se bez problema shvatiti kao svršena (tj. kao da je upotrebljena perfektivna forma *pročitao sam taj članak*), što je posledica prirode same radnje:⁵⁶

(28) Juče *sam čitao* taj članak.

(29) Juče *sam čitao* taj članak, ali ga nisam pročitao.

No, treba imati na umu i mogućnost, sasvim očekivanu s obzirom na aspektualnu prirodu glagola *čitati*, da radnja ne bude u potpunosti završena, što se i eksplicitno može signalizovati kao u primeru (29). U ovom poslednjem slučaju interval uveden odredbom *juče* sadrži deo radnje ‘čitati taj članak’, na šta eksplicitno ukazuje adverbzativna koordinirana klauza uvedena veznikom *ali*. Radnja se, dakle, može nastaviti, tj. nije u potpunosti završena. Bez odredbe, perfekat u primeru *Čitao sam taj članak* mogao bi imati egzistencijalnu interpretaciju (‘bar

⁵⁵ Reč je o Proustovom višetomnom romanu *U traganju za izgubljenim vremenom (A la recherche du temps perdu)*.

⁵⁶ Naime, članak se kao relativno kraće štivo po pravilu može pročitati u jednom danu.

jednom sam pročitao taj članak') na osnovu mogućnosti aspektualne reinterpretacije, tj. kontekstualno indukovanje transformacije nesvršene radnje u svršenu.

Za razliku od primera (29), u kojem sadržaj adverbzivne rečenice eksplicitno poništava inferencu svršenosti, uz neke imperfektivne glagole u perfektu svršenu interpretaciju teže je poništiti. Takvi su, na primer, glagoli *dolaziti*, *oblačiti*, *otvarati* u primerima (30)-(32):⁵⁷

- (30) Dolazio je poštar.
- (31) Neko je oblačio moju košulju. Vidim da je izgužvana.
- (32) Neko je otvarao kofer. Nije dobro zatvoren.

Ovi imperfektivni glagoli dobijeni su imperfektivizacijom svojih svršenih parnjaka, tako da u svom leksičkom značenju zadržavaju komponentu teličnosti koju su od njih nasledili.⁵⁸ Teličnost se, naime, ne kosi sa imperfektivnošću (Ristić 2011:153, Stanojević 2012), a pod određenim uslovima može dovesti i do promene aspektualne informacije pri interpretaciji rečenice, odnosno može nametnuti ograničenje glagolskoj radnji označenoj imperfektivskim oblikom. Treba naglasiti da je, za razliku od pragmatički indukovane ograničenosti glagolske radnje, kakvu smo videli u primeru (23), ovde ograničenost, po pretpostavci, posledica leksičkog značenja glagola poput *dolaziti*, odnosno telične komponente koju je imperfektivni glagol nasledio od svog perfektivnog parnjaka. Primeri (30)-(32) ukazuju na neophodnost da se u analize glagolskih vremena, koje bi pretendovale na iscrpnost, obavezno uključi i leksička semantika glagola u srpskom jeziku, kao i ispitivanje uloge derivacionih afiksa u kodiranju aspektualnih značenja glagolskih oblika.⁵⁹

3.2.2. Imperfektivni perfekat i rezultativnost

Rezultativnost se vezuje pre svega za upotrebe perfektivnog perfekta, iako se, kao što smo pomenuli u odeljku 2.3, ona ne javlja uvek, niti uz sve perfektivne glagole.⁶⁰ Da bi rezultativnost bila na snazi radnja mora biti svršena.⁶¹ Naime, dok god se radnja pred-

⁵⁷ Fenomen svršenih interpretacija uz ovaj tip glagola već je bio predmet naših analiza i to u kontekstu ispitivanja razlika u kodiranju glagolskog vida u francuskom i u srpskom jeziku (Ašić i Stanojević 2008, Stanojević i Ašić 2010).

⁵⁸ Pojam teličnosti odnosi se na leksički kodiranu informaciju u pogledu inherentne ograničenosti (teličnost), odnosno neograničenosti (ateličnost) glagolske situacije (Garay 1957, Comrie 1976: 45, Declerck 1991: 121, Binnick 1991: 192). Telične situacije, odnosno predikati, u srpskom jeziku se identifikuju upotrebom odredbi poput *za deset minuta*, *za sat vremena* i sl. dok se atelične situacije/ predikati identifikuju pomoću odredbi kao što su *deset minuta*, *sat vremena* i sl. (*Napisao je pismo za tri minuta.* / **Napisao je pismo tri minuta;* *Pisao je pismo tri minut.* / **Pisao je pismo za tri minuta*). O opoziciji telično-atelično u srpskom jeziku v. Novakov (2005) i Stanojević (2012).

⁵⁹ Da ni perfektivizacija ne korelira uvek sa teličnošću pokazuje Jovanović (2012) analizirajući glagole sa prefiksom *po-* koji znače 'malo, neko vreme obavljati neku radnju', kao što je, na primer glagol *poživeti* u primeru koji navodi autorka iz svog korpusa: „Pazila me je kao oči u glavi. Tu što *sam poživio* četiri godine u svakom dobru!” (2012: 436).

⁶⁰ Ovu činjenicu smo označili sa REZ/∅ u Tabeli 1 (odeljak 2.3).

⁶¹ Pod svršenošću podrazumevamo ograničenost radnje.

stavlja u trajanju, besmisleno je govoriti o njenom rezultatu, tj. o stanju koje će nastati kad se radnja završi. S druge strane, rezultat svršene radnje u perfektu mora biti aktuelan u momentu govora, sa kojim po pravilu koincidira momenat perspektive (S=P). Pošto svršenost nije isključivo vezana za upotrebu perfektivnog perfekta, nego se, kao što smo videli u prethodnom odeljku, pod određenim uslovima može javiti i sa imperfektivnim perfektom, očekivano je da se rezultativnost javi i sa imperfektivnim perfektom, barem u nekim njegovim upotrebama. Ovo predviđanje potvrđuju primeri (33) i (34), gde se drugom klauzom u nizu eksplicitno uvodi rezultativno stanje nastalo vršenjem radnje označene imperfektivnim perfektom *padala je*, odnosno *igrao se* iz prve klauze ovih primera.

(33) *Padala je* kiša. Kolovoz je mokar.

(34) *Igrao se* u blatu. Prljav je.

Naime, u oba gornja primera druga rečenica u nizu poništava primarnu aspektualnu informaciju⁶² IP-a ($R \subseteq E$) transformišući je u perfektivnu instrukciju ($E \subseteq R$), ali istovremeno uvodi stanje nastalo kao rezultat izvršenja prethodne radnje uvedene perfektom.

Međutim, ne može se uvek izraziti rezultativnost upotrebom imperfektivnog perfekta. Ovo se pre svega odnosi na glagole tipa *dolaziti*, kod kojih je ograničenost radnje posledica telične komponente njihovog leksičkog značenja. Kod ovih glagola je došlo do deaktualizacije rezultativnog stanja pre momenta govora, što znači da u S iz njih proisteklo stanje više nije aktuelno. Naime, rečenica *Dolazio je poštar*, ne znači da je poštar i dalje tu, tj. da je prisutan u govornoj situaciji. Isto tako, rečenica *Neko je oblačio moju košulju*, ne znači da je data košulja i u momentu govora na drugoj osobi.⁶³ Možemo konstatovati, dakle, da se uz neke imperfektivne glagole postiže isti efekat koji se obično dobija upotrebom pluskvamperfekta (*bio je došao poštar/ neko je bio obukao košulju*), a to je deaktualizacija njime označenog stanja (Tanasić 2009, Stanojević 2011). Ne zalazeći ovde u problematiku odnosa između pluskvamperfekta i imperfektivnog perfekta glagola tipa *dolaziti*, zadovoljićemo se konstatacijom da svršenost radnje, iako nužan, nije i dovoljan uslov za rezultativnost.

3.2.3. Perfekat i narativna progresija

Iz temporalne i aspektualne semantike definisane u odeljku 2.3 moguće je, barem delimično, objasniti i neka diskursna svojstva glagolskih vremena, a pre svega mogućnost izražavanja narativne progresije, tj. hronološkog nizanja događaja u narativnom diskursu. Narativna progresija podrazumeva protok vremena, odnosno događajnu interpretaciju glagolskih vremena. Jedino se, naime,

⁶² Primarnu, u smislu da je izražena imperfektivnim oblikom glagola.

⁶³ Naprotiv, ovu rečenicu najprirodnije je izreći u situaciji u kojoj govornik konstatuje da je datu košulju nosio neko drugi, a ne on lično (jer je, recimo, u momentu izgovaranja rečenice košulja izgužvana ili je prljava).

hronološkim nizanjem događaja može stvoriti utisak vremenskog toka. Zato ne treba da čudi što su pre svega perfektivne forme, kojima se, kao što smo videli, u diskurs uvek uvode svršene radnje, tj. događaji, podesne za izražavanje narativne progresije. U skladu s ovim je i činjenica da se u srpskom jeziku narativna progresija najčešće izražava aoristom (kao u (35)), narativnim prezentom perfektivnih glagola (36) i perfektivnim perfektom (37) (Stanojević 2013b).

- (35) Devojka ga ponovo *pogleda*. Miloš *zaneme*, ovoga puta doslovce.
(Stojiljković 97)⁶⁴
- (36) Đuro valjano *uzdahne, prižmiri i otpočne*: ...
(Ćopić 103)⁶⁵
- (37) *Udahnuo je kratko, podigao već zategnuti luk i nanišao*
(Stojiljković 25)

Interesantno je da u korpusu nismo našli nijedan primer sa perfektom imperfektivnih glagola u značenju narativne progresije, što ne znači da je ovu poslednju nemoguće izraziti IP-om.⁶⁶ Tipična interpretacija nizova u IP-u jeste simultanost njima označenih radnji, kao u sledećem primeru:

- (38) *Bilo je* veoma hladno, *padao je* suvi sneg, a ja *sam trčala* samo sa jednom mišlju: popiti čašu koka-kole.
(Ašić 2011: 41).⁶⁷

Ne ulazeći u razmatranje različitih faktora koji omogućavaju ili blokiraju narativnu progresiju, o čemu smo pisali na drugom mestu (Stanojević 2013b), ovde ćemo pokušati da odgovorimo na pitanje u kojoj meri pomenuta razlika između PP-a i IP-a proizlazi iz sistema koji predlažemo u ovom radu (u odeljku 2), odnosno iz semantičkih svojstava koja pripisujemo dvema vidskim varijantama srpskog perfekta. Svršenost radnje označene perfektivnim perfektom, koja proizlazi iz svojstva $E \subseteq R$ neophodan je uslov za hronološko nizanje radnji, budući da se samo ograničene situacije mogu hronološki ustrojiti kao sukcesivne. Ako nizanje događaja, tj. narativnu progresiju, shvatimo kampovski, tj. kroz pomeranje referencijalnog momenta (R), onda ćemo reći da se utisak protoka vremena može dobiti samo ako se R iz prethodno uvedene radnje E_n pomeri u novouvedenu radnju E_{n+1} , a to je moguće samo ako su obe radnje ograničene, tj. ako imaju status događaja. U protivnom, tj. ako je na snazi instrukcija $R \subseteq E$ koja karakteriše IP, radnja E_n predstavlja se kao neograničena,

⁶⁴ Dejan Stojiljković, *Duge noći i crne zastave*, Laguna 2012.

⁶⁵ Branko Ćopić, *Bašta sljezove boje*, U: *Sabrana dela Branka Ćopića*, Prosveta, Svetlost, Veselin Masleša, Beograd 1983.

⁶⁶ Narativna progresija sa IP-om moguća je, eventualno, ako se upotrebi neki eksplicitni marker (npr. adverbijalni izraz tipa *zatim, potom, deset minuta kasnije, posle i/* ili neki veznik za koordinaciju tipa *i, pa, te*), kao u primerima: *Do tri sata se odmarala, a posle je gledala omiljenu seriju; Čitala je knjigu, pa je odgovarala na mejlove*. Teško je, međutim, naći primere u kojima bi dva imperfektivna perfekta u nizu označavala nizanje označenih radnji, bez markera koji bi eksplicirao hronološko nizanje događaja.

⁶⁷ Tijana Ašić, *Dangete, duša koja se smeje*, BeoBuk, 2011.

tako da R ne može „izaći“ iz njenog okvira. Novouvedena radnja E_{n+1} može samo da preuzme već postojeće R, tj. uključiti R u svoj vremenski prostor, što stvara efekat simultanosti (tj. preklapanja) dve radnje uvedene nizovima IP-a.⁶⁸

- (39) Kad je Jovan ušao (R) Marija je *prala* sudove (E_1), a deca *su se igrala* (E_2).
($R \subseteq E_1$ i $R \subseteq E_2$; $E_1 \cong E_2$)⁶⁹

Imperfektivni uslov zadovoljen je u oba slučaja, tj. i za radnju ‘prati sudove’ i za radnju ‘igrati se’, a kako su obe radnje neograničene, to ne dolazi do pomeranja R u ovom delu diskursa. Pomeranje R iz E_n u E_{n+1} bilo bi moguće samo ako bi se IP-om označene radnje eksplicitno predstavile kao ograničene, a to je u diskursnim nizovima rečenica u imperfektivnom perfektu moguće samo uz upotrebu odgovarajućih adverbijalnih izraza koji bi bili okidač kontekstualne reinterpretacije aspektualnog značenja imperfektivnih formi (tj. $R \subseteq E \rightarrow E \subseteq R$). Takav slučaj nalazimo u sledećem primeru:

- (40) **Prvo je plakala, onda nas je ubeđivala** da nema novca, a **na kraju je htela** da pobjegne.

Treba naglasiti da perfektivnost nije dovoljan uslov za narativnu progresiju. Naime, lako je naći primere u kojima se dve radnje označene perfektivnim perfektom preklapaju, kao i primere u kojima je relacija među njima nespecificovana, kao u primeru (41), u kojem je moguć bilo koji redosled dve radnje:

- (41) Marija je *oprala* sudove, a Jovan je *usisao* stan.

U svakom slučaju, perfektivnost koju kodira uslov $E \subseteq R$, a koju postuliramo kao semantičku komponentu perfektivnog perfekta, igra važnu ulogu u objašnjavanju fenomena narativne progresije. Potonja se, međutim, ne može u potpunosti objasniti ukoliko se ne uzmu u obzir i neki drugi jezički, ali i vanjezički činioci o kojima u ovome radu, u nedostatku prostora, neće biti reči. Isto tako, a u skladu sa prethodno rečenim, neke diskursne pojave ne mogu se objasniti unutar temporalnog sistema koji predlažemo. Jedna od tih pojava jeste različita sklonost aorista i perfektivnog perfekta ka signalizovanju narativne progresije. Naime, niz rečenica u aoristu *Marko pade. Jovan ga gurnu* i odgovarajući niz u perfektu *Marko je pao. Jovan ga je gurnuo* nisu podjednako prirodni za izvorne govornike srpskog jezika. Prvi niz (u aoristu) oseća se manje koherentnim⁷⁰ od drugog (u perfektu), koji je potpuno prihvatljiv. Ova činjenica sugerise da je aorist rigidniji od perfekta u pogledu hronološkog redosleda označenih radnji (up. Stanojević 2013b). Najverovatnije je u pitanju jedno posebno, diskursno svojstvo srpskog

⁶⁸ Simultanost nije uvek apsolutna, tj. potpuna temporalna koincidencija dve radnje. Tipično je na snazi preklapanje dve radnje, tj. takav odnos kod kog su radnje istovremeno na snazi barem u toku jednog dela njihovog odvijanja.

⁶⁹ Simbolom ‘ $\cong$ ’ beležimo preklapanje radnji, tj. aproksimativnu simultanost.

⁷⁰ I to po mišljenju gotovo svih informanata koje smo intervjuisali.

orista, koje bi uz temporalnu i aspektualnu instrukciju trebalo tretirati kao deo značenja ovog glagolskog vremena u srpskom jeziku.

4. Zaključak

Polazeći od pretpostavke da se glagolska vremena semantički mogu opisati kao skupovi binarnih relacija između četiri neorajhenbahovski shvaćene vremenske koordinate (momentat govora S, momentat događaja E, referencijalni momentat R i momentat perspektive P), u radu smo glagolska vremena u srpskom jeziku opisali kao konjunkciju dva tipa informacija: temporalne, koja podrazumeva relaciju između momenta perspektive i momenta događaja, i aspektualne, koja se s jedne strane odnosi na kodiranje perfektivne/ imperfektivne instrukcije glagolskih vremena, a s druge strane, na mogućnost/ nemogućnost izražavanja rezultativnosti kod složenih glagolskih oblika. Uvođenje momenta perspektive omogućilo nam je da, s obzirom na odnos između P i S, izdvojimo tri podsistema u okviru kojih se glagolska vremena mogu tretirati kao morfosintaksički izraz jedne od tri moguće relacije između P i E. Zajedničko ovim podsistemima je to što je, bez obzira na položaj vremenske perspektive u odnosu na S (P=S, P-S ili S-P), uvek moguće naći zasebno morfosintaksičko vreme koje definiše relacija E-P, dok preostale dve relacije (E=P i P-E) tvore posebna vremena samo u prvom podsistemu, tj. sa vremenskom perspektivnom lociranom u momentu govora (tj. P=S). Takozvane morfosintaksičke praznine u temporalnom sistemu srpskog jezika, tj. odsustvo zasebnih formi koje bi izvan prvog podsistema bile odraz relacija E=P i P-E, popunjavaju se tzv. relativno upotrebljenim vremenima prvog podsistema, tj. prezentom i futuroom I, pri čemu i pri perspektivi u prošlosti (tj. P-S), relaciju E-P koju primarno kodira pluskvamperfekat može označiti i relativno upotrebljen perfekat. Iste mogućnosti relativnih upotreba glagolskih vremena prvog podsistema nalazimo i u trećem podsistemu koji generiše samo futur II kao zasebno morfosintaksičko vreme. Takođe, možemo konstatovati da srpski jezik potvrđuje svojstvo prirodnih jezika, koje pretenduje na univerzalnost, da se morfologizacija relacije P-E sa vremenskom perspektivom u budućnosti (tj. S-P) najverovatnije ne ostvaruje u prirodnim jezicima.

Aspektualnu dimenziju značenja glagolskih vremena definišemo, s jedne strane, kroz odnos između E i R ($R \subseteq E$ za imperfektivne, a $E \subseteq R$ za perfektivne forme) i, s druge strane, kao mogućnost da se pri upotrebi nekih finitnih glagolskih oblika javi efekat rezultativnosti, koji se, intuitivno, ispoljava kao pomeranje komunikativnog akcenta sa radnje na stanje koje radnja generiše, a formalno, kao inkluzija vremenske perspektive u rezultativno stanje nastalo izvršenjem glagolske radnje.

Razmotrili smo i neke predikcije predloženog temporalnog sistema u pogledu funkcionisanja srpskog perfekta. Svojstva događajnosti i rezultativnosti, koja većina autora pripisuje perfektu, proizlaze direktno iz odgovarajućih aspektualnih svojstava kao elemenata skupova ASP_1 i ASP_2 . Temporalna instrukcija perfekta (P=S: R-P)⁷¹ u sprezi

⁷¹ Pogledati odeljak 2.3 ovog rada.

sa aspektualnom instrukcijom ($R \subseteq E$ za imperfektivni, odnosno $E \subseteq R$ za perfektivni perfekt) objašnjava neke razlike između dve vidске varijante ovog vremena (PP i IP), kao što je odnos između njima označene radnje i momenta govora, zatim (ne) mogućnost da se radnja prekine, tj. zaustavi u nekom momentu svog odvijanja, kao i (ne)mogućnost da se obema formama opišu trajna stanja ili navike subjekta. Iako predloženi sistem ne predviđa da se imperfektivnim perfektom izraze svršene radnje, a u određenim slučajevima i rezultativnost, u radu ukazujemo na mehanizam aspektualne reinterpretacije, čiji su okidač određeni kontekstualni (tj. pragmatički) faktori, ali i neki semantički činioци kao što je teličnost, koji bi mogao objasniti pomenute značenjske efekte imperfektivnog perfekta. Razlike u pogledu izražavanja narativne progresije u odsustvu nekog kontekstualnog markera, delom su bazirane na aspektualnim razlikama dve vidске varijante srpskog perfekta, ali se ne mogu u potpunosti svesti na njih. To je, međutim, i očekivano, ako imamo u vidu da se semantički fenomeni na nivou diskursa, kao što su vremenske relacije između rečenica, ne mogu objasniti na zadovoljavajući način ako se ne uzmu u obzir postulati semantike diskursa kakve nalazimo u dinamičkim semantičkim ili semantičko-pragmatičkim teorijama kao što su DRT (Kamp & Reyle 1993), odnosno SDRT (Asher & Lascarides 2003).

Literatura

- Arsenijević, B., & Borik O. (2013, u rukopisu). On the lack of tense specification in Serbo-Croatian and Russian verb forms. University of Niš/Autonomous University of Barcelona.
- Asher, N., & Lascarides A. (2003). *Logics of Conversation*. Studies in Natural Language Processing. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ašić, T. (2011). *Nauka o jeziku*. Kragujevac: BeoBook, FILUM,
- Ašić T., i Stanojević V. (2008). Mogu li nesvršene forme označavati svršenost? Slučaj srpskog nesvršenog perfekta i francuskog imperfekta. U M. Kovačević (ur.), *Srpski jezik u (kon)tekstu, Zbornik radova sa naučnog skupa 'Srpski jezik, književnost, umetnost'*. Kragujevac: FILUM. 207-219.
- Bach, E. (1981). On Time, Tense, and Aspect: An Essay in English Metaphysics. U P. Cole (ur.), *Radical Pragmatics*. New York: Academic Press. 63-81.
- Belić A. (1999). *Značenja glagolskih oblika*. U A. Mladenović (ur.), *Izabrana dela Aleksandra Belića, tom 4, Istorija srpskog jezika*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Binnick, R. (1991). *Time and the Verb. A Guide to Tense and Aspect*. New York & Oxford: Oxford University Press.
- Binnick, R. (2006). Aspect and Aspectuality. U B. Aarts i A. McMahon (ur.), *The Handbook of English Linguistics*. Malden, MA: Blackwell Publishing. 244-268.
- Comrie B. (1976). *Aspect, An introduction to study of verbal aspect and related problems*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Declerck, R. (1991). *Tense in English*. London & New York: Routledge.
- De Swart, H. (1998). Aspect shift and coercion. *Natural Language and Linguistic Theory* 16, 347-385.
- De Swart H., & Verkuyl, H. (1999). *Tense and aspect in sentence and discourse*. Beleške za 11th European summer school in logic, language, and information. Utrecht: Utrecht Institute of Linguistics OTS.
- De Swart, H. (2000). Tense, aspect and coercion in a cross-linguistic perspective. *Proceedings of the Berkeley conference on formal grammar*. Dostupno na www.csli-publications.stanford.edu <15.1.2014.>
- Dik, S. C. (1997). *The theory of Functional Grammar, I: The structure of the clause*. Berlin & New York : Mouton de Gruyter.
- Garay, H. B. (1957). Verbal aspect in French. *Language* 33, 91-110.
- Grubor, Đ. (1953). *Aspektna značenja*. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Heim, I. (1983). File Change Semantics and the Familiarity Theory of Definiteness. U R. Bäuerle, C. Schwartz i A. von Stechow (ur.), *Meaning Use, and Interpretation of Language*. Berlin: Walter de Gruyter. 164-189.
- Ivić, M. (2008). Način na koji slovenski glagol ovremenjuje ponovljenu radnju. *Lingvistički ogledi*, 37-56.
- Jovanović, V. (2012). Glagoli sa prefiksom *po-* u svetlu teorije složenog aspekta i njihovi prevodni ekvivalenti u francuskom jeziku. *Srpski jezik* XVII, 433–440.
- Kamp, H., & Rohrer, C. (1983). Tense in Texts. U R. Bäuerle, C. Schwartz i A. von Stechow (ur.), *Meaning Use, and Interpretation of Language*. Berlin: Walter de Gruyter. 250-269.
- Kamp, H., & Reyle, U. (1993). *From Discourse to Logic*. Dordrecht: Kluwer.
- Katičić, R. (1982). Kategorija gotovosti u vremenskom značenju glagolskih oblika, *Jezik* 29, 3-13.
- Leech, G. (1971). *Meaning and the English verb*. London: Longmans.
- McCawley, J. (1971). Tense and time reference in English. U C. Fillmore i D. T. Langedoen (ur.), *Studies in linguistic semantics*. New York: Holt, Rinehart and Winston. 97-113.
- Maretić, T. (1931). *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Miljković, V. (2013, u rukopisu). Tip glagolske situacije i tip temporalnog konstituenta kao faktori iterativnog značenja u srpskom jeziku. Filološki fakultet u Beogradu..
- Milošević, K. (1982). Obilježavanje budućnosti u srpskohrvatskom jeziku. *Književni jezik* XI-1, 1-12.
- Molendijk, A. (2005). The Imparfait of French and the Past Progressive of English. U B. Hollebrandse, A. van Hout i C. Vet (ur.), *Crosslinguistic Perspectives on Tense, Aspect and Modality*. Amsterdam: Rodopi. 119-129.
- Mrazović, P., i Vukadinović, Z. (1990). *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, Sremski Karlovci i Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića i Dobra vest.
- Novakov, P. (2005). *Glagolski vid i tip glagolske situacije u engleskom i u srpskom jeziku*. Novi Sad: Futura publikacije.
- Paunović, Ž. (2001). Aspectual-temporal relations in Serbo-Croatian verbal morphology.

- Essex Graduate Student Papers in Language and Linguistics* 3, 171-196.
- Petrović, N. (1989). *Francuska glagolska vremena I: Komparativna analiza francuskog i srpskohrvatskog pluskvamperfekta*. Beograd: Naučna knjiga.
- Piper, P. i dr. (2005). *Sintaksa savremenog srpskog jezika. Prosta rečenica*. Beograd: Institut za srpski jezik, Beogradska knjiga, Matica srpska. 345–475.
- Ristić, S. (2011). Glagoli sa značenjem postepenosti. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 54(2), 147-159.
- Smith, C. (1991). *The parameter of aspect*. Dordrecht: Kluwer.
- Stanojčić, Ž., i Popović, Lj. (1992). *Gramatika srpskoga jezika*. Beograd i Novi Sad: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva i Zavod za izdavanje udžbenika.
- Stanojević, V. (2008). Aorist u srpskom i u francuskom jeziku: semantičke i pragmatičke razlike. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 36, 123-136.
- Stanojević, V., i Ašić, T. (2008). *Semantika i pragmatika glagolskih vremena u francuskom jeziku*. Kragujevac: Filološko-umetnički fakultet.
- Stanojević, V., & Ašić, T. (2010). L'aspect imperfectif en français et en serbe. U N. Flaux, D. Stošić i C. Vet (ur.), *Interpréter les temps verbaux*. Frankfurt: Peter Lang. 107-129.
- Stanojević, V. (2011). O rezultativnosti u francuskom i u srpskom. U M. Kovačević (ur.), *Srpski jezik, književnost, umetnost*. Kragujevac: FILUM, 159-170.
- Stanojević, V. (2012). Perfektivnost i teličnost u srpskom sa osvrtom na situaciju u francuskom jeziku. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 41(1), 141-155.
- Stanojević, V. (2013a). Rezultativnost u sadašnjosti u francuskom i u srpskom jeziku, *Srpski jezik* XVIII, 213-227.
- Stanojević, V. (2013b). Temporalna progresija i njeno izražavanje u narativnom diskursu. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane* 42(1), 93-104.
- Stevanović, M. (1979). *Savremeni srpskohrvatski jezik II, Sintaksa*. Beograd: Naučna knjiga.
- Tanasić, S. (2005). Sintaksa glagola. U P. Piper, I. Antonić, V. Ružić, S. Tanasić, Lj. Popović i B. Tošović (ur.), *Sintaksa savremenog srpskog jezika. Prosta rečenica*. Beograd: Institut za srpski jezik, Beogradska knjiga, Matica srpska. 345 – 475.
- Tanasić, S. (2009). *Sintaksičke teme*. Beograd: Beogradska knjiga.
- Verkuyl, H. J. i dr. (2004). Tense and Aspect in sentences. U F. Corblin i H. de Swart (ur.), *Handbook of French Semantics*. Stanford: CSLI Publications. 233-270.
- Vet, C. (2007). The descriptive inadequacy of Reichenbach's tense system: A new proposal. *Cahiers Chronos* 17, 7-16.
- Vuković, J. (1967). *Sintaksa glagola*. Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika.

Veran Stanojević**A MINIMAL SEMANTICS OF TENSE
AND THE USE OF THE SERBIAN PERFECT**

Tenses in Serbian are described as a conjunction of two types of information: the temporal relation between the temporal perspective (P) and the temporal trace of the event (E), and aspectual information, involving both the grammatical aspect, i.e. the perfective/ imperfective status of the verb (encoding the relation between E and R) and the expressing of resultativity through the use of complex verb forms. Regarding the position of P, we single out three temporal systems of the morphosyntactic expression of the relation between P and E. Morphosyntactic gaps in the available subsystems are explained by the relative use of certain forms. The predictions of the proposed model are tested on the Serbian perfect. We show how the property of imperfectivity ($R \square E$) explains the fact that only imperfective verbs in perfect can denote eventualities which are not necessarily temporally split from the speech time, as well as the fact that the Serbian perfect, unlike its English counterpart, lacks universal interpretation. The aspectual property $E \subseteq R$, manifested by perfective verbs, blocks habitual interpretations, as well as the possibility for the denoted eventuality to be interrupted. Although the model proposed predicts that the perfect form built from imperfective verbs cannot denote perfective or resultative eventualities, we point at the mechanism of aspectual coercion triggered by particular contextual (i.e. pragmatic) factors, but also at certain semantic properties, such as telicity.

Keywords: tense, perfectivity, imperfectivity, resultativity, perfect.

IZRAŽAVANJE TELIČNOSTI I PROSTORNI PREDLOZI U SRPSKOM JEZIKU¹

U radu se ispituju načini na koje se u srpskom jeziku predloškim frazama izražava ideja teličnosti. Pod teličnošću podrazumevamo situacije u kojima subjekat rečenice učestvuje u određenoj društvenoj aktivnosti koja se tipično odigrava u prostoru određenim lokalizatorom, odnosno situacije u kojima subjekat rečenice vrši određenu radnju nad lokalizatorom (objektom te aktivnosti). Pokazujemo da teličnost predloških fraza može biti po prirodi kompozicionalna (kao u konstrukcijama sa predlozima *na i u*) ili pak poticati od same semantičke prirode predloga (radi se o predlozima *pred i za*). U prvom slučaju ona je rezultat interferencije više faktora (tipa subjekta, vrste glagola, semantičke određenosti imenice i spacijalne neutralnosti predloga), dok je u drugom ona sema koja je sastavni deo osnovnog značenja predloga i koja određuje sve njegove upotrebe.

Ključne reči: predlozi, prostor, teličnost, određenost, semantika, kompozicionalnost.

1. Uvod

Osnovna funkcija svakog prostornog predloga je da izrazi spacijalni odnos između dva entiteta, lokalizatora i objekta lokalizacije. Taj odnos po svojoj prirodi može biti statički ili dinamički, a u geometrijskom smislu prostiji ili složeniji. U tom smislu moguće je definisati prostorne predloge uz pomoć mereo-topoloških predikata i pojma orijentacije (Ašić 2008). Ipak, u novijoj lingvističkoj literaturi uočeno je da pored spacijalnog značenja neki prostorni predlozi mogu, u određenim kontekstima, dobiti i dodatne intepretacije koje upućuju na specifične vrste funkcionalnih odnosa u kojima se nalaze subjekat rečenice i dopuna predloga (Borillo 1983, Vandeloise 1987, Corblin 2011).

U te specifične odnose spada i tzv. *telična interpretacija*. Ona se odnosi na situacije u kojima subjekat rečenice učestvuje u određenoj društvenoj aktivnosti koja se tipično odigrava u prostoru određenom lokalizatorom. Fizička svojstva lokalizatora ali i njegovo institucionalizovano ustrojstvo su takvi da tu aktivnost omogućavaju. Pođimo od već klasičnog primera:

- (1) Dušan ide u školu.
- (2) Milana je na fakultetu.

¹ Rad je nastao u okviru projekta Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije br. 178014, *Dinamika struktura srpskog jezika*. Autori se zahvaljuju recenzentu M. Ignjatoviću na veoma korisnim kritikama i sugestijama.

Telična interpretacija gorenavedenih rečenica podrazumeva da je Dušan učenik, odnosno da je Milana student, dok bi čisto spacijalna interpretacija označavala da se objekat lokalizacije (*Dušan*) kreće ka lokalizatoru (*školi*), odnosno da se objekat lokalizacije (*Milana*) nalazi unutar prostora koji zauzima zgrada imenovana imenicom *fakultet*.

Napomenimo još i to da telična značenja navedenih predloških fraza, sem u retkim slučajevima, ne poništavaju spacijalna, već se nadovezuju na njih. Tako *biti u školi* istovremeno znači „pohađati nastavu“ ali i „nalaziti se unutar školske zgrade“.²

Postoji obimna literatura o teličnim konstrukcijama u engleskom, francuskom, nemačkom i drugim jezicima (vidi Stvan 1998), ali se nijedan autor nije na moderan način, formalno-semantički, pozabavio ovom temom u našem jeziku. Na sledećim stranicama ukazaćemo na specifičnosti srpskih predloga koji, pored prostornog, imaju, ili mogu dobiti i funkcionalno značenje. Pokazaćemo koji se predlozi i zbog čega javljaju u našim konstrukcijama ekvivalentnim onim koje se uzimaju kao tipični primeri teličnosti u engleskom i francuskom jeziku. Takođe ćemo pokušati da utvrdimo da li u srpskom jeziku, zbog složene strukture sistema prostorno-vremenskih predloga, postoje neki inherentno telični predlozi, na čija specifična značenja nije obraćeno dovoljno pažnje.

2. Predlozi *na* i *u* u teličnim konstrukcijama

2.1 Sematička struktura i svojstva teličnih konstrukcija

Telične konstrukcije su u lingvističkoj literaturi najviše proučavane u engleskom i francuskom jeziku (v. Corblin 2011, Aurnague 2004a, 2004b, Stvan 1998).

(3)	Max va à l'école. M ide u Odr.Čl. _škola 'Max ide u školu.'
(4)	Bob goes to school. B ide u škola 'Bob ide u školu.'
(5)	Marie est à l'hôpital. M je u Odr.Čl. _bolnica 'Marie je u školi.'
(6)	Marie is in (the) hospital. M je u Odr.Čl. bolnica 'Marie je u školi.'

U našim dosadašnjim radovima (Corblin 2011, Ašič i Corblin u štampi) pokazali smo da je interpretacija „vršiti neku aktivnost u lokalizatoru/ koristiti

² Moguće je zamisliti rečenicu: *Dušan je u školi; danas će ceo dan biti napolju jer imaju nastavu u prirodi.*

usluge lokalizatora” posledica interferencije više semantičkih faktora. Oni se odnose na leksičku prirodu imenice, njen status u rečenici, tip predloga koji se javlja u konstrukciji, osobine subjekta i semantiku upotrebljenog glagola. Ovakvo komponovanje značenja celine iz njenih delova još jedan je primer funkcionisanja osnovnog postulata savremene formalne semantike, principa kompozicionalnosti.

Najpre ćemo u kratkim crtama definisati svaki od faktora telične interpretacije, budući da je svaki od ovih značenjskih elemenata u interakciji sa značenjem predloga, a semantička struktura predloga je, ponovićemo, centralna tema ovog rada.

Prvi se faktor odnosi na prisustvo tzv. *telične komponente* u leksičkoj strukturi imenice koja je dopuna predloga. Ideja da reči u jeziku imaju složenu strukturu (više nivoa semantičke reprezentacije) koja omogućava njihovo prilagođavanje drugim rečima, a samim tim i različita značenja u različitim jezičkim kontekstima vrlo je popularna u savremenoj formalnoj leksičkoj semantici (v. Pustejovsky 1995, Asher 2011).

Najvažniji i najsloženiji od svih nivoa semantičke strukture reči je takozvani *nivo strukture kvalija*. On se odnosi na analitičko znanje koje asociramo sa leksemama pa tako istovremeno opisuje i različite načine opisivanja entiteta (Pustejovski 1995, 1998). Strukturu kvalija čine četiri komponente: konstitutivna, formalna, agentivna³ i telična. Telične kvalije, koje su od suštinskog značaja za našu temu, ukazuju na osnovne funkcije i svrhu datog objekta (npr. *kolač služi da se jede, a knjiga da se čita*). Imenice koje se nalaze u teličnim predloškim konstrukcijama obavezno moraju imati jasnu i jedinstvenu teličnu kvaliju (svrhu) koja se u određenim jezičkim kontekstima odmah aktivira. To su na primer: *škola* (u njoj se uči), *bolnica* (u njoj se leči), *plaža* (na njoj se odmara i kupa), *bioskop* (u njemu se gledaju filmovi), *zatvor* (u njemu se izdržava kazna), *pijaca* (na njoj se kupuje), *crkva* (u njoj se prisustvuje službi i/ ili se obavlja molitva).

Ukoliko imenica nema automatski prepoznatljivu svrhu, predloška fraza ima isključivo spacijanu interpretaciju:⁴

- (7) Dečak je otišao je na jezero, livadu, proplanak, stenu, tavan, toranj.
- (8) Devojčica je u šumi, pećini, iglu, kolibi, podrumu.

Drugi faktor telične interpretacije logički proizlazi iz prvog. Telične kvalije u imenicama u datim konstrukcijama aktiviraju se jer subjekti rečenica mogu da učestvuju u aktivnostima koje se normalno odvijaju u fizičkom i apstraktnom prostoru na koji se odnose te imenice. To znači da subjekti obično imaju svojstvo „ljudsko“.⁵ Sa neživim entitetima interpretacija je po pravilu spacijalna.⁶ Uporedimo sledeća dva primera :

³ Konstitutivna kvalija pokazuje od čega je nešto napravljeno, formalna upućuje na širu kategoriju kojoj predmet pripada, a agentivna kako nešto nastaje.

⁴ Naravno, ukoliko kognitivni kontekst favorizuje inferiranje telične kvalije u imenici koja je argument predloga *na* ili *u*, konstrukcija dobija, pored spacijalne, i dodatnu interpretaciju socijalne aktivnosti. Na primer: *Uroš je otišao na stenu* može da znači da je subjekat otišao na slobodno penjanje, ukoliko je govorniku i sagovorniku poznato da se on ovom aktivnošću redovno bavi na datom lokalizatoru.

⁵ Eventualno se u nekim slučajevima teličnost može vezati sa domaće životinje i kućne ljubimce, npr. *Moja kuca je na veterinarskoj klinici*.

⁶ Ipak, moguće je zamisliti primere tipa *Auto je u perionici*, koji bi označili da je on u procesu pranja ali

- (9) Nikola je na plaži.
 (10) Taksi je na plaži.

Treći se faktor odnosi na tip glagola koji može biti upotrebljen u ovakvim konstrukcijama: on mora biti semantički gotovo potpuno ispražnjen. Drugim rečima, glagol ne sme davati nikakvu složenu informaciju o položaju ili kretanju učesnika u radnji. Primeri takvih glagola su *biti* i *ići*. S glagolima koji imaju složeniju leksičku strukturu (koji dodaju i neke specifične informacije o tipu statičke ili dinamičke lokalizacije ili o dodatnim aktivnostima) slabi, ili se čak ukida, telična interpretacija:

- (11) Jovan se odmara u crkvi.
 (12) Luj je otrčao na plažu.

Četvrti faktor tiče se određenosti imenica u teličnoj konstrukciji. U našim dosadašnjim radovima (Corblin 1987, 2011, Ašić i Corblin 2014) pokazali smo da se u francuskim teličnim konstrukcijama (*aller à l'école, être à l'hospital*) određeni član interpretira kao slab, jer proizlazi iz funkcionalnog odnosa između subjekta i argumenta predloga (radi se o tzv. semantičkoj određenosti *in situ*, a ne o pragmatičkoj određenosti).⁷ Moguće je međutim dokazati da isto važi i za srpski jezik, iako u njemu kategorija određenosti, odnosno neodređenosti, nije obavezno jezički obeležena, te se često mora pragmatički zaključiti (v. Stanojević 2010, 2012). Recimo da ipak postoji pouzdan lingvistički dokaz da puku imenicu valja tumačiti kao neodređenu: to je slučaj kada se ona može modifikovati pridjevom koji upućuje na neodređenost bez ikakve promene u značenju rečenice.⁸

Pogledajmo sada šta se događa kada se uz imenice u teličnim konstrukcijama javi izraz *jedan/ neki*:

- (13) Dušan je u jednoj/ nekoj školi. Otišao je tamo da prodaje knjige.
 (14) Milana je na jednom/ nekom fakultetu. Tamo se danas održava neki rok koncert.

Iz navedenih primera jasno je da eksplicitna neodređenost poništava interpretaciju „učestvovanje u socijalnoj aktivnosti“, odnosno da i u srpskom jeziku imenice u teličnim konstrukcijama valja tumačiti kao slabo (funkcionalno) određene, budući da ne postoji motivacija za njihovu pragmatičku određenost.

Najzad, poslednji, peti faktor je centralna tema našeg interesovanja: on se odnosi na tip predloga koji se može naći u teličnim konstrukcijama. U tom smislu

---

u slučaju neživih subjekata se ne može govoriti o pravilu. Naime, *Mleko je u loncu* ne znači da se ono kuva a *Veš je u mašini* da se veš pere. Mogućnosti telične interpretacije rečenica sa imenicama čiji subjekat nema svojstvo ljudsko/ živo mogle bi biti tema jednog posebnog rada.

⁷ O pragmatičkoj određenosti govorimo onda kada se određenost zasniva na jezičkom ili kognitivnom kontekstu. Semantička određenost nema kontekstualnu potporu, ona proističe iz specifičnog funkcionalnog odnosa rečeničnih konstituenata: *Doktor mi je rekao da prestanem da pušim. (Doktor kod koga se lečim).*

⁸ U takvim slučajevima *Daj mi kašiku* je isto što i *Daj mi jednu kašiku*. Ili: *Uzeću list papira* je isto što i *Uzeću jedan list papira*.

moguće je formulirati sledeće pravilo: ako u jeziku postoje semantički ispražnjeni prostorni predlozi (takav je na primer francuski, gde postoje *à* i *en*), onda će se u teličnim konstrukcijama uvek javiti baš oni. Sa semantički kompleksnijim spacijalnim predlozima, kakvi su na primer predlozi *vers* ili *devant*, moguća je samo interpretacija čiste lokalizacije.

- (15) Louis   va   vers   la   plage.
L   ide   prema   Odr.Čl.   plaža
'Luj ide ka plaži.'
- (16) Louis   est devant   l'école.
L   je   ispred   Odr.Čl.-škola
'Luj je ispred škole.'

2.2 O predlozima *na* i *u* u srpskom jeziku

U srpskim konstrukcijama, ekvivalentnim teličnim konstrukcijama u francuskom i engleskom jeziku (v. primere (1–4)), javljaju se predlozi *na* i *u*:

- (17) Ići na more/ plažu/ fakultet/ pijacu/ planinu/ selo.
(18) Biti na moru/ planini/ fakultetu/ pijaci/ planini/ selu.
(19) Biti u školi/ prodavnici/ bolnici/ crkvi/ parku/ bioskopu/ pozorištu/ zatvoru.
(20) Ići u školu/ prodavnicu/ bolnicu/ crkvu/ park/ bioskop/ pozorište/ zatvor.

Očigledno je da izbor predloga ne zavisi od toga da li je glagol statičan ili dinamičan. Kako onda objasniti činjenicu da se sa nekim imenicama javlja predlog *na* a sa drugima *u*?

Pokušajmo da ovu razliku objasnimo semantičkom prirodom samih predloga. Predlozi *na* i *u* mogu se smatrati semantički vrlo jednostavnim jer su za njihovo definisanje dovoljni bazični mereotopološki predikati (v. Ašić 2008).

Osnovno značenje predloga *na* je topološka relacija slabog kontakta između objekta lokalizacije i lokalizatora (*knjiga je na stolu*), dok se odnos potpore (oslonac sprečava predmet koji je na njemu da padne), koji često karakteriše ovu relaciju, obično mora pragmatički inferirati.

S druge strane, semantika predloga *u* se zasniva na mereološkoj relaciji inkluzije: objekat lokalizacije je potpuno ili delimično sadržan u lokalizatoru (*prsten je u kutiji*, odnosno *cveće je u vazi*).

Pa ipak, činjenica da ova dva predloga nisu sasvim značenjski ispražnjena, kao i činjenica da telična interpretacija ne negira spacijalnu interpretaciju, već se nadovezuje na nju, objašnjava zašto se sa nekim entitetima upotrebljava *na*, a sa nekima *u*.

U prvom slučaju radi se dvodimenzionalnim prostorima bez jasnih granica (poput polja, plaža i pijaca), dok se *u* koristi za striktno definisane zatvorene trodimenzionalne prostore (kao što su zgrade, škole, bolnice).

Posebno su zanimljivi (retki) slučajevi kad imenica dopušta oba predloga. Takav je slučaj sa imenicama koje upućuju na zapremine ispunjene vodom (koje se mogu posmatrati i kao površine). Kada se sa njima upotrebi predlog *na*, one, ukoliko im to leksička struktura dopušta, imaju teličnu interpretaciju:

- (21) Dušan je otišao na more/ reku/ bazen/ jezero/ *baru/ *potok.

Kada se ove imenice upotrebe sa predlogom *u*, značenje je isključivo spacijalno – subjekat je uronjen u vodu:

(22) Dušan je otišao/ ušao/ ugazio u more/ reku/ bazen/ jezero/ baru/ potok.

Skrenuli bismo ovde pažnju na konstrukciju *na more*, koja je postala gotovo idiomatična i ne podrazumeva bilo kakav kontakt sa vodom. Takođe u njoj imenica *more* nikada ne upućuje na neko određeno more, koje bi moglo biti antecedens anaforičnoj zamenici, već na boravak na moru:⁹

(23) Dušan ide na more. ?Ono je 700 kilometara udaljeno od Beograda.¹⁰

Slično ponašanje uočili smo i kod imenice *selo*. Dok konstrukcija *u selo* ima spacijalni karakter i odnosi se na neko pragmatički određeno, poznato selo,¹¹ konstrukcija *na selo* ima idiomatsko značenje – *otići u prirodu, zameniti gradski način života seoskim* ne može anaforički upućivati na određeno naseobinu:

(24) A: Nataša je otišla u selo. Ono se nalazi pored Ivanjice./ U njemu želi da sagradi kuću.

(25) A: Nataša je otišla na selo. *Ono se nalazi pored Ivanjice./ *U njemu želi da sagradi kuću.

Ostaje otvoreno pitanje (koje međutim prevazilazi okvire ovog rada) da li upotrebe imenice *more* i *selo* u konstrukcijama sa predlogom *na* treba smatrati generičkim.

3. Telična interpretacija predloga *kod*

Telične interpretacije se u srpskom jeziku javljaju i sa predlogom *kod*, koji u svojoj osnovnoj upotrebi označava da se objekat lokalizacije nalazi u blizini lokalizatora, ali se tip odnosa ne precizira u odnosu na karakteristike lokalizatora ili na položaj posmatrača (reč je, dakle, o prilično neodređenom spacijalnom odnosu).

Da bi se dobila telična interpretacija rečenični subjekat (objekat lokalizacije) mora da bude živo biće, a lokalizator osoba koja se bavi određenom uslužnom aktivnošću; u protivnom je interpretacija isključivo spacijalna:

(26) Ceca je otišla kod frizera.

(27) Taksi je kod škole.

Prisustvo neodređenog prideva i u ovom slučaju poništava teličnu interpretaciju, jer imenica *frizer* mora biti semantički (funckijski) određena:

⁹ Upravo zato se može reći *More je zdravo, skupo, korisno*, gde se pridevi odnose na boravak na moru, a ne na vodenu površinu.

¹⁰ Upoređi sa *Dušan je otišao na reku. Ona je na samo 200 metara od naše kuće.*

¹¹ Ukoliko je selo nepoznato, koristi se neodređeni pridev: *Dušan je otišao u neko/ jedno selo.*

(28) Ceca je otišla kod jednog frizera da ga intervjuiše.

Zaključujemo da interpretacija konstrukcija sa predlogom *kod*, kao i u slučaju predloga *na* i *u*, zavisi od kompozicionalne semantičke strukture rečenice u kojoj se nalazi.

4. *Pred*, pravi telični predlog?

4.1 Uvod

Predlozi koje smo da sada u radu analizirali nisu inherentno telični. Naime, oni samo u sadejstvu sa drugim semantičkim faktorima mogu proizvesti interpretaciju učestvovanja u nekoj društveno-definisanoj aktivnosti. U protivnom njihovo značenje ostaje spacijalno.

Da li se onda uopšte može govoriti o teličnim predlozima, odnosno o leksičkoj semantičkoj komponenti teličnosti kod ove vrste reči? Ukoliko prostorne predloge posmatramo kao proceduralne reči (vidi Blakemore 1987), koje služe da daju jednostavne geometrijske instrukcije o odnosima među objektima, onda se o složenosti njihove leksičke strukture ne može ni govoriti. Pa ipak, postoje određene upotrebe predloga *pred* i *za* koje ne idu u prilog ovakvom radikalnom stavu. Na sledećim stranicama pokušaćemo da, analizirajući i upoređujući primere, definišemo semantiku ova dva predloga.

4.2 O prirodi predloga *pred*

U *Rečniku srpskoga jezika* stoji da predlog *pred*, upotrebljen sa imenicom u akuzativu, označava: „a. mesto u neposrednoj blizini prednje strane koga, čega kao krajnju, završnu tačku nekog kretanja, neke radnje; b. vreme kad se nešto događa, zbiva ili ono što se u vremenu zbilo, pre“. Kada se upotrebi sa imenicom u instrumentalu, ovaj predlog označava: „a. osobu, predmet, mesto i sl. nasuprot kome, ispred koga ili u nekoj udaljenosti od njihove prednje strane. b. približavanje, neposrednu blizinu kakve pojave, događaja, stanja, koji se odnosi na koga. c. (ređe) vreme u koje se nešto dogodilo, zbilo.“¹²

Nas u ovom radu pre svega zanimaju ona značenja predloga *pred* sa instrumentalom u kojima on ima drugačije (obeleženo) značenje od sebi značenjski bliskog predloga *ispred*, koji ide sa genitivom, dakle slučajevi u kojima oni nisu sinonimi. Napomenimo da u *Rečniku srpskoga jezika* stoji da *ispred*, sa imenicama u genitivu, označava u prostornom smislu, baš kao i *pred* „a. da je nešto s prednje strane nečega (obično na nekom rastojanju); b. u ime koga, umesto koga; b. da što neposredno prethodi čemu: *pre*“.

Ako bismo pokušali da formalno predstavimo značenje predloga *ispred* (vidi Ašić 2008), rekli bismo da on kazuje da se objekat lokalizacije nalazi u pozitivnoj

¹² *Rečnik srpskoga jezika* takođe pominje i značenje ovog predloga u smislu poređenja, starešinstva u službi (nadređenosti) i najzad značenje uzroka.

frontalnoj regiji¹³ lokalizatora koju određuje bilo intrinzični referencijalni okvir (osobine lokalizatora da ima prednju i zadnju stranu), bilo relativni referencijalni okvir (položaj predmeta u odnosu na posmatrača).¹⁴

Recimo najpre da se predlog *pred*, za razliku od predloga *ispred*, sreće tipično sa lokalizatorima koji imaju inherentnu prednju stranu: za njega dakle ne važi relativni referencijalni okvir (v. primere (30) i (31)):

- (29) Dušan je pred televizorom.
- (30) Iva je pred ogledalom.
- (31) Stojim pred Miličnim vratima.
- (32) Dušnik je ispred jednjaka / *pred jednjakom.
- (33) Merkur je u ovom trenutku ispred Sunca / *pred Suncem.

4.3 *Pred* kao telični predlog

Naglasimo da ima slučajeva u kojima je predlog *pred* upotrebljen iako lokalizator nema inherentnu prednju stranu:

- (34) Dušan je pred loptom.
- (35) Dečak je pred planinom.
- (36) Mačka je pred činijom mleka.

Ipak, i u ovim slučajevima možemo govoriti o prednjoj strani lokalizatora: prednja strana upravo je ona koja je okrenuta subjektu rečenice, ona sa kojom on uspostavlja aktivan odnos. U svim slučajevima sugerise se namera subjekta da izvrši neku radnju nad lokalizatorom. Uspostavlja se, dakle, neka funkcionalna veza među njima. Priroda ove veze inferira se na osnovu teličnih kvalija u datim leksemama.

U sledećim rečenicama aktivnosti na koje asociraju telične kvalije argumenata predloga *pred* eksplicitno su izražene:

- (37) Dušan je pred loptom. Sprema se da je šutne.
- (38) Iva je pred ogledalom. Divi se svojoj novoj haljinici.
- (39) Stojim pred Miličnim vratima. Da li da pokucam? Da li da uđem?
- (40) Čovek je pred planinom čiji vrh treba da osvoji.
- (41) Mačka je pred činijom mleka. Celu će da je iskapi.

Kako telične kvalije mogu biti aktivirane samo živim subjektima, primeri sa neživim subjektima, odnosno živim subjektima koji nisu u stanju da vrše rad-

¹³ Predikati *pfr* (pozitivna frontalna regija) i *nfr* (negativna frontalna regija) važe za delove prostora na frontalnoj osi koji su u blizini lokalizatora i koji se protežu: a) od prednje strane lokalizatora ka predmetu lokalizacije u slučaju pozitivne frontalne regije, odnosno b) od zadnje strane lokalizatora ka predmetu lokalizacije u slučaju negativne frontalne regije.

¹⁴ Mereotopološki predikati nisu dovoljni za definisanje posredne lokalizacije, jer je za posrednu lokalizaciju relevantan pre svega kriterijum nivoa/ položaja objekta lokalizacije u odnosu na lokalizator (Piper 2005: 727). Predlozi koji upućuju zovu se *projektivni predlozi*. Za njihovu formalnu definiciju neophodno je uvesti pojam referencijalnih okvira. Referencijalne okvire čine prostorne koordinate neophodne za situiranje datog objekta, a to su vertikalna, frontalna i lateralna osa.

nju određenu teličnim kvalijama, vrlo su neprikladni (u njima bi daleko prirodnije bilo upotrebiti predlog *ispred*):

- (42) Na toj šemi kugla je *pred kockom/ ispred kocke.
- (43) Soba je čudno nameštena. Krevet je ?pred foteljom/ ispred fotelje.
- (44) Roj muva je ?pred ogledalom/ ispred ogledala.
- (45) Moj kombi je parkiran *pred tvojim autom/ ispred tvog auta.
- (46) Zašto si posadio tikvice *pred krompirom?/ ispred krompira?

Važno je razumeti da se za razliku od predloga *na* i *u*, koji se mogu upotrebiti i sa lokalizatorima koji nemaju telične kvalije (u tom slučaju interpretacija rečenice je isključivo spacijalna), predlog *pred* se kombinuje samo sa određenim semantičkim tipom imenica: sa onima koje su po prirodi takve da ih subjekat može upotrebiti. Ako se on nađe uz imenicu koja u svojoj leksičkoj strukturi nema jasnu komponentu teličnosti, primalac poruke će u interpretativnom procesu nastojati da pripiše datoj imenici neku svrhu, odnosno da zamisli neku aktivnost koja se na njoj, ili u vezi sa njom može izvoditi:

- (47) Uroš je pred zidom.

U gorenavedenoj rečenici implicira se da subjekat namerava da se popne na zid, da ga ofarba i sl.

- (48) Uroš je pred zidom. Zakačio se konopcem za kuku na vrhu i želi da se popne što više.

Zaključujemo, dakle, da *pred* kazuje da postoji razlog zbog koga se objekat lokalizacije nalazi u blizini lokalizatora.

Budući da su i objekat lokalizacije i lokalizator neživi entiteti, sledeći primer je samo na prvi pogled problematičan:

- (49) Lopta je pred golom.

Prihvatljivost gornjeg primera počiva na činjenici da rečenica ne opisuje samo statički odnos objekta lokalizacije i lokalizatora, već da je objekat lokalizacije (*lopta*) tu zapravo instrument nekog živog bića (čoveka-igrača) koji namerava da s njime nešto učini i to u vezi sa lokalizatorom. Rečenica, naime, nagoveštava planirano kretanje lopte ka голу. Postoji, dakle, posredna intencionalnost između dva predmeta povezana predlogom *pred*. Napomenimo da ovakva interpretacija ne postoji ukoliko se upotrebe čisto spacijalni predlozi *ispred* ili *iza*.¹⁵

Pokušajmo sada da uz pomoć geometrijskih predikata definišemo predlog *pred*: objekat lokalizacije smešten je u frontalnoj regiji lokalizatora, s tim što ona nije određena spacijalnim karakteristikama lokalizatora,¹⁶ niti položajem posmatrača (kao u slučaju *ispred*), već upravo funkcionalnom vezom između lokalizatora i predmeta lokalizacije. Prednja strana lokalizatora je, da zaključimo, ona strana na kojoj će se ostvariti kontakt (fizički ili psihički) neophodan za realizaciju date aktivnosti.

¹⁵ *Lopta je ispred/ iza gola* ne podrazumeva nikakvog implicitno prisustnog aktera.

¹⁶ Naime, lokalizator nema inherentnu prednju stranu.

Takođe je važno istaći da u rečenicama sa predlogom *pred*, subjekat, sem u retkim slučajevima kakav je primer sa ogledalom, ne vrši aktivnost predviđenu teličnim kvalijama, već se samo nalazi u fizičkom položaju koji je neophodan za njeno vršenje, on se zapravo tek sprema da radnju realizuje. Iz ovoga proizlazi da je moguće u rečenici poništiti pragmatičku implikaturu vršenja radnje:

(50) Iva je pred ogledalom ali se ne ogleda. Oči su joj zatvorene. Mašta.

Nemoguće je, međutim, negirati u datom primeru fizički položaj subjekta neophodan za vršenje radnje:

(51) *Iva je pred ogledalom ali mu je okrenuta leđima.¹⁷

Upravo iz ovog razloga se predlog *pred* ne može upotrebiti kada su objekat lokalizacije i lokalizator u odnosu poretku, gde se podrazumeva da je prvi leđima okrenut drugom (*pred* u tom slučaju mora biti zamenjen predlogom *ispred*):

(52) Dušan je u redu *pred Urošem (ispred Uroša).

Iz navedenog proizlazi da *pred* daje informaciju o prostornom odnosu između dva entiteta koji, međutim, mora biti takav da omogućući da prvi entitet upotrebi drugi. Drugim rečima, instrukcija o položaju u prostoru bazirana je na funkcionalnosti.

Važno je takođe naglasiti da u slučaju predloga *pred* semantička određenost nije uslov za teličnu interpretaciju, budući da je ona implicitno prisutna u značenju predloga. Tako se imenica može modifikovati neodređenim pridevom, bez ikakvog uticaja na teličnost:

(53) Dušan je pred jednom Moneovom slikom. Divi se nijansama narandžaste boje.

Ima, međutim, slučajeva gde je prirodno upotrebiti ovaj predlog, iako se veza između objekta lokalizacije i lokalizatora ne može smatrati funkcionalnom.

Radi se o primerima gde je lokalizator neki prostorni lokalitet (naselje, zgrada, itd.) ili geometrijski pojam (linija cilja) koji nema telične kvalije na osnovu kojih bi se moglo zaključiti da će subjekat obavljati određenu aktivnost.

(54) Pred Beogradom smo. Vidi se Avalski toranj. Nastavljamo put.

(55) Pred tvojom zgradom sam. Da uđem unutra?

(56) Trkač je pred ciljem.

Pre nego što pređemo na analizu ovih rečenica, setimo se da se predlog *pred* sa imenicom u akuzativu koristi sa glagolima kretanja u značenju približavanja (adlativnosti): *stići pred školu*, *doći pred pozorište*. Međutim, i u svojim upotrebama sa instrumentalom (sa statičnim glagolima) ovaj predlog implicira kretanje koje je dovelo do mesta na kojem se subjekat rečenice trenutno nalazi. I ovde se, u izvesnom smislu, može govoriti o intencionalnosti: cilj je da se upostavi

¹⁷ Rečenica postaje prihvatljiva ukoliko se u njoj upotrebi predlog *ispred*: *Iva je ispred ogledala i okrenuta mu je leđima*.

kontakt između objekta lokalizacije i lokalizatora. Podrazumeva se da će se kretanje prvog ka drugom (ili unutar drugog) nastaviti.

Zahvaljujući ovoj značenjskoj implikaciji, sledeća rečenica je dvoznačna:

(57) Gosti su ti pred vratima.

Naime, njome se saopštava bilo da se subjekat nalazi u prostoru sa prednje strane lokalizatora, bilo da se subjekat približava sagovornikovom domu („samo što nije stigao“, vremensko značenje). Rečenica sa predlogom *ispred* može imati samo prvo, prostorno značenje.

Naše zapažanje o adlativnom kretanju koje implicira upotreba predloga *pred* sa instrumentalom u savršenom je skladu sa pravilom da se samo predlog *ispred* (a nikako *pred*) može naći u konstrukcijama sa ablativnim značenjem, u kojima se objekat lokalizacije udaljava od lokalizatora¹⁸ (vidi Piper i dr. 2005). Naime, to bi bilo u sukobu sa semom funkcionalnosti (a ona podrazumeva približavanje i kontakt) koju on nosi u svojoj semantičkoj strukturi.

Napomenimo da kretanje može biti i posredno ostvareno: objekat lokalizacije može biti po prirodi nepokretan, dakle obavezno statičan u odnosu na lokalizator ali se on u tom slučaju nalazi na putu kojim neki treći entitet prelazi da bi se približio lokalizatoru. Taj put može biti stvaran kao u (58) ili ga govornik može zamišljati kao u (59):

(58) Deca trče ka ulazu u školu. Izgleda kao da će svi ući na vreme. Ali ne! Bara je pred školom. Deca je obilaze i vrata se zatvaraju. Ostali su napolju!

(59) Pazi, pred školom je velika bara! Nemoj da nakvasiš noge kad budeš išao tamo.

Činjenica da predlog *pred* ne saopštava samo da između dva entiteta postoji spacijalna relacija, već i neki viši, apstraktni odnos, to jest da objekat lokalizacije ispoljava reakciju u odnosu na lokalizatora (bilo u smislu planirane aktivnosti, bilo u smislu namere približavanja) objašnjava i kauzalne upotrebe ovog predloga. Radi se o primerima u kojima predikat označava da objekat lokalizacije psihološki ili fizički reaguje na prisustvo lokalizatora:¹⁹

(60) Dečak se uplašio pred publikom.

(61) Jovan se zbunio pred tim profesorom.

(62) Ona se uvek zacrvni pred tim momkom.

Konceptualno bliski ovim primerima su i oni u kojima objekat lokalizacije čini nešto motivisano postojanjem lokalizatora, da bi kod njega izazvao određenu reakciju:

(63) Klovn je izveo skeč pred decom i do suza ih nasmejao.

Kada psihološki odnos ima potpuni primat nad spacijalnim, onda predlog *pred*

¹⁸ *Izdvojen, na tri koraka ispred svoje radnje, stoji kao kip.*

¹⁹ Ovdje se uzročno značenje prepliće sa spacijalnim "jer se između objekta lokalizacije i lokalizatora uvek uspostavlja i vizuelni kontakt, bez koga ne bi ni došlo do reakcije izražene predikatom" (vidi Piper 2005).

uopšte više ne daje informaciju o položaju objekta lokalizacije u odnosu na lokalizator, već samo označava prisustvo (dva entiteta se nalaze u isto vreme na istom mestu):

- (64) On ne sme da puši pred roditeljima, jer su jako strogi.

U navedenim primerima (60-64) predlog *pred*, budući da je u svojoj semantičkoj strukturi gotovo izgubio komponentu specijalnosti, ne može biti zamenjen pravim prostornim predlogom *ispred*.

Ukažaćemo na još jednu razliku u sintaksičkom ponašanju predloga *pred* i *ispred*, koja pokazuje da se semantika prvog ne može svesti na čistu specijalnost. U rečenicama sa predlogom *ispred* može se eksplicitno (modifikatorom) kvantitativno izraziti manja ili veća udaljenost objekta lokalizacije od lokalizatora, dok je to nemoguće u rečenicama sa *pred*:

- (65) Kornjača je na početku trke 10 metara ispred zeca (*pred zecom).
 (66) *Dva metra ispred komore (*pred komorom) nalazi se sveća sa plamenom visokim 3 cm.

U osnovi ove sintaksičke različitosti je činjenica da je veličina razdaljine bitna samo u slučaju kada je odnos izražen predlogom isključivo specijalan, dok su u slučaju predloga *pred* bilo kakve geometrijska ili kvantitativna svojstva specijalnog odnosa irelevantne, budući da je u prvom planu funkcionalna relacija.

4.5 *Pred* – apstraktne upotrebe

Jedna od posebnosti podsistema prostorno-vremenskih predloga u srpskom jeziku je i upotreba predloga *pred* sa temporalnim entitetima. On je tu konkurentan pravom vremenskom predlogu *pre* koji označava anteriornost. Ipak, oni nika-ko nisu sinonimni: u konstrukciji sa akuzativom, *pred* (*pred ručak*, *pred rat*, *pred Uskrs*) označava anteriornu proksimalnost (Piper 2001: 138). Drugim rečima, *pred* kazuje da se događaj koji se javlja kao objekat lokalizacije na vremenskoj osi nalazi neposredno pre vremenskog entiteta koji je lokalizator. Upravo zbog toga ovaj se predlog može modifikovati adverbima/ partikulama *tačno*, *neposredno* ili *tik*, odnosno adverbijalnim izrazima koji označavaju (u relativnom smislu) vrlo malu vremensku distancu:

- (67) Došli su tačno/ tik pred ručak.
 (68) Daće intervju neposredno pred početak nove sezone u formuli 1.
 (69) Dva dana pred početak plodnog perioda treba piti vitamin E.

S druge strane, predlog *pre* ne saopštava ništa o vremenskoj udaljenosti dva entiteta, pa se može kombinovati sa adverbijalnim modifikatorima koji upućuju na veću distancu.

- (70) Došli su mnogo/ tri sata pre ručka.²⁰

²⁰ Uporediti sa neprihvatljivim primerom *Došli su tri sata pred ručak.

Ovu vremensku upotrebu predloga *pred* lako je objasniti ako se uzme u obzir da je jedna od dve glavne kognitivne metafore za poimanje vremena ona u kojoj se čovek kreće u susret datumima i događajima (Lakoff 1982, *Približavamo se tom važnom danu*). Naime, ovaj predlog i u apstraktnom domenu, baš kao i u spacijalnoj upotrebi, u kombinaciji sa akuzativom, označava adlativnost. Pošto je odnos čisto vremenski, ovde nema nikakvih ograničenja koje bi se odnosile na tip događaja s kojim se *pred* može kombinovati.

Ipak nas u ovom radu, budući da se on bavi teličnošću predloga, pre svega zanimaju upotrebe *pred* sa apstraktnim imenicama u instrumentalu. Logično je pretpostaviti (ako se pozovemo na Lokalističku hipotezu, Lyons 1974) da će ponašanje ovog predloga u nematerijalnom domenu biti analogno njegovom ponašanju u domenu materijalnih entiteta, odnosno da su mogućnosti njegovog kombinovanja sa apstraktnim entitetima u skladu sa semom teličnosti (funkcionalnosti) koji on ima u svojoj leksičkoj strukturi.

I zaista, i ovde je, kao i u domenu prostora, *pred* vrlo restriktivan pri izboru svojih argumenata. Oni mogu biti: a) samo određeni tipovi događaja²¹ (primeri (71-74)); b) samo određene psihološke ili društvene pojave (primeri (75-77)):

- (71) Popovići su pred razvodom.
- (72) Merkelova je pred selidbom u Brisel.
- (73) Bio je pred samoubistvom ali se otrgao depresiji.
- (74) Francuska je u tom trenutku pred revolucijom.
- (75) On je pred velikom odlukom.
- (76) Dačić tvrdi da smo pred rešenjem kosovskog problema.
- (77) Novine pišu da je Bašar al-Aasad pred porazom.

Pa ipak, predlog *pred* se ne može upotrebiti sa svim imenicama koje se odnose na događaje ili psihološka stanja:

- (78) *Milica je pred rođendanom.
- (79) *Jovanovići su pred slavom.
- (80) *Deca su pred izletom.
- (81) *Moja deca su pred letovanjem.
- (82) *On je pred velikom željom.

Pokušajmo da utvrdimo semantičko pravilo koje se odnosi na mogućnost kombinovanja apstraktne imenice u instrumentalu sa predlogom *pred*. Recimo najpre da događaji koji se mogu naći u ovoj konstrukciji moraju predstavljati nešto relevantno za subjekat rečenice (moraju imati težinu i značaj), nešto zbog čega se subjekat priprema za njih. Subjekt je, kao u spacijalnom domenu, u aktivnom odnosu prema lokalizatoru. U rečenicama datim u (74)–(79) dopune predloga *pred* su entiteti koji ne zahtevaju aktivno učestvovanje, psihološko suočavanje i napor.

Takođe, primeri (68)–(74) sugerišu da će se subjekat neminovno suočiti sa događajem (odnosno pojavom); postoji, dakle, u metaforičkom smislu kretanje ka

²¹ Događaji su vremenski entiteti koji zauzimaju određeni interval na vremenskoj osi i može im se dodeliti temporalna referenca: *Francuska revolucija se odigrala 1789* ili *Zvaničan razvod je predviđen za 20. februar*.

lokalizatoru.

I baš kao što u domenu prostora *pred* može da označi tačku na putu približavanja spacijalnom entitetu, približavanje koje treba, ali ne mora da dovede do kontakta (*Pred Beogradom smo rešili da se okrenemo i vratimo nazad u Kragujevac*), tako realizacija događaja (odnosno pojave) može biti osujećena i u apstraktnom domenu:

- (83) Popovići su više puta bili pred razvodom ali se nikad nisu stvarno razveli.
 (84) Šta, opet su pred selidbom? Nema šanse da se mrdnu iz svog starog stana.

5. Predlog *za* i teličnost

U *Rečniku srpskoga jezika* stoji da predlog *za* sa imenicom u akuzativu u svom osnovnom značenju označava namenu. Što se njegovih prostornih upotreba tiče, u *Rečniku* piše da *za* označava da se kretanje završava iza ili pored onoga što je iskazano rečju u akuzativu, odnosno da je kretanje usmereno u pravcu onoga što je označeno rečju u akuzativu. *Za* takođe ima temporalnu upotrebu, označava vreme u toku koga nešto traje ili za koje je vezano, ali i krajnju tačku intervala gde je smešten budući događaj, a može da označi i meru, količinu, vrednost nečega.

Nas u ovom radu interesuju statičke prostorne upotrebe ovog predloga, o kojima do sada u lingvističkoj literaturi nije bilo mnogo reči. Pogledajmo sledeći primer:

- (85) Ema je za klavirom. Divno svira.

Predlog *za* ne označava samo kontakt između objekta lokalizacije i lokalizatora (setimo se da je to osnovna semantika predloga *na*), već i da taj kontakt za rezultat ima vršenje određene radnje. Vrsta aktivnosti koju subjekat obavlja određena je teličnom komponentom u leksičkoj strukturi lokalizatora. Takođe, tip radnje definiše položaj objekta lokalizacije uobičajen za vršenje date radnje. Tako se (85) ne može upotrebiti ako subjekat npr. čuči ispod klavira i odozdo dodiruje dirke po kojima prebira. Sledeći primer je takođe neprihvatljiv jer iako mačka proizvodi zvuke, ona to ne čini na konvencionalan način i u običajenom položaju, već šetajući po klavirskim dirkama.

- (86) *Mačka je za klavirom.

Treba reći da se predlog *za*, poput predloga *pred*, ne može upotrebiti sa imenicama koje ne podrazumevaju bavljenje nekom specifičnom i kompleksnom aktivnošću. To znači da su isključene njegove isključivo prostorne upotrebe, kao i upotrebe u kojima je subjekat pasivan korisnik nekog nameštaja:

- (87) *Ema je za ormanom.
 (88) *Nađa je za krevetom.

Kao i u slučaju *pred*, moguće je poništiti pragmatičku implikaturu aktivnosti, ali ne i položaj neophodan za izvođenje aktivnosti:

- (89) Ema je za klavirom ali ne svira, već samo zuri u dirke.
(90) *Ema je za klavirom ali sedi okrenuta leđima i podignutih ruku.

Postoji, dakle, jasna analogija u njihovoj leksičkoj strukturi: *za* označava tip prostornog (fizičkog) odnosa između objekta lokalizacije i lokalizatora ali je taj odnos funkcionalno određen. I više od toga: on podrazumeva specifičan položaj različitih delova tela subjekta koji će omogućiti da se aktivnost obavlja.

Inherentna teličnost ovog predloga postaje očigledna ukoliko se u primeru (85) on zameni predlogom *na* (91):

- (91) Ema je na klaviru. Pašće!

Ova rečenica ima isključivo prostorno značenje.

Budući da je u slučaju predloga *za* teličnost leksičkog a ne kompozicionalog karaktera, prisustvo neodređenog prideva ne poništava funkcionalnu interpretaciju:

- (92) Sedi za jedan klavir i odsviraj nešto!

Recimo, ipak, da se zahvaljujući kompleksnoj konkretno-apstraktnoj prirodi imenice *klavir* (ona se može odnositi kako na instrument, tako i na čas gde se uči sviranje na njemu), i sa semantički neutralnim predlogom *na* može javiti telično značenje:

- (93) Ema ponedeljkom i sredom ide na klavir.

Ali, ponovimo to još jednom: nespacijalno značenje ove rečenice potiče od intervencije semantičkog potencijala njenih delova: dvostruke prirode imenice *klavir*; glagola *ići* u značenju *pohađati* i prisustva vremenskog adverbijala. Ono nije sadržano u značenju predloga *na*.

6. Zaključak

Telična značenja predloških fraza u srpskom jeziku javljaju se bilo sa predlozima vrlo jednostavne spacijalne semantike, bilo sa predlozima koji u svojoj leksičkoj strukturi imaju semu funkcionalnosti. U prvom slučaju telično značenje se javlja kao rezultat sadejstva više semantičkih faktora, dok je u drugom nametnuto značenjem samog predloga. Predlozi koji daju preciznu informaciju o specifičnom položaju objekta lokalizacije u odnosu na lokalizator mnogo teže dobijaju apstraktna značenja.

Iz naših analiza proizlaze dva važna zaključka: a) predlozi mogu imati složenu semantičku strukturu nastalu kombinacijom različitih značenjskih sema; za opis nekih predloga koji se smatraju prostornim nisu dovoljni mereo-topološki predikati i pojam orijentacije; b) telične interpretacije predloških fraza ne poništavaju spacijalne: one se u slučaju predloga *na* i u podrazumevaju a u slučaju predloga *pred* i za

tip prostorne relacije određen je funkcionalnim odnosom između objekta lokalizacije i lokalizatora.

I na samom kraju ove male studije o predlozima recimo da telične konstrukcije o kojima je bilo reči predstavljaju poseban slučaj funkcionisanja lokalističkog principa u jeziku: u njima ne dolazi do transformacije fizičkog prostora u metaforički, već se spacijalna i apstraktna značenja nadopunjuju i prožimaju.

Literatura

- Asher, N. (2011). *Lexical Meaning in Context: A Web of Words*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ašić, T. (2008). *Espace, temps, préposition*. Droz : Genève.
- Ašić, T., & Stanojević, V. (2008). O predlozima *ispred* i *pred* u srpskom jeziku. U M. Radovanović i P. Piper (ur.), *Semantička proučavanja srpskog jezika.*, Beograd: SANU. 129-150.
- Ašić, T., & Corblin, F. (2014). Telic definites and their prepositions: French and Serbian. U A. Aguilar-Guevara, B. Le Bruyn & J. Zwarts (ur.) *Weak Referentiality* [Linguistik Aktuell/Linguistics Today, 219]. Amsterdam: John Benjamins. 183–212.
- Aurnague, M. (2004a). À cet endroit vs. dans un tel endroit: ce que à nous dit d'endroit et vice-versa. *Langages* 173, 34-53.
- Aurnague, M. (2004b). *Les structures de l'espace linguistique: regards croisés sur quelques constructions spatiales du basque et du français*. Leuven/Paris: Peeters.
- Blakemore, D. (1987). *Semantic constraints on relevance*. London: Blackwell.
- Borillo, A. (1983). La détermination et la préposition de lieu à en français. U X. Blanco, P.-A. Buvet i Z. Gavriilidou (ur.), *Détermination et formalisation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. 85-99.
- Corblin, F. (1987). *Indéfini, défini et démonstratif. Construction linguistique de la référence*. Paris/Genève: Droz.
- Corblin, F. (2011). Des définis para-intensionnels: être à l'hôpital, aller à l'école. *Langue française* 171, 55-75.
- Lakoff, G. (1982). *Categories and cognitive models*. Trier: LAUT series A 96.
- Lyons, J. (1986). *Semantics*. London: Cambridge University Press.
- Nikolić, M. (ur.) (2007), *Rečnik srpskoga jezika*. Novi Sad: Matica srpska.
- Piper, P. i dr. (2005). *Sintaksa savremenog srpskog jezika. Prosta rečenica*. Beograd: Institut za srpski jezik, Beogradska knjiga, Matica srpska.
- Pustejovsky, J. (1995). *The Generative Lexicon*. Cambridge (MA): MIT Press.
- Stanojević, V. (2010). O nekim aspektima referencijalnosti u francuskom i u srpskom jeziku. *Interdisciplinarnost i jedinstvo savremene nauke*, knjiga 4, tom 1. Pale: Univerzitet u Istočnom Sarajevu. 155-167.
- Stanojević, V. (2012). De la référence définie en serbe par comparaison avec le français, U *Les Etudes françaises, aujourd'hui*. Beograd: Filološki fakultet. 271-283.

Stvan, L. S. (1998). *The semantics and pragmatics of bare singular noun phrases*. Doktorska disertacija. Evanston, IL: Northwestern University.

Vandeloise, C. (1987). La préposition à et le principe d'anticipation. *Langue française* 76, 77-111.

Tijana Ašić, Francis Corblin

EXPRESSING TELICITY AND SPATIAL PREPOSITIONS IN SERBIAN

In this paper we investigate two different ways of expressing telicity in Serbian. By telicity we understand any relation indicating that the sentence subject is involved in a social activity taking place in the ground (considered to be not only a location but also an institution) or a relation in which the subject is accomplishing something on the ground (seen as the object of the activity). We demonstrate that the telic interpretation of the prepositional phrases with *na* and *u* is the result of the interplay of several factors: the presence of animate (human) subject, the semantic nature of the verb, the *in situ* definiteness of the noun (prepositional argument), the semantic neutrality of the preposition. In most of the cases the telic reading builds on the spatial one. However, the telic interpretation is not necessarily constructional in nature: we show that Serbian also has the specific functional prepositions *pred* and *za*, i.e. prepositions whose semantics involves a meaning component presupposing that the figure has the intention to fulfil an action on the object (ground) by being in the required physical position for performing it. These prepositions select only arguments that have specific functional qualia and can never yield a mere spatial interpretation.

Keywords: prepositions, space, telicity, definiteness, semantics, compositionality.

SRPSKI IZRAZI *MNOGO* I *MNOGI* U SVETLU TEORIJE SLABIH I JAKIH KVANTIFIKATORA¹

Rad se bavi problemom slabih i jakih kvantifikatora na materijalu iz srpskog jezika. Nakon izlaganja relevantnih podataka o kvantifikatorima sa značenjem velike količine u srpskom jeziku: *mnogo* (koji može biti i jak i slab) i *mnogi* (uvek jak), rad predstavlja reprezentativnu analizu Svete Krasikove (2011), koja se bavi ruskim ekvivalentima ovih srpskih kvantifikatora. Nakon ukazivanja na nedostatke izložene analize, nudi se modifikovana analiza, koja obe reči predstavlja kao realizacije jednog istog prideva, a njihove razlike u ponašanju izvodi iz tipa imenice koju modifikuju. Kada je pridev unutar projekcije leksičke imenice, on sa njom kongruira, i dobija se jaka varijanta, čija je interpretacija uslovljena prisustvom leksičke imenice, a kada je pridev unutar projekcije nulte imenice pro_N dobija se supspecifikovana varijanta. Razmatra se i fokusna osetljivost nekongruentne varijante, za koju se pokazuje da je sintaksičke prirode. Saznanja predstavljena u ovom radu, i pogotovu predložena analiza, u velikoj meri podržavaju kontekstualni pristup problemu slabih i jakih kvantifikatora u odnosu na leksički.

Ključne reči: slabi i jaki kvantifikatori, kontekstualizam nasuprot leksikalizma, klase poređenja, fokusna osetljivost, partitivnost.

1. Uvod

Termin *kvantifikator* nalazi upotrebu u nekoliko različitih ali povezanih disciplina, i u njima dobija različita ali povezana značenja. Dve najvažnije upotrebe za ovaj rad su ona koja se koristi u formalnoj semantici prirodnog jezika i ona koja se koristi u logici. U logici, kvantifikatorima nazivamo elemente koji imaju osobinu da vezuju varijable i specifikuju informaciju o pristupu skupu koji data varijabla predstavlja, i/ ili o njegovim formalnim svojstvima. Osnovni kvantifikatori u logici su egzistencijalni – kao u (1a), koji kaže da skup za koji je upotrebljena varijabla (ovde x) pod restrikcijom koju daje ostatak formule ($x > 2$) nije prazan, i univerzalni – kao u (1b), koji kaže da je skup za koji stoje varijabla (ovde x) i njena restrikcija ($x > 2$) podskup skupa koji dolazi iza znaka implikacije (skupa brojeva većih od 1).

(1)	a. $x. x > 2$	(postoji x takvo da je x veće od 2)
	b. $\forall x. x > 2 \Rightarrow x > 1$	(za svako x , ako je x veće od 2, veće je i od 1)

¹ Istraživanje je deo projekta Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije br. 178014, *Dinamika struktura srpskog jezika*. Zahvaljujem se recenzentima rada na veoma korisnim komentarima.

Kako predikatsku logiku, i njen predikatski kalkulus, koristi i formalna semantika pri modelovanju značenja, to logičke kvantifikatore upotrebljavamo i u formalnoj semantici. Uz logičke kvantifikatore, formalna semantika prepoznaje kvantifikatore i u samom jeziku, kao svom predmetu proučavanja. Ovaj termin se koristi za reči *svaki*, *neki*, *mnogo*, *malo*, *nekoliko*, te za izraze poput *više od osam*, *manje od sto*, *više od pola*, *najmanje tri*, *veći deo* itd, kao u primerima pod (2).

- (2) a. Neki mravi lete.
 b. Mnogo dece se igra u parku.
 c. Najmanje pet gostiju pije crno vino.

Ovde su u pitanju jezički izrazi, a ne formalni elementi, te se otvara pitanje da li se jezički izraz *neki*, kao kvantifikator, ponaša identično kao logički egzistencijalni kvantifikator, koji takođe čitamo kao *neki*. Odgovor je očigledan – ne, njihovo ponašanje nije isto. Jezički izraz *neki* može imati interpretaciju koja odgovara egzistencijalnom kvantifikatoru, ali on u većini slučajeva ima i druge semantičke sadržaje koje logički element ne nosi, kao u primeru (3), gde markira i nepoznatost referenta govorniku.

- (3) Neki čovek te tražio.

Jedna od osobina kvantifikatora u jeziku, koja ih razlikuje od logičkih kvantifikatora, jeste razlikovanje slabih, odnosno kardinalnih, i jakih, odnosno proporcionalnih značenja.

1.1 Slabi i jaki kvantifikatori

U formalnoj nauci, klase i kategorije ne prepoznavamo na osnovu intuitivnih predstava, nego na osnovu empirijskih testova. Krenimo zato od empirijskih testova i u definisanju slabih i jakih kvantifikatora. Milsark (1974) predlaže dva takva testa. Za slabe kvantifikatore koristi test egzistencijalne konstrukcije (*there*-konstrukcija u engleskom jeziku), koja dozvoljava samo slabe kvantifikatore, odnosno slabu interpretaciju onih kvantifikatora koji imaju obe interpretacije. Tako u primeru (4) kvantifikator *mnogo* mora imati slabu interpretaciju.

- (4) U dvorištu ima mnogo buba.

Milsarkov (1974) test za jake kvantifikatore se zasniva na takozvanim predikatima individualnog nivoa, odnosno predikatima koji iskazuju osobine objekata koje nisu privremene i vezane za određenu situaciju (kakvi bi bili predikati *umoran*, *ljut*, *nervozan*, *zategnut*), već su stalne i donekle definišuća svojstva tih objekata (*visok*, *drven*, *siv*, *pametan*). Tako Milsark predviđa da će u primeru (5), gde je upotrebljen predikat individualnog nivoa *pati od alergija*, kvantifikator *mnogo* imati samo jaku interpretaciju.

- (5) Mnogo ljudi pati od alergija.

Dok Milsark samo prepoznaje blisku vezu između slabih i kardinalnih, te

jakih i proporcionalnih interpretacija, koju koristi u navedenim testovima, Partee (1989) detaljno razmatra ovaj odnos, i utvrđuje da se ovi parovi u potpunosti poklapaju: svi slabi kvantifikatori imaju kardinalnu, a svi jaki proporcionalnu interpretaciju. Drugim rečima, primer (4) ne može značiti da je broj buba u dvorištu veliki u odnosu na broj buba uopšte, ili na broj buba koje se inače mogu naći u dvorištu (dakle nijedno od proporcionalnih značenja), već samo da je u pitanju neki veliki broj, za relevantan kontekst (recimo, za igranje dece u dvorištu) – dakle, kardinalno čitanje. Isto tako, primer (5) prema Milsarku i Partee ne može značiti da je broj ljudi koji pate od alergija prosto neki veliki broj, odnosno da su takvi ljudi brojni (kardinalna interpretacija), nego isključivo da je broj ljudi sa alergijama veliki u odnosu na broj ljudi uopšte (odnosno na broj ljudi koji ne pate od alergija), ili na broj ljudi u relevantnom kontekstu.

Ako čitaoca već ovde zbunjuju navedene tvrdnje, i čini mu se da navedeni primeri imaju i interpretacije za koje se u literaturi tvrdi da su nedostupne, takav stav je na mestu, i ovaj će rad delom biti usmeren ka preispitivanju generalizacija iz literature na empirijskom materijalu srpskog jezika.

Na osnovu navedenih generalizacija, Partee (1989) analizira slabe kvantifikatore kao prideve sa kvantitativnom interpretacijom. U kombinaciji sa imenicom, kao i kod drugih prideva, oni daju interpretaciju intersekcije – preseka skupova koji predstavljaju značenja dvaju izraza. *Mnogo ljudi*, u slaboj interpretaciji kvantifikatora *mnogo*, interpretiramo kao presek skupa mnogobrojnih objekata (u smislu: objekata koji se sastoje iz velikog broja nekih jedinica) i skupa ljudi, i on označava skup mnogobrojnih skupina ljudi. U jakoj interpretaciji, kvantifikatori se ponašaju kao logički kvantifikatori, odnosno kao generalizovani kvantifikatori kod Montaguea (1973), jer nam govore nešto o tome kakav je odnos jednog skupa (skupa iz restrikcije, odnosno skupa ljudi u primeru *mnogo ljudi*) i nekog drugog skupa (onog označenog predikatom, recimo *pati od alergija* u primeru (5), gde kvantifikator označava da je presek dva skupa mali u odnosu na skup ljudi).

Semantička literatura o slabim i jakim kvantifikatorima može se podeliti u dve grupe – na one koji u slučajevima dvoznačnosti podrazumevaju postojanje dva homonimna kvantifikatora, od kojih je jedan slab, a drugi jak (Milsark 1974, Partee 1989, u daljem tekstu *leksička teorija*), i druge koji sve kvantifikatore posmatra kao kardinalne, a interpretacije koje smo označili kao proporcionalne tretira kao posebne slučajeve kardinalne interpretacije, definisane različitim standardnim vrednostima u odnosu na koje se kardinalna interpretacija uspostavlja (Bennett 1974, Löbner 1987, u daljem tekstu *kontekstualna teorija*). U iskazu *Mnogo Kineza je nezaposleno*, po prvom tipu analize, *mnogo* je homonim, i stoji za dva različita kvantifikatora, jedan kardinalni (koji znači *više od nekog opšteg standarda za brojeve*) i drugi proporcionalni (*više od standarda definisanog na osnovu brojnosti denotata kvantifikovane imenice*, u ovom slučaju Kineza). Po drugom tipu analize, u pitanju je jedna ista reč sa značenjem *više od standarda*, gde se standard može odrediti na različite načine: prema skupu prirodnih brojeva, prema denotatu kvantifikovane imenice, ili prema drugim parametrima.

1.2 Tema i organizacija rada

Ovaj rad ima za cilj da ukratko predstavivši teorije jakih i slabih značenja ponuđene u dosadašnjoj literaturi, razmotri relevantnu empirijsku građu u srpskom jeziku i ukaže na posledice koje empirijske generalizacije izvedene na ovom materijalu imaju za teoriju kvantifikacije, te da ponudi analizu koja će uspešno objasniti i ove podatke.

Rad je organizovan na sledeći način. Odeljak 2 uvodi treći tip interpretacije, za koji će se kasnije pokazati da je samo još jedan iz mnoštva mogućih interpretacija, usled fokusne osetljivosti posmatranih kvantifikatora. U 3. odeljku predstavljamo relevantne podatke o srpskim kvantifikatorima *mnogo* i *mnogi* – njihovo ponašanje u pogledu jake i slabe upotrebe, njihovu fokusnu osetljivost, te ponašanje drugih srodnih kvantifikatora. Odeljak 4 predstavlja i diskutuje analizu koju je ponudila Krasikova (2011) za analognu pojavu u ruskom jeziku, a 5. odeljak uvodi modifikovanu i pojednostavljenu analizu u kojoj su pomenute dve reči samo oblici jednog istog prideva. Poslednji, 6. odeljak iznosi zaključke rada.

2. Treći tip interpretacije – nekonzervativna proporcionalna interpretacija

Westerståhl (1985) primećuje da neki kvantifikatori imaju i jednu specifičnu proporcionalnu interpretaciju, kod koje se proporcija ne uspostavlja prema skupu označenom kvantifikovanim imeničkim izrazom, nego prema skupu označenom nekim drugim izrazom u iskazu. Tako u rečenici (6), prevedenoj iz Smits i dr. (2007), uz kardinalnu interpretaciju (broj Francuza pobednika na TdF je velik broj) i proporcionalnu interpretaciju (broj Francuza pobednika na TdF nije mnogo manji od broja Francuza uopšte: među Francuzima je mnogo onih koji su pobedili na TdF), govornici prepoznaju i treću interpretaciju, koja je takođe proporcionalna, ali u kojoj je drugi član proporcije skup pobednika na TdF, a ne skup Francuza (dakle, broj Francuza pobednika na TdF nije mnogo manji od broja pobednika na TdF: mnogo je Francuza među pobednicima TdF). Ovakvu interpretaciju nazivamo nekonzervativnom, jer se ne zasniva na kvantifikovanom imeničkom izrazu.

(6) Mnogo Francuza je pobedilo na Tur de Fransu.

Drozd & Van Loosbroek (1999), Drozd (2001) i Smits i dr. (2007) smatraju da je ovaj tip interpretacije približno analogan tipu koji još Inhelder i Piaget (1964) prepoznaju u razvojnoj perspektivi: značajan broj dece između pet i sedam godina starosti rečenicu u primeru (7) ocenjuje kao netačan opis situacije na slici ispod, uz objašnjenje da jedan konj nema jahača. Drugim rečima, deca kvantifikator *svaki* interpretiraju proporcionalno u odnosu na skup konja (dakle nekonzervativno), a ne u odnosu na skup kauboja (što bi bila konzervativna in-

terpretacija).

(7) Svaki kauboju jaše konja.

(Slika iz Smits i dr. 2007)

Osim što govori u prilog kontekstualnoj teoriji kvantifikacije (jer se standardi pri kvantifikaciji mogu određivati na više od dva načina), ovo upućuje da je ograničavanje drugog argumenta proporcije na samo pojedine konstituente stvar sazreivanja gramatike, odnosno usvajanja upotrebe pojedinih kvantifikatora. Ograničenja koja se usvajaju u kasnijim stupnjevima usvajanja jezika, obično su ograničenja podložna (međujezičkoj i unutarjezičkoj) varijaciji. Da varijacije verovatno ima, i da se manifestuje u primerima iz srpskog jezika, već smo naslutili u diskusiji primera (5). U narednoj sekciji bavićemo se srpskim izrazima *mnogo* i *mnogi* u pogledu jakih i slabih, i konzervativnih i nekonzervativnih interpretacija.

3. Srpski izrazi *mnogo* i *mnogi*

Najveći broj istraživanja slabih i jakih interpretacija kvantifikatora zasniva se na engleskom i drugim germanskim jezicima. Istraživanja slovenskih jezika svode se na mali broj radova, uglavnom na materijalu iz ruskog jezika, među kojima su najvažniji Babko-Malaya (1998), Krasikova (2011) i neobjavljena istraživanja Barbare Partee. Srpski kvantifikatori pritom pokazuju ponašanje koje se ne podudara u potpunosti ni sa ponašanjem kvantifikatora u ruskom jeziku, te nam mogu pružiti uvid u tipološku sliku i opseg varijacije pojava koje nas interesuju.

Babko-Malaya (1998) i Krasikova (2011) primećuju da u ruskom, kao i u srpskom jeziku, engleskom kvantifikatoru *many* odgovaraju dva različita kvantifikatora: *mnogie* i *mnogo* u ruskom, odnosno *mnogi* i *mnogo* u srpskom jeziku, gde prvi ima samo jaku interpretaciju, dok drugi dozvoljava obe. Na prvi pogled, ovo govori u prilog leksičkoj teoriji: ono što je u jednom jeziku homonimno, u drugom zaista

biva izraženo različitim leksičkim jedinicama.

Krasikova pokazuje da stvari nisu tako jednostavne. Pre svega, leksička teorija Partee (1989) predviđa da će se kardinalni kvantifikator ponašati slično pridevima, a da će se proporcionalni ponašati slično determinatorima. U primerima u (8) vidimo drugačiju situaciju. Iznenadujuće je da se izraz *mnogi*, koji dozvoljava isključivo proporcionalnu interpretaciju, ponaša upravo kao pridev – stoji uz imenicu sa kojom se slaže u padežu, rodu i broju. Izraz *mnogo* je dvoznačan u pogledu jakih i slabih čitanja, jer primer (8) može značiti i da je broj poslodavaca koji su otpustili radnike neki veliki broj, kao i da je njihov broj proporcionalno veliki u odnosu na ukupan broj poslodavaca. Ali izraz *mnogo* se ponaša kao prilog, ili čak kao broj (*mnogo ljudi* je kao *deset ljudi*, *došlo ih je mnogo* je kao *došlo ih je deset*), gde su brojevi bliski determinatorima.

- (8) a. Mnogo poslodavaca je otpustilo radnike.
b. Mnogi poslodavci su otpustili radnike.

Babko-Malaya (1998) primećuje da je izraz *mnogo* na planu tipa interpretacije fokusno osetljiv. Standardna vrednost u odnosu na koju on uspostavlja značenje je uvek određena skupom alternativa na kojima se interpretira fokalni konstituent u rečenici. Računajući da su konstituenti predstavljeni velikim slovima pod fokusnom intonacijom, ilustraciju daje primer (9), osim što u ovom radu standard specifikujemo na osnovu proporcija, dok Babko-Malaya to čini na nivou brojnosti.

- (9) a. MNOGO ugostitelja je otpustilo radnike.
prava kardinalna interpretacija: od mogućih (diskursno prihvatljivih) brojeva, u pitanju je jedan od većih.
b. Mnogo UGOSTITELJA je otpustilo radnike.
standard se određuje prema proporciji među drugim „otpuštačima“ radnika (uz ugostitelje, na primer trgovine, državna administracija, zdravstvo ...);
c. Mnogo ugostitelja je OTPUSTILO radnike.
standard se određuje prema proporciji poslodavaca koji su učestvovali u različitim radnjama (uz otpuštanje možda zapošljavanje, penzionisanje...);
d. Mnogo ugostitelja je otpustilo RADNIKE.
standard se određuje prema proporciji poslodavaca koji su otpustili direktore, knjigovođe, članove upravnih odbora...

Specifičnost kvantifikatora *mnogi* nije samo u tome da je uvek proporcionalno interpretiran, već i u tome da je uvek konzervativan, odnosno da nije osetljiv na fokus (takođe primećeno kod Babko-Malaye i Krasikove). Izrazi analogni onima u prethodnom primeru sa ovim kvantifikatorom nemaju iste interpretativne efekte. Proporcija je uvek određena prema ukupnom broju ugostitelja, i jedina prirodna intonacija je ona u (10), dok sve ostale dobijaju takozvanu eho-interpretaciju (fokusirani konstituent je naglašen radi korekcije greške u komunikaciji).

- (10) a. MNOGI ugostitelji su otpustili radnike.
b. Mnogi UGOSTITELJI su otpustili radnike.
c. Mnogi ugostitelji su OTPUSTILI radnike.

d. Mnogi ugostitelji su otpustili RADNIKE.

Za neosetljivost kvantifikatora *mnogi* na fokus vezano je i njegovo ponašanje u odnosu na negaciju. Za razliku od kvantifikatora *mnogo*, *mnogi* se ne može naći u opsegu negacije (osim kod negacije sa interpretacijom ‘nije slučaj da’).

- (11) a. Nije mnogo ptica ostalo u ovoj bari.
(broj ptica koje su ostale u bari nije velik, $\neg >$ mnogo)²
b. *Nisu mnoge ptice ostale u ovoj bari.
(eventualno: velik je broj ptica koje nisu ostale u bari, mnogo $>\neg$)

Jedna razlika koja dopunjava ovu sliku i naznačuje moguću analizu odnosi se na to da je *mnogi* jedan od retkih kvantifikatora u srpskom jeziku koji mogu da se kombinuju sa partitivnom [*od* + imenica] frazom. Sa kvantifikatorom *mnogo*, ovo je nemoguće.

- (12) a. Mnogi od pacijenata pokušaju da uđu preko reda.
b. *Mnogo od pacijenata pokušaju da uđu preko reda.

Mogući razlog za ovu asimetriju jeste da *mnogo* uvek uzima imenički izraz sa maksimizovanim, bilo referencijalnim, bilo generičkim značenjem (odnosno u sintaksičkim terminima – DP), tako da uspostavljanje partitivnog odnosa prema denotatu drugog imeničkog izraza identičnog leksičkog sadržaja vodi kontradikciji ili redundanciji. *Mnogi* uzima imenički izraz sa značenjem predikata, skupa (sintaksički pojam NP-a), i takva se interpretacija može dodatno ograničiti partitivnim odnosom prema nekom širem skupu.

Najzad, kvantifikatori *mnogo* i *mnogi* se razlikuju i po tome što je kvantifikator *mnogi* strogo distributivan, što ne važi za *mnogo*. Kvantifikator je distributivan ako isključivo stoji uz izraze sa značenjem skupina, i označava da se predikat pojedinačno vezuje za svakog člana skupine, a ne za skupinu u celini. Tako je u primeru (13a), u kome predikat *nosi muzički instrument* vezujemo za pojedinačne ljude, odnosno svaki od njih sam vrši označenu radnju. Kvantifikator *mnogo* može, ali ne mora imati distributivnu interpretaciju. Zato rečenica (13b) ima dva značenja, jedno ekvivalentno onom pod (13a), i drugo prema kome veliki broj ljudi zajedno učestvuje u nošenju jednog muzičkog instrumenta (npr. klavira ili orgulja).

- (13) a. Mnogi ljudi nose muzički instrument.
b. Mnogo ljudi nosi muzički instrument.

Drugi način da se uverimo u distributivnost jednog i dvoznačnost drugog kvantifikatora jeste da ih upotrebimo uz imenice sa značenjem mase. Distributivni

² Ovde zapravo najvažniju ulogu igra finitni glagol, jer i primer sa *mnogo* postaje neprihvatljiv ako se glagol javi u množinskom obliku (koji je inače dostupan za subjekte tipa *mnogo* + imenica u genitivu): *Nisu *mnogo* ptica ostale u ovoj bari. Ovo upućuje na to da finitni glagol u obliku jednine odgovara ekspletivnoj konstrukciji sa *pro* ekspletivom (u srpskom jeziku ekspletiv je uvek *pro*). Neprihvatljivost kvantifikatora *mnogi* u egzistencijalnim konstrukcijama, koje su ekspletivne po prirodi, može se, tako, objasniti neophodnošću da kvantifikator ima širi opseg od situacije, a ova neophodnost je dalje u vezi sa distributivnošću kvantifikatora (mora imati širi opseg od oba argumenta distribucije).

kvantifikatori ne mogu biti upotrebljeni uz imenice sa značenjem mase (osim kada imenice mesto značenja mase dobiju značenje tipa, ali time smo upravo napustili značenje mase).

- (14) a. *mnogi vazduh, *mnogi vazdusi
b. mnogo vazduha

Specifičnost srpskog jezika, pojava koju ne nalazimo u ruskom, jeste mogućnost da se kvantifikator *mnogi* upotrebi sa imenicom u jednini. Slično kvantifikatoru *svaki*, on i u tom slučaju traži skup kao restrikciju, i na taj skup se primenjuje distributivno. Sličnost sa kvantifikatorom *svaki* verovatno nije slučajna, imajući u vidu paralelu pomenutu u vezi sa primerom (15).

- (15) Mnogi osvajač se razbio o zidove našeg grada.

Važno pitanje za jedan od ciljeva ovog rada – izbor adekvatnije između dveju teorija, leksičke i kontekstualne – jeste u kojoj meri ove različite osobine kvantifikatora *mnogi* zavise jedne od drugih, odnosno u kojoj meri je kombinacija osobina koje prepoznamo na kvantifikatoru *mnogi* uslovljena semantikom, a u kojoj meri je pragmatika jezičke upotrebe ta koja je dovela do leksikalizacije upravo ovih osobina. Pogledajmo stoga druge bliske kvantifikatore da vidimo kakve sličnosti sa njima, i kakve specifičnosti, pokazuje svaki od dva kojima se u radu bavimo.

3.1 Antonimni kvantifikator

Antonim kvantifikatora *mnogo* je kvantifikator *malo*. Oba su dvoznačni po pitanju jakih i slabih interpretacija, oba su dvoznačni po pitanju distributivnosti, i nijedan se ne može koristiti uz partitivno [*od* + imenica]. Analogno, antonim kvantifikatora *mnogi* trebalo bi da bude kvantifikator *mali*, ali to nije slučaj. Kvantifikator *mali* ne postoji, postoji samo pridev *mali*, sa značenjem onoga čije su dimenzije niskog reda veličine.

Čak ni izrazi poput *malobrojni* i *malo koji* nisu pravi antonimi kvantifikatora *mnogi*. Prvi izraz se odmah isključuje jer se ne može koristiti u jednini ako imenica u jednini ne označava skup (*malobrojni tim*, *skup*, ali ne i *učesnik*), niti se kombinuje sa partitivnom frazom (*malobrojni među nama*, ali [?]*malobrojni od nas*). Drugi izraz prolazi ove testove (*malo koji učesnik*, *malo koji od nas*), u kombinaciji sa množinskim imenicama daje neobičan efekat: blago degradirani izraz *malo koji sportisti* ne znači malo koji pojedinac među sportistima, nego malo koja grupa sportista.

U jednoj osobini, međutim, kvantifikator *malo* pokazuje sličnost sa kvantifikatorom *mnogi*: ni jedan ni drugi ne mogu biti upotrebljeni u egzistencijalnim konstrukcijama (iako *malo* uprkos tome može imati kardinalnu interpretaciju). Primer (16a) nema egzistencijalnu interpretaciju, kao ni primer (16b), koji je uz to i osetljiv na fokus.

- (16) a. Na ulici ima malo ljudi.
b. Na ulici je malo ljudi.

Ovu poslednju specifičnost ipak možemo objasniti na nivou pragmatike. Egzistencijal-na konstrukcija obaveštava o nečijem prisustvu ili postojanju. Njeno značenje uzima nulu, odsustvo, prazan skup kao standard, i tvori propoziciju koja kaže da je nečega više od tog standarda. Ova semantička komponenta, „više od praznog skupa”, u sukobu je sa kvantifikatorima koji sadrže komponentu „manje od”, kao što je sadrži kvantifikator *malo* sa značenjem „manje od standarda”. Sukob koji nastaje je uzrok neprihvatljivosti egzistencijalne interpretacije primera poput onh pod (16).

3.2 Komparativni kvantifikatori

U komparativne kvantifikatore spadaju uglavnom sintaksički kompleksni izrazi sa kvantifikacijskim značenjem koji eksplicitno markiraju komparaciju, poput *više od osam*, *manje od dvesta*, *najmanje devet*, *najviše tri*. Ovi kvantifikatori su svi isključivo slabi, kardinalni, iz prostog razloga što usled apsolutne brojne vrednosti koju izražavaju ne mogu uspostaviti proporcionalne odnose (ili drugačijom formulacijom: zato što oni ekspliciraju sopstvenu proporciju kroz komparaciju, i svoj drugi argument komparacije kroz brojčanu vrednost).

- (17) U parku je više od dvadeset pasa.

Komparativni kvantifikatori su slični su kvantifikatoru *mного* u tome što se ne slažu sa imenicom već traže imenički izraz u genitivu (*više od pet knjiga*). Ove dve sličnosti možemo objasniti prisustvom broja u okviru izraza, jer se brojevi kao i kvantifikator *mного* slažu sa glagolom u jednini (što se u narednom odeljku pokazuje kao veoma važno), i ne kongruiraju sa imenicom.

Istovremeno, ovi kvantifikatori pokazuju neke zajedničke osobine sa kvantifikatorom *mnogi*. Pre svega, neosetljivi su na fokus, tj. ne menjaju interpretaciju zavisno od toga koji je konstituent u fokusu (što je, opet, prirodno jer je njihov argument proporcije eksplicitan, te ne može biti identifikovan sa skupom alternativa koje generiše fokus), i zapravo i sami teže da budu fokusirani (Arsenijević 2006: 45-48).

- (18) a. MANJE OD TRI u gostitelja su otpustili radnike.
b. Manje od tri UGOSTITELJA su otpustili radnike.
c. Manje od tri u gostitelja su OTPUSTILI radnike.
d. Manje od tri u gostitelja su otpustili RADNIKE.

Takođe, ovi kvantifikatori se kombinuju sa partitivnom konstrukcijom.

- (19) Najmanje deset od ovih jabuka je crljivo.

Nadalje, oni se ne mogu se kombinovati sa imenicama sa značenjem mase.

- (20) *najviše dvanaest azota

Ovo ponašanje ne iznenađuje, ako imamo u vidu da su u pitanju komparativi, koji se od pozitivna razlikuju po eksplicitno specifikovanom standardu komparacije

(u ovom slučaju to je brojčana vrednost, dok je za regularne pridevske komparative to stepen osobine kod drugog argumenta komparacije). Ponašanje kvantifikatora *mnogi* bilo bi direktno objašnjeno na analogan način ako bi se ustanovilo da i on ima ekspliciran standard na ovaj ili onaj način.

3.3 Da li je *mnogo* slab ili supspecifikovan kvantifikator?

Za razliku od stava koji zauzimamo u ovom radu, da je *mnogi* uvek jak kvantifikator, a *mnogo* dvoznačan, jak ili slab, Krasikova (2011) za njihove pandane u ruskom jeziku tvrdi da je *mnogie* zaista jak kvantifikator, ali da je *mnogo* isključivo slab. Ovakva generalizacija joj služi da najpre ukaže da zaista prema predikciji leksičkog pristupa postoji jezik gde su dva kvantifikacijska značenja iskazana različitim leksičkim jedinicama, ali i da zatim utvrdi da je ipak kontekstualni pristup adekvatniji, i da ponudi analizu u okvirima takvog pristupa. Pre nego što se predstavimo njen model kvantifikacije, važno je da utvrdimo status kvantifikatora *mnogo* između dveju opštih mogućnosti.

Kao argument za isključivo kardinalnu interpretaciju kvantifikatora *mnogo*, Krasikova (2011) navodi Milsarkov (1974) test za kardinalne kvantifikatore: nekompatibilnost sa predikatima individualnog nivoa. Njen test, dopunjen primerima sa predikatima nivoa stadijuma, daje samo delimično iste rezultate u srpskom jeziku.

- (21)
- a. U ovom gradu, mnogo ljudi je umorno.
  - b. *U ovom gradu, mnogo ljudi su umorni.
  - c. ?U ovom gradu, mnogo ljudi je visoko.
  - d. *U ovom gradu, mnogo ljudi su visoki.

Primer sa predikatima stadijumske nivoa (21a-b) potpuno je prihvatljiv sa predikatima u jedninskom obliku, i negramatičan sa množinskim oblikom. Primeri sa predikatima individualnog nivoa (22c-d) su degradirani sa jedninskim predikatima, i negramatični sa množinskim. Pogledajmo sada kako stvari stoje u ruskom jeziku.

- (22)
- a. *V etom gorode, mnogo ljudej ustalo.
  - b. *V etom gorode, mnogo ljudej ustaly.
  - c. *V etom gorode, mnogo ljudej vysoko.
  - d. *V etom gorode, mnogo ljudej vysoki.

Ruski kvantifikator *mnogo* je daleko restriktivniji u slaganju od srpskog, te ne dozvoljava nikakve kongruentne predikative, bili oni individualnog nivoa ili stadijuma. Krasikova nije ispravno primenila test, jer nije proverila ponašanje svih predikata, već samo onih individualnog nivoa. Puna primena testa pokazuje: a) da test nije primenljiv na ruski jezik i b) da iako u srpskom jeziku postoji degradiranost kod predikata individualnog nivoa, ovaj efekat verovatno potiče od sintaksičke potrebe da se predikat slaže sa konstrukcijom hibridnih obeležja (*mnogo*+imenica nosi semantički plural i morfosintaksički singular), a ne od semantičke slabe prirode kvantifikatora (up. primer (22c-d) sa glagolskim predikatima individualnog nivoa).

4. Analiza Krasikove (2011)

Krasikova postulira potpuno različitu semantičku specifikaciju za dva ruska kvantifikatora *mnogo* i *mnogie*. Prvi analizira kao adverb (iz morfosintaksički očiglednih razloga), čije značenje je predikat nad intervalima na skali, a drugi kao gradabilni pridev (ponovo u skladu sa morfosintaksom reči).

Predikat nad skalarnim intervalima je funkcija koja kao svoje argumente uzima skalarne intervale, i daje istinosne vrednosti kao rezultate. Tako, u primeru (23), *mnogo* predstavlja predikat koji uzima različite intervale na skali prirodnih brojeva, poredi ih sa nekim standardom, i ukoliko su veći daje vrednost *istinito*, a ako su manji, vrednost *neistinito*. Standard je određen kontekstom. U situaciji u kojoj imamo skupinu od 10 ljudi, *mnogo* daje vrednost *istinito* u kontekstu lifta, ali *neistinito* u kontekstu fudbalskog stadiona.

- (23) a. mnogo ljudi
 b. mnogo lep
 c. mnogo dublji

Ista analiza je primenjiva i na primer (23b), gde *mnogo* uzima interval na skali između neke standardne vrednosti za lepotu i stepena lepote nekog objekta. Ukoliko je taj interval veći od kontekstualno zadatog standarda razlike (standardne razlike u odnosu na onaj prvi standard, standard lepote), funkcija daje vrednost *istinito*, a ukoliko nije, *neistinito*. Najzad, u primeru (23c), *mnogo* uzima interval na skali koji predstavlja razliku u dubini dva komparirana entiteta, i poredi ga sa kontekstualno zadatim standardom razlike u dubini, te ako je onaj prvi veći daje vrednost *istinito*, a ako je manji, *neistinito*.

Gradabilni pridev je svaki pridev koji se može porediti, i koji za pojedinačne entitete ne važi samo u apsolutnim vrednostima (dakle, ili važi ili ne važi), već uvek sa komponentom stepena. Tako niko nije prosto visok ili nizak – svako ima izvestan stepen visine. U različitim kontekstima važe različiti standardi, pa će neko u jednom kontekstu biti visok, a u drugim neće (npr. Dejan Milojević je sa visinom od oko dva metra visok čovek, ni visok ni nizak košarkaš i nizak igrač na poziciji centra). Slično ovome, za Krasikovu u izrazu *mnogi ljudi*, *mnogi* uzima brojnu vrednost ljudi i poredi je sa standardom. Ako je broj ljudi veći od standarda, funkcija daje vrednost *istinito*, a ako nije, vrednost *neistinito*.

Krasikova uspostavlja paralelu sa pridevima: kao što imenica u primerima sa pridevom (*visok čovek*, *visok košarkaš* i *visok centar*) određuje klasu poređenja, pa time i standard pridevu, tako i kvantifikatoru, odnosno, prema Krasikovoj pridevu, *mnogi* imenica sa kojom se kombinuje (odnosno njen denotat) određuje klasu poređenja, pa time i standardnu vrednost. Proporcionalna interpretacija je ništa drugo do ograničenje na standarde određene denotatom kvantifikovane imenice, te se tako može smatrati sintaksičkom posledicom odnosa atributa i imenice. Isti sintaksički odnos tako uslovljava i neosetljivost ovog kvantifikatora na fokus.

U formalnom predstavljanju, analiza izgleda ovako:

- (24) a. $\llbracket \text{mnogo} \rrbracket = \lambda C \in D_{et} \lambda P \in D_{dt} \text{DISTANCE}(\min(P), \max(P)) \geq \text{std}$
 $(\lambda d \in D_d \lambda X \in D_e : X \in C. \text{CARD}(X) \geq d)$, where **std** is a delineation function.³
Prilog mnogo je predikat nad distancama među stepenima koji je istinit kada je distanca (odnosno broj stepeni na skali) između dva stepena koji odgovaraju važanju neke osobine za dva različita objekta veća od standardne vrednosti za ovaj tip distance.
- b. $\llbracket \text{mnogie} \rrbracket = \lambda C \in D_{et} \lambda X \in D_e \text{CARD}(X) \geq \text{std}$
 $(\lambda d \in D_d \lambda X \in D_e : x \in C. \text{CARD}(X) \geq d)$, where **std** is a delineation function.
Pridev mnogie je predikat nad stepenima koji je istinit kada je brojnost nekog pluralnog objekta veća od standardne vrednosti za taj tip objekata.

Ova vrlo elegantna analiza, koja lepo spaja morfosintaksičke karakteristike i semantičke osobenosti dveju reči ima samo dva problema – jedan empirijski, i jedan metodološki. Empirijski problem smo već uveli: *mnogo* nije čist slab kvantifikator, već je pre supspecifikovan, baš kao i englesko *many*. Specifičnost ruskog i srpskog jezika je da imaju i kvantifikator koji je uvek neophodno jak, što onda pragmatički, i u saradnji sa sintaksičkim ograničenjima slaganja kod *mnogo*, dovodi do toga da se *mnogo* češće koristi kao slabi kvantifikator.

Metodološki problem je još jednostavniji: neobično je da dve reči koje imaju istu osnovu, i isti kvantitativni odnos kao osnovu značenja (više od standarda), te koje se jednako odnose na brojnost pluralnih objekata, budu semantički do te mere različiti da je jedna predikat prvog reda (odnosno predikat nad individua-ma), a druga predikat drugog reda (predikat nad predikatima).

5. Predložena analiza

U ovom odeljku, predložena je alternativna analiza srpskih kvantifikatora *mnogo* i *mnogi* (a time i njihovih ruskih pandana), koja je u mnogim pogledima slična analizi Krasikove, ali je pojednostavljena i u većoj meri prilagođena empirijskim činjenicama. Prema ovoj analizi, u pitanju je jedna ista reč, sa invarijantnom semantikom, upotrebljena u dva različita sintaksička konteksta, koji imaju i semantičke i pragmatičke efekte.

Najpre ću definisati značenje osnove */mnog/*. Nakon toga, analiziraćemo i njene različite nastavke, i različite interpretacije koje uz njih idu.

5.1 Značenje osnove *mnog*

Prema analizi koju predlažem, osnova */mnog/* nosi semantiku predikata nad stepenima, odnosno odgovara značenju gradabilnih predikata. Za razliku od Krasikove (2011), gde samo *mnogi* ima semantiku prideva, dakle, predložena je analiza u kojoj oba kvantifikatora imaju takvu semantiku, koja potiče od njihove zajedničke osnove.

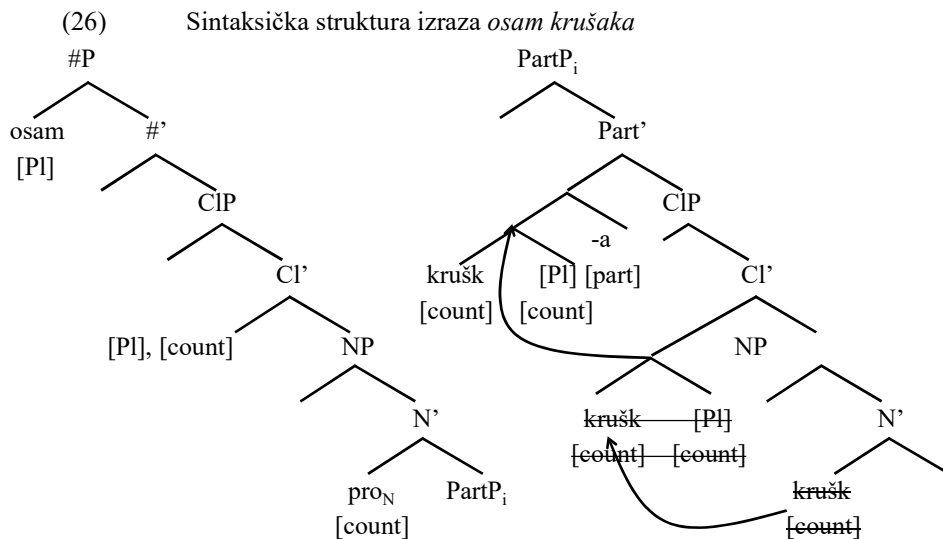
³ Delineacijska funkcija određuje vrednost koja deli neki skup stepeni za određenu kombinaciju gradabilne osobine i komparacijske klase.

- (25) $\llbracket \text{mnog} \rrbracket = \lambda C \in D_{et} \lambda x \in D_e \lambda P \in D_{ed} P(x) \geq \text{std}(C, P)$.
Apstrahujući klasu poređenja C, objekat x i gradabilni predikat P, stepen važenja predikata P za objekat x je veći od standarda za dati predikat i datu klasu poređenja.

Osnova /*mnog*/ tako označava da je neka gradabilna osobina na nekom objektu manifestovana u stepenu višem od standarda. Ostaje da objasnimo kako i zašto ova osnova nekad ima i kardinalno i proporcionalno značenje (*mnogo*), a nekad samo proporcionalno (*mnogi*), kao i kako nekad označava broj jedinica u pluralnom objektu (*mnogo grešaka*), a nekad stepen osobine (*mnogo besan*) ili razliku u stepenima (*mnogo svetlija*). Za ovo će nam od suštinske važnosti biti uvid u sintaksu.

5.2 Sintaksa: različiti nastavci, strukture i semantički efekti

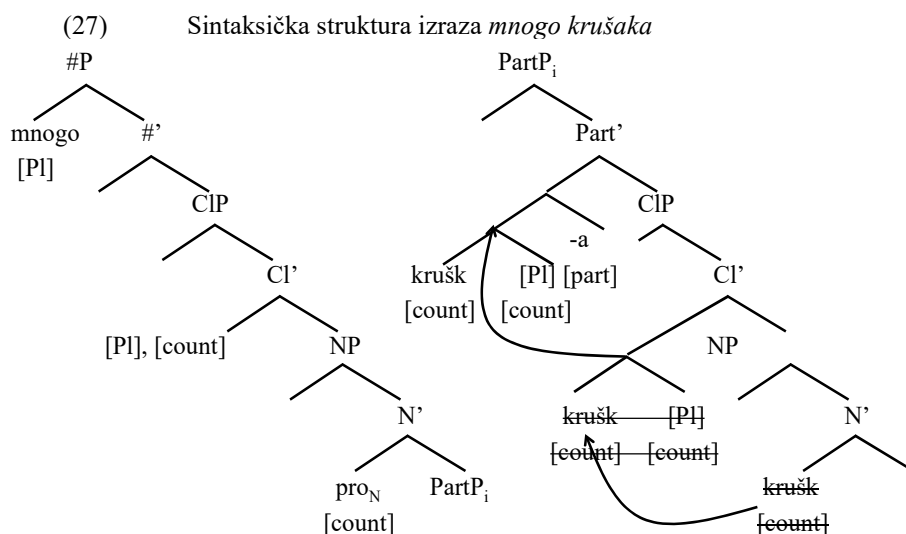
Sintaksički, u svakoj od pomenutih upotreba, osnova /*mnog*/ se javlja u različitim sintaksičkim položajima, te time i dobija različit tip argumenta. Razmotrimo najpre dve osnovne upotrebe: *mnogo olovaka* i *mnoge olovke*, u kojima *mnogo* izgleda kao kvantifikator, jer se vezuje za brojnost pluralnih objekata. Uzmimo sintaksu poput one kod Borer (2005), gde funkcionalna sekvenca imeničkog izraza sadrži projekciju CIP (klasifikatorska fraza, engl. Classifier Phrase), odgovornu za efekte gramatičkog broja, te projekciju #P (kvantitativna projekcija), u kojoj se generišu modifikatori sa značenjem količine (*jedan, osam, dvadeset tri, nekoliko*, ali i osnove poput *mnog*).

U ovoj strukturi, kvantitativni izraz modifikuje malo imeničko pro (pro_N, prema Panagiotidis 2003, Harley 2005, odnosno praznu imenicu koja se u engleskom, koji nije pro-drop jezik, što znači da ne raspolaže ovakvim pro, realizuje kao *one* kada je brojivo i *some* kada nije). U pitanju je imenica bez ikakvog leksičkog sadržaja, koja prosto popunjava položaj leksičke imenice u sintaksičkoj strukturi. Ova prazna imeni-

ca uzima partitivnu dopunu, koja usled partitivnog odnosa uzima genitiv. Partitivna dopuna sadrži leksičku imeničku osnovu *krušk*, koja nosi interpretabilno obeležje brojivosti (*count*). Ovo obeležje overava neinterpretabilno obeležje brojivosti u svom lokalnom CIP, koje je uslov za prisustvo interpretabilnog obeležja množine (PI). Kako pro_N nema svojih obeležja, osim imeničke kategorije, ono samo, kao i njegova CIP, kopira obeležja iz partitivne dopune. Ista overavanja se ponavljaju, ali ovde još i interpretabilno obeležje množine omogućuje prisustvo množinskog kvantitativnog modifikatora *osam*, overavajući njegovu neinterpretabilnu instancu obeležja množine. Nemogućnost izvođenja ovog poslednjeg overavanja usled odsustva relevantnih obeležja čini negramatičnim izraze *osam vazduha* (*vazduh* nema brojivost) ili *osam kruške* (*kruške* nosi jedninu).⁴ U datoj strukturi, broj *osam* se interpretira u odnosu na jedinice brojanja koje određuje kombinacija obeležja [PI] i [count] u CIP⁰ unutar PartP. Najzad, broj *osam* ne pokazuje slaganje sa imenicom jer njegova lokalna imenica (pro_N) ne nosi nikakva obeležja.

Pogledajmo analogne strukture za osnovu *mnog*.

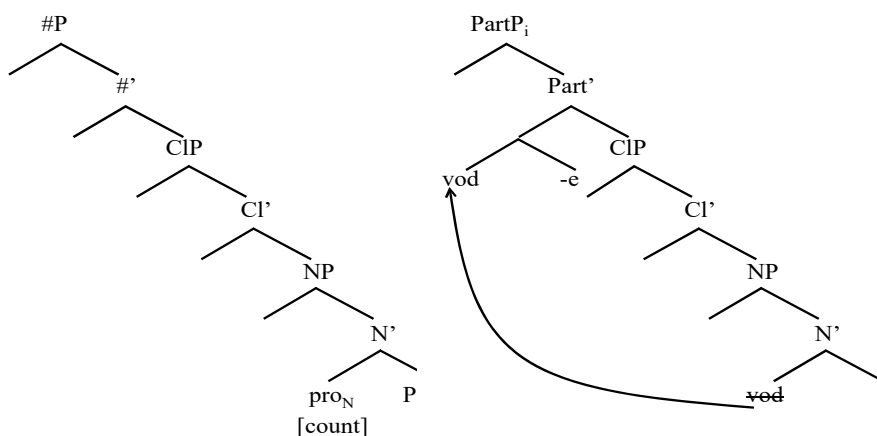

I sintaksičko izvođenje, i semantika, potpuno su ekvivalentni. Jedina razlika je da umesto *osam* jedinica brojanja, ovde u kombinaciji sa definicijom pod (25) izvodimo da opisani pluralni objekat uključuje broj jedinica brojanja koji je veći od standarda za relevantnu klasu poređenja (koju određuje kontekst).

Osnova *mnog*, međutim, za razliku od osnove *osam*, nije ograničena samo na pluralne objekte, te time ni samo na brojive imenice. Tako, kada je upotrebljena masena imenica, dobijamo sledeću strukturu.

⁴ Ovde i u narednim sličnim primerima zarad jednostavnosti u potpunosti zanemarujem paukalne oblike sa brojevima od jedan do četiri. Zainteresovanog čitaoca upućujem na Despića (2012). Takođe, nepostojano *a* u *krušaka* spada u domen fonologije, pa ga u sintaksi ne prikazujemo.

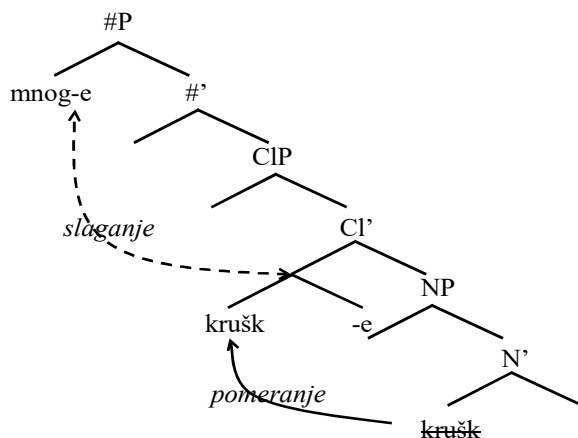
- (28) Relevantni aspekti sintaksičke strukture izraza *mного vode*
 Viši deo strukture sa brojem osam Niži, partitivni deo strukture (nastavak)

U izrazu *mного vode*, imenička osnova *vod* ne nosi obeležje brojivosti, te stoga ne može biti nikakvog materijala u CIP unutar partitivne dopune (može se i izostaviti). Samim tim, isto važi i za CIP u višoj, upravnoj strukturi (koju projektuje pro_N), pa se osnova *mного* ne interpretira u odnosu na jedinice brojanja, kojih nema, već na značenje koje daje NP: značenje mase. Priroda projekcije #P određuje da će relevantna dimenzija biti dimenzija količine, pa tako prema definiciji u (25) dobijamo masene vodene objekte čija količina prelazi standardnu količinu za neki kontekstualno dati skup masenih vodenih objekata.

Brojevi (osim broja *jedan*) su u srpskom jeziku ograničeni na partitivnu konstrukciju stoga što su izgubili deklinaciju, pa se ne mogu slagati ni sa jednom drugom imenicom do one koja ni sama takva obeležja ne nosi – pro_N . Ovo isto ne važi za osnovu /*mного*/, koja ima sopstvenu pridevsku paradigmu. Zato se ona može naći i unutar projekcije imenice sa leksičkim semantičkim sadržajem.

U takvoj situaciji, menjaju se dve stvari u odnosu na partitivnu konstrukciju. Prvo, i već pomenuto, osnova /*mного*/ dobija nastavak koji se slaže sa imenicom u rodu, broju i padežu (kao kod svih prideva). Drugo, i ključno za temu ovog rada, leksička specifikacija koju imenica nosi rezultuje restrikcijom nad klasama poređenja. Samo klasa poređenja određena interpretacijom imenice u odgovarajućem kontekstu može figurirati u interpretaciji osnove /*mного*/. Posledica je da kongruentna upotreba osnove *mного* ima proporcionalnu semantiku.

(29) Sintaksička struktura izraza *mnoge kruške*⁵

Na ovaj način, i sloboda u izboru klase poređenja, i priloški izgled onoga na šta smo neutralno referisali kao kvantifikator *mnogo* bivaju objašnjeni time da je struktura u kome se on nalazi projekcija elementa pro_N . Ovaj element ne nosi obeležja roda, broja i padeža, te se stoga osnova /*mnog*/ ne može ni slagati u ovim obeležjima sa njim. Nastavak *-o* dobija kao sufiks za odsustvo roda (srednji rod), nemarkirani broj (jednina) i nulti padež (nominativ). Slično tome, pro_N ne nosi nikakav semantički sadržaj, te time ni ne ograničava klase poređenja za interpretaciju (sada već možemo reći) prideva *mnogo*. Klasu poređenja tako određuje kontekst.

Najzad, upotreba *mnogo* za modifikovanje prideva (*mnogo strašan*), priloga (*mnogo daleko*) i komparativa (*mnogo lakše*), takođe se može izvesti iz date definicije, uz ublažavanje ograničenja u pogledu tipa argumenta gradabilnog predikata (od entiteta ka osobinama, događajima i opsezima na skali), ili se pak može objasniti pomoću operacija tipskog pomeranja i podizanja (engl. type shifting, type lifting), koje nisu strane ovakvom tipu elemenata, ali time se usled ograničenja u obimu rada ovde nećemo baviti.

5.3 Određenje klase poređenja i fokus

U odeljku 3 već je pokazano da pri interpretaciji prideva *mnogo* određenje klase poređenja, pa time i standarda, direktno zavisi od toga koji je rečenični član pod fokusom. Dok je u slučaju neutralnog (tetičkog, ili širokog) fokusa klasa poređenja neodređena, i u potpunosti zavisi od konteksta, kada je fokus na jednom konstituentu, taj konstituent određuje i klasu poređenja. Relevantni primeri su ponovljeni kao (30) i (31).

⁵ Ovde zanemarujemo činjenicu da se nastavak i slaganje zaista određuju tek sa padežom, jer padežnu projekciju nismo ni uključili u šemašematski pristup, radi jednostavnosti prezentacije.

- (30) a. MNOGO ugostitelja je otpustilo radnike.
prava kardinalna interpretacija: od mogućih brojeva, u pitanju je jedan od većih;
b. Mnogo UGOSTITELJA je otpustilo radnike.
standard se određuje prema proporciji među drugim ‘otpuštačima’ radnika (uz ugostitelje, npr. trgovine, državna uprava, zdravstvo...);
c. Mnogo ugostitelja je OTPUSTILO radnike.
standard se određuje prema proporciji poslodavaca koji su učestvovali u različitim radnjama (uz otpuštanje možda zapošljavanje, penzionisanje...);
d. Mnogo ugostitelja je otpustilo RADNIKE.
standard se određuje prema proporciji poslodavaca koji su otpustili radnike, direktore, knjigovođe, članove upravnih odbora...
- (31) a. MNOGI ugostitelji su otpustili radnike.
b. Mnogi UGOSTITELJI su otpustili radnike.
c. Mnogi ugostitelji su OTPUSTILI radnike.
d. Mnogi ugostitelji su otpustili RADNIKE.

Kao što je pokazano u odeljku 3.2, osetljivost na fokus je direktno vezana za odsustvo eksplicitne specifikacije klase poređenja. Kod kongruentnog prideva *mno-gi*, klasa poređenja je specifikovana imenicom, kod komparativnih kvantifikatora poput *više od osam* kardinalnim brojem, dok kod nekongruentnog prideva *mного* ostaje nespecificovan. Postavlja se pitanje da li je ovaj efekat sintaksičke ili pragmatičke prirode. Hipoteza o sitaksičkoj prirodi zavisnosti predviđa da pridev mnogo neće biti osetljiv na fokus unutar sintaksičkog ostrva.

- (32) a. Mnogo ljudi je smatralo da PREDSEDNİK ne obavlja dobro svoj posao.
klasa poređenja: broj ljudi koji su smatrali da svoj posao dobro ne obavlja predsednik, broj ljudi koji su smatrali da svoj posao dobro ne obavlja premijer, broj ljudi koji su smatrali da to ne čine ministri...
b. Mnogo ljudi se žalilo na probleme za koje je kriv PREDSEDNİK.
nema interpretacije gde klasu poređenja čine broj ljudi koji se žalio na probleme čiji je uzrok predsednik, broj ljudi koji se žalio na probleme čiji je uzrok premijer, broj ljudi koji se žalio na one čiji su uzrok ministri...

U rečenici (32b), u kojoj je fokusirani konstituent unutar relativne klauze – iz koje se ne može pomeriti u glavnu – izbor klase poređenja zavisi samo od konteksta, odn. ne zavisi od fokalnog konstituenta. Ovo potvrđuje da je određenje klase poređenja sintaksički posredovan proces (odnosno da je c-komandovanje kvantifikatora od strane fokalnog konstituenta uslov za to da se na skup alternativa koje generiše fokus distribuira skup vrednosti koje čine klasu poređenja), i podržava pristupe informacijskoj strukturi koji i kod rečenica sa fokusom *in situ* podrazumevaju njegovo pomeranje na nivou logičke forme.

5.4 Prednosti u odnosu na Krasikovu (2011)

Ponuđena analiza odgovara empirijskom uvidu u dvoznačnost (umesto čisto slabe interpretacije) izraza *mного*, i izjednačuje u semantičkom sadržaju dva izraza koje Krasikova analizira kao semantički značajno različite (jedan kao predikat prvog

reda, drugi kao predikat drugog reda), iako i po njenim rečima nema osnova da se oni smatraju izrazom leksičke razlike između slabih i jakih kvantifikatora. Ponuđena analiza je takođe veoma jednostavna, s obzirom na to da dve klase empirijskih fenomena izvodi iz jedinstvene leksičke specifikacije, na osnovu nezavisno dostupnih i empirijski očiglednih razlika u sintaksičkoj strukturi (partitivnosti jednog i kongruentnosti drugog izraza). Ponuđena analiza ujedno objašnjava i nedostupnost izraza *mnogo* u partitivnoj konstrukciji (**mnogo od igračaka*) blokiranjem od strane kraće varijante koja partitivnost markira genitivom (*mnogo igračaka*), a koju omogućuje odsustvo leksičke imenice u višoj imeničkoj projekciji.

6 Zaključak

Rad je u svom preglednom delu predstavio problem slabih i jakih kvantifikatora, izložio relevantne podatke o kvantifikatoru sa značenjem velike količine iz srpskog jezika, koji uključuje dva različita kvantifikatora, *mnogo* i *mnogi*, sa različitim ponašanjem i po posmatranoj dimenziji jakih i slabih interpretacija. Predstavljena je i diskutovana reprezentativna analiza Krasikove (2011), koja se bavi ruskim ekvivalentima ovih srpskih kvantifikatora. Nakon što su prepoznati neki nedostaci izložene analize, drugi deo rada daje modifikovanu analizu, koja obe reči analizira kao realizacije jednog istog prideva, a njihove razlike u ponašanju izvodi iz tipa imenice koju modifikuju. Kada je pridev unutar projekcije leksičke imenice, on sa njom kongruira, i dobija se varijanta na koju smo ovde upućivali sa *mnogi*, dok se kada je pridev unutar projekcije nulte imenice pro_N dobija oblik u nominativu srednjeg roda jednine, varijanta na koju smo upućivali sa *mnogo*. Na kraju rada, pokazali smo i da je osetljivost nekongruentne varijante *mnogo* na fokus pojava iz domena sintakse, koja se vezuje za pomeranje fokalnog konstituenta u poziciju iz koje c-komanduje pridev.

Na planu nadmetanja između leksičke i kontekstualne teorije slabih i jakih kvantifikatora, predstavljena analiza, još snažnije od one Krasikove, favorizuje kontekstualni pristup, time što postulira samo jednu leksičku jedinicu za obe upotrebe, i pobija mogući zaključak da se u srpskom i sličnim jezicima slabi i jaki kvantifikator izdvajaju kao dve različite reči.

Literatura

- Arsenijević, B. (2006). *Inner aspect and telicity*. Utrecht: LOT Publications.
- Babko-Malaya, O. (1998). Context-dependent quantifiers restricted by focus. U E. Benedicto, M. Romero i S. Tomioka (ur.), *Proceedings of the Workshop on Focus*. Amherst: GLSA. 1–18.

- Bennett, M. R. (1974). *Some Extensions of a Montague Fragment of English*. Doktorska disertacija. University of California.
- Borer, H. (2005). *In Name Only. Structuring Sense*, Volume I. Oxford: Oxford University Press.
- Bošković, Ž. (2008). A minimalist account of genitive of quantification. *Formal description of Slavic languages* 5, 270-287.
- Despić, M. (2012). A Note on paucal, agreement and case. Rukopis. Cornell University.
- Drozd, K., & van Loosbroek, E. (1999). Weak quantification, plausible dissent, and the development of children's pragmatic competence. U A. Greenhill, H. Littlefield i C. Tano (ur.), *Proceedings of the 23d Annual Boston University Conference on Language Development*. Somerville MA: Cascadilla Press. 184-195.
- Drozd, K., & van Loosbroek, E. (2006). The effect of context in children's interpretations of universally quantified sentences. U V. Van Geenhoven (ur.), *Semantics Meets Acquisition*. Dordrecht: Kluwer. 115-140.
- Halupka-Rešetar, S. (2011). *Rečenični fokus u engleskom i srpskom jeziku*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Harley, H. (2005). Bare Phrase Structure, acategorial roots, one-replacement and unaccusativity. *Harvard Working Papers in Linguistics* 9, 1-19.
- Inhelder, B., & Piaget, J. (1964). *The Early Growth of Logic in the Child*. London: Routledge, Kegan and Paul.
- Krasikova, S. (2011). On proportional and cardinal 'many'. U L. Baunaz, A. Bentea i J. Blochowiak (ur.), *Proceedings of Swiss Workshop in Generative Grammar* 7(11), 93-114.
- Löbner, S. (1978). Quantification as a Major Module of Natural Language Semantics. U J. Groenendijk, D. Jongh i M. Stokhof (ur.), *Studies in Discourse Representation Theory and the Theory of Generalized Quantifiers*. Dordrecht: Foris. 53-85.
- Milsark, G. L. (1974). *Existential Sentences in English*. Doktorska disertacija. MIT.
- Montague, R. (1973). The proper treatment of quantification in ordinary English. U K. J. Hintikka i dr. (ur.), *Approaches to Natural Language*. Dordrecht: Reidel. 221-242. Dostupno na <http://newstar.rinet.ru/~goga/biblio/essential-readings/01-Montague-The-Proper-Treatment-of-Quantification-in-Ordinary-English.djvu> <14.1.2014.>
- Panagitioidis, P. (2003). One, empty nouns, and θ -assignment. *Linguistic Inquiry* 34, 281-292.
- Partee, B. (1989). Many Quantifiers. *ESCOL 89: Proceedings of the Eastern States Conference on Linguistics*, 383-402.
- Smits, E.-J., Roeper, T., & Hollebrandse, B. (2007). Children's ambiguous understanding of weak and strong quantifiers. *Nordlyd* 34(3), 187-208.
- Westerståhl, D. (1985). Logical Constraints in Quantifier Languages. *Linguistics and Philosophy* 8, 387-413.

Boban Arsenijević

**SERBIAN EXPRESSIONS *MNOGO* AND *MNOGI*
IN THE LIGHT OF ASYMMETRIES BETWEEN WEAK
AND STRONG QUANTIFIERS**

The paper presents the basics of the asymmetry between weak and strong quantifiers, and presents the relevant data from Serbian regarding *mnogo* and *mnogi*, the counterparts of the English *many*, which at first sight seem to discriminate between the two competing theories in this field. It outlines Krasikova's (2011) theory of the Russian equivalents, in which *mnogo* and *mnogi(e)* are treated as two distinct words, with distinct semantics, the use of which is syntactically conditioned. After pointing to some empirical and methodological problems for the analysis, an alternative analysis is presented, in which *mnogo* and *mnogi* are treated as different forms of one and the same adjective (NomNSg vs. any different case and any different gender of the plural form). The former appears when the adjective agrees with a pro_N element projecting the nominal expression (which then lacks any of the relevant features), and the latter when a lexical noun is in this position (and hence the relevant features are specified). Finally, the focus sensitivity of *mnogo* is shown to be a syntactic, rather than a purely pragmatic phenomenon. The analysis proposed strongly favors the contextualist approach to asymmetries between weak and strong quantifiers, as it derives them from the syntactic and semantic properties of the expressions in which they appear.

Keywords: strong and weak quantifiers, contextualism vs. lexicalism, comparison classes, focus-sensitivity, partitivity.

ULOGA FOKUSA U INTERPRETACIJI SKALARNIH IMPLIKATURA

Rad se bavi ulogom fokusa u izvođenju skalarnih implikatura pri interpretaciji iskaza sa kvantifikatorom *neki* u primerima tipa *Neke jabuke su na stolu*. U eksperimentima je učestvovalo 56 odraslih govornika srpskog jezika, koji su radili modifikovanu verziju Zadatka procene istinitosne vrednosti iskaza (Crain & Thornton 1998, Gordon 1998). Rezultati pokazuju da je procenat izvedenih implikatura u srpskom jeziku niži u odnosu na istraživanja drugih jezika, što sugeriše da izvođenje skalarnih implikatura nije automatski proces. Dominira kardinalna interpretacija kvantifikatora *neki*, a kvantifikacijska interpretacija i pristup implikaturi (*neki=ne svi*) olakšani su upotrebom partitivne konstrukcije (*neke od jabuka*) i smeštanjem kvantifikovane imeničke fraze u poslednji položaj u rečenici (*Na stolu su neke jabuke*), odnosno smeštanjem informacionog fokusa na kvantifikovanu imeničku frazu. Pod određenim uslovima, i kontrastni fokus utiče na izvođenje implikatura. Rezultati pokazuju da su za proces izvođenja skalarnih implikatura, osim semantike i pragmatike, odgovorni i drugi jezički domeni, poput informacijske strukture iskaza.

Ključne reči: informacioni fokus, kontrastni fokus, kvantifikator *neki*, skalarne implikature, srpski jezik.

1. Uvod

Rad se bavi ulogom fokusa u izvođenju skalarnih implikatura pri interpretaciji iskaza sa kvantifikatorom *neki*. Zasniva se na eksperimentalnim podacima, a u fokusu je interpretacija iskaza tipa *Neke jabuke su na stolu*, upotrebljenog u kontekstu u kome je 5 od 5 jabuka na stolu.

Skalarne implikature i fokus su jezički fenomeni relevantni sa stanovišta semantike i pragmatike, diskursno su uslovljeni i zasnovani na jedinstvenom mehanizmu generisanja alternativa. U radu polazimo od pretpostavke da fokus na kvantifikatoru može olakšati pristup skalarnim implikaturama. Naime, u srpskom jeziku kvantifikator *neki* upotrebljen u pluralnoj imeničkoj frazi može se dvojako interpretirati: „*neki* = možda i svi” i „*neki* = ne svi”. U interpretaciji iskaza sa ovim kvantifikatorom, neophodno je razrešiti višeznačnost između takozvanog kardinalnog i kvantifikacijskog čitanja, odnosno, neodređene i skalarne interpretacije. Polazeći od istraživanja koja su se bavila ulogom fokusa u interpretaciji skalarnih izraza poput veznika *ili* u različitim jezicima (Chevallier et al. 2008, Schwarz, Clifton & Frazier 2008, Zondervan 2010), pretpostavljamo da je jedan od načina da se razreši višeznačnost kvantifikatora – fokalizacija, koja se može postići smeštanjem kvanti-fi-

kovane imeničke fraze pod informacioni fokus ili raspoređivanjem kontrastnog fokusa na sâm kvantifikator. Naime, informacioni fokus na kvantifikovanoj imeničkoj frazi *neke jabuke* znači da se sa stanovišta govornika data fraza uvodi kao nova informacija, što može pomoći sagovorniku da razume da je skup jabuka na koji se fraza *neke jabuke* odnosi relevantan u datom kontekstu. Raspoređivanje kontrastnog fokusa na kvantifikator podrazumeva generisanje alternativa za fokalizovani izraz, čime se kvantifikator *neki* kontrastira sa drugim kvantifikatorima koji se mogu naći na njegovom mestu, između ostalog i sa kvantifikatorom *svi*, koji bi u datom kontekstu bio prikladniji. Sam mehanizam generisanja alternativa jedna je od osnovnih karakteristika procesa izvođenja implikatura, pa pretpostavljamo da će upravo za naglašeni kvantifikator generisanje alternativa učiniti implikaturu dostupnijom.

U uvodnom delu rada dajemo pregled osnovnih terminoloških i teorijskih postavki u domenu skalarnih implikatura i fokusa, kao i pregled relevantnih istraživanja u ovim oblastima. Potom izlažemo nacrt eksperimenata i rezultate. Ispitivani fenomen sagledavamo iz ugla interakcije nekoliko jezičkih nivoa: pragmatike, semantike, sintakse i fonologije, sa ciljem da istaknemo relevantnost konkretnih jezičkih faktora u procesu izvođenja skalarnih implikatura.

1.1 Skalarnе implikature

Skalarnе implikature su zaključci (engl. inferences) koje tipično izvodimo pri interpretaciji iskaza sa logičkim izrazima poput veznika, brojeva ili kvantifikatora (Horn 2006). Radi se o implicitnim informacijama koje nisu sadržane u samom iskazu, već se moraju izvesti na osnovu konteksta u kome je iskaz upotrebljen, ali i na osnovu iskustva i znanja o svetu.

Za svaku rečenicu možemo utvrditi značenje koje je eksplicitno iskazano, jer se svakoj rečenici na semantičkom nivou dodeljuju istinitosni uslovi, nevezano za kontekst njene upotrebe. Međutim, za interpretaciju rečenice u određenom kontekstu važno je izvesti i dodatnu, implicitnu informaciju, povrh eksplicitno iskazanog značenja. U ovom slučaju govorimo o implikaturama, a posebnu vrstu predstavljaju skalarnе implikature koje izvodimo kada interpretiramo rečenice sa skalarnim izrazima. U skalarnе izraze spadaju, između ostalih, kvantifikatori <neki, mnogi, većina, svi/svaki>, brojevi <jedan, dva, tri>, modali <možda je, mora da je>, veznici <ili, i>, prilozi <nikad, ponekad, često, uvek>, pridevi stepena <toplo, vruće>, fazni glagoli <početi, završiti>.

Implikature se izvode rutinski, u svakodnevnoj komunikaciji. Kada govornik upotrebi slabiji izraz sa skale, svojim izborom implicira da ne može upotrebiti jači izraz, kao u sledećim primerima:

- (1) a. Ukoliko govornik upotrebi $p \vee q$, onda implicira $\neg (p \wedge q)$
Uzećemo ruže ili božure implicira *Uzećemo ili ruže ili božure, ali ne oba.*
 b. Ukoliko govornik upotrebi $\exists x A(x)$, onda implicira $\neg \forall x A(x)$
Uzeli smo neke fotografije implicira *Uzeli smo neke, ali ne sve fotografije.*

Skalarni izrazi mogu se posmatrati kao deo skale koja reflektuje jačinu informacije koju skalarna reč nosi. Tako je upotreba veznika *i* informativnija u odnosu na veznik *ili*, kao i upotreba univerzalnog kvantifikatora *svi/svaki* u odnosu na izraze *većina*, *mnogi*, *neki*. Uloga skalarnih implikatura je da izraze smeste u kontekst skupa relevantnih alternativa koje se razlikuju prema količini informacije koju nose (Chierchia et al. 2001). Za sagovornika, upotreba niže rangirane alternative implicira da nijedan više rangirani izraz ne bi preneo istinitu informaciju.

Skale su definisane prisustvom jednosmernog semantičkog sledstva (engl. entailment): za proizvoljnu rečenicu *R*, iz *R(svi)* sledi *R(neki)*, ali ne i obrnuto. Rečenice sa jačim (informativnijim) izrazom (npr. *svi*) tačne su u užem skupu situacija u poređenju sa slabijim (manje informativnim) izrazom (npr. *neki*), odnosno iz rečenice *Svi đaci su na raspustu* sledi *Neki đaci su na raspustu*, te jačina informacije podrazumeva asimetričan odnos sledstva između ekvivalentnih rečenica koje sadrže izraze koji formiraju skalu.

1.1.1 Interpretacija kvantifikatora *neki* u srpskom jeziku

Ukoliko ostanemo na semantičkom nivou, odnosno nivou doslovnog značenja, iskaz sa skalarnim izrazom *neki* u primeru (2) logički je tačan u obe navedene interpretacije. Međutim, kako se od svakog govornika očekuje da u komunikaciji saraduje, poštujući pragmatička pravila, upotreba manje informativnog člana skale logičkih izraza očekuje se samo kada govornik ima razloga da ne upotrebi informativniji izraz (što je, u ovom slučaju, kvantifikator *svi*). Sa stanovišta sagovornika, skalarna interpretacija data u (2b) treba da bude odbačena kao neprikladna ukoliko je sagovorniku poznato da su svi đaci na raspustu.

- (2) Neki đaci su na raspustu.
 a. Neki, možda i svi, đaci su na raspustu.
 b. Neki, ali ne svi, đaci su na raspustu.

U domenu skalarnih izraza kvantifikator *neki* je posebno zanimljiv, jer je dvosmislen između kardinalne (slabe) i kvantifikacijske (jake) interpretacije (engl. cardinal reading, quantificational reading) (Milsark 1977). Iskaz *Neki đaci su na raspustu* može imati kardinalnu interpretaciju – neodređeni broj đaka je na raspustu, ili kvantifikacijsku interpretaciju – za dati skup đaka, neki članovi ovog skupa (ali ne i drugi) su na raspustu, što implicira razliku u logičkoj formi ovih interpretacija (*A* je skup đaka, a *B* skup osoba na raspustu):

- (3) $[\text{neki}]_{\text{slabo}} = A \cap B \neq \emptyset$
 $[\text{neki}]_{\text{jako}} = A \cap B \neq \emptyset \text{ i } \neg(A \subset B)$

Kardinalna interpretacija daje neodređeno (engl. indefinite) značenje kvantifikatora, koje u srpskom jeziku dominira usled odsustva neodređenog člana. Važno je napomenuti da leksema *neki* u srpskom jeziku ima čisto neodređeno značenje kada je upotrebljena u sklopu singularne imeničke fraze, kao u primeru *Neki čovek nas posmatra*, gde se fraza *neki čovek* interpretira isključivo kao *nepoznati čovek*. U ovom radu nećemo razmatrati navedeni tip primera jer date fraze ne mogu dobiti kvantifi-

kacijsku interpretaciju koja nas zanima. Međutim, treba imati na umu da visoka frekvencija ovog tipa značenja potencijalno doprinosi dominantnosti neodređene interpretacije u srpskom jeziku.¹

Kvantifikacijska interpretacija dobija se jačanjem (engl. strengthening) značenja kvantifikatora u kontekstu i uključuje skalarnu implikaturu: neki, ali ne svi, daci su na raspustu. U literaturi se sreću različita tumačenja višeznačnosti pojedinih kvantifikatora i razmatra se da li se radi o jednoj ili dvema leksemama. Sa pragmatički orijentisanog stanovišta (v. Geurts 2011 za detaljnu argumentaciju), *neki* se posmatra kao jedinstvena leksema koja u odgovarajućim kontekstima izaziva implikaturu. Sa semantički orijentisanog stanovišta (Milsark 1977, Herburger 1997), radi se o dvema različitim leksemama.

Semantička analiza srpskog kvantifikatora *neki* daje tumačenje prema kome se kardinalna i kvantifikacijska interpretacija *neki* u pojedinim slučajevima razlikuju i na nivou uslova istinitosti, što sugerise da ove dve interpretacije nisu posledica inherentne neodređenosti ovog kvantifikatora, već da se radi o dvama semantički različitim *neki*. Naime, neodređena interpretacija *neki* u iskazu *Neki daci su na raspustu* dozvoljava da 100% đaka bude izabrano (dokle god je zadovoljen uslov $A \cap B \neq \emptyset$), što se ne može reći za kvantifikacijsku interpretaciju, koja ne dozvoljava da 100% đaka bude izabrano, već samo jedan deo skupa.

Drugačije viđenje, pragmatički orijentisano, pretpostavlja da je odsustvo „100% interpretacije” posledica Griceove maksime kvantiteta (Grice 1975), koja skalarnu interpretaciju uvodi onda kada govornik ima razloga da ne upotrebi jači izraz sa skale. U okviru ovog pristupa centralno pitanje je koje je od dva moguća značenja nulto (engl. default) – neodređeno ili skalarno.

1.1.2 Procedura generisanja skalarnih implikatura

Jedno od dominantnih pitanja moderne pragmatike je na koji način govornici razrešavaju višeznačnost i kako od osnovnog značenja dolazimo do skalarne interpretacije. Iako se izvođenje implikatura čini lakim i predstavlja sastavni deo komunikacije, mehanizam koji je u osnovi ovog procesa nije nimalo jednostavan. Jedan od načina da se sagleda proces izvođenja skalarnih implikatura predložen je u Barner i Bachrach (2010), kao procedura generisanja alternativa skalarnog izraza koja obuhvata najmanje četiri koraka:

- I) Određuje se (engl. compute) osnovno značenje rečenice R koja sadrži skalarni izraz S, gde S ima slabo (nulto) značenje. Za rečenice sa skalarnim izrazom *neki* reprezentovano je nulto značenje datog izraza (*Bar neki daci su na raspustu*, kojem odgovara forma $[\text{neki}]_{\text{slabo}} = A \cap B \neq \emptyset$).

¹ Preliminarna istraživanja značenja i upotrebe kvantifikatora *neki* u govoru upućenom deci, koja smo dobili analizom podataka za dvoje dece uzrasta od 1;6 do 4;0 na materijalu *Srpskog elektronskog korpusa ranog dečijeg govora* (Anđelković, Ševa & Moskovljević 2001) pokazuju da izostaju konteksti za skalarnu interpretaciju i da dominira neodređeno značenje kvantifikatora *neki*.

- II) Generiše se skup alternativa rečenice $R(a_1, a_2, \dots, a_n) - R^{\text{alt}}$, koji obuhvata sve rečenice koje se mogu generisati tako što ćemo izraz S zameniti njegovim skalarnim alternativama. Za skalarni izraz *neki* generišu se alternativne rečenice koje sadrže izraze sa iste skale (*nijedan, većina, mnogi, svi*). Tako se, na primer, za iskaz *Neki đaci su na raspustu* generišu alternative *Nijedan đak nije na raspustu, Mnogi đaci su na raspustu* ili *Svi đaci su na raspustu*.
- III) Alternative u skupu R^{alt} ograničavaju se na skup R^* brisanjem slabijih alternativa. Skup alternativa se ograničava na jače izraze poput *svi*, iz kojih sledi prvobitna rečenica R , jer $(\text{svi} \Rightarrow \text{neki}) \wedge \neg(\text{neki} \Rightarrow \text{svi})$.
- IV) Pojačava se osnovno značenje rečenice R negiranjem svih članova skupa R^* : na primer, $\text{neki} = \text{neki} \wedge \neg\text{svi}$, generiše se implikatura SI , odnosno značenje *Neki, ali ne svi, đaci su na raspustu*, kojem odgovara forma $[\text{neki}]_{\text{jako}} = A \cap B \neq \emptyset \wedge \neg(A \subset B)$.

Osim u domenu izvođenja implikatura, proces generisanja alternativa karakterističan je i za fenomen fokusa, te ćemo se, nakon kratkog prikaza istraživanja u oblasti skalarnih implikatura, baviti ovim fenomenom i načinima na koje fokalizacija kvantifikatora može da razreši interpretaciju kvantifikatora *neki* i olakša izvođenje implikatura.

1.1.3 Kratak pregled relevantnih istraživanja u domenu skalarnih implikatura

Pojava implikatura zauzima važno mesto u lingvističkoj literaturi još od Griceove (1989) formulacije osnovnih principa komunikacije. Međutim, poslednjih desetak godina posebna pažnja posvećuje se razvojnoj perspektivi, odnosno saznanjima da deca ne izvode implikature podjednako uspešno kao odrasli. Rezultati eksperimenata sa decom predškolskog uzrasta pokazuju da deca prihvataju rečenice sa osnovnim značenjem skalarnih izraza i ne uspevaju da generišu implikature, za razliku od odraslih, koji u preko 80% slučajeva uspešno odbacuju iskaz sa skalarnim izrazom koji, iako je logički tačan, nije prikladan u zadatom kontekstu (Smith 1980, Noveck 2001, Chierchia et al. 2001, Gualmini et al. 2001, Lidz & Musolino 2002, Papafragou & Musolino 2003, Pouscoulous et al. 2007, Huang & Snedeker 2009, Barner, Brooks & Bale 2010, između ostalih).

S obzirom na visoku uspešnost odraslih govornika različitih jezika, iznenađuje podatak dobijen u okviru međunarodnog COST projekta koji je ispitivao interpretaciju kvantifikatora u 24 jezika, između ostalih i u srpskom (Katsos et al. 2009, Katsos et al. 2012):² za razliku od engleskog kvantifikatora *some*, koji odrasli govornici engleskog uspešno interpretiraju u 99% slučajeva, srpski kvantifikator *neki* interpretiran je sa izvedenom implikaturom u samo 54% slučajeva, što sugeriše postojanje varijacije na jezičkom nivou.

² Ispitivanje kvantifikatora deo je većeg međunarodnog projekta: COST Action A33 *Cross-linguistically robust stages of children's linguistic performance* dostupnom na <http://www.zas.gwz-berlin.de/index.php?id=47&L=1>.

Dobijeni podatak još više iznenađuje ukoliko imamo na umu univerzalnost kao jednu od osnovnih pretpostavki savremenih istraživanja skalarnih izraza. Uprkos varijacijama u leksikonu ili gramatici, skalarni izrazi ne podležu među-jezičkoj varijaciji, odnosno nema razlike u značenju i upotrebi univerzalnih, egzistencijalnih ili drugih kvantifikatora u jezicima u kojima oni postoje (Katsos et al. 2012). Ova pretpostavka se temelji na univerzalnosti pojedinih pragmatičkih principa, između ostalog Griceovog principa kooperativnosti, kao i na univerzalnosti izvođenja konverzacionih implikatura (von Fintel & Mathewson 2008). Međutim, podaci dobijeni za srpski jezik navode na zaključak da treba uzeti u obzir jezičke faktore kao mogući izvor varijacije u domenu izvođenja implikatura.³

Osim univerzalnosti, važna pretpostavka je da su skalarne implikature razvojno relevantan fenomen, odnosno da se izvođenjem implikatura postepeno ovladava u procesu usvajanja jezika.⁴ Ova pretpostavka rezultirala je dominacijom razvojnih istraživanja, dok je potencijalna varijacija u odrasloj populaciji zanemarena.

Treba napomenuti da razvojne eksperimente prate brojni metodološki nedostaci, pa se često radi na raznovrsnim metodološkim rešenjima kojima se deci može olakšati pristup implikaturi. Jedan od krupnijih nedostataka dosadašnjih eksperimenata jesu „neutralno” izgovoreni stimulusi. Naime, u istraživanjima koja kao stimuluse koriste iskaze sa kvantifikatorima u audio formatu insistira se na tome da je rečenica neutralno izgovorena, odnosno da nijedna od reči u iskazu nije posebno naglašena, što se kosi sa saznanjima da svaka rečenica mora imati informacijski fokus, odnosno da je u iskazu uvek naglašen segment koji prenosi novu informaciju (É. Kiss 1998). Čak i ako pođemo od činjenice da postoje neutralno izgovorene rečenice, pravilo je da u njima rečenični akcenat pada na najdublje umetnuti element (Stjepanović 1999), a u dosadašnjim eksperimentima nije kontrolisan element na koji se raspoređuje akcenat. Pretpostavljamo da je upravo kontrolisano raspoređen

³ Vidi i Keenan (1974) za podatke o jeziku malagazi sa Madagaskara, u kome nije nužno poštovati maksimu kvantiteta.

⁴ Savremena istraživanja razlika koje deca pokazuju u odnosu na odrasle mogu se grupisati u dva teorijska pristupa: prvi pretpostavlja modularnost gramatike i pragmatike, drugi njihovu interakciju u interpretaciji rečenica. Chierchia i saradnici (2005) formulisali su tri moguće pretpostavke o uzrocima poteškoća koje deca ispoljavaju pri generisanju SI. Prema hipotezi o pragmatičkom kašnjenju (engl. Pragmatic Delay Hypothesis), deca nižih uzrasta teže izvode skalarne implikature nego odrasli, jer imaju pristup samo semantičkom znanju. Nedostaje im važan deo pragmatičkog znanja neophodan za komputaciju skalarnih implikatura, a to je Griceova maksima kvantiteta. Prema hipotezi o ograničenosti obrade (engl. Processing Limitation Hypothesis), deca imaju neophodno pragmatičko i semantičko znanje, ali nisu sposobna da ga iskoriste zbog ograničenih kapaciteta memorije, odnosno ograničenih mogućnosti obrade. Chierchia i saradnici (2001, 2005) razvili su gramatički pristup skalarnim implikaturama (engl. Semantic Core Model), prema kome su skalarne implikature deo rekurzivne interpretacije rečenice i uvode se lokalno, a ne nakon što se rečenicama dodeli značenje. Ovaj model pretpostavlja da se semantička i pragmatička obrada rečenice dešavaju istovremeno: implikature se rekurzivno uvode, paralelno sa uslovima istinitosti.

fokus jedan od jezičkih faktora koji može olakšati pristup implikaturi, s obzirom na to da u procesu izvođenja implikatura i procesu fokalizacije leži isti mehanizam generisanja alternativa i odbacivanja onih koje u datom kontekstu nisu relevantne. Fokalizacija kvantifikatora može pomoći odraslim govornicima srpskog jezika da razreše višeznačnost u interpretaciji kvantifikatora *neki*.

1.2 Fokus

Fokus predstavlja posebno naglašeni deo rečenice koji ukazuje na prisustvo skupa alternativa koje su relevantne za interpretaciju datog jezičkog izraza (Rooth 1985, Hendriks 2004, Krifka 2008). Fokalizovani izraz je u govoru istaknut posebnom intonacijom, kako bi se kontrastirao sa (implicitno ili eksplicitno) datim skupom alternativa (Hoeksema & Zwarts 1991), dok u pisanom tekstu može biti istaknut velikim slovima ili podvlačenjem (Chevallier et al. 2008). U savremenoj literaturi razmatraju se dva tipa fokusa: informacioni (prezentacioni) i kontrastni (identifikaci-oni), a za izražavanje fokusa različiti jezici koriste različita fonološka, morfološka i sintaksička sredstva (v. Krifka 2008 za detaljniju podelu tipova fokusa, a Halupka-Rešetar 2011 za detaljan pregled teorijskih saznanja o fokusu).

Informacioni fokus je onaj deo rečenice koji nosi novu, odnosno nepresuponiranu informaciju, pragmatički se može rekonstruisati na osnovu konteksta i ne isključuje mogućnost drugačije realizacije promenljive spomenute u rečenici (Halupka-Rešetar 2011). Koncept fokusa relevantan je, dakle, sa stanovišta informacione strukture (engl. information structure), koja se tiče unutrašnje strukture iskaza, odnosno distribucije informacija u iskazu. Odnosi se na strukturalnu i semantičku sredstva kojima se forma poruke optimizira kako bi je u datim okolnostima sagovornik na adekvatan način razumeo (Chafe 1976, Féry & Krifka 2008, Endriss 2009).

Prema Endriss (2009), treba razlikovati tri aspekta informacione strukture iskaza, koji se u literaturi najčešće diskutuju u vidu sledećih dihotomija: komentar i tema (engl. comment, topic), relevantni sa stanovišta poruke koja se saopštava, rema i tema (engl. rheme, theme), relevantni sa stanovišta sagovornika, te fokus i pozadina (engl. focus, background), relevantni sa stanovišta govornika. U literaturi se navedeni aspekti mogu preklapati, pa se za staru, poznatu informaciju, u različitim teorijskim okvirima koriste termini *tema* i *pozadina*, dok se nova informacija označava terminima *komentar*, *rema* i *fokus*.

Kontrastni fokus izražava iscrpnu identifikaciju i praćen je emfatičkim akcentom.⁵ Upotreba kontrastnog fokusa podrazumeva generisanje alternativa za fokalizovani izraz, a očekuje se da one alternative koje nisu relevantne u zadatom kontekstu – budu odbačene. Prema É. Kiss (1998), u skupu kontekstualno datih elemenata za koje predikatska fraza potencijalno može da važi, kontrastni fokus se identifikuje kao iscrpni podskup za koji predikatska fraza zaista važi.

⁵ Odnos između fokusa i akcenta (naglašenosti) poznat je u literaturi kao problem projekcije fokusa (engl. focus projection) (Selkirk 1995).

1.2.1 Fokus u srpskom jeziku

Srpski jezik koristi red reči kao sredstvo za obeležavanje stepena informativnosti, pa se nova informacija, odnosno element sa većim stepenom informativnosti, raspoređuje na poslednje mesto u rečenici.

Problem rečenične perspektive u srpskom jeziku do nedavno je obrađivan iz ugla strukturalnog pristupa (Stanojčić i dr. 1989, Popović 1997, Tošović 2001). Iz ugla ove perspektive ističe se da je glavno sredstvo fokalizacije u srpskom jeziku rečenični akcenat (Stanojčić i dr. 1989, Popović 1997), i da se on najčešće raspoređuje na kraj rečenice zahvaljujući principu informativne progresije (Popović 1997). Iz ugla formalne, generativne perspektive, Bošković (1998) ukazuje na obeležje fokusa koje postoji na upitnim rečima i uzrokuje pomeranje svih upitnih reči u višestrukim pitanjima u srpskom jeziku, dok razliku između informacionog i kontrastnog fokusa u srpskom jeziku uvodi Stjepanović (1999). Važan doprinos temi fokalizacije u srpskom jeziku, iz formalnog ugla, daje i Halupka-Rešetar (2009, 2011), navodeći da se informacioni fokus u srpskom obično nalazi u poslednjem položaju i da nosi obeležje [+if], kome fonetska forma dodeljuje rečenični akcenat. Autorka ističe da kontrastni fokus izražava iscrpnu identifikaciju, ima opseg, pomera se u položaj specifikatora funkcionalne kategorije, odakle vezuje operator, kao i to da se njegova projekcija može ponavljati (Halupka-Rešetar 2011: 205).

1.2.2 Kratak pregled relevantnih istraživanja

Brojni autori bavili su se ulogom fokusa u kvantifikacijskoj interpretaciji izraza poput *neki* (Partee 1991, Herburger 1997). Većina radova ispitala je ulogu elemenata koji izazivaju fokalizaciju (engl. focus-sensitive particles) poput engleskih *even*, *only* ili *always* (Beaver & Clark 2003), baveći se, pre svega, interpretacijom fokalizovanih imenica u opsegu (engl. scope) kvantifikatora. Naime, položaj fokusa u opsegu ovih izraza dovodi do različitih interpretacija, pa čak i različitih istinitosnih uslova (von Stechow 1994).

Mada se uticaj fokusa u izvođenju implikatura spominje i ranije (Rooth 1992, von Stechow 1994), potrebu da se uloga fokusa detaljnije ispita posebno ističe Guerts (2011), navodeći da fokus služi kao sredstvo kojim se izazivaju alternative, te može olakšati pristup implikaturi. Studija Chevallier i saradnika (2008) pokazala je da fokus ima ulogu u procesu izvođenja implikatura u interpretaciji iskaza sa disjunktivnim veznikom *or* (ili) u engleskom jeziku. U njihovom istraživanju, procenat uspešno izvedenih implikatura povećao se u odnosu na neutralne stimulse za 23% kada su veznik *or* u tekstualnoj verziji eksperimenta istakli velikim slovima i podvlačenjem (**OR**), a za 50% kada su ispitanici bili izloženi zvučnim stimulusima u kojima je veznik bio posebno naglašen u iskazima. Ulogom naglašenosti veznika *or* (ili) u engleskom jeziku bavili su se i Schwarz, Clifton i Frazier (2008). U njihovoj studiji, skalarne implikature se izvode u 84% slučajeva kada je veznik *or* naglašen u rečenici, za razliku od 71% slučajeva u

kojima je naglašen neki drugi deo rečenice (u konkretnom eksperimentu – pomoćni glagol). U ovoj studiji dobijeno je i značajno kraće vreme reakcije za naglašeni veznik *or*. Zondervan (2010) se u nizu eksperimenata bavio efektom informacionog fokusa u procesu izvođenja skalarnih implikatura u interpretaciji veznika *of* (ili) u holandskom jeziku. Kada je veznik pod informacionim fokusom procenat implikatura je 85%, u odnosu na 55% izvedenih implikatura kada veznik nije pod fokusom. Iako se u literaturi sreću ispitivanja uloge fokusa u procesu izvođenja skalarnih implikatura, dominiraju studije skalarnog veznika *ili* u različitim jezicima, dok izostaju istraživanja u kojima je sâm kvantifikator fokalizovan.

2. Ciljevi i hipoteze

U domenu skalarnih implikatura dominiraju istraživanja iz perspektive razvojne asimetrije, a autori ističu da su za teškoće u izvođenju skalarnih implikatura odgovorni nedostatak pragmatičke kompetencije kod dece, mali kapacitet radne memorije ili druga kognitivna ograničenja. Brojni metodološki nedostaci izbegavaju se promenama eksperimentalne procedure, sa ciljem da se promenom elemenata konteksta deci olakša pristup implikaturi. Međutim, modifikacije zadataka ne uključuju manipulaciju konkretnim jezičkim elementima koji mogu uticati na izvođenje implikatura. Cilj ovog rada je da razmotri može li se jezičkim faktorima dati značajnija uloga u procesu generisanja implikatura i da li su odrasli govornici srpskog jezika osetljivi na fokus u procesu interpretacije iskaza sa skalarnim izrazima.

Da bi govornici srpskog jezika izveli skalarnu implikaturu, neophodno je da razreše višestruku interpretaciju kvantifikatora *neki*: neophodno je isključiti slabu interpretaciju u kojoj se kvantifikovana imenička fraza *neke jabuke* tumači kao neodređena, a ojačati interpretaciju u kojoj se za datu frazu uvodi relevantan domen važenja (odnosno specifikuje skup jabuka na koji se fraza odnosi). Pretpostavljamo da je jedan od načina da se specifikacija postigne – fokalizacija kvantifikatora. Smatramo da fokus na kvantifikatoru može olakšati pristup implikaturi tako što će pažnju sagovornika (ispitanika) skrenuti na kvantifikator kao relevantan izraz za koji treba generisati alternative. Prateći proceduru Barnera i Bachracha (2010), prethodno opisanu u odeljku 1.1.2, pretpostavljamo da se određivanje alternativa za fokalizovani kvantifikator odvija na sledeći način:

- (4) Kontekst: Sa drveta smo ubrali 5 jabuka. Situacija na slici: 5 od 5 jabuka je na stolu.
a.	Iskaz (R):	NEKE jabuke su na stolu.
b.	R ^{alt} :	NIJEDNA jabuka nije na stolu. MNOGE jabuke su na stolu. VEĆINA jabuka je na stolu. SVE jabuke su na stolu.
c.	R*:	NIJEDNA jabuka nije na stolu. brišemo, jer iz neki ⇒

- nijedan, a skup se ograničava na:
 MNOGE jabuke su na stolu.
 VEĆINA jabuka je na stolu.
 SVE jabuke su na stolu. jer iz svi/većina/mnogi $\Rightarrow$ neki
- d. SI: Neke jabuke, ali ne sve, su na stolu.
 Neke jabuke, ali ne mnoge, su na stolu.
 Neke jabuke, ali ne većina, su na stolu.

Oslanjajući se na Partee (1991), pretpostavljamo da generisani skup alternativa (koje su sve oblika ‘[Kvantifikator] jabuke su na stolu’) doprinosi specifikaciji domena nad kojim se vrši kvantifikacija i ukazuje sagovorniku da se radi o ograničenom skupu jabuka. Posledica ovakve komputacije je odbacivanje iskaza R kao neprikladnog u navedenom kontekstu i zadatoj situaciji.

Ista procedura treba da važi i kada je fokus na nekom drugom delu iskaza (u našem radu na predikativu) – alternative se generišu za onaj deo iskaza koji je kontrastiran (istaknut), a skup alternativnih iskaza je oblika ‘Neke jabuke su [lokacija]’. Međutim, pretpostavljamo da fokus na predikativu pažnju sagovornika skreće sa kvantifikatora, te izostaje generisanje alternativa za kvantifikator, a samim tim i izvođenje implikature:

- (5) Kontekst: Sa drveta smo ubrali 5 jabuka. Situacija na slici: 5 od 5 jabuka je na stolu.
- a. Iskaz (R): Neke jabuke su NA STOLU.
 b. R^{alt}: Neke jabuke su PORED STOLA.
 Neke jabuke su ISPOD STOLA.
 Neke jabuke su NA PODU.⁶

S obzirom na to da izrazi u predikativu ne formiraju skalu, te nema jačih i slabijih alternativa, izostaje i generisanje ograničenog skupa R*, kao i negiranje jačih alternativa.

Imajući na umu navedene procedure, očekujemo da će se implikature izvoditi ukoliko je kvantifikator fokalizovan, dok će izostati ukoliko je na predikativu. Zanima nas i kakvu će interpretaciju kvantifikator *neki* dobiti u neutralnim rečenicama, koje su posebno višeznačne, jer nijedan element nije posebno istaknut.

Iz ugla informacionog fokusa, u kontekstu našeg istraživanja, primeri stimulusa sa fokalizovanim kvantifikatorom mogu se analizirati na sledeći način:

- (6) a. Sa drveta smo ubrali 5 jabuka.
 b. [[↑NEKE]_F jabuke]_T su na stolu.
 c. Na stolu su [[↑NEKE]_F jabuke]_T.

U navedenom primeru možemo govoriti o tzv. kontrastnoj temi (engl. contrastive topic, prema Endriss 2009), koja se može razumeti kao tema sa umetnutim fokalizovanim konstituentom. Rečenice (6b) i (6c) sadrže temu *neke jabuke*,

⁶ Treba napomenuti da je potencijalni skup alternativa u slučaju fokusa na predikativu širi od skupa mogućih alternativa za fokus na kvantifikatoru.

kojom se upućuje na jedan deo skupa jabuka koji je prethodno uveden u diskurs (rečenicom (6a)). U ovom kontekstu neophodno je naglasiti izraz *neke* (u govoru bi nosio rečenični akcenat, otuda strelica), ukoliko želimo da istaknemo *neke* kao centralnu i novu informaciju koja kontrastira sa svim drugim potencijalnim funkcijama od skupa jabuka do mogućih podskupova.

U narednom primeru, tema (stara informacija) – skup jabuka – prethodno je uvedena u diskurs rečenicom (7a), dok je nova informacija da su one na stolu. Fokus je tako na glagolskoj frazi, dok predikativ *na stolu* nosi akcenat na osnovu pravila dodeljivanja markera fokusa novim elementima u diskursu (Schwarzschild 1999).⁷

- (7) a. Sa drveta smo ubrali 5 jabuka.
 b. [Neke jabuke]_T [su NA STOLU↑]_F.
 c. [NA STOLU↑ su]_F [neke jabuke]_T.

Kako bismo ispitili ove pretpostavke sproveli smo dva eksperimenta sa odraslim govornicima srpskog jezika.

3. Eksperimenti

3.1 Procedura

U istraživanju je učestvovalo 56 odraslih govornika srpskog jezika, koji su eksperimentima pristupali putem interneta. Sprovedena su dva eksperimenta u kojima je korišćen Zadatak procene istinitosne vrednosti iskaza (engl. *Truth Value Judgment Task*, Crain & Thornton 1998, Gordon 1998). U ovom zadatku od ispitanika se očekuje da procene da li sadržaj iskaza sa kvantifikatorom *neki* (npr. *Neke jabuke su na stolu*) odgovara vizuelnom sadržaju prikazanom na slici (npr. u kontekstu u kome je 5 od 5 jabuka na stolu). Spisak stimulusa i instrukcija zadatka dati su u Dodatku, a primeri tipova stimulusa prikazani su na Slici 1.⁸

Za potrebe ovog istraživanja zadatak je modifikovan na 2 načina:

- a) Upotrebljena je uvodna rečenica (npr. *Sa drveta smo ubrali 5 jabuka.*), koja prethodi slici i iskazu, sa ciljem da se dâ kontekst u odnosu na koji se ispitivani iskazi sa kvantifikatorom procenjuju, odnosno da se ograniči domen važenja kvantifikovane imeničke fraze. Objekti na slici se u iskazu posmatraju kao već data informacija, pa se otvara mogućnost da se imenica (npr. *jabuke*) u okviru pluralne kvantifikovane imeničke fraze (*neke jabuke*) tumači kao određena i referencijalna, a ne kao neodređena.
- b) Umesto da ispitanici odgovore na pitanje koje je uobičajeno u eksperimentima ovog tipa (*Da li je iskaz tačan?*), uveden je glavni junak Pera

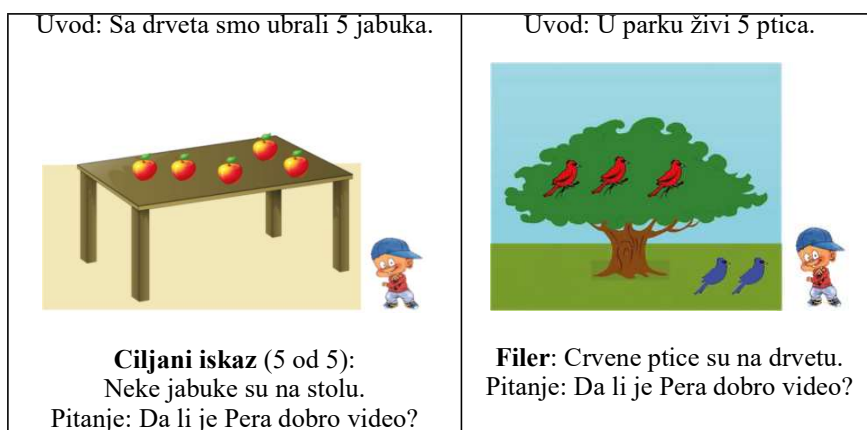
⁷ Sud autora je da je u datom kontekstu prikladnije upotrebiti imenicu *jabuke* nego neodređenu sintagmu *neke jabuke*. Kako bi rečenica bila sasvim prikladna u datom kontekstu, u kome se predikativ *na stolu* ističe kao nova informacija, neophodno bi bilo upotrebiti određenu sintagmu poput: *te jabuke, sve jabuke, date jabuke* i sl.

⁸ Slike su u eksperimentu date u boji.

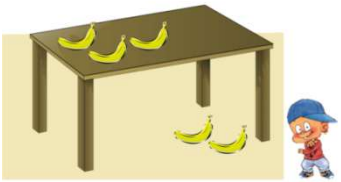

koji zajedno sa ispitanicima gleda slike i upotrebljava ciljane iskaze koji se procenjuju. Modifikacija podrazumeva da junak ne vidi dobro, pa je zadatak ispitanika da sa *da* ili *ne* odgovore na pitanje *Da li je Pera dobro video?* Ovom modifikacijom pokušali smo izbeći jedan od ključnih problema dosadašnjih eksperimenata, a to je procena logičke tačnosti (s obzirom na to da su ciljani iskazi, iako neprikladni, ipak logički tačni u datom kontekstu).

U oba eksperimenta ciljani iskaz sa kvantifikatorom *neki* dat je u kontekstu u kome bi prikladnija bila upotreba kvantifikatora *svi* i ispitan je u 8 pokušaja. Radi se o logički tačnim, ali pragmatički neprikladnim iskazima (npr. *Neke jabuke su na stolu* u kontekstu u kome je 5 od 5 jabuka na stolu). Osim ciljanih iskaza, ispitana su i 2 tipa kontrolnih iskaza (u 8 pokušaja): prvi tip su tačni i prikladni iskazi (*Neke banane su na stolu* u kontekstu u kome je 3 od 5 banana na stolu), a drugi tip su netačni iskazi (*Neke lopte su na stolu* u kontekstu u kome nijedna lopta nije na stolu). U istraživanje su uključena i 4 filera – iskazi čija je svrha da unesu raznovrsnost u zadatak i naprave balans između odgovora *da/ne*. Umesto kvantifikatora, u filerima su upotrebljeni pridevi za boju (npr. *Crvene ptice su na drvetu*). Stimulusi su izlagani u pseudo-randomiziranom redosledu. Glavnom delu zadatka prethodila je faza zagrevanja u kojoj se ispitanici upoznaju sa svim tipovima iskaza i sa procedurom zadatka.

Slika 1: Primeri tipova stimulusa korišćenih u eksperimentu (ciljani, kontrolni i fileri)

<p>Uvod: Sa pijace smo doneli 5 banana.</p> <p>Kontrolni iskaz (3 od 5): Neke banane su na stolu.</p> <p>Pitanje: Da li je Pera dobro video?</p>	<p>Uvod: Za rođendan smo dobili 5 lopti.</p> <p>Kontrolni iskaz (0 od 5): Neke lopte su na stolu.</p> <p>Pitanje: Da li je Pera dobro video?</p>
---	--

3.2 Varijable

Sprovedena su dva eksperimenta: u prvom eksperimentu kvantifikovana imenička fraza smeštena je u inicijalnu, a u drugom eksperimentu u finalnu poziciju.

Nezavisne varijable u istraživanju su: *fokus* (obeležen velikim slovima) sa 3 nivoa: fokus na kvantifikatoru (*NEKE jabuke su na stolu*), fokus na predikativu (*Neke jabuke su NA STOLU*) i neutralni fokus (*Neke jabuke su na stolu*), i *red reči* sa dva nivoa: inicijalna pozicija kvantifikovane fraze (*Neke jabuke su na stolu*) i finalna pozicija kvantifikovane fraze (*Na stolu su neke jabuke*). U oba nivoa faktora reda reči, kvantifikovana fraza je u položaju subjekta. U istraživanju smo kontrolisali i faktor partitivnosti sa 2 nivoa: partitivno (*neke od jabuka*) i nepartitivno (*neke jabuke*).

Zavisna varijabla je procenat odbačenih ciljanih iskaza – onih u kojima je kvantifikator *neki* upotrebljen u kontekstu u kome bi prikladnija bila upotreba kvantifikatora *svi*. Odbacivanje neprikladnih iskaza posmatra se kao indikator da su ispitanici izveli skalarnu implikaturu.

4. Rezultati

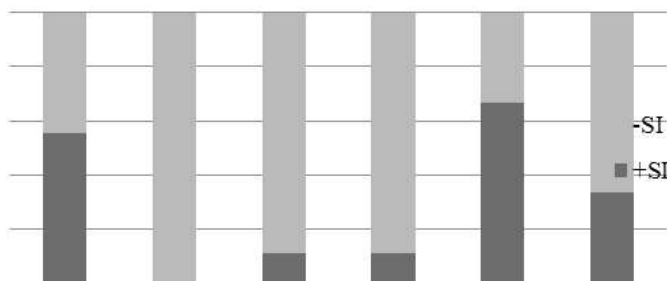
Eksperiment 1

U prvom eksperimentu učestvovalo je 27 odraslih govornika srpskog jezika, koji su nasumično raspoređeni u 3 grupe. Kvantifikovana imenička fraza nalazi se u inicijalnom položaju u iskazu, odnosno red reči je neutralan (subjekat – predikat): *Neke jabuke su na stolu*. Ispitanici nisu grešili na kontrolnim stimulusima – postoji adekvatna interpretacija tačnih i prikladnih, kao i netačnih stimulusa, što znači da su odrasli govornici srpskog sposobni da adekvatno interpretiraju osnovno značenje kvantifikatora *neki*.

Rezultati pokazuju nizak procenat iskaza sa implikaturom (Grafikon 1): implikature se izvode u 16,6% slučajeva za nepartitivne i 49% slučajeva za partitivne stimuluse.

Odgovori ispitanika uneti su u analizu varijanse ANOVA. Analiza pokazuje značajne osnovne efekte mesta fokusa ($F=3,812$; $df=2$; $p=,36$) i partitivnosti ($F=18,081$; $df=1$; $p=,000$), kao i značajnu interakciju između fokusa i partitivnosti ($F=5,063$; $df=2$; $p=,015$). Fokus na predikativu značajno onemogućava izvođenje implikature, dok partitivnost podstiče izvođenje implikature, ali samo kada je fokus na kvantifikatoru ili kada je neutralan.

Važan nalaz je i da fokus na kvantifikatoru i neutralni fokus daju sličan efekat.⁹ Kada su iskazi napisani, ispitanici neutralne iskaze čitaju tako što fokus smeštaju na kvantifikator, što se može iskoristiti kao empirijsko opravdanje za upotrebu neutralnih stimulusa u ovakvom tipu istraživanja.

Grafikon 1: Proporcija izvedenih implikatura (+SI) u inicijalnoj poziciji kvantifikovanog izraza

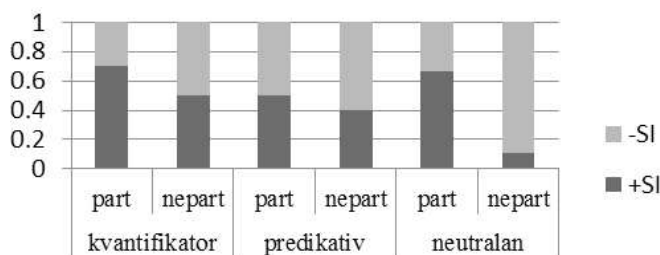
Eksperiment 2

U ovom eksperimentu učestvovalo je 29 odraslih govornika srpskog jezika, koji su nasumično raspoređeni u 3 grupe. Kvantifikovana fraza nalazi se u finalnoj poziciji (red reči je predikat – subjekat): *Na stolu su neke jabuke*. Ispitanici nisu grešili na kontrolnim stimulusima – postoji adekvatna interpretacija tačnih i prikladnih, kao i netačnih stimulusa.

Rezultati pokazuju nizak procenat izvedenih implikatura (Grafikon 2), ali veći u odnosu na eksperiment 1: za nepartitivne stimuluse implikature se izvode u 37% slučajeva, dok se kod partitivnih stimulusa implikatura izvodi u 68% slučajeva.

Odgovori ispitanika uneti su u analizu varijanse ANOVA. Analiza pokazuje značajan osnovni efekat partitivnosti ($F=16,101$, $df=1$, $p=,000$), dok za razliku od eksperimenta 1, ne postoji efekat fokusa, niti interakcija fokusa i partitivnosti. Partitivnost značajno podstiče generisanje implikatura i kada se promeni red reči.

⁹ Ovo potvrđuje i Post-hoc Scheffe test, koji pokazuje da, kada govorimo o fokusu, statistički značajna razlika postoji samo između fokusa na predikativu i neutralnog fokusa ($p=,039$).

Grafikon 2: Proporcija izvedenih implikatura (+SI) u finalnoj poziciji kvantifikovanog izraza

Eksperimenti 1 i 2

Kada se dobijeni podaci unesu u analizu varijanse sa 3 faktora (mesto fokusa, položaj kvantifikovanog izraza i partitivnost), dobijamo značajan osnovni efekat partitivnosti ($F=33,921$, $df=1$, $p=,000$), značajan osnovni efekat pozicije kvantifikovanog izraza ($F=4,061$, $df=1$, $p=,049$), i značajnu interakciju partitivnosti i fokusa ($F=4,116$, $df=2$, $p=,022$). Dakle, faktori partitivnost i položaj kvantifikovanog izraza pojedinačno utiču na procenat izvedenih skalarnih implikatura, za razliku od faktora fokusa, koji se nije pokazao značajnim sam po sebi. Međutim, fokus u interakciji sa partitivnošću utiče na izvođenje implikatura.

Efekat položaja kvantifikovanog iskaza, odnosno red reči, utiče na izvođenje implikature tako što finalni položaj omogućava da se, za razliku od inicijalnog položaja, implikature generišu i u iskazima sa fokusom na predikativu, a olakšava se pristup implikaturi i kada je reč o nepartitivnim iskazima. Efekat partitivnosti utiče na izvođenje implikature tako što se skalarni implikature izvode u značajno većem procentu kada je upotrebljena partitivna konstrukcija (*neke od jabuka*). Ovim se omogućava ograničenje domena važenja kvantifikovane imeničke fraze, te imenica *jabuke* dobija određenu, referencijalnu interpretaciju. Iako kontrastni fokus pojedinačno nije značajan u trofaktorskoj analizi, blokira implikature kada je raspoređen na predikativ.

5. Diskusija

U cilju ispitivanja uloge fokusa u izvođenju skalarnih implikatura sprovedena su dva eksperimenta. Rezultati potvrđuju ranije nalaze istraživanja o interpretaciji kvantifikatora *neki* u srpskom jeziku: procenat izvedenih implikatura niži je u odnosu na procenat implikatura u istraživanjima drugih jezika, pa možemo reći da je kardinalna interpretacija kvantifikatora *neki* u srpskom jeziku dostupnija u odnosu na kvantifikacijsku. Ovakav rezultat navodi na zaključak da se kardinalna interpretacija može smatrati nultom (engl. default) interpretacijom. Kvantifikacijska interpretacija nije rezultat automatskog procesa, odnosno skalarno značenje nije in-

herentni deo značenja kvantifikatora *neki*, već se mora ojačati u kontekstu. Ovi nalazi u skladu su sa pragmatičkim modelima koji ističu inicijalnu preferenciju ka doslovnom značenju logičkih izraza u odnosu na njihovo pragmatički ojačano značenje (Bott & Noveck 2004, Breheny et al. 2006). U srpskom jeziku, u uslovima definisanim eksperimentom, doslovna interpretacija daje neodređeno tumačenje kvantifikovane imeničke fraze.

Jedan od načina da se značenje kvantifikatora ojača tako da uključi skalarnu implikaturu jeste fokalizacija. Rezultati prvog eksperimenta (kvantifikovani izraz na početku rečenice) pokazuju da kontrastni fokus značajno utiče na proces izvođenja skalarnih implikatura – kada je fokus smešten na kvantifikator ili kada je neutralan, implikatura je dostupnija, za razliku od fokusa na predikativu, koji izrazito onemogućava izvođenje implikature. Kada je fokus na predikativu, alternative se generišu za taj deo iskaza, dok alternative za kvantifikator nisu dostupne. Važno je napomenuti da se u ovom slučaju kontrastni fokus na predikativu poklapa sa informacionim fokusom koji se raspoređuje na kraj rečenice (*Neke jabuke su NA STOLU*). Informacioni fokus uvodi izraz u predikativu kao novu i relevantnu informaciju, dok kontrastni fokus indukuje alternative za isti deo izraza, te kvantifikator *neki* nije relevantan i interpretira se kardinalno.

U oba izvedena eksperimenta najjači efekat postiže se upotrebom partitivne konstrukcije, za koju pretpostavljamo da sužava domen važenja kvantifikovane fraze na kontekstom dat skup objekata prikazanih na slici. Uloga partitivnosti u izvođenju implikatura biće poseban predmet drugih radova, ali je ovde važno istaći efekat interakcije partitivnosti i fokusa. Kada je fokus na kvantifikatoru ili kada je neutralan, upotreba partitivne konstrukcije izrazito olakšava pristup implikaturi i dovodi do kvantifikacijskog čitanja izraza *neki*. Međutim, efekat partitivnosti slabi (odnosno blokiran je) kada je fokus na predikativu, te postoji samo kardinalna interpretacija.

Ispitivani faktori mogu se rangirati prema svojoj ulozi u procesu izvođenja implikatura: efekat partitivnosti se potire fokusom na predikativu, dok potonji blokira finalna pozicija kvantifikovane fraze.

Čini se da je finalni položaj u iskazu izuzetno važan za interpretaciju iskaza, jer se alternative generišu za kontrastno fokalizovani deo iskaza koji je u finalnoj poziciji (bilo da je reč o predikativu, kada se implikature blokiraju, ili o kvantifikovanom izrazu, kada se implikature izvode). Osim kontrastnog fokusa koji motivise generisanje alternativa za frazu *neke jabuke*, finalni položaj je i najprirodniji za informacioni fokus u srpskom – neobeleženi red reči kreće od stare ka novoj informaciji, od pozadine ka fokusu (Halupka-Rešetar 2011: 22), i omogućava da se kvantifikator u frazi *neke jabuke* interpretira kao nova, relevantna informacija.¹⁰ Kako navodi Stjepanović (1999), u slučajevima kada je cela rečenica nova informacija, fokus se smatra neutralnim ukoliko je red reči u rečenici proto-

¹⁰ Štaviše, stimulusi u kojima je subjekat u finalnoj poziciji, a kontrastni fokus na predikativu (*NA STOLU su neke jabuke*), autoru intuitivno deluju kao neprikladni.

tipičan (subjekat – glagol – objekat), a rečenični akcenat je na najdublje umetnutom elementu. Kada samo jedan deo rečenice čini informacioni fokus (kao što je slučaj u našem istraživanju), taj fokus se smatra neutralnim ukoliko sledi presuponirani deo rečenice i nosi rečenični akcenat.

Fokus treba posmatrati kao sredstvo kojim se pažnja sagovornika skreće na element iskaza koji je za govornika relevantan i time postaje dodatni resurs za lakšu ili kvalitetniju obradu iskaza od strane sagovornika. Fokus se nameće kao pragmatičko ili diskursno sredstvo, ali kao što naglašavaju Chevallier i dr. (2008), uloga fokusa nije apsolutna: fokus čini skalarnu interpretaciju češćom, ali ne i obaveznom. Kod implikatura treba generisati alternative i izabrati onu koja odgovara kontekstu (tj. odbaciti one koje ne odgovaraju), a fokus je taj koji olakšava generisanje alternativa, jer skreće pažnju na zahtev govornika da se za konkretan izraz generišu alternative.

Kao što napominju von Fintel (1994) i Stalnaker (1979), svaki diskurs prirodnog jezika odvija se u kontekstu, a kontekst predstavlja važan izvor restrikcije kvantifikatora. Iskazi se ne odnose na celokupan univerzum, već nam pragmatika omogućava da izaberemo odgovarajući univerzum u odnosu na koji bismo procenili neki iskaz. Zadatak ispitanika u našem istraživanju bio je da *neki* interpretiraju kvantifikacijski – trebalo je razrešiti višeznačnost, odnosno isključiti kardinalnu interpretaciju. To je moguće ukoliko se uspostavi odgovarajući domen važenja kvantifikovane imeničke fraze: fraza *neke jabuke* ne odnosi se na sve moguće jabuke, već na ograničeni skup kontekstom datih jabuka. Ova kontekstualna restrikcija se postiže uvodnom rečenicom, partitivnom frazom, ali i fokusom na kvantifikatoru, čime se evocira alternativni skup iskaza za datu imeničku frazu.

6. Zaključna razmatranja

Dobijeni rezultati pokazuju da je značenje kvantifikatora *neki* uslovljeno pragmatikom konteksta i da je kod odraslih govornika srpskog jezika dominantna logička interpretacija. Međutim, podaci sugerišu da je izvođenje implikatura, pa i pragmatičko zaključivanje uopšte, osetljivo na niz konkretnih jezičkih faktora i upućuju na kompleksnu spregu sintakse, semantike, pragmatike, informacijske strukture i prozodije u složenom fenomenu interpretacije rečenica.

Rezultati nameću potrebu da se skalarne implikature sagledaju iz ugla potencijalne međujezičke varijacije. Ostaje otvoreno pitanje iz kojih razloga je procenat izvedenih implikatura u srpskom niži u odnosu na druge jezike. U prethodnim radovima se kao jedan od relevantnih uzroka navodi međujezička varijacija (Katsos et al. 2009), ali se ne indetifikuju konkretni jezički faktori koji doprinose uočenoj varijaciji. Kao jedan od relevantnih parametara nameće se svakako partitivnost, faktor koji nije kontrolisan u prethodnim eksperimentima, ali ni ovaj faktor nije presudan. Videli smo da uslovi eksperimenta u kojima se kombinuje nekoliko značajnih faktora (upotreba uvodne rečenice, upotreba partitivne konstrukcije, fokus na kvantifikatoru, finalni položaj kvantifikovane imeničke fraze) i dalje daju znatno niži procenat implikatura u srpskom jeziku – 68%. Provere zvučnih stimulusa mogle bi rasvetliti

ovo pitanje, ali dosadašnji rezultati prevashodno ukazuju na međujezičku varijaciju koja mora biti temeljnije ispitana u ovom domenu.

Dobijeni podaci imaju implikacije i na razvojnu perspektivu. Istraživanje je pokazalo da je u domenu izvođenja skalarnih implikatura evidentna varijacija i kod odraslih govornika i da je ona (između ostalog) jezički uslovljena. Prisustvo varijacije kod odraslih nameće potrebu da se revidira norma u odnosu na koju se posmatra dečija sposobnost izvođenja implikatura. Nalazi koji potvrđuju ulogu fokusa u izvođenju implikatura ukazuju da se razvojni problem može razmotriti i iz drugačije perspektive: uzrok poteškoća možda ne leži u kapacitetima za izvođenje skalarnih implikatura (bilo pragmatičkim, kognitivnim ili pak meta-jezičkim), već u kapacitetima da se akomodira informacijska struktura iskaza i prepozna odnos dato-novo.

Literatura

- Andelković, D., Ševa, N., & Moskovljević, N. (2001). *Srpski elektronski korpus ranog dečijeg govora*. Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu i Katedra za opštu lingvistiku, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Barner, D., & Bachrach, A. (2010). Inference and exact numerical representation in early language development. *Cognitive Psychology* 60(1), 40–62.
- Barner, D., Brooks, N., & Bale, A. (2010). Quantity implicatures and access to scalar alternatives in language acquisition. *Proceedings of Semantics and Linguistic Theory* 20, 525–543.
- Beaver, D., & Clark, B. (2003). Always and Only: Why not all focus-sensitive operators are alike. *Natural Language Semantics* 11, 323–362.
- Bošković, Ž. (1998). Wh-phrases and Wh-movement in Slavic. Dostupno na: <http://www.indiana.edu/~slavconf/linguistics/bosk.pdf>
- Bott, L., & Noveck, I. (2004). Some utterances are underinformative: The onset and time course of scalar inferences. *Journal of Memory and Language* 51, 437–457.
- Breheny, R., Katsos, N., & Williams, J. (2006). Are scalar implicatures generated online by default? *Cognition* 100, 434–463.
- Chafe, W. (1976). Givenness, Contrastiveness, Definiteness, Subjects, Topics, and Points of View. U C. Li (ur.), *Subject and Topic*. New York: Academic Press. 25–55.
- Chevallier, C., Noveck, I., Nazir, T., Bott, L., Lanzetti, V., & Sperber, D. (2008). Making disjunctions exclusive. *The quarterly journal of experimental psychology* 61, 1741–1760.
- Chierchia, G., Crain, S., Guasti, M. T., Gualmini, A., & Meroni, L. (2001). The acquisition of disjunction: evidence for a grammatical view of scalar implicatures. *Proceedings of the Boston University Conference on Language Development* 25. Somerville, MA: Cascadilla Press. 157–168.

- Crain, S., & Thornton, R. (1998). *Investigations in Universal Grammar: A Guide to Research on the Acquisition of Syntax and Semantics*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Endriss, C. (2009). *Quantificational topics: A scopal treatment of exceptional wide scope phenomena*. Dordrecht: Springer.
- Féry, C., & Krifka, M. (2008). Information structure: Notional distinctions, ways of expression. U P. van Sterkenburg (ur.), *Unity and diversity of languages*. Amsterdam: John Benjamins. 123–136.
- von Stechow, K. (1994). *Restrictions on quantifier domains*. Doktorska disertacija. University of Massachusetts, Amherst.
- von Stechow, K., & Matthewson, L. (2008). Universals in semantics. *The Linguistic Review* 25, 139–201.
- Geurts, B. (2011). *Quantity implicatures*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Grice, H. P. (1975). Logic and Conversation. *Syntax and Semantics* 2, 41–58.
- Grice, H. P. (1989). *Studies in the way of words*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Gordon, P. (1998). The Truth-Value Judgement Task. U D. McDaniel, C. McKee i H. Smith Cairns (ur.), *Methods for Assessing Children's Syntax*. Cambridge, MA & London, England: MIT Press.
- Gualmini, A., Crain, S., Meroni, L., Chierchia, G., & Guasti, M. T. (2001). At the semantics/pragmatics interface in child language. *Proceedings of Semantics and Linguistic Theory* 11, 231–247.
- Halupka-Rešetar, S. (2009). Red reči u službi izražavanja informacionog fokusa u srpskom jeziku. *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 52(2), 169–186.
- Halupka-Rešetar, S. (2011). *Rečenični fokus u engleskom i srpskom jeziku* [Elektronski izvor]. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Hendriks, P. (2004). *Optimization in focus identification. Optimality theory and pragmatics*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave/Macmillan.
- Herburger, E. (1997). Focus and weak noun phrases. *Natural Language Semantics* 5, 53–78.
- Hoeksema, J., & Zwarts, F. (1991). Some remarks on focus adverbs. *Journal of Semantics* 8, 51–70.
- Horn, L. (2006). Implicatures. U L. Horn i G. Ward (ur.), *The Handbook of Pragmatics*. London: Blackwell Publishing Ltd. 3–28.
- Huang, Y. T., & Snedeker, J. (2009). Semantic meaning and pragmatic interpretation in five-year-olds: Evidence from real time spoken language comprehension. *Developmental Psychology* 45(6), 1723–1739.
- Katsos, N., Anđelković, D., Savić, M., & Jošić, S. (2009). Semantika kvantifikatora u srpskom. Implikature i domet kod odraslih i dece. Rad predstavljen na Petnaestoj godišnjoj konferenciji *Empirijska istraživanja u psihologiji*, 6–7. februar 2009, Beograd, Srbija.
- Katsos, N. i dr. (2012). The acquisition of quantification across languages. U A. Biller, E. Chung i A. Kimball (ur.), *Proceedings of the 36th annual Boston University Conference on Language Development*. Cascadilla Press. 258–268.

- Keenan, E. L. (1974). Logic and language. U. M. Bloomfield i E. Haugen (ur.), *Language as a Human Problem*. New York: W.W. Norton and Company. 187–196.
- É. Kiss, K. (1998). Identificational focus versus informational focus. *Language* 76, 891–920.
- Krifka, M. (2008). Basic notions of informational structure. *Acta Linguistica Hungarica* 55(3), 243–276.
- Lidz, J., & Musolino, J. (2002). Children's command of quantification. *Cognition* 84(2), 113–154.
- Milsark, G. L. (1977). Toward an explanation of certain peculiarities of the existential construction in English. *Linguistic Analysis* 3, 1–29.
- Noveck, I. (2001). When children are more logical than adults: experimental investigations of scalar implicature. *Cognition* 78, 165–188.
- Papafragou, A., & Musolino, J. (2003). Scalar implicatures: experiments at the semantic/pragmatic interface. *Cognition* 86, 253–282.
- Partee, B. (1991). Topic, Focus and Quantification. U S. Moore i A. Wyner (ur.), *Proceedings from Semantics and Linguistic Theory 1. Cornell Working Papers in Linguistics 10*. Cornell University, Ithaca. 159–187.
- Pouscoulous, N., Noveck, I., Politzer, G., & Bastide, A. (2007). A developmental investigation of processing costs in implicature production. *Language Acquisition* 14(4), 347–375.
- Rooth, M. (1985). Association with focus. Doktorska disertacija. University of Massachusetts, Amherst.
- Rooth, M. (1992). A theory of focus interpretation. *Natural Language Semantics* 1, 75–116.
- Schwarz, F., Clifton, C., & Frazier, L. (2008, u rukopisu). Strengthening 'or': Effects of focus and a downward entailing contexts on scalar implicatures. University of Massachusetts, Amherst.
- Schwarzschild, R. (1999). Givenness, AvoidF and other constraints on the placement of accent. *Natural Language Semantics* 7, 141–177.
- Selkirk, E. (1995). Sentence Prosody: Intonation, Stress, and Phrasing. U J. A. Goldsmith (ur.), *The Handbook of Phonological Theory*. Oxford, UK: Blackwell. 550–569.
- Smith, C. L. (1980). Quantifiers and question answering in young children. *Journal of Experimental Child Psychology* 30, 191–205.
- Stanojčić, Ž., i Popović, Lj. (1989). *Savremeni srpskohrvatski jezik i kultura izražavanja*. Novi Sad: Zavod za izdavanje udžbenika.
- Stjepanović, S. (1999). *What do second position cliticization, scrambling, and multiple wh-fronting have in common*. Doktorska disertacija. University of Connecticut, Storrs.
- Tošović, B. (2001). *Korelaciona sintaksa: projekcional*. Graz: Institut für Slawistik der Karl-Frazens-Universität Graz.
- Zondervan, A. (2010). *Scalar Implicatures or Focus: An Experimental Approach*. Doktorska disertacija, Universiteit Utrecht.

Dodatak

Instrukcija zadatka

Na donjoj slici možete videti Peru, sa kojim ćete gledati slike. Pera inače nosi naočare, ali ih je danas zaboravio, pa mu je potrebna vaša pomoć. Zadatak je da pročitate rečenicu koja je data iznad slike, pogledate sliku, i da potom pročitate šta Pera kaže da se na slici nalazi. U Perinim rečenicama su velikim slovima napisane reči koje su u rečenicama NAGLAŠENE. Označite polje sa DA ili NE ispod pitanja da li je Pera dobro video šta se na slici nalazi.

Stimulusi

Stimuluse navodimo u neutralnom obliku, u inicijalnoj poziciji kvantifikovane imeničke fraze, dok su u eksperimentu realizovani u dva nivoa reda reči, kao i u tri nivoa fokusa.

Ciljani stimulusi – logički tačni, ali neprikladni (5 od 5 objekata je na slici)

Neke jabuke su na stolu./Neke od jabuka su na stolu.
Neke bojice su u pernici./Neke od bojica su u pernici.
Neki cvetovi su u saksiji./Neki od cvetova su u saksiji.
Neke knjige su na polici./Neke od knjiga su na polici.

Kontrolni stimulusi

Tačni i prikladni (3 od 5 objekata je na slici)
Neke banane su na stolu./Neke od banana su na stolu.
Svi miševi su u kavezu./Svaki od miševa je u kavezu.
Netačni (0 od 5 objekata je na slici)
Neke lopte su na stolu./Neke od lopti su na stolu.
Sve kruške su na drvetu./Svaka od krušaka je na drvetu.

Fileri

Crveni autići su na podu.
Žuti cvetovi su u saksiji.
Zelene jabuke su na stolu.
Plave lutke su na krevetu.
Crvene ptice su na drvetu.
Žute olovke su na stolu.

Mirjana Mirić

THE ROLE OF FOCUS IN GENERATING SCALAR IMPLICATURES

This paper deals with the way in which focus affects scalar implicatures in the interpretation of the Serbian quantifier *neki* ‘some’ (e.g. *Some apples are on the table*). Two experiments have been conducted with 56 adult native speakers of Serbian, based on a modified version of the Truth-value judgment task. The results show a lower propor-

tion of implicatures generated in Serbian than in other languages, which suggests that scalar implicatures are not generated automatically. The cardinal interpretation of the quantifier *neki* is dominant, the quantificational interpretation and implicatures (some=not all) being facilitated by the use of the partitive construction (*neke od jabuka* ‘some of the apples’), as well as by positioning the quantified noun phrase in final sentence position (*Na stolu su neke jabuke* ‘On the table are some apples’). Under certain conditions, contrastive focus affects the generation of scalar implicatures. These results show that the process of generating scalar implicatures goes beyond semantics and pragmatics and into other language domains, such as information structure.

Keywords: information focus, contrastive focus, quantifier *neki* ‘some’, scalar implicatures, Serbian.

LEVA PERIFERIJA KLAUZE / CP U SRPSKOM JEZIKU¹

Apstrakt Na osnovu redosleda elemenata koji mogu prethoditi kanoničkom položaju subjekta, u radu se analizira leva periferija klauze, pre svega u nezavisnoj (glavnoj) klauzi, ali i u zavisnim klauzama. Nakon prikaza postojećih analiza strukture klauze u srpskom jeziku i Rizzijevog (1997, 2004) kartografskog pristupa u kojem se tradicionalna fraza komplementizatora (CP) reanalizira kao niz više funkcionalnih projekcija, predstavlja se analiza Neeleman i Titov (2009), u kojoj se tema i fokus poimaju kao osnovni pojmovi u informacijskoj strukturi, tvrdi se da su obeležja [tema], [fokus] i [kontrast] privativna, odn. da obeležje [kontrast] podjednako mogu imati i tematizovane i fokalizovane fraze. Ova analiza se potom koristi kao polazište za rasvetljavanje strukture leve periferije klauze u srpskom jeziku, primenjujući je kako na glavne tako i na umetnute klauze. Dolazi se do zaključka da se upitne reči i kontrastno fokalizovane fraze u ovom jeziku mogu javiti zajedno ali samo po utvrđenom redosledu, na osnovu čega se daje predlog razuđene strukture tradicionalne CP projekcije, u kojoj su položajne mogućnosti posmatranih elemenata posledica postojanja izbornih formalnih obeležja koja se mogu dodati kada leksička jedinica postane deo numeracije, te da je nivo veze između sintakse i informacijske strukture sam leksikon.

Ključne reči: fraza komplementizatora, tema, fokus, upitne reči, leva periferija.

1. Uvod

Iako je osnovni red reči u klauzi u srpskom jeziku subjekat – glagol – objekat, raspoređivanje elemenata u rečenici je slobodno, s tim da različite realizacije reda reči imaju uticaja na diskursno-pragmatički status rečenog. Drugim rečima, red reči u rečenici jeste slobodan ali on nikako nije proizvoljan jer se različitom organizacijom rečeničnih elemenata postiže neki diskursno-pragmatički cilj, kao što je, na primer, predstavljanje nekog elementa kao nove teme ili kao kontrastne teme. Red reči, dakle, ne menja propoziciju ali itekako može uticati na kontekstualnu prikladnost rečenice.² Naime, sledeće varijacije reda reči sa subjektom u inicijalnom položaju su sve gramatične i prihvatljive u srpskom jeziku ali su neke prikladnije u jednom kontekstu, dok druge odgovaraju više nekom drugom kontekstu:

¹ Rad je nastao kao rezultat istraživanja u okviru projekta Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, br. 178002 *Jezi i kulture u vremenu i prostoru*.

² U načinu prezentiranja rečeničnog sadržaja dakako igraju važnu ulogu i pojedine prozodijske komponente, kao što su rečenični akcent, njegova distribucija i intenzitet, intonacija, itd. U ovom radu se nećemo baviti prozodijom ali v. rad Marković i Milićev u ovom zborniku.

- (1) a. Jovan piše pismo Mariji.
 b. Jovan piše Mariji pismo.
 c. Jovan Mariji piše pismo.
 d. Jovan Mariji pismo piše.

Tradicionalno se smatra da su prvo i poslednje mesto u rečenici, odnosno njen početak i kraj, naročito istaknuti (Popović 1997: 16), pa u tom smislu, u neutralnoj intonaciji i pod pretpostavkom da je u gornjim rečenicama poslednji element nosilac rečeničnog akcenta, one se razlikuju po tome šta se u njima predstavlja kao informativno težište, tj. fokus – u (1a) *Marija*, u (1b) *pismo*, itd. S druge strane, *Jovan*, kao stalni član u gornjim rečenicama, predstavlja temu, tj. ono o kome ili o čemu je reč u datoj rečenici (Stanojčić i Popović 1995: 354-355).

Polazeći od činjenice da su u srpskom jeziku (kao i u mnogim drugim jezicima u kojima je slobodan red reči, npr. u češkom, Sturgeon 2008) strukturni položaji na levoj i desnoj ivici klauze povezani s određenim diskursnim funkcijama, predmet analize u ovom radu biće leva periferija klauze, što podrazumeva sve one elemente koji se mogu naći u položaju koji prethodi subjektu u kanoničkom položaju. S obzirom na to da se u srpskom jeziku upitne reči moraju pomeriti na početak klauze, da se u levoj periferiji javljaju i kontrastna i nekontrastna tema, kao i kontrastno fokalizovane fraze, a u umetnutim klauzama i komplementizator, cilj rada je da se utvrdi koji se od ovih elemenata mogu naći u rečenici istovremeno, pod kojim uslovima i u kom redosledu. Konačno, odgovor na ova pitanja poslužiće kao osnov da se ponudi detaljna struktura fraze komplementizatora u srpskom jeziku i da se objasni zašto, kako i gde u levoj periferiji može ili mora da se javi neki rečenični element.

No, da bismo analizirali levu periferiju klauze, neophodno je upoznati se sa rečeničnom strukturom srpskog jezika.

1.1 Rečenična struktura u srpskom jeziku

U generativnim analizama srpskog jezika postoji nekoliko, u manjoj ili većoj meri sličnih, pristupa dvema ključnim pojavama u sintaksi srpskog jezika: pomeranju glagola i položaju klitika. Ovde ćemo se prvo osvrnuti na stavove Progovac (2005), Stjepanović (1999, 2004, 2007) i Boškovića (2001, 2009), a potom ponuditi rečeničnu strukturu u srpskom jeziku koja će se u kasnijem toku rada koristiti.

Prema Progovac (2005: 17), glagol se u srpskom jeziku, kroz sve usputne funkcionalne projekcije, pomera u položaj upravnog elementa najviše funkcionalne projekcije u klauzi, AgrSP. Budući da se u srpskom jeziku participi i pomoćni glagoli slažu sa subjektom, pretpostavka je da se i oni pomeraju u (kompleks) AgrS (inkorporirajući se u klitike i noseći ih sa sobom), ali se ne moraju izgovoriti u najvišem položaju (otud uz *Predstavila mi ih je (Mirjana)* i *Mirjana mi ih je predstavila*, 2005: 161).

Stjepanović (1999, 2004, 2007) dokazuje da se glagoli u srpskom jeziku mogu podići iznad priloga za način, ali ne i iznad priloga koji modifikuju celu

jekcije vP – objektu (ili objektima) unutar VP, a subjektu u SpecvP. Pomoćni glagol se iz čvora T, gde se i sam glagol mora pomeriti da bi overio obeležja vezana za glagolsko vreme (ili da bi overio jako obeležje) podiže u AgrSP, kako bi se složio sa subjektom. Klitike se generišu svaka u svojoj projekciji, odakle se, u cilju overe relevantnih obeležja, pomeraju svaka u svoju Agr projekciju (u ovom pogledu ponašaju se isto kao i neklitički oblici), a grozd formiraju tek na nivou fonološke forme.⁴

Zagrađivanjem, osnovnu sintaksičku strukturu klauze u srpskom jeziku možemo prikazati i na sledeći način:

- (8) [[subjekat [glagolska klitika [klitika etičkog dativa [reč. prilog [TP
_{CP AgrSP} _{AgrSP} _{ΔP} _{TP}
lični gl. oblik [dativska klitika [akuzativna klitika [(lični
_{AgrIOP} _{AgrDOP} _{VP}
gl. oblik)]]]]]]]]]]

1.2 Tema i organizacija rada

Ovaj rad ima za cilj da ukratko predstavivši Rizzijev (1997, 2004) kartografski prikaz strukture projekcije CP, s jedne strane, te tipologiju teme, fokusa i kontrasta koju predlažu Neeleman i Titov (2009), s druge, analizira relevantnu empirijsku građu u srpskom jeziku i ponudi strukturu leve periferije klauze koja će se uspešno primeniti na podatke iz srpskog jezika, pritom uzimajući u obzir stavove iznete u Halupka-Rešetar (2009, 2011), te Aboh (2010).

Rad je organizovan na sledeći način. U 2. odeljku se ukratko predstavljaju Rizzijevi (1997, 2004) argumenti za predlaganje složenije strukture projekcije CP, koja podrazumeva uvođenje niza funkcionalnih upravnih elemenata poput Top za temu, Foc za fokus, itd. Treći odeljak daje pregled analize Neeleman i Titov (2009), te Neeleman i dr. (2009), koji tvrde da su obeležja [tema], [fokus]

⁴ Potonju tvrdnju Stjepanović (1999) dokazuje umetanjem materijala između klitika, što je dozvoljeno pod uslovom da umetnuti materijal čini posebnu intonacijsku frazu. Naime, da se razlog negramatičnosti primera (i) ne krije u prekidanju grozda klitika potvrđuje gramatičnost rečenice (ii) – klitike moraju zauzeti drugi položaj u svojoj intonacijskoj frazi, što je za klitiku *ga* u primeru (ii), deo rečenice iza umetnutog materijala:

- (i) a. *Sutra će u školi mu vaspitačica vratiti igračku.
b. *Marija mu slučajno je prosula kafu na ruku.
(ii) Oni su, kao što sam vam rekla, dali ga meni.

Uz ovo, a u prilog stavu da klitike u sintaksi ne formiraju grozd, govore i činjenice vezane za redosled klitika – postojanje hijerarhijskog odnosa potvrđuju i sledeći primeri (prema Stjepanović 1999):

- (iii) a. Ja sam mu ga pokazala a i vi ste ~~mu ga pokazati~~.
b. *Ja sam mu ga pokazala a i vi ~~ga ste mu pokazati~~.
c. *Ja sam mu ga pokazala a i vi mu ~~ste ga pokazati~~.
(iv) a. ?Mi smo mu ga dali a i vi ste mu ~~ga dati~~.
b. *Mi smo mu ga dali a i vi ste ~~ga mu dati~~.
(v) a. ?Marija mu želi da ga predstavi.
b. *Marija ga želi da mu predstavi.

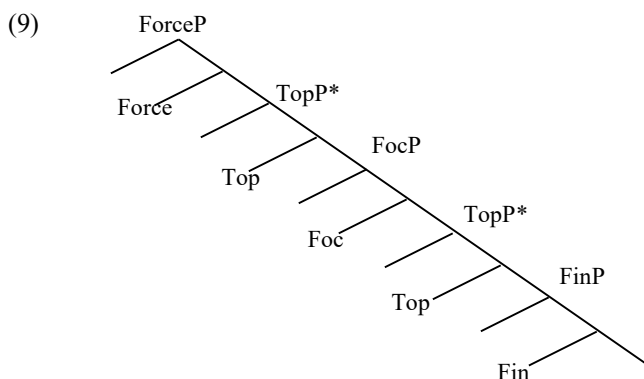
i [kontrast] privativna, odn. da obeležje [kontrast] podjednako mogu imati i tematizovane i fokalizovane fraze. Nakon ovoga se u četvrtom odeljku iznose podaci iz srpskog jezika. U 5. odeljku predlaže se analiza leve periferije klauze u srpskom jeziku a u poslednjem, 6. odeljku, iznose se zaključci rada i daju smernice za dalje istraživanje.

2. Rizzijeva (1997, 2004) teorija strukture leve periferije

Kartografska istraživanja rečenične strukture datiraju otprilike iz istog vremena kao minimalistički program Chomskog i razvijala su se uporedo sa njim. Suština ovog pristupa jeste pretpostavka da svi jezici funkcionišu prema istim principima unutar fraze i klauze i da, u skladu s ovim, fraze i klauze u svim jezicima imaju istu funkcionalnu strukturu. Drugim rečima, kartografski pristup zasniva se na ideji da postoji univerzalna hijerarhija funkcionalnih projekcija koje dominiraju VP, NP, AP, PP, itd. čak i pored toga što se jezici međusobno razlikuju u pogledu vrste pomeranja koje dozvoljavaju, kao i u pogledu toga da li će vidljivo realizovati svaki upravni element i specifikator (Rizzi 1997, Cinque 1999, 2002). U jakoj verziji ove teorije, postojanje nekog funkcionalnog elementa (i pripadajuće fraze, naravno) značilo bi da se taj funkcionalni element mora javiti i u svim drugim jezicima, bez obzira na to da li se u njima realizuje taj element ili ne (npr. postojanje fraze DP u srpskom ili japanskom jeziku, u kojima nema članova). U blažoj verziji teorije pretpostavka je da se jezici mogu razlikovati u tipu i broju funkcionalnih projekcija koje biraju iz univerzalnog inventara funkcionalnih projekcija, kao i u pogledu njihove hijerarhije (Cinque & Rizzi 2008). Cilj ovog pristupa jeste da dokaže postojanje sistematskog poklapanja između morfosintaksičkih i semantičkih obeležja i funkcionalnih projekcija (tj. strukturnog položaja elemenata i njihove interpretacije), dajući pritom što detaljnije i što preciznije mape sintaksičkih konfiguracija, što se postiže razlaganjem sintaksičkih struktura na kategorije.

Postojećem inventaru funkcionalnih kategorija (DP, IP, CP i vP) u kartografskom pristupu Rizzija (1997) dodaje se još nekoliko, jer se predlaže rastavljanje leve periferije (domena CP) na četiri projekcije: ForceP (fraza ilokucione snage), TopicP (fraza teme), FocusP (fraza fokusa) i Fin(iteness)P (fraza finitnosti, tj. ličnog glagolskog oblika). Uz ovo, autor pretpostavlja i postojanje tri sintaksička sloja: (a) leksički sloj, čiji je upravni element glagol koji dodeljuje tematske uloge, (b) flektivni sloj, koji je projekcija nekog funkcionalnog upravnog elementa koji predstavlja konkretnu ili apstraktnu morfološku specifikaciju glagola i dopušta (engl. license) argumentska obeležja poput padeža i slaganja, te (c) komplementizatorski sloj, čiji je upravni element najčešće slobodna funkcionalna morfema i u kome se interpretira tema i razni drugi, operatorski elementi poput upitnih reči, relativnih zamenica, fokalizovanih elemenata, itd. Ovakav slojeviti sistem omogućava i uvođenje sistema ilokucione snage i finitnosti, koji se često naziva i podeljenom frazom komplementi-zatora (engl. split CP structure) i u kome svaki sloj odgovara određenoj funkciji. Sloj ilokucione snage određuje tip klauze: upitna, uzvična, odnosna, itd. Sloj finitnosti određuje specifikaciju glagolskog vremena, koja odgovara glagolskom vremenu izraženom u nižem flektivnom sistemu

(IP). Niži sloj (unutrašnji domen) sadrži fleksijsku frazu (IP). Drugim rečima, za Rizzija (1997), domen CP ne predstavlja ekstenziju IP, a samim tim ni (leksičkog) glagola, već se suštinski razlikuje od IP. Pored obaveznih projekcija snage (ForceP) i finitnosti (FinP) ovakav podeljen CP može sadržati i (izborne) projekcije TopP za temu (koja se definiše kao znanje koje govornik pretpostavlja da deli sa slušaocem) i FocP za fokus. Pomeranje u ove projekcije se motiviše potrebom da se zadovolji odgovarajući kriterijum (pomera-njem nekog elementa u položaj specifikatora određenog upravnog elementa), što je u skladu sa viđenjem da svako pomeranje mora predstavljati poslednje pribežište (up. overu obeležja u terminologiji Chomskog 1993). Projekcije TopP i FocP dakle, nisu obavezne, ali je njihovo mesto u strukturi strogo određeno na način prikazan u sledećem dijagramu (pri čemu se, kako napominje Rizzi (1997: 295), u klauzi može naći neograničen broj TopP projekcija ali samo jedna projekcija fokusa):

U ovakvoj strukturi, u kojoj svakom obeležju odgovara po jedan upravni element (Cinque & Belletti 2004), redosled upravnih elemenata je strogo određen i isti u svim klauzama, što je posledica Rizzijevog (1997) kriterijumskog pristupa (engl. criterial approach) poslednjem pribežistu (engl. Last Resort).⁵

Prikazana kartografska struktura delimično će se usvojiti u analizi koju ćemo predstaviti u 4. odeljku. No pre toga ćemo, u narednom delu rada, izneti i stavove Neeleman i Titov (2009) i Neeleman i dr. (2009).

⁵ Naime, ovakav kriterijumski pristup zahteva da se između upravnog elementa neke funkcionalne projekcije u levoj periferiji i odgovarajućih obeležja relevantne klase uspostavi odnos slaganja specifikatora sa upravnim elementom, tj. da se element koji je nosilac odgovarajućeg obeležja pomeri u specifikator funkcionalnog upravnog elementa poput Q, Top, Foc, itd. Autor ovo formalizuje na sledeći način: „ XP_F and X_F must be in a Spec-head configuration, for $F = Q, Top, Foc, R, \dots$ “ (Rizzi 2006: 102)

3. Tipologija teme, fokusa i kontrasta u Neeleman i dr. (2009)

Izučavajući tipologiju pojava informacijske strukture i njihovo preslikavanje na sintaksu, Neeleman i Titov (2009) i Neeleman i dr. (2009) tvrde da je kartografski pristup Rizzija (2003) pogrešan, te da ne postoje strogo određeni položaji za pomeranje tematizovanih i fokalizovanih konstituenata već da se mogu uočiti određene generalizacije koje se tiču tema, fokusa i kontrastivnih elemenata, iz kojih autori izvode sledeću tipologiju:⁶⁷

	tema	fokus
nekontrastno	obična tema ⁶ [tema]	informacioni fokus ⁷ [fokus]
kontrastno	kontrastna tema [tema, kontrast]	kontrastni fokus [fokus, kontrast]

Tabela 1. Tipologija tema, fokusa i kontrasta (Neeleman et al. 2009)⁸

Sledeći stavove Vallduvija i Vilkuine (1998), Molnár (2002), McCoya (2003) i Giusti (2006), Neeleman i dr. (2009) poimaju temu i fokus kao osnovne pojmove u informacijskoj strukturi, kojima se može dodati kontrastno tumačenje. Kako je prikazano u Tabeli 1, za ove autore je kontrastna tema zapravo obična tema koja se

⁶ Kako autori napominju, kontekst *Pričaj mi o X* (engl. Tell me about X, Reinhart 1981) čini da se element X protumači kao nekontrastna tema, tj. ono o čemu je reč, o čemu se govori.

⁷ U generativnoj lingvistici se obično razlikuju najmanje dve vrste fokusa – informacioni (ili prezentacioni) fokus, čija je uloga da da novu, nepresuponiranu informaciju, nasuprot kontrastnom (ili identifikacionom) fokusu, koji je operacija slična kvantifikaciji. Jedan od značajnih radova u pogledu tipologizacije fokusa jeste É. Kiss (1998b), koja kaže da od skupa kontekstualno ili situaciono datih elemenata za koje predikatska fraza potencijalno može da važi, identifikacioni fokus predstavlja onaj iscrpni podskup za koji predikatska fraza zaista važi (É. Kiss 1998b: 245). Sintaksički, identifikacioni fokus je operator, jer se pomera u položaj opsega u specifikatoru neke funkcionalne projekcije i vezuje promenljivu. S druge strane, informacioni fokus se ne pomera, tvrdi ova autorka, i, za razliku od identifikacionog, informacioni fokus se javlja u svakoj rečenici.

Za Neelemana i dr. (2009) 'fokus' predstavlja informaciju koja se ističe u propoziciji, npr. u odgovoru na pitanje s upitnom reči fokus je onaj deo odgovora koji zamenjuje upitnu reč u pitanju. Sledeći Reinhart (1981), 'tema' se koristi u smislu onoga o čemu je reč, entiteta o kojem se radi u iskazu (ili diskursu), dok se kontrastno interpretirani elementi poimaju kao elementi koji pripadaju kontekstualno datom skupu iz kojeg se biraju, čime se isključuje izbor nekih drugih (ili čak svih ostalih) elemenata datog skupa.

⁸ Jasno je da postoje i drugačije karakterizacije tema, fokusa i kontrasta. Npr. Rooth (1992, 1996) nudi analizu iz perspektive semantike, Lee (2003) zastupa (delimično) pragmatički stav dok Zimmerman (2007) daje diskursno-semantičko objašnjenje kontrasta (v. i Lee 2006 i izvore koji se tu navode). Zanimljivo je primetiti komentar Boeckxa i Grohmana (2004, beleška 2), koji kažu da je moguće da su ono što se naziva kontrastnom temom i ono što se naziva kontrastnim fokusom zapravo jedna ista stvar. Zapažanje da je kontrastna tema zapravo vrlo slična fokusu postoji, između ostalih, i kod Wagnera (2009) i Titov (2010).

tumači kontrastno, dok je kontrastni fokus zapravo informacioni fokus koji dobija kontrastnu interpretaciju. Obeležja [tema], [fokus] i [kontrast] autori tretiraju kao privativna obeležja i na podacima iz različitih jezika Neeleman i dr. (2009) dokazuju da je postojanje kontrasta zavisno od postojanja teme ili fokusa, odn. da obeležje [kontrast] podjednako mogu imati i tematizovane i fokalizovane fraze. Ovakav pristup daje očekivane rezultate, jer se, tvrde autori, zaista mogu uočiti pravila koja se odnose na [temu] i stoga se primenjuju i na obične (nekontrastne) i na kontrastne teme, pravila koja se odnose na [fokus], a samim time i na kontrastni i nekontrastni fokusa, kao i pravila koja se odnose na [kontrast] i primenjuju se na kontrastne teme i kontrastne fokuse.

Na osnovu primera iz ruskog jezika, u kojem se informacioni fokus obavezno javlja u poslednjem položaju u rečenici, dok je kontrastni fokus obično bliže početku rečenice, autori nude sledeću generalizaciju:

- (10) [Fokus] se dopušta u položaju na kraju klauze.
(Neeleman & Titov 2009)

Budući da kontrastno fokalizovani elementi takođe imaju obeležje [fokus], ova generalizacija predviđa da i kontrastno fokalizovani elementi moraju biti dopušteni u istom položaju, te da su informacioni i kontrastni fokus nužno u komplementarnoj distribuciji, i to ne zbog toga što u levoj periferiji postoji neki jedinstven položaj (npr. TopP ili FocP, kao u Rizzijevom kartografskom pristupu), već zbog toga što postoji jedinstven položaj za [fokus] (tj. sve fokalizovane elemente) na kraju klauze. Važno je ovde dodati da se kontrastno fokalizovani elementi usled obeležja [kontrast] mogu pomeriti ka levoj ivici klauze, što autori sažimaju u narednoj generalizaciji:

- (11) [Kontrast] omogućuje A'-pomeranje.⁹

U narednom odeljku rada iznosimo podatke iz srpskog jezika uz opširnu analizu međuodnosa tematizovanih, fokalizovanih i upitnih elemenata, kako bismo u petom, ključnom odeljku rada, pokazali da nijedan od prethodno opisana dva pristupa ne može direktno da se primeni na ove podatke i ponudili jedno novo viđenje strukture leve periferije klauze u srpskom jeziku.

4. Leva periferija klauze u srpskom jeziku

U ovom delu rada iznećemo nekoliko činjenica vezanih za red reči u srpskom jeziku a u pogledu leve periferije klauze. Prvo ćemo dati pregled elemenata koji se mogu ili moraju naći u inicijalnom položaju (odeljak 4.1), potom ćemo u

⁹ Ova generalizacija zapravo na drugačiji način formuliše ono što su ranije predlagali i É. Kiss (1998), u izvesnoj meri i Rizzi (1997), a to je da je kontrast inherentno kvantifikacione prirode i da dopušta A'-pomeranje zbog toga što se ovom operacijom stvaraju strukture kvantifikacije (up. i belešku 7).

odeljku 4.2 istražiti koji se od ovih elemenata mogu javiti istovremeno na početku klauze i u kojoj meri je određen njihov redosled, nakon čega ćemo pokazati kako se glavne klauze razlikuju od umetnutih klauza u pogledu strukture leve periferije (4.3).

4.1 Elementi u levoj periferiji klauze

Srpski jezik važi za jezik u kojem je red reči diskursno uslovljen. Obične, nekontrastne teme se u srpskom, kao i u mnogim drugim jezicima, nalaze u inicijalnom položaju, s obzirom na to da tema služi i kao neka vrsta polazišta za ono što se rečenicom kazuje. Ona predstavlja poznatu informaciju, ono o čemu se govori ili o čemu se radi u rečenici (češće, u diskursu), npr. u rečenici

(12) *Marija* je juče poljubila Jovana.¹⁰

Marija predstavlja temu, ono o čemu se govori, dakle da bi ova rečenica bila prikladna, neophodno je da referent (ili skup kome on pripada) bude poznat i govorniku i slušaocu. Iz ovoga sledi da izrazi koji nisu referencijalni, poput anafora i imeničkih frazi sa univerzalnim kvantifikatorom (*svaki čovek* u primeru (13)) ne mogu igrati ulogu teme:¹¹

(13) (#Pričaj mi o svakom čoveku.) #*Svaki čovek* voli da pojede i popije.

Pojam teme u ovom će se radu, sledeći Reinhart (1981), poimati kao ono o čemu je reč u iskazu. Naime, neki sintaksički konstituenti mogu uvesti temu diskursa, suziti ili proširiti temu, itd. i oni se nazivaju rečeničnim temama ili lingvističkim temama. Njih valja razlikovati od onih izraza u iskazu koji prosto ukazuju na trenutnu temu diskursa (v. i Lambrecht 1994). Ovu razliku možemo ilustrovati sledećim diskursom preuzetim iz Neeleman i dr. (2009):

(14) a. Maxine was introduced to the queen on her birthday.
'Maksin su predstavili kraljici na njen rođendan.'
b. She was wearing a special dress for the occasion.
'(Ona) je nosila posebnu haljinu za tu priliku.'

U gornjem primeru, *Maxine* je lingvistička tema jer uvodi novu temu diskursa o kojoj se u komentaru kazuje da su je predstavili kraljici na njen rođendan. S druge strane, lična zamenica se ni u komentaru primera (14a) niti u rečenici (14b) ne može se smatrati lingvističkom temom već samo izrazom koji upućuje na temu.

Odgovor na kontekstnu rečenicu ili pitanje može sadržati više elemenata koji su kontekstualno dati i tada sagovornik bira koju će od tih elemenata upotrebiti kao lingvističku temu svoga odgovora. Tematizovani element će se naći na početku rečenice, dok je raspored ostale poznate informacije (koju u nastavku obeležavamo

¹⁰ Tema ćemo u nastavku obeležavati kurzivom a kontrastne teme polucrnim kurzivom.

¹¹ É. Kiss (2002: 25), međutim, ističe da u mađarskom jeziku, nereferencijalni izrazi (uključujući i sintagme sa univerzalnim kvantifikatorom) mogu postati referencijalni i specifični i biti tematizovani samo ukoliko su kontrastni, jer je kontrastiranje način individuacije, tj. izdvajanja. Na sličan način, i u japanskom jeziku, sufiks *-wa*, koji obeležava temu, može se dodati i na nereferencijalni izraz, uz obaveznu kontrastnu intonaciju i interpretaciju (Kuno 1973: 46-47).

podvlačenjem) proizvoljan. Kako to i kontekstna rečenica otkriva, referenti izraza *juče*, *Marija* i *Petar* u primeru (15) poznati su sagovornicima, što omogućava da bilo koji od ta tri elementa bude tematizovan, a da se ostali jave u bilo kom redosledu:

- (15) (Kaži mi šta se juče desilo s Marijom i Petrom.)
 a. *Juče* je Marija Petra POLJUBILA.
 b. *Juče* je Petra Marija POLJUBILA.
 c. *Marija* je Petra juče POLJUBILA.
 d. *Marija* je juče Petra POLJUBILA.
 e. *Petra* je Marija juče POLJUBILA.
 f. *Petra* je juče Marija POLJUBILA.

U ovom radu ćemo, dakle, smatrati da svaki iskaz može imati samo jednu temu (rečeničnu temu).

Informacioni fokus, deo rečenice koji odgovara upitnoj reči u kontekstnom pitanju i koji prosto izražava pripadnost nekog elementa određenom skupu (u primeru (16), *Petar* pripada skupu grđenih osoba), u srpskom se jeziku obično javlja na samom kraju rečenice,¹² kao što pokazuju naredni primeri:

- (16) Koga grdi Marija?
 a. Marija grdi PETRA.¹³
 b. #Marija PETRA grdi.
 c. ?PETRA Marija grdi.
 d. ?PETRA grdi Marija.
 e. #Grdi Marija PETRA.
 f. #Grdi PETRA Marija.

Iako je red reči u svim gornjim rečenicama sasvim gramatičan, samo (16a) predstavlja prikladan odgovor na pitanje *Koga grdi Marija?*

S druge strane, kontrastni fokus, koji podrazumeva izbor podskupa iz nekog skupa alternativa, u srpskom se jeziku može naći u rečenici u bilo kom po-

¹² Halupka-Rešetar (2008) pokazuje da se (u govornom jeziku) informacioni fokus ponekad može javiti i u kanoničkom položaju koji zauzima element koji odgovara na upitnu reč, i to najčešće u slučaju subjekatskih pitanja, u kojima ispitanici često čak favorizuju kanonički položaj elementa koji nosi novu informaciju. U pitanjima poput (i), veći broj ispitanika je smatrao (ib) prikladnijim odgovorom na pitanje od (ia):

- (i) Ko je kupio knjigu?
 a. Knjigu je kupio IVAN.
 b. IVAN je kupio knjigu.

Na osnovu ovog i sličnih primera, autorka zaključuje da u srpskom postoji i nefinalni informacioni fokus, koji se od finalnog fokusa razlikuje ne samo po položaju već i u pogledu prozodijskih obeležja (v. Halupka-Rešetar 2012). U nastavku rada nećemo govoriti o ovoj posebnoj vrsti informacionog fokusa.

¹³ Informacioni fokus ćemo, u skladu sa standardnom tipografijom, obeležavati velikim štampanim slovima, a kontrastno fokalizovane elemente polucrnim slovima.

ložaju, uključujući i položaj na samom početku ali i na samom kraju rečenice,¹⁴ što potvrđuje kontekstna prikladnost sva tri odgovora osobe B u sledećem dijalogu:

- (17) A: Pričaj mi o Petru. Čujem da je juče sreo Mariju.
 B1: (Ne, Petar je u Beogradu.) **Pavle** je sreo Mariju.
 B2: (Ne, Petar je u Beogradu.) Mariju je **Pavle** sreo.
 B3: (Ne, Petar je u Beogradu.) Mariju je sreo **Pavle**.
- (18) A: Pričaj mi o Petru. Čujem da je juče sreo Mariju.
 B1: (Ne, Marija je u Beogradu.) Petar je sreo **Anu**.
 B2: (Ne, Marija je u Beogradu.) Petar je **Anu** sreo.
 B3: (Ne, Marija je u Beogradu.) **Anu** je Petar sreo.

Kontrastni i nekontrastni fokus javljaju se u komplementarnoj distribuciji: dok potonji daje novu informaciju, kontrastni fokus, kako i sâm termin otkriva, kontrast-tira jedan element skupa sa ostalim njegovim elementima, stoga je logično da se u istom iskazu ne može istovremeno i dati nova informacija i kontrastirati:

- (19) a. Juče sam kupila knjigu U PLATOU.
 b. **Juče** sam kupila knjigu u Platou.
 c. ***Juče** sam kupila knjigu U PLATOU.

Kako god da variramo red reči u primeru (19c), istovremena upotreba kontrastno i informaciono fokalizovane fraze jednostavno nije moguća ni u srpskom jeziku, ni u drugim jezicima.

Ovde valja istaći da odgovor na pitanja s upitnim rečima u nekim jezicima može sadržati ili jednu ili drugu vrstu fokusa, zavisno od konteksta (takva je situacija npr. u mađarskom jeziku, v. É. Kiss 1998, ali i u srpskom, o čemu će biti više reči u narednom odeljku) i da zbog toga ovaj test nije uvek pouzdan pokazatelj vrste fokusa. Zato Lee (2003) predlaže upotrebu pitanja sa rastavnim veznikom, kao u primeru (20), kao pouzdaniji test za utvrđivanje postojanja kontrasta (v. i Szabolcsi 1981):

- (20) A: Da li je Jovan prvo rekao „mama” ili je prvo rekao „tata”?
 B: Jovan je prvo rekao „**mama**”.

Osoba B u svom odgovoru zadržava presupoziciju osobe A da je Jovan prvo rekao ili ‘mama’ ili ‘tata’, ali istovremeno zadovoljava očekivanje osobe A da izborom jednog disjunkta negira drugi. Na ovaj način, kontrastni fokus eliminiše sve

14 Stjepanović (1999, 2003) tvrdi da se u srpskom jeziku kontrastni fokus dopušta i položajno, pomeranjem kontrastno fokalizovane sintagme u neki preverbalni sintaksički položaj, ali i prozodijski, kontrastnim naglaskom (i). Istovremeno, međutim, ona priznaje da pomeranje nije obavezno, te da su rečenice sa prozodijski obeleženim kontrastnim fokusom u poslednjem položaju takođe prihvatljive (ii), ali ih smatra manje prikladnim (primeri i sudovi preuzeti su iz Stjepanović 1999: 74-75).

- (i) a. **Mariju** je Petar zagrlio.
 b. Petar je **Mariju** zagrlio.
 (ii) ?? Petar je zagrlio **Mariju**.

Bošković (u privatnom razgovoru) smatra da prihvatljivost kontrastnog fokusa na kraju rečenice raste srazmerno „težini” fokalizovane fraze, pa je tako, za razliku od (ii), u slučaju primera (iii) *in situ* kontrastni fokus sasvim prihvatljiv:

- (iii) Petar je zagrlio **Marijinu sestru od tetke**.

druge elemente datog skupa i daje iscrpan odgovor na pitanje. Pojam kontrastnog fokusa unekoliko je sličan pojmu kontrastne teme, koja se javlja u kontekstima u kojima slušalac odgovara na pitanje koje se razlikuje od onog koje je govornik postavio, npr.

- (21) A: Šta su ti deca poklonila za rođendan?
B: *Marija* mi je poklonila MINĐUŠE.

Marija se u gornjoj rečenici kontrastira sa ostalim članovima skupa, a implikatura je da je osoba B i od druge dece dobila nešto drugo. Kao test za prepoznavanje kontrastne teme može poslužiti pitanje sa sastavnim veznikom (Lee 2003), npr. u odgovoru na pitanje (21), osoba B ne poštuje presupoziciju osobe A o mogućoj temi, jer dok osoba A postavlja pitanje o čitavom skupu referenata koji čini temu (*deca*), osoba B presuponira pitanje sa sastavnim veznikom *Šta su ti Marija i ostali poklonili za rođendan?* i odgovara samo na prvi deo pitanja.

Još jedna vrsta elemenata koji se u srpskom jeziku moraju naći u inicijalnom položaju jesu upitne i odnosne zamenice, poput *ko, šta, koji, kada*, itd. Na osnovu paralelizma koji primećuje između upitnih elemenata i kontrastno fokalizovanih elemenata u pogledu njihovog položaja u rečenici Stjepanović (1999, 2003) tvrdi da je pomeranje upitnih reči zapravo podtip pomeranja fokalizovanih elemenata (ovo je u skladu sa autorkinim stavom o preverbalnom položaju kontrastnog fokusa u srpskom jeziku, v. belešku 12). Upitne reči se, kao što je poznato, u srpskom jeziku moraju naći na početku rečenice, a ukoliko u rečenici ima više od jedne upitne reči, tada je njihov redosled na početku rečenice slobodan:¹⁵

- (22) a. Ko će šta obaviti?
b. Šta će ko obaviti?
(23) a. Ko li će šta obaviti?
b. Šta li će ko obaviti?
(24) a. Pitam se ko će šta obaviti.
b. Pitam se šta će ko obaviti.

Kako ovi primeri pokazuju, redosled (argumentskih) upitnih reči slobodan je kako u glavnim klauzama (čak i u prisustvu vidljivog komplementizatora),

¹⁵ De Cuba i Mitrović (2008) primećuju određena ograničenja u pogledu dugog pomeranja upitnih reči i redosleda argumenata i adjunkta. Naime, adjunktska upitna reč se uopšte ne može pomeriti iz komplementa faktivnog glagola (i), dok je iz komplementa nefaktivnih glagola (ii) pomeranje moguće ali adjunktska upitna reč mora prethoditi argumentskoj upitnoj reči:

- (i) a. Zašto tvrdiš [da si Nenadu dao knjigu t]?
b. *Zašto znaš [da si Nenadu dao knjigu t]?
(ii) a. Zašto koga tvrdiš [da je Marko istukao t t]?
b. *Koga zašto tvrdiš [da je Marko istukao t t]?

Objašnjenje koje autori daju podrazumeva da u slučaju nefaktivnih glagola, postoji dodatna struktura, projekcija cP između glagola (V) i projekcije CP, koja omogućava adjunkciju upitnog elementa i time njegovo pomeranje u višu klauzu. Budući da se upitne reči moraju pomerati kroz CP, a adjunkti su pripojeni ovoj projekciji, sledi da adjunktske upitne reči moraju prethoditi argumentskim.

tako i u umetnutim kontekstima.

Ovo nas dovodi do poslednje kategorije elemenata o kojima će u ovom radu biti reči, a to su sami komplementizatori, upravni elementi projekcije CP. Pretpostavka je da su oni uvek u položaju C,¹⁶ a tu spadaju subordinativni veznici i veznički spojevi, poput *da*, *da li*, *kad*, *dok*, *iako*, itd.

U narednom odeljku istražićemo međusobni odnos i redosled elemenata o kojima je u ovom odeljku bilo reči, nakon čega ćemo ponuditi strukturu leve periferije klauze u srpskom jeziku.

4.2 Redosled elemenata u levoj periferiji

U prethodnom odeljku dali smo pregled elemenata koji se u srpskom jeziku mogu ili moraju naći u levoj periferiji klauze. U ovom odeljku ćemo istražiti koji se od ovih elemenata mogu istovremeno naći u rečenici, u kojoj meri je njihov redosled slobodan i da li promene redosleda elemenata utiču na tumačenje rečenice. Na osnovu dosad rečenog, jasno je da će se samo komplementizatori (veznici) naći u položaju C, što znači da bi ostali elementi, ukoliko se ne javljaju u komplementarnoj distribuciji sa komplementizatorom, trebalo da zauzmu položaj SpecCP (pod pretpostavkom da upravni elementi mogu imati više specifikatora, kako predlaže Chomsky 1995) ili pak, da je struktura leve periferije klauze razuđenija nego što se pretpostavlja.

Pokazali smo da iako više fraza u rečenici može predstavljati poznatu informaciju, samo jedna od njih može činiti kontrastnu ili nekontrastnu temu – dve vrste tema su, dakle, u komplementarnoj distribuciji (primer (19)). Takođe valja istaći da se tema obično nalazi na početku rečenice, iako se kontrastno fokalizovani element može naći i ispred nekontrastne teme (npr. u priči o Mariji i tome kako ju je Petar juče sreo, u primeru (18B3) kontrastno fokalizovana fraza *Anu* prethodi tematizovanoj frazi *Petar*).

Kontrastno fokalizovana fraza može se javiti i sa kontrastnom temom, kao u sledećoj rečenici (prema Neeleman & Titov 2009):

- (25) Moja deca nikada ne igraju igre. Zapravo, to i nije sasvim tačno.
Petar ponekad igra **šah**.

U ovom primeru je *Petar* kontrastna tema, budući da se govornik ispravlja i umesto tematske fraze *moja deca* u nastavku govori o podskupu tematskog skupa (kao da se radilo o konjunkciji *Petar i (moja) ostala deca*). Dakle, primer (25) pokazuje da se kontrastna tema u srpskom jeziku (ali i u engleskom, v. Neeleman & Titov 2009) može javiti zajedno s kontrastnim fokusom.

Da se i dve kontrastno fokalizovane fraze mogu javiti istovremeno u rečenici u srpskom jeziku potvrđuju sledeći primeri:

¹⁶ Pretpostavka da su svi komplementizatori u položaju C nije nekontroverzna. B. Arsenijević (u privatnom razgovoru) smatra mogućim da *da* zauzima položaj upravnog elementa projekcije PolP (projekcija za polaritet, v. Pollock 1989, Laka 1990, Zanuttini 1997), MoodP (za glagolski način) ili ForceP (što jeste jedna od projekcija CP za koju se ovde zalažemo), a da su *kad*, *dok* i *ako* upitni izrazi (gde je *iako* zapravo *i+ako*, kao što je *iko* ustvari *i+ko*, *išta* je *i+šta*, itd).

- (26) A: Odakle ti ove minduše? Da li ti ih je Petar poklonio za rođendan?
B: Ne, **Marko** mi ih je dao **za 8. mart**.

Mogućnost primene testa disjunkcije dokazuje da se ovde radi o dva kontrastno fokalizovana elementa, jer se *Marko* kontrastira sa *Petrom* iz kontekstnog pitanja, dok se *8. mart* kontrastira sa *rođendanom*, a da pritom sagovornici ne misle na određen skup darodavaca i praznika, što samo potvrđuje da se kontrastni skup ne mora eksplicirati na način koji smo ilustrovali u primeru (20) gore.

U primeru (15) videli smo da može biti tematizovan bilo koji element u rečenici čiji je referent poznat sagovornicima, dok se ostali elementi koji takođe izražavaju poznatu informaciju mogu javiti u bilo kom redosledu, s tim da se poznata informacija mora javiti pre nove, tj. informacionog fokusa koji je u finalnom položaju, otud diskursna neprikladnost sledećeg primera u kontekstu koji ovde ponavljamo:

- (27) (Kaži mi šta se juče desilo s Marijom i Petrom.)
#*Petra* je POLJUBILA juče Marija.

Naravno, red reči u gornjem primeru potpuno je gramatičan, ali se ovakvim nizanjem elemenata glagol i objekat tumače kontrastno, a rečenica podrazumeva da je nekom drugom *Marija* juče uradila nešto drugo, npr ... *a Jovana je ošamari- rila*.

Takođe je važno primetiti da tematizovani element mora prethoditi fokusu, tj. da se fokus uvek nalazi niže od teme. Ovo podjednako važi za informacioni fokus (15-16) i za kontrastni fokus, koji se, kako smo već istakli, može naći u bilo kom položaju u rečenici koji je niže od teme:

- (28) A: Pričajte mi o Rimu. Je li neko bio tamo?
B: Ne znam za Rim. **Marija** je bila **u Veneciji**.
#B: **U Veneciji** je **Marija** bila.

Naravno, tema ne igra nužno gramatičku funkciju subjekta, pa je zamislivo da npr. sa dvoprelaznim glagolima, jedan od objekata bude tema a drugi fokus. U odeljku 1.1 prikazali smo osnovnu sintaksičku strukturu u srpskom jeziku, u kojoj se indirektni objekat nalazi u višem hijerarhijskom položaju od direktnog objekta. Činjenica da je u dole datom kontekstu prikladan odgovor samo onaj u kome kontrastna tema prethodi kontrastno fokalizovanoj frazi (bez obzira na nje- nu gramatičku funkciju), dokazuje da je u ovom jeziku strogo utvrđen redosled kontrastnih elemenata i da fokus nužno sledi temu:

- (29) A: Šta je sa razglednicama? Kome je njih poslala Marija?¹⁷
B: Ne znam za razglednice. **Pismo** je Marija poslala **Jovanu**./ **Pismo** je Marija **Jovanu** poslala.

¹⁷ Ovaj primer i naredni ilustuju mogućnost da odgovor na pitanje s upitnom reči izrazi kontrastni fokus. Naime, iz kontekstnog pitanja primera (29) jasno je da je u diskursu već bilo reči o drugim poštanskim pošiljkama (npr. pismima) i drugim primaocima poštanskih pošiljaka (npr. Petar, Suzana, itd).

- (30) #B: **Jovanu** je *pismo* Marija poslala. / **Jovanu** je Marija poslala *pismo*.
 A: Šta je sa Petrom? Šta je njemu poslala Marija?
 B: Ne znam za Petra. **Jovanu** je Marija poslala **pismo**. / **Jovanu** je Marija **pismo** poslala.
 #B: **Pismo** je **Jovanu** Marija poslala. / **Pismo** je Marija **Jovanu** poslala.

Dodamo li kontekstnoj rečenici još nekoliko elemenata, kao u primeru (31), videćemo da je redosled diskursno datih elemenata u rečenici izboran, s tim da se, kako smo već naglasili, kontrastna tema mora naći u položaju koji prethodi kontrastnom fokusu, ali i svim drugim elementima čiji referent predstavlja informaciju koje je sagovornicima poznata:

- (31) A: Šta je sa Petrom? Šta je njemu juče poslala Marija brзом poštom?
 B: Ne znam za Petra. **Jovanu** je (Marija) juče (Marija) brzom poštom poslala **pismo**. / **Jovanu** je brzom poštom (Marija) juče (Marija) **pismo** poslala.
 #B: Juče je **Jovanu** (Marija) brzom poštom (Marija) poslala **pismo**.

Na osnovu dosadašnjih primera, možemo ponuditi sledeću hijerarhiju međudnosa kontrastno i nekontrastno tematizovanih odn. fokalizovanih elemenata u srpskom jeziku:

- (32) a. C-TopP > C-FocP/ I-FocP
 b. C-Foc > Top > C-FocP/ I-FocP

gde C-Top stoji za kontrastnu temu, Top za nekontrastnu temu, C-Foc za kontrastni fokus, a I-Foc za informacioni fokus. Ovde je bitno istaći da prikazana hijerarhija za sada ne podrazumeva postojanje funkcionalnih projekcija (C-)TopP i (C/I-)FocP, već samo daje šematski opis uočenih tendencija. Druga važna napomena tiče se komplementarne distribucije kontrastnih i nekontrastnih tema ali i različitih položajnih mogućnosti ove dve vrste elemenata (otud dve klauze generalizacije u (32)): dok običnoj temi može prethoditi kontrastno fokalizovani element (32b, up. primer (18B3)), kontrastna tema se mora naći u inicijalnom položaju u rečenici (32a). Konačno, znak „/“ između kontrastnog i informacionog fokusa označava izbornost i sugerise da su kontrastni i informacioni fokus (kao i tema) u komplementarnoj distribuciji, s tim da se prvi može naći u više položaja, dok je potonji položajno vezan za sam kraj rečenice (ali v. i belešku 14).

Kada tema nije jezički realizovana ili nije kontrastna, kontrastno fokalizovani elementi se mogu (ali ne moraju) naći u inicijalnom položaju u rečenici. Na osnovu niza testova Stjepanović (1999) identifikuje položaje u koje se kontrastno fokalizovani elementi pomeraju kao (rekurzivni) AgrSP i PredP (projekcija između TP i VP) i zaključuje da se (fokalizovani) upitni elementi u rečenicama poput (22-24) nalaze u istom strukturnom položaju kao i elementi koji nose kontrastni fokus (u odgovorima B1 primera (17), te B3 u primeru (18), v. i primere (i-ii) u belešci 14), otuda sličnost u mogućnostima tumačenja priloga i kao rečeničnog i kao načinskog u (33) i (35), odnosno samo kao načinskog u (34) i (36)¹⁸ – u prvom slučaju, prilog *mudro* je u položaju adjunkcijom pripojenim na TP, dok je u potonjim primerima adjunkt pripojen na vP

¹⁸ Ovde dajemo sudove Stjepanović (1999).

(niža upitna reč je u SpecPredP), te je ovde samo načinska interpretacija moguća:

- (33) Ko mudro koga savetuje?
a. ??Od koga je mudro što savetuje koga?
b. Ko kome daje mudre savete?
- (34) Ko koga mudro savetuje?
a. *Od koga je mudro što savetuje koga?
b. Ko kome daje mudre savete?
- (35) Marija mudro Petru **auto** prodaje.
a. Mudro je od Marije što Petru prodaje auto.
b. Marija na mudar način Petru prodaje auto.
- (36) Marija Petru mudro **auto** prodaje.
a. *Mudro je od Marije što Petru prodaje auto.
b. Marija na mudar način Petru prodaje auto.

Ovi i slični primeri navode Stjepanović (1999) na zaključak da upitne reči po definiciji imaju obeležje fokusa koje se dopušta u položajima u kojima se dopuštaju i fokalizovani elementi bez upitnog obeležja – za ovu autorku to su AgrSP i neka fraza između TP i PredP. Međutim, ako se kontrastno fokalizovani elementi i upitni elementi dopuštaju u istom položaju, očekivali bismo da se oni ne mogu istovremeno naći u rečenici, što opovrgavaju sledeći primeri:

- (37) Znam ko je šta kupio **Petru**. A ...
a. ko je šta kupio **Mariji**?
b. ko je šta **Mariji** kupio?
c. ko je **Mariji** šta kupio?
d. ??**Mariji** ko je šta kupio?
e. ***Mariji** je ko šta kupio?
f. ***Mariji** ko je kupio šta?

Negramatičnost poslednja dva primera posledica je toga što se upitne reči nisu pomerile na početak rečenice, kao u (37a-b), (37c) ilustruje mogućnost smetanja kontrastno fokalizovane neupitne fraze između dve upitne reči, dok status primera (37d) pokazuje da se kontrastno fokalizovan neupitni element ipak ne može naći u višem strukturnom položaju od upitnih elemenata.

Sličan rezultat dobijamo i u slučaju kada upitne reči predstavljaju objekte glagola, a kontrastno fokalizovani element je gramatički subjekat, kao u narednom primeru:

- (38) Čula sam da je Ivana kupila deci slatkiše. A ...
a. kome je šta kupio **Petar**?
b. kome je šta **Petar** kupio?
c. kome je **Petar** šta kupio?
d. ***Petar** kome je šta kupio?
e. ***Petar** je kome šta kupio?
f. ***Petar** kome je kupio šta?

O strogo određenom redosledu kontrastno tematizovanog i kontrastno fokalizovanog elementa već smo govorili i dali generalizaciju u (32). No, videli smo da iako se

upitne reči ponašaju slično kao i neupitni kontrastno fokalizovani elementi, razlike postoje između ova dva tipa elementa. Upravo iz ovog razloga neophodno je osvrnuti se i na međusobni odnos i redosled kontrastne teme i upitnih reči, kako bismo utvrdili da li se i potonji elementi moraju javiti u nižem strukturnom položaju od kontrastnih tema. Ovde nailazimo na izuzetno zanimljivu situaciju, jer se, za razliku od kontrastno fokalizovanih elemenata, koji su položajno relativno slobodni, upitni elementi moraju naći u inicijalnom položaju, čak i prethoditi kontrastnoj temi ukoliko je rečenica sadrži:

- (39) A: Šta je sa Petrom? Šta je njemu poslala Marija?
 B: Ne znam za Petra. A da li znaš nešto o Jovanu? ...
 a. ***Jovanu** je **šta** Marija poslala?
 b. ***Jovanu** je Marija poslala **šta**?¹⁹
 c. **Šta** je **Jovanu** Marija poslala?
 d. **Šta** je Marija poslala **Jovanu**?²⁰

Ukoliko, dakle, i upitne reči dodamo hijerarhiju koju smo ponudili u (32), dobijamo sledeće generalizacije:

- (40) a. Wh > C-TopP > C-FocP/I-FocP
 b. Wh > C-Foc > Top > C-FocP/I-FocP

Sve do sada rečeno odnosilo se na redosled elemenata u levoj periferiji nezavisne (glavne) klauze. U sledećem odeljku ćemo istražiti da li i u kojoj meri ovde date generalizacije mogu da se primene i na zavisne (umetnute) klauze.

4.3 Leva periferija zavisne klauze

Pored toga što zavisne klauze, kako i sam njihov naziv sugeriše, nisu potpune u pogledu izražavanja komunikativne funkcije pa moraju činiti sastavni deo neke više, nezavisne klauze, osnovna razlika između zavisnih i nezavisnih klauza u srpskom jeziku ogleda se i u tome što zavisne klauze uvodi neki komplementizator – zavisni veznik ili veznički spoj poput *da, kad, čim, jer, ako*, itd, rečca s funkcijom veznika (*da*) *li, neka*.²¹ No, uvođenjem razuđene strukture CP, Rizzi (2001) razlikuje projekciju ForceP, čiji je upravni element komplementizator *che* ('*da*') u italijanskom jeziku od projekcije Int, čiji je upravni element *se* ('*da li*') i daje sledeću strukturu leve periferije:

- (41) Force Top* Int Top* Foc Top* Fin...

¹⁹ U čitavom radu zanemarujemo mogućnost tumačenja pojedinih rečenica kao eho-pitanja, budući da se njima ne traži nova informacija već se izražava neverica ili čuđenje i zahtev da se ponovi reč koju zamenjuje eho upitna reč, diskursno uslovljen konstituent koji je prethodno eksplicitno spomenut. Ovakva pitanja, koja su pitanja samo formom a nikako i sadržinom, imaju karakterističnu intonacijsku konturu, sa rečeničnim naglaskom na *in situ* upitnoj reči.

²⁰ U ponuđenim odgovorima smo izbegavali odlaganje klitike (smeštanje klitike u treći položaj), ali v. Marković i Milićev (2012, u ovom zborniku) i radove koji se tamo navode.

²¹ (Odnosne i) upitne zamenice kao *ko, šta, koji, kakav, gde, dokad, koliko*, itd., koje se u gramatikama srpskog jezika takođe navode kao subordinatori (Stanojčić i Popović 1995) ne zauzimaju položaj komplementizatora i o njima će biti više reči u nastavku rada.

U ovom odeljku ćemo pogledati šta prisustvo komplementizatora otkriva o elementima u levoj periferiji i da li se i kako leva periferija zavisne klauze razlikuje od leve periferije glavne, nezavisne klauze. U cilju lakšeg poređenja zavisnih sa nezavisnim klauzama, gde god je to moguće, dawaćemo primere slične onima u prethodnom odeljku.

Pogledajmo prvo primer sa (nekontrastnom) temom u zavisnoj klauzi:

- (42) A: Pričaj mi o Mariji.
 B: Čula sam / Mislim ...
 a. da je *Marija* / *Marija da je juče dobila povišicu.
 b. da je *Mariji* / *Mariji da je Petar napisao pesmu.
 c. da *Mariju* / *Mariju da niko ništa ne pita.

Kao što gornji primeri pokazuju, tematizovana imenska fraza *Marija*, bez obzira na padež i gramatičku funkciju u klauzi, nužno sledi komplementizator.

Isto se odnosi i na kontrastne teme, kao što pokazujemo u sledećem primeru, u komplementu i faktivnog i nefaktivnog glagola:

- (43) Moja deca nikada ne igraju igre. Zapravo, to i nije sasvim tačno.
 a. Mislim/Znam da *Petar* ponekad igra *šah*.
 b. *Mislim/*Znam *Petar* da ponekad igra *šah*.

U prethodnom odeljku smo istakli da se nekontrastni fokus obično nalazi na kraju rečenice, dok se kontrastni fokus može naći i u višem položaju, u odsustvu kontrastne teme čak i u položaju višem od teme. U zavisnim rečenicama je situacija vrlo slična, s tim da nijedan od ovih elemenata ne može prethoditi komplementizatoru:

- (44) A: Pričajte mi o Rimu. Je li neko bio tamo?
 B: Ne znam za Rim. Znam/Mislim ...
 a. da je *Marija* bila **u Veneciji**.
 b. *Marija da je bila **u Veneciji**.
 c. *da **u Veneciji** je *Marija* bila.
 d. ***u Veneciji** da *Marija* je bila.

Kada je zavisna rečenica dopuna glagola nezavisne rečenice koji selektuje upitnu klauzu, kao u primeru (46), tada se upitne reči, koje u skladu s generalizacijom u (40) u nezavisnim klauzama nalaze u inicijalnom položaju, takođe moraju naći na samom početku klauze. Jasno je da upitnu klauzu ne može uvesti komplementizator koji uvodi izričnu klauzu (poput *da*, *kako*, itd.) kao i da se komplementizator *da li* i upitne reči ne mogu istovremeno naći u pitanju (jer je ono ili *da/ne* pitanje ili konstituentsko pitanje).²² Međutim, zanimljivo je primetiti da se uz upitne reči u klauzi može javiti *da* i tada ono mora slediti upitnu reč ili reči:

²² Izuzetak čine tzv. eho-pitanja, kojima se ovde nećemo baviti a koje ilustruje sledeći primer:

(i) Pitala si da li ću pozvati KOGA?

- (45) Službenica je rekla da to pitanje ne spada u njen fah.
 a. Jovan je pitao kome da se obrati.
 b. *Jovan je pitao da kome se obrati.
- (46) Jovan nikad ranije nije bio u toliko neprijatnoj situaciji.
 a. Pitao se kome šta da kaže u svoju odbranu.
 b. *Pitao se kome da šta kaže u svoju odbranu.
 c. ??Pitao se kome da kaže šta u svoju odbranu.
 d. *Pitao se da kome šta kaže u svoju odbranu.

Međutim, upravo ovakvi primeri pokazuju da u srpskom jeziku postoje dva *da*: *da*₁ koji uvodi izričnu klauzu (44), i *da*₂, koji se javlja u konstrukciji *da+prezent* i koji se često može zameniti infinitivom:²³

- (47) a. Jovan nikad ranije nije bio u toliko neprijatnoj situaciji. Pitao se kome šta *da će kazati/ *da je kazao u svoju odbranu.
 b. Jovan nikad ranije nije bio u toliko neprijatnoj situaciji. Pitao se kome šta kazati/ reći u svoju odbranu.

Za razliku od *da*₂, veznik *da*₁ se može upotrebiti uz bilo koji lični glagolski oblik, što može poslužiti kao test za razlikovanje dve vrste *da*.

No, vratim se levoj periferiji zavisne klauze u srpskom i međusobnom odnosu dvaju vrsta fokalizovanih elemenata, upitnih i neupitnih. U narednom primeru dajemo položajne mogućnosti ovih konstituenata:

- (48) Znam ko je šta kupio **Petru** na moru. Pitam se samo ...
 a. ko je šta kupio **Mariji**.
 b. ko je šta **Mariji** kupio.
 c. ko je **Mariji** šta kupio.
 d. ??**Mariji** ko je šta kupio.
 e. ***Mariji** je ko šta kupio.
 f. ***Mariji** ko je kupio šta.

Ishod je isti kao i u nezavisnim klauzama (primeri (37-38) gore). Primetimo da se od svih elemenata kategorije komplementizatora sa upitnim rečima najprirodnije može javiti rečca *li*, i to u položaju koji ćemo zasad nazvati C, što dokazuje da se u narednim primerima jedan fokalizovani upitni element mora naći visoko u levoj periferiji klauze:

- (49) Čula sam da je Ivana kupila deci slatkiše. Pitam se samo ...
 a. kome li je šta kupio **Petar**.
 b. kome li je šta **Petar** kupio.
 c. kome li je **Petar** šta kupio.
 d. ***Petar** kome li je šta kupio.
 e. ***Petar** li je kome šta kupio.
 f. ***Petar** kome li je kupio šta.

Drugim rečima, čini se da opravdano možemo pretpostaviti da se redosled elemenata u levoj periferiji zavisne klauze ne razlikuje bitno od nezavisne klauze osim

²³ Dva *da* se, naravno, mogu javiti i zajedno, kao npr. u *Znam da, će da, položi ispit*.

što je komplemetizator u višem strukturalnom položaju od kontrastne teme (44), koja je i u zavisnim klauzama niže od (makar najviše) upitne reči:

- (50) A: Šta je sa Petrom? Šta je njemu poslala Marija?
 B: Ne znam za Petra. Mene zanima Jovan. Da li znaš nešto o njemu?
 Pitam se ...
 a. *Jovanu je šta Marija poslala.
 b. *Jovanu je Marija poslala šta.
 c. Šta je *Jovanu* Marija poslala.
 d. Šta je Marija poslala *Jovanu*.
- (51) Jovanove su ćerke i sinovi tako postali siročad. Devojčicama su žene iz susedstva poklonile igračke i odeću. Volela bih da znam ...
 a. ?? *dečacima* ko je šta poklonio.
 b. ko je šta *dečacima* poklonio.
 c. ko je *dečacima* šta poklonio.
 d. *ko je *dečacima* poklonio šta.

Generalizaciju koju smo dali u (40) možemo proširiti na sledeći način:

- (52) a. (C) > Wh > C-TopP > C-FocP/I-FocP
 b. (C) > Wh > C-Foc > (Wh) > Top > C-FocP/I-FocP

Na osnovu podataka iznetih u ovom i u prethodnom odeljku, u nastavku rada dajemo strukturu leve periferije klauze u srpskom jeziku i objašnjavamo derivaciju primera.

5. Predložena analiza

U ovom odeljku predlažemo analizu leve periferije klauze u srpskom jeziku koja polazi od kartografske strukture koju predlaže i razrađuje Rizzi (1997, 2004, 2006) ali se razlikuje od nje u primeni. Naime, u kartografskim pristupima strukturi klauze, kao što smo već naglasili, pretpostavlja se postojanje potpunog izomorfizma između sintakse i diskursa: određeni sintaksički položaj uvek odgovara istoj diskursnoj funkciji. Iako se u Rizzijevom modelu elementi ne pomeraju u specifikator nekog upravnog elementa radi overe obeležja već kao poslednje pribežište, sam autor kaže (2004, 2006) da model kao takav nije nespojiv sa overom obeležja.

Upravo ovo će pokazati ovde predstavljena analiza, čija suština leži s jedne strane, u pretpostavci postojanja mnogo razuđenije strukture leve periferije od samo jedne funkcionalne projekcije (CP), a s druge, u načinu poimanja i ulozi diskursnih obeležja. U minimalističkom programu leksičke jedinice se poimaju kao skupovi obeležja, od kojih su neka potrebni kako bi se uspostavili određeni odnosi sa drugim elementima, što se naziva overom obeležja. Obeležja mogu biti interpretabilna ili neinterpretabilna. Princip pune interpretacije (engl. Principle of Full Interpretation) nalaže da sve što se nađe na nivou veze bude interpretabilno, dok se neinterpretabilna obeležja moraju eliminisati (putem overe obeležja)

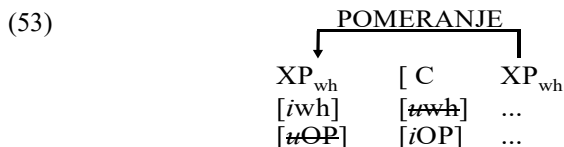
pre nego što stignu do nivoa logičke forme, u protivnom derivacija neće uspeti. Uz ovo, obeležja mogu imati vrednost ili mogu dobiti vrednost u toku derivacije putem provere obeležja (Chomsky 2000, 2001). Overa obeležja se u ovom modelu odvija putem operacije slaganja. Odnos slaganja može se ukratko opisati kao asimetrični odnos između izvora i cilja, gde izvor ima neko neinterpretabilno formalno obeležje, a cilj ima odgovarajuće interpretabilno obeležje. Slaganje eliminiše neinterpretabilna obeležja izvora, pripisujući im vrednost (cilja) i brišući ih. Ovo se, međutim, može desiti samo pod uslovom da su izvor i cilj lokalni, te da je interpretabilno obeležje cilja identično neinterpretabilnom obeležju izvora (kao u slučaju φ -obeležja, tj. obeležja lica, roda i broja, koji su inherentni na imeničkim frazama, a relacioni na glagolu) ili pod uslovom da ga obuhvata (kao što se, na primer, padež vrednuje i eliminiše u slaganju sa izvorom koji ima kompletna φ -obeležja (lice, broj, rod), iako se sam padež ne „slaže“, jer padež nije svojstvo izvora).

S obzirom na to da postoje jezici koji koriste morfološka sredstva za izražavanje informacijske strukture (npr. male, lele, gungbe, fongbe, v. Aboh 2010), prirodno je pretpostaviti da sintaksa uključuje i obeležja vezana za informacijsku strukturu, odnosno da sama numeracija predodređuje informacijsku strukturu nekog jezičkog izraza. Na ovaj način se izbegava problem kršenja uslova uključenosti (Chomsky 1995), koji zahteva da sintaksički algoritam u potpunosti bude rezultat leksičkih obeležja jedinica koji u njemu učestvuju, te da se u toku derivacije ne uvode sintaksički objekti – tema, fokus i sl. su deo numeracije i mogu se projektovati u sintaksi. Istovremeno, možemo objasniti i direktnu vezu između sintakse i informacijske strukture, ali i uticaj informacijske strukture i na fonologiju ali i na semantiku/tumačenje jezičkog izraza u okvirima standardnog T-modela arhitekture sistema u minimalističkom pristupu.

U prethodnim odeljcima videli smo da se diskursno povezani elementi u srpskom jeziku mogu naći u različitim položajima, tipično ali ne uvek u levoj periferiji klauze. S obzirom na to da se smatra (Chomsky 2000, 2001) da su formalna diskursna obeležja koja su relevantna za sintaksu tesno vezana za upitno obeležje ($[wh]/[Q]$), ovde ćemo ukratko izložiti tok provere obeležja u pitanjima s upitnim rečima.

Chomsky (2000, 2001) smatra da je slaganje/ pomeranje uslovljeno postojanjem neinterpretabilnog obeležja na izvoru, dok Epstein i Seely (2002, 2006) dodaju da se izvori određuju dinamički, na osnovu obeležja koji ih čine aktivnim, tako da ne samo da izvor mora imati neinterpretabilno obeležje nego bilo koji element koji ima neko neinterpretabilno obeležje i sam mora biti izvor. Kako tvrdi Bošković (2008c), upravo iz ovog razloga se upitne reči (ali i drugi elementi koji podležu pomeranju operatora, kao što su tematizacija i fokalizacija) pomeraju: upitna reč ima interpretabilno $[iwh]$ obeležje, koje se slaže sa neinterpretabilnim $[uwh]$ obeležjem izvora (komplementi-zatora). Međutim, upitna reč se pomera usled postojanja neinterpretabilnog operatorskog obeležja $[uOP]$, koje upravni element C overava tek nakon pomeranja upitne reči, kao što je prikazano na sledećoj ilustraciji (prema Sener 2010, koji modifikuje Boškovićevu analizu utoliko što predlaže da je relevantno obeležje kategorije C takođe obeležje OP a ne EPP, kao u sistemu Chomskog (2001)). Primitimo da je motivacija za pomeranje postojanje neinterpretabilnog obeležja na

elementu koji se pomera (Bošković 2007a), a ne na izvoru, kao kod Chomskog (2000, 2001):

Pod pretpostavkom da su pomeranje upitne reči, tematizacija i fokalizacija primeri pomeranja operatora, te da se obeležje OP, koje omogućava bilo koju vrstu pomeranja operatora, overava i briše nakon pomeranja, jasno je da se pomeranje operatora ne može više puta primeniti na istom elementu, tj. nemoguće je da npr. pomeranje upitne reči služi kao ulaz za fokalizaciju ili tematizaciju (Bošković 2008c).

Ovde, međutim, želimo da predložimo nešto drugačiji stav, polazeći od jezičkih podataka koji se razlikuju od Boškovićevih u pogledu redosleda upitnih reči, jer se ni u umetnutim klauzama, sa apozicijama, sa vidljivim komplementizatorom i u sličnim kontekstima ne poštuje uslov superiornosti, tj. u svim kontekstima je podjednako moguć bilo koji red (argumentskih) upitnih reči (za adjunktske upitne reči, v. belešku 15) ali se upitne reči moraju pomeriti u levu periferiju. Istovremeno, kontrastno fokalizovani neupitni elementi se mogu naći u bilo kom položaju u rečenici koji je niži od kontrastne teme, uključujući i položaj u kome se spajaju u strukturu. Ako je slobodan redosled upitnih reči posledica njihove (kontrastne) fokalizacije u neki levo periferni položaj a ne pomeranja upitnih reči (koje nužno poštuje uslov superiornosti), dolazimo u kontradiktornu situaciju: inicijalni položaj upitnih reči u srpskom jeziku jeste posledica kontrastne fokalizacije ali, za razliku od neupitnih kontrastno fokalizovanih elemenata, upitne reči se ne mogu javiti bilo gde u rečenici već se moraju pomeriti u neki položaj u levoj periferiji klauze. Kao rešenje ove situacije predlažemo sledeću analizu: pored flektivnih obeležja, poput već pomenutih obeležja lica, roda, broja i padeža, elementi mogu imati i diskursna obeležja, kao i upitno obeležje [wh] (o čemu detaljnije govorimo u nastavku). Za srpski jezik nije dovoljno pretpostaviti da su diskursna obeležja [tema], [fokus] i [kontrast], od kojih se potonji javlja kao svojevrsna nadogradnja teme i/ili fokusa, nikada sam (jer kontrast mora postojati u odnosu na nešto). Na ovaj način se može objasniti činjenica da i kontrastno ali i nekontrastno fokalizovani elementi mogu imati upitno [wh] obeležje. Da ilustrujemo ovu tvrdnju: upitni elementi mogu biti i diskursno uslovljeni, kada je njihov opseg referencije dat u diskursu (poznat je sagovornicima), iz čega proizlazi da ne mogu biti inherentno fokalizovani, pa se zato ni ne pomeraju na početak klauze (*koju knjigu* u (54)). Međutim, kada u upitnoj rečenici nema drugih reči koje bi mogle signalizirati da se radi o pitanju, i diskursno uslovljeni elementi se moraju pomeriti u inicijalni položaj (55):²⁴

²⁴ Drugi slučaj upitnih elemenata koji čini izuzetak u smislu mogućnosti ostajanja *in situ* jesu

- (54) a. Ko je kupio koju knjigu?
 b. Ko je koju knjigu kupio?
 c. *Koju knjigu je ko kupio?²⁵
- (55) *Marija je kupila koju knjigu?

Kao što upitni elementi mogu biti kontrastno fokalizovani ili ne, tako i neupitni elementi mogu biti kontrastno fokalizovani ili ne: ukoliko jesu, govorimo o kontrastno fokalizovanim neupitnim elementima poput *Mariju* u primeru (56), a u suprotnom slučaju radi se o informacionom fokusu, koji ovde ilustrujemo primerom (57):

- (56) A: Da li si videla Mariju ili Petra?
 B: Videla sam **Mariju**.
- (57) A: Jesi srela nekog na koncertu?
 B: Da, srela sam MILANA.

Dakle, čini se da je za tipologiju fokusa u srpskom jeziku neophodno razlikovati dva obeležja sa po dve vrednosti, kako predlažemo u sledećoj tabeli:

(58)

	[+wh]	[-wh]
[+kfoc]	Diskursno neuslovljeni upitni elementi <i><u>Koga</u> si srela na koncertu?</i>	Kontrastno fokalizovani neupitni elementi <i>Ivan je sreo <u>Jovana</u> (a ne Simu).</i>
[-kfoc]	Diskursno uslovljeni upitni elementi <i>Ko je kupio <u>koju knjigu</u>?</i>	Nekontrastni (informacioni) fokus (<i>Koga si srela?</i>) <i>Srela sam <u>MILANA</u>.</i>

Što se tiče tema, pokazali smo da postoje jake teme (rečenična tema, ono o čemu se u rečenici govori) i slabe teme, diskursno orijentisani elementi (ono što je dato u diskursu). Samo prva vrsta tema se pomera u funkcionalnu projekciju za tematizovane elemente, TopP, u cilju provere [*utop*] obeležja upravnog elementa ove projekcije odgovarajućim inherentnim obeležjem [+top]. Takođe, samo jaka/rečenična tema može imati kontrastnu interpretaciju, te samo tu možemo razlikovati kontrastnu i nekontrastnu temu (koje su u komplementarnoj distribuciji).²⁶ Upravo

---

diskursno neuslovljene upitne fraze koje su fonološki identične (i). Kod ovih, kaže Bošković (2002b), obe se homofone upitne fraze pomeraju u preverbalni položaj ali se izgovara niža kopija druge upitne reči jer srpski jezik ne dozvoljava nizanje homofonih upitnih reči.

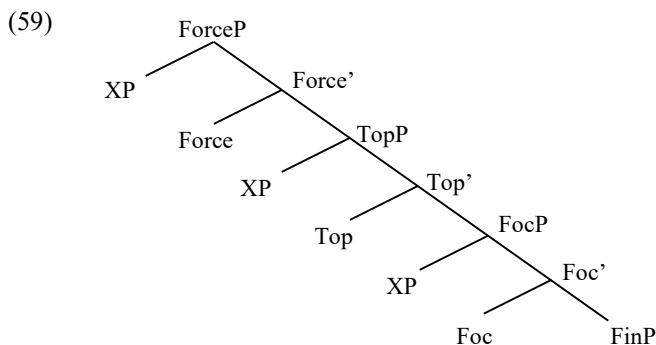
- (i) a. *Šta šta uslovljava?
 b. Šta uslovljava šta?

²⁵ Neki ispitanici prihvataju ovu rečenicu kao obeleženu ali ističu da *ko* zapravo ima diskursno uslovljeno tumačenje, poput *koji čovek*.

²⁶ Anonimni recenzent navodi zanimljiv primer: *Petar i Marija se vole. Ona njemu uvek pokloni čokoladu, a on njoj cveće*. Jasno je da u drugoj rečenici postoji kontrast, up. #*Ona mu pokloni čokoladu a on joj cveće*. U ovom kontekstu se moraju upotrebiti jaki oblici zamenice, dok su klitički oblici neprihvatljivi, što ukazuje na postojanje kontrasta. Mogućnost kontrastne interpretacija posledica

iz ovog razloga ćemo predložiti da prave teme imaju inherentno obeležje [+top], koje može biti i kontrastno i nekontrastno, dok slabe teme, tj. diskursno orijentisani elementi nužno imaju nekontrastnu interpretaciju i nisu deo leve periferije zato o njima u nastavku nećemo govoriti.²⁷

Predloženu strukturu leve periferije klauze u srpskom jeziku dajemo u sledećem računskom dijagramu:

Projekcija ForceP, sledeći Rizzi (1997, 2004) jeste projekcija za ilokucionu snagu klauze. U odnosnim klauzama njen upravni element ima neinterpretabilno obeležje [u_{rel}], usled čega se u njegov specifikator pomera odnosna zamenica sa inherentnim obeležjem [+rel]; u upitnim klauzama ovaj upravni element ima obeležje privuci-jednu-upitnu reč, te se u njegov specifikator pomera jedna upitna reč, nosilac inherentnog obeležja [+wh] (upitno obeležje); u izjavnim klauzama, u položaju Force nalazi se komplementizator *da*, koji, nema neinterpretabilnih obeležja usled kojih bi se neki element morao pomeriti u njegov specifikator.

je činjenice da temu prethodne rečenice čini koordinirana sintagma, čiji se članovi (i njihovo ponašanje jedno prema drugom) međusobno kontrastiraju u narednoj rečenici (ili navode paralelno, kako sugeriše recenzent).

²⁷ Ako bismo, po analogiji s fokusom, insistirali na tipologiji tema, mogli bismo predložiti da ključna razlika između jakih i slabih tema leži upravo u obeležju [+rečenično]:

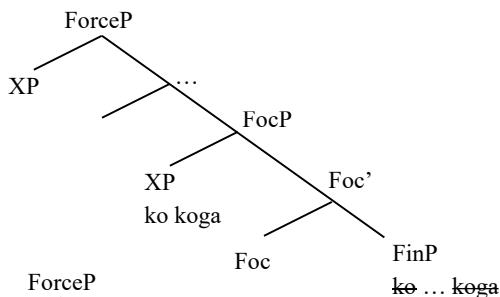
	[+rečenično]	[-rečenično]
[+ktop]	Kontrastna rečenična tema (<i>Jesu vas zvala deca?</i>) <i>Ne znam za decu. Petar nas je zvao juče.</i>	-
[-ktop]	Nekontrastna rečenična tema (<i>Pričaj mi o Petru.</i>) <i>Petar je iz Novog Sada.</i>	Diskursno orijentisani elementi (<i>Šta je Ana juče rekla o Miši?</i>) <i>Ana je o Miši rekla da je glup.</i>

Iako ovde prikazana tipologija predviđa i postojanje kontrastnih nerečeničnih tema, tj. diskursno uslovljenih, poznatih elemenata, nemogućnost kontrastne interpretacije ovih elemenata sugeriše da je uslov kontrast(iranja) ipak prava/ jaka tematizacija ili fokalizacija: nerečenične teme i informacioni fokus ne mogu imati kontrastnu interpretaciju.

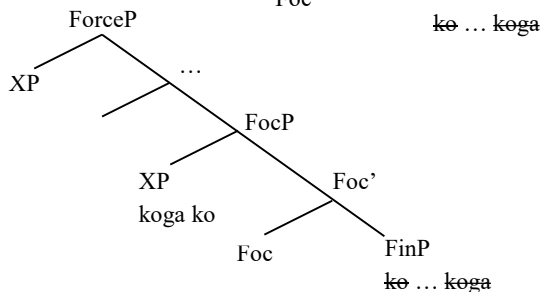
Sledeća projekcija u hijerarhiji je TopP, čiji upravni element privlači konstituent s obeležjem [+top] (bez obzira da li je obeležje kontrastno ili ne) u cilju provere svog neinterpretabilnog obeležja [*utop*]. Projekcija upravnog elementa za fokalizaciju, Foc, usled obeležja privuci-sav-fokus privlači u svoj specifikator sve one elemente koji imaju obeležje [(k)foc] da bi proverio svoje neinterpretabilno obeležje. Na kraju, FinP je projekcija čiji upravni element enkodira finitnost klauze, tj. da li ona sadrži glagol u ličnom ili bezličnom obliku.

Iako nimalo jednostavnim, ovakvim kombinovanim pristupom kartografske strukture rečenice i provere obeležja mogu se objasniti uočene mogućnosti reda reči. Preduslov za to je, međutim, da se (tematizacija i) fokalizacija ne smatra istom vrstom pomeranja operatora kao pomeranje upitne reči jer se jedino tako može izbeći zamrzavanje operatora (Bošković 2008c), tj. nemogućnost da jedno pomeranje operatora (fokalizacija) služi kao ulaz za drugo takvo pomeranje (pomeranje upitne reči).²⁸ Park (2006), na primer, kaže da se fokalizacija može rekonstruisati (u smislu Saita 1992), u kom slučaju se fokalizovani elementi (upitne reči) tumače u izvornom položaju i moguće je pomeranje upitne reči jer se time ne krši ovo ograničenje (Bošković 2008c): nakon rekonstrukcije, samo će se najviša upitna reč moći pomeriti u inicijalni položaj. Međutim, predlog Parka (2006) zasniva se na jezičkim sudovima koje ne dele govornici u Srbiji, jer ispitanici smatraju da je redosled upitnih elemenata slobodan i u umetnutim pitanjima, pitanjima sa vidljivim komplementizatorom, kao i u ostalim kontekstima u kojima Bošković tvrdi da se poštuje uslov superiornosti. Zato ovde predlažemo da se svi elementi koji nose obeležje [+foc] pomeraju u (višestruki) specifikator upravnog elementa Foc kako bi zadovoljili njegovo obeležje privuci-sav-fokus, na jedan od dva moguća načina koje prikazujemo na dijagramima:

(60) a.

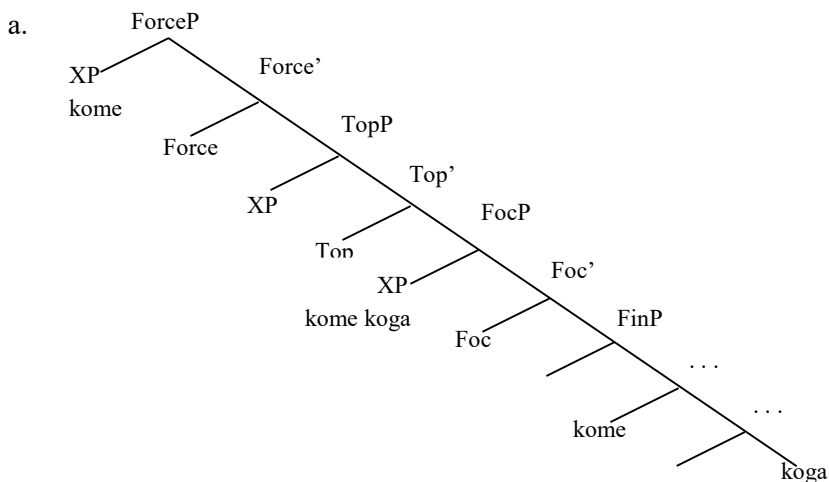
b.

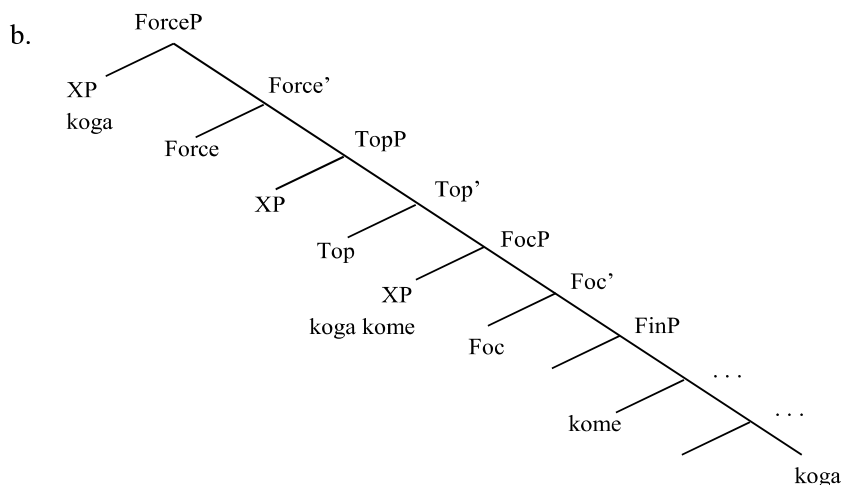

²⁸ U kriterijumskom pristupu koji kartografi obično zastupaju, dodeljivanje diskursnih svojstava ima strukturnu osnovu, pa Rizzi (2006, 2007) definiše kriterijumsko zamrzavanje na sledeći način: sintagma koja je zadovoljila kriterijum zamrzava se u mestu (2006: 112), tj. element koji se pomerio u specifikator neke funkcionalne projekcije u levo periferiji ne može se dalje pomerati.

U položaju SpecFocP, sve su upitne reči jednako udaljene od upitnog funkcionalnog upravnog elementa Force, te se bilo koja od njih može pomeriti kako bi zadovoljila njegovo neinterpretabilno obeležje privuci-jednu-upitnu-reč i kako bi obeležila klauzu kao pitanje (engl. clause-typing, Cheng 1997), kako u nezavisnoj klauzi sa vidljivim komplementizatorom, tako i u zavisnoj klauzi. Naime, Cheng (1997) tvrdi da se svaka klauza mora identifikovati u vidljivoj sintaksi kao izjavna ili kao upitna. Upitne klauze signalizira ili upitna partikula ili pomeranje upitne reči u inicijalni položaj. Budući da se upitna klitika *li* u srpskom jeziku ne koristi u pitanjima s upitnim rečima (tačnije, koristi se, ali ne za izražavanje ilokucione snage klauze već kao diskursna partikula za izražavanje radoznalosti govornika), mora se pomeriti upitna reč da bi se klauza interpretirala na odgovarajući način. Obeležavanje vrste (tj. ilokucione snage) klauze dešava se u ovakvim situacijama pomeranjem jedne upitne reči na početak klauze i njenim izgovaranjem u najvišoj fonološki realizovanoj projekciji u vidljivoj sintaksi, tj. u ForceP. Šematski prikaz zavisnih klauza u (62) dajemo u (63):

- (61) a. Koga li će ko optužiti za zločin?
 b. Ko li će koga optužiti za zločin?
- (62) a. Ne znam kome će koga dodeliti za saradnju.
 b. Ne znam koga će kome dodeliti za saradnju.
- (63)

Strogo gledano, u ovakvom pristupu fokalizacija služi kao ulaz za pomeranje upitne reči i Parkovo objašnjenje u smislu rekonstrukcije fokalizacije se ne može primeniti, jer bi ono uvek rezultiralo privlačenjem strukturno najviše upitne reči u specifikator ForceP, tj. očekivali bismo efekat superiornosti koji u srpskom jeziku izostaje u svim kontekstima. S druge strane, FocP ima obeležje privuci-sav-fokus, što omogućava da sve fokalizovane reči sa obeležjem [+wh] u podjednakoj meri budu kandidati za proveru [uwh] obeležja upravnog elementa Force u upitnim klauzama.

Ovakav pristup takođe objašnjava zašto kontrastno fokalizovana neupitna reč ne može prethoditi upitnoj reči u jednostrukim pitanjima s upitnom reči, bilo u nezavisnoj (64c) ili u zavisnoj klauzi (65c): upitna reč se nije pomerila u SpecForceP zarad provere neinterpretabilnog obeležja elementa Force i, samim tim, zarad obeležavanja klauze kao pitanja, i derivacija ne uspeva.

- (64) Znam ko je bio u Madridu. A ...
 a. ko je bio u **Veneciji**?
 b. ko je **u Veneciji** bio?
 c. ***u Veneciji** ko je bio?
- (65) Znam ko je bio u Madridu. Zanima me ...
 a. ko je bio u **Veneciji**?
 b. ko je **u Veneciji** bio?
 c. ***u Veneciji** ko je bio?

Međutim, u višestrukim pitanjima s upitnom reči nalazimo da je dovoljno da jedna upitna reč bude strukturno viša od neupitnog kontrastno fokalizovanog elementa, kao u primeru (66):

- (66) Znam ko je šta kupio **Petru** na moru. Pitam se samo ...
 a. ko je šta kupio **Mariji**?
 b. ko je šta **Mariji** kupio?
 c. ko je **Mariji** šta kupio?
 d. ??**Mariji** ko je šta kupio?

- e. ***Mariji** je ko šta kupio?
- f. ***Mariji** ko je kupio šta?

Ovo je takođe očekivan ishod u predloženoj analizi: jedan element sa obeležjem [+wh] (u ovom slučaju, *ko*) će se pomeriti u SpecForceP i obeležiti klauzu kao pitanje proverom [*uwh*] obeležja upravnog elementa Force. Ostale upitne reči se, kao i neupitni kontrastno fokalizovani elementi, zaustavljaju u SpecFocP. Iz ovoga sledi da se one mogu naći u bilo kom redosledu, kako ilustruju primeri (65b-c). Kako su pre spajanja ForceP u rečeničnu strukturu sve kontrastno fokalizovane fraze u SpecFocP, očekivali bismo da se u primeru (66) bilo koja upitna reč može pomeriti u inicijalni položaj (SpecForceP), što i jeste slučaj:

- (67) Znam ko je šta kupio **Petru** na moru. Pitam se samo ...
- a. šta je ko kupio **Mariji**?
  - b. šta je ko **Mariji** kupio?
  - c. šta je **Mariji** ko kupio?
  - d. ??**Mariji** šta je ko kupio?
  - e. ***Mariji** je šta ko kupio?
  - f. ***Mariji** šta je kupio ko?

Iako se ovde predloženom analizom može u velikoj meri objasniti distribucija elemenata u levoj periferiji rečenice u srpskom jeziku, u daljim istraživanjima trebalo bi razjasniti zašto se kontrastno fokalizovani neupitni elementi poput *u Veneciji* (64-65), odnosno *Mariji* (66-67) mogu javiti i na samom kraju rečenice, što nije u skladu sa predloženom analizom. Međutim, ukoliko dodamo još nekoliko rečeničnih konstituenata, postaće jasno da se zapravo kontrastno fokalizovani elementi mogu izgovoriti u raznim položajima koji slede (kontrastnu temu, što smo uostalom i pokazali u primerima (30) i (44), koje ovde ponavljamo:

- (68) A: Šta je sa Petrom? Šta je njemu poslala Marija?
 B: Ne znam za Petra. **Jovanu** je Marija poslala **pismo**. / **Jovanu** je Marija **pismo** poslala.
 #B: **Pismo** je **Jovanu** Marija poslala. / **Pismo** je Marija **Jovanu** poslala.
- (69) A: Pričajte mi o Rimu. Je li neko bio tamo?
 B: Ne znam za Rim. Znam/Mislim ...
 a. da je **Marija** bila **u Veneciji**.
 b. *da **u Veneciji** **Marija** je bila.

Kao jedno rešenje nameće se mogućnost da se u jezicima koji obeležavaju kontrastni fokus prozodijskim sredstvima, a srpski jezik svakako spada u red ovakvih jezika, kontrastno fokalizovani elementi ne izgovore nužno u SpecFocP. S jedne strane ovo bi se moglo smatrati mogućim zbog toga što je usled bogate morfosintakse red reči fleksibilan u srpskom jeziku. S druge strane, ovo može biti i posledica toga što se prozodijski obeleženi elementi jednoznačno identifikuju kao kontrastno fokalizovani, i bez njihovog javljanja u određenom sintaksičkom položaju (za razliku od, npr. mađarskog ili turskog jezika). Međutim, ovakva

analiza bi predvidela da se i upitne reči mogu izgovoriti u nekom nižem položaju ili čak *in situ*, što svakako nije slučaj.²⁹ Ključno je, međutim, primetiti da se kontrastno fokalizovana fraza ne može izgovoriti u položaju višem od kontrastne teme (što je u skladu sa pretpostavkom da je projekcija teme iznad projekcije fokusa) ali da upitna reč može prethoditi tematizovanom elementu, budući da se pomerila u SpecForceP kako bi obeležila tip klauze.

To što tema prethodi fokalizovanim elementima posledica je činjenice da tema uvek predstavlja staru, poznatu informaciju, dok se fokalizovanim elementima pripisuje vrednost nekoj primenljivoj (u slučaju informacionog fokusa, up. Reinhart 1981) ili se negira postojeća vrednost neke promenljive i pripisuje joj se druga vrednost (u slučaju kontrastnog fokusa). U izvesnom smislu možemo smatrati da redosled teme i fokusa jednostavno određuje informacijska struktura (up. Heageman 2009).

Drugi nedostatak ove analize krije se u nemogućnosti da se objasni primer (51b), u kojem dve (obe) upitne reči prethode kontrastnoj temi – ukoliko je *dečaci-ma* zaista kontrastna tema, očekivali bismo da se samo jedna upitna reč pomeri iz SpecFocP u SpecForceP i nađe u višem strukturnom položaju od kontrastne teme u SpecTopP.

6 Zaključak

Na osnovu distribucije elemenata u levoj periferiji nezavisnih i zavisnih klauza u srpskom jeziku, u radu se daje svojevrsan spoj kartografske analize sa minimalističkom proverom obeležja, s ciljem da se ukaže na značaj uključivanja informacijsko strukturnih pojmova u sintaksu, što se postiže sledeći Aboha (2010), a u skladu sa minimalističkim stavom da derivaciju određuju samo obeležja leksičkih jedinica, tako što se oni uvode u derivaciju kao diskursno povezane leksičke jedinice, poput drugih izbornih formalnih obeležja.

Literatura

- Aboh, E. (2010). Information structuring begins with numeration. *Iberia* 2(1), 12-42.
- Boeckx, C., & Grohmann, K. (2004). SubMove: Towards a Unified Account of Scrambling and D-Linking. U D. Adger, C. de Cat i G. Tsoulas (ur.), *Peripheries*. Dordrecht: Kluwer. 241-257.
- Bošković, Ž. (2001). *On the Nature of the Syntax-Phonology Interface: Cliticization and Related Phenomena*. Amsterdam: Elsevier.
- Bošković, Ž. (2002a). On certain differences between Bulgarian and Serbo-Croatian C(P). *Balkanistica* 15, 35-48.
- Bošković, Ž. (2002b). On multiple wh-fronting. *Linguistic Inquiry* 33, 351-383.

²⁹ Mogućnost izgovaranja nižeg člana/ kopije višečlanog lanca pod određenim uslovima zagovaraju i Franks (1998), Stjepanović (1999, 2003, 2004), te Bošković (2001, 2002b i kasnije).

- Bošković, Ž. (2005). On the Operator Freezing Effect. Dostupno na internet adresi: <http://web.uconn.edu/boskovic/papers/ontheoperator.pdf>. <17.10.2013.>
- Bošković, Ž. (2007a). On the locality and motivation of Move and Agree: An even more minimal theory. *Linguistic Inquiry* 38, 589-644.
- Bošković, Ž. (2007b). A Note on Wh-Typology. *Proceedings of FDSL* 6. 159-170.
- Bošković, Ž. (2008a). On Successive Cyclic Movement and the Freezing Effect of Feature Checking". U J. Hartmann i dr. (ur.), *Sounds of Silence: Empty Elements in Syntax and Phonology*. Amsterdam: Elsevier. 195-233.
- Bošković, Ž. (2008b). On the Clausal and NP-structure of Serbo-Croatian. U R. Compton i dr. (ur.), *Formal Approaches to Slavic Linguistics: The Toronto Meeting, 2006*. Ann Arbor, Mich.: Michigan Slavic Publications. 42-75.
- Bošković, Ž. (2008c). On the operator freezing effect. *Natural Language and Linguistic Theory* 26, 249-287.
- Bošković, Ž. (2009). Scrambling. U T. Berger i dr. (ur.), *The Slavic Languages*. Berlin: Mouton de Gruyter. 714-724.
- Bošković, Ž. (2011a). Topicalization. U P. Hogan (ur.), *The Cambridge Encyclopedia of the Language Sciences*. Cambridge: Cambridge University Press. 819.
- Bošković, Ž. (2011b). Don't feed your movements when you shift your objects. U M. Uribe-Etxebarria i V. Valmala (ur.), *Ways of structure building*. Oxford: Oxford University Press. 245-252.
- Bošković, Ž. (2011c). Rescue by PF deletion, traces as (non)interveners, and the that-trace effect. *Linguistic Inquiry* 42(1), 1-44.
- Bošković, Ž., & Nunes, J. (2007). The Copy Theory of Movement: A view from PF. U N. Corver i J. Nunes (ur.), *The copy theory of movement on the PF side*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins. 13-74.
- Cheng, L. (1997). *On the typology of wh-questions*. New York: Garland.
- Chomsky, N. (1993). A minimalist program for linguistic theory. U K. Hale i S. J. Keyser (ur.), *The view from Building 20*. Cambridge, MA: MIT Press. 1-52.
- Chomsky, N. (1995). *The Minimalist Program*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Chomsky, N. (2000). Minimalist Inquiries: The Framework. U D. Michaels i J. Uriagereka (ur.), *Step by Step: Essays on Minimalist Syntax in Honor of Howard Lasnik*. Cambridge, MA: MIT Press. 89-155.
- Chomsky, N. (2001). Derivation by Phase. U M. Kenstowicz (ur.), *Ken Hale: A Life in Language*. Cambridge, MA: MIT Press. 1-52.
- Cinque, G. (1999). *Adverbs and Functional Heads. A Cross-linguistic Perspective*. New York: Oxford University Press.
- Cinque, G. (ed.) (2002). *Functional Structure in DP and IP. The Cartography of Syntactic Structures, vol. I*. New York: Oxford University Press.
- Cinque, G., & Rizzi, L. (2008). The cartography of syntactic structure. U V. Moscati (ur.), *CISCL Working Papers on Language and Cognition* 2, 43-59.
- De Cuba, C., & Mitrović, I. (2008). Restrictions on Wh-adjunct movement in Serbian.

- U F. Marušić i R. Žaucer (ur.), *Studies in Formal Slavic Linguistics*. Frankfurt am Main: Peter Lang. 37-54.
- Dikken, M. den. (2002, u rukopisu). On the Syntax of WH-movement. CUNY.
- É. Kiss, K. (1995). *Discourse Configurational Languages*. New York: Oxford University Press.
- É. Kiss, K. (1998). Identificational focus versus information focus. *Language* 76, 891-920.
- É. Kiss, K. (2002). *The Syntax of Hungarian*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Epstein, S. D., & Seely, D. T. (2002). Rule applications as cycles in a level-free syntax. U S. D. Epstein i D. T. Seely (ur.), *Derivation and explanation in the Minimalist Program*. Oxford: Blackwell Publishers. 65-89.
- Epstein, S. D., & Seely, D. T. (2006). *Derivations in minimalism: Exploring the elimination of A-chains and the EPP*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Franks, S. (1998). Clitics in Slavic. Position paper presented at the Comparative Slavic Morphosyntax Workshop, Bloomington, Indiana.
- van Gelderen, E. (2003). The CP and split CP cross-linguistically. Dostupno na www.public.asu.edu/~gelderren/CP-SPLIT.doc
- Giusti, G. (2006). Parallels in clausal and nominal periphery. U M. Frascarelli (ur.), *Phases of Interpretation*. Berlin: Mouton de Gruyter. 163-186.
- Haegeman, L. (2009). Cartography and the left periphery in English. Seminar. Universidade de Vigo, Spain, April 2009.
- Halupka-Rešetar, S. (2008). Položaj informacionog fokusa i red reči u srpskom jeziku. *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* XXXIII/2, 311-321.
- Halupka-Rešetar, S. (2009). *Strukturna artikulacija fokusa u engleskom i srpskom jeziku: uporedna analiza strukturalnog i generativnog pristupa*. Doktorska disertacija. Filozofski fakultet, Univerzitet u Novom Sadu.
- Halupka-Rešetar, S. (2011). *Rečenični fokus u engleskom i srpskom jeziku*. Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Halupka-Rešetar, S. (2012). Nonfinal information focus in Serbian – some experimental data. U S. Halupka-Rešetar, M. Marković, T. Milićev i N. Milićević (ur.), *Selected papers from SinFonIJA 3 (Syntax, Phonology and Langage Analysis)*. Cambridge: Cambridge Scholar Publishing. 159-174.
- Kuno, S. (1973). *The Structure of the Japanese Language*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Laka, I. (1990). *Negation in Syntax: On the Nature of Functional Categories and Projections*. Doktorska disertacija. MIT.
- Lambrecht, K. (1994). *Information Structure and Sentence Form*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lee, C. (2003). Contrastive Topic and/or Contrastive Focus. U B. McClure (ur.), *Japanese/Korean Linguistics*, vol. 12. Stanford: CSLI Publications. 352-364.
- Lee, C. (2006). Contrastive (Predicate) Topic, Intonation and Scalar Meanings. U C. Lee, M. Gordon i D. Büring (ur.), *Topic and Focus: Crosslinguistic Perspectives on Meaning and Intonation*. Dordrecht: Springer. 151-175.
- Marković, M., & Milićev, T. (2012). Clitic Placement and the Properties of the Intonation-

- nal Phrase in Serbian. U S. Halupka-Rešetar, M. Marković, T. Milićević i N. Milićević (ur.), *Selected papers from SinFonIJA 3 (Syntax, Phonology and Language Analysis)*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing. 175-204.
- McCoy, S. (2003). Connecting information structure and discourse structure through “Kontrast”: The case of colloquial Russian particles *-to*, *že*, and *ved*. *Journal of Logic, Language and Information* 12, 319-335.
- Molnár, V. (2002). Contrast – from a contrastive perspective. U H. Hallelgard i dr. (ur.), *Information Structure in a Cross-Linguistic Perspective*. Amsterdam & New York: Rodopi. 147-161.
- Neeleman, A., & Titov, E. (2009). Focus, Contrast and Stress in Russian. *Linguistic Inquiry* 40(3), 514-524.
- Neeleman, A., Titov, E., van de Koot, H., & Vermeulen, R. (2009). A Syntactic Typology of Topic, Focus and Contrast. U J. Van Craenenbroeck (ur.), *Alternatives to Cartography*. Mouton de Gruyter. 15-52.
- Park, B.-S. (2005). Focus Movement in Sluicing. *Studies in Generative Grammar* 15(3), 375-383.
- Park, B.-S. (2006). Superiority and Focus Movement. *Studies in Generative Grammar* 16(4), 773-782.
- Pollock, J.-Y. (1989). Verb Movement, UG and the Structure of IP. *Linguistic Inquiry* 20, 365–424.
- Popović, Lj. (1997). *Red reči u rečenici*. Beograd: Društvo za srpski jezik i književnost Srbije.
- Progovac, Lj. (2005). *A Syntax of Serbian*. Bloomington, Indiana: Slavica.
- Reinhart, T. (1981). Pragmatics and Linguistics: An Analysis of Sentence Topics. *Philosophica* 7, 53-94.
- Rizzi, L. (1991, u rukopisu). Residual verb second and the wh-criterion. University of Geneva.
- Rizzi, L. (1997). The Fine Structure of the Left Periphery. U L. Haegeman (ur.), *Elements of Grammar*. Amsterdam: Kluwer. 281-337.
- Rizzi, L. (2001). On the position of Int(errogative) in the left periphery of the clause. U G. Cinque i G. Salvi (ur.), *Current Studies in Italian Syntax: Essays offered to Lorenzo Renzi*. Amsterdam: Elsevier. 287-296.
- Rizzi, L. (2003). *The Structure of IP and CP. The Cartography of Syntactic Structures, Vol.2*. Oxford: Oxford University Press.
- Rizzi, L. (2004). Locality and Left Periphery. U A. Belletti (ur.), *Structures and Beyond: The Cartography of Syntactic Structures (vol. 3)*. Oxford & New York: Oxford University Press. 223-251.
- Rizzi, L. (2006). On the Form of Chains: Criterial Positions and ECP Effects. U L. Cheng i N. Corver (ur.), *Wh-Movement: Moving on*. Cambridge, MA: MIT Press. 97-133.
- Rooth, M. (1992). A theory of focus interpretation. *Natural Language Semantics* 1, 75-116.

- Rooth, M. (1996). Focus. U S. Lappin (ur.), *Handbook of Contemporary Semantic Theory*. Oxford: Blackwell. 271-297.
- Saito, M. (1992). Long-distance scrambling in Japanese. *Journal of East Asian Linguistics* 1, 69-118.
- Şener, S. (2010). *(Non-)Peripheral matters in Turkish syntax*. Doktorska disertacija. University of Connecticut at Storrs.
- Stjepanović, S. (1999). *What do Second Position Cliticization, Scrambling, and Multiple Wh-fronting Have in Common*. Doktorska disertacija. University of Connecticut, Storrs.
- Stjepanović, S. (2003). Multiple Wh-Fronting in Serbo-Croatian Matrix Questions and the Matrix Sluicing Construction. U C. Boeckx i K. K. Grohmann (ur.), *Multiple wh-fronting*. Amsterdam: John Benjamins. 255-284.
- Stjepanović, S. (2004). A word order paradox resolved by copy deletion at PF. U P. Pica (ur.), *Linguistic Variation Yearbook 2003*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins. 139-177.
- Stjepanović, S. (2007). Free word order and copy theory of movement. U N. Corver i J. Nunes (ur.), *The Copy Theory of Movement*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins. 219-248.
- Stjepanović, S. (2008). P-Stranding Under Sluicing in a Non-P-Stranding Language? *Linguistic Inquiry* 39(1), 179-190.
- Szabolcsi, A. (1981). The possessive construction in Hungarian. *Acta Linguistica Scientiarum Academiae Hungaricae* 31, 261-289.
- Titov, E. (2010, u rukopisu). Do contrastive topics exist? University College London.
- Vallduví, E., & Vilkuna, M. (1998). On rheme and kontrast. *Syntax and Semantics* 29, 79-108.
- Wagner, M. (2009). Focus, Topic, and Word order: A Compositional View. U J. van Craenenbroeck (ur.), *Alternatives to Cartography*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter. 53-86.
- Zanutini, R. (1997). *Negation and Clausal Structure*. Oxford: Oxford University Press.
- Zimmermann, M. (2007). Contrastive Focus. U G. Fanselow, C. Féry i M. Krifka (ur.), *The notions of information structure. Interdisciplinary Studies on Information Structure (ISIS)*, vol. 6. Potsdam: Universitätsverlag Potsdam.

Sabina Halupka-Rešetar

THE LEFT PERIPHERY OF THE CLAUSE IN SERBIAN

The paper offers an analysis of the clausal left periphery in Serbian arguing that by combining elements of existing approaches we can not only account for word order variation in the left periphery but we can also motivate it. The proposed analysis rests on assuming that notions of information structure start out with the numeration in the form of discourse-related lexical items which drive the derivation and which display

very specific syntactic behaviour. On the other hand, an articulated left periphery is also assumed to exist, with projections to host the items whose discourse features, added arbitrarily when the lexical item enters the numeration (like other optional formal features, e.g. Case, φ -features), drive the displacement.

Keywords: CP, topic, focus, wh-words, left periphery, Serbian.

SRPSKI JEZIK U SAVREMENOJ
LINGVISTIČKOJ TEORIJI

Izdavač

Filozofski fakultet u Nišu
Ćirila i Metodija 2

Za izdavača

Prof. dr Goran Maksimović, dekan

Lektura

Boban Arsenijević i Sabina Halupka-Rešetar

Dizajn korica

Darko Jovanović

Prelom

Milan D. Randelović

Format

17x24

Elektronsko izdanje

ISBN 978-86-7379-436-5

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.163.41(082)(0.034.2)
81-116(082)(0.034.2)

SRPSKI jezik u savremenoj lingvističkoj teoriji :
Elektronski izvor :
zbornik radova / urednici Boban Arsenijević,
Sabina Halupka-Rešetar. -
Elektronsko izd. - Niš : Filozofski fakultet, 2016
(Niš : Filozofski
fakultet). - 1 elektronski optički disk (CD-ROM) :
tekst ; 12 cm. -
(Biblioteka Naučni skupovi / [Filozofski fakultet,
Niš])

Sistemske zahteve: Nisu navedeni. - Tiraž 150

ISBN 978-86-7379-436-5

1. Арсенијевић, Бобан [уредник] 2. Халупка-
Решетар, Сабина [уредник]

а) Српски језик - Зборници б) Структурална
лингвистика - Зборници
COBISS.SR-ID 228264460